HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

Tercüme ve Şerhi

Prof. Dr. İbrahim CANAN

Prof. Dr.
İbrahim CANAN

HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

10. CİLT

AKÇAĞ

ZAMAN

KAPAK

Tufan BİLGE

DİZGİ VE MİZANPAJ

Salih KARAHAN

Said KASIM

TASHİH

Hacı ÇETİNKAYA

YAYINCI

AKÇAĞ YAYINEVİ

BASKI

GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK GMBH

EIN MOHNDRUCK BETRIEB

FEZA GAZETECİLİK A.Ş.

Çobançeşme Mah. Kalender Sok. No: 21

Yenibosna/İSTANBUL

Tel.: (0212) 551 14 77 - 652 33 50 (3 hat)

Fax: 652 24 23 Telex: 28 99 4

ALLAH'IN SIFATLARI BÖLÜMÜ

MİSAFİRLİK (ZİYAFET) BÖLÜMÜ

DAMÂN BÖLÜMÜ

TAHARET BÖLÜMÜ

BİRİNCİ BAB: SULARIN AHKÂMI

İKİNCİ BAB: NECASETİN İZALESİ

ÜÇÜNCÜ BAB: İSTİNCA HAKKINDA

DÖRDÜNCÜ BAB: ABDEST HAKKINDADIR

BEŞİNCİ BAB: ABDESTİ BOZAN ŞEYLER

ALTINCI BAB: MEST ÜZERİNE MESH ETMEK

YEDİNCİ BAB: TEYEMMÜM

SEKİZİNCİ BAB: GUSÜL HAKKINDA

DOKUZUNCU BAB: HAYIZ HAKKINDA

YİYECEKLER BÖLÜMÜ

BİRİNCİ BAB: YEME ÂDÂBI

İKİNCİ BAB: MÜBAH VE MEKRUH YİYECEKLER

ÜÇÜNCÜ BAB: HARAM YİYECEKLER

DÖRDÜNCÜ BAB: RESULULLAH VE ASHABININ YEDİĞİ YEMEKLER VE ONLARIN MEDHİ

BEŞİNCİ BAB: BAZI VESİLELERLE YENEN YEMEKLER

TIB VE RUKYE BÖLÜMÜ

BİRİNCİ BAB: TEDAVİNİN CEVAZI

ALLAHIN SIFATLARI

(Dokuzuncu Ciltten Devamı)

3485 ٤ - وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رسولَ الله ﷺ يَقْرأُ هذه الآية إنَّ اللهَ يَأْمُرُكُم أنْ تُؤَدُّوا الأماناتِ إلى أهْلِهَا إلى قَوْلِه إنَّ اللهَ كَانَ سَمِيعاً بَصِيراً فرأيتُ رسولَ الله ﷺ يَضَعُ إبهامَهُ على أُذُنِه والَّتي تَلِيهَا على عَيْنِه]. أخرجه أبو داود.

4. (3485)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı şu âyetleri okurken işittim. (Meâlen): **"Hiç şüphesiz Allah size, emânetleri ehline teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğüt veriyor. Şüphesiz Allah işitir ve görür"** (Nisa 58). Bu sırada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın baş parmağını kulağına, onu takib eden (şehadet) parmağına da gözünün üzerine koyduğunu gördüm." [Ebû Dâvud, Sünnet 19, (4728).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Ebû Dâvud*'da Cehmiyye Fırkası'na reddiye olarak kaydedilmiştir. Cehmiyye başlığını taşıyan bir bâbta yer alır. Hadis buraya biraz özetlenerek alınmış. Nitekim aslında şöyle devam eder "...İbnu Yunus dedi ki: "Mukri dedi ki: "Yani Allah işitici (semî) ve görücüdür (basîr), yani Allah'ın işitmesi ve görmesi vardır."

Yunus dedi ki: "Mukri dedi ki: "Bu, Cehmiyye'ye bir reddir."

Ebû Dâvud der ki: "Bu, Cehmiyye'ye reddir."

Cehmiyye: Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in dışında kalan sapık bir fırkadır. Mensupları Allah'ın ezelî sıfatlarını nefyederler, ilaveten derler ki: "Allah'a işitmek, görmek gibi mahlukata mahsus vasıflar izafe etmek, Allah'ı kula benzetmektir, öyleyse Allah'a hayy (diri), âlim, mütekellim (konu-

şan) gibi sıfatlar nisbet edilemez. Çünkü bu sıfatlar insanlarda da vardır." Onlara göre Allah'a kâdir, hâlık, fâil, muhyi, mümît gibi sıfatlar verilmelidir. Çünkü onların iddiasına göre, "mahlukat bu sıfatlarla tavsif edilemezler." Buradan da anlaşılacağı üzere Cehmiyye, insanın bir şey yapmaya kâdir olmadığını, Allah tarafından yazılmış ve yaratılmış fiilleri yapmaya mecbur olduğunu iddia eder. Ayrıca Kur'an'ın mahlûk olduğunu söyler.

Asıl mevzuumuza gelecek olursak, sadedinde olduumuz hadiste *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, âyette *"Şüphesiz Allah işitir ve görür"* ibaresini okuyunca, kulak ve gözüne işaret buyurmuş olmakta, böylece Allah'ın işitme ve görme fiillerine sahip olduğunu ikrar etmiş olmaktadır. Bu davranışta, insanlarda mevcut sıfatları Allah'tan nefyeden Cehmiyye fırkasına bir nevi reddiye olacağı açıktır.

Hattâbî der ki: "Resûlullah'ın "Allah işitici ve görücü.." meâlindeki ibâreyi okuyunca parmaklarını kulak ve göz üzerine koymasının ma'nâsı, Allah Teâlâ Hazretlerini görme ve işitme fiillerini isbattır, göz ve kulağı değil. Çünkü bunlar organdır. Allah organ sâhibi olmamakla mevsuftur. Çünkü O, insanlara mahsus sıfat ve vasıflardan münezzehtir. Allah organ sâhibi, cüz sahibi, kısımlar sahibi değildir. "O'nun benzeri yoktur. O semî ve basîrdir (لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَىْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ)

Bazı Ehl-i Sünnet ulemâsı, *Hattâbî*'ye bu sözü sebebiyle karşı çıkmış ve demiştir ki: "Hattâbî'nin, "Allah Teâlâ Hazretlerine ... göz ve kulak'ı isbat değildir" sözü tahkik ehlinin sözü değildir. Ehl-i tahkik, Allah Teâlâ Hazretlerini, kendisi ve Resûlü tarafından zât-ı ilâhi'yi tavsifte kullanılmış olan vasıflarla tavsif edenler, Allah için, Kur'an ve Sünnette gelmemiş olan vasıflar uydurmazlar. Nitekim Allah Teâlâ Hazretleri kendisini şöyle tavsif eder: ﴿وَلِتُصْنَعَ عَلَى عَيْنِى﴾ **"(Ey Mûsa! Gözümün önünde yetişesin diye seni sevimli kıldım"** (Tâ-Hâ 39); ﴿وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِاَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا﴾ **"Nezaretimiz ve vahyimiz altında gemiyi yap"** (Hud 37). Hattâbî'nin; "Allah organ sahibi, cüz sahibi, kısımlar sahibi değildir" ifadesi bid'a ve uydurma bir sözdür. Bunu Seleften hiç kimse, ne nefiy ne de isbat maksadıyla söylememiştir. Bilakis, onlar Allah'ı, kendisinin nefsini vasfettiği sıfatlarla tavsif etmişler, sükut ettiği şeylerde de sükut etmişlerdir. Bu tavsifi yaparken nasıl olduğunu (keyfiyet) söylememişler, temsil getirmemişler, Allah'ı bir mahluka da benzetmemişlerdir. Kim O'nu mahluka benzetirse kâfir olur. Ne Allah'ın kendini tavsifi, ne de Resulünün O'nu tavsifi teşbih değildir. Allah'a işitme ve görme sıfatlarının isbatı haktır."

Hemen belirtelim ki burada atıfta bulunulan Selef görüşüne göre, Kur'an'da Allah'a nisbet edilen bütün sıfatlar "nasıl?" denmeksizin haktır. Âyette, ﴿وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ﴾ dendiğine göre O'nun vechi (yüzü) vardır. Âyette ﴿خَلَقْتُ بِيَدَيَّ﴾ dendiğine göre O'nun iki eli vardır. Âyette, ﴿تَجْرِى بِاَعْيُنِنَا﴾ denildiğine göre O'nun gözü vardır. Âyette, ﴿وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا﴾ dendiğine göre O kıyamet günü gelecektir. Hadiste ifade edildiği üzere Allah dünya semasına iner.

Selef, "âyette ve hadiste gelen bu vasıflara inanırız, nasıl olduğunu sormayız, bunlardan gerçek muradı Allah bilir, biz bir fikir beyan etmeyiz" ma'nâsında açıklamalar yaparlar.

Şüphesiz burada ulemâ arasında cereyan eden kelâmî münakaşanın teferruatına girmeyeceğiz. Ancak Selefin nokta-i nazarını kavramada yardımcı olacak ve yine teşbih meselelerine giren Allah'ın Arş üzerine istîvası ile ilgili olarak izhar edilen birkaç beyan daha nakledeceğiz: İbnu Hacer Fethu'l-Bâri'de Ümmü Seleme'den şu rivayeti kaydeder: "İstiva [1] (Kur'anda zikredildiğine göre) meçhul değil, nasıl olduğu ma'kul (anlaşılır) değil, bunu ikrar (kabul) etmek imandır, inkârı da küfürdür."

Rebîa İbnu Ebî Abdirrahmân tarîkinden gelen rivayete göre, Allah'ın Arş'a nasıl istîva ettiği sorulmuş, o şu cevabı vermiştir: "İstîva meçhul değildir, nasıl olduğu makul değildir, Allah'a risalet, Peygamberlerine tebliğ, bize de teslim düşmektedir."

Evzâî de şöyle söylemiştir: "Biz ve Tâbiîn sayıca çoktuk. Şunu söylerdik: "Allah Arş'ındadır, biz sünnette Allah hakkında vârid olan sıfatlara inanırız."

Bir başka tarîkte Evzâî şöyle anlatır: "Kendisinden, ﴿ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ﴾ âyeti hakkında sorulmuştu şu cevabı verdi: "O, nefsini kendi vasfettiği şekildedir."

Beyhakî'nin bir kaydına göre *Abdullah İbnu Vehb* anlatıyor: "Biz *İmam Mâlik*'in yanında idik. Bir adam yanına girerek: "Ey Ebû Abdillah, اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى buyruluyor. Allah nasıl istiva etti?" dedi. *İmam Mâlik* başını eğip bir miktar düşündü; derken birden bir ter bastı. Sonra başını kaldırıp:

1- *İstiva:* اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى âyetinde haber verilen hakikattır. Allah'ın Arş'a istivası, Allah'a mekan izâfe etme manasına geldiği için ciddî tartışmalar cereyan eden bir meseledir. Kaydettiğimiz rivayet selefin bu meselediki tavrını aydınlatır.

"Rahman, kendini vasfettiği şekilde Arş üzerine istivâ etmiştir. Bu nasıl oldu? denmez. Nasıllık O'ndan kaldırılmıştır. Zannımca sen mutlaka bid'at sahibi birisisin!" der ve adamın meclisten çıkarılmasını emreder.

İmam Mâlik'ten bir başka rivayet, onun şöyle söylediğini bildirir: "...O'nu ikrar vacibtir, ondan sual bid'attir."

Şu halde Cehmiyye fırkası, Ehl-i Sünnet'in kaydedilen mezkur ikrarına karşı çıkıp bunun teşbih oldugunu, yani Allah'ı insanlara benzetmek olduğunu söylemiştir.

İshak İbnu Râhûye: "Bu teşbih değildir. Eğer dersek ki "Allah'ın bizimki gibi bir eli vardır"; işte o zaman teşbih olur" diyerek Cehmîlere cevap vermiştir.

Sevrî, Mâlik, İbnu Uyeyne, İbnu'l-Mubârek gibi Selef büyükleri bilittifak: "Bu hadislere, herhangi bir tefsir ilâve etmeksizin inanırız" demişlerdir.

İbnu Abdilberr der ki: "Ehl-i Sünnet, Allah hakkında Kitap ve Sünnette gelen bu sıfatları ikrarda icmâ ederler, bunlardan hiçbirine keyfiyet (yani "nasıl oldukları hususunda yorum") nisbet etmezler. Fakat Cehmiyye, Mûtezile ve Hâricîler: "Kim bu isimleri ikrar ederse Allah'ı insanlara benzetmiş olur" demişlerdir.

Selef'in, müteşâbihât karşısında kemâl mertebesinde bir imân gerektiren bu nokta-i nazarı, bilhassa Yunan felsefesinin, entellektüel çevrelerde yaygınlık kazanmasıyla her meselenin aklî izahlarının araştırıldığı muahhar zamanlarda imanı zayıflamış, teslimiyeti azalmış insanları tatmin etmez hale gelmiştir. Bu durum, ulemâyı müteşâbihât karşısında farklı bir yaklaşıma sevketmiştir: Te'vîl...

Müteahhirûn dediğimiz *Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat* ulemâsı, neticede Allah'ı insanlara benzeten müteşâbih âyetleri Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat inancına muvafık bir kısım açıklamalara tâbi tutmuşlardır. Meselâ Gazalî'ye göre, Allah'a el, yüz, parmak ve suret gibi insana benzemeyi veya maddî olmayı gerektiren âyet ve hadisleri dinleyen kimse, bu sözlerden iki ma'nânın kastedilmiş olacağını bilmelidir.

1) Ya kelimenin lügat ma'nâsı alınır: Bu durumda Allah'a madde ve cisim nisbet edilmiş ve Allah mahlukata benzetilmiş olacak. Kur'an'da Allah'ın hiç bir benzerinin olmadığı ifade edildiğine göre bu ma'nâ kastedilmiş olamaz.

2) Yada kelime istiare maksadıyla kullanılır: Bu durumda meselâ el ile başka bir ma'nâ kastedilmiştir ve o ma'nâ cisim değildr. Nitekim "Memleket emîrin elindedir" dendiği zaman burada istiare yapılır. Söz-

gelimi emirin eli kesik bile olsa, söylenen söz doğrudur ve kastedilen ma'nâ anlaşılır. Öyleyse âyet ve hadislerde Allah'la ilgili olarak, teşbih ifade eden, şekil ve madde hatıra getiren kelimeler lügat ma'nâsında kullanılmış değildir, isti'aredir. O kelimelerin dilde cârî mecâzî ma'nâları anlaşılmalıdır.

İşte müteahhir ülemanın, Cenâb-ı Hakk'ın şuûnatıyla ilgili olarak âyet ve hadislerde gelen bir kısım ibareleri İslâm itikadına uygun aklî açıklamalara kavuşturma işine te'vil denmiştir. *İmam Mâturidî, İmam Eş'arî* ve *İmam Gazalî* tarafından işlenen bu metod ümmetce benimsenmiştir.

Aynı mevzuya ait kendisine "Allah'ın isimleri ve sıfatları arasında derece mevzubahis midir" diye yöneltilen soruya verdiği cevapta M. Fethullah Gülen Hocaefendi şu mütalaaları serdeder:

"Biz, bize ait isimleri anne ve babamızın isimlendirmesiyle değil de sonradan elde edeceğimiz maharetlere göre almış olsaydık kimimiz ekmek pişiren ma'nâsına "Habbaz", kimimiz, marangozluk işlerini iyi becermesiyle "Neccâr".. vs. gibi isimler alırdık. Yani kimin mahâreti hangi yönde ise, alacağı isim o ma'nâyı ifade eden bir isim olurdu. Bazan bu isimler, mübalağa kalıbıyla da ifade edilir. Meselâ normal setredene "Sâtir", fakat, tastamam ve kusursuz setredene ise "Settâr", normal hamdedene "Hâmid", hamd vazifesini tam yerine getirene de "Hammâd" denir.

Halbuki, bizim isimlerimiz, sonradan kazanacağımız mahârete göre değil de anne ve babalarımızın arzusuna göre verilir. Hatta bazan, hiç de bize uygun düşmeyen veya bizimle alakası olmayan bir isimle de isimlendirilebiliriz.

Böyle bir benzetme ilk bakışda kaba ve sevimsiz görülebilir. Ne var ki, mücerret hakikatların anlatılmasında öteden beri hep aynı yolda hareket edilmiş ve ifade tenezzülâtına gidilmiştir.

Cenâb-ı Hakk'a ait isimler, kâinatta icraatı müşahede edilip ve yine O güzel isimler sahibi tarafından, O'nun has kulları vasıtasıyla bize tâlim edilmiş isimlerdir. Meselâ, kâinatta apaçık gördüğümüz bir güzellik vardır. Gökkuşağı gibi bu güzellikler birbiri içinde bütün varlığı sarmış durumundadır. Ovada, obada, çiçekte baharda, gözde ve kaşta bir güzellikler cümbüşü hâkimdir. Bu güzelliklerin sadece dış yüzüne bakıp hayranlığını ifade için, binlerce senedir, binlerce edip ve şâir hep bu güzellikleri destanlaştırmaya çalışmış, yine de söylenmesi mümküne kıyasla, çok az şey söyleyebilmişlerdir. Anlatılmakla bitiremeyeceğimiz bütün bu güzellikler elbette Cenâb-ı Hakk'ın bu ma'nâyı ifade eden bir ismine dayanmaktadır ki o da "Cemîl" ismidir.

Yine, kâinatta ince bir nizam ve intizam dâhilinde, rızık tevziatı yapılmaktadır. Hücreden gergedana kadar her canlı kendine münasip bir rızkla beslenmektedir. İbadet ve tesbihler meleğe rızık olurken, et insana, kemiği de cinlere rızık olmaktadır. İşte gözle gördüğümüz rızka ait bu faaliyet, hiç şüphesiz, Cenâb-ı Hakk'ın bir "Rezzâk" ismi olduğunu isbat etmektedir.

Eğer biz Cenâb-ı Hakk'ın *"Cemîl"* ve *"Rezzâk"* isimlerini bilmemiş olsaydık icraatını gördükten sonra, O'na hitaben "Sen Cemilsin", "Sen Rezzâksın" diyecektik. Bunun gibi, diğer isimlerini de icraatından anlayıp yine, O'na o isimlerle seslenecektik. İşte Cenâb-ı Hakk, icraatını gösterdikten sonra, bizi yanıltmamak için kendisini bu isimlerle tesmiye etmiştir. Ancak Esmâ-i İlâhî istikrâîdir. Biz, Zât-ı Ulûhiyet hakkında kendi kafamızdan isim uyduramayız.

Bu isimler, *Zât-ı Ulûhiyette,* bunlara medâr olabilecek bir kısım sıfatlara dayanmaktadır. Yine yukarıdaki misalden hareketle söyleyecek olursak, kendisine "Habbâz" ismi verilen bir insanda eğer ekmek yapma sıfatı yoksa veya "Neccâr" bir marangozluk sıfatına sahip değilse bu isimlerin ona verilmesi mümkün değildir. İşte, Cenâb-ı Hakk'ın, herşeyin yüzüne perçinlediği güzelliklerle kendisinde varlığını kabul etiğimiz ve belli bir seviyedeki insanların da müşahede ettiği "Cemîl" ismi, bütün güzelliklerin kaynağı olan "Cemâl" sıfatına dayanmaktadır. Bunun gibi bütün isimler kendilerine kaynak olacak bir sıfata, bütün sıfatlar da "Şe'n"e -ki, bunu beşer için kullanacak olursak, kâbiliyet ve istidât diyebiliriz, ancak Cenâb-ı Hakk için böyle bir tabir kullanmamız doğru değildir- dayanmaktadır. Demek oluyor ki fiiller isimlere, isimler sıfatlara, sıfatlar Şuûnât-ı İlâhîyeye ve Şuûnat-ı İlâhiye ise Cenâb-ı Hakk'ın Zâtına dayanmaktadır. İşin burasında duruyor ve Allah Rasûlü gibi, "Seni hakkıyla bilemedik Ey Maruf" diyoruz. Ve yine Hz. Ebû Bekr gibi "Seni anlamaktan âciz olmak Seni anlamak demektir" diyor ve edeble iki büklüm oluyoruz.

O vardır. Varlığını iliklerimize kadar hissediyoruz. Fakat O'nu idrak etmekten de âciz bulunuyoruz. O'ndan daha âyân bir nesne yoktur, ama O yine de bir mevcûd-u meçhuldür.

Şimdilik, O'nun isim ve sıfatları arasındaki farka, böyle avamca bir bakışla iktifa ediyor ve tafsilâtını bir başka zamana bırakıyoruz".[2]

2– M. Fethullah Gülen, Asrın Getirdiği Tereddütler, 3/57-59.

MİSAFİRLİK (ZİYAFET) BÖLÜMÜ

UMUMÎ AÇIKLAMA

Ziyâfet kelimesi dilimizde daha ziyade düğün, doğum, başarı, açılış gibi mutlu fırsatlarda bir nevi kutlamalaya yönelik yemeklerin adıdır. Ziyafet yemeğine, umumiyetle toplu halde bir cemaatin iştiraki mevzubahistir, tek kişiye yedirilen yemeğe ziyafet denmez. Kelimenin Arapça aslı ise daha ziyade ağırlamak ma'nâsına gelir. Yani, evde bir yabancıyı ağırlamak misafir etmek... Bu açıdan Arapça ziyafet kelimesinin dilimizdeki yaygın karşılığı *"misafirlik"*tir. Misafir etmek, misafir ağırlamak, misafir olmak, misafirperver, misâfirperverlik gibi değişik tabirler dilimizde yaygındır. Şimdilerde konuk kelimesi misafir yerine ikâmeye çalışılıyor ve yukarıda kaydettiğimiz tabirler konuk etmek, konuk olmak, konukseverlik gibi tabirlerle karşılanmaya zorlanıyor ise de henüz uydurukçuların bekledikleri ölçüde halka inmiş değil. Halkımızın hâlen atalarından devraldığı *misafir'i*, *misafirperverlik*'i devam ettirmektedir.

Öte yandan "misafir" kelimesi Arapça aslında yolcu, "müsaferet" de yolculuk ma'nâsına gelir. Dilimizdeki *"ağırlamak"*la ilgisi yoktur.

Bu kısa açıklamayı, dilimize Arapçadan girmiş olmalarına rağmen, kullanışta farklı bir ma'nâ kazandıkları için ziyâfet ve müsâferet kelimelerinin iltibas edilmemesi için yaptık. Çünkü bazı hallerde, kitaplarımızda bu kelimelerin dikkat edilmeden aslî ma'nâlarıyla kullanılıverdiğine de rastlarız.

Şu halde, Teysîru'l-Vüsûl'de ziyafet kelimesiyle gelen bu bahis, misafirlikle ilgilidir. Bu sebeple bölümün başlığını, kelimenin dilimizdeki ma'nâsına uygun olarak misafirlik diye koyduk.

Yüce dinimiz, vazgeçilmesi mümkün olmayan bu beşerî müesseseye ehemmiyet vermiş, bununla ilgili birçok âdâb teşrî etmiştir. Mü'min ev sahibi de olsa, misafir de olsa bu âdâbı bilip riayet etmelidir.

3486 ١- عن أبي كريمة رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: لَيْلَةُ الضَّيْفِ حَقٌّ على مُسْلِمٍ. فَمَنْ أصْبَحَ بِفِنَائِهِ فَهُوَ عَلَيْهِ دَيْنٌ إنْ شَاءَ اقْتَضَى وإنْ شَاءَ تَرَكَ]. أخرجه أبو داود.

1. (3486)- *Ebû Kerîme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir gece misafir olmak müslümanın hakkıdır. Kim, (bir ev sahibinin) avlusunda sabahlarsa, ağırlanma masrafı, (ev sahibi) üzerine bir borç olur. (Misafir) dilerse o hakkını alır, dilerse terkeder (almaz)."* [Ebû Dâvud, Et'ime 5, (3750).]

3487 ٢- وفي رواية له قال: [أيُّمَا رَجُلٍ ضَافَ قَوْماً فَأصْبَحَ الضَّيْفُ مَحْرُوماً فَإنَّ نَصْرَتَهُ حَقٌّ عَلى كُلِّ مُسْلِمٍ حَتَّى يَأْخُذَ بِقِرَى لَيْلَتِهِ مِنْ زَرْعِهِ وَمَالِهِ].

«القِرَى» نُزُلُ الضيفِ وهو ما يُعَدُّ له ويحضرُ إليه من طعامٍ وشرابٍ ونحوه.

2. (3487)- Bir başka rivayette *(Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın) şöyle söylediği kaydedilmiştir: *"Kim bir cemaate misafir olur ve fakat misafir, (ağırlanmaktan) mahrum kalırsa, -ona yardım, her müslüman üzerine hak (bir vazife) olması hasebiyle- bir gecelik (ağırlanma) masrafını o cemaatin ekininden ve malından alır."* [Ebû Dâvud, Et'ime 5, (3751).]

AÇIKLAMA:

Bu iki rivayet, bir yolcunun, uğradığı yerde bir gecelik bakılma hakkından bahsetmektedir. Yani bir gece ağırlanmak yolcunun hakkı, ağırlamak da ev sahibinin -veya yolcunun indiği mahallin- vazifesidir. Öylesine kesin bir hak ve vazife tahakkuk etmektedir ki, yolcu bir gecelik yeme-içme nevinden ihtiyacını almaya yetkili olmakta, ev sahibi de ödemek mecburiyetinde kalmaktadır. İkinci hadis, daha sarih bir ifade ile beyan eder ki, ev sahibi, bu borcunu ödemediği takdirde zulmetmiş olacaktır, dolayısıyla misafir, ev sahibinin ekin ve malından, şeriatın kendine tanıdığı hakkı zorla izinsiz alabilecektir. Bu, hırsızlık değildir.

Ahmed İbnu Hanbel ve *Leys,* hadislerin zâhirini esas almış ise de, cumhur meseleye bazı kayıdlar getirmiş ve bunun mutlak bir vacib olmadığını söylemiştir. Bir kısmına göre: "Bu ve benzeri hadisler, İslam'ın bidâyetiyle ilgilidir, zira o esnada misafir ağırlamak vacib idi, sonradan bu vücub neshedildi." Bu görüşe şu itiraz yapılmıştır: "Resûlullah'ın şeriatının muayyen bir zamana, belli bir hale tahsis etmek delille mümkündür. Bu meselede böyle bir delil yoktur, öyleyse hüküm her devirde geçerlidir, üstelik burada şer'î kaidelere muhalif bir husus da mevcut

değildir. Çünkü misafirin ağırlanması meselesi teşri edildikten sonra, ev sâhibine kendisine gelen her misafiri ağırlaması gerekir. Misafir de, şer'an sabit olan bu hakkı, diğer hakları gibi taleb edebilir..."

Hattâbî şu açıklamayı yapar: "Hadisin ma'nâsı şudur: "Misafirin (bir gece ağırlanması), maruf bir örf, güzel bir âdet olarak haktır. Misafirin ihtiyaçlarının karşılanması ve ona hüsn-ü kabul gösterilmesi tarih boyunca âlicenap kimselerin vasfı ve sâlih kişilerin âdeti olmuştur. Misafirin ihtiyacını karşılamamak bütün dillerde kötülenmiş, öylesi kimseler de ayıplanmış, levmedilmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da nitekim: "Kim Allah'a, âhirete inanıyorsa misafirine ikramda bulunsun" buyurmuştur."

İkinci hadiste, bir köy ve obaya inen müslümanın ağırlanması, ora halkının hepsine bir vazife olduğu ifade edilmektedir. Birinin bu vazifeyi yerine getirmesi, diğerlerini borçtan kurtarır; hiç kimse sahiplenmezse, hepsi borçlu, zâlim durumuna düşer.

Hattâbî, bu vecîbeyi ızdırâr haliyle kayıtlar. Yani, "Yolcu muzdar durumda ise, ihtiyacı olur kendi imkânları bulunmazsa ve açlıktan telef olmaktan korkarsa..." der. Ve ilave eder: "Eğer yolcu bu vasıflardan birinde ise, nefsini kurtaracak kadar yiyeceği kardeşinin malından alma hakkına sahip olur." Böyle yapan kimseye yapılacak muamele hususunda âlimler ihtilaf etmiştir.

★ Bir kısmı, "Yolcu bunun kıymetini sahibine ödemelidir" demiştir. Şâfiînin görüşü bu merkezdedir.

★ Bir kısmı da, "Ona kıymetini ödemek gerekmez" demiştir. Bunu ashab-ı hadisten bir grup söyler. Delil olarak, hicret sırasında Hz. Ebû Bekr' in, Kureyş'li bir kimseye ait, başında sahibi değil, çobanı bulunan sürünün bir koyunundan sağdığı sütü Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın içme hadisesini de gösterirler. Bunların diğer bir delili, *İbnu Ömer* tarafından rivayet edilen şu hadistir: مَنْ دَخَلَ بَائِطًا فَلْيَأْكُلْ مِنْهُ وَلاَ يَأْخُذْ مِنْهُ خُبْنَةً "Bir bahçeye giren kimse, ondan yesin, fakat eteğinde de götürmesin."

Hasan Basrî hazretleri de şöyle demiştir: "Bir kimse, susuz olduğu halde develere rastlarsa sahibine üç kere ünlesin, cevap verirse ne âla (ihtiyacını arzeder... vs.), cevap alamazsa deveyi sağıp sütünü içsin."

Zeyd İbnu Eslem der ki: "Bir meyte (leş) ve bir müslümanın malından yemek zorunda kalan bir kimse hakkında sordular da "meyteyi yer" dedi. Abdullah İbnu Dinar ise: "Kişi bu durumda müslüman kimsenin malını yer"demiştir. Muzdar kimseye her ikisini helâl addetmeyen âlim de vardır.

Görüldüğü üzere teferruatta bazı farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Sonç olarak misafiri ağırlamanın vacib olduğunu ifade eden hadislerin diğer bazı nasslarla tahsis edildiği söylenebilir. Nitekim ulemânın ihtilâfı da buna delil olmaktadır.

Tahsiste istinad edilen âyet ve hadisler vardır. Bir âyette: وَلاَ تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ **"Mallarınızı aranızda bâtıl yollarla değil, karşılıklı rızaya dayanan ticaretle yeyin.."** (Nisâ 29) buyrulmaktadır. Keza bir hadisinde Resûlullah da gönül hoşluğuna dayanmaksızın başkasının malını yemeyi haram kılmıştır.

3488 ٣– وعن عقبة بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قُلْتُ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ إنَّكَ تَبْعَثُنَا فَنَنْزِلُ بِقَوْمٍ لاَ يَقْرُونَنَا. فَمَا تَرَى؟ فَـقَالَ: إذَا نَزَلْتُمْ بِقَوْمٍ فَإنْ أُمِرُوا لَكُمْ بِمَا يَنْبَغِي لِلضَّيْفِ فَاقْبَلُوا وَإلاَّ فَخُذُوا مِنْهُمْ حَقَّ الضَّيْفِ الَّذِى يَنْبَغِي لَهُمْ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

3. (3488)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a dedim ki:

"Siz, bizi (sefere) gönderiyorsunuz. Bir yere vardığımız zaman, ahalisi ihtiyaçlarımızı görmezlerse ne yapmalıyız?" (Resûlullah bize) şu cevabı verdiler:

"Bir kavme inince, onlar misafire davranılması gereken muameleyi size de yaparlarsa ikrâmlarını kabul edin. Aksi takdirde, misafire yapmaları gereken ikrâm kadarını onlardan (zorla da olsa) alın." [Buhârî, Edeb 85, Mezâlim 18; Müslim, Lukâta 17, (1727); Ebû Dâvud, Et'ime 5, (3752); Tirmizî, Siyer 32, (1589).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis *Tirmizî*'nin rivayetinde birazcık farkla şöyle gelmiştir: "..Dedim ki: "Ey Allah'ın Resûlü! biz bir kavme uğruyoruz, onlar bizi misafir etmezler ve üzerlerinde bize karşı olan ağırlama vazifesini yerine getirmezlerse, biz de onlardan bunu almayalım mı?" Şu cevabı verdi:

"Eğer zorla almanızı gerektirecek kadar imtina ederlerse, zorla alın."

Tirmizî, hadisle ilgili olarak şu açıklamayı sunar: "Onlar gazve için sefere çıkıyorlardı. Yol esnasında bir kavme uğradıkları zaman, parayla satın alacak yiyecek bulamıyorlardı. İşte bunun için Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Onlar şayet [satmaktan] imtina edecek olurlar ve size de zorla almaktan başka çare kalmazsa zorla alın"* buyurmuştur. Hadis, bazı rivayetlerde bu şekilde müfesser (açıklanmış olarak) rivayet edildi."

2- *Tirmizî*'nin de açıkladığı üzere, "zorla alma" işi, Resûlullah devrinde, henüz beytu'l-mal'in yani devlet hazinesinin kurulmadığı devirde,

gazveye çıkan orduların erzakları tükendiği zaman takip edecekleri yolu göstermektedir. *Resûlullah* bu talimiyle, muzdar kalan ordunun yağmacılığa düşmesine meydan vermemiştir. Zira ağırlama çerçeve-sinde yapmaları gereken ikram kadarını alın, fazlasını değil, ma'nâsında bir talimat vermektedir. Ağırlama vazifesi de "bir gün"le sınırlandı-rıldığına göre, sefer halinde muzdar kalan ordunun, bulunduğu bölge ahalisinden zorla alabileceği miktar fevkalâde tahdid edilmiş olmaktadır.

Tirmizî, hadisi *"Ehl-i zimmenin malından helâl olan miktar hakkında gelen rivayet"* adını verdiği bir babta kaydeder. Böylece, gayr-ı müslim bile olsa, insanların malından ızdırar halinde zorla alma miktarı böylece tahdid edilmiş, yağmacılık yasaklanmış olmaktadır. *Tirmizî*'nin başlığına rağmen, şârihler hükmün müslümanlar için de aynı şekilde muteber olduğunu belirtirler.

Hattâbî başta olmak üzere bir kısım âlimler bu hükmün Resûlullah devrinin bidâyetleriyle kayıtlı olduğunu belirttikten sonra: *"Bugün ise, ordunun erzakı beytü'l-mal'a aittir, müslümanların malında hakkı yoktur"*der. Daha önce de belirttiğimiz gibi, hadisin hükmünü mensuh kabul etmek hem usul yönünden hemde vak'a yönünden muvafık değildir. Günümüzde sefere çıkan İslâm ordusu şu veya bu sebeple muzdar kalsa, komutan eratını her halde telef olmaya veya vazifesini yapmasına imkân tanımayacak derecede açlığa terketmeyecek, bulunduğu mahalde sivil halk varsa, onlardan ihtiyacını görecektir. Sivil halk yardıma, parayla vermeye yanaşmazsa?.. Elbette ki zorla da olsa alacaktır. Belirtilen bu durumda zorla almayı Resûlullah'ın yasaklaması, eşyanın tabiatına zıt olurdu. Aynı hali tek başına olan bir yolcu içinde düşünebiliriz. Kendini helak olmaya mı terketsin, yardımdan kaçınan insanlardan zorla alsın mı? İşte Resûlullah'ın bu tabiî durumda irşadı ve rehberliği var: *"Alınan miktar yağma ve hırsızlık mahiyetinde olmamalı, günlük ihtiyacın karşılanması ve ev sahibinin yapacağı ikrâm ölçüsünde olmalıdır."*

Şu halde bu nebevî ölçü bugün de muteberdir, yarın da muteber olacaktır.

3489 ٤ – وعن عوف بن مالك رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، الرَّجُلُ أَمُرُّ بِهِ فَلاَ يَقْرِينِي ثُمَّ يَمُرُّ بِي أَفَأُجَازِيهِ قَالَ: بَلْ أَقْرِهِ، وَرَآنِي رَثَّ الثِّيَابِ فَقَالَ: هَلْ لَكَ مِنْ مَالٍ؟ قُلْتُ: مِنْ كُلِّ المَالِ قَدْ أَعْطَانِي اللهُ تَعَالَى مِنَ الإِبِلِ وَالغَنَمِ قَالَ فَلْيُرَ عَلَيْكَ].

أخرجه الترمذي وصححه. «الثِّيَابُ الرَّثَّةُ»: الخلقة الردية.

4. (3489)- *Avf İbnu Mâlik* (radıyallâhu anh) anlatıyor:

"Ey Allah'ın Resûlü dedim, ben bir adama uğrasam, o beni ağırlamasa, sonra o bana uğrasa ben ona yaptığını yapayım mı?"

*"Hayır!"*dedi, *sen onu ağırla!"*

Bir gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni eskimiş bir elbise içerisinde görmüştü.

"Senin malın yok mu (da böyle giyiniyorsun)?" diye sordu.

"Allah bana deve, koyun, [sığır, at, köle] her maldan verdi!" dedim.

"Öyleyse buyurdular, *üzerinde görülmelidir!"* [Tirmizî, Birr 63, (2007).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet iki ayrı kısım ihtiva etmektedir: Birinci kısım misafir ağırlamakla ilgili. Burada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, "sizi ağırlamaktan kaçınan kimseyi bile ağırlayın" ma'nâsında ifade-i kelâmda bulunarak misafirperverliğe teşvik buyurmaktadır. Bu meselede, kötü davranana iyi davranarak mukabele etme prensibi hatırlatılmaktadır. Esâsen, âyet-i kerime bunu her hususa şâmil olacak şekilde mutlak olarak vaz'etmiştir: ادفع بالّتى هِى احسن السيّئة **"Kötülüğü en iyi ile sav.."** (Mü'minün 96).

İkinci kısım, kişinin zenginliğiyle mütenasib şekilde giyinmesiyle ilgili... Zengin kişi eski, pejmürde kıyafet taşımamalıdır. Bir rivayette: "Allah sana nimet vermişse, Allah'ın nimetinin ve ikrâmının eseri, üzerinde görülmelidir: فاذا اتاك الله مالاً فلير اثر نعمة الله عليك وكرامته buyrulmuştur.

Böylece Resûlullah: "Allah'ın sana çeşitli nimetleriyle lütuflarda bulunduğu ve dolayısıyla zengin olduğunun bilinmesi için yeni elbise giy" buyurmuş olmaktadır.

Begavî der ki: "Bu hadis, imkân olduğu takdirde, mübâlağaya kaçmadan yeni ve temiz elbiselerle güzel giyinmenin meşru olduğunu takrir etmektedir." Âlimler, bazı hadislerin de tasrihatına dayanarak, elbise ile tefâhuru, dikkatleri çekecek kadar elbiseye itina göstermeyi mekruh addederler. Bunun Acemlere mahsus bir âdet olduğunu belirtirler. Ancak *Aliyyu'l-Kârî,* bu meselede Arapların Acemleri geçtiğini belirtir. Beyhakî'nin *Ebu Hüreyre* (radıyallâhu anh)'tan kaydettiği bir rivayette Aleyhissalâtu vesselâm elbisede iki şöhreti (dikkat çekiciyi) yasaklamıştır: Çok ince olması-çok kalın olması, çok yumuşak-çok sert olması, çok uzun-çok kısa olması, ikisi ortası olmaktır, mutavassıd olmaktır."

Libasla ilgili geniş bilgi giyeceklerle ilgili (libas) bölümünde ele alınacaktır. Hususen Umumî Açıklama kısmında derli toplu bilgi verilecektir. (5233-5304. hadisler).

3490 ٥– وعن أبي هريرة رَضيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قالَ رسـولُ اللّٰهِ ﷺ: اَلضّيَافَةُ ثلاثَةُ ايّامٍ.

فَمَا سِوَى ذَلِكَ فَهُوَ صَدَقَةٌ]. أخرجه أبو داود.

5. (3490)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Misafirlik üç gündür. Bundan fazlası sadakadır." [Ebû Dâvud, Et'ime 5, (3749).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Ebû Dâvud'daki aslı daha uzundur. Hadis buraya kaydedilirken terkedilen kısımları daha önce geçti ise de, rivayeti mealen bütün halinde kaydediyoruz: *"Kim Allah'a ve âhirete inanıyorsa misafirine ikrâm etsin. Onun câizesi bir gün ve bir gecedir. Misafirlik üç gündür. Bundan fazlası sadakadır. Ev sahibine sıkıntı verecek kadar ikâmet, misafire helâl değilir."*

2- Hadis hakkında *İbnu'l-Esîr*, en-Nihâye'de şu açıklamayı sunar: "Yolcu üç gün misafir edilir. Birinci gün misafir için külfete katlanılır, iyilik ve ikramda elden geldiğince cömert davranılır. İkinci ve üçüncü günde ise, mevcut olun sunulur, evin âdetinin dışına çıkılıp ziyade bir ikrâmda bulunulmaz. Sonra ev sâhibi, misafire bir gün ve gece yetecek bir şeyler verir. Buna câize denir. Bu, yolcunun bir konaktan diğer bir konağa kadar yürümesine yetecek miktardır. Bundan fazlası, sadaka ve iyiliktir, dilerse yapar, dilerse yapmaz. Hadis, misafirin üç günden fazla kalmasını mekruh addetmiştir, tâ ki ikâmeti ev sâhibine sıkıntı sebebi olmasın. Aksi takdirde sadaka, minnete ve ezâya dönüşür."

3491 ٦ - وَعَنْ أبي شريح العدوي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: [قال رسول الله ﷺ: مَنْ كَانَ يؤمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ جَائِزَتَهُ. قَالُوا: وَمَا جَائِزَتُهُ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: يَوْمُهُ وَلَيْلَتُهُ، وَالضِّيَافَةُ ثَلاثَةُ أَيَّامٍ، وَمَا وَرَاءَ ذَلِكَ فَهُوَ صَدَقَةٌ، وَلاَ يَحِلُّ لَهُ أَنْ يُقِيمَ عِنْدَهُ حَتَّى يُؤْثِمَهُ. قَالُوا: كَيْفَ يُؤْثِمُهُ؟ قَالَ: يُقِيمُ عِنْدَهُ وَلَيْسَ لَهُ شَيْءٌ يَقْرِيهِ بِهِ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

«الجَائِزَةُ»: العطية. قال الإمام مالك: يكرمه ويتحفه ويحفظه يوماً وليلة ويضيفه ثلاثة أيام.

ومعنى «يؤثمه» يوقعه في الإثم.

6. (3491)- *Ebû Şüreyh* el-Adevî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim Allah'a ve âhirete inanıyorsa, misafirine "câize"sini ikrâm etsin."*

Yanındakiler sordular:

"Ey Allah'ın Resulü! Câizesi de nedir?" Aleyhissalâtu vesselâm açıkladı:

"Bir gecesi ve gündüzüdür. Misafirlik üç gündür. Bundan fazlası sadakadır. Misafire, ev sahibini günaha sokuncaya kadar yanında kalması hoş değildir.

Tekrar sordular:

"Misafir ev sahibini nasıl günaha sokar?" Aleyhissalâtu vesselâm açıkladı:

"Adamın yanında ikâmet eder kalır, halbuki kendisine ikrâm edecek bir şeyi yoktur." [Buhâri, Edeb 85, 31, Rikâk 23; Müslim Lukata 77, (48); Muvatta, Sıfatu'n-Nebiyy 22, (2, 929); Ebû Dâvud, Et'ime 5, (3748); Tirmizî, Birr 43, (1968, 1969).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisteki "iman"dan maksad kâmil imandır. "Yani "Kim kâmil ma'nâda Allah'a ve âhirete inanıyorsa" demektir. Yani misâfire gönlünden koparak yapılabilen ikrâm, kişinin mükemmel bir iman sahibi olduğunun delillerinden biridir.

2- Âlimler, hadiste zikredilen "misafire ikrâm"ın güler yüz, tatlı söz ve üç gün yemek yedirmekle gerçekleşeceğini belirtir. İlk gün imkân nisbetinde genişçe ikram edilecek, diğer iki gün de külfete girmeden, tekellüfe yer vermeden ne varsa o ikrâm edilecektir.

3- Câize, ikrâm atâ ma'nâsına gelir. Misâfire ilk gün ve gecede yapılan ikrâm diğer günlerde yapılandan farklı olduğu için bu adı almıştır. Çünkü diğer iki günde mutad şeyler takdim edilecektir.

Nevevî der ki: "Müslümanlar misafir ağırlamanın meşruiyyeti ve onun İslâm'ın te'kid ettiği meseleler arasında yer aldığı hususunda icmâ ederler. Şâfiî Mâlik, Ebû Hanîfe merhumlar ve cumhur bunun sünnet olduğu hususunda müttefiktirler." Ahmed İbnu Hanbel ve Leys: "Bu, kırlarda ve köylerde yaşayanlara bir gün ve gece vacibtir, şehirlerde yaşayanlara değil." Cumhur, bu ve benzeri hadisleri istihbâb'a ve mekârim-i ahlâka hamletmiştir. Hattâbî ve bazılarının da bunu muzdar durumdakilere hamlettiklerini daha önce kaydetmiştik.

4- Misafirin ev sâhibini günaha sokması, çeşitli şekillerde olabilir. Misâfir üç günden fazla kalacak olsa, ev sahibi "Niye kalıyor?" diye gıybetini yapabilir. Onun sebebiyle, kendisine rahatsızlık verici bazı şeyler ârız olabilir, hatta misafir hakkında su-i zanna düşmesi de mümkündür. Hadiste, ev sahibinin misafire ikrâm edecek bir şeylerinin olmaması sebebiyle darlanacağı da belirtilmiştir.

DAMÂN BÖLÜMÜ

Damân: Latin harfleriyle yeni imlâda "zamân", "zemân" diye yazıldığına da rastlanır. Başkasının üzerindeki vacib bir hakkı ilzâm etmek, (deruhte etmek, kendi üzerine almak), bir şeyin, misliyattan ise mislini ve kıyemiyâttan ise kıymetini vermektir. Bu durumda demân, kefil olmak ma'násınadır da. Kefil için dâmin (zâmin), damîn (zamîn) tabirleri de kullanılır ki, demân bu ma'nâda, kefâlet sahibi demektir.

Kitabımız, bu mevzu için tek bir hadise yer vermiştir.

3492 ١ – عن ابن عباس رضي الله عنهما [أنَّ رجلاً لزم غريماً له بعشرة دنانير. فقال: ما أفارقك حتى تقضيني أو تأتي بحميل. فتحمَّل بها رسول الله ﷺ فأتاه بها من وجهٍ غيرِ مرضيٍّ فقضاها عنه وقال: الحميل غارمٌ]. أخرجه رزين.

«الحميل» الكفيل والضامن.

1. (3492)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Bir adam, kendisine on dinar borcu olan kimsenin peşini bırakmadı. Ve hattâ dedi ki:

"Sen bunu bana ödeyinceye veya bir kefil gösterinceye kadar peşini bırakmayacağım." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* o borcu üzerine aldı. Bunun üzerine adam, münasip olmayan bir tarzda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a parayı getirdi. Resûlullah, borcu adam adına ödeyiverdi ve şunu söyledi:

"Kefil, borçludur." [Rezîn tahric etmiştir. Ebû Dâvud, Büyû' 2, (3328); İbnu Mâce, Sadakât 9, (2406).]

AÇIKLAMA:

1- Rezîn tarafından tahric edildiği belirtilen bu rivayet *Ebû Dâvud*

ve *İbnu Mâce*'de mevcuttur. Ancak, her ikisinde de metinler farklıdır. Sonda geçen "Kefil borçludur" cümlesi her ikisinde de mevcut değildir. Hadisin İbnu Mâce'deki aslı şöyle:

"Resulullah zamanında bir adam, kendisine on dinar borcu bulunan bir kimsenin peşini bırakmadı. Borçlu:

"Sana verecek hiç bir şeyim yok!" dedi ise de alacaklı:

"Hayır! vallahi parayı ödeyinceye veya bir kefil gösterinceye kadar peşini bırakmayacağım!"dedi ve adamı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a götürdü.

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona sordu:

"Ne kadar, mühlet veriyorsun?"

"Bir ay!" dedi. Resûlullah da:

"Öyleyse ben ona kefilim!" buyurdu. Borçlu *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın söylediği vakitte geldi. Resûlullah adama:

*"Bu [altını] nereden elde ettin?"*diye sorunca, adam:

"Bir mâdenden" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Bunda hayır yok!" buyurdu ve borcu, ona bedel ödeyiverdi."

2- Resûlullah'ın getirilen altını reddetmesi, izahı müşkil bir hadise olmuştur. Rivayette altının niçin reddedildiği sarih olarak belirtilmemiştir. Bu hususta Hattâbî, birkaç ihtimâl üzerinde durur:

★ *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın madenden elde edilen altını reddedip *Ebû Dâvud*'daki şekliyle- *"buna ihtiyacımız yok, onda hayır yok"* demesi, sanki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın muttali olduğu husûsî bir sebebe dayanmaktadır. Çünkü madenden elde edilen altına temellük edilemez, o, mal kılınamaz, mübah değildir diye bir hüküm mevcut değildir. Zira, altın ve gümüşün tamamı madenlerden çıkarılır. Dahası, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* el Kabaliyye madenlerinin işletme imtiyazını Bilâl İbnu'l-Hâris'e vermiş idi. Onlar bu işletmeyi yürütüyorlar, karşılığında vergi ödüyorlardı...

(Resûlullah'ın borçlunun getirdiği altını almayışı) şundan da olabilir. Maden sahipleri, madenlerin toprağını bunu işleyenlere satmış, onlar da bundaki altın veya gümüşü çıkarmış olabilirler. Bu ise bir aldanmadır, bu toprakta gerçekten bir şey var mı yok mu bilinemez. Nitekim ulemâdan bir kısmı, madenlerin toprağının satılmasını mekruh addetmişlerdir. *Atâ, Şa'bî, Süfyânu's-Sevrî, Evzâî, Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshak İbnu Râhûye* bunlardandır.

★ *(Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın reddetme tavrında) bir başka yön daha var. O da şu: "Resûlullah'ın: "Buna ihtiyacımız yok, onda hayır yok" sözünün ma'nâsı: "Bu altın revaçta değil, o bizim ihtiyacımızı görmez" demektir. Bu da Resûlullah'ın alacaklıya, madrûb para olan dinar ödemeyi tekeffül etmiş olmasındandır. Adamın getirdiği altın ise henüz madrub olmayan (basılmayan) ham altındı. Yanında da ham altından para basacak kimse yoktu. O zaman dinarlar Rum diyarından getiriliyordu. İslâm'da ilk sikke basan ve madrub dinar ortaya koyan kimse Emevi halifesi Abdülmelik İbnu Mervân'dır.

★ *Resûlullah*'ın mezkur tavrı bir başka sebebe de dayanabilir: "Aleyhissalâtu vesselâm, bu altına bir şüphe ârız olduğu için onu almayı mekruh görmüş olabilir." Bu da, onun madenden çıkarılış sırasında bir hile ve aldatmanın ona karışmış olma ihtimalinden ileri gelmiştir. Şöyle ki o zaman, bunu işletenler, elde edilen altının öşrü (onda biri) veya humsu (beşte biri) veya üçte biri mukabilinde bu işletmeyi yürütüyorlardı. Bu ise bir aldatmadır. Çünkü işletmede çalışan kimse, ham topraktan çalışma sonunda bir şey elde edilecek mi, edilmeyecek mi bilemezdi. Bu işte çalışanlarla yapılan akid tıpkı kaçan köle veya kaybolan deve üzerine yapılan alış-veriş akdine benziyordu. Çünkü akid sırasında mevcut olmayan kaçmış kölenin veya kaybolmuş devenin geri gelmeleri meçhuldü.

Bu işte keza bir başka zarar ve nefisleri aldatma vardır. Şöyle ki: Altının çıkarıldığı ocak orada çalışan kimseler üzerine yıkılma ihtimali taşır. Bu sebeple onun orada toprak işlemesini ve ondan altın çıkarmasını mekruh addetmiş olabilir.

Resûlullah zamanında, Araplara madrub dinarlar Rum diyarından getirilirdi. İslam'da dinarı ilk basan Abdulmelik İbnu Mervân olmuştur. Onun bastırdığı dinarlar halen tedavüldedir ve Mervâniye denilir.

3- Sadedinde olduğumuz hadiste kefâlet ve damânın meşruiyyeti gözükmektedir.

4- Ayrıca hadis, borçlunun peşine düşmenin meşruiyyetini, borcunu ödeyinceye kadar başkaca ticarî tasarruflardan yasaklanmasının meşruiyyetini de ifade etmektedir.

TAHARET BÖLÜMÜ

(Bu bölümde dokuz bab vardır)

BİRİNCİ BAB

SULARIN AHKÂMI

İKİNCİ BAB

NECASETİN İZALESİ

(Bu bab beş fasıldır)

BİRİNCİ FASIL

BÜYÜK VE KÜÇÜK ABDESTLE İLGİLİ MESELELER

İKİNCİ FASIL

MENİ HAKKINDADIR

ÜÇÜNCÜ FASIL

HAYIZ KANI

DÖRDÜNCÜ FASIL

KÖPEK VE DİĞER HAYVANLAR

BEŞİNCİ FASIL

DERİLER

ÜÇÜNCÜ BAB

(Bu babta iki fasıl var)

BİRİNCİ FASIL

İSTİNCANIN ÂDÂBI

İKİNCİ FASIL

İSTİNCADA KULLANILAN MADDELER

DÖRDÜNCÜ BAB

ABDEST HAKKINDA

(Bu babta üç fasıl var)

BİRİNCİ FASIL

ABDESTİN FAZİLETLERİ

İKİNCİ FASIL

ABDESTİN SIFATI

ÜÇÜNCÜ FASIL

ABDESTİN SÜNNETLERİ: DOKUZDUR

1- Misvak

2- İki Elin Yıkanması

3- Sümkürme, Ağız ve Burnu Yıkama

4- Sakal ve Parmakları Hilalleme

5- Kulakları Meshetme

6- Abdesti Eksiksiz Yapmak

7- Suyun Miktarı

8- Mendil

9- Dua ve Besmele

BEŞİNCİ BAB

ABDESTİ BOZAN ŞEYLER

1- Ön ve Arka vs. Yollardan Bir Şeyin Çıkması: Dört Çeşittir

★ Yel Çıkması

★ Mezî Akması

★ Kusmuk

★ Kan

2- KADINA VE FERCE DEĞMEK (Meshetmek)

★ Kadına Değmek

★ Zekere Değmek

BEŞİNCİ FASIL

MÜSLÜMAN OLANIN YIKANMASI

ALTINCI FASIL

HAMAM HAKKINDA

DOKUZUNCU BAB

(Hayız Hakkında İki Fasıl Var)

BİRİNCİ FASIL

HAYIZLILARLA İLGİLİ AHKÂM

İKİNCİ FASIL

MÜSTAHAZA VE NİFASLILAR

UMUMÎ AÇIKLAMA

İslâm, bütün beşerî sistemler ve diğer dinî nizamlar arasında temizliğe en çok yer veren bir dindir. Bütün ibadetler ve her çeşit dinî hayat temizlik üzerine kurulur. Hadis ve Fıkıh kitapları önce temizlik bahisleriyle başlar. İslam'ın yarısı temizlik kabul edilir. Bu bahis, beden temizliğinden çevre temizliğine kadar çok değişik sahalara temas eder. Konunun ehemmiyeti ve dağınıklığı sebebiyle hadislere geçmezden önce, bu umumî açıklama kısmında İslam'da temizliğin yeri ve ehemmiyeti hakkında derli toplu bir tahlil sunacağız. Burada bazılarına mealen ve özetleyerek temas ettiğimiz hadisler bilâhare metinleriyle ve tam olarak gelecektir.

İSLAM VE TEMİZLİK

Temizlik, gerek maddî gerek manevî olsun bir müslümanın mutlaka riayet etmesi gereken bir husustur. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm) "Temizlik imanın yarısıdır", "Namazın anahtarı temizliktir"* gibi beyanlarıyla temizliksiz dînî hayatın, dindârlığın mümkün olamayacağını mü'minlerin vicdanına yerleştirmeye çalışmıştır. İman-İslâm kelimelerinin aynılık ve gayrılığı üzerinde âlimlerin yaptığı münakaşa bir tarafa, bizzat sahih hadislerde gelmiş olan: *"Allah'a iman nedir biliyor musunuz?(...) (açıklayayım, Allah'a iman) Allah'tan başka tanrı olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan orucu tutmak, ganimetten beşte birini vermektir"* ifadesi nazara alınmış olsa bile çoğu kere imanla dinin kastedildiği, böylece "temizlik"in dinin, dinî hayatın yarısını, hem de ikinci yarının tahakkuku için şart olan evvelki yarıyı teşkil ettiğini anlarız. Tabiîdir ki bu durum, müslüman nazarında temizliğin ehemmiyetini fevkalâde artırmış oluyor, zira maddî manevî bütün amellerin makbul ve muteber olması bunun varlığına bağlanmıştır. Nitekim hadiste: "Temizlik olmayınca namaz kabul edilmez" denmektedir.

Aslında kabul edilmesi için koşulan temizlik şartı namaza has değildir. Allah için yapılan her bir şeyin kabul edilmesi, onun temiz olmasına bağlıdır. "İbadet riya ile kirlenirse makbul değildir." "Sadaka, zekât meşru yoldan kazanılmış helâl maldan değilse makbul değil", "Yenip içilen şeyler, alınan gıdalar temiz değilse yapılan duaların, edilen ibadetlerin hiçbirisi makbul değil", *"Allah temizdir ve sadece temiz olanı kabul eder." "Sözün temiz olanı, amelin salih olanı O'na yükselir."* (Fâtır, 10; Bakara 264; Mâûn 6.]

Şu halde kişi müslüman olabilmek, Allah'a layık olabilmek için pek çok yönlerden, maddeten ve mânen temiz olmak zorundadır.

Burada temizlik şartı mutlaktır. Maddî temizlik veya manevî temizlik diye tahsise imkân yoktur. Zira önce de söylediğimiz gibi İslâm ceset ve ruhu ayrı ayrı mütâlaa ederek, birini tafdil diğerini ihmâl etmiyor, ikisinin de terbiye ve kemâlini istiyor, ikisinin de terbiyesinde temizliği ilk şart kılıyor. Ruhu kirleten şirk, kibir, ucub, yalan, gıybet, haset, gadab, dedikodu, mâlâyânî şeylerle iştigal, haram nazar, fısk, gaflet, kötü söz, yeis, fahr, israf, cimrilik, merhametsizlik... gibi mânevi kirlerden [3] şiddetle nehyedildiği gibi, ibadete mâni bir kısım maddî pisliklerden de haber verip bunlardan da uzak durmayı emretmektedir.

Hattâ Kur'ân-ı Kerim'in bazı âyetleri, birçok dinî emirlerin, "temizlik"in gerçekleşmesi için konulmuş olduğunu ifade etmektedir. Meselâ namaz kılmak için şart olan gusül, abdest veya (hîn-i hâcette ikisinin yerini tutmak üzere) teyemmüm gibi vasıtalarla temizlik yapılmasını emreden âyetten sonra: "Allah (bu emirle) size bir güçlük dilemez, fakat sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister" (Mâide 6) dendiği gibi, zekâtla ilgili olarak da "Onların mallarından bir zekât al ki onunla kendilerini temizlemiş, tezkiye etmiş olasın" (Tevbe 103) denmektedir. Hz. Peygamberin: "Her şey için bir zekât (temizleyici) vardır, cesedin zekâtı da oruçtur" sözü, orucun da bir başka temizlik için konduğunu ifade etmektedir. Bilindiği üzere, zekât lügatte nemâ (artma) ma'nâsına geldiği gibi tathir (temizleme) ma'nâsına da gelmekte ve şer'î örfte iki ma'nâda birlikte kullanılmaktadır.

Bu ifadeler az önce söylediklerimizin zıddına, insana farz kılınan amellerden esas maksadın "insanı hakîkî temizliğe kavuşturmak" oldu-

---

3- Manevi kirlerin çeşitleri ve bunlardan temizlenme yolları hakkında bütün ahlâk kitapları açıklamalarda bulunmaktadır. Bu konuda bilhassa İhyâ'nın Acâibu'l-Kalb, Riyâdatu'n-Nefs, Âfetu'l-Lisân Zemmü'l-Gadab ve'l-Hıkd ve'l-Hased, Zemmü'l-Kibr ve ve'l-Ucb... Zemmü'l-Gurûr bölümleri yeterli açıklamalarda bulunur (İhyâ 3 ve 4. ciltler).

ğunu göstermektedir. Yani temizlik, dinde hem vasıta hem gâye olmaktadır.

İslâm'da temizliğe birinci plânda verilen bu ehemmiyetin bir ifadesi olarak hemen hemen bütün hadis ve fıkıh kitapları, taharetle ilgili bölüme en başta yer verirler, ondan sonra diğer bölümlere geçerler. Meselâ Kütüb-i Sitte'nin, Buhârî dışında kalan beş kitabı böyledir. Buhârî en başa Kitâbu'l-İmân'ı koymuştur.

Gazalî, İslâm'ın mü'minlerden taleb ettiği maddî ve manevî temizliği dört mertebeye ayırır:

1- Zâhir'in temizliği: Bu hadesten, necâsetten ve fuzûliyattan temizliktir.

2- İnsan âzâlarının (cevârih) bir kısım cürüm ve günahlardan temizliği.

3- Kalbin mezmum ahlâklardan, takbih edilen düşüklüklerden (rezâil) temizlenmesi.

4- Sırrın Allah'tan başka herşeyden temizlenmesi -ki bu Enbiyâ ve Sıddîkin'e has bir temizlik mertebesidir.-

İslâm'ın temizlik anlayışının sahip olduğu bu genişlik ve şümûlü belirttikten sonra hemen ilâve edelim ki biz burada daha ziyade bedenî terbiyeye taalluk eden "zâhir"in temizliği üzerinde duracağız.

Sünnette gelen beyanlara bakınca zâhirin temizliği deyince sadece insan bedeninin temizliği söz konusu değildir. Elbisenin, meskenin ve hatta yaşanan muhit ve çevrenin de temizliği söz konusudur. Zirâ insan bu söylenenlerin hepsiyle birlikte gerçek bütünlüğünü bulmaktadır ve bunların her birisi insan üzerinde te'sir icra etmektedir. Bu sebeple bir müslümanın içinde yaşadığı fizik ve sosyal çevrenin de maddî ve manevî yönlerden kendi akîde iklimine uygun olması, imân şartlarına göre tanzim edilmiş bulunması gerekmektedir. Biz burada bunlardan en mühimleri olan beden ve elbise temizliği ile mesken ve muhit temizliğine temâs edeceğiz.

Beden (Ve Elbise) Temizliği: Biri hades denen ve gözle görülmeyen hük-mi pislikten, diğeri de gözle görülen ve necâset denen maddî pislikten olmak üzere iki ayrı temizliği gerçekleştirmektir. Hades denen hükmî pislik sadece insan vücudu için mevzubahistir. İki çeşittir, birincisi cinsî münasebet veya ihtilâmla hâsıl olur, bundan temizlenmek için bütün vücudun yıkanması gerekir. Diğeri abdesti bozan hallerle hâsıl olur ve vücudun her an dışarı ile teması olan el, yüz, kol ve ayakların yıkan-masını gerektirir. Bu temizlikler olmayınca namaz kılınamaz.

Bütün vücudun yıkanması, sâdece büyük hades (cünüplük) şartına bağlı değildir. Bunun dışında normal olarak bir müslümanın haftada en az bir defa yıkanması gerekmektedir. Hz. Peygamber: *"Sizden cumaya gelen yıkansın"* demekle kalmaz, *"Cuma günü yıkanmak bülûğa ermiş herkese vacibtir"* diyerek tekid eder. *Hz. Ali* ve *Hz. Osman* gibi Ashab'tan bazılarının cünüp olmadığı halde, soğuk bile olsa her gün yıkandıkları belirtilir.

Gerek abdest ve gerekse guslün nâkıs olmaması "Allah'ın emrettiği şekilde" mükemmel olması gerekmektedir. Her ne kadar abdest âzâlarının ikişer ve hatta birer defa yıkanması yeterli ise de mükemmel olması için, hiç bir kuruluk kalmayacak şekilde üçer defa yıkanması lazımdır. Hz. Peygamber alelacele abdest alıp ökçelerini iyi yıkamayan kimseyi görünce *"yazık ateşte yanacak olan ökçelere, (abdesti tam al)"* diye uyarmış, tırnak kadar kuru yer bırakan kimseyi "abdestini tam alması için" geri çevirmiş, ihmâli mümkün olan parmak araları için de: *"Su ile ovulmazsa Kıyamet günü Allah ateşle ovacaktır"* diye dikkat çekmiştir. Abdest bozulmadıkça aynı abdestle birkaç vaktin namazını kılmak caiz ise de her vakit için yeni bir abdest teşvik edilmiş, Selef bunu "nur üstüne nur (nûrun alâ nûr)" olarak tavsif etmiştir. Hz. Peygamber'in Mekke'nin fethedildiği güne kadar her namaz için ayrı abdest aldığı, o gün aynı abdestle beş vakti kıldığı belirtilmiştir.

Hz. Peygamber günlük temizliğin mecburî vasıtası olan abdeste teşvik olarak, müslümanların Kıyamet günü adest uzuvlarında zuhur edecek nurdan bir parlaklıkla diğer ümmetler arasında temayüz edeceğini belirtmekten başka, abdest alan kimse uzuvlarını yıkadıkça o uzuvlarla işlenmiş olan günahların, (onlarda bulunması muhtemel maddî kirler gibi) su ile akıp gideceğini, böylece günahlardan arınmış olarak çıkacağını, abdestin iki vakit arasında işlenen günahlara kefâret olacağını belirtir.

Sünnet, bilhassa el ve ağız gibi hıfzıssıhha noktasından ehemmiyet taşıyan uzuvların yıkanmasını, sadece namaz vakitlerine hasretmemiştir. Uykudan kalkıldığı zaman, abdest almazdan önce, ilk iş ellerin yıkanması gerektiğine dikkat çeker ve: *"El nerede geceledi bilemezsiniz"* der. Kezâ (el ve) parmakların yıkanmasında mübâlağalı davranarak iyice yıkanması, aksi takdirde (Kıyamet günü) ateşle yakılacağı bildirilir. Bu meyânda istincadan sonra ve gusül esnasında pislikler yıkandıktan sonra temizliğin tam olabilmesi için ayrıca toprağa sürtülmesi gerekmektedir.

Yemekten evvel ve sonraki yıkamalardan başka, süt gibi yağlı herhangi bir şey (yenilip) içilecek olsa arkadan "yağlı olduğu için" yıkanması icâbetmektedir. Bilhassa yatma esnasında ellerin mutlaka temiz olması is-

tenmektedir. Yatmadan önce, abdest alıp ayaklar da dahil bütün abdest uzuvlarının yıkanmasını tavsiye etmekten başka, bilhassa ellerin mutlaka yıkanması gerektiğini belirtmek için Hz. Peygamber şöyle buyurur: *"Elinde bulaşık kokusu olduğu halde yıkamadan uyuyan kimseye herhangi bir rahatsızlık isabet ederse, kendisinden başkasında kabahat aramasın."*

Ağız temizliğinde mühim bir husus misvaktır. Hz. Peygamber her abdest alışında misvak kullanmakla yetinmez, bu vakitler dışında da sık sık misvak kullanırdı. *"Ben dişlerimi o kadar misvaklarım ki (bazan) ön dişlerim sökülecek diye korkarım"* diyen Hz. Peygamber'in namaz için evden her çıkışında misvak kullandığı, eve her girişinde ilk yaptığı şeyinde dişlerini misvaklamak olduğu, kezâ herhangi bir sebeple gece uyandığı zaman da dişlerini misvakladığı belirtilir. Misvakın ehemmiyetini belirtmek için *"Eğer ümmetime müşkilat çıkarmış olmaktan (korkmasaydım) her namazda misvak emrederdim"; "Misvak kullanın! Zirâ o, ağız için temizlik vesilesi, Rabbülâlemîn içinde rıza ve hoşnutluk sebebidir. Cebrâil her gelişinde bana misvak tavsiye etti. O kadar ki bana ve ümmetime farz kılınacak diye korktum" buyurur. Yine aynı maksatla: "Kirâmen kâtibîn meleklerini, sahibi bulundukları kimseyi, dişlerinin arasında yemek kırıntısı olduğu halde namaza durur görmek kadar hiç bir şey rahatsız etmez"* der ve misvak kullanılarak kılınan namazın misvaksız kılınana nazaran 70 defa üstün olduğunu söyler.

Beden ve elbise temizliğinin diğer bir şartı istincâ ve istibrâdır. Yani gerek büyük abdest gerekse küçük abdest bozduktan sonra bunların bedene ve elbiseye bulaşmasına meydan vermemektir. Bu maksadla def-i hacetten sonra su kullanmak gerekmektedir. Su olmadığı takdirde taşla en az üç kere silmek şarttır.Hz. Peygamber'in önce taş, sonra da su kullanmak suretiyle her ikisiyle temizlik yaptığı, helâda su kullandığı gibi, helâdan çıktıktan sonra da mutlaka her defasında ellerini yıkadığı *Hz. Enes* ve *Hz. Âişe* tarafından bildirilmektedir. Büyük abdestten sonraki temizliği su ile yapmanın ehemmiyetine bir âyetle Kur'an-ı Kerim de işaret ederek teşvikte bulunur. Mezkûr âyet Medine yakınında bulunan Kuba köyü hakkında gelmiştir ve şöyle der:

"(...) Orada (pisliklerden) iyice temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da böyle çok temizlenenleri sever" (Tevbe, 108). Bu âyet üzerine Hz. Peygamber, Kubalılara Allah tarafından övülen temizliklerinin ne olduğunu sorunca, helâda su kullandıklarını söylerler.

Hz. Peygamber ehemmiyet verilmeyip ihmâl edilmesi mümkün olan idrar bulaşmalarına ayrı bir ağırlık vererek dikkati çekmekte, ehemmiyeti-

ni nazara arzetmektedir: *"Sidikten temizlenin. Zira kabir azabının umumu sidik yüzündendir."* Diğer bazı hadislerde de kabir azabının sidik ve gıybet yüzünden olduğu belirtilir ki böylece idrar bulaşmaları bizzat Kur'an-ı Kerim'de *"ölmüş kardeşinin etini yemek"* olarak tavsif edilen gıybet kadar kötülenmiş, aynı derekede olduğu ifade edilmiş oluyor. Ayakta küçük abdest bozulabileceğine dair rivayetler mevcut ise de, sıçramalardan emin olunmayan hallerde oturarak yapılması gerektiği anlaşılmaktadır.

Beden temizliği konusunda Hz. Peygamber gusül, abdest, istincâ, istibrâ, misvak gibi buraya kadar belirtmiş olduğumuz temizliklerin yapılmasını emretmekle kalmaz, başka hususlara da temas eder. Bu meyanda bıyıkların, tırnakların kesilmesi, koltuk altı ve etek traşlarının yapılmasını da emretmiş, bu fazlalıkların atılmasında en çok kırk günün geçilmemesini istemiştir.

Sağ ve Sol Ellerin Kullanılışı: Sünnetin temizlik hususundaki hassasiyetinin bir başka tezahürü sağ ve sol ellerin yapacağı işlerde kendini göste-rir. Zira ayakkabı, elbise giyme, baş tarama, temizlik vs. bütün işlerde "sağdan başlamayı" prensip edinen *Hz. Peygamber*, pisliklerin temizlenmesi, zaruret halinde temiz olmayan bir şeye dokunma gibi kirletici işlerin daima sol elle yapılmasını; yemek yemek, yiyeceklere dokunmak gibi temiz olması istenen işlerin de dâima sağ elle yapılmasını emretmektedir. Bu cümleden olarak istincânın, abdest alırken burun temizliğinin gusül esnasında vücuttaki pis yerlerin ve vücuda bulaşan pisliklerin temizlenmesinin daima sol elle yapılması prensip kılınmış, küçük abdest bozma sırasında bile sağ elle zekere dokunulmaması emredilmiştir.

Buna karşılık yemeğin sağ elle yenmesi emredilmiştir. Hz. Peygamber'in bu hususa verdiği ehemmiyeti göstermek için soluyla yiyen bir kimseye "Sağınla ye" dediği zaman, berikisi kibirlenerek "sağımla yiyemiyorum" deyince, "yiyemez ol" diye beddua etmiş olmasını hatırlatmamız kâfidir.

Mekân ve Çevre Temizliği: Namaz kılınan ve zikir yapılan yerler de her çeşit necâsetten uzak olmalıdır. Pis kokulardan meleklerin hoşlanmadığı ve pislik bulunan yerlere meleklerin girmediği belirtilir. "Necaset sebebiyle" mezbele, mezbaha, hamam ... da namaz" yasaklanmıştır. Bu cüm-leden olarak necis ilan edilmiş olan köpeğin bulunduğu eve, bekletilmiş idrârın bulunduğu eve (rahmet) meleklerinin girmeyeceği haber verilmiştir. Kezâ meskenin bir parçası olan gusül yapılan yerinde temiz tutulması istenmiş, bilhassa küçük abdest bozulmaması emredilmiştir.

Diğer bir kısım rivayetler beden ve meskenden başka, çevrenin de te-

miz tutulmasını emretmektedir. Bu cümleden olarak Müslim'in bir tahricinde Hz. Peygamber: *"Lânete uğrayanlar olmayın"* der. Yanındakiler bunların kim olduğunu sorunca: *"Herkesin gelip geçtiği yolla, gölgelendikleri (kuytu) yerlere abdest bozanlar"* cevabını verir. Bir başka rivayette lânet vesilesi olan bu yerlere bir üçüncüsü ilave edilmektedir: "Su yolları" Yani buralara da abdest bozulması yasaklanmıştır. Bazı rivayetlerde "meyveli ağacın altı" da aynı yasağa dahil edilmiştir. Hemen belirtelim ki şârihlerin de belirttiği gibi kirletilmesi yasaklanan gölgeden murad, sadece ağaç gölgesi değil, halkın dinlenme ve tenezzüh için oturdukları bütün gölgelere şâmildir. Yine bir kısım rivayetlerde, kirlendiği takdirde temizlenme ümidi olmayan "durgun suya abdest bozulması" da yasaklanmıştır.

Rivayetlerin bir kısmında lâneti gerektiren husus, abdest bozmakla kayıtlanmayıp "eza vermek" şeklinde ifade edilmiştir: "Müslümanları yollarında rahatsız edenlere, lanetleri vacib olmuştur" gibi. Bilhassa rahatsızlık veren her şeyin kastedildiği "ezâ"nın uğrak yerlerinden kaldırılmasına ayrı bir ehemmiyet verilmiştir. Bu durumda herkesin istifadesine açık yerlerin şu veya bu şekilde rahatsız edici atıklar, lüzumsuz eşyalar, döküntüler vs. ile kirletilmemesi istenmektedir.

Şu halde "Müslümanları yollarında rahatsız edenlere, lanetleri vacib olmuştur" tehdidinin şümûlüne çevre kirletenlerin hepsi dahildir. Hatta bir kısım hayvanların toprakta açmış olduğu deliklere akıtmanın yasaklandığına dair rivayetler de nazara alınırsa, sünnetin sadece insanları değil, hayvanları bile rahatsız edici çevre kirletmelerinden kaçınılmasını emrettiği anlaşılır.

BİRİNCİ BAB

SULARIN AHKÂMI

3493 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [جَاءَ رَجُلٌ إلى رَسُولِ اللهِ ﷺ فقَالَ: إنَّا نَرْكَبُ الْبَحْرَ ونَحْمِلُ مَعَنَا الْقَلِيلَ مِنَ المَاءِ. فَإنْ تَوَضَّأنَا بِهِ عَطِشْنَا أفَنَتَوضَّأُ بِمَاءِ الْبَحْرِ؟ فقَالَ: هُوَ الطَّهُورُ مَاؤُهُ الحِلُّ مَيْتَتُهُ]. أخرجه الأربعة.

1. (3493)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip:

"Ey Allah'ın Resûlü! Biz gemiye binip, beraberimizde az bir su alabiliyoruz. Abdestlerimizi bu su ile alsak susuz kalacağız. Deniz suyu ile abdest alabilirmiyiz?" diye sordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Evet, denizin suyu temizdir, meytesi de helâldir" cevabını verdi." [Muvatta, Tahâret 12, (1, 22); Ebû Dâvud, Tahâret 41, (83); Tirmizî, Tahâret 52, (69); Nesâî, Miyah 5, (1, 176).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'a* bu soruyu soran sahâbînin adı hususunda farklı rivayetler vardır. Bizce isim ehemmiyet taşımaz. Mühim olan hadisteki fıkıhtır. Ahmed, Hâkim ve Beyhakî tarafından tahric edilen bir rivayet, bu sorunun balıkçılar tarafından sorulduğunu ifade eder. Arabistan kıyılarında, o devirlerde icrâ edilen balıkçılık hakkında açıklayıcı bazı teferruatı da ihtiva etmesi yönüyle ehemmiyetli olan rivayeti aktarıyoruz: "Biz, bir gün Resûlullah'ın yanında idik. Bir balık avcısı gelerek sordu:

"Ey Allah'ın Resûlü! Biz balık avı için denize açılırız. Beraberimize bazı kap-kacak alırız. Gemiye binerken karaya yakın bir yerde avlanıp dönmeyi düşünürüz. Bazan böyle yakında balık buluruz, bazan da bula-

mayız. Öyle olur ki, başlangıçta aklımızda olmayan uzaklıklara açılmış oluruz. Bu uzaklıkta ihtilam olan veya abdest alan oluyor. Beraberimizdeki su ile yıkanacak veya abdest alacak olsak bizi susuzluk helâk edebilir. Bu endişeyle deniz suyunu yıkanma veya abdest almada kullanmamıza ne dersiniz?"

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu soru karşısında deniz suyu için tahûr tabirini kullanır. Tahûr, hem temiz hem temizleyici ma'nâsına gelen mastar-isimdir. Kendisiyle temizlik yapılan şey demektir. Âyet-i kerimede de yağ-mur suyu tahûr diye isimlendirilmiştir. وأنزلنا من السماء ماء طهورا **"Ölü bir yeri diriltmek ve yarattığımız nice hayvan ve insanları sulamak için gökten tertemiz su indirmişizdir."** (Furkan 49).

2- *Meyte:* Şer'an yenmesini helâl kılacak bir tarzla olmaksızın ölen hayvandır. Kur'an meyteyi haram kılmıştır (Bakara 173). Burada, denize ait olan meytenin helâl olduğu belirtilmektedir. Âlimler bu hadiste kastedilen meyte'yi şöyle tarif ederler: *"Sadece denizde yaşayan hayvanlardan denizde ölmüş olanıdır, "mutlak olarak denizde ölen" hayvan değildir. Zira, lügat açısından deniz meytesi deyince sadece denizde yaşa-yan hayvanın meytesi anlaşılır."*

Daha önce de temas ettik. Balık dışındaki deniz mahluklarının yenip yenmeyeceği hususunda âlimler ihtilaf etmiştir.

★ Hanefîler, "balık dışındaki mahluklar haramdır" der.

★ Ahmed İbnu Hanbel, "Kurbağa ve timsah dışındaki her şey yenir"der.

★ *Mâlik* ve *İbnu Ebî Leyla*, "Denizde ne varsa yenir" der.

★ Şâfiîlerde farklı görüşler var:

★★ *İbnu Hacer* der ki: "Bütün çeşitleriyle balığın helal olduğu hususunda ülemâ ihtilaf etmez. Ancak şeklen karada yaşayanlara benzeyen deniz mahlukları hususunda ihtilaf edildi. Söz gelimi insana, köpeğe, domuza, yılana benzeyen deniz hayvanları var!" Hanefîlerin ve Şâfiîlerden bir kısmının görüşüne göre balıktan başkası yenmez, haramdır. *Şâfiî* mezhebinin resmi görüşüne göre ise deniz mahlukları mutlak olarak helaldir. Bu aynı zamanda Mâlikîlerin de görüşüdür, ancak bunlar bir rivayette domuzu istisna ederler. Bu görüşte olanlar Kur'an'da geçen أحل لكم صيد البحر **"Deniz avı ve onu yemek size de yolculara da helâl kılınmıştır"** (Mâide 96) âyetini delil getirirler.

★★ Şâfiîlerden bir grup âlim: "Karadaki benzeri helâl olan helâl, haram olan haramdır" demiş, ayrıca hem karada hem denizde yaşayanları da hükümden hariç tutmuşlardır. Bunlar iki çeşittir:

1) Etlerinin yenmesi hususunda yasak gelenler: Mesela kurbağa gibi. Bunu *Ahmed İbnu Hanbel* de -hakkında gelen öldürme yasağı sebebiyle- istisna eder. Timsah da -deniz hayvanı olmasına rağmen- istisna edilenlerdendir. Çünkü kesici (köpek) dişleriyle saldırmaktadır. Tuzlu denizlerdeki köpek balığı, yılan, akreb, yengeç, kaplumbağa da insan tabiatının iğrenç bulması ve onlardan gelebilecek zehir sebebiyle müstesnalar arasında tutulmuşlardır.

2) Hakkında bir mânî vârid olmayanlar. Bunlar tezkiye yani şeriatın derpîş ettiği kesim şartıyla helâldir, kaz[4] ve su kuşu gibi.

Bu bahse giren bazı ilave açıklamalar 3478 numarada geçti.

3494 ٢– وعن أبي سعيد الخدرى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ إنَّا نَستَقِي لَكَ المَاءَ مِن بِئرِ بُضَاعَةَ، وتُلقَى فِيهَا لُحُومُ الْكِلاَبِ، وَخِرَقُ المَحَائِضِ، وَعِذَرُ النَّاسِ؟ فقَالَ: إنَّ المَاءَ طَهُورٌ لاَ يُنَجِّسُهُ شَيءٌ]. أخرجه أصحاب السنن.

وهذا لفظ أبي داود، وقال: «سمعت قتيبة بن سعيد قال: سألت قيِّم بئر بضاعة عن عُمقها. قال: أكثرُ ما يكونُ المَاءُ فيها إلى العَانَة. قلتُ. فإذا نقص؟ قال: دون العورة. قال: أبو داود: قدَّرتُ أنا بئر بضاعة بردائي، مددته عليها ثم ذرعته فإذا عرضها ستة أذرعٍ؛ وسألتُ الذى فتح لي باب البستان، هل غيِّر بناؤها عمَّا كانت عليه؟ قال: لا. ورأيتُ فيها ماءً متغيِّر اللَّون».

2. (3494)- *Ebû Saîdi'l-Hudrî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a:

"Ey Allah'ın Resûlü! Biz senin için Budâ'a kuyusundan su alıyoruz. Halbuki onun içerisine (ölmüş) köpeklerin leşleri, kadınların hayız bezleri, insan pislikleri atılıyor, (ne yapalım, su almaya devam edelim mi?)" diye sordular. Şu cevabı verdi:

"Su temizdir, onu hiçbir şey kirletmez." [Ebû Dâvud, Tahâret 34, (66); Tirmizî, Tahâret 49, (66); Nesâî, Miyâh 2, (1, 174).]

4– Kelimenin aslı البَطّ Kâmus'ta kaz diye açıklanır. Ördekle iltibası da mevzubahistir. Mün-

Bu, *Ebû Dâvud*'un metnidir. Ebû Dâvud der ki: "Kuteybe İbnu Saîd'i işittim. Dedi ki: "Budâ'a kuyusunun kayyimine derinliğini sordum. Suyun en çok olduğu durumda kasıklara kadar çıkar" dedi. "Azaldığı zaman?" dedim, "Avret mahallinin (dizinin) altına düşer" dedi. *Ebû Dâvud* der ki: "Budâ'a kuyusunu ridam ile bizzat takdir ettim. Üzerine ridâmı gerdim. Sonra ridâmı ölçtüm. Kuyunun genişliği altı zira idi. Bahçenin kapısını bana açan kimseye: "Kuyunun süregelen yapısı hiç değiştirildi mi?" diye sordum. Bana "Hayır!" dedi. Kuyunun içindeki suyun rengini değişmiş gördüm."

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Tirmizî'de "Su temizdir, onu hiçbir şey kirletmez" başlığını taşıyan bir babta, *Ebû Dâvud* ve *Nesâî*'de "Budâ'a kuyusu hakkında" ismini taşıyan bir babta kaydedilir.

Budâ'a kuyusu'nu şârihler, Medine'de meşhur bir kuyu olarak açıklarlar. Türbüştî: "Budâ'a Medine'de Benî Sâ'ide'nin ikâmet ettiği yer (dâr)" der ve bunların Hazreç kabilesine mensup bir kol olduğunu belirtir. Tahâvî, Vâhidî'nin bir rivayetine dayanarak "Budâ'a'nın Medine bahçelerine su götüren bir su yolu olduğunu, dolayısıyla *Budâa*'nın suyunun durgun değil akarsu olduğunu" söylemiştir. Ancak başta İbnu Hacer, olmak üzere muhakkik âlimler bunu merdud bulurlar. Su yolu olsa "kuyu" denmezdi üstelik burası Hicaz ahalisince mâruf bir kuyu diye cevap verirler.

Tîbî, kuyuya pis şeylerin atılmasıyla ilgili haberi şöyle açıklar: "Kuyu, bir kısım köylülerin inmesi muhtemel vadilerden gelen sel yataklarının geçtiği bir noktada idi. Vadilere gelen köylüler, zikri geçen pislikleri konakladıkları yerlerin etrafına atıyorlardı. Yağmurların hasıl ettiği seller bunları sürükleyip kuyuya atıyordu. Bu durumu, râvi, dinleyenlerce insanların dinî zaafları sebebiyle kuyuya bizzat attıkları vehmine düşecekleri bir üslubla anlatmış olmalıdır. Böyle bir davranış, müslüman bir vicdanın asla tecviz etmeyeceği bir şeydir. Öyleyse, en faziletli bir asırda, insanların en müberrâ ve en temizini teşkil eden kimselerden bu davranışı nasıl bekleriz?"

Biz şunu ilave etmek isteriz: Temizliğe son derece kıymet veren, Umumî Açıklama kısmıda da belirtildiği üzere- maddî ve manevî yapısı temizlik üzerine bina edilen müslüman şöyle dursun, temizlik meselesi, hayatında bu kadar sistematize edilmemiş sıradan bir gayr-i müslim kişi, bir sağduyu sahibi insanın tabiatı köpek ölüsü, kadınların aybaşı bezi gibi kerih şeylerin atıldığı kuyudan su alıp içmeyi kabul eder mi? Rivayet

sırasında ravilerin bazı teferruatı atmış olması da ihtimalden uzak değildir. Yani Budâ'a Kuyusu, cahiliye devrinde, belirtilen durumlara maruz kalmış öyle bir geçmişi bulunan bir kuyudur da sonradan bazı ıslah ve temizleme ameliyesi geçirmiş olarak kullanıma açılmıştır vs. Ancak râviler rivayet sırasında bu çeşit teferruatı tayyetmişlerdir. Nitekim, yukarıda kaydettiğimiz üzere Türbüştî de buna yakın bir ihtimâle yer vermektedir.

Ayrıca şunu da bilmemiz gerek: Budâ'a Kuyusu suyu bol olan bir kuyudur. Suyu iki kulle'den fazladır. İçerisine düşen pislik, renk, koku ve tadını değiştirmedikçe pis sayılmaz. İslâm'ın akar su ile, miktarca iki kulleyi aşan durgun su hakkında hükmü budur. Şah Veliyullah ed-Dehlevî, Hüccetullahu'l-Bâliğa'da şu açıklamayı sunar:

"*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"Su temizdir, onu hiçbir şey kirletmez"* hadisinin ma'nâsı şudur: "Madenler, pislikle karşılaşınca kirlenmez (yani asliyeti bozulmaz). İçerisinden pis şey ayıklanıp atıldı mı, eğer asli vasıfları (ki suyun asli vasıfları renk, koku, tad ve akıcılığıdır) değişmemişse bozulmaz. Hiç, Budâ'a kuyusunun içerisinde pisliklerin istikrar kesbetmiş olduğu ihtimaline yer verilebilir mi, bu mümkün mü? Zirâ insanoğlu, tabiatı icabı bu çeşit pisliklerden kaçınmayı kendisine değişmez bir âdet kılmıştır. Öyleyse, Resûlullah'ın böylesi pis bir yerden su alması olacak şey değil. Gerçek şu olmalıdır: "Kuyuya, kasıdlı olmaksızın bazı pislikler düşmüş olabilir, nitekim zamanımızda da kuyular bu durumda değil midir? (Zaman zaman pislik düşme hadiseleri olmaktadır.) Ama görülünce bunlar çıkarılmaktadır. İslam geldiği vakit, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a o kuyunun, kendi nazarlarındaki temizliğinden ayrı olarak (eski haline atıf yaparak) şeriat nazarındaki temizlik durumunu sordular. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara: "Su temizdir, onu hiçbir şey kirletmez" diye cevap verdi. Yani sizin nezdinizdeki pislik dışında, başka bir pislik onu kirletmez."

Şah Veliyullah'ın açıklaması, suyun tabiatının temiz olduğu, suda onu pisleten necasetten eser olmadığı takdirde, suyun alındığı kuyuya bir zamanlar pislik düşmüş olmasından dolayı şeriatın o suya "pistir" diye bir hüküm koymayacağı prensibini nazar-ı dikkate arzediyor.

Bu hususun anlaşılması için şunu da hatırlatalım: Günümüzde büyük şehirlerin su sıkıntısını çözmede başvurulan yollardan biri, şehirde kullanılıp kanalizasyonlarla atılan suların bir kısım tasfiye muamelelerinden geçirilerek tekrar kullanılır ve içilir hale getirilmesidir. Bunların denemesi yapılmış, lağım sularından her çeşit zararlı maddeler ayıklanıp mikrobik maddeler dezenfekte edildikten sonra su içilebilir hale getirilmiştir. Şayet

su, içerisinde karışan pisliklerle asliyetini bozsa idi, bu netice elde edilemezdi. Şu halde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"Su temizdir; onu hiçbir şey kirletmez"* ifadesi, ancak vahy-i ilahî ile konuşabilen, eşyanın sırrı kendisine açılmış, eşyanın hakikatını olduğu gibi gören, bilen,[5] makam-ı nübüvvete mazhar bir zatın mu'ciznümâ bir sözüdür. Böyle bir hakikatı, böyle bir kesinlikle, Aleyhissalâtu vesselâm'ın içinde bulunduğu içtimâî şartlarda bir başka kimsenin söylemesi mümkün değildir.

Zamanımızın gelişen tekniği bu sözün doğruluğunu ispatlamıştır: Su, içerisine karışan pis maddeler sebebiyle kirlenir, ama aslî tabiatı bozulmaz. O tabiat daima temizdir. İçerisine sonradan giren maddeler tasfiye edilip suyun içerisinden ayıklandı mı geriye "pislik tutmayan temiz su" kalır. Esasen tabiatta bu yapılmaktadır. Kirlenen suyun kirliliği tabiatta temizlenmemiş olsaydı, yeryüzünde, dünya kurulalıdan beri kirlenen sular sebebiyle bugün temiz su kalır mıydı?

3495 ٣– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ وَهُوَ يُسْأَلُ عَنِ المَاءِ يَكُونُ فِي الْفَلَاةِ مِنَ الأَرْضِ وَمَا يَنُوبُهُ مِنَ الدَّوَابِّ وَالسِّبَاعِ. فَقَالَ: إِذَا كَانَ المَاءُ قُلَّتَيْنِ لَمْ يَحْمِلِ الْخَبَثَ]. أخرجه أصحاب السنن.

« ينوبه »: يتردّد إليه من دابة وسبع.

3. (3495)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dinledim. Kendisine çöl bir arazide bulunan bir sudan ve ona uğrayan hayvan ve vahşilerden soruluyordu. Şöyle cevap verdi:

"Eğer su iki kulle miktarında olursa pislik taşımaz!"[Ebû Dâvud, Tahâret 33 (63, 64, 65); Tirmizî, Tahâret 50, (67); Nesâî, Miyah 3, (1, 175); İbnu Mâce, Tahâret 75, (517, 518).]

AÇIKLAMA:

Burada *Resûlullah*'a tenha arazide bulunan ve vahşi, yırtıcı hayvanların sırayla uğrayıp susuzluklarını giderdikleri sudan sorulmaktadır. Hadiste söylenmemiş ise de ma'nâdan şu husus da anlaşılmaktadır: Su, boş ve tenha arazide olması haysiyetiyle buraya gelen vahşilerin suya salyalarını salmaları, içine abdest bozmaları, ayaklarıyla girmeleri vs. hepsi dahildir.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), suyun miktarı iki kulle olduğu

5- Resulullah'ın bir duası şöyledir: اَللّهُمَّ أَرِنِي حَقَائِقَ الأَشْيَاءِ كَمَا هِيَ "Ey Allah'ım, bana eşyanın gerçek hakîkatını göster."

takdirde onun temiz sayılması gerektiğini söylüyor. Bir başka ifade ile su belli bir miktarı aşıyorsa veya akar vaziyette ise, içine düşen pis ve zararlı maddeleri tasfiye etme, temizleme hususiyetine sahip demektir. Suyun içindeki bir kısım mikroorganizmalar bu tasfiye ve temizleme işini yapıyor demektir.

KULLE NEDİR?

Kulle'yi lügatçiler ve şârihler büyük küp diye tarif ederler. Hatta Mücâhid'in, *Kulletân*'ı, *Cerretân* diye tarif ettiği belirtilir. Yani kulle'yi, cerre (küp) olarak açıklamış "büyük" kaydını koymamıştır. Bazı açıklamalar kulle'yi "250 rıtl ve daha fazla miktarda su alan küp" diye tarif eder. Ancak bu, müştereken benimsenmiş bir miktar değildir.

Şu halde hadis iki kulle miktarında suyun kirlenme şartını belirtmektedir. *Şâfiîler* bu hadisi esas alırlar. Onlara göre, suyun miktarı iki kulle ise, bu su, kokusu veya tadı veya rengi bozulmadıkça, ondan vahşi hayvan su içse veya içerisine pislik düşse yine de temiz sayılır. Eğer su, iki kulleden az ise ona düşen pislik, renk, tad ve kokudan herhangi bir değişiklik yapmasa da pistir.

Hanefîler suyun temizini pisinden ayırmada daha ziyade reye dayanan farklı tahdidlerde bulunmuşlardır. Bu meyanda kulleteyn'den çok, havz–ı kebîr (büyük havuz) tabirine yer verirler. Hanefîlerde büyük havuz tabiri durgun sularla ilgili olarak kullanılır. Büyük havuzun tavsifinde oniki ayrı tarife yer verilmiştir.[6]

Biz bu teferruata girmeden, en ziyade benimseneni kaydedeceğiz. Sathı (yüzeyi), yüz arşın kare genişliğinde olan havuz, büyük havuzdur. Havuz, kare şeklinde ise her bir kenarı on arşın olmalıdır, yuvarlak ise, çevresinin otuzaltı arşın olması gerekir. Ayrıca bu havuzdaki suyun derinliği, su avuçlanınca dibi açılmayacak kadar olmalıdır. Şâfiîlerin esas aldığı kulle hadisi sıhhat yönüyle daha sahih ise de, Tahâvî'nin dikkat çektiği üzere, kulle'nin herkesçe maruf bir miktarı olmadığı, örfen küpün büyüğüne de küçüğüne de kulle dendiği için, hadisle miktar tayini mümkün görülmemiş ve bu yüzden Hanefîlerce bu hadis esas alınmamıştır.

Su akıyor ise, azlığına çokluğuna bakılmaz. Bir saman çöpünü taşıyacak kadar bir akmaya sahipse, temizlik ve kirlilikte, büyük havuz gibi mütâlaa olunur. Yani koku, renk, tad gibi üç aslî vasıftan biri, içine düşen pislik sebebiyle değişmemişse o su temiz sayılır.

6– Yukarıda belirtildiği üzere kulle'de mübhem bir miktara delâlet etmesi sebebiyle, *İbnu Hacer*'in belirttiği üzere, çok suyun tayininde Şâfiîler dokuz farklı görüş ileri sürmüşlerdir.

Son olarak şunu söyleyelim: Şeriat-ı garrâmızın koyduğu bu prensipler, insanda mevcut fıtrî ve tabiî temyiz imkânlarına dayanır. Günümüzün tekniği suyun faydalı ve zararlı olma vasıflarını tesbitte bir kısım ölçme aletleri geliştirmiştir. Bütün bu teknik gelişmelere rağmen dinin koyduğu ölçüler değerini kaybetmez, zira insanoğlu beraberinde ölçüm âletleri taşıyamaz. Dağda, kırda, gezinti mahallerinde, yolculuk sırasında her an su problemiyle değişik şekillerde karşılaşabiliriz. Temiz ve pis su hakkında dinimizin koyduğu esasları bilmek bir kısım yanlışlıkları ve riskleri asgariye düşürür. Unutmayalım ki, bugün tekniğin hâlâ girmediği nice köy ve hattâ kasabalarımız var. Buralarda temiz ve pis su mevzuunda dinimizin ölçülerinin bilinmesi gereklidir.

Şu hususu da kaydedelim ki, temizliği hususunda hiçbir şüphe olmayan su varken, şeriatın aradığı zevâhire göre temiz sayılması gerekmesine rağmen içimizde kuşku duyduğumuz suyu kullanmamız gerekmez. Aksi takdirde şeriatın aradığı şartlar yeterlidir. Bu şartları haiz olmayan sulardan kaçınılmalıdır. İçmede de, temizlikte de kullanılamaz.

Su ile ilgili bir kısım ilâve açıklamalar müteakip hadislerde gelecek.

3496 ٤ – وعن أبي هريرة رَضِيَ الله عنْه قال: [قَالَ رسولُ الله ﷺ: لاَ يَبُولَنَّ أحَدُكُمْ في المَاءِ الدَّائِمِ الَّذِي لاَ يَجْرِى ثُمَّ يَغْتَسِلُ فِيهِ]. أخرجه الخمسة وهذا لفظ الشيخين.

4. (3496)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyuruyorlar ki: *"Sakın sizden kimse, durgun suya akıtmasın, bilahare onda yıkanır."* [Buhârî, Vudû 68, Müslim, Tahâret 95, (282); Ebû Dâvud, Tahâret 36, (69, 70); Tirmizî, Tahâret 51, (68); Nesâî, Tahâret 46, (1, 49), Gusl 1, (1, 197).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis durgun suyu insan idrarının pisleteceğini ifade etmektedir. Âlimler, durgun suyun pislenmesinde insan sidiği ile diğer hayvanların sidiği arasında hüküm itibariyle fark olmadığını belirtirler.

2- Hadisteki *"durgun su"*dan maksad miktarı az olan yani büyük havuz derecesine ulaşamayan sudur. Az su ile çok suyun miktarları nelerdir? Bu husus, önceki hadiste açıklandığı üzere, ulemâ arasında ihtilaflıdır. Şârihler bu ihtilafın Şâri (aleyhisselâm)'ın tesâhülunden ileri gelmediğini, Resûlullah'ın ümmete genişlik ve ruhsat olsun diye kasden miktar tayinini açık yapmadığını belirtirler.

3- Hadisin bazı vecihlerinde فيه yerine منه geçmektedir. منه olunca ma'nâ akıntıları suyun içine girerek değil, o sudan alarak yıkanma yasağını ön plana getirir. Yani her iki kullanış da, içerisine akıtılan su ile yıkanmayı gerek girerek ve gerekse alarak yasaklamaktadır. Ancak arada ufak bir fark var. Şöyle ki:

فيـه olan hadis girerek yıkanmayı nassan yasaklarken, alarak yıkanmayı istinbatla yasaklar. منه olan hadis, bilakis, alarak yıkanmayı nassan, girerek yıkanmayı istinbâten yasaklar.

4- *İmam Mâlik*'ten bir rivayete göre, suyun vasıflarının değişmediği hallerde bu yasak tenzihîdir, diğer imamlar bunu "çok" hakkında söylerler. *Kurtubî*, az-çok ayırımı yapmadan, seddü'z-zerî'a kaidesince tahrime hamletmenin de mümkün olduğunu söyler, "Çünkü, der, akıtma, suyun kirlenmesine müncer olur."

3497 ٥– ولمسلم في أخرى: [لاَ يَغْتَسِلْ أَحَدُكُمْ في المَاءِ الدَّائِمِ وَهُوَ جُنُبٌ. قَالُوا: كَيْفَ يَفْعَلُ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ؟ قَالَ يَتَنَاوَلُهُ تَنَاوُلاً].

5. (3497)- Müslim'in bir diğer rivayetinde (yine Ebû Hüreyre şöyle rivayet etmiştir:) "Sizden hiç kimse, cünübken durgun suyun içinde yıkanmasın."

Ebû Hüreyre'ye sordular: "Peki nasıl yıkanacak, Ey Ebû Hüreyre?" O: "Sudan alıp alıp yıkanacak!" diye cevap verdi." [Müslim, Tahâret 97, (283).]

AÇIKLAMA:

1- Burada durgun suda, cünübken yıkanılması yasaklanmaktadır. Bazı âlimler, bu hadisten hareketle kullanılmış suyun (mâ-i müstâmel) pis olduğuna hükmetmiştir. Bunlara göre: "Önceki hadiste bevl etmek yasaklanmakta idi, bunda ise yıkanmak. Öyle ise her ikisi de suyu necis kılmaktadır. Bu sebeple ikisinden de yasaklandı, her iki yasak da haram ifade eder." Ancak bu görüşe itiraz edilmiş; yıkanmanın, suyu kirleteceği için değil, suyun temizleyicilik vasfının korunması için yıkanma yasağının yapıldığı söylenmiştir. Zira mâ-i müsta'mel temizdir, fakat temizleyici değildir.

Ebû Dâvud'un bir rivayeti her iki yasağı yanyana zikreder: لاَ يَبُولَنَّ أَحَدُكُمْ فِى الْمَاءِ الدَّائِمِ وَلاَ يَغْتَسِلْ فِيـــهِ مِنَ الْجَنَابَةِ *"Sizden hiç kimse durgun suya akıtmasın, durgun suda cenabetlikten yıkanmasın."* Şu halde, Ebû Hü-

reyre'nin açıklaması, yıkanmanın âdâbını gösterdiği gibi hikmetini de kısmen açıklar: Avuç avuç veya bir kapla sudan alarak yıkanmak esastır. Böylece suyun içine girilerek yıkanma yasağı, onun temiz kalarak başkalarınca da kullanılmasını sağlamış olmaktadır.

2- HADİSTEN ÇIKARILAN HÜKME GELİNCE:

Hemen yukarıda belirtildiği üzere, bu hadis, bir kısım âlimlerce mâ-i müsta'mel'in necis olduğu hükmünü vermelerinde delil olmuştur. Ancak bu hususta ittifak değil, ihtilâf edilmiştir.

Önce *mâ-i müsta'mel*'in ne olduğunu belirtelim. Bu, lügat olarak kullanılmış su demektir. Ancak şer'î açıdan her kullanılmış suya mâ-i müsta'mel denilmez. Bu tabir, bir hadesi yâni hükmî necâseti gidermek, farzı yerine getirmek veya sevap kazanmak için insan bedeninde veya uzvunda kullanılan sudur. Abdest almada, abdest uzuvlarını yıkamada, cenabetlikten temizlenmede, bütün bedeni yıkamada kullanılan su, yemeklerden evvel ve sonra elleri sünnete uymak niyetiyle yıkamada kullanılan, abdestli olduğu halde, bir başka meclise gidince tekrar abdest alınan su[7] hep mâ-i müsta'mel sayılır. Bu suya, mezhebimizden bazı imamlar meselâ *İmam-ı A'zam* ve *Ebû Yusuf* necis demiş olmasına rağmen *İmam Muhammed* tâhir (temiz) demiştir. Hatta İmam-ı A'zam'dan yapılan bir rivayete göre, mâ-i müsta'mel necâset-i galîza'dır, hakiki necâseti temizleyen su ile bunun arasında fark yoktur. Ne var ki, İmam Muhammed de bu suyun temizleyici olmadığını söyler, yâni temizdir, fakat temizleyici değildir. Mezhep fetvası İmam Muhammed merhumun görüşüne göre verilmiştir. Mâ-i müsta'mel'in temiz addedilmesi, sözgelimi abdest sırasında vücuddan ayrılan suyun elbisemize bulaşmasıyla onu tencis etmiş olmaz. Ulemânın ihtilâfı rahmet ve mezhebimizce İmam Muhammed'in görüşü esas ise de mâ-i müsta'mel'den kaçınmak, abdest ve gusül sırasında sıçrantılardan korunmak gerekir. Dinî hayatımızın daha sağlıklı olması için fetvayı değil azîmeti iltizam edip takvaya talip olmamız icab eder. Hem unutmamamız gerekir ki, mezhebimizin imamı Ebû Hanîfe de -bir kavlinde- bunu necaset-i galîza saymıştır, kaydettik.

Şâfiîlerin hükmüne gelince, *Nevevî*, hadisle ilgili olarak şu açıklamayı sunar: "Mezhebimiz ve diğer mezheplerin ulemâsı, az da olsa çok da olsa durgun suda yıkanmayı mekruh addederler. Aynı şekilde akan bir kaynakta yıkanmak da mekruhtur. el-Buveytî'de *İmam Şâfiî* der ki: "Cü-

---

7- İmam Züfer abdestli insan, abdestini bozmadan ikinci bir abdest daha alacak olsa, bu suya ma-i müsta'mel demez. Su hem temiz, hem temizleyicidir.

nüb kimsenin, suyu akan veya sabit duran bir kuyuda yıkanmasını kerih görürüm, keza durgun bir suda yıkanmasını da kerih görürüm, bu da az olmuş çok olmuş farketmez." Gerek mezhebimize mensup gerekse diğer fakihler bu ma'nâya uygun hükme varmışlardır. Şurası muhakkak ki, bu kerahet tenzihîdir, tahrimî değil.

Cünüb kimse durgun suda yıkansa bu su mâ-i müsta'mel olur mu olmaz mı? sorusuna gelince: Bu meselede mezhebimizin fakihleri nezdinde ma'ruf olan tafsilat var. Şöyle ki: Eğer su iki kulle veya daha fazla ise, bu su mâ-i müsta'mel olmaz, hatta içinde bir çok kimseler farklı zamanlarda yıkansalar da şayet su iki kulleden az ise, cünüb kişi içine niyetsiz olarak dalıp sonradan suyun altında niyet edecek olsa, cünüblükten çıkar, su da mâ-i müsta'mel olur. Bu kimse meselâ dizlerine kadar suya girip, vücudunun geri kısmını daldırmazdan önce niyet edecek olsa, su derhal vücudun geri kalan kısmına nisbetle mâ-i müstâ'mel olur. Bu durumda, vücudun sâdece niyetten önce suya batan kısmından cünüblük kalkacağında ittifak edilmiştir. Geri kalan kısmından ise, tamamen suya batırmış ise, muhtar ve meşhur görüşe göre yine cünüblük kalkar. Çünkü su, yıkanan kimseye nisbetle, ondan ayrılınca müsta'mel olur.

Mezhebimizin âlimlerinden *Ebû Abdillah el-Hıdrî:* "(Dizlerine kadar battıktan sonra niyet edip suya batan kimsenin) geri kalan kısmı cünüblükten kurtulmaz" demiştir. Ama mezhepte makbul görüş, öncekidir. Ancak bu hüküm, vücuda değen suyun, vücuddan ayrılmadan bedenin tamamiyle batma haline bakar. Aksi halde batan kısmından su ayrılıp durgun suya karışmasından sonra bedenin geri kalan kısmını batıracak olursa bu takdirde cünüblükten çıkmaz. Bu hususta da ittifak vardır, ihtilâf yoktur.[8] İki kişi birlikte kulleteyn'den az olan bir suya beraber girseler, ikisi birden cünüblükten temizlenmeye niyet etseler, ikisi de temizlenmiş olur ve su da müsta'mel olur. Bu iki kişiden biri daha önce niyet etse, cünüblükten o çıkar ve su diğerine nisbetle müstâmel olur. Diğeri de niyet edecek olsa, artık bu müstâmel su onu temizleyemez. O, mezhebimizin sahih olan görüşüne göre cünüblükten çıkamaz. Şazz bir görüşe göre, o da çıkar. Bu iki kişi dizlerine kadar bu az suya girip niyet etseler, bedenlerinin o miktarından cenabet çıkar su da müstamel olur, geri kısmını yıkasalar cenabetten kurtulmazlar, şazz görüşe göre geri kısmı da kurtulur.

Niyetin araya girmesiyle girmemesi arasındaki farkın anlaşılması için, mâ-i müstamel için bidayette yaptığımız tarifin bilinmesi gerek.

8– Çünkü ma-i müsta'mel necis addedilmiştir. Su vücuddan ayrılınca müsta'mel sayıldığına göre, ayrılan kısım necistir. İki kulleden az olan suya necis bir şey karışınca necis olur. Necis su ile cenabetten temizlenilmez.

3498 ٦- وعن يحيى بن عبدالرحمن: [أنَّ عُمرَ رضِيَ اللهُ عنه خرجَ في رَكْبٍ فيهِم عَمرُو بنُ العَاصِ حتّى وردَا حوضاً. فقالَ عَمرُو بنُ العَاصِ: يَا صَاحِبَ الحَوْضِ، هَلْ تَرِدُ حوضَكَ السِّبَاعُ؟ فقالَ عُمرُ بنُ الخَطّابِ: يَا صَاحِبَ الحَوْضِ لاَ تُخبِرْنَا فإنَّا نَرِدُ على السِّبَاعِ وتَرِدُ علَينَا، وإنِّي سمعتُ رسُولَ اللهِ ﷺ يقُولُ: لَهَا مَا أخَذَتْ في بُطُونِهَا ومَا بَقِيَ فهُوَ لَنَا طَهُورٌ وشَرَابٌ]. أخرجه مالك إلى قوله: وترد علينا، وأخرج باقيه رزين.

6. (3498)- *Yahya İbnu Abdirrahmân* rahimehullah anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh), içerisinde *Amr İbnu'l-Âs*'ın da bulunduğu bir grupla yola çıkmıştı. Bir havuza geldiler. Amr İbnu'l-Âs (radıyallâhu anh):

"Ey havuz sahibi, havuzunda vahşi hayvan sulanıyor mu?" diye sordu. Hz. Ömer, hemen araya girip:

"Ey havuz sahibi bize bunu söyleme: Zira biz, vahşinin peşinden su alacağız, o da bizim peşimizden sulanacak. Çünkü ben, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"Vahşinin karnına aldığı onundur, geri kalan da bize temizdir ve içeceğimizdir"* dediğini işittim" dedi." [Muvatta, Tahâret 14, (1, 23, 24).]

AÇIKLAMA:

Burada vahşî hayvanların artığı meselesi mevzubahis. Amr İbnu'l-As bu artığı necis bilmekte, su ihtiyaçlarını önlerine çıkan havuzdan gidermezden önce vahşi hayvanların bu suya banıp banmadıklarını sormaktadır. Tabiî ki hayvanlar banmışsa su kirlidir, ondan istifade edemeyecektir.

Ancak *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) bu mevzuda farklı bir bilgiye sahip: Vahşilerin artığı suyu kirletmez, içilebilir. Havuz sahibine "...Bize bunu söyleme" demesinin ma'nâsı, *Zürkânî*'ye göre: "Bizi asıl olan yakîn üzere bırak. Burada asıl olan suyun temiz olmasıdır. Bilmediğimiz takdirde kirliliğine değil, temizliğine hükmedeceğiz. Bize göre kirlenmiş olması bir şekkdir, şekk ise arızîdir, asıl olan yakîni bozmaz.[9] Yani haber versen de vermesen de her iki durum da nazarımızda birdir" demektir. Bu ma'nâya, Hz. Ömer'in müteakip cümlesi delil olmaktadır. Zira orada hükmü kesindir: "Bir vahşinin peşinden su alacağız, o da bizim peşimizden sulanacak: Yani, "Her şeye rağmen sudan alacağız, bâri vahşi buradan sulandı" diyerek içimize rahatsızlık atma demek istemektedir.

Hz. Ömer, bu davranışıyla sünnete muhalif bir harekette bulunmuş

9– Dinimizin küllî kaidelerdendir: "**Şekk ile yakîn zâil olmaz.**"

olmuyor. Çünkü Resûlullah'tan bu meselede şunu hatırlatmaktadır: *"Vahşinin karnına aldığı onundur, geri kalan da bize temizdir ve içeceğimizdir."*

Bu açıklama ve hüküm Mâlikîlere göredir. Onlar, az sayılan temiz suya düşen pislik, onun tad, koku, renk gibi aslî vasıflarından birini değiştirmedikçe, az suyun kirli (necis) sayılmayacağına hükmederler, sadece mekruh addederler. Halbuki diğer mezheplere göre az sayılan (küçük havuz veya iki kulleden az olan) suya tek damlalık necis bir şey de düşse pis sayılır. Binaenaleyh, artıklar mevzuunda da hüküm şöyledir: Köpek, kurt, aslan, kaplan, domuz gibi yırtıcı hayvanların, vahşi kedilerin artıkları pistir, zaruret olmadıkça ne içilir, ne de temizlikte kullanılır. Bu hayvanların salya ve terleri de necistir, karıştığı, bulaştığı şeyleri aynı şekilde necis kılarlar.

3499 ٧- وعن حميد الحميرى قال: [لقيتُ رجلاً صحبَ النبيَّ ﷺ أربعَ سنينَ كما صحبهُ أبو هريرة. قال: نهى رسولُ الله ﷺ أنْ تغتسلَ المرأةُ بفضلِ الرجلِ أوْ يغتسلَ الرجلُ بفضلِ المرأةِ، زاد في رواية: وليغترفا جميعاً]. أخرجه أبو داود، واللفظ له، والنسائي.

7. (3499)- *Humeyd el-Hımyerî* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a, *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh)'ın yaptığı gibi dört yıl arkadaşlık yapmış bir zatın yanına geldim. Dedi ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, erkeğin artığıyla kadının gusletmesini veya kadının artığıyla erkeğin gusletmesini yasakladı."

Bir rivayette şu cümleyi ziyade etti: "İkisi birden suya ellerini soksunlar!" [Ebû Dâvud, Tahâret 40, (81); Nesâî, Tahâret 147, (1, 130).]

AÇIKLAMA:

Hadis, açık olarak görüldüğü üzere, karıyla kocanın birbirlerinin artığıyla yıkanmalarını men etmektedir. Her ikisi aynı anda sudan almaları halinde caizdir. Ancak, kaptan suyu birisi diğerinden önce alırsa caiz değildir.

Hadisten çıkan hüküm bu olmakla beraber bu babta başka hadisler de var. Bazıları müteakiben görüleceği üzere, kadın ve erkeğin birbirlerinin artığı ile abdest almaları veya gusletmeleri meselesinde farklı görüşler ileri sürülebilmiştir. Şöyle ki:

1) Kadın ve erkek birbirlerinin artığı ile beraber de, arka arkaya da temizlenebilirler.

2) Birbirlerinin artığı ile temizlenmek mekruhtur.

3) Beraber temizlenirlerse caizdir.

4) Kadın hayız, erkek cünüb değilse temizlik caizdir.

5) Erkeğin artığı ile kadının temizlenmesi caizdir, kadının artığı ile erkeğin temizlenmesi mekruhtur.

6) Temizliğe beraber başladı iseler, aynı kaptan temizlik, her ikisine de caizdir, aynı anda veya peşpeşe su almaları farketmez.

Bu altı farklı görüşten birincisi muhtar olan görüştür. Yani birbirlernin artığı ile kadın ve erkek temizlik yapabilirler. Nitekim 3499, 3500, 3503 numaralı hadisler, bunun örneğini bizzat Resûlullah'tan göstermektedir. Keza 3504 numaradaki hadis bu tatbikatın Resûlullah devrinde, Ashab arasında cârî olduğunu göstermektedir.

3500 ٨ــ وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [اغْتَسَلَ بَعْضُ أزْوَاجِ النَّبيِّ ﷺ في جَفْنَةٍ فَجَاءَ رسولُ اللهِ ﷺ لِيَغْتَسِلَ مِنْهَا أوْ يَتَوَضَّأُ. فَقَالَتْ: إنِّي كُنْتُ جُنُباً. فقَالَ ﷺ: إنَّ المَاءَ لاَ يَجْنُبُ]. أخرجه الترمذي وصححه.

8. (3500)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerinden biri bir tekne içerisinden su alarak yıkanmıştı. Aynı teknede yıkanmak veya abdest almak üzere Aleyhissalâtu vesselâm geldi. Zevcesi:

"Ben cünübtüm!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Su cünüb olmaz!" buyurdular." [Tirmizî, Tahâret 48, (65); Ebû Dâvud, Tahâret 35, (68); İbnu Mâce, Tahâret 33, (370, 371).]

AÇIKLAMA:

1- *Cenâbet* kelimesi asıl itibariyle uzaklık ma'nâsına gelir. Bu sebeple garib yani gurbette olan kimseye de cünüb denir. Münâsebet-i cinsiyede bulunan kimseye cünüb denmesi, Kur'an okumak, namaz kılmak gibi bazı ibadetlerden uzak kalmasından dolayıdır. Cünüb olan kimse ağız, burun ve boğaz dahil bütün vücudu yıkamadan bu uzaklıktan (yasaktan) kurtulamaz.

2- Yukarıda da belirtildiği üzere, aynı kaptaki su ile kadın ve erkeğin gusletmesi veya abdest alması caizdir. Nehyedici hadisin mukaddem, tecviz edenin ise muahhar olduğu, dolayısıyle öncekinin mensuh

bulunduğu belirtilmiştir. *Hattâbî* şu rivayeti kaydeder: أربع لا يجنبن: الثوب والإنسان والأرض والماء *"Dört şey cünüb olmaz: Elbise (hayızlının ve cünübün teri ile kirlenmez), insan (cünüb olunca kirlenmez, binaenaleyh cünüb bir kimse ile veya müşrikle müsâfaha edecek olsa kirlenmez), toprak (bir yerde cünüb kimsenin yıkanması ile orası kirlenmez), su (cünüb kimse elini batırmakla veya içinde yıkanmakla kirlenmez)."*

3- Bu hadisten şu hüküm de çıkarılmıştır: Cünüb kimse elini yıkamadan su kabına daldırarak su alsa, o su mâ-i müsta'mel sayılmaz. Mamafih yıkanma işinin tekne içinde cereyan etmiş olabileceği ihtimalinden hareketle "mâ-i müsta'mel temizdir" hükmüne giden olmuşsa da, *"teknenin içinde yıkanmak âdet değildir, ondan elle su alınmıştır"* diye itiraz edilmiştir.

3501 ٩- وعن أبي جحيفة قال: [خَرَجَ عَلَيْنَا رسولُ الله ﷺ في الْهَاجِرَةِ فَأُتِيَ بِوَضُوءٍ فَتَوَضَّأَ فَجَعَلَ النَّاسُ يَأْخُذُونَ مِنْ فَضْلِ وَضُوئِهِ، مَنْ أَصَابَ مِنْهُ شَيْئاً يَمْسَحُ بِهِ، وَمَنْ لَمْ يُصِبْ مِنْهُ أَخَذَ مِنْ بَلَلِ يَدِ صَاحِبِهِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي، واللفظ للشيخين.

9. (3501)- *Ebû Cuhayfe* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öğle vakti yanımıza çıktı. Kendisine abdest suyu getirildi. Abdest aldı. Halk, onun abdest suyundan arta kalanı kapışmaya başladı. Bir parça alabilen, onu (teberrüken) vücuduna sürünüyor idi. Hiç alamayan, arkadaşının elindeki yaşlığa değmeye çalışıyordu." [Buhârî, Salât 17, Vudû 40, 93, 94, Ezân 18, 19, Libâs 3, 42; Müslim, Salât 249-253 (503); Nesâî, Tahâret 103, (1, 87); Ebû Dâvud, Salât 102, (688).]

AÇIKLAMA:

Ashab, *Resulullah*'ın abdest suyu ile teberrükte bulunmuştur. Muhtelif rivayetler bunu te'yid eder. Buhârî'nin bir rivayetinde, Ashab'ın bu sudan kapabilmek için aralarında "mukâtele" ettiklerini ifade eder. Tabiî ki gerçek bir kavga mevzubahis değil, ama bir tezâhüm ve itişme mümkündür. Bu artığa yetişemeyenlerin, Resûlullah'ın elindeki su bulaşığıyla teberrük cihetine gitmelerinin belirtilmesi, söylediğimiz hususu teyid eder. Aleyhissalâtu vesselâm traş olduğu zaman saçlarını, terlediği zaman terini toplama gayreti rivayet edilmiştir. Bu rivayetler Ashab'ın Aleyhissalâtu vesselâm'a gösterdiği alâka ve sevginin derecesini anlamamızda yardımcı olur.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu çeşit alâka ve teberrük gayretine müdahale etmemiş, sükûtuyla rıza göstermiştir.

3502 ١٠ - وعن نافع: أنّ ابن عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عنهما قال: [لا بَأسَ أنْ يَغْتَسِلَ بِفَضْلِ المَرْأةِ مَا لَمْ تَكُنْ حَائِضاً أوْ جُنُباً]. أخرجه مالك.

10. (3502)- *Nâfi* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallâhu anh) dedi ki: "Kadın hayızlı veya cünüb olmadıkça artığıyla yıkanmada bir beis yoktur." [Muvatta, Tahâret 86, (1, 52).]

AÇIKLAMA için 3500 numaralı hadise bakın.

3503 ١١ - وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عنها قالت: [كُنْتُ أغْتَسِلُ أنَا وَالنَّبِىُّ ﷺ مِنْ إنَاءٍ وَاحِدٍ تَخْتَلِفُ أيْدِينَا فيه مِنَ الجَنَابَةِ].

وفي رواية: «مِنْ قَدَحٍ يُقَالُ لَهُ الفَرَقُ. قَالَ سُفيَانُ: وَالفَرَقُ ثَلاثَةُ آصُعٍ». أخرجه الخمسة إلا الترمذي، وهذا لفظ الشيخين.

«الْفَرَقُ»: بفتح الراء وسكونها: قدح يسع ستة عشر رطلاً.

«وَالصَّاعُ»: مكيال يسع أربعة أمداد. «وَالْمُدُّ»: رطل وثلث بالعراقي.

11. (3503)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Ben ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tek bir kaptan su alarak cenabetten yıkanıyorduk ve ellerimiz kabın içine beraber girip çıkıyordu.

Bir başka rivayette şöyle gelmiştir: "...Farak denen bir kaptan." Süfyân der ki: "Bir farak, dört sa' hacminde (bir ölçek) dir." [Buhârî, Gusl 2, 9; Müslim, Hayz 40, 45, (319, 321); Ebû Dâvud, Tahâret 39, (77), 97, (237), 102, (257); Nesâî, 130, 144, 145, 146, 148, Gusl 12, (1, 203).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, farklı şekillerde rivayet edilmiştir. Bir vechinde Hz. Âişe: "Ben ve Resûlullah aynı kaptan su alarak yıkanırdık. Bazan O, benden önce davranır (sudan alırdı) bazan da ben, O'ndan önce davranır (sudan alır)dım. Ben önce alınca: "Bana da bırak!" derdi. O önce alınca da ben, *"Bana da bırak!"* derdim."

2- Farak, Onaltı rıtl hacminde bir ölçek.

3- Daha fazla açıklama için 3500 numaralı hadise bakılsın.

3504 ١٢ - وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [كَانَ الرِّجَالُ وَالنِّسَاءُ يَتَوَضَّأُونَ فِي زَمَانِ رَسُولِ اللهِ ﷺ جَمِيعاً مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ]. أخرجه البخاري ومالك، وأبو داود والنسائي.

12. (3504)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında erkekler ve kadınlar beraberce bir kaptan abdest alıyor idiler." [Buhârî Vüdû 43; Muvatta, Tahâret 15, (1, 24); Ebû Dâvud, Tahâret 39, (79, 80); Nesâî, Tahâret 52, (1, 57).]

AÇIKLAMA:

Şârihler, abdest sırasında kadın ve erkeklerin aynı kabın etrafında abdest alma hadisesinin örtünme emrinden önceye ait olduğunu belirtirler. "Örtünmenin farz kılınmasından sonra kadın ve erkekler ayrılmıştır, beraber abdest almaları mevzubahis olamaz" derler. Böyle bir beraberliğin karı-koca ile mahremlere tecviz edilebileceği de ayrıca belirtilmiştir.

3505 ١٣ - وعن ابن مسعود رضي الله عنه قال: [قَالَ لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ لَيْلَةَ الْجِنِّ مَا فِي إِدَاوَتِكَ؟ قُلْتُ: نَبِيذٌ. قَالَ: ثَمَرَةٌ طَيِّبَةٌ وَمَاءٌ طَهُورٌ، فَتَوَضَّأَ مِنْهُ]. أخرجه أبو داود، واللفظ له والترمذي. «الإدَاوَةُ»: المطهرة، وهي إناء من جلد كالسطيحة ونحوها.

13. (3505)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Cin gecesinde bana:

"Kabında ne var?" diye sordular. Ben: "Nebîz!" dedim.

"Güzel bir meyve, temiz bir sudur" buyurdular. Sonra da onunla abdest aldılar." [Ebû Dâvud, Tahâret 42, (84); Tirmizî, Tahâret 65, (88).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Resûlullah'ın cinlerle buluştuğu gecede, nebîz denen hurma şırası ile abdest aldığını ifade etmektedir.

2- *Nebîz:* Hurma, üzüm, buğday, bal, arpa gibi hammaddeden yapılan bir şıradır. Bu maddeler suyun içinde ıslatılmak suretiyle elde edilir. Bu şıra tahammür etmediği takdirde temizdir. Ancak temizleyici değildir. Bu sebeple ulemâ nebîzin temizlikte ve dolayısıyla abdest ve gusülde kullanılmayacağına hükmetmiştir. Su, renk, koku, tad, akıcılık gibi kendine has vasıflarından birini haricî bir maddenin karışması ile kaybederse, bu ikinci madde temiz dahi olsa mutlak su olmaktan çıkar, mukayyed su olur. Mukayyed su temiz dahi olsa temizleyici değildir. Sadedinde

olduğumuz hadiste nebîzin temiz olduğunda şüphe mevzubahis değil, ancak temizleyici değildir, abdestte kullanılamaz.

Rivayetin senedinde yer alan *Ebû Zeyd* sebebiyle hadisin zayıf olduğu belirtilir. Ayrıca senedde kopukluk da var. *İbnu Hibbân, Ebû Zeyd'* den ülemânın tek bir hadis rivayet ettiklerini; bu hadisin de Kitap, Sünnet, İcma ve Kıyas'a muhalefet ettiğini söyler. *Ebû Hanîfe:* "Nebîzden başka su olmazsa, nebîzle abdest alınabilir" demiştir. Ebû Yusuf bu durumda, "teyemmüm"e hükmeder. İmam Muhammed, "Her ikisi de" der. Ebû Hanîfe'nin Ebû Yusuf'un görüşüne rücû ettiği de rivayet edilmiştir.

Aynî, *Ebû Bekr er-Râzi*'den naklen, bu üç görüşün de üç ayrı rivayet halinde Ebû Hanîfe'den mervî olduğunu, bunlar arasında "Nebîzle, niyet şartıyla abdest alıp teyemmümü terk" rivayetinin meşhur olduğunu belirtir.

Ebû Dâvud'un rivayetinde nebîzle abdest almayı -başka su olmasa dahi- İmâm Şâfiî ve Ahmed ve İshâk rahimehumullah hazerâtının reddettiklerini, İshak'ın "Kişi böyle bir durumda nebîzle abdest alacak olsa arkadan bir de teyemmüm etse bence daha uygun olur" dediğini kaydeder.

Nebîzle abdest olmayacağını kesin bir dille ifade edenler فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا **"...Bu durumlarda su bulamazsanız temiz bir toprağa teyemmüm edin..."** (Nisâ 43) âyetine istinad ederler. İbnu'l-Arabî nebîzin su sayılmayacağını çünkü içerisine, ıslatılan maddeden tad, renk gibi hususiyetlerin geçtiğini belirtir. Tirmizî, nebîzle abdesti reddedenlerin Kur'an'ın ruhuna daha yakın ve daha isabetli olduklarını belirtir. Tahâvî de, sadedinde olduğumuz İbnu Mes'ud hadisinin zayıflığını belirttikten sonra "Ne seferde, ne hazerde nebîz ile abdest alınamayacağına" hükmeder.

İbnu'l-Arabî, "Su ile teyemmüm arasına başka bir şey koymayı, Kur'an'ın az yukarda kaydettiğimiz sarih hükmünün bir nevi neshi olacağını, halbuki Kur'an'ın bir âyetini, yine Kur'an'ın bir başka âyetinin veya mütevatir bir hadisin neshedebileceğini sahih bile olsa haber-i vâhidle Kur'an'ın neshi mümkün değilken böyle zayıf bir hadisle Kur'an'ı neshetmenin mümkün olamayacağını" söyler.

Bu hususta mevzunun leh ve aleyhinde başka mutalaalar da dermeyan edilmiştir. Hepsini vermeye gerek görmüyoruz. Şu kadarını söyleyelim ki, bütün bu açıklamalar İmam-ı Azam'ın "su olmadığı durumda nebîzle abdest alınır" fetvasını cerhe yönelmiştir.

SU HAKKINDA SON SÖZ

ON VASIF VE KORUNMA TEDBİRLERİ

Sadece insan değil, bütün canlılar açısından, suyun arzettiği hayatî ehemmiyet, tâ ilk çağlardan beri insanların dikkatini çekmiştir. Bundandır ki eski hikmet, hayatın dört ana unsurundan biri olarak suyu görmüştür. Toprak, Ateş, Hava, Su. Kur'ân-ı Kerim de bir âyetinde: **"Biz her şeyi sudan canlı kıldık"** (Enbiya 30) buyurur. *İbn-u Kayyîm*, et-Tıbbu'n-Nebevî adlı kitabında geçmiş nesillerin su hakkındaki telâkkilerini şöyle hülâsa eder: "Su, hayatın (ana) maddesidir, içeceklerin de efendisi. Kainatı teşkil eden unsurlardan biridir, daha doğrusu aslî unsurudur. Zira semavat onun buharından arz da köpüğünden yaratıldı. Allah her şeyi onunla hayattâr ve canlı kıldı."

İnsan için suyun ehemmiyeti, sadece içeceğimiz olmasından veya yiyeceklerimizin hazırlanmasındaki rolünden ileri gelmez; sıhhatimiz için zarurî olan temizlik vasıtasıdır da... Öyle ise suyun hem temizliğe, hem de içilmeye elverişli olması, bu maksadlarla bazı vasıfları taşıması gerekmektedir. Bizden önce yaşayan insanlar, suyun "cevdet" yâni "iyi" olması için onda on vasıf aramışlardır.

1- *Renk:* Su, saf olmalı, her çeşit renklilikten ârî bulunmalıdır.

2- *Koku:* Su kokusuz olmalıdır.

3- *Tad:* Tadı hoş olmalı, Fırat ve Nil nehirlerinin tadında olmalıdır.

4- *Ağırlık:* Hafif ve akıcı olmalıdır.

5- *Mecrası:* Suyun aktığı yatak temiz olmalıdır.

6- *Menba:* Su, uzak bir menbadan gelmelidir.

7- Güneş ve rüzgar isabet etmelidir. Menba uzak olmadığı takdirde güneş ve rüzgar te'sir icra edemez.

8- *Kıvam:* Suyun kıvamı akıcı olmalıdır.

9- *Miktar:* Su çok olmalıdır. Bu takdirde karışan yabancı maddeleri dışarı atar.

10- Mansab: Akış istikameti kuzeyden güneye veya batıdan doğuya doğru olmalıdır.

Bu açıklamaları kaydeden kaynağımız ilâve eder: "Sayılan vasıflar kâmil ma'nâda, şu dört nehirde bulunur: Nil, Fırat, Ceyhan, Seyhan."

Şu halde suyun sağlığımıza elverişli olması, kirlenmelerinden korunması için dinimiz, bazı tahdidler koymuş, tedbirler emretmiş olmalıdır.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hadislerinde suların kirletilmesi meselesini de ele alarak bir kısım beyanlarda bulunur. Bazan çevre ile ilgili olarak yukarıda kaydettiğimiz yasaklar meyanında bazanda müstakillen bu meseleyi ele alır. *Hz. Muaz* ve *Hz. Câbir* (radıyallâhu anhümâ) tarafından iki ayrı tarîkten nakledilen bir hadiste, "gölge ve yol" ile birlikte "mevârid" yani su mecraları da zikredilerek, büyük abdest bozulması yasaklanır. *İbnu Ömer* (radıyallâhu anh)'in rivayetinde Resûlullah nehir kenarlarına büyük abdest bozmayı yasaklar.

Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'den gelen bir rivayet akarsuya küçük abdest bozmayı yasaklar.

Yine *Hz. Câbir* ve *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) tarafından rivayet edilen hadislerde istifade edilecek olan durgun suya bevl edilmesi yasaklanmaktadır.

Bazan "istifade edilecek" kaydı olmaksızın, mutlak şekilde birikmiş su" ya bevl edilmemesi emredilmiştir.

Suların kirlenmelerden korunması ile ilgili nebevî alâkadan bahsederken, kuyularla ilgili olarak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den vârid olan tâlimata da dikkat çekmemiz gerekir. Zira bunlardan bir kısmı kuyu sularının pislikten korunmasına râcidir. Bu tâlimâtlardan birine göre, eskiden kalma kuyuların etrafında (yarı çapı) elli, yeni açılan kuyuların etrafında ise, yirmibeş zirâ'lık bir dairenin harim olarak boş bırakılması gerekmektedir.

Bir diğer talimât da, hayvan ağıllarının kuyuya kırk zirâdan daha yakına yapılmamasını emreder.

İKİNCİ BAB
NECASETİN İZALESİ
(Bu babta beş fasıl var)

BİRİNCİ FASIL

BÜYÜK VE KÜÇÜK ABDESTLE İLGİLİ MESELELER

İKİNCİ FASIL

MENİ İLE İLGİLİ MESELELER

ÜÇÜNCÜ FASIL

HAYIZ KANI İLE İLGİLİ MESELELER

DÖRDÜNCÜ FASIL

KÖPEK VE DİGER HAYVANLAR

BEŞİNCİ FASIL

DERİLER

BİRİNCİ FASIL

BÜYÜK VE KÜÇÜK ABDESTLE İLGİLİ MESELELER

3506 ١ - عن أم قيس بنت محصن رضي الله عنها: [أنها أتت بابن لها صغير لم يأكل الطعام إلى رسول الله ﷺ فأجلسه في حجره فبال على ثوبه فدعا بماء فنضحه ولم يغسله].

وفي رواية: «فرشه». أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.

«النضح»: رش الماء على الشيء، ولا يبلغ الغسل.

1. (3506)- *Ümmü Kays Bintu Mihsan* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Ben, henüz yemek yemeyen küçük bir oğlumla Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gitmiştim. Varınca, çocuğu kucağına oturttu. Derken çocuk elbisesine akıttı. Su getirtip elbisesini serpti, fakat yıkamadı."

Bir rivayette: "...çiledi" denmiştir. [Buhârî, Vüdû 59; Müslim,Tahâret 103, (287); Muvatta, Tahâret 110, (1, 64); Ebû Dâvud, Tahâret 139, (374); Tirmizî, Tahâret 54, (71); Nesâî, Tahâret 189, (1, 157).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, çocukların sidiğinin, büyüklerinkinden farklı mütâlaa edildiğini göstermektedir. Çünkü sidik necasettir, bulaştığı yerin yıkanarak temizlenmesi gereklidir, aksi takdirde namaz sahih olmaz. Bazı rivayetlerde kız çocuklarının sidiklerinin de büyüklerinki gibi yıkanması gerektiği, oğlan çocuklarının sidiğine su çilemenin yeterli olacağı ifade edilmiştir.

2- Hadis, henüz anne sütüyle beslenen, onun dışında başka bir şey yeyip içmeyen oğlan çocuklarının idrarlarının necaset-i galîza sayılmayacağını; yıkamaksızın, üzerine su serpmekle-çilemekle- temizlenmiş ad-

dolunacağını ifade etmektedir. Ancak başka nasslar muvacehesinde ulemâ bu meselede üç farklı görüş benimsemiştir.

1) Şâfiî'ye göre bu hadis esastır: Erkek çocukların sidiğine su çilemek yeterlidir, temiz sayılır. *Hz. Ali, Atâ, Hasan Basrî, Zührî, Ahmed, İshak* ve *İbnu Vehb* gibi birçok âlim hep böyle hükmetmişlerdir.

2) Kız ve erkek her iki çocuk için de su çilenmesi yeterlidir. Bu, Evzâî'nin görüşüdür. İmam Mâlik ve Şâfiî'den de bu görüş rivayet edilmiştir. *İbnu'l-Arabî* bunu, erkek ve kız çocuklarının karnına hiç bir şey girmemek şartıyla akıtmaları kaydıyla nakleder. Nitekim bazı âlimler, çocuğun yeni doğmuş ve henüz hiçbir şey yememiş bir çocuk olacağı ihtimalini belirtirler. Zira yeni doğan çocukların tahnîk için Resûlullah'a getirilmeleri adetti.

3) Kız ve erkek çocuğu, idrarlarının yıkanması hususunda eşittirler ve temizlik, yıkanmadan hâsıl olmaz. Hanefîler ve Mâlikîler bu görüştedir. İbnu Dakîki'l-Îd: "Bu görüşte kıyasa gittiler. Onlar, hadiste geçen "yıkanmadı" tabiriyle "yıkamada mübâlağaya yer vermedi" demek istediğini söylerler" der.

3507 ٢- وعن لبابة بنت الحارث قالت: [كَانَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمَا فِي حِجْرِ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فَبَالَ عَلَى ثَوْبِهِ، فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللّهِ: الْبَسْ ثَوْباً، وَأَعْطِنِي إِزَارَكَ حَتَّى أَغْسِلَهُ. قَالَ: إِنَّمَا يُغْسَلُ مِنْ بَوْلِ الأُنْثَىٰ وَيُنْضَحُ مِنْ بَوْلِ الذَّكَرِ]. أخرجه أبو داود.

2. (3507)- *Lübâbe Bintu'l-Hâris* anlatıyor: "Hz. Ali'nin oğlu Hasan (radıyallâhu anhümâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kucağında idi, elbisesine akıttı. Ben atılıp:

"Ey Allah'ın Resûlü (yeni) bir elbise giy. İzârını da bana ver yıkayayım!" dedim. Cevaben:

"Kız çocuğun idrarı olsa yıkanırdı; ancak erkek çocuğun idrarı su çilemek suretiyle temizlenir!" buyurdular." [Ebû Dâvud, Tahâret 137, (375).]

3508 ٣- وعن أنس رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قَالَ: [بَيْنَا نَحْنُ فِي الْمَسْجِدِ مَعَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ إِذْ جَاءَ أَعْرَابِيٌّ، فَقَامَ يَبُولُ فِي الْمَسْجِدِ، فَقَالَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللّهِ ﷺ: مَهْ مَهْ، فَقَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: لاَ تُزْرِمُوهُ دَعُوهُ، فَتَرَكُوهُ حَتَّى بَالَ، ثُمَّ إِنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ دَعَاهُ، فَقَالَ لَهُ: إِنَّ هٰذِهِ الْمَسَاجِدَ لاَ تَصْلُحُ لِشَيْءٍ مِنْ هٰذَا الْبَوْلِ وَالْقَذَرِ: إِنَّمَا هِيَ لِذِكْرِ اللّهِ

تَعَـــالى، والـصَّلاَةِ وَقِرَاءَةِ الْقُرآنِ، وَأَمَرَ رَجُلاً مِنَ الْقَوْمِ فَجَاءَ بِدَلْوٍ مِنْ مَاءٍ فَشَنَّهُ عَلَيْهِ]. أخرجه الشيخان، وهذا لفظهما، والنسائي.

«لاَ تُزْرِمُوهُ» بتقديم الزاى على الراء: لا تقطعوا عليه بوله.

وقوله «فَشَنَّهُ عَلَيْهِ» بالمهملة: أى صبه عليه، وبالمعجمة: فرّقه عليه من جميع جهاته، ورشه عليه.

3. (3508)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Biz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte mescidde otururken bir bedevi çıkageldi. Durup mescidin içine akıtmaya başladı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashab'ı kalkıp:

"Dur! dur!" diyerek [üzerine yürümeye] kalktılar ki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* müdâhale etti:

"Kestirmeyin, bırakın tamamlasın." Ashab müdâhale etmedi, adam da ihtiyacını tamamladı. Sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, adamı yanına çağırdı ve:

"Bu mescidler, idrar ve pislik bırakma yeri değildir. Allah'ın zikredildiği yerlerdir. Buralarda namaz kılınır. Kur'an okunur" dedi. Sonra cemaatten birine bir kova su getirmesini emretti. Kova gelince sidiğin üzerine boşalttı." [Buhârî, Vudû 57, 58, Edeb 35; Müslim, Tahâret 99, (284); Nesâî, Tahâret 45, (1, 48).]

AÇIKLAMA:

1- *Bedevî* (Arap): Bâdiye'de yani çölde yaşayan demektir. Bunun Arap veya Acem olması şart değildir. Şehirde yaşamayan ma'nâsına gelir. Bunlar hayat şartları icabı, şehir hayatında incelip gelişen bir kısım âdâb-ı muâşeret ve görgü kaidelerinden mahrumdurlar. Şehirlilerce kaba karşılanan davranışları vardır. Bu onların eksikliğinden veya terbiyesizliklerinden ileri gelmez, bilakis içinde yaşadıkları cemaatte bu değerlerin yokluğundan ileri gelir. Bu sebeple Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bedevîlere karşı son derece anlayışlı davranmış, kasda mebni olmayan, onların alışkanlıklarından gelen kabalıkları, eksiklikleri, mülâyemetle karşılayıp tatlılıkla öğretme yoluna gitmiştir. Hadisin *İbnu Mâce* ve *İbnu Hibbân*'da gelen vechinde, *Resulullah*'ın bu davranışından bedevînin ne kadar memnun kaldığını öğrenmekteyiz. Bedevî der ki: "Resulullah -ki ona annem babam feda olsun- kalktı, beni ne azarladı, ne de kötü söz söyledi..."

Sadedinde olduğumuz hadiste, söylediğimiz bu hususa çarpıcı bir örnek görmekteyiz. Bir bedevi kalkıp mescidin içine akıtmaya kalkıyor.

Cemaatin bedce olan müdâhalesine mâni olan *Resûlullah*, işini görüp bitirinceye kadar ona müsaade ediyor. Sonra çağırıp, mabedlerin pislik bırakma yeri değil, ibadet yeri olduğunu öğretiyor. Bu bir ceza, azarlama değil, tamamen bir öğretim faaliyetidir.

İbnu Hacer, iki sebepten dolayı, akıtmasının sonuna kadar serbest bırakmış olacağını söyler:

★ Zaten akıtmaya başlamıştı ve mescidin bir kısmı kirlenmişti. Müdahale, kirliliği artırabilirdi. Zira kesmemesi halinde elbisesini, bedenini mescidin başka bir yerini kirletmeyeceğinden emin olunamazdı.

★ Kesmesi halinde bu, adama zararlı olurdu.

2- Bu bedevînin *Akra İbnu Hâbis, Zü'l-Huveyrisa, Uyeyne İbnu Hısn* gibi bedevî asıllılardan biri olma ihtimali üzerinde durulmuştur. Ancak hiçbiri hakkında kesin bir hükme gidilememiştir.

3- Hadisin başka vecihlerinde cemaatin bed bir müdâhalede bulunduğunu ve hatta üzerine yürüdüğünü görmekteyiz. Ancak, Aleyhissalâtu vesselâm bunu önlüyor. Hatta Buhârî'nin bir rivayetinde halka:
فَإنَّمَا بُعِثْتُم مُيَسِّرِينَ وَلَمْ تُبْعَثُوا مُعَسِّرِينَ "Sizler suhuletli (ve nezaketli) davranmakla vazifelisiniz, kabalık (ve zorluk çıkarmak)la değil" hitabında bulunur. Nitekim rivayetler, Resûlullah'ın her nereye bir vazifeli gönderse: يَسِّرُوا وَلاَ تُعَسِّرُوا diye tenbihatta bulunduğunu belirtir. Tatlılık ve müsamaha hem peygamberin hemde peygamber adına tebliğ yapacakların müşterek vasıfları olduğu için, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* muhataplarına بُعِثْتُم "gönderildiniz" demiştir. Halbuki ba's "gönderilmek", aslında sadece peygamberin vasfıdır.

4- Hadis bize şu hususu göstermektedir: Nezafet o ana kadar yeterli ölçüde Ashab'ın ruhunda yeretmiş, benimsenmişti. Bu sebeple hemen bedevînin üzerine atıldılar.

5- Hadis emr-i bi'l-ma'ruf ve'n-nehy-i ani'l-münkerin de Ashabca ne derece benimsendiğini göstermektedir.

6- *Resulullah* Ashab'a "Bedeviye niye müdahale ediyorsunuz?" dememiş, durmalarını söylemiştir. Aslında, Ashab bir fenalığa müdâhale ederek yerinde bir iş yapmıştır. Ancak Resulullah iki mefsedetten (fenalıktan) birini, daha doğrusu hafifini tercih etmiştir. Az önce belirttiğimiz üzere, müdâhale edilseydi daha fazla fenalık husule gelecekti. Böylece maslahatın küçüğü terkedilerek daha büyüğü kazanılmış olmaktadır. Bu her zaman cârî olan bir prensiptir.

7- *Resûlullah*, hemen su dökülmesini emretmekle, fenalığın (mefsedet) telafisinde acele davranma prensibini vaz'etmiş olmaktadır.

8- Necasetin temizlenmesinde en iyi vasıta sudur. Zira güneş ve rüzgarın tesiriyle kuruması yeterli olsaydı, su dökülmesini emretmezdi.

9- SU DÖKEREK TEMİZLİKLE İLGİLİ ÇIKARILAN HÜKÜMLER:

İbnu Hacer derki: "Toprak üzerine düşen necaset yıkantısı temizdir.[10] Buna, düşmeyen de dahildir. Zira necasetten yıkanan yerde kalan yaşlılık da necaset yıkantısı durumundadır. Oradan toprak taşındığına dair bir rivayet gelmediğine göre, anlaşılır ki, o yaşlığın temizliği hususundaki hüküm kesinlik kazanmıştır. O temiz olunca, ondan ayrılanda aynı şekilde temiz hükmüne sahip olur, zira arada bir fark yok. Buradan, toprak tarafından emilme şartının konmadığı da istidlâl edilir. Zira, böyle bir şart olsaydı, yerin temizliği, kurumasına mütevakkıf olurdu. Aynı şekilde, elbisenin sıkılması da şart koşulamaz, çünkü (elbisede kalanla akan arasında) fark yoktur. Muvaffık, Muğnî'de bu husustaki ihtilâfı hikâye ettikten sonra der ki: "Evla olanı, mutlak olarak temizliğine hükmetmektir. Zirâ Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (yerin temizliği için) bedevinin idrarı üzerine su dökmekten başka bir şart koşmadı."

10- Cahil kimseye rıfkla muamele etmeli ve ona bilmediği şeyi sertlik göstermeden öğretmelidir. Bu husus, bilhassa kazanılması istenen kişi hakkında ayrı bir ehemmiyet kazanır.

11- Hadis, mescidlere saygı göstermek ve onları temiz tutmak gereğine parmak basar.Hatta bazı rivayetlerin zâhiri, mescidlerin sadece namaz, Kur'an ve zikir dışında hiçbir maksadla kullanılmamasını ifade eder. Ancak ümmet bu hasr, bu sınırlama ile amel edilmeyeceği hususunda icma etmiştir. İbnu Hacer der ki: "Bu zikredilenler veya onların ma'nâsında olanlar dışında bir şeyin mescidde yapılması evlâ olana muhaliftir" der.

12- Yeryüzü, üzerine su dökülerek temizlenir. Bir de oyulmasına gerek yoktur. Hanefîler pislenen yerin oyulmasını da şart koşar. Ancak yer yumuşaksa, dökülen suyu hemen emiyorsa pis yerin oyulmasına gerek yok derler. Eğer yer sertse, suyu emmiyorsa, temizlenmesi için o pis yerin oyulup atılmasını şart koşarlar.

İbnu Hacer, Hanefîlerin bu hükümde biri mevsul, ikisi mürsel üç hadise dayandıklarını söyledikten sonra mevsul olanın da sened yönüyle zayıf olduğunu belirtir.

10- Hattâbî, bol su dökülme şartını koyar ve yıkantının temiz olmasını, "içerisinde pisliğin renk veya kokusunun zâhir olmaması" şartına bağlar.

3509 ٤- وعن أبي هريرة رضي الله عنه: [أنَّ أعرابياً دخل المسجد، ورسول الله ﷺ جالس فصلى ركعتين، ثم قال: اللهم ارحمني ومحمداً، ولا ترحم معنا أحداً، فقال النبي ﷺ: لقد تحجرت واسعاً، ثم لم يلبث أن بال في المسجد فأسرع إليه الناس، فنهاهم رسول الله وقال: إنما بعثتم ميسرين ولم تبعثوا معسرين، صبوا عليه سجلا من ماء، أو قال ذنوباً من ماء]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً، وهذا لفظ أبي داود والترمذي رحمهما الله.

4. (3509)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, mescidde otururken, bir bedevi girip iki rek'at namaz kıldı. Sonra da şöyle dua etmeye başladı: "Allah'ım, bana da, Muhammed'e de rahmet et. Bizden başka kimseye rahmet etme!"

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* atılıp:

"Geniş alanı daralttın!" dedi. Derken adam hemen kalkıp mescidin içine akıtmaya başladı. Halk da hemencecik üzerine yürüdü. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onları yasaklayıp:

"Kolaylaştırıcılar olarak gönderildiniz, zorlaştırıcılar olarak gönderilmediniz. Üzerine bir kova su dökün!" ferman buyurdular." [Buhârî, Vudû 58; Ebû Dâvud, Tahâret 138, (380); Tirmizî, Tahâret 112, (147); Nesâî, Tahâret 45, (1,48, 49).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste geçen vak'a önceki hadistekinin tıpkısıdır. Bu sebeple temizlikle ilgili kısımların açıklamasını önceki hadisin açıklamasına bırakıyoruz. Burada fazla olarak, mescide gelen bedevinin iki rekat namaz kıldığı, arkadan da sadece kendisi ve *Resûlullah* için Allah'tan rahmet taleb eden bir duada bulunduğu, *Resûlullah*'ın o çeşitten bir duada bulunmayı uygun görmeyerek müdahale ettiği kaydedilmektedir.

Hattâbî, تحجرت kelimesinin حجر hacr'dan geldiğini belirtir. Hacr: Dilimize de hukukî bir tâbir olarak giren bu kelime, yasak koymak, malından tasarrufta bulunma yetkisini almak ma'nâsına gelir. Öyleyse Resûlullah, bedeviye: *"Sen Allah'ın herkese şâmil olan rahmetini kendinle bana tahsis ederek genişi daralttın"* demek istemiştir. Böylece anlaşılıyor ki, namazdan sonra yapılan duada kişi kendisi ve yakınları için Allah'tan rahmet, mağfiret isterken, diğer mü'minler için de istemelidir. İslâmî duânın edebi bunu gerektirmektedir.

3510 ٥- ولأبي داود في أخرى: [خذوا ما بال عليه من التراب، فألقوه وأهريقوا على

مَكَانَه المَاءَ]. قال أبو داود: وهذه الرواية مرسلة لأن ابن معقل لم يدرك النبي ﷺ.

« تَحَجَّرْتَ وَاسِعاً » أي ضيقت السعة.

وَ« الذَّنُوبُ » الدلو العظيمة.

وكذلك « السَّجْلُ » ولا يسمى سجلاً إلا إذا كان فيه ماء.

5. (3510)- *Ebû Dâvud*'un diğer bir rivayetinde şöyle denmiştir: *"Üzerine akıttığı toprağı alın ve onu atın, yerine su dökün!"*

Ebû Dâvud derki: "Bu rivayet mürseldir. Çünkü İbnu Ma'kıl, Resûlullahla karşılaşmadı." [Ebû Dâvud, Tahâret 138, (381).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, mescidin içinde bedevinin akıtarak kirlettiği yerin oyularak pis toprağının başka bir yere atılmasını emretmiş, kalan yere de tekrar su dökülmesini ferman buyurmuştur.

Bu hadis mürseldir; çünkü *İbnu Ma'kıl* Resûlullah'la karşılaşmamıştır.

3511 ٦ – وعن أبي عبدالله الجشمي قال حدثنا جندب رضي الله عنه قال: [جَاءَ أَعْرَابِيٌّ فَأَنَاخَ رَاحِلَتَهُ ثُمَّ عَقَلَهَا، ثُمَّ دَخَلَ المَسْجِدَ فَصَلَّى خَلْفَ رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَلَمَّا سَلَّمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَتَى الأَعْرَابِيُّ رَاحِلَتَهُ فَأَطْلَقَهَا، ثُمَّ رَكِبَ، ثُمَّ نَادَى: اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي وَمُحَمَّداً، وَلاَ تُشْرِكْ مَعَنَا فِي رَحْمَتِنَا أَحَداً، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ تَرَوْنَ أَضَلُّ هذَا أَوْ بَعِيرُهُ؟ أَلَمْ تَسْمَعُوا إِلَى مَا قَالَ؟ قَالُوا: بَلَى]. أخرجه أبو داود.

6. (3511)- *Ebû Abdullah el-Cüşemî* anlatıyor: "Bize Cündüp radıyallahu anh anlattı ve dedi ki: "Bir bedevi geldi. Devesini önce ıhtırdı, sonra bağladı. En sonra mescide girip Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın arkasında namaz kıldı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* selam verince, bedevi bineğinin yanına gelerek bağını çözüp, üzerine bindi. Sonra da seslice şöyle duada bulundu:

"Allahım, bana ve Muhammed'e rahmet et. Rahmetimizde bir başkasını bize ortak kılma!" Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* müdâhale edip:

"Bunu mu, yoksa devesini mi, hangisini daha şaşkın görüyorsunuz? Ne söylediğini duymadınız mı?" buyurdular. Oradakiler: "Evet! duyduk" dediler." [Ebû Dâvud, Edeb 42, (4885).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet de öncekiler gibi, bedevi ile ilgili. Belki de mescide akıtandan başka bir bedevinin hikayesi. Çünkü bu, *Resûlulah (aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından yadırganıp âdâb dışı bulunan duayı, devesine bindikten sonra yapmıştır.

Resûlullah, adam hakkında, câhilâne yaptığı duası sebebiyle "Bunu mu, yoksa devesini mi, hangisini daha şaşkın görüyorsunuz?" diyerek yaptığı duayı alenen reddetmiştir. *Hattâbî* edall'i "echel" diye açıklar. Echel, câhil ma'nâsına gelir. Biz "şaşkın" diye tercümeyi daha uygun bulduk, zirâ dalâlette şaşırma ma'nâsı daha galip. Hattâbî, Allah'ın rahmetini daraltmayı cehaletle tevil eder. Ancak, bunun bir şaşkınlık olduğu da rahatça söylenebilir.

Resûlullah en sonda: *"Onun ne söylediğini duymadınız mı?"* diyerek, hakkında kullandığı tahkiri bu sebeple hakettiğine dikkat çekmiştir.

3512 ٧– وعن أمّ سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها: [أَنَّهَا قَالَتْ لَهَا امْرَأَةٌ إنّي أُطِيلُ ذَيْلِي، وَأَمْشِي فِي الْمَكَانِ الْقَذِرِ، فَقَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يُطَهِّرُهُ مَا بَعْدَهُ]. أخرجه الأربعة إلا النسائي.

7. (3512)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bir kadın bana: "Ben eteğimin zeylini fazla uzatıyorum ve pis yerlerde de yürüyorum? (Bu hususta ne dersiniz?)" diye sordu. Bende ona Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın:

"(Pis yerlere değen eteği) ondan sonrası temizler" dediğini söyledim." [Muvatta, Tahâret 16, (1, 24); Ebû Dâvud, Tahâret 140, (383); Tirmizî, Tahâret 109, (143).]

AÇIKLAMA:

Eza, rahatsızlık veren herşey demektir. Taş, toprak, çer-çöp, diken, herhangi bir pislik bulaşığı vs.

Zeyl, kelime olarak kuyruk, uç kısım, çıkıntı, ilâve gibi ma'nâlara gelir. Burada entarinin yere bakan kısmı. *Zeyl* denmesi için yere değmesi şart değil. Sadedinde olduğumuz rivayette, yere değecek kadar uzun tutulan kadın elbisesi mevzubahistir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* pis bir yere değerek kirlenen zeylin, arkadan temiz yere değmek suretiyle temizlendiğini ifade etmektedir. *Ümmü Seleme*'ye meseleyi soran kadın,

yere değen eteğinin kirlenmiş sayılıp sayılmayacağı hususunda tereddüde düşmüş olmalı. *İmam Şâfiî:* "Yere değen eteğin temiz sayılması için yerin kuru olması gerekir" der. Aksi takdirde, yaş bir pislik çamaşıra bulaşıp kalacak olursa, onun temiz sayılmaması gerektiğini, yaş bir yere değerse onun bir başka yere değmesiyle temizlenmesi mümkün olmaz, yıkanması gerekir, der. *Ahmed İbnu Hanbel* de hadiste bevl bulaşan bir eteğin bir başka yere değerek temizleneceğinin kastedilmediğini, kirli bir yerden geçerken oraya değen eteğin temiz bir yerden geçildiği takdirde oraya değmesiyle temizleneceğinin kastedildiğini belirtir. İmam Mâlik bundan: "Toprağın bir yeri bir başka yerini temizler. Bir kimse önce kirli bir yere bassa, sonra da kuru temiz bir yere bassa, bu ikinci yerin öncekinin pisliğini temizleyeceğini" anlar. *Hattâbî* bu nakillerden sonra, "Bevl gibi bir necâset, elbise veya bedene bulaşacak olsa ancak su ile yıkamakla temizlenebileceği hususunda ümmetin icma ettiğini" belirtir.

3513 ٨ـ ولأبي داود في أخرى: [أنَّ امْرأةً مِنْ بَنِي عَبْدِ الأشْهَلِ قالَتْ: قُلْتُ يارَسُولَ اللهِ: إنَّ لَنَا طَرِيقاً إلى المَسْجِدِ مُنْتِنَةً، فَكَيْفَ نَفْعَلُ إذَا مُطِرْنَا؟ فقالَ: ألَيْسَ بَعْدَهَا طَرِيقٌ هِيَ أطْيَبُ مِنْهَا؟ قُلْتُ: بَلَى. قالَ: فَهذِهِ بِهذِهِ].

8. (3513)- *Ebû Dâvud*'un bir diğer rivayetinde şöyle denmiştir: "Benî Abdul-Eşhel'den bir kadın anlatıyor:

"Ey Allah'ın Resûlü dedim. Bizim mescide giden yolumuz pis kokulu (topraktır). Yağmur yağınca ne yapalım?"

"Sizinkinden sonra, ondan daha temiz bir yol yok mu?" diye sordu. "Evet!" deyince:

"İşte bu öbürünü telafi eder, (temizler)!" buyurdu." [Ebû Dâvud, Tahâret 140, (384).]

3514 ٩ـ وله في أخرى عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا وَطِئَ أحَدُكُمْ بِنَعْلِهِ الأذَى، فإنَّ التُّرَابَ لَهُ طَهُورٌ].

9. (3514)- Yine *Ebû Dâvud*'da *Ebû Hüreyre*'den bir rivayet şöyle: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sizden biri, ayakkabısıyla bir pisliğe basarsa, bilesiniz, toprak onu temizler."[Ebû Dâvud, Tahâret 141, (385, 386).]

AÇIKLAMA:

Bu iki rivayet, pis yoldan geçildiği veya pis bir şeye basıldığı tak-

dirde, temiz bir yerden geçme hâlinde, ayakkabının bu temiz yerlere değerek temizleneceğini ifade ediyor, yeter ki ayakkabı üzerinde pislik eseri gözükmesin.

Hattâbî, Meâlim'de, *Evzâî'nin* bu meselelerde ikinci hadisin zâhirini esas aldığını, "Ayakkabı veya meste bulaşan pisliğin temizlenmesi için, toprağa sürtülmesinin yeterli olacağını, onunla namaz kılınabileceğini söylediğini" kaydeder. İbrahim Nehâî'nin bu durumda, ayakkabı veya mestte pislikten ne bir koku ve ne de bir eser kalmadığı hususunda emin oluncaya kadar silmeye devam ettiği rivayet edilmiştir.

İmam Şâfiî bu meselede şöyle demiştir: "Necasetler ister yerde, ister elbise veya ayakkabıda olsun su ile yıkanmadıkça çıkmaz."

Bagavî der ki: "Ulemâ, çoğunluk itibariyle bu hadisin zahiriyle hükmetmiş ve: "Bir ayakkabı veya mestin ekseriyetine bir pislik bulaşsa, toprakla ovulup necasetin çoğunlukla çıkarılması halinde temizdir, onunla namaz kılınabilir" demiştir. Şâfiî'nin eski görüşü de budur. Yeni görüşünde su ile yıkanmasını şart koşar."

Bazı fakihler, ayakkabının sert olması sebebiyle pisliği emmiyeceği, dolayısıyla hükmün yaş ve kuru her iki pisliğe şâmil olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Hadisin zâhiri de mutlak olup, her ikisini de içine almaktadır.

3515 ١٠ – وعن ابن عباس رَضيَ اللهُ عَنْهما قال: [إذَا مَرَّ ثَوبُكَ، أوْ وَطِئْتَ قَذَاراً رَطْباً فَاغْسِلْهُ، وَإنْ كَانَ يَابِساً فَلاَ عَلَيْكَ]. أخرجه رزين.

10. (3515)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) diyor ki: "Elbisen yaş bir pisliğe değdi ise veya öylesi bir necâsete ayakkabınla bastı isen, o pisliği su ile yıka. Pislik kuru ise, bir beis yok." [Rezîn tahric etmiştir.]

AÇIKLAMA:

Rivayet hüküm itibariyle öncekilere benzemektedir.

İKİNCİ FASIL

MENİ HAKKINDA

3516 ١ - عن عائشة رضي الله عنها قالت: [كنتُ أغسلُ الجنابةَ من ثوبِ رسولِ الله ﷺ فيخرجُ إلى الصلاةِ، وإنَّ بقعَ الماءِ في ثوبِه]. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ الشيخين.

1. (3516)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın elbisesine bulaşan meniyi yıkıyordum. O, elbisesinde ıslak kısım (kurumamış) olduğu halde namaza giderdi."[Buhârî, Vudû 64, 65; Müslim, Tahâret 108, (289); Ebû Dâvud, Tahâret 136, (371, 372, 373); Tirmizî, Tahâret 85, 86, (117, 118); Nesâî, Tahâret 187, 188, (1, 156).]

3517 ٢ - ولمسلم في أخرى: [أنَّ رجلاً نزلَ بعائشةَ رضي الله عنها، فأصبحَ يغسلُ ثوبَه، فقالتْ عائشةُ: إنَّما كانَ يجزيكَ أنْ تغسلَ مكانَه، فإنْ لم تره نضحتَ حولَه، لقدْ رأيتني أفركُه من ثوبِ رسولِ الله ﷺ فركاً فيصلّي فيه].

وفي أخرى: [ولقدْ رأيتني، وإنّي لأحكُّه من ثوبِ رسولِ الله ﷺ يابساً بظفري].

2. (3517)- *Müslim*'in bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'ya bir zât misafir oldu. Adam sabahleyin, elbisesini yıkamaya başladı. Hz. Âişe ona:

"Sana, (meni) bulaşan yeri [gördüysen] orasını yıkaman kâfi idi, göremediğin takdirde etrafını yıkardın. Ben, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın elbisesinden (meni bulaşığını) ovalamak suretiyle çıkardığımı biliyorum. O, (bir de yıkamaksızın) onun içinde namaz kılardı."

Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "İyi biliyorum kurumuş meni bulaşığını Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın çamaşırından tırnağımla kazıyarak çıkarıyordum." [Müslim, Tahâret 105, 109, (288, 290).]

AÇIKLAMA:

1- Elbiseye meni bulaştığı takdirde onun nasıl temizleneceğini bu iki rivayet göstermektedir:

★ Bulaştığı yerin yıkanması... Bu henüz kurumamış olma haliyle ilgilidir. Elbisenin bulaşık kısmının su ile yıkanması yeterlidir.

★ *Ovalamak suretiyle...* Bu kurumuş olma halinde temizleme usulüdür. Ovalamada bulaşık kısım, su kullanılmadan çamaşır kendi kendine sürtülerek meni eserinin küçük parçacıklar halinde dökülmesini sağlamaktan ibarettir. *Hz. Âişe,* kuru bulaşığın ovalama yerine tırnakla kazınması suretiyle de çıkarılabileceğini belirtmektedir.

2- Ovalama veya kazıma suretiyle meninin temizleme kolaylığı, meninin necislik durumu hakkındaki anlayıştan gelir. Âlimler meni necis midir değil midir, münakaşa etmiştir.

★ Hanefîlerle, Mâlikîlere göre necistir. Ancak *Ebû Hanîfe* merhum, meninin kuru olması halinde elbisenin ovalanmasını temizlik için yeterli gördüğü halde *İmam Mâlik,* yaş da olsa kuruda olsa mutlaka yıkanması gerektiğini söyler. Meninin necis olduğunu söylemekle beraber, yıkanmadan namaz kılınmış olduğu takdirde namazın iadesinin gerekmiyeceğini söyleyen âlim de çıkmıştır: *Leys* ve *Hasan İbnu Hayy* gibi.

★ Şâfiîlere ve Hanbelîlere göre meni temizdir. Dâvud-u Zâhirî'nin de böyle hükmettiği bilinmektedir. Ashab'tan Hz. Ali, Sa'd İbnu Ebî Vakkas, Abdullah İbnu Ömer ve Hz. Âişe (radıyallahu anhüm)'ün de bu görüşte olduğu rivayet edilmiştir.

Şunu hemen belirtmek isteriz: Meniye necis diyenler, onun yıkandığını gösteren hadisleri esas almışlardır. Necis değil diyenler de ovalamakla temizleneceğini ifade eden hadisleri esas almışlardır. Şeriat-ı garrâmız ruhsat ve kolaylık dinidir. *Resûl-i Ekrem (aleyhissalâtu vesselâm)* bu meselede de ruhsat murad etmiş olmalı ki, ihtaflı beyanlarda bulunmuştur.

★ *Nevevî,* hayvan menisinin hükmü hakkında da açıklamada bulunur:

★★ Köpek, domuz ve onların menisinden doğan hayvanların menisi kesinlikle necistir.

Diğer hayvanların menisi hakkında üç görüş var:

★★★ Eti yensin yenmesin bu hayvanların menisi temizdir.

★★★ Hepsi necistir.

★★★ Eti yenenlerin menisi temiz, yenmeyenlerinki necistir.

3- Âlimler hadisten şu hükmü de çıkarmışlardır: Kadınlar, kocaların elbisesini yıkamak gibi kadını ilgilendiren hizmetleri yaparlar. Bu, sünnete uyan âdâb ve iyi geçimin de yoludur.

4- Önder durumundaki büyüklerin hususi halleri ve hattâ istihya duyulan meseleleri, ibret alınması, örnek tutulması maksadıyla başkalarına anlatılabilir. Ashab, bu mülâhaza ile *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'la ilgili pekçok teferruatı anlatmaktan çekinmemiştir.

3518 ٣- وعن يحيى بن عبدالرحمن بن حاطب: [أنَّه اعتمر مع عمر بن الخطَّاب رضي الله عنه في ركبٍ فيهم عمرو بن العاص، وأنَّ عمر عرَّس ببعض الطريق قريباً من بعض المياه، فاحتلم عمر بن الخطَّاب، وقد كاد أن يصبح فلم يجد مع الرَّكب ماء فركب حتّى جاء الماء، فجعل يغسل ما رأى من ذلك الاحتلام حتّى أسفر، فقال له عمرو بن العاص: أصبحت، ومعنا ثيابٌ، فدع ثوبك يغسل، فقال عمر: وا عجباً لك يا ابن العاص، لئن كنت تجد ثياباً أفكلُّ النَّاس يجد ثياباً؟ والله لو فعلتها لكانت سنَّةً، بل أغسل ما رأيت وأنضح ما لم أره]. أخرجه مالك.

3. (3518)- *Yahya İbnu Abdirrahman İbni Hâtıb*'ın anlattığına göre, Hz. Ömer (radıyallahu anh)'la -içerisinde Amr İbnu'l-Âs (radıyallahu anh)'ın da bulunduğu bir cemaatle birlikte umre yapmıştır- sefer esnasında su kaynaklarından birine yakın olan bir yolda *Hz. Ömer*, sabaha doğru mola verdi. (Herkes gibi kendisi de yattı. Bu esnada) ihtimal oldu. Sabah olunca kafilede, (yıkanması için yeterli) su bulunamadı. Hayvanını binip (yakınındaki) suya kadar geldi. Derhal bu ihtilâmdan kalan meni bulaşığını yıkamaya başladı. Derken ortalık ağardı. Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anh), Hz. Ömer'e:

"Sabah oldu. Yanımızda temiz elbise var, şu elbiseni (yıkamayı) bırak, bilahare yıkanır" dedi. Ancak Hz. Ömer kendisine:

"Ey İbnu'l-Âs, hayret doğrusu! Yani sen elbise buldun diye herkes elbise mi bulacak? Allah'a yemin olsun ben senin söylediğini yapsam bu bir sünnet olur. Hayır, ben gördüğüm (meniyi) yıkarım ve görmediğime de su çiler (temizlenmiş addeder)im!"dedi." [Muvatta, Tahâret 83, (1, 50).]

AÇIKLAMA:

Hadiste *Hz. Ömer*'in elbisesi üzerinde görülen meni bulaşığını yıka-

makta olduğu, görülmeyen kısımları da terkettiği anlaşılmaktadır. *Amr İbnu'l-Âs:* "Sabah vakti oldu, yanımızda yedek temiz çamaşır var, sana ondan verelim giy, elbisenin tamamı bilahare yıkansın!" teklifinde bulunur.

Ancak *Ebû'l-Velid el-Bâcî*'nin belirttiği üzere, Resûlullah'ın "Size benim sünnetime, benden sonra da Hülafa-i Râşidîn'in sünnetine uymak düşer" hadisinin ümmette hâsıl ettiği tesir sebebiyle gönüllerde tuttuğu makamın derecesini iyi bilen Hz. Ömer, fevkalâde bir şuur ve ferasetle bu teklifi kabul etmiyor ve ümmete böyle bir durumda uyması gereken pratik ve kolay yol ne ise onu gösteriyor: "Gözle görülen meni bulaşığını yıkayıp geri tarafa da su çilemek suretiyle temizliğine hükmetmek..."

Ebû'l-Velid el-Bâcî, bu hadise dayanarak Mâlikî mezhebinde "su çileme" işinin vacib olduğunu belirtir: "Çünkü der, vakit daralmışken, halka hemen namaz kıldırma işi varken, bunu tehir etmek, ancak namaza mani vacib bir iş sebebiyle olur." *Ebû Hanîfe* ve Şâfiî rahimehümullah: "Şüpheye dayanılarak su çilemek gerekmez, görülmeyen bulaşık, yok farzedilir, çamaşırının geri kalan kısmının temizliğine hükmedilir" demişlerdir.

3519 ٤– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [إِنَّمَا المَنِيُّ بِمَنْزِلَةِ المُخَاطِ فَامِطْهُ عَنْكَ وَلَوْ بِإذْخِرَةٍ]. أخرجه الترمذي بغير إسناد.

4. (3519)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) buyurmuştur ki: "Meni, sümük menzilesindendir. Öyleyse bunu kendinden, izhir otuyla da olsa sil at!" [Tirmizî, Tahâret 86, (117).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayeti, *Tirmizî* sened vermeksizin ta'lik olarak, bir başka hadisi açıklarken kaydetmiştir. Hadis, bu rivayette mevkuf yani İbnu Abbâs'ın şahsî fetvası gibi gözükmektedir. Ancak, Atâ'dan gelen bir rivayette hadisin merfu yani Hz. Peygamberin sözü olduğu tasrih edilmiştir.

2- *İzhir,* Mekke ve Medine'de yetişen kokulu bir ottur. Temizlik işlerinde yaygın şekilde kullanılmıştır.

Meni bulaşığının hükmüyle ilgili ulemânın görüşünü önceki rivayetlerde açıkladık.

ÜÇÜNCÜ FASIL

HAYIZ KANI

3520 ١- عن أسماء بنت أبي بكر رضيَ الله عنهما قالت: [جاءت امرأةٌ إلى النبيِّ ﷺ فقالت: إحدانا يصيبُ ثوبها من دمِ الحيضةِ، كيفَ تصنعُ به؟ قال: تحتُّه، ثمَّ تقرصُه بالماءِ، ثمَّ تنضحُه، ثمَّ تصلِّي فيه]. أخرجه الستة.

1. (3520)- *Esmâ Bintu Ebî Bekr* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir kadın *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek:

"(Ey Allah'ın Resûlü!) Birimizin çamaşırına hayız kanı bulaşınca ne yapmalıdır?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Önce kazır, sonra parmak ucuyla bulaşan yeri yıkar, sonra da [kan görülmeyen yere] su çiler" buyurdu." [Buhârî, Hayz 9, Vudû 63; Müslim, Tahâret 110, (291); Muvatta, Tahâret 103, (1, 60, 61); Ebû Dâvud, Tahâret 132, (360, 361, 362); Tirmizî, Tahâret 104, (138); Nesâî, Tahâret 185, (1, 155).]

3521 ٢- وعن عائشة رضيَ الله عنها قالت: [ما كانَ لإحدانا إلاَّ ثوبٌ واحدٌ تحيضُ فيه، فإذا أصابه شيءٌ من دمٍ قالت بريقها فمصعته بظفرها]. أخرجه البخارى، وهذا لفظه، وأبو داود. وله في أخرى: [فتقصعه بريقها].

2. (3521)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "[Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevceleri olan] bizlerden her birinin, içinde hayız olduğu bir tek elbisesi vardı. Ona hayız kanı değecek olsa, onu tükrüğü ile ıslatır, sonra onu tırnağı ile ovalar (yıkar)dı" dedi." [Buhârî, Hayz 11; Ebû Dâvud, Tahâret 132, (352, 364).]

3522 ٣- وفي أخرى للبخارى قالت: [كانت إحدانا تحيضُ، ثمَّ تقرصُ الدَّمَ من ثوبها

عِنْدَ طُهْرِهَا فَتَغْسِلُهُ، وَتَنْضَحُ سَائِرَهُ ثُمَّ تُصَلِّي فِيهِ].

«المَصْعُ» التحريك والفرك، وهو المراد بالقص كما في رواية أبي داود.

3. (3522)- Buhârî'nin bir diğer rivayeti şöyle: "(Hz. Âişe) dedi ki: "Bizden biri hayız olur, sonra temizlenince, (bulaşma) kanı, elbisesinden kazır ve elbisenin geri kısmına su serper sonra da içinde namaz kılardı." [Buhârî, Hayz 9; Ebû Dâvud, Tahâret 107, (269), 132, (357), 142, (388); Nesâî, Tahâret 179, (1, 150, 151).]

AÇIKLAMA:

1- Hayız kanı, yıkanması vacib olan necasetlerdendir. Bu kanın diğer kanlardan veya necasetten necislik yönüyle bir farkı yoktur. Bu hususta icma edilmiştir. Ancak, yıkanmasının kolay olması için önceden kazınması, ovulması müstehabtır.

2- Âlimler her çeşit necasetin temizlenmesinde yegâne vasıtanın temiz su olduğunu söylemiştir. Ancak *Ebû Hanîfe* ve *Ebû Yusuf* bütün temiz mâyilerin necaseti çıkarılabileceğini söylemiştir. Onların bu hükümdeki delillerinden biri 3521 numaralı hadistir. Orada kanın tükrükle ıslatılması zikredilmektedir. "Tükrük temiz olmasaydı elbise daha da kirlenirdi" denmiştir.

3- Kan lekesi temizlendikten sonra elbisenin geri kalan kısmına su çileme meselesine bazı âlimler itiraz etmişlerdir: "(Kanın bulaşıp bulaşmadığı hususunda) şüpheye düşülen elbiseye su çilemek hiç bir fayda sağlamaz. Çünkü şayet temizse, bir çilemeye hâcet yok. Eğer kirlenmiş ise böyle bir çileme ile zaten temizlenmez."

Şu halde bu hadisler, hayız kanının elbiseye bulaşması halinde, bulaşık kısmın yıkanmasıyla elbisenin temiz olacağını, yıkanan yerin ıslaklığı kurumadan o elbisenin içinde namaz kılınabileceğini belirtmektedir.

DÖRDÜNCÜ FASIL

KÖPEK VE DİGER HAYVANLAR HAKKINDA

3523 ١ – عن أبى هريرة رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُ: [أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قالَ: طَهُورُ إِنَاءِ أَحَدِكُمْ إِذَا وَلَغَ فيهِ الْكَلْبُ أَنْ يَغْسِلَهُ سَبْعَ مَرَّاتٍ أُولاَهُنَّ بِالتُّرَابِ]. أخرجه الستة، واللفظ لمسلم.

1. (3523)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdularki: *"Bir kaba, köpek banmışsa onun temizlenmesi, yedi kere su ile yıkanmasına bağlıdır, hatta bunların ilki toprakla olmalıdır."* [Buhârî, Vudû 33; Müslim, Tahâret 97, (279); Muvatta, Tahâret 35, (1, 34); Ebû Dâvud, Tahâret 37, (71, 72, 73); Tirmizî, Tahâret 68, (91); Nesâî, Miyâh 7, (1, 176, 177).]

AÇIKLAMA:

Şâfiî, Ahmed ve *Cumhur,* bu hadise dayanarak köpek bir kaptaki suyu içtiği takdirde, o kabın yedi kere yıkanmasının vacib olduğuna hükmetmiştir. *Ebû Hanîfe,* başka delili esas alarak üç kere yıkamanın yeterli olduğuna hükmeder. Nevevî, toprakla yıkamanın ma'nâsını "Suyu bulandıracak miktarda toprağın suya katılmasıdır" diye açıklar. "Suyu toprağa katmak veya toprağı suya atmak, yahut da yerden topraklı su almak arasında fark görülmemiştir. Fakat necaset değen yerin toprakla meshedilmesi yeterli bulunmamıştır" der.

Hadiste, az suya düşen bir pislik, suyun vasıflarını değiştirmese de kirleneceğine delil görülmüştür. Çünkü köpeğin içmesi sırasında akan salyası suyun vasıflarını değiştirmez.

Bu konuda aynı hadisin şerhi mahiyetinde M. Fethullah Gülen Hocaefendinin söylediği şeyleri birlikte okuyalım.

"O devirde, bugün bizim bazı eşyayı sterilize etmede kullandığımız maddeler yoktu. Dezenfekte ameliyesi için Allah Resûlü, o gün daha çok

toprağı tavsiye ediyordu. Ancak sonradan ilmî çalışmalar neticesinde anlaşılmıştır ki, su gibi toprakda aynı ameliyeyi yapmaktadır. Ayrıca toprak tetralit ve tetrasklin gibi maddeler de ihtiva etmekte ki; bu maddeler bir kısım mikropları dezenfekte etmekte kullanılan maddelerdir. Demek oluyor ki Allah Resûlü, toprakla yıkamayı tavsiye etmekle, o kabın evvela sterilize edilmesini emretmiş oluyordu.

Bundan başka, hadis-i şerifte şu hususlara da dikkat çekilmiştir. Köpekte olması muhtemel bazı hastalıklar, insan vücudunda da yaşama şansına sahiptirler. Bu husus ise, günümüzde oldukça yeni sayılan mevzulardan biridir.

• **İkincisi:** Köpek dışkısı gibi şeyler, bütünüyle insan sağlığına zararlı olabilir. Salyası da bu cümledendir... Belli bir safhadan sonra onlardan bulaşacak hastalıkların önünü almak da âdetâ mümkün değildir. Onun için sterilize çok önemlidir.

• **Üçüncüsü:** İlkini toprakla yıkama emrinin dikkat çeken ayrı bir tarafı da, toprağın o anda sterilize mikrobu haline gelmesi ve onunda ayrıca bir rivayete göre altı, diğer bir rivayete göre yedi defa yıkanması gerektiği hususudur. Nitekim bu mevzu, Almanya ve İngiltere'de çıkan bazı mecmualarda dile getirilmiş ve Efendimiz'in doğru beyânı, onlar tarafından da tasdik edilmiştir.

Efendimiz, köpekler mevzuunda o kadar hassas davranmışlardır ki; hatta bir defasında kendi içtihatlarıyla onların öldürülmesini bile emretmiştir.[11] Ancak daha sonra bu emri durdurmuş ve şöyle buyurmuştur: *"Eğer köpekler tek başına bir ümmet olmasalardı, onların öldürülmesini emrederdim."*[12]

Bunun ma'nâsı şudur: Eğer köpek, değişik milletler içinde insan, hayvan, nebatât ve cemadât vs. gibi, başlı başına ekolojik dengeyle alakalı unsurlardan biri olmasaydı ve şeriat-ı fıtriye'ye göre varlığında zaruret bulunmasaydı onların öldürülmesini emrederdim. Çünkü köpek, mikrop yuvası bir varlıktır...

Bu son durum itibariyle Efendimizin meseleye yaklaşması da ayrı bir mucize.. zira görülüyor ki, şimdilerde yeni yeni hecelemeye başladığımız tabiattaki nizam veya ekolojik denge, tâ o günlerde, ulu orta köpeklerin bile öldürülemeyeceği prensibiyle ele alınıyor ve kanunlaştırılıyor. Biz ancak 1400 sene sonra kelaynaklar, balinalar, fiiller ve gergedanların

11- Buhârî, Bediü'l-Halk, 17; Müslim,Tahâret, 93.

12- Ebû Dâvud, Edâhî 21; İbn Mâce, Sayd, 2; Müsned, 4/85.

soylarının tükenmemesini, dolayısıyla tabiattaki dengenin bozulmamasını hecelemeye başladık. Oysaki Allah Resûlü, bin bu kadar sene evvel: *"Eğer köpekler kendi başlarına bir millet ve ümmet olmasalardı"* derken, çok erken dönemlerde çok hayatî bir meseleyi hatırlatıyordu.

Evet, Allah (cc) kâinatı yaratmış ve kâinatı teşkil eden unsurlar arasında umumî bir denge meydana getirmiştir ki: وَوَضَعَ الْمِيزَانَ * اَلاَّ تَطْغَوْا فِى الْمِيزَانِ **"O bir mizan va'zetti. Ta ki siz de bu dengeyi bozmayasınız"** (Rahmân, 55/7,8) âyeti de bu genel prensibi ihtar etmektedir. Evet, Allah Resûlü bir denge insanıydı. Elbetteki dengeyi koruyacak ve yukarıda zikredilen ifadesiyle, köpekleri öldürtmeyecekti. Sadece bu birkaç kelimelik cümlesinde dahi, bizim tesbit edebildiğimiz birkaç mucizevî yön var ki, ileride aynı cümle kimbilir daha nice hakikatlara ilham kaynağı olacaktır. Bu sözün söylendiği tarih itibariyle, bir insan, bütün hayatı boyunca düşünüp sadece bu tek cümleyi söylemiş olsaydı, bu, onu dahiler arasında saymamıza yeterdi. Halbuki Allah Resûlü'nün bu sözü ve benzeri daha binlerce ifadesi var. Dehâyı O'nun kapısındaki dilencilikle baş başa bırakıp bu sözü de noktalayalım:

Kesin bir dille ve hiçbir tereddüde yer vermeden katiyen ifade ediyor ve diyoruz ki; hâdiseler ve vâkıalar, o kendilerine mahsus dilleriyle her zaman Allah Resûlü'nü tasdik edip: "Sen Allah'ın Resûlü'sün ve sen doğru sözlüsün" demektedirler. Hassasiyet-i ilmiye ilerledikçe bir gün bütün insanlarında, aynı şeyleri söyleyeceğinde şüphemiz yok. Evet, bugün ilimler tıpkı birer casus gibi varlığın içine dalmış, Efendimizin söylediği ve Kur'an'ın zikrettiği hakikatleri incelemekte ve bu incelemelerin aydınlığında hakikate uyanmış hassas ruhlar, her geçen gün Allah Resûlü'nün doğruluğunu daha da derinden duyup hissetmekte ve O'nu yüz bin minareden cihana duyurmaya çalışmaktalar..."(13)

3524 ٢– وعن ابن عمر رضيَ الله عنهما قال: [كَانَتِ الْكِلاَبُ تُقْبِلُ وَتُدْبِرُ فِي الْمَسْجِدِ فِي زَمَانِ رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَلَمْ يَكُونُوا يَرُشُّونَ شَيْئاً مِنْ ذٰلِكَ]. أخرجه البخاري، وهذا لفظه، وأبو داود.

والمراد بقوله «تُقْبِلُ وَتُدْبِرُ» عبورها في المسجد حيث لم يكن أبواب من غير تلويث ببول ونحوه.

2. (3524)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Köpekler *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde mescidin içinde gidip gelir-

13– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/131-133.

lerdi. Bu sebeple mescidi yıkamak için içine su serpmezlerdi." [Buhârî, Vudû 33; Ebû Dâvud, Tahâret 139, (382).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen metin, hadisin Buhârî'deki vechidir. Ebû Dâvud'un metninde تَبُولُ ziyadesi de var, yani köpeklerin "siğdiği" de belirtilir.

2- Şu halde mescidde köpek dolaşıyor, gidiyor geliyor, akıtıyor, fakat yıkanmıyor. *Ebû Dâvud* bu hadisi "Kuruyunca toprağın temiz olması" adını taşıyan bir babta kaydeder. Şârihler: "Bu hadiste, toprağa bir pislik değer, sonra bu pislik güneş veya rüzgârla kurur ve yerinde pisliğe ait bir iz kalmazsa o taprağın temiz olacağına dair delil vardır; çünkü su serpilmemesi toprağın kurumuş olmasına ve temizlenmesine delildir" derler.

Hattâbî, bu halin nâdiren vuku bulmuş olabileceğini belirtir: "Mescidlere köpeklerin rastgele girerek kudsiyetini ihlâl etmeleri caiz değildir. O zaman, mescidde köpeklerin girip çıkmasına mani olacak kapı yoktu" der.

3- Ulemâ, kurumakla toprağın temizlenmesi meselesinde ihtilâf etmiştir:

★ *Ebû Hanîfe* ve *İmam Muhammed* rahimehumullah: "Güneş, topraktan necâseti temizler, yeter ki necasetten eser gözükmesin" demiştir.

★ *Ebû Kılâbe:* "Toprağın kuruması, temizliğidir" der.

★ *Şâfiî* ve *Ahmed İbnu Hanbel:* "Toprağa necaset değmişse bunu sadece su temizler" der.

Bazı âlimler, bu hususta daha önce geçmiş olan (3508) hadisleri de göz önüne alarak necâset değen toprağın temizlenmesinde iki yol var derler: *"Biri üzerine su dökmek, diğeri de rüzgâr veya güneşte kurumasıdır."*

3525 ٣ـ وعن كبشة بنت كعب بن مالك، وكانت تحت ابن أبي قتادة: [أَنَّ أَبَا قَتَادَةَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ دَخَلَ عَلَيْهَا فَسَكَبَتْ لَهُ وَضُوءاً، فَجَاءَتْ هِرَّةٌ تَشْرَبُ مِنْهُ، فَأَصْغَى لَهَا الإِنَاءَ حَتَّى شَرِبَتْ. قَالَتْ: فَرَآنِي أَنْظُرُ إِلَيْهِ، فَقَالَ: أَتَعْجَبِينَ يَا ابْنَةَ أَخِي؟ قَالَتْ: فَقُلْتُ: نَعَمْ، فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ: إِنَّهَا لَيْسَتْ بِنَجَسٍ، إِنَّمَا هِيَ مِنَ الطَّوَّافِينَ عَلَيْكُمْ أَوِ الطَّوَّافَاتِ]. أخرجه الأربعة.

3. (3525)- *Kebşe Bintu Ka'b İbnu Mâlik* -ki, İbnu Ebî Katâde'nin nikâhı altında idi- anlatıyor: "Ebû Katâde (radıyallahu anh) yanıma girdi. Kendisine abdest suyu hazırladım. Bu sırada, sudan içmek üzere bir kedi geldi. Ebû Katâde kabı uzattı, kedi içti."

Kebşe sözlerine devamla der ki: "Ebû Katâde kendisine bakmakta olduğumu gördü ve:

"Ey kardeşimin kızı, buna hayret mi ediyorsun?" dedi. Bende:

"Evet!" demiş bulundum. Bunun üzerine:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Kedi necis değildir. Kedi sizin etrafınızda çokça dolaşır"* buyurdular" dedi." [Muvatta, Tahâret 13, (1, 23); Ebû Dâvud, 38, (75); Tirmizî, Tahâret 69, (92); Nesâî, Tahâret 54, (1, 55).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, kedilerin esas itibariyle necis olmalarına rağmen, evde ev halkı ile haşir-neşir olmaları, her tarafı suhuletle dolaşmaları, gelip sık sık sürtünmeleri sebebiyle onlardan kaçınma zorluğu, kap kacağı koruma imkânsızlığı gibi bir kısım durumlardan ötürü, onlara karşı korunma hususunda ruhsat tanındığını ifade etmektedir.

2- Hadiste kedilere karşı rıfkla muâmele etmek gerektiği, onlara karşı iyi muamelenin mükâfaatının umulabileceği irşad buyrulmaktadır.

3526 ٤ – وعن داود بن صالح بن دينار التمار عن أمه: [أَنَّ مَوْلاَتَهَا أَرْسَلَتْهَا بِهَرِيسَةٍ إِلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا. قَالَتْ: فَوَجَدْتُهَا تُصَلِّي، فَأَشَارَتْ إِلَيَّ أَنْ ضَعِيهَا، فَجَاءَتْ هِرَّةٌ فَأَكَلَتْ مِنْهَا، فَلَمَّا انْصَرَفَتْ عَائِشَةُ مِنْ صَلاَتِهَا أَكَلَتْ مِنْ حَيْثُ أَكَلَتِ الْهِرَّةُ، وَقَالَتْ: إِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ قَالَ: إِنَّهَا لَيْسَتْ بِنَجَسٍ إِنَّمَا هِيَ مِنَ الطَّوَّافِينَ عَلَيْكُمْ، وَإِنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَتَوَضَّأُ بِفَضْلِهَا]. أخرجه أبو داود.

4. (3526)- *Dâvud İbnu Sâlih İbni Dinâr et-Temmâr,* annesinden anlatıyor: "Efendim beni, Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'ya bir miktar yemekle gönderdi. Gelince Hz.Âişe'yi namaz kılıyor buldum. Bana, elimdekini koymamı işâret etti. (Ben de bıraktım). Ancak bir kedi gelerek üzerinden yedi.

Hz. Âişe (radıyallahu anhâ), namazından çıkınca, kedinin yediği yerden yemeği (bir miktar) yedi. Sonra da şu açıklamayı yaptı: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Kedi necis değildir, o sizi çokça dolaşan birisi-*

dir" demişti. Ben ayrıca Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kedinin artığıyla abdest aldığını gördüm." [Ebû Dâvud, Tahâret 38, (76).]

AÇIKLAMA:

1- Gönderilen yemek herîsedir. Herîse, dövülmüş buğday ve etten yapılan bir yemek çeşididir.

2- Hadis, namazda işarette bulunmanın câiz olduğunu da göstermektedir. Buna cevaz ifade eden başka örnekler, rivayetlerde gelmiştir.

3- *Hattâbî* der ki: "Hadisten çıkan hükümlerden biri, kedinin zât itibariyle temiz olduğudur. Öyleyse artığı temizdir; içilebilir, abdest alınabilir, bunlarda bir kerahet yoktur. Hadis yine delâlet eder ki: Zâtı tâhir olan her vahşinin -ister yerde yürüyen ister kuş nevinden olsun- eti yenmese bile artığı temizdir." Tirmizî'ninde açıklamasına göre, kedinin artığının temiz olması, Sahabe, Tâbiîn ve Etbâuttâbiîn ulemâsından ekseriyetinin müşterek görüşleridir. Şâfiî, Ahmed, İshak bunlardandır. Ebû Yusuf, İmam Muhammed de bu görüştedirler.

Ebû Hanîfe ise, kedinin herhangi bir vahşi gibi necis olduğunu, ancak tahfif edildiğini, dolayısıyla artığının haram değil mekruh olduğunu söyler. O, bu meselede Ahmed İbnu Hanbel ve Dârakutnî'nin tahriç ettikleri السِّنَّوْرُ سَبُعٌ "Kedi vahşi hayvandır" hadisine dayanır.

3527 ٥ – وعن ميمونة رَضِيَ اللّهُ عَنْها قالت: [سُئِلَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنْ فَأْرَةٍ سَقَطَتْ فِي سَمْنٍ، فَقَالَ: أَلْقُوهَا وَمَا حَوْلَهَا، وَكُلُوا سَمْنَكُمْ]. أخرجه الستة إلا مسلماً، وهذا لفظ البخاري.

5. (3527)- *Meymûne* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yağa düşen fareden soruldu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Onu ve etrafındaki kısmı atın, yağınızı yiyin!" buyurdu. " [Buhârî, Vudû 67, Zebâih 34; Muvatta İsti'zân 20, (2, 971, 972); Ebû Dâvud, Et'ime 48, (3841, 3843); Tirmizî, Et'ime 8, (1799); Nesâî, Fera' ve'l-Atîre 15, (7, 178).]

3528 ٦ – وفي رواية لأبي داود عن أبي هريرة: [فَإِنْ كَانَ جَامِداً فَأَلْقُوهَا وَمَا حَوْلَهَا، وَإِنْ كَانَ مَائِعاً فَلاَ تَقْرَبُوهُ].

6. (3528)- *Ebû Dâvud*'un *Ebû Hüreyre*'den kaydettiği bir rivayette şöyle gelmiştir: "(Eğer yağ) donmuşsa fareyi ve etrafındaki yağı kaldırıp atın, yağ sıvı ise, artık ona yemek niyetiyle) yaklaşmayın."

AÇIKLAMA:

Nesâî'nin bir rivayetinde bu yağın donmuş olduğu tasrih edilir. Ulemâ, donmuş yağa herhangi bir necâset düşerse, o kısmın atılmasıyla geri kalan kısmın yenileceğini söylemiştir. "Ancak derler, yağa düşen pislikten yağın geri kalan kısmına herhangi bir eser, bir parça sirâyet etmediğinden emin olmak gerekir. Böyle bir sirâyet endişesi varsa, emâre görülürse tamamı atılır."

Yağ sıvı ise, hükümde ihtilâf edilmiştir.

★ Cumhur, necâsetin değmesiyle yağın tamamiyle kirleneceğine hükmeder. Zührî, Evzâî, Ahmed gibi bazıları muhalefet etmiştir. Ahmed İbnu Hanbel mâyi bir şeye pislik düştüğü takdirde, (tad, koku, renk gibi) bir değişiklik olursa kirleneceğini söylemiştir. İmam Mâlik'ten de buna yakın bir rivayette bulunulmuştur.

★ *Ebû Hanîfe,* "Böyle bir mâyinin yenilmesi içilmesi caiz değildir, satışı ve kandilde yakılması câizdir" demiştir.

★ *Şâfiî* hazretleri, "Yenmesi de satılması da câiz değildir, kandilde yakılabilir" demiştir.

3529 ٧– وفي أخرى له عن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ مَرَّ بِغُلاَمٍ يَسْلُخُ شَاةً وَمَا يُحْسِنُ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ: تَنَحَّ حَتَّى أُرِيكَ، فَأَدْخَلَ يَدَهُ بَيْنَ الْجِلْدِ وَاللَّحْمِ فَدَخَسَ بِهَا حَتَّى دَخَلَتْ إِلَى الإِبْطِ، ثُمَّ مَضَىٰ فَصَلَّى لِلنَّاسِ وَلَمْ يَتَوَضَّأْ].

زاد في رواية: «يَعْنِي لَمْ يَمَسَّ مَاءً».

«الدَّخْسُ» بخاء معجمة: الدس.

7. (3529)- Yine *Ebû Dâvud*'da Ebû Saîd (radıyallahu anh)'tan kaydedilen bir rivayette denir ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir koyunu beceriksizce yüzmekte olan bir köleye uğramıştı. Ona:

"Çekil de sana göstereyim!" dedi. Derhal elini deri ile et arasına soktu. Elini, bütün kolu koltuğa kadar derinin altında kalacak şekilde ilerletti. Sonra gidip abdest almadan halka namaz kıldırdı."

Bir rivayette, "Yani suya değmedi" ziyadesi vardır. [Ebû Dâvud, Tahâret 73, (185).]

AÇIKLAMA:

Burada abdest almadan, "elini yıkamadan" demektir. Nitekim bir rivayette gelen ziyade bu hususu tasrih etmektedir. Sadedinde olduğumuz hadis, pişmemiş ete elin değmesi halinde yıkama mecburiyeti olup olmadığını belirtme sadedinde vârid olmuştur. Görüldüğü üzere, taze ete değmekle el yıkama zarureti hâsıl olmuyor.

BEŞİNCİ FASIL

DERİLER HAKKINDA

3530 ١ - عن مرثد بن عبدالله اليزنى قال: [رَأَيْتُ عَلَى ابْنِ وَعْلَةَ السَّبَائِيِّ فَرْواً فَمَسِسْتُهُ، فَقَالَ: مَالَكَ تَمَسُّهُ، قَدْ سَأَلْتُ ابنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا؟ فَقُلْتُ لَهُ: إنَّا نَكُونُ بِالمَغْرِبِ، ومعنا البربر والمجوس نُؤتَى بِالْكَبْشِ وقد ذَبَحُوهُ، ونحن لاَ نَأكُلُ ذَبَائِحَهُمْ، وَيَأْتُونَنَا بِالسِّقَاءِ يَجْعَلُونَ فِيهِ الْوَدَكَ، فَقَالَ ابنُ عَبَّاسٍ: قَدْ سَأَلْنَا رَسُولَ اللهِ ﷺ عَنْ ذلِكَ فَقَالَ: دِبَاغُهُ طَهُورُهُ]. أخرجه الستة إلا البخارى، وهذا لفظ مسلم.

وفي رواية للنسائى: «ولَهُم قِرَبٌ يَكُونُ فيها اللَّبنُ والماءُ وذكر نحوه».

«الْوَدَكُ»: دسم اللحم.

1. (3530)- *Mersed İbnu Abdillah el-Yezenî* anlatıyor: "İbnu Va'le es-Sebâî'nin üzerinde bir kürk gördüm ve elimle dokundum. Bana:

"Kürke niye elini değdin?"dedi. Ben bu hususta İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'ya sordum ve dedim ki: "Biz Mağrib'te yaşıyoruz. Bizimle birlikte Berberîler ve Mecusîler de var. Onlar bize kestikleri koyunu getiriyorlar. Kestiklerini yemiyoruz. Bize, içerisine iç yağı konmuş deriden mâmul dağarcık getiriyorlar (bunu kabul edelim mi)?" İbnu Abbâs cevaben dedi ki:

"Bundan biz de *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a sormuştuk: *"Derinin debbağlanması onun temizliğidir"* buyurdular." [Müslim, Hayz 106, (366); Muvatta, Sayd 17, (2, 498); Ebû Dâvud, Libâs 41, (4123); Tirmizî, Libâs 7, (1723); Nesâî, Fera ve'l-Atîre 9, (7, 173.)]

Nesâî'nin bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Onların, içerisinde süt ve su bulunan kırbaları (deriden mamul su kapları) var..." gerisi yukarıdaki gibi..

3531 ٢ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ مَرَّ بِشاةٍ مَيْتَةٍ فقال: هَلاَّ انتفعتم بإهابِها؟ قالُوا: إنَّها مَيتةٌ. قال: إنَّما حَرُمَ أكْلُها].

وفي أخرى: «هلاَّ أخذتم إهابها فدبغتموه فانتفعتم به». أخرجه الستة إلا أبا داود، وهذا لفظ الشيخين.

«الإهابُ»: الجلد قبل الدباغ.

2. (3531)- İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ölmüş (ve terkedilmiş) bir koyuna rastlamıştı.

"Bunun derisinden faydalanmıyor musunuz?" buyurdular. Oradakiler:

"Ama bu meytedir (leşdir, istifâdesi caiz değildir)"dediler. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Meytenin yenmesi haramdır!" buyurdular."

Bir başka rivayette : *"Bunun derisini alıp, debbağlayarak istifâde etmiyor musunuz?"* demiştir. [Buhârî, Büyû 101, Zekât 61, Zebâih 30; Müslim, Hayz 100, 103, 104, (363, 364, 365); Muvatta, Sayd 16, (2, 98); Ebû Dâvud, Libâs 41, (4120, 4121); Tirmizî, Libâs 7, (1727); Nesâî, Fera' ve'l-Atîre 9, (7, 171, 172).]

3532 ٣ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [سُئِلَ رسولُ اللهِ ﷺ عَنْ ذَكَاةِ المَيْتَةِ، فقال: ذَكَاةُ المَيْتَةِ دِباغُها]. أخرجه الأربعة إلا الترمذي، وهذا لفظ النسائي، جعل الدباغ بمنزلة الذبح لأن المذبوح طاهر.

3. (3532)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a meytenin zekâtından (kendiliğinden ölen hayvanın derisinin nasıl temiz kılınacağından) sorulmuştu.

"Meytenin zekâtı (temiz kılınması) onun debbağlanmasıdır" diye cevap verdi." [Muvatta, Sayd 18, (2, 498); Ebû Dâvud, Libâs 41, (4124); Nesâî, Fera ve'l-Atîre 9, (7, 174).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydettiğimiz bu hadisler, İslâmî usule uymadan öldürülen veya kendiliğinden ölen hayvanların, etlerinin yenilmesi haram olsa da derilerinden istifâde edilebileceğini ifade eder. Bu çeşit hayvanların derilerinin debbağlanması, o hayvanın tezkiyesi hükmüne geçmektedir. Tezkiye, hayvanın şerî usule göre kesilmesi, böylece etinin temiz kılınması demek-

tir. Normalde tezkiye edilmeyen hayvanın eti gibi derisi de temiz değildir. Ancak, derisi debbağlanıp işlendi mi, tezkiye edilmiş olmakta ve kullanılması helâl hâle gelmektedir.

2- Ancak, ulemânın debbağlama ile derinin tezkiyesi meselesinde farklı görüşler ileri sürdüğünü bilelim:

1) *Şâfiî*'ye göre köpek ve hınzır dışındaki bütün hayvan meytelerinin derileri debbağlanmak suretiyle temizlenir. Derinin içi de dışı da temizdir, kuru veya mâyi her çeşit eşya ve yiyecek maddesi, içine konabilir. Eti yenen yenmeyen hayvan derisi arasında da bir fark yoktur. *Hz. Ali* ve *Abdullah İbnu Mes'ud'un da bu görüşte olduğu rivâyet edilmiştir.*

2) Debbağlama deriyi temizlemez. Ömer İbnu'l-Hattâb, oğlu Abdullah, *Hz. Âişe* (radıyallahu anhüm ecmâîn) bu görüştedirler. *Ahmed İbnu Hanbel*'in iki rivayetinden meşhur olanı böyle olduğu gibi, *İmam Mâlik'*ten gelen iki rivayetten biri de böyledir.

3) Debbağlamakla eti yenen hayvanların meytelerinin derisi temizlenir, yenmeyenlerinki temizlenmez. *Evzâî, İbnu'l-Mübârek, Ebû Sevr, İshak İbnu Râhûye* bu görüştedir.

4) Hınzır dışında bütün meytelerin derileri, debbağlamakla temizlenir. Bu Ebû Hanîfe'nin görüşüdür.

5) Bütün derilerin dışı temizlenir, fakat içi temizlenmez. Dolayısıyla kurularda kullanılır, ıslak ve yaş şeylerde kullanılmazlar. Üstünde namaz kılınır, içinde kılınmaz. İmam Mâlik'in meşhur görüşü budur.

6) Herşey, köpek ve hınzır dahil hem içiyle hem dışıyla temizlenir. *Ebû Dâvud-u Zâhirî*'nin ve diğer Zâhirîlerin görüşüdür. *Ebû Yusuf*'un da böyle söylediği hikaye edilmiştir.

7) Meytenin derisinden, debbağlanmadan da istifade edilebilir. Onların hem yaş, hem kuru her çeşit eşya koymada kullanılması caizdir. Bu da Zührî'nin görüşüdür. Nevevî, bu görüşün şazz olduğunu, iltifat edilmemesi gerektiğini söyler.

3- Bâzı hadislerde debbağlama ameliyesi kesme yerine konulmuştur (3532). Çünkü debbağlanınca, deri kesilmiş gibi temiz olmaktadır.

4- Bu hadislerde, sünnetle Kur'an'ın tahsis edileceğine delil bulunmuştur. Çünkü meytenin haram olduğunu bildiren حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ (Mâide 3) âyeti meytenin her parçasına şâmildir: Et, deri, yün vs... Hadis, âyetin yasağını "yeme"ye tahsis etmiştir.

3533 ٤ – وعن سودة بنت زمعة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [مَاتَتْ لَنَا شَاةٌ فَدَبَغْنَا مَسْكَهَا ثُمَّ مَازِلْنَا نَنْبِذُ فِيهِ حَتَّى صَارَ شَنًّا]. أخرجه البخاري والنسائي.

«الْمَسْكُ» بفتح الميم: الجلد. «وَالشَّنُّ»: القربة البالية.

4. (3533)- Sevde Bintu Zem'a (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bizim bir koyunumuz öldü. Derisini debbağladık. Sonra eskiyinceye kadar içerisinde nebîz yaptık." [Buhârî,Eymân 21; Nesâî, Fera' ve'l-Atîre 9, (7, 173).]

3534 ٥ – وعن عبدالله بن عكيم رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَتَبَ إلَى جُهَيْنَةَ قَبْلَ مَوْتِهِ بِشَهْرٍ: لاَ تَنْتَفِعُوا مِنَ الْمَيْتَةِ بِإهَابٍ وَلاَ عَصَبٍ]. أخرجه أصحاب السنن.

وفي رواية الترمذي: «قَبْلَ مَوْتِهِ بِشَهْرَيْنِ».

5. (3534)- *Abdullah İbnu Ukeym* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ölümünden bir ay önce Cüheyne kabilesine şöyle yazdı:

"Meytenin ne deri ne de sinirinden istifâde etmeyin." [Ebû Dâvud, Libâs 42, (4127, 4128); Tirmizî, Libâs 7, (1729); Nesâî, Fera' ve'l-Atîre 10, (7, 175).]

Tirmizî'nin rivayetinde: "Ölümünden iki ay önce..." şeklinde gelmiştir.

AÇIKLAMA:

Hadis, önceki rivayetlerle teâruz halindedir. Buna göre, debbağlamakla da meytenin derisi temizlenmez ve kullanılamaz. Ancak hadis, ulemâ tarafından muzdarib bulunduğu için amel edilemeyecek kadar zayıf addedilmiş ve böylece amel dışı tutulmuştur. Bir ara *Ahmed İbnu Hanbel*'in, hadiste geçen "Ölümünden iki ay önce" tabirine bakarak: "Resûl-i Ekrem'in en son verdiği emrin bu olduğu anlaşılmaktadır" diyerek, bunun hükmünü esas aldığı, ancak bir müddet sonra, hadisteki ızdırab sebebiyle onun da terkettiği, rivayetlerde gelmiştir.

Ancak bazı tahkikler, hadisteki ızdırab iddiasının vârid olmadığını ortaya koymuştur. Bu durumda hadisi amel dışı bırakan husus, sıhhatce kendisinden üstün olan rivayetlere muhalefeti gösterilmiştir. Fakat, teâruzun giderilmesinde lügavî tahlil esas alınmıştır. Şöyle ki:

Hadiste geçen ve deri ma'nâsına gelen ihâb'ın, debbağlanmamış deri için kullanıldığı belirtilmiştir. Deri debbağlandıktan sonra ihâb diye isimlenmez, kırba veya şenn gibi isimler alır.

İbnu Hacer bu hadisteki yasağı, köpek ve domuz derisine veya derinin içine hamlederek veya hadisin râvisi olan *Abdullah İbnu Ukeym*'in, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağlığında bir yaşında bir çocuk olduğunu söyleyerek müşkili halletmeye çalışanları makul bulmaz.

3535 ٦– وعن أسامة رضي الله عنه: [أنَّ رَسولَ الله ﷺ نَهَى عَنْ جُلُودِ السِّبَاعِ].

6. (3535)- *Hz. Üsâme* (radıyallahu anh) der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yırtıcı hayvanların derilerini kullanmayı yasakladı." [Ebû Dâvud, Libâs 43, (4132); Tirmizî, Libâs 37, (1771); Nesâî, Fera' ve'l-Atîre 12, (7, 176).]

AÇIKLAMA:

Bu ve bu babta gelen başka hadisler, yırtıcı hayvanların -ki öncelikle arslan ve kaplan kastedilmektedir- derilerinin kullanılmasını yasaklamaktadır. Ulemâ nehye istidlâl etmiştir. Ancak yasağın hikmeti hususunda farklı mütâlaalar ileri sürülmüştür.

★ *Beyhakî* der ki: "Yasaklama, deri üzerinde varlığını devam ettiren kıllar sebebiyledir. Çünkü debbağlamanın kıla bir tesiri olmaz."

★ "Nehyin, debbağlanmamış yırtıcı derisiyle alâkalı olması da muhtemeldir. Çünkü debbağlanmayan yırtıcı derisi pistir veya yasak, bu derilerin müsrif ve kibirli insanların minderi olmasındandır."

ÜÇÜNCÜ BAB
İSTİNCA HAKKINDADIR

(Bu babta iki fasıl var)

BİRİNCİ FASIL

İSTİNCANIN ÂDÂBI

İKİNCİ FASIL

İSTİNCADA KULLANILAN CİSİMLER

BİRİNCİ FASIL

İSTİNCANIN ÂDÂBI

3536 ١– عن أبي موسى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ فَأَرَادَ أَنْ يَبُولَ فَأَتَى دَمِثاً فِي أَصْلِ جِدَارٍ فَبَالَ، ثُمَّ قَالَ: إِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ يَبُولَ فَلْيَرْتَدْ لِبَوْلِهِ]. أخرجه أبو داود. «الدَّمِثُ»: الموضع اللين الذي فيه رمل.

«وَالارْتِيَادُ»: التطلب، واختيار الموضع.

1. (3536)- *Ebû Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte idim. Aleyhissalâtu vesselâm küçük abdest bozmak ihtiyacını duymuştu. Hemen bir duvarın dibine, kumlu toprak bulunan bir noktaya gelip abdest bozdular. Sonra da:

"Sizden biri, küçük abdest bozmak isteyince bevli için uygun bir yer arasın!" buyurdular." [Ebû Dâvud, Tahâret 2, (3).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, küçük abdest bozmak için, yumuşak bir yer aramanın gereğine dikkat çekiyor. Zirâ idrar sert yere değince sıçrayıp üst-başı kirletebilir.Hadiste Resûlullah'ın, "demis" denen idrarı gelince hemen emici yumuşak topraklı bir yer araştırdığı belirtilmektedir.

3537 ٢– وعن المغيرة بن شعبة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا أَتَى لِحَاجَتِهِ أَبْعَدَ فِي الْمَذْهَبِ]. أخرجه أصحاب السنن، وصححه الترمذي.

2. (3537)- *Mugîre İbnu Şu'be* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kaza-yı hâcet için gidince, yoldan uzak olurdu." [Ebû Dâvud, Tahâret 1, (1); Tirmizî, Tahâret 16, (20); Nesâî, Tahâret 16, (1, 18, 19).]

3538 ٣- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: اتَّقوا اللاعنين. قالوا: وما اللاعنان؟ قال: الذي يتخلّى في طريق الناس، أو ظلّهم]. أخرجه مسلم، وهذا لفظه، وأبو داود.

3. (3538)- Hz. *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"İki lânetten korkun!"* buyurdular. Ashab:

"İki lânet de nedir?" diye sorunca, açıkladılar:

"İnsanların yollarına abdest bozanla, gölgelerine abdest bozanlardır!" [Müslim, Tahâret 68, (269); Ebû Dâvud, Tahâret 14, (25).]

AÇIKLAMA:

Bu sonuncu hadis, halkın lânetine sebep olan iki davranışa dikkat çekmektedir. Gelip geçtikleri yerlerle, gölgelendikleri yerlerin kirletilmesi. Bunların, halkı rahatsız edici kirletmelerden uzak tutulması gerekmektedir. Hususan abdest bozmaktan kaçınılmalıdır.

Hadis *lâin* yani "lânet edenden sakının" buyurmaktadır. Sonra bunlar kimdir diye sorulunca: "Yola ve gölgeye abdest bozan..."diye açıklanmaktadır. Yâni lânet edici bizzat abdest bozan olmaktadır. Denir ki: "Buralara abdest bozana halkın küfredip, lânet okuması âdettendir. Öyleyse halkın bu lânetine, kendisi sebep olduğu için sanki kendisi lânet etmiş gibi ifâde edilmiştir."

Şu hususu da belirtelim ki, burada zikredilen yasak, her bir yol, her bir gölge için değildir. İnsanların gelip geçtiği yol, oturup dinledikleri, kaylûle yaptıkları, zaman zaman iltica ettikleri gölgelerdir. Çünkü nâdir durumlarda geçilen yollarla pek seyrek uğranılan gölgeler yasağa girmemelidir.

3539 ٤- وله في أخرى عن معاذ: [اتَّقوا الملاعن الثلاث: البراز في الموارد، وقارعة الطريق، والظِّلّ]. «البَراز» بفتح الباء: موضع قضاء الحاجة.

4. (3539)- Yine *Ebû Dâvud, Hz. Muâz* (radıyallahu anh)'tan şu rivayeti kaydetmiştir: *"Lanete sebep olan üç yere abdest bozmaktan kaçının: Su yollarına, işlek yollara ve gölgeliklere."* [Ebû Dâvud, Tahâret 14, (26).]

Açıklama önceki hadiste yapıldı.

3540 ٥- وعن عبدالله بن سرجس رضي الله عنه قال: [نهى رسول الله ﷺ عن أن يبال في

الْجُحْرِ. قِيلَ لِقَتَادَةَ: وَمَا يُكْرَهُ مِنَ الْبَوْلِ فِي الْجُحْرِ؟ قَالَ: كَانَ يُقَالُ إِنَّهَا مَسَاكِنُ الْجِنِّ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

5. (3540)- *Abdullah İbnu Sercis* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (yer üzerindeki haşerat) deliklerine akıtmayı yasakladı."

Katâde'ye: "Bu deliklere akıtmak niye mekruh kılındı?" diye sorulmuştu. Şu cevabı verdi:

"Bunların cinlere ait meskenler olduğu söyleniyordu." [Ebû Dâvud, Tahâret 16, (29); Nesâî, Tahâret 30, (1, 33, 34).]

AÇIKLAMA:

Cuhr, arazide görülen zararlı haşere delikleridir. Yerin içerisinde onlara ait yuvalar vardır. Geceleri ve kış mevsimlerinde oralara girip barınırlar. Buralara abdest bozmak, rahatsız edilen o hayvanlardan bazı zararların gelme ihtimâlini artırdığı gibi, o hayvanlarında huzursuz edilmesine sebep olur. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, alemlere rahmettir, birçok emirlerinde hem insanlara hem de başka mahlukat ve hayvanlara rahmet olacak esaslar vazetmiştir. Bu hadiste ifade edilen yasağın hayvanlara da bir rahmet olduğunu söyleyebiliriz.

3541 ٦- وعن عبدالله بن مغفل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَبُولَنَّ أَحَدُكُمْ فِي مُسْتَحَمِّهِ فَإِنَّ عَامَّةَ الْوَسْوَاسِ مِنْهُ]. أخرجه أصحاب السنن.

وزاد أبو داود: «ثُمَّ يَغْتَسِلُ فِيهِ».

6. (3541)- *Abdullah İbnu Mugaffel* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden kimse hamam yaptığı yere akıtmasın. Zira vesveselerin çoğu bu yüzden hâsıl olur."* [Ebû Dâvud, Tahâret 15 (27); Tirmizî, Tahâret 17, (21); Nesâî, Tahâret 32, (1, 34).]

Ebû Dâvud'un rivayetinde şu ziyade var: *"...sonra dönüp içinde yıkanacaktır."*

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, yıkanılacak yere akıtılması yasaklanmaktadır. Yasak mutlak gelmiş ise de bir kısım âlimler, bu yasağın, yıkanılacak yerin durumuna bağlı olduğunu belirtirler. Yâni yıkanma yeri yumuşaksa ve

idrara geçit sağlayacak bir menfez de yoksa bu durumda, yer idrarı emecek ve pisliği orada sabit tutacaktır. Bu durumda akıtmak yasaktır. Aksine yer sert olsa ve üzerinden idrar akıp gitse veya pis suyun cereyanını sağlayacak bir menfez bulunsa bu durumda akıtma yasağı yoktur. Nevevî: *"Yerin sert olup sıçrantı değmesi ihtimali olursa yasaktır; bir menfezin bulunması gibi bir sebeple sıçrantının değmesinden endişe edilmezse yasak da yoktur"* derler.

Bâzı âlimler *Nevevî*'nin, az önce ulemâdan kaydettiğimiz mülâhazaya ters düştüğüne dikkat çekmiştir. Zirâ ulemâ yasağı yumuşak yere hamlederken, Nevevî sert yere hamletmiştir. Bâzı âlimler meseleyi şöyle halleder: *"Yasağı yerin yumuşak veya sert olmasına hamletmek yanlıştır. En doğrusu yıkanma yerine akıtmamaktır. Çünkü bir çok vesveseler bundan hâsıl olmaktadır. Öyleyse yıkanma mahalleri ne hal üzere olursa olsun mutlak olarak akıtma işinden kaçınmalıdır."*

3542 ٧- وعن أُميمة بنت رُقيقة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت: [كَانَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ قَدَحٌ مِنْ عِيدَانٍ تَحْتَ سَرِيرِهِ يَبُولُ فِيهِ مِنَ اللَّيْلِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

7. (3542)- *Ümeyme Bintu Rukiyye* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın karyolasının altında bulundurduğu hurma kütüğünden bir çanağı vardı. Geceleyin ona küçük abdest bozardı." [Ebû Dâvud, Tahâret 13, (24); Nesâî, Tahâret 28, (1, 31).]

3543 ٨- وعن أبي أيوب رَضِيَ اللهُ عَنه: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: إذَا أَتَيْتُمُ الْغَائِطَ فَلاَ تَسْتَقْبِلُوا الْقِبْلَةَ وَلاَ تَسْتَدْبِرُوهَا، وَلكِنْ شَرِّقُوا أَوْ غَرِّبُوا].

قال أبو أيوب: فلما قدمنا الشام وجدنا مراحيض قد بنيت قبل القبلة فننحرف عنها ونستغفر الله. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.

8. (3543)- *Ebû Eyyub* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Helâya gittiğiniz vakit, (abdest bozarken) kıbleye ne önünüzü ne de arkanızı dönmeyin. Fakat yüzünüzü doğuya ve batıya dönderin."

Ebû Eyyub der ki: "Şam'a gelince helâların yönlerinin hep kıble cihetine inşa edildiğini gördük. Onları (kullanırken yönünü yan çeviriyor, ayrıca Allah'tan mağfiret de diliyorduk." [Buhârî, Vudû 11, Salât 29; Müslim, Tahâret 59, (264); Ebû Dâvud, Tahâret 4, (9); Tirmizî, Tahâret 6, (8); Nesâî, Tahâret 19, 20, 21, (1, 21, 22, 23).]

AÇIKLAMA:

Burada meskenle inancın bağıntısını gösteren bir numûne ile karşı karşıyayız. Her kültürün kendine has meskeni ve bu meskenin temel hususiyetleri vardır. İslâm meskeninin bir hususiyeti, helâların yön itibariyle insanın ön veya arka fercinin kıbleye gelmiyecek şekilde olmasıdır. Bu bir İslâmî edebtir.

Hadiste geçen *"Yüzünüzü doğuya ve batıya dönderin"* emri Medine halkıyla ilgilidir. Ama kıblesi doğu veya batı cihetinde olan kimselerin, "doğu"ya ve "batı"ya yönelmemeleri gerekir.

Bazı âlimler, 3545 numarada kaydedilecek hadisi esas alarak, kıbleye yönelme yasağının bilhassa önü açık geniş araziler için mevzubahis olduğunu; kapalı ve dar yerlerde o kadar mühim olmadığını belirtirler.

3544 ٩– وفي رواية لمالك: [أَنَّ أَبَا أَيُّوبَ قالَ وَهُوَ بِمِصْرَ: واللهِ مَا أَدْرِى كَيْفَ أَصْنَعُ بِهذِهِ الْكَرَايِيسِ، وَقَدْ قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِذَا ذَهَبَ أَحَدُكُمْ لِغَائِطٍ، أَوْ بَوْلٍ فَلاَ يَسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ، وَلاَ يَسْتَدْبِرْهَا بِفَرْجِهِ].

قوله «شَرِّقُو أَوْ غَرِّبُوا»: أمر لأهل المدينة، ولمن قبلته على ذلك السمت، فأما من كانت قبلته إلى الشرق، أو الغرب فلا يستقبلهما.

«وَالْمَرَاحِيضُ»: جمع مرحاض: وهو المغتسل، وموضع قضاء الحاجة.

«وَالْكَرَايِيسُ»: بياءين معجمتين بنقطتين من تحت جمع كرياس، وهو الكنيف المشرف عل سطح بقناة إلى الأرض، فإذا كان أسفل فليس بكرياس.

9. (3544)- *İmam Mâlik*'in bir rivayeti şöyledir: "Ebû Eyyub (radıyallahu anh) Mısır'da iken demiştir ki: "Vallahi bu kiryas denen kenefleri nasıl kullanacağımı bilemiyorum. Zira Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Biriniz büyük veya küçük abdest bozunca kıbleye yönelmesin, arka fercini de çevirmesin"* demişti." [Muvatta, Kıble 1, (1, 193).]

AÇIKLAMA:

Kiryâs: Mısır'da İslâmî fetihten önce yerden yüksek şekilde inşa edilmiş helâya denir. Yer seviyesinde helâlara kiryâs denmez. *Ebû Eyyub*'un sözünden bunların istikâmetinin kıbleye baktığı anlaşılmaktadır.

3545 ـ ١٠ ـ وعن مروان الأصغر قال: [رَأَيْتُ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما أَنَاخَ رَاحِلَتَه مُسْتَقْبِلَ القِبْلَةِ، ثُمَّ جَلَسَ يَبُولُ إلَيْهَا، فَقُلْتُ لَهُ: يَا أَبَا عَبْدِالرَّحْمنِ أَلَيْسَ قَدْ نُهِيَ عَنْ هذَا؟ قَالَ: بَلَى إنَّمَا نُهِيَ عَنْ ذلِكَ فِي الْفَضَاءِ، فَإذَا كَانَ بَيْنَكَ، وَبَيْنَ القِبْلَةِ شَيْءٌ يَسْتُرُكَ فَلاَ بَأْسَ]. أخرجه أبو داود.

10. (3545)- *Mervân el-Asgar* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'yı devesini kıble istikametine ıhtırmış, sonra onun duldasına çömelip deveye doğru yönelerek akıtıyorken gördüm. Kendisine:

"Ey Ebû Abdirrahmân, bu tarz akıtmaktan nehyedilmedik mi?" dedim.

"Evet, ama bundan, açık arazide nehyedildik. Seninle kıble arasında sana perde olan birşey varsa bu durumda akıtmanda bir beis yok!" dedi." [Ebû Dâvud, Tahâret 4, (11).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, abdest bozma sırasında ön veya arkayı kıbleye çevirme yasağının açık araziye mahsus olduğunu ifade etmektedir.

Hemen belirtelim ki bu mesele ülemâ arasında çeşitli münâkaşalara sebep olmuştur. Öyle ki, Hz. Câbir'den gelen bir hadise dayanarak kapalı yerde ön kısmın da kıbleye dönebileceğini söyleyenler olmuştur. Dayandıkları delillerin münakaşasına girmeden, ulemânın bu hususta ileri sürdüğü görüşleri hülasa edeceğiz.

1) Bir rivayette *Ebû Hanîfe* ve *Ahmed İbnu Hanbel*'e göre, kıbleye karşı abdest bozmak açık arazide ve evde câiz değil fakat kıbleye arkasını dönerek abdest bozmak kırda da evde de caizdir. Ancak İbnu Hacer, bu iki imamdan meşhur görüşün "kırda da, evde de kıbleye karşı abdest bozmanın mutlak haram olduğu"dur der. Şâfiîlerden Ebû Sevr, Mâlikîlerden İbnu'l-Arabî, Zâhirîlerden İbnu Hazm da bu görüşü tercih etmişlerdir.

2) *İmam Mâlik* ve *Şâfiî* hazretlerine göre, açık arazide kıbleye karşı kaza-yı hâcet haramdır, evlerde değildir. Abbas İbnu Abdilmuttalib, Abdullah İbnu Ömer, İshak İbnu Râhûye, Şa'bî ve bir rivayette Ahmed İbnu Hanbel de böyle hükmetmişlerdir.

3) *Ebû Eyyub el-Ensârî, Mücâhid, İbrahim Nehâî, Süfyân-ı Sevrî, Ebû Sevr* -bir rivayette *Ahmed İbnu Hanbel'e göre*- kırda ve evde kıbleye karşı abdest bozmak câiz değildir.

4) *Urve İbnu'z-Zübeyr, İmam Mâlik,* -bir rivayette Ahmed İbnu Hanbel'e [14] göre, kırda ve evde kıbleye karşı abdest bozmak câizdir.

Şârihler bu mesele hakkında üç farklı görüş daha kaydederler:

1) *Ebû Yusuf,* sadece evlerde Ka'be'ye arkasını dönerek abdest bozmayı caiz görür.

2) *İbnu Sîrîn* ve *Nehâî*'ye göre Ka'be'ye olsun, Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya olsun ön veya arkayı dönerek abdest bozmak mutlak surette haramdır.

3) Ebû Avâne'ye göre, Ka'be'ye önünü veya arkasını dönerek abdest bozmak yalnız Medinelilerle, Medine hizasında yaşayanlara haramdır. Ka'be'nin şarkında veya garbında yaşayanlara haram değildir.

NOT: Zamanımızda mesken planlamasını yapan birçok mühendisimiz maalesef planlamalarda İslâmî değerleri göz önüne almamaktadırlar. Müslümanlar bu yüzden kaza-yı hâcet sırasında sıkıntıyı düşmektedirler. Asıl olan bu değer-lerin korunmasında hassas olmak ise de, ulemânın ihtilâfını bilmede de fayda var. İhtilâf bizim için rahmettir. Fiilimiz bu müçtehid imamlarımızdan birinin gö-rüşüne uydu mu, bizim için bir rahatlama, bir kurtuluş mevzubahistir. Bu sebeple mühim olan görüşlerin hepsini yazdık.

Her şeye rağmen, sünnette uygun olmayan helâların kullanımıyla ilgili hadiseyi rivayet eden Ebû Eyyub el-Ensarî Hazretlerinin bir sünneti bize de rehber olmalıdır. Der ki: "Şam'a geldiğimizde, helaları hep kıble istikametinde inşa edilmiş bulduk. Biz kullanırken yan dönüyor, ayrıca Allah'a istiğfarda bulunuyorduk."

İnancımıza uymayan helaları normal karşılamıyacağız, elden geldikçe İslâmlaştırarak kullanacağız ve de, Allah'a istifar edeceğiz. Tâ ki, inancımıza tersliklerin şuurunda olalım, şuurumuzu canlı tutalım, gafletle zaman içinde normal görmeye başlamayalım!

3546 ١١ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [ارْتَقَيْتُ فَوْقَ بَيْتِ حَفْصَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها لِبَعْضِ حَاجَتِي، فَرَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقْضِي مُسْتَقْبِلَ الشَّامِ مُسْتَدْبِرَ الْقِبْلَةِ].

أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.

11. (3546)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir ihtiyacım için, (bir gün kız kardeşim Hz.) Hafsa (radıyallahu anhâ)'nın evinin damına çıkmıştım. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, yüzünü Şam'a, arkasını da kıbleye çevirmiş olarak kaza-yı hâcet yapıyor gördüm."

14– Ahmed İbnu Hanbel, hadise aşırı bağlılığı sebebiyle, her rivayete uygun görüş beyan etmek onun umumî vasfıdır. Bir mesele ile alakalı rivayet adedince kendisinden görüş nakledildiğine sıkça rastlanır. Burada, onun bu durumunun tipik örneğini görmekteyiz. Âlimlerin, dört noktada hülasa edilen farklı görüşlerinin her biriyle ilgili bir görüş Ahmed İbnu Hanbel'den rivayet edilmektedir. (rahimehullah)

[Buhârî, Vudû 12, 14, Humus 4; Müslim, Tahâret 62, (266); Muvatta, Kıble 3, (1, 193, 194); Ebû Dâvud, Tahâret 5, (12); Tirmizî, Tahâret 7, (11); Nesâî, Tahâret 22, (1, 23).]

3547 ١٢ – ولمسلم في أخرى: [قَالَ عَبْدُاللهِ يَقُولُ نَاسٌ: إذَا قَعَدْتَ لِحَاجَتِكَ، فَلاَ تَقْعُدْ مُسْتَقْبِلَ القِبْلَةِ، وَلاَ بَيْتَ المَقْدِسِ، لَقَدْ رَقِيتُ عَلَى ظَهْرِ بَيْتِ حَفْصَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا وذَكَرَ الحَدِيثَ].

12. (3547)- *Müslim*'in bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "Abdullah anlatıyor: "Halk: "Kaza-yı hâcet için çömelince ne kıbleye karşı ne de Mescid-i Aksa'ya yönelme" demektedir. Halbuki ben, bir işim için Hafsa (radıyallahu anhâ)'nın evinin damına çıkmıştım..." Gerisi aynen devam eder. [Müslim, Tahâret 61, (266).]

AÇIKLAMA:

3545 numarada açıklandığı üzere, bu rivayet, abdest bozma sırasında, müslümanların ilk kıblesi ve Resûlullah'ın Mi'rac sırasında göğe yükselme mahalli ve de mecma-i enbiya olan Kudüs istikametinde yönelmeyi de yasaklayan rivayete muhalefet etmektedir. Bu rivayet sebebiyledir ki, cumhur, "Kaza-yı hâcet sırasında Kudüs'e yönelinmez" diye bir hüküm vermemişlerdir. Buna haram diyen sadece *İbnu Sîrîn* ve *İbrahim Nehâî*'dir, rahimehumallah.

3548 ١٣ – وعن حُذيفة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فَانْتَهَىٰ إلى سُبَاطَةِ قَوْمٍ فَبَالَ قَائِماً].

13. (3548)- *Hz. Huzeyfe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraber idim. Bir kavmin küllüğüne gelince durup, ayakta küçük abdest bozdu."

3549 ١٤ – وفي رواية عن أبي وائل قال: [كَانَ أبُو مُوسَىٰ رَضِيَ اللهُ عَنه يُشَدِّدُ في البَوْلِ، وَيَبُولُ في قَارُورَةٍ وَيَقُولُ: إنَّ بَنِي إسْرَائِيلَ كَانَ إذَا أصَابَ جِلْدَ أحَدِهِمْ بَوْلٌ قَرَضَهُ بِالْمَقَارِيضِ، فَقَالَ حُذَيْفَةُ: وَدِدْتُ أنَّ صَاحِبَكُمْ لاَ يُشَدِّدُ هذَا التَّشْدِيدَ، لَقَدْ رَأيْتَنِي أنَا وَرَسُولُ اللهِ ﷺ نَتَمَاشَىٰ، فَأتَىٰ سُبَاطَةَ قَوْمٍ خَلْفَ حَائِطٍ، فَقَامَ كَمَا يَقُومُ أحَدُكُمْ فَبَالَ، فَانْتَبَذْتُ مِنْهُ فَأشَارَ إلَيَّ فَجِئْتُ فَقُمْتُ عِنْدَ عَقِبِهِ حَتَّى فَرَغَ].

أخرجه الخمسة: وهذا لفظ الشيخين.

«السُّبَاطَة»: الكناسة والزبالة.

قال الخطابى. وسبب بوله ﷺ قائماً مرض اضطره إليه.

«وَالانْتِبَاذُ»: الانفراد والاعتزال ناحية: وإدناؤه إليه ليستتر به عن المارّة.

14. (3549)- *Ebû Vâil*'den gelen bir rivayet şöyle: "Ebû Musa (radıyallahu anh) küçük abdest hususunda çok titiz davranır (üzerine sıçrantı değmemesi için azami gayreti gösterirdi. O kadar ki) küçük abdestini bir şişe içerisine bozar ve: "Benî İsrâil'den birinin bedenine sidik değecek olsa, adam kirlenen derisini bıçakla kazırdı" derdi.

(Bunu işiten) Huzeyfe (radıyallahu anh) dedi ki: "Arkadaşınızın titizliği bu kadar ileri götürmemesini tercih ederim. Ben, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la bir beraberliğimizi hatırlıyorum. Beraber yürüyorduk. Derken bir kavmin bir duvar gerisindeki küllüğüne rastladık. Resûlullah *(aleyhıssalâtu vesselâm)*, tıpkı sizden birinin ayakta bevletmesi gibi durup ayakta bevletti. Ben bu esnada kendilerinden uzaklaşmak istedim. Bana yakın durmamı işaret buyurdu. Geri gelip, hemen arkasında dikilip abdestini bozuncaya kadar bekledim." [Buhârî, Vudû 62, 60, 61, Mezâlim 27; Müslim, Tahâret 73, 74, (273); Ebû Dâvud, Tahâret 12, (23); Tirmizî, Tahâret 9, (13); Nesâî, Tahâret 24, (3, 25).]

AÇIKLAMA:

1- Müteakip bazı rivayetlerde görüleceği üzere, küçük abdesti erkeklerin ayakta bozması hoş karşılanmamış, çömelerek yapmaları tavsiye edilmiştir. Ancak bunun bir vecibe ifade etmediğini, daha güzele irşad eden bir tavsiye olduğunu gösteren rivayetlerde var. İşte sadedinde olduğumuz rivayet bunlardan biridir. Zirâ, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da ayakta abdest bozduğunu haber vermektedir.

Meseleyi tahlil eden *İbnu Hacer*, o devirde, Arap örfünde erkeklerin ayakta bevletmelerinin esas olduğunu belirtir. Zira bazı rivayetler, Resûlullah'ın çömelerek abdest bozmasının, görenler tarafından çarpıcı bulunduğunu ifade eder. Meselâ Adurrahman İbnu Hasene'nin rivayetinde şu ifade yer alır: "...Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çömelerek bevletti. Biz: "Resûlullah'a bakın, kadınların bevlettiği gibi bevletmektedir" dedik..." İbnu Mâce'nin bir rivayetinde şu ifadeye yer verilmiştir: "Arapların âdeti ayakta bevletmekti." Keza sadedinde olduğumuz Huzeyfe hadisinde de: "...Tıpkı sizden birinin ayakta bevletmesi gibi durup ayakta bevletti..." denmektedir.

Şu halde, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu umumi âdete, çömelerek bevletmede daha fazla tesettür bulunduğu ve idrar bulaşma ihtimali asgariye düştüğü için muhalefet etmiş ve çömelerek küçük abdest bozmuştur. *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) de: "Kur'an kendisine inmeye başladığı günden beri, ayakta bevletmedi" der.

2- Hadiste geçen sübâte, küllük, çöplük, mezbelelik gibi değişik kelimelerle karşılanabilir. Bir kısım ailelerin çöplerini, küllerini müştereken attıkları yere denir. Umumiyetle evlere yakın bir yerde bulunur. Buradaki yığın, çer-çöp ve külden ibaret olduğu için, tabiatı yumuşaktır, idrarın sıçramasına, elbiseyi kirletmesine meydan vermez.

3- Hadiste, Resûlullah abdestini bozmaya başlayınca Huzeyfe'nin oradan uzaklaştığını; ancak Resûlullah'ın onu yanına çağırdığını görmekteyiz. *İbnu Hacer,* onu yakınında tutmada Aleyhissalâtu vesselâm'ın iki maksad gütmüş olabileceğini belirtir:

1) Bu halde, müşâhedesini önlemek.

2) İhtiyaç halinde çağırınca sesini duyurmak veya işaret edince işaretini görmesi.

4- *İbnu Hacer:* "Burada abdest bozarken konuşmaya cevaz hükmü mevcut değildir" der. Bazı rivayetlerde "Yaklaş" dedi" şeklindeki ifade, diğer bir kısım rivayetlerde "yaklaş diye işaret etti" diye gelmiştir. Nitekim sadedinde olduğumuz rivayette de böyledir.

5- *Resûlullah*'ın, burada âdetine muhalif olarak işlek yoldan uzaklaşmamış olması bâzı yorumlara sebep olmuştur:

★ *Resûlullah,* müslümanların işleriyle meşgul olduğu için meclis uzamış, abdesti sıkışmış olabilir. Huzeyfe'yi arkasında durdurarak gelip geçeceklere karşı perde yapmıştır, önünde zâten duvar olduğu belirtilmiştir.

★ *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm),* bazı hallerde yoldan uzaklaşmaksızın da abdest bozulabileceğini, bunun cevazını göstermek için böyle yapmıştır.

Ayrıca, bu fiil küçük abdestle ilgili, büyükle değil. Küçük abdest az bir açılma ile bozulabilir, büyük abdest için uzaklaşmak, daha dikkatli olmak gerekir, zira daha ziyade açılmak mevzubahistir. Şurası da açıktır ki, yoldan uzaklaşmanın asıl maksadı tesettürdür. Bu ise, küçük abdestte mâniaya yaklaşmak ve eteği salmakla sağlanabilir.

Şunu da kaydedelim ki, *Resûlullah*'ın *Huzeyfe*'yi yanına çağırıp arkasında, kendisine sırtını dönmüş olarak durdurmaktaki gayesi onunla te-

settür etmektir. Taberânî'nin bir rivayetinde, Huzeyfe'ye: يَاحذيفة استرني *"Ey Huzeyfe bana perde ol!"* emretmiştir.

6- *İbnu Hacer*, hadisten çıkarılan bazı faidelere de dikkat çeker:

★ İki mefsedetden daha şiddetlisi hafifiyle defedilir.

★ İki maslahatın her ikisini temin mümkün olmazsa, en büyük olanı gerçekleştirilir.

★ Ümmetin maslahatı için oturmalarını uzatıyor, Ashab'a yaptığı çeşitli ziyaretleri çokça yapıyordu. Bu durumlarda bevl ihtiyacı zuhur edince normal vakitlerdeki âdeti üzere uzaklara gidip ümmetin maslahatıyla ilgili alakalarını geciktirmemiştir, tâ ki bundan hâsıl olacak zararlar önlenmiş olsun. Böylece, iki işten daha mühim olana dikkat edip, *Huzeyfe'yi* kendine yaklaştırarak yoldan geçeceklere karşı perde yapmadaki maslahatı, onu kendinden uzak tutmadaki maslahata takdim etti. Zirâ her ikisini birleştirmek mümkün değildi.

3550 ١٥ – وعن نافع قال: [رَأَيْتُ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما يَبُولُ قَائماً]. أخرجه مالك.

15. (3550)- *Nâfi* rahimehullah anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anh)'ı ayakta bevlederken gördüm." [Muvatta, Tahâret 112, (1, 65).]

3551 ١٦ – وعن عمر رَضِيَ اللهُ عنه قال: [رَآنِي النَّبِيُّ ﷺ أَبُولُ قَائماً: فقَالَ يَا عُمَرُ: لاَ تَبُلْ قَائماً: فَمَا بُلْتُ قَائماً بَعْدُ].

16. (3551)- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben ayakta abdest bozarken, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni gördü ve:

"Ey Ömer, ayakta akıtma" buyurdu. Ondan sonra hiç ayakta akıtmadım."

3552 ١٧ – وروى عبيد الله عن نافع عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عنهما قال: [قَالَ عُمَرُ: مَا بُلْتُ قائماً مُنْذُ أَسْلَمْتُ]. أخرجه الترمذي، وقال هذا أصح عن عمر، وضعف الرواية الأولى. قال: ومعنى النهي عن البول قائماً على التأديب لا على التحريم.

قال وقد روى عن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عنه قال: «إنَّ مِنَ الجَفَاءِ أَنْ يَبُولَ الرَّجلُ قائماً».

«الجَفَاءُ»: خلاف البر واللطف.

17. (3552)- *Ubeydullah, Nâfi'den*, o da *Abdullah İbnu Ömer* (radıyal-

lahu anh)'dan anlattığına göre, Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Ben müslüman olduğum zamandan beri ayakta abdest bozmadım!" demiştir." [Tirmizî, Tahâret 8, (12).]

Tirmizî: "Bu, Hz. Ömer'den daha sıhhatli olan rivayettir. Önceki rivayet zayıftır" der. Keza ilaveten der ki: "Ayakta abdest bozma yasağı tedib içindir, tahrim için değil." Yine der ki: "İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Kişinin ayakta akıtması, nefsine karşı işlediği bir kabalıktır."

AÇIKLAMA:

Ayakta abdest bozma meselesi de medar-ı bahs olan mevzulardan biridir. Yukarıdaki rivayetlerin bir kısmı tecviz ederken, bir kısmı yasaklamaktadır. *Tirmizî*'nin açıklaması da mevzuyu aydınlatacak mahiyettedir. Tahrim ifade eden kesin bir yasaklama mevzubahis değildir. İbnu Hacer der ki: *"Hz. Ali, Hz. Ömer, Zeyd İbnu Sâbit* ve diğer bir kısım sahabîlerden ayakta abdest bozduklarına dair rivayetler gelmiştir. Bu rivayetler, ayakta bevletmenin kerâhetsiz câiz olduğunu gösterir, yeter ki sıç-rantıdan emin olunsun." Ayakta bevl hussunda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan kesin bir yasak vârid ve sâbit olmadığı belirtilmiştir.

3553 ١٨ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها [أنَّهَا كَانَتْ تَقُولُ: مَنْ حَدَّثَكُمْ أنَّ النَّبِىَّ ﷺ كَانَ يَبُولُ قَائِماً فَلاَ تُصَدِّقُوهُ، مَا كَانَ يَبُولُ إلاَّ قَاعِداً]. أخرجه الترمذي والنسائي.

18. (3553)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ)'dan rivayete göre şöyle derdi: "Size kim, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı ayakta bevlettiğini söylerse, sakın onu tasdik etmeyin. O, daima çömelerek abdest bozardı." [Tirmizî, Tahâret 8, (12); Nesâî, Tahâret 25, (1, 26).]

3554 ١٩ – وعن عبدالله بن جعفر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [أرْدَفَنِى رَسُولُ اللهِ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ خَلْفَهُ فَأسَرَّ إلَىَّ حَدِيثاً لاَ أُحَدِّثُ بِهِ أحَداً مِنَ النَّاسِ، وَكَانَ أحَبَّ مَا اسْتَتَرَ بِهِ رَسُولُ اللهِ ﷺ لِحَاجَتِهِ هَدَفٌ أوْ حَائِشُ نَخْلٍ]. أخرجه مسلم.

«الهَدَفُ»: هنا المرتفع.

«والحَائِشُ»: الحائط من النخل.

19. (3554)- *Abdullah İbnu Câfer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bir gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni, bineğinin terkine bin-

dirdi. Bana halktan kimseye söylemiyeceğim bir sözü sır olarak söyledi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kaza-yı hâcet için perdelendiği şeylerin O'na en hoş geleni ya bir tümsek veya bir hurma kümesiydi." [Müslim, Hayz 79, (342); Ebû Dâvud, Cihâd 47, (2549).]

3555 ٢٠ – وعن عبدالرحمن بن حسنة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [خَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ، وَفِي يَدِهِ كَهَيْئَةِ الدَّرَقَةِ فَوَضَعَهَا، ثُمَّ جَلَسَ خَلْفَهَا، فَبَالَ إِلَيْهَا، فَقَالَ بَعْضُ الْقَوْمِ: انْظُرُوا يَبُولُ كَمَا تَبُولُ الْمَرْأَةُ، فَسَمِعَهُ، فَقَالَ: أَمَا عَلِمْتَ مَا أَصَابَ صَاحِبَ بَنِي إِسْرَائِيلَ؟ كَانُوا إِذَا أَصَابَهُمْ شَيْءٌ مِنَ الْبَوْلِ قَرَضُوهُ بِالْمَقَارِيضِ فَنَهَاهُمْ صَاحِبُهُمْ فَعُذِّبَ فِي قَبْرِهِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

20. (3555)- *Abdurrahman İbnu Hasene* (radıyallahu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, elinde kalkan gibi bir şey olduğu halde bize doğru geldi ve onu yere bıraktı. Sonra onun gerisine çömelip ona doğru küçük abdest bozdu. Yanımızdakilerden biri: "(Resûlulah'a) bakın tıpkı kadınlar gibi abdest bozuyor" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm bu sözü işitmişti:

"Benî İsrail'in arkadaşının başına geleni işitmedin mi" dedi ve devam etti: *"Onlara idrar bulaşınca, bıçakla idrarın değdiği yeri kazıyorlardı. Arkadaşları onları bu tatbikattan yasakladı. Bu adam, yasaklaması sebebiyle kabrinde azaba uğradı."* [Ebû Dâvud, Tahâret 11, (22); Nesâî, Tahâret 26, (1, 26-28).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, çömelerek abdest bozmaya teşvik eden rivayetlerden biridir. Ayrıca abdesti çömelerek bozmadaki maksad da açıklık kazanmaktadır: Sıçrantıdan üst başın korunması...

2- Hadis, farklı vecihlerde gelmiştir. Bazı rivayetlerde sıçrantının bedene değmesi, bazılarında ise elbiseye değmesi mevzubahistir. Bu farklılıktan çıkan sonuç şudur: *"Eğer bedene değmişse, bıçakla bedenin yani derinin kazınması; elbise ise, elbisenin kesilip atılması mevzubahistir."* Bazı âlimler *"maksad elbisedir"* demiş ise de diğer bir kısmı, zâhiri esas alarak: "Beden de soyulmuş olabilir ve bu İsrailoğullarına yüklenen "tahammülü aşan yüklerden (ısr) biridir" demiştir. Ancak en sıhhatli rivayet olan Buhârî'nin rivayetinde beden değil, elbise mevzubahistir.

3- Rivayet, sıçrantıdan kaçınma hususunda Benî İsrail şeriatının

koyduğu ağır yükü kaldıran kimsenin, bu davranışı sebebiyle kabirde azaba uğratıldığını ifade ediyor. Resûlullah bu hikaye ile, sıçrantıdan kaçın-manın ehemmiyetini zihinlerde tesbit etmek istemiş, bu meselede titizlik göstermeyen müslümanlarında aynı âkibete uğrayabileceğine dikkat çekmiştir.

4- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm),* İslâm'ın bir çok hakikatını, farklı üsluplarla tekrar tekrar tebliğ etmiş olmaktadır. Bu, zihinlerde yer etmesi bakımından daha müessir bir tebliğ metodu olmaktadır. Böylece dînî bir hakikat, mücerredlikten çıkıp müşahhaslaşmış, daha iyi kavranır, hissedilebilir hale gelmiş olmaktadır.

3556 ٢١ – وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رسولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: لاَ يَخْرُجِ الرَّجُلاَنِ يَضْرِبَانِ الْغَائِطَ كَاشِفَيْنِ عَنْ عَوْرَتِهِمَا يَتَحَدَّثَانِ، فَإِنَّ اللهَ تعَالَى يَمْقُتُ عَلى ذلِكَ]. أخرجه أبو داود.

«يَضْرِبَانِ» أى يقصدان الخلاء. ومعنى «يَمْقُتُ» يبغض.

21. (3556)- *Ebû Saîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, şöyle demişti: "İki kişi beraberce helaya gidip, avretleri açık kaza-yı hâcet ederken konuşmasınlar. Zira Allah Teâla Hazretleri, bu hale gadab eder." [Ebû Dâvud, Tahâret 7, (15).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, abdest bozma esnasında konuşmayı yasaklamaktadır. Hadiste iki erkek zikredilmiştir. İki kadın veya kadın-erkek için de aynı yasak mevzubahistir. Hatta bir kadınla bir erkeğin bu vaziyette bulunmaları çok daha kabih bir durum ortaya koyar. Hadis, İbnu Hibbân'da şöyle gelmiştir:

لا يَقْعُدُ الرَّجُلاَنِ علَى الْغَائِطِ يَتَحَدَّثَانِ يرى كُلٌّ منهُمَا عَوْرَةَ صَاحِبِهِ فَإنَّ اللهَ يَمْقُتُ علَى ذلكَ

"İki kişi helaya birbirlerinin avretlerini görecek şekilde kurulup konuşmasınlar. Zira bu duruma Allah gadab eder."

Hadisin üslûbu, Allah'ın sadece "konuşma" sebebiyle değil, konuşma dahil, duruş vaziyeti sebebiyle de gadab ettiğini ifade etmektedir.

3557 ٢٢ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إذَا أرَادَ الْحَاجَةَ لَمْ يَرْفَعْ ثَوْبَهُ حَتَّى يَدْنُوَ مِنَ الأرْضِ]. أخرجه أبو داود والترمذي، وهذا لفظه.

22. (3557)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aley-*

hissalâtu vesselâm) kaza-yı hâcette bulunmak istediği zaman yere yaklaşıncaya kadar elbisesini kaldırmazdı." [Ebû Dâvud, Tahâret 6, (14); Tirmizî, Tahâret 10, (14).]

3558 ٢٣ – وعن أبي هريرة رضي الله عنه: [أنَّ النبيَّ ﷺ قال: مَنِ اكْتَحل فَلْيوتِرْ. مَنْ فعَل فقَدْ أحسنَ ومَن لاَ فَلا حرجَ، ومَن استجمر فليوتِر، من فعل فقد أحسن ومن لاَ فَلاَ حَرَجَ، وَمَنْ أكل فما تخلَّلَ فَلْيَلْفِظْ وَمَا لاكَ بلسانه فَلْيَبْتَلِعْ مَنْ فعل فقد أحسنَ ومَنْ لاَ فَلاَ حرجَ، ومن أتى الْغَائِطَ فَلْيَسْتَتِرْ، فإنْ لم يجدْ إلاَّ أنْ يجمعَ كثيباً مِن رَمْلٍ فليستدبِرْه، فإنَّ الشيطانَ يلعبُ بِمقاعِدِ بني آدمَ، من فعل فقد أحسن ومَنْ لاَ فَلاَ حَرَجَ]. أخرجه أبو داود.

« الاسْتِجْمارُ » الاستنجاء بالجمار، وهى الحجارة الصغار.

« والْوِتْرُ » الفرد، وقوله. « فَلْيَلْفِظْ » أى فليرمه من فيه.

و« لاَكَ » الشئ يلوكه: إذا أداره في فيه. وَ« الْكَثِيبُ » ما اجتمع من الرمل مرتفعاً.

23. (3558)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim gözüne sürme çekerse teklesin. Bu sözümü kim tutarsa işi en güzel şekilde yapmış olur, tutmayana bir mahzur yok. Kim abdest bozduktan sonra taş kullanarak temizlenirse teklesin. Kim böyle yaparsa güzel yapar, kim de yapmazsa bir mahzur yok. Kim yemek yer ve dişlerinin arasından bir şey çıkarırsa onu dışarı atsın, kim de diliyle çıkarmışsa onu yesin. Kim bu söylediğimi yaparsa güzel yapar, kim de yapmazsa bir mahzur yok. Kim helâya giderse (imkân nisbetinde) tesettürde bulunsun, (kuytu bir yer) bulamazsa, hiç olmazsa kum (taş vs.,den) bir tümsek yapıp ona arkasını dönsün, zira şeytan, insanoğlunun makadlarıyla (oturak kısmıyla) oynar. Kim bunu yaparsa en güzelini yapmış olur, yapamayana bir beis yok." [Ebû Dâvud, Tahâret 19, (35).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* burada, günlük hayatımızı ilgilendiren bazı âdâbı belirtmektedir. Yapacağımız işlerin en güzel şekli belirtilmekte, ancak bu şekle uymanın bir vecibe olmadığı, uyulmadığı

takdirde bir günah bulunmayacağı belirtilmektedir. Böylece bu rivayetten de anlıyoruz ki, Resûlullah'ın sünnetlerinden bir kısmına uymak bir vecibe değildir, terki bir günah gerektirmiyor. Ama uyulması, o âdi işimizi "sevaba vesile olan bir sünnet" derecesine çıkarıyor. Sadedinde olduğumuz hadisteki "tekleme" örneklerinde olduğu gibi.. Söz gelimi gözüne sürme çeken, sürmedanlığın iğnesini gözünden geçirirken sayıyı tek tutacak şekilde dikkatli olursa hem işini görmüş, hem de bir sünnet icra etmiş olur. Keza istinca da öyle. Burada asıl olan temizliktir. Temizliğin tam olduğu hususunda gönlün mutmain olmasıdır. Ama tek ile sona erdirmek mümkündür, böylece bir sünnet de yerine getirilmiş olur.

Mü'min böylece, sünnete uyma gayretiyle her bir günlük işinde ve davranışlarında, ölçüsüz, şuursuz, gelişigüzel iş yapma yerine, dikkatli ve şuurlu olma alışkanlığını kazanır, âdetleri de ibadete dönüşmüş olur, kazancı büyük olur.

2- Yemekten sonra dişlerin arasından dille çıkarılanın yutulması câiz bulunurken, başka bir şeyle çıkarılanın dışarı atılmasındaki hikmeti bazı şârihler "bu esnada kanatılmış olabilir" diye yoruma bağlamıştır. Şüphesiz bu bir ihtimal. Ancak, sırf bununla izah eksik kalır. Madem ki Resûlullah sebep beyan etmemiş, kanama mevzubahis olmasa da atılması esastır, ancak şartlara göre atılmamasında da bir beis yoktur.

3- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* abdest bozacağımız zaman etraftan bakanların görmeyeceği şekilde kuytu bir bir yer aramamızı ısrarla tavsiye etmektedir. Hiç bir şey bulamazsak, mevcut imkanlarla (bu taştır, kumdur, otdur, çalı çırpıdır vs.) bir tümsek yapıp ona arkamızı vererek tesettüre riayet etmemizi tavsiye ediyor. Bu hususun önceki meselelerde olduğu gibi, "yapamazsanız bir mahzur yoktur" nevinden olmadığını, dinî açıdan ciddi olduğunu ihsas için şeytana atıf yapmıştır. Ancak, içinde bulunulan şartlar gereği yapılamayacak olursa, söz gelimi çölde-belde şartlar elvermeyebilir, bu durumda mahzur olmadığı da belirtilmiştir. Usulcüler açısından haram hükümlerin beyanında şeytan, cehennem, küfür gibi mefhumlara atıf yapılır. Şu halde abdest bozarken tesettüre imkânlar ölçüsünde azamî derecede riâyet bir vecibedir, ihtiyarî değildir. Şârihler, sütresiz olunca, rüzgârın esme durumunda, idrarı alıp elbiseye, bedene değdireceğini, insanların nazarlarının avret mahallerine düşeceğini, bütün bunların şeytanın bir oynaması olduğunu belirtirler.

4- Hadisin daha iyi anlaşılması için şu husus da bilinmelidir. Cahiliye devri Arap geleneğinde helâ yoktu. İslâm'ın başında da bu geleneğe uyulmuş, kaza-yı hâcet için Medine'nin dışındaki tenhalara gidilmiştir.

Bazı rivayetlerde kadınların gruplar halinde akşamdan akşama oralara gittikleri belirtilir. Tesettür âyeti gelip, kadınların dışarı çıkmaları tahdid edilince, evlere yakın yerlerde helâlar inşa edilmiştir. Resûlullah'ın hücre-i saadetlerine de helâ yapılmıştır.[15]

Şu halde, Resûlullah'ın hitaplarının öncelikle o cemiyetin insanına olduğunu düşünüp bunlardan prensip çıkaracağız. Aksi takdirde günümüz şartlarında şehirde yaşayan bir insan için bu tavsiyeler ma'nâsız kalabilir. Ama köylerde, kırlarda yaşayanlar için, şehir şartları dışında kalan insanlar için, hadislerin mesajı hala bâki ve geçerlidir.

3559 ٢٤- وعن جابر رَضِيَ الله عَنْهُ: [أَنَّ النبيَّ ﷺ كَانَ إِذَا أَرَادَ البَرَازَ انْطَلَقَ حَتَّى لاَ يَرَاهُ أَحَدٌ]. أخرجه أبو داود.

24. (3559)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest bozmak isteyince hiç kimsenin göremeyeceği kadar uzaklara giderdi." [Ebû Dâvud, Tahâret 1, (2).]

3560 ٢٥- وعن سلمان رَضِيَ الله عَنْهُ [وقال له المشركون: إِنَّا نَرَى صَاحِبَكُمْ يُعَلِّمُكُمْ حَتَّى الخِرَاءَةَ. قَالَ: أَجَلْ، لَقَدْ نَهَانَا أَنْ يَسْتَنْجِيَ أَحَدُنَا بِيَمِينِهِ، أَوْ يَسْتَقْبِلَ القِبْلَةَ بِغَائِطٍ أَوْ بَوْلٍ، وَنَهَى عَنِ الرَّوْثَةِ وَالعِظَامِ، وَقَالَ: لاَ يَسْتَنْجِي أَحَدُكُمْ بِدُونِ ثَلاَثَةِ أَحْجَارٍ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري، واللفظ لمسلم.

25. (3560)- *Hz. Selmân* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre, müşrikler kendisine: "Sizin arkadaşınızın (Aleyhissalâtu vesselâm) sizlere helâda abdest bozmayı bile öğrettiğini görüyoruz" demişlerdir. O da onlara şöyle cevap vermiştir:

"Evet ,doğrudur. Resûlümüz *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bizi sağ elimizle istinca yapmaktan nehyetti, büyük veya küçük abdest bozarken, kıbleye yönelmektende nehyetti. Abdest bozduktan sonra istinca ederken kurumuş hayvan mayısını veya kemiği kullanmamızı da nehyetti ve dedi ki:

"Sizden kimse, üç taştan daha azı ile istinca etmesin." [Müslim, Tahâret 57, (262); Tirmizî, Tahâret 12, (16); Ebû Dâvud, Tahâret 4, (7); Nesâî, Tahâret 37, 42, (1, 38, 39, 43).]

3561 ٢٦- وله في رواية عن جابر رَضِيَ الله عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: إِذَا اسْتَجْمَرَ

15- Bu hususta teferruat için 2. cilt, 66. sayfaya bakılabilir.

أَحَدُكُمْ فَلْيُوتِرْ].

قال الخطابي «الخِرَاءَةُ» مكسورة الخاء ممدودة الألف: التخلي والقعود للحاجة. قال: وأكثر الرواة يفتحون الخاء، ولا يمدون الألف، وقال الجوهري في الصحاح: الخراءة بالفتح والمد.

26. (3561)- Yine *Müslim*'de Hz. Câbir'den gelen bir rivayet şöyle:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Biriniz istincada taş kullanırsa teklesin." [Müslim, Tahâret 24, (239).]

3562 ٢٧ – وعن أبي قتادة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: إِذَا بَالَ أَحَدُكُمْ فَلاَ يَأْخُذْ ذَكَرَهُ بِيَمِينِهِ، وَلاَ يَسْتَنْجِ بِيَمِينِهِ، وَلاَ يَتَنَفَّسْ فِي الإِنَاءِ]. أخرجه الخمسة، واللفظ للبخارى.

27. (3562)- *Ebû Katâde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz bevlederken zekerini sağ eliyle tutmasın, sağ eliyle istinca etmesin, (su içerken) kabın içine solumasın."* [Buhârî, Vudû 18, 19, 25; Müslim, Tahâret 63, (267); Ebû Dâvud, Tahâret 18, (31); Tirmizî, Tahâret, 11, (15); Nesâî, Tahâret 23, 42, (1, 25, 43).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, sağ ele tekrîmen, onunla bazı kirli işlerin yapılmasını yasaklamaktadır: Bevl esnasında tenasül organını tutmak, istinca yapmak, yâni avret mahallinin temizliğinde sağ eli kullanmak... Sağ el, daha ziyade temizlik gerektiren işlerde kullanılmak üzere kirletici kullanışlardan uzak tutulmuştur. Çeşitli rivayetler, *Resûlullah*'ın sağ elini yeme-içme, elbise verme ve alma gibi işlerde kullandığını belirtir. Temizleme işlerinde de sol elini kullanırdı. İhtiyacı olmadan sağ elle bu yasaklanan şeyleri yapmak Şâfiîlere göre tenzîhen, Hanbelîlelere ve Zâhirîlere göre de tahrîmen mekruhtur.

2- Kabın içine soluma meselesine gelince: Başka hadislerde suyun en az üç solukta içilmesi esastır. Bu durumda kaba soluma şöyle olabilir: Ağzını kaba dayayınca üç ayrı solukta içer ama kabı ağzından ayırmaz ve mecbur kalarak kabın içine solur. Şu halde bu, yasaklanmış olmaktadır. Öyle ise hadis, suyun üç ayrı fâsılada içilirken acele etmeden, her fâsılada kabın ağızdan uzaklaştırılıp, soluk alıp vererek içilmesini irşad buyurmuş olmaktadır.

3563 ٢٨ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [كَانَتْ يَدُ رَسُولِ اللهِ ﷺ الْيُمْنَى لِطُهُورِهِ

وَطَعَامِهِ، وَكَانَتْ يَدُهُ الْيُسْرَى لِخَلاَئِهِ، وَمَا كَانَ مِنْ أَذىً]. أخرجه أبو داود.

28. (3563)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağ eli, suyuna ve yiyeceği (ne değmek) içindi. Sol eli de istinca ve kirletme hâsıl edecek şeyler içindi." [Ebû Dâvud, Tahâret 18, (33).]

AÇIKLAMA:

İslâm'a göre, sağ ve sol elin kullanılacağı mahaller ve işler birbirinden farklıdır. Nevevî bunu şöyle açıklar: "Şeriatte kaide şudur: Değer verilen kıymetli, şerefli işler sağla yapılır ve sağdan başlanır. Hakir işler ise sol elle yapılır ve soldan başlanır. Değer verilen amellere elbise, şalvar, mest giymek, mescide girmek, misvak kullanmak, sürme çekmek, tırnakları kesmek, bıyık kesmek, saç taramak, koltuk altını yolmak, başı traş etmek, namazda selam vermek, yıkanacak uzuvları yıkamak, helâdan çıkmak, yemek-içmek, musâfaha yapmak, Haceru'l-Esved'i istilâm ve bu ma'nâdaki bütün ameller örnektir. Zıddı ma'nâyı taşıyan amellere de helâya girmek, mescidden çıkmak, sümkürmek, istincada bulunmak, elbise, şalvar, mest çıkarmak ve benzerleri örnek olarak zikredilebilir. Bunlarda solla başlamak, sol eli kullanmak müstehabtır. Bu kaide sağın değeri ve şerefi sebebiyledir."

3564 ٢٩– وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [سَمِعْتُ عُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ عنه يَقُولُ: مَا مَسِسْتُ ذَكَرِي بِيَمِينِي مُنْذُ بَايَعْتُ بِهَا رسولَ اللهِ ﷺ وَأَسْلَمْتُ]. فسر ذلك بأنه لم يستنج بها. أخرجه رزين.

29. (3564)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Osman (radıyallahu anh)'ı işittim. Diyordu ki: "Resûlullah'a biatta kullandığım sağ elle, müslüman olduğum o günden beri zekerime hiç değmedim."

Bu söz, "O, sağ eliyle hiç istincada bulunmamıştır" şeklinde tefsir edilmiştir. [Rezîn tahriç etmiştir. İbnu Mâce, Tahâret 15, (311).]

3565 ٣٠– وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ إِذَا دَخَلَ الْخَلاَءَ وَضَعَ خَاتَمَهُ]. أخرجه أبو داود.

30. (3565)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* helâya girince yüzüğünü çıkarırdı." [Ebû Dâvud, Tahâret 10, (19); Tirmizî, Libâs 16, (1746); Nesâî, Zînet 54, (8, 178).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın helâya girerken yüzüğünü parmağından çıkarması üzerindeki yazı sebebiyle olabilir. Çünkü yüzüğün üzerinde مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ *"Muhammed Resulullah"* yazılı idi.

3566 ٣١- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ النبيَّ ﷺ كَانَ إِذَا دَخَلَ الخلاءَ قَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الخُبْثِ وَالخَبَائِثِ]. أخرجه أبو داود.

31. (3566)- Yine *Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* helâya girince: *"Allahümme innî eûzü bike mine'l-hubsi ve'l-habâis, (Ya Rabbi! Pislikten ve pislenmekten sana sığınırım)"* derdi." [Ebû Dâvud, Tahâret 3, (4).]

3567 ٣٢- وزاد في رواية: [إِنَّ هذِهِ الحُشُوشَ مُحْتَضَرَةٌ، فَإِذَا أَتَى أَحَدُكُمُ الخَلاءَ فَلْيَقُلْ: أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الخُبْثِ وَالخَبَائِثِ].

32. (3567)- Bir rivayette şöyle gelmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurmuştur ki: *"Şu kenefler, (cin ve şeytanların) hazır bulundukları yerlerdir. Öyleyse biriniz helâya girince: "Eûzu billahi mine'l-hubsi ve'l-habâis" (Pislikten ve pislenmekten Allah'a sığınırım) desin."* [Ebû Dâvud, Tahâret 3, (6).]

AÇIKLAMA:

Huşş, esas itibariyle hurma kümesi demektir. Evlerde helâ yapılmazdan önce bunların gölgesinde kaza-yı hâcet yapıldığı için huşş, helâ veya kenef ma'nâsında kullanılmıştır.

İKİNCİ FASIL

İSTİNCADA KULLANILAN CİSİMLER

3568 ١– عن أنس رضى الله عنه قال: [كَانَ رسولُ الله ﷺ إذَا خَرَجَ لِحَاجَتِهِ تَبِعْتُهُ أنَا وَغُلَامٌ مِنَّا مَعَنَا إدَاوَةٌ مِنْ يَعْنِى يَسْتَنْجِى بِهِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي، وهذا لفظ الشيخين.

1. (3568)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kaza-yı hâceti için çıktığı zaman ben ve bizden (Ensardan) bir gulam (oğlan), O'nu takip ederdik. Beraberimizde, istinca etmesi için su kabı olurdu." [Buhârî, Vudû 16, 15, 17, 56, Salât 93; Müslim, Tahâret 70, (271); Ebû Dâvud, Tahâret 23, (43); Nesâî, Tahâret 41, (1, 42).]

AÇIKLAMA:

1- Abdest bozduktan sonra yapılan temizliğe istinca denir. Bunun su ile olması efdaldir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın üç taşla kaba temizliği yaptıktan sonra ayrıca su ile yıkandığı bir çok rivayetlerde gelmiştir. Sadedinde olduğumuz rivayet bunlardan biridir. Gerek küçük ve gerekse büyük abdestten sonra *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın su kullandığını teyid eden çok sayıda rivayet var, müteakiben bir kısmı kaydedilecektir. Şu halde sünnete ve hem de sağlığa en uygun olanı önce taşla temizleyip, sonra su ile güzelce yıkamaktır. Günümüz şehir hayatında taş mümkün değildir. Ancak bu maksadla hazırlanmış kâğıtlar onun yerini tutar. Başka kağıtlardan kaçınmalıdır.

2- Şunu da hemen belirtelim: İstincada su kullanmak bir vecibe değildir, istihbabtır. Hatta su kullanmayan sahâbîler de mevcuttur. İbnu Hacer bazılarını kaydeder:

★ *Huzeyfe İbnu'l-Yemân* (radıyallahu anh), kendisine su ile istincadan sorulduğu vakit: "Elden pis koku çıkmaz" cevabını vermiştir.

★ *Nafi, Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anh)'in su ile istinca etmediğini" söylemiştir.

★ *İbnu'z-Zübeyr* (radıyallahu anh): "Biz su ile istinca etmezdik" demiştir.

★ *İmam Mâlik, Resûlullah*'ın su ile istincasını inkâr etmiştir.

Bütün bunlara rağmen, bizzat Buhârî ve Müslim'de, Resûlullah'ın istincada su kullandığı sahih rivayetlerde gelmiştir. Bunları İmam Mâlik görmemiş olabilir.

3- Hadiste geçen gulâm, daha ziyade oğlan çocuğu demektir. Sütten kesilme ile yedi yaş arasındaki oğlan çocukları... Ancak mecaz olarak büyüklere de gulâm dendiği olur. *İbnu Mes'ud,* Mekke'de koyun güderken *Resûlullah* ona: "Sen bilgili bir gulâmsın!" demiştir. Bu kelime bazan köle ma'nâsında da kullanılır. Başka rivayetler, buradaki gulâmın *İbnu Mes'ud* olduğunu ifade eder. Bu durumda *Hz. Enes*'in "Bizden" kelimesi, "sahâbe"den veya *Resulullah*'ın hizmetçileri'nden, diye anlaşılması muvafık düşecek. Bazı rivayetlerde gelen "Ensâr'dan" tasrihi ile bu durum arasındaki tezad, *"Ensâr kelimesinin bütün sahâbilere ıtlakı câizdir"* diye tevil edilmiştir.

4- Bazı rivayetlerde, *Hz. Enes*'in, su kabı ile birlikte bir de değnek (aneze) aldığı belirtilir. Bu, ne işe yarıyordu? Üzerine elbisesini koyarak sütre yapmak, zararlı haşerelere karşı korumak, yeri deşeleyip yumuşatmak, istincadan sonra abdest alınca kılınacak namaz için sütre yapmak gibi farklı izâhlar yapılmıştır. Sonuncu ihtimali *İbnu Hacer* daha kavî bulur. Zira *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, abdest tazeleyince umumiyetle iki rek'at nâfile namaz kılardı.

3569 ٢- وعن جرير رَضِيَ اللهُ عَنهُ قَال: [كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فَأتَى الخَلاَءَ فَقَضَى حَاجَتَهُ، ثُمَّ قَالَ يَا جَرِيرُ: هَاتِ طَهُوراً، فَأتَيْتُه بِالْمَاءِ فَاسْتَنْجَى، وَقَالَ بِيَدِهِ فَدَلَكَ بِهَا الأرْضَ]. أخرجه النسائي.

2. (3569)- *Cerîr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte idim. Helâya gitti ve kaza-yı hâcette bulundu sonra: "Ey Câbir suyu getir!" diye ferman etti. Ben de suyu götürdüm, eliyle istinca etti. Sonra elini yere sürttü." [Nesâî, Tahâret 43, (1, 45); İbnu Mâce, Tahâret 29, (358).]

3570 ٣- وَعَنْ سفيان بن الحكم أو الحكم بن سفيان الثقفي قال: [كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إذَ بَالَ

يَتَوَضَّأُ]. أخرجه أبو داود وهذا لفظه والنسائي.

3. (3570)- *Süfyan İbnu'l-Hakem* veya *Hakem İbnu Süfyan es-Sakafî* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bevledince abdest alır ve (istincada) su kullanırdı." [Ebû Dâvud, Tahâret 64, (166, 167, 168); Nesâî, Tahâret 102, (1, 86).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen intidâh'tan maksadın, su ile istinca olduğu belirtilmiştir. Çoğunlukla âdet taşla istinca yapmaktı, su ile değil. Resûlullah farklı davranınca rivayete sebep olmuştur.

Ayrıca buradaki intidâh'tan, istibra denen idrar sızıntısının kesildiğine kanaat getirdikten sonra, tekrar sızıntı mı geldi diye düşülecek vesveseyi bertaraf etmek kaydıyla ferc üzerine su serpe işi de anlaşılmıştır. Nevevî, cumhurun bu kanatte olduğunu, hadisten bu ikinci ma'nâyı anladıklarını belirtir. Yani abdest aldıktan sonra, bilahare sızıntı mı vâki oldu diye bir vesveseye düşmemek gayesiyle çamaşırın ferce değecek kısmına bir miktar su serpilmelidir. Bu, erkeklere has bir meseledir. Zira kadınlar bir müddet bekleyince onlarda idrar sızıntısı hemen kesilir. Erkeklerde ise şahsa, şartlara ve hatta yaşa tâbi olarak az veya çok bir müddet sonrada sızıntı gelebilir. Az miktarda da olsa bu sızıntı abdesti bozar. Şu halde bazı ahvâlde, insan sızıntı geldi diye vesveseye düşebilmektedir. Resûlullah bu vesveseyi önlemek için intidâh denen, abdestten sonra ferc cihetine su serpmeyi sünnet kılmıştır.

3571 ٤ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ قَالَ: جَاءنِى جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلاَمُ، فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ إِذَا تَوَضَّأْتَ فَانْتَضِحْ]. أخرجه الترمذي.

«الانْتِضَاحُ» رشّ الماء على الثوب بعد الوضوء لئلا يعرض للمتوضئ أنه قد خرج من ذكره بلل، وقيل: المراد به الاستنجاء بالماء، وكانوا يستنجون بالحجارة غالباً.

4. (3571)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* anlatıyor: "Bana Cibrîl aleyhisselâm geldi ve:

"Ey Muhammed, abdest aldınmı intidâhda bulun!" diye emretti" dedi." [Tirmizî, Tahâret 38, (50).]

AÇIKLAMA:

İntidâh -yukarıda da açıklandığı üzere- abdestten sonra elbiseye su

serpmektir, maksad abdest alan kimsenin, zekerinden yaşlık geldiğine dair vesveseye düşmesini önlemektir. Mamafih bundan maksadın su ile istinca yapmak olduğu da söylenmiştir, çünkü o zaman Araplar çoğunlukla taşla istinca ederlerdi.

3572 ٥- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [بَالَ رسولُ اللهِ ﷺ فقامَ عُمرُ خَلْفَهُ بِكُوزِ مَاءٍ، فَقَالَ: مَا هذَا يَا عُمرُ؟ فقالَ: مَاءٌ تَتوضأُ بِهِ، فَقَالَ: مَا أُمِرْتُ كُلَّمَا بُلْتُ أَنْ أَتَوَضَّأَ، وَلَوْ فَعلْتُ لَكَانَتْ سُنَّةً]. أخرجه أبو داود.

5. (3572)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bevletti. Hz. Ömer de arkasında, elinde su kabı olduğu halde durdu. Resûlullah onu görünce:

"Bu da ne, ey Ömer?" buyurdular. Hz. Ömer: "Sudur, yıkanırsın!" dedi.

Resûlullah:

"Ben her bevledişimde abdest almakla emrolunmadım, bunu yapacak olsam bu, (ümmete vacib) bir sünnet olur" buyurdular." [Ebû Dâvud, Tahâret 22, (42); İbnu Mâce, Tahâret 20, (327).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayette *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın küçük abdest bozduktan sonra zaman zaman su kullanmadığını görmekteyiz. Her seferinde su kullanmış olsaydı, abdest bozmalardan sonra su kullanmak vacib olurdu. Ümmet ise her zaman su bulup, su ile istinca yapmada müşkilâta maruz kalırdı.

Hadiste geçen tevaddu, abdest almak ma'nâsında olmamalı; yıkamak, yıkanmak, su kullanmak, istinca etmek gibi ma'nâlarda anlaşılmalıdır.

Keza sünnet kelimesi de, vâcib olan amel ma'nâsında anlaşılmalıdır.

3573 ٦- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنه: [أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قالَ لأهْلِ قُبَاءَ: إنَّ اللهَ قَدْ أَحْسَنَ الثَّناءَ عَلَيْكُمْ فِي الطُّهُورِ، فَمَا ذلِكَ؟ قالُوا: نَجْمَعُ فِي الاسْتِنْجاءِ بَيْنَ الأحْجَارِ وَالْمَاءِ]. أخرجه رزين.

6. (3573)- Hz. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kuba ahalisine:

"Allah, temizlik hususunda sizi övmektedir. Bu neden ileri geliyor?" diye sordular. Onlar:

"Biz dediler, istincada taşla suyu birleştiriyoruz: (önce taşla silip arkadan da su ile yıkıyoruz)." [Rezîn tahric etmiştir. İbnu Kesir Tefsiri, 3, 456.]

AÇIKLAMA:

Tevbe sûresinin 108. âyeti, o zaman için Medine'nin banliyösü durumunda olan Kuba köyü ahalisi hakkında nâzil olmuştu. Âyet meâlen şöyledir: "...Orada, arınmak isteyen insanlar vardır. Allah arınmak isteyenleri sever."

İşte bu âyet üzerine, yukarıdaki rivayette görüldüğü üzere, Resûlullah, *"bu övgünün sebebi nedir?"* diye Kubalılara sormuştur. Onlar da, abdest bozunca önce taşla temizlenip arkadan su ile tahâretlendiklerini söylerler.

3574 ٧ - وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: إِذَا ذَهَبَ أَحَدُكُمْ إِلَى الْغَائِطِ فَلْيَذْهَبْ مَعَهُ بِثَلاَثَةِ أَحْجَارٍ يَسْتَطِيبُ بِهِنَّ، فَإِنَّهَا تُجْزِئُهُ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

7. (3574)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz helâya giderken beraberinde üç tane de taş götürüp onlarla temizliğini yapsın. Bunlar ona yeterlidir."* [Ebû Dâvud, Tahâret 21, (40); Nesâî, Tahâret 40, (1, 41, 42).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, istinca için üç taşın kifayet edeceğini belirtmektedir. Üç taş kullandıktan sonra bâki kalan bulaşık ma'füvvdür, yani şer'an affedilmiştir, namaza mâni değildir. Taştan sonra su da kulanmak müstahsen ve hatta müstehab ise de vacib değildir, suyun kullanılmaması şerî nokta-i nazardan bir kusur sayılmaz. Selef ulemâsının ekseriyeti taş kullanmanın yeterli olacağını ittifakla söylemiştir. *Sevrî, İbnu'l-Mübârek, Şâfiî, Ahmed* ve *İshak* böyle hükmetmişlerdir.

Hadis, istincanın üç taşla olması gerektiğine delildir.

3575 ٨ - وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَتَى النَّبِيُّ ﷺ الْغَائِطَ فَأَمَرَنِي أَنْ آتِيَهُ بِثَلاَثَةِ أَحْجَارٍ فَوَجَدْتُ حَجَرَيْنِ وَالْتَمَسْتُ الثَّالِثَ فَلَمْ أَجِدْهُ، فَأَخَذْتُ رَوْثَةً فَأَتَيْتُهُ بِهَا، فَأَخَذَ الْحَجَرَيْنِ، وَأَلْقَى الرَّوْثَةَ، وَقَالَ: إِنَّهَا رِكْسٌ]. أخرجه البخاري وهذا لفظه والترمذي والنسائي، وقال: الركس: طعام الجن.

«الرِّكْسُ» شبيه بالرجيع.

8. (3575)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest bozmaya çıkmıştı. Bana üç taş bulmamı söyledi. İkisini buldum, üçüncü taşı aradım fakat bulamadım. Onun yerine bir kurumuş mayıs aldım ve onu getirdim. Taşları aldı, mayısı attı ve:

"Bu necistir!" buyurdu." [Buhârî, Vudû 20; Tirmizî, Tahâret 13, (17); Nesâî, Tahâret 38, (1, 39, 40).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen revs'i mayıs olarak çevirdik, fışkı veya gübre de denebilir. Lügatler eşek, katır ve at gübrelerine revs dendiğini belirtirler. Hattâ hadisin bir vechinde bunun eşek mayısı olduğu tasrih edilmiştir.

2- Hadisten Tahâvî, tahâretlenmede taşın illa da üç adet olmasının zarurî olmadığını istidlâl eder, çünkü Aleyhissalâtu vesselâm iki taşı da kabul buyurmuştur.

3- Riks kelimesi, Nesâî'de "cinlerin gıdası" diye açıklanmış ise de *İbnu Hacer* bunu garipser. Riskin pislik ma'nâsında olduğunu belirtir.

Müteakip rivayette de görüleceği üzere hayvan mayısı, kemik ve kömürün taharette kullanılamayacağı açıkça ifade edilmiştir. Bu mesele üzerine başka rivayetler de gelmiştir.

3576 ٩– وعنه رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [لَمَّا قَدِمَ وَفْدُ الجِنِّ عَلَى رسولِ اللّٰهِ ﷺ قَالُوا: يَا رسولَ اللّٰهِ أنه أُمَّتَكَ أَنْ يَسْتَنْجُوا بِعَظْمٍ، أَوْ رَوْثٍ أَوْ حَمَمَةٍ، فَإِنَّ اللّٰهَ جَعَلَ لَنَا فِيهَا رِزْقاً، فَنَهَانَا رسولُ اللّٰهِ ﷺ عَنْ ذٰلِكَ]. أخرجه أصحاب السنن، وهذا لفظ أبي داود.

و«الْحَمَمَةُ» الفحمة.

9. (3576)- Yine *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Cinlerin heyeti *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelince:

"Ey Allah'ın Resûlü! Ümmetini kemikle, mayısla veya kömürle istinca yapmaktan nehyet. Zirâ, Allah onlarda bize bir rızk yarattı!" dediler. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizi, onları tahârette kullanmaktan menetti." [Tirmizi, Tahâret 14, (18); Nesâî, Tahâret 35, (1, 37); Ebû Dâvud, Tahâret 20, (39); Müslim, Salât 50, (450).]

3577 ١٠– وعن رويفع رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ لِي رسولُ اللّٰهِ ﷺ يَا رُوَيْفِعُ: لَعَلَّ الْحَيَاةَ سَتَطُولُ بِكَ بَعْدِي، فَأَخْبِرِ النَّاسَ أَنَّهُ مَنْ عَقَدَ لِحْيَتَهُ، أَوْ تَقَلَّدَ وَتَراً، أَوْ

اسْتَنْجَىٰ بِرَجِيعِ دَابَّةٍ أَوْ عَظْمٍ، فَإِنَّ مُحَمَّداً مِنْهُ بَرِيءٌ]. أخرجه أبو داود والنسائي واللفظ له.

« عَقَدَ لِحْيَتَهُ » أي عالجها حتى تتعقد وتتجعد، من قولهم جاء فلان عاقداً عنقه إذا لواها. وقيل إن الأعاجم كانت تفعل ذلك فنهوا عن التشبه بهم.

« تَقَلَّدَ وَتَراً » كانوا يفعلون ذلك ويزعمون أنها ترد العين، وتدفع عنهم المكاره فنهوا عنه.

و« الرَّجِيعُ » الروث والعذرة.

10. (3577)- *Rüveyfi* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* bana:

"Ey Rüveyfi' dedi, *umarım benden sonra çok yaşayacaksın. İnsanlara haber ver ki, kim sakalını kıvırcık kılar, (atın boynuna) kiriş takar, bir hayvan mayısı veya kemikle istincada bulunursa bilsin ki Muhammed ondan berîdir."* [Ebû Dâvud, Tahâret 20, (36); Nesâî, Zînet 12, (8, 135).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), burada bazı yasaklarda bulunmaktadır:

1- Sakalın kıvırcık kılınması, hususî muameleden geçirerek salık ve düzgün halinin bozularak kıvırcık bir mahiyet kazandırılmasıdır. Bazıları savaşlarda sakalları bağlamanın adet olduğunu; ancak Resûlullah'ın, bunu salmalarını emrettiğini söyler. *İbnu'l-Esîr,* sakala kıvırcık şekil kazandırma işini, kibir maksadıyla ve dikkat çekmek, taaccüp uyandırmak için yaptıklarını söyler. Bu sakal modasının Acemlere ait olduğu, onlara benzeme hâsıl olmaması için bu yasağın konduğu da söylenmiştir.

2- Atların boynuna yay takmak da yasaklanmaktadır. Bu yasak, hayvanın boğulma tehlikesiyle karşılaşması veya onların, yayı göz değmesine karşı koymak, bazı uğursuzlukları defetmek düşüncesiyle takmış olmaları sebebiyle konmuştur. Zira, İslam'da bu çeşit inançlara yer yoktur. Hayvanların koşma durumlarında boyunlarındaki yayın nasıl bir tehlike arzedeceği açıktır. Resûlullah hayvanların boyunlarına takılan kirişlerin kesilmesini ayrıca emretmiştir.

3- Hayvan mayısı veya kemikle istinca da yasaklanmaktadır. Bunlarında sıhhat yönünden bir kısım riski beraberinde getirdikleri söylenebilir. Ancak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, onların cinlerin yiyeceklerini teşkil ettiklerini söyleyerek yasağın sebebini beyan etmiştir.

YAKIN VE UZAK ÇEVRENİN TEMİZLİĞİ:

Günümüzde ciddi tehlikeler arzeden çevre kirlenmesi meselesine de temizlik bahsinde hususî bir başlıkla yer vermemiz münasibtir. Bugün "çevreciler"in üzerinde durduğu meselelerden hiç biri İslâmî kaynaklarda ihmal edilmiş değildir. Ancak bunlar, günümüzde olduğu gibi müstakil bir "çevre kirlenmesi" başlığı altında değil, değişik bahislerde dağınık olarak gelir. İslam'ın âyet ve hadislerle temas ettiği çevre meselelerinin birçoğunu "İslam'da Çevre Sağlığı" adlı müstakil bir çalışmamızda bir arada göstermeye çalıştık. Aşağıda "yakın ve uzak çevrenin temizliği" ile ilgili bazı meseleleri topluca vereceğiz. Kaydedilecek hadislerden bir kısmının, daha önce, Arapça metinleriyle geçtiğini de belirtelim.

İslam dini, temizliği imanın şartlarından biri kılmıştır. İbadetlerin kabul edilmesinin ilk şartı, maddî ve manevî temizlik olduğu gibi, imanda kemâlin şartı da temizliktir: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir hadislerinde: *"Temizlik imanın yarısıdır"* buyurur.

Burada ehemmiyeti belirtilen temizlik, mutlaktır. Yani hem maddî, hem manevî temizlikler buna dahildir. Konumuz açısından maddî temizliği açıklamamız gerekirse, bunun başlıca dört kısımda ele alındığı görülür:

1- Beden temizliği.

2- Elbise temizliği

3- Mekân temizliği,

4- Gıda temizliği.

Bu dört kalem maddî temizliğe riayet edilmediği takdirde ibadetlerin kabul edilmeyeceği hadislerde beyan edilmiştir.

Biz burada, öbür kalemleri bir tarafa bırakarak mekân temizliği üzerine duracağız.

MEKAN TEMİZLİĞİ: Mekân temizliği deyince, her müslümanın iyi bildiği bir husus, namaz kılınan yerin maddi yönden de temiz olması gereğidir. Herhangi bir maddî necasetle kirlenmiş bulunan yerde namaz kılınmadığı gibi, umumiyet itibariyle pis olan yerlerde Allah'ın zikri de yasaklanmıştır. Hadislerde "mezbele, hamam, mezbaha, makbere, deve ağılı" hususen belirtilir, buralarda ibadet yapılamaz.

Ev temizliğinde ısrar eden *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, necis olduğu beyan edilen köpeğin, bekletilmiş idrarın bulunduğu eve rahmet meleklerinin girmeyeceğini belirterek, bu çeşit mekân ve havayı

kirletici şeylerden evin korunmasını emretmiş oluyor. Cemaate gelenin, sarmısak, soğan gibi başkalarını rahatsız edici kerih kokulardan da kaçınmasını emreden Hz. Peygamber bu vesile ile, insanları rahatsız eden her şeyin, melekleri de rahatsız ettiğini belirtir.

Şu halde mü'min, insanları rahatsız eden her çeşit durumlardan kaçınarak, çevresinde bunlara imkân vermemesi gerekmektedir.

Herkese açık olan yerlerin her yönden temizliği ayrı bir ehemmiyet taşır. Bu sebeple Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, uzak kabilelere bile yolladığı tamimlerle "mescidlerin temiz tutulmasını" tenbih eder. Mescid-i Nebevî'nin temizliğinde hassasiyet gösteren Ümmü Mihcen'e gösterilen hususi alaka bu vesile ile kayda değer: Ümmü Mihcen öldüğü zaman, kendisine haber verilmeden defnedilmiş olduğunu duyunca, duruma üzülür ve telâfi için, cemaati toplayarak yeniden "cenaze namazı" kıldırır.

AVLU VE MEYDANLARIN TEMİZLİĞİ: *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*, sadece beden ve ev temizliği üzerinde durmaz. Âlimlerce, "evin dışa uzantısı" kabul edilerek ayrılmaz bir parçası bilinmiş olan "avlular"ın temiz tutulmasına da ayrıca dikkat çeker: Bezzâr'ın Müsned'inde yer alan bir rivayette şöyle buyurur:

"Allah pâk ve nazîftir, pâklık ve nezâfeti sever; kerîm ve cömerttir, kerem ve cömertliği sever. Öyle ise, avlularınızı ve boş sahalarınızı temiz tutun. Yahudilere de benzemeyin onlar çöplerini evlerde toplarlar."

MESÎRE (PİKNİK) YERLERİNİN TEMİZLİĞİ: Çevre sağlığı deyince hatıra gelen mühim mevzulardan biri "mesîre"dir. Buna yenilerde piknik denmektedir. Mesîreye çıkmak, günümüzde bilhassa şehirlerde yaşayanlar için normal hayatın bir parçası, hem de kolay kolay vazgeçilemeyen, nerdeyse zarurî bir parçası halini almış durumdadır. Hafta sonlarında, bir haftalık çalışma hayatının sıkıntılarına karşı bir ferahlama, bir dinlenme fırsatı elde etmek üzere, imkan nisbetinde kırlara, suyu, havası ve manzarası daha değişik, daha sakin yerlere gidilmektedir.

Mesîre yerlerinde en ziyade aranan husus güzellik, temizlik ve sukûnettir. Ancak ne var ki, çoğu kere buraların daha önce gelenler tarafından çeşitli artıklarla kirletilmiş, koku ve manzarasının bozulmuş olduğunu üzülerek görürüz. Bilhassa yatıp yuvarlanarak oynamayı seven çocuk taifesi için tehlikeli bir hal arzeden şişe kırıklarından hâlî bir köşeyi beyhûde arar dururuz.

Hz. Peygamber'in hadislerinde uzak çevrenin de her çeşit rahatsızlık verici kirletmelerden korunmasıyla ilgili emirler gelmiştir. Müslim'in bir

rivayetinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurur: "Lânete uğramışlardan olmaktan sakının!" Ashab: "Bunlar da kim, ey Allah'ın Resûlü?" diye sorunca, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* açıklar:

"Halkın gelip geçtiği yolla, gölgelendikleri (kuytu) yerlerde abdest bozanlardır."

Bazı rivayetlerde "halkın gölgelendiği" kaydı konmaksızın "meyveli ağaçların diplerine" abdest bozmak da yasaklanmıştır.

Şârihlerin de belirttiği gibi, kirletilmesi yasaklanan gölgeden murad, sadece meyveli ağaçların gölgesi değildir. Halkın tenezzüh ve dinlenmek için oturduğu bütün gölgeler yasağa dahildir. Ağaç gölgesi, duvar gölgesi, kaya vs.gölgesi hepsi birdir. Yeter ki, insanların şu veya bu maksadla iltica ve istifadeleri bilinir ve görülür olsun. Ayrıca bir mü'min hadiste ifade edilen yasağı sadece "abdest bozma" olarak anlamaz, her çeşit kirlenmelere teşmîl eder. Zira o devir için şişe, konserve kutusu, kağıt paket artığı gibi kirleticiler mevzubahis değildi. Diğer yandan, gelip geçene rahatsızlık veren bir diken, bir dal parçasının tek kelime ile "eza"nın bertaraf edilmesinin ehemmiyeti ifade edilmiştir. Bu çeşit hadislerin ma'nâyı muhaliflerini arayacak olursak, mesîre yerlerini insanlara -ve hatta hayvanlara- rahatsızlık verecek şeylerle kirletmenin dinen ne kadar büyük bir hata olduğunu anlarız.

YOLLARIN TEMİZLİĞİ: Hadislerde yollarla ilgili talimat daha çok yer alır. Yolların genişliğinden inşâsına, temiz tutulmasına, başkalarını rahatsız edecek işgallerden korunmasına kadar pek çok teferruata *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)* temas etmiştir. Biz bunlardan sadece, mevzumuzu ilgilendirenlere kısaca temas edeceğiz:

Hadiste ısrarla üzerinde durulan hususlardan bilhassa yolların temizliği ve muhafazası, konumuzu yakından ilgilendirir. Bir hadiste, rahatsızlık veren şeylerin -ki ezâ diye ifade edilir- yollardan kaldırılması "imandan bir şube" olarak tavsif edilmiştir:

"İman yetmiş küsur şubedir. En üst şubesi "lâ ilâhe illâllah" sözü, en aşağısı da yoldan "ezâ"yı (rahatsız edici şeyi) kaldırmaktır. Hayâ da imandan bir şubedir." Bu hadis farklı tariklerle birçok hadis kitaplarında yer alır.

Yine bazı hadis kitaplarında yer alan bir rivayette; "yoldan "*ezâ*"yı kaldırmak, "*sadaka*" olarak tarif edilir. Bu sadakanın ehemmiyetini belirtmek için Hz. Peygamber aynı değerde olan başka "sadaka"ları da zikreder: "İki kişi arasında adaletli iş yapmak", "hayvanını yüklemede bir kimseye yardımcı olmak", "güzel söz", "namaz için atılacak her adım" gibi.

Bir hadislerinde, yolda rastladığı bir ağaç dalını, insanlara zarar veriyor diye kesip kaldıran kimsenin, bu ameli sebebiyle cennete gittiğini haber veren Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir başka hadislerinde şöyle buyurur:

"Ümmetimin iyi ve kötü bütün amelleri bana arzedilip gösterildi. İyi amelleri arasında, yoldan atılmış olan "ezâ"yı da gördüm. Kötü amelleri arasında ise, (herkesin gözüne çarpan) yere gömülmemiş tükrük de vardı."

Yine Müslim'de kaydedilen bir rivayette Hz. Peygamber'in, kendisini (cennete götürecek) faydalı bir amel soran kimseye, şu cevabı verdiğini görmekteyiz: *"Müslümanların yolundan "ezâ"yı kaldır."*

EZÂ NEDİR? Yukarıda kaydedilen hadislerde dikkatimizi çeken bir husus ezâ kelimesidir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* yoldan temizlenecek şeyin cinsini belirterek "taş", "diken", "pislik" vs. demiyor, hepsinin yerine geçecek "ezâ" kelimesini kullanıyor. Bu kelime lügat açısından büyük olmayan zarar ve ayıp (kusur) ma'nâsına gelir. Ancak yukarıdaki hadislerde bununla yoldan gelip geçenlere rahatsızlık veren her şey kastedilmektedir. Bu kelime Kur'an ve hadiste "rahatsızlık veren" şeyler hakkında sıkça kullanılmıştır.

YOLU KİRLETENLERE LÂNET: Yoldan "ezâ"yı temizlemek ne kadar ehemmiyetli, ne kadar değerli sevaplı bir amel ise, onu kirletmek de o kadar kötü ve mezmum bir amel olmaktadır. Yukarıda kaydedilen hadislerde bu ma'nâ mevcuttur. Ancak, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, "kirletilmesi" için de müslümanları uyarmıştır. "Müslümanları yollarında rahatsız edenlere, onların lânetleri vacib olmuştur." Müteâkip açıklamalarımız, "ezâ"nın sadece kirletmelerden ileri gelmeyip, haksız işgallerden de ileri gelebileceğini gösterecektir.

Yol dâhil her yerde, her durumda her halde mü'minleri rahatsız edici şeylerden, yâni "ezâ"dan ümmetini uzaklaştırmak maksadıyla Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: *"Allah mü'mine eziyet edilmesini sevmez."*

Bir mü'min, elbette bilerek Rabbinin hoşlanmadığı şeyleri yapmaz. Yapsa ısrar etmez, tevbe edip terkeder.

DÖRDÜNCÜ BAB
ABDEST HAKKINDADIR
(Bu babta üç fasıl var)

BİRİNCİ FASIL

ABDESTİN FAZÎLETLERİ

İKİNCİ FASIL

ABDESTİN SIFATI

ÜÇÜNCÜ FASIL

ABDESTİN SÜNNETLERİ

BİRİNCİ FASIL

ABDESTİN FAZÎLETLERİ

3578 ١ - عن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عنه: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: أَلاَ أَدُلُّكُمْ عَلَى مَا يَمْحُوا اللهُ بِهِ الخَطَايَا، وَيَرْفَعُ بِهِ الدَّرَجَاتِ؟ قَالُوا: بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ. قَالَ: إِسْبَاغُ الوُضُوءِ عَلَى المَكَارِهِ، وَكَثْرَةُ الخُطَا إِلَى المَسَاجِدِ، وَانْتِظَارُ الصَّلاَةِ بَعْدَ الصَّلاَةِ، فَذَلِكُمُ الرِّبَاطُ، فَذَلِكُمُ الرِّبَاطُ، فَذَلِكُمُ الرِّبَاطُ]. أخرجه مسلم ومالك والترمذي والنسائى.

قوله «عَلَى المَكَارِهِ» معناه أن يتوضأ مع البرد الشديد والعلل التي يتأذى معها بمسّ الماء وما أشبه ذلك من الأسباب الشاقة.

وقوله «فَذَلِكُمُ الرِّبَاطُ» شبه الأعمال المذكورة بمرابطة المجاهدين ونزّلها منزلتها.

1. (3578)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Alah'ın hataları silmeye ve dereceleri yükseltmeye vesile kıldığı şeyleri size söylemiyeyim mi?"

"Evet ey Allah'ın Resûlü, söyleyin!" dediler. Bunun üzerine saydı:

"Zahmetine rağmen abdesti tam almak. Mescide çok adım atmak. (Bir namazdan sonra diğer) Namazı beklemek. İşte bu ribâttır, işte bu ribâttır, işte bu ribâttır." [Müslim, Tahâret 41, (251); Muvatta, Sefer 55, (1, 161); Tirmizî, Tahâret 39, (52); Nesâî, Tahâret 106.]

AÇIKLAMA:

Ribât, lügat olarak nefsi hapsetmek ma'nâsına gelir. Ancak, kendisini cihada vermek suretiyle Allah yoluna hapsedenler için bu tabir kullanılır, böyle kimselere murâbıt denir. Abdestini tam alıp namazlarını mescidde

kılan ve birini kılınca diğer namazın gelmesini bekleyen kimse de kendini ruhen, kalben Allah yoluna bağlamış gibidir. Bir nevi murâbıttır.

Bu hadisin de ele alındığı "Sonsuz Nur" adlı eserinde "Hataları Silip Dereceleri Yükselten Ameller" başlığı altında M. Fethullah Gülen Hocaefendi şunları söylüyor:

"Evvela, Allah Rasûlü, أَلاَ kelimesiyle, sözünün başında tenbih yapıyor ve muhatabları uyarıyor. Zira hadîsin devamında anlatılacak olan meseleler, dikkat isteyen meselelerdir. Zaten onların yapılması, ancak dikkat ve uyanıklıkla mümkündür. Bazı davranışlara insan, uyku halinde de muvaffak olabilir. Meselâ, bir insan uyuduğu için zina etmese veya uyuduğu için gıybette bulunmasa, en azından böyle günahlara girmemiş olur. Fakat bizim üzerinde durmak istediğimiz davranışlar, bizzat uyanıklık isteyen ve ancak uyanık olanların yapmaya muvaffak olacakları amellerdendir. Onun için, sözün başına tenbih edatı olan أَلاَ getirilmiştir.

"Hata" kelimesi de, hadîste dikkat çeken bir kelimedir. Her insan hata işler. Hatta hatası olmadığını söyleyen bir insan, en büyük hatayı yapmış sayılır. Hata işlememek enbiyaya mahsusdur; herkes hata işler, hata işleyenin en hayırlısı da tevbe edendir.[16] İşte burada Allah Rasûlü, insanı gayyâya doğru sürükleyen hatalardan kurtulma çaresini haber vermek istiyor.

Sadece hatadan kurtulmak yeterli değil, insanın derece derece yükselmesi ve mesafe alması da çok önemlidir. Aslında hatanın silinmesi de onun bir derece yükselmesi demektir. Diğer yapacağı amellerle de o, ayrı derinliklere ulaşacaktır. Böylece insan menfi-müsbet bu amelleri sayesinde nurdan bir helezon içine girecek ve sürekli nâmütenâhîliğe doğru pervaz edecektir. Zannediyorum, Marifet-i İlâhî deryasında yelken açmak da bu olsa gerek...

Bu amellerden birincisi, en zor şartlarda abdest almaktır. Ancak bu abdest, arızasız, kusursuz olmalıdır. Karda, kışta, soğukta, bazan suyun abdest alınmaz gibi olduğu anlarda...

İkincisi, mescid yolunda ömür tüketmektir. Böyle bir ömür, bir gün çürüyen bir çekirdek gibi, ahirette cennet meyvesi veren bir ağaç haline gelecektir. Çok uzak mescidlere gitmek ve ayağın hiç mescidden kesilmemesi, bu da ikinci ameldir.

Hedef: Namaz

Üçüncüsü ise, bir namazın ardından iştiyak içinde diğer namazı bek-

16– Tirmizî, Kıyame 49; İbn Mâce, Zühd 30.

lemektir. Bu da, bir başka hadîste de ifade edildiği gibi, kalbin mescide bağlı (asılı) olması, demektir.(17)

Namaz, ruhun istirahatı, vicdanın tenezzühüdür. Herkesin, birşeye karşı zaaf ve şehveti vardır. Allah Rasûlü'nün şiddetli iştiyak ma'nâsına şehveti ise, namaza karşıdır.(18) Onun içindir ki, her defasında Bilâl'e seslenir: أَرِحْنَا يَا بِلاَلُ *"Bilâl, bizi biraz rahatlat! (İçimize su serp!)"*(19) der.

Ve جُعِلَ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلاَةِ "Namaz, bana gözümün aydınlığı kılındı"(20) buyurarak bu hususa işaret eder. Zannediyorum, bizim cennete girerken duyacağımız arzu ve iştiyakı, Allah Rasûlü, her namaza duruşunda hissediyordu ve onun için de, bir namazdan sonra diğer namazı iştiyakla bekliyordu.

Hadîste üç ayrı şey anlatılıyor: Ancak, dikkat edilirse bütün bu üç şeyin de namaz etrafında dönüp durduğu hemen anlaşılır.

Namaz, insan hayatında, ucu miraca dayanan ve insanı, insanî hakikatlara karşı en güzel şekilde uyaran, tenbihte bulunan, önemli bir faktördür ki, mü'minin miracı sayılmıştır.

Namaz, dinin direğidir(21) ve sefine-i dini namaz yürütür. O, olmayınca, dinin uzun süre ayakta durması mümkün değildir. Namaz, nasıl bizâtihi tenbih işidir; öyle de edası da, aynı şekilde bir münebbih olarak yerine getirilmelidir. İnsan, namazını kalbi ve duyguları başka bütün meşgalelerden âzâde olarak edâ etmelidir. Onun içindir ki, insanın abdest için sıkıştığı bir durumda namaza durması makbul sayılmamıştır(22) Evet, insan, kafası böyle şeylerle meşgulken namaza durmamalıdır. Çünkü o anda insanın kafası, iki şeyle meşgul olur. Ve bu gibi durumlarda ise, ekseriyetle çok önemli hususlar kaçırılmış olur. Ayrıca, böyle bir vaziyette namaza durmada, namaza da hakaret vardır. Zira o, hemen geçiştiri-liverecek kadar basit bir iş değildir. O, hemen aradan çıkarılıversin diye değil, arayı aydınlatsın diye vardır.

Namaza Hazırlık

Diğer taraftan, huzur-u kalple namaz kılmak için yapacağı bütün ön

17– Tirmizî, Zühd 35.

18– Mecmeu'z-Zevaid, 2/271

19– Müsned, 5/364,371

20– Müsned 3/128

21– Kenzu'l-Ummâl, 7/284

22– İbn Mâce, Tahâret, 114; Müsned, 5/250

hazırlıklar da, aynen namaz gibi insana sevap kazandırır. Onun için evvela, atması gerekli olan şeyleri atacak ve ibadet turnikesine sadece ibadet duygusuyla girecek ve namazda kendisini meşgul edecek bütün tesirlerden kurtularak, namaza öyle duracaktır. Böylece namaza durma anına kadar geçen her merhale, o insana yine sevap kazandıracaktır. Çünkü onun niyeti, huzur içinde namaz kılmaktır ve mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır.[23] Düşünmeli ki, bir başkası, bu ihtiyacını görürken sadece ihtiyacını görmüş olur; halbuki mü'min ıtrahatında dahi sevap kazanır.. evet onun istincası, istibrası hep sevaptır.

Aslında ihtiyacın giderilmesi, abdestin alınması, insanı ruhen namaza hazırlamaları itibariyle de, oldukça ehemmiyetlidirler. İster bu abdest uzuvlarının yıkanması esnasında vücuddaki elektriklenmenin mecrâ değişikliğine uğramasından, isterse getirilen başka izahlar sebebiyle olsun, netice değişmez. Aslında mü'min abdest alırken, bu gibi hikmetleri hiç de aklına getirmez. O, abdesti ne için alıyorsa sadece onu düşünür. Düşündükleri arasında en birinci sırayı da namaz alır.

Abdest için yapılan hazırlık, tenbihin birincisi, abdest ise ikincisidir. Sonra ezan okunur, bu da, üçüncü defa insanı namaz için uyarır. Aslında hem abdest alırken, hem de abdestin sonunda mesnun olan artık suyu içmek, dua okumak gibi sünnetleri yerine getirirken insan, hep metafizik bir gerilime girmektedir. Ardından buna, bir de sünnet olan namazı kılmak eklenir ki, böylece insan farzı kılmaya tam hazır hâle gelir.

Evet, namaz turnikesinde herşey bize namazı hatırlatıyor. Ta işin başında minarelerden yükselen lâhûtî sadâ, gerilimimizi artırabildiğince artırıyor ve biz Allah'ın büyüklüğünü vicdanımızda duymaya başlıyoruz. Gideceğimiz mescide ulaşmak için, adımlarımızı daha da sıklaştırıyoruz.. böylece ezanla, ötelerden gelen bir çağrıya icabet ediyor gibi ritmimizi artırıyoruz. Ezanı okuyan ses, sona doğru erimeye yüz tutarken, biz de, vicdan ve ruhumuzla âdetâ eriyoruz. Sonra mescide gelip nafile namaza duruyoruz. Bu da, bir bakıma bizim için farzın kapılarını zorlama oluyor. Ve sanki nâfilemizle teveccüh ettiğimiz Rabbimize şöyle demek istiyoruz: Allahım istiyorum ki hep Sana teveccüh edeyim.. aradığımı Sen'de bulayım... Seni görüp, Seni duyayım... Ve hep Seni soluklayayım. Çünkü Sen'in dışında başka taraflara bakmak, başkalarını görmek, başka şeylerle meşgul olmak fuzûlidir. Ben fuzûli şeylerden kaçıyor, çok önemli bir şeye teveccüh ediyorum.

23- Mecmeu'z-Zevaid, 1/61,109

Nafilede, kapıyı böylesine zorlamak ve hak kapısının tokmağına dokunmak, farza şuurluca girebilme halini yakalamaya çalışmak, farzla konsantre olmak için önemli vesilelerdir.

Abdest, yapacağı tesiri yapmıştı... Ezan da yaptı.. ve nafile ile üçüncü adımı da atmış olduk. İşte tam bu esnada, nağmesi sûzişî bir müezzin kalkıyor, kemal-i samimiyetle Allah'a yöneliyor ve kamet getiriyor. Bizim için bu, artık heyecan adına bardağı taşıran son damla oluyor...

Bu son noktada olsun, vicdan heyecana gelmiyor, Allah'a tam teveccüh edemiyor ve "mihrabım neredesin!" deyip inleyemiyorsa o işte bir noksanlık var demektir.

Müezzin kamet getirmekle, Allah'tan başka insanı meşgul edecek herşeye son darbeyi indirir ve kul da "Allahü Ekber" deyip namaza bu mülâhaza ile girer, sonra da rükûa giderken, secdeye varırken hep bu sözü tekrar eder. Böylece her rükünde Rabbinin büyüklüğünü, kendisinin de küçüklüğünü ilan ederek: "Rabbim, Sen büyüksün, ben de küçük" der büyük azametiyle durur, küçük de O'nun karşısında tam bir kulluk ve kölelik şuuru içinde serfürû eder, düşüncesiyle kıvranır durur. Siz isterseniz buna, namazla konsantre olmanın umûmî serancamesi diyebilirsiniz.

İnsan, namazda Allah'a ulaşır.. hem öyle ulaşır ki, Hz. Muhammed Mustafa'nın Mirac'ta Allah'a mülaki olup, verdiği selamı, o da tahiyyatta, doğrudan doğruya Cenâb-ı Hakk'a yöneltir ve o selâmı tekrar eder.

Hataların Temizlenmesi

Hadîs-i şerifte hataların mahvedilmesinden bahsedilerek يَمْحُوا اللّٰهُ "hataları siler temizler" deniliyor. Burada "mahv" yazılmış birşeyin silinmesi, demektir. Öyle ise, hata bir nüve halinde tabiat-ı beşerde var. İnsan bu nüveyi ya nemalandırır veya gelişmesine fırsat vermez. Allah Rasûlü'nün, tavsiye ettiği hususların yapılmasıyla Cenâb-ı Hakk, bu hataları silip süpürür ve kabiliyet-i şerri de kabiliyet-i hayra çevirir.

يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَٓاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُٓ اُمُّ الْكِتَابِ âyetinde de bu hakikata işaret edilir. Âyet şöyle demektedir: **"Allah dilediğini silip, iptal eder, (dilediğini de) isbat edip sabit bırakır. Bütün kitapların aslı O'nun yanındadır"** (R'ad, 13/39).

Demek oluyor ki, hata istidat olarak insan tabiatından ayrılmayan bir araz ve her insan için çok önemli bir husus... Öyle ise, onun temizlenmesi ve silinmesi de mutlaka herkesi ilgilendirecektir.

Her insan, hata işleyebilir, hattâ hayatını inhiraflar içinde sürdürebilir. Ancak bu hataların silinerek, yerlerine âli derecelerin kaydedilmesi de, her zaman ve herkes için mümkündür. İşte böyle bir bahtiyarlığa mazhar olma yollarından biri de, herşeye rağmen, bütün sıkıntılara katlanarak abdest almaktır.. ikinci olarak ciddi bir arzu ve iştiyakla sürekli mescidlere koşmak, sonra da âdetâ kalbi mescide asılı kalmak ve hayatının diğer parçalarına da nur saçayım diye, yine mescide gelmek niyetiyle mescidden ayrılmak.. ve üçüncü olarak, namazdan sonra başka bir namazı intizar etmek. Bunlar, hem hataları siler, götürür hem de insanı, derece derece arş-ı kemalata urûc ettirir.

Ribat

Allah Rasûlü, bu amelleri "Ribat" olarak takdim buyurmuş ve bu kelimeyi üç defa tekrarlamıştır.

"Ribat", maddî-manevî bereketin, akıp akıp gelmesine denildiği gibi, her türlü belâ ve musibetin geleceği noktalara karşı uyanık olma ve dikkat kesilmeye.. ve kendini bir işe, bir şeye bağlama ve adamaya da denir. Zaten, tehlike noktalarını beklemek üzere, kendini o işe adamış askere de "Murâbıt" denilmektedir. "Murâbıt"ın cem'isi "Murâbitûn" kelimesidir. Bir zamanlar, bu isim adı altında bir devlet de kurulmuştu.

Kur'ân-ı Kerim: يَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ **"Ey iman edenler! Sabredin, sebat gösterin ve (cihad için) hazırlıklı ve uyanık bulunun! Allah'tan korkun ki başarıya eresiniz"** (Âl-i İmran, 3/200) buyurarak bize işte bu rabıtayı emretmektedir.

Başka bir âyette de : وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ **"Onlara (düşmanlara) karşı gücünüz yettiğince kuvvet ve cihad için bağlanıp beslenen atlar hazırlayın.."** (Enfal, 8/60) buyurulmakla değişik bir zaviyeden "ribât" a dikkat çekilmektedir.

Ribat, kendini adama, vakfetme ma'nâlarına geldiğine göre, insan, tastamam abdest alır.. mescidle evi arasında âdetâ mekik dokur.. sürekli kalbi mescidde evine veya işine bu düşünce ile dönerse o insan, kendini Allah'a adamış, vakfetmiş demektir.

Bu ifadesiyle Allah Rasûlü bir cinas kapısı da açıyor ve diyor ki: Aslında ribat, düşman karşısında, askerlerin ülke sınırlarını korumak üzere kendilerini vakfetmelerine denir. Dış düşmanlara karşı hazırlıklı olmak ve onların gelebileceği noktalara tahşidat yapmak, bu bir ribat olduğu gibi, bir de insanın, şeytan ve nefis denen düşmanlara karşı bir kavgası vardır.. ve bu kavga bir ma'nâda o cihattan daha büyüktür.

İnsan ise, bu her iki cihadı da yerine getirmekle mükelleftir. Bunlardan biri, küçük cihad, "cihad-ı asgar", diğeri ise büyük cihad, "cihad-ı ekber"dir. Düşmanla yaka-paça olurken, insan çok defa nefsine ait, aldatıcı şeyleri düşünme fırsatını bulamaz; böyle bir insanın, tenin, cesedin, bedenin altında kalma ihtimali daha azdır. Zira, bütün benliğini cihad düşüncesi sarmış ve onu bütünüyle meşgul etmektedir. Fakat o, rahata, rehavete çekildiği zaman, ruhunu fena şeylerin sarma ihtimali yüksektir. Onlara karşı ruh dünyasını koruma ve kollama mecburiyetindedir. Bu da bir cihaddır ve bu cihadda kullanacağı en mühim silah da namazdır. Cihad, yerine göre farz-ı kifaye, yerine göre farz-ı ayn olur. Maddî cihadla, iç cihad arasında, farziyette de bir benzerlik vardır. Onun içindir ki Allah Rasûlü, bir muharebeden dönerken: "Küçük cihaddan büyük cihada dönüyoruz" buyurmuşlardır.[24]

İnsanın kalbinin camiye asılı olması; yani namazla içli dışlı bulunması ve Nebi'nin anlayışıyla namaza şehvet hissiyle bağlanması âdetâ onun bir namaz âşıkı kesilmesi, kesilmesi ve namazın, o şahıs için göz aydınlığı haline gelmesi, cephede nöbet bekleyen insanın ameline denk ve müsavi tutulmuştur.

Bu hadisle ilgili mülâhazalarımıza kısa bir hülâsa getirecek olursak: İkisi daha ziyade davranışlarla, diğeri de niyetle alâkalı öyle üç şey ki, duygu ve düşünce itibariyle insanı bir çeper içine alıyor, انّ الحسنات يذهبن السيّآت *"Şüphesiz iyilikler kötülükleri siler-süpürür götürürler"* inşirahbahş fermanı gereğince, onu geçmişteki günahlarından arındırıyor ve geleceğin muhtemel hatalarına karşı da, ibadet aşkı, Hakk'la irtibat ve niyet gücüyle techiz edip savaştırıyor.

Birincisi; su ve hava unsurlarının rahat abdest almaya müsait olmadığı; suyun da, havanın da soğuduğu veya nedretinden dolayı suyun, abdeste sarfedilmeyecek kadar kıymetlendiği durumlarda -tabiî hayatî ve zarûrî ahval müstesna- özene özene abdest almak, çok derin bir hulûs, ciddi bir sevap hırsı ve alabildiğine bir kulluk iştiyakı ister ki, yerine getirebilsin. Eğer bir insan bütün bu derinlikleri göstermenin ifadesi olarak, en ağır şartlar altında abdest alabiliyorsa, gönlü ma'mûr ve O'nunla irtibatlı demektir. Zaten -buradaki "cihet-i câmia" da irtibattır- böyle aydınlık bir dünyada, lekeler kıymık kıymık gidip ruhun derinliklerine saplansalar bile, kat'iyen kalıcı olamazlar. Abdestin, vücudun elektriğini dengelemesi.. insanın abdestle büyük ölçüde streslerini yenmesi.. ve ru-

24– Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, 1/511,512

hun günde beş defa metafizik güçle yenilenmesi bizim için mahfuz ve müsellem olmakla beraber, mevzûnun çerçevesini aştığı için geçiyoruz...

İkincisi; bir ma'nâda mirac.. ve Allah'a ulaşma yolunda gidip gelip mescidlerin yollarını aşındırma.. bedenin zindeleşmesi ve fizikî gücün korunması mahfuz.. ruhun, idrakları aşan neşvelerle şahlanması, kalbin, daha namaza girmeden namaz mülâhazalarına dalması, tam Allah huzuru sayılan mühim bir ibadet için gerekli konsantrasyonun sağlanması ve "çokça adım" sözüyle ifade edilen bu uzun yolda ayrı ayrı buudlarda değişik mülâhazalara dalınması, dalınıp başkalaşılması ve bu başkalaşmalar içinde kara geçmişlerin nedametlerle silinip, iniltilerle ak'a boyanıp aklanması, hayrın, yeni hayırlara vesile olması ma'nâsında öyle salih bir dairedir ki fâsid daire karşılığında kullanıyorum bu dairede seyahate azmetmiş birinin geçmişi, لِيَغْفِرَ لَكَ اللّٰهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ "Neticede Allah senin geçmiş günahlarını yarlığayacak" beyanından nebean eden vefaya; geleceği de وَمَا تَأَخَّرَ "gelecek günahlarını da.." hısn-ı hasînine emanettir. Onun içindir ki, bu seyahatin her menzilinde gözler, " مَا يَمْحُوا اللّٰهُ بِهِ الْخَطَايَا " ile açılır-kapanır, gönüller de " وَيَرْفَعُ بِهِ الدَّرَجَاتِ " beşaretiyle coşar...

Üçüncüsü; âşığın vuslat bekler gibi, namaz vakitlerini beklemesi ve o mübarek vakitleri, tıpkı "evkat cetveli" gibi kullanarak, hayat ve faaliyetlerini ona göre tanzim etmesi, öyle tasavvurları aşan bir zaman anlayışıdır ki; insan o sayede, amellerin belli zaman dilimlerine dağılmasından meydana gelen boşlukları, ancak, böyle bir niyet buuduyla doldurabilir, namazdaki huzuru ve Hakk'a yakınlığı namaz dışına da taşıyabilir ve bütün dünyevî meşgalelerini Allah'la irtibatlandırıp hepsini ibadet haline getirebilir. Bu itibarladır ki, sınırlılığı içinde niyet sayesinde sınırsızlaşan pek çok ibadet gibi, intizar ruhuyla kılınan namaz da, aynen maddî-ma'nevî cihad gibi " رِبَاط " sözüyle insanın Rabbi'yle münasebetinin ünvanı olmuştur.

Bu da, abdest ufkunda tüllenip, namazla semavîleşen mü'minin aydınlık dünyasından, küçük bir kesit takdim etme adına, yine O'ndan, alabildiğine kısa fakat derin, oldukça az kelime fakat şümullü bir söz örneği.."[25]

Şüphesiz bu, sulh döneminde böyledir. Savaş, cihad sırasında mücâhid olmak gerekir, onun yerini hiçbir şey tutmaz.

3579 ٢– وعن عقبة بن عامر رضي الله عنه قال: [كَانَتْ عَلَيْنَا رِعَايَةُ الإِبِلِ، فَجَاءَتْ نَوْبَتِي

25– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/261-268.

أرْعَاهَا فَرَوَّحْتُهَا بِعَشِيٍّ، فَأدْرَكْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَائِماً يُحَدِّثُ النَّاسَ، وَأدْرَكْتُ مِنْ قَوْلِهِ: مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَتَوَضَّأُ فَيُحْسِنُ وُضُوءَهُ، ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّى رَكْعَتَيْنِ يُقْبِلُ عَلَيْهِمَا بِقَلْبِهِ وَوَجْهِهِ إلاَّ وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ، فَقُلْتُ: مَا أجْوَدَ هذَا فَإذَا قَائِلٌ يَقُولُ بَيْنَ يَدَىَّ: الَّتِي قَبْلَهَا أجْوَدُ، فَنَظَرْتُ فَإذَا هُوَ عُمَرُ ابْنُ الْخَطَّابِ، فَقَالَ: إنِّى قَدْ رَأيْتُكَ جِئْتَ آنِفاً قَالَ: مَا مِنْكُمْ مِنْ أحَدٍ يَتَوَضَّأُ فَيَبْلُغُ أوْ فَيُسْبِغُ الْوُضُوءَ، ثُمَّ يَقُولُ: أشْهَدُ أنْ لاَ إلَهَ إلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، وَأشْهَدُ أنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ إلاَّ فُتِحَتْ لَهُ أبْوَابُ الْجَنَّةِ الثَّمَانِيَةِ يَدْخُلُ مِنْ أيِّهَا شَاءَ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري، وهذا لفظ مسلم.

وَفي رواية أبي داود: [فَيُحْسِنُ الْوُضُوءَ].

وعند الترمذي بعد قوله ورسوله: [اللَّهُمَّ اجْعَلْنِى مِنَ التَّوَّابِينَ وَاجْعَلْنِى مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ].

2. (3579)- *Ukbe İbnu Âmir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Üzerimizde develeri gütme işi vardı, (bunu sırayla yapıyorduk.) (Bir gün) gütme nöbeti bana gelmişti. Günün sonunda develeri kıra ben çıkarıyordum. (Bir gün, nöbetimden dönüşte) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a geldim, ayakta halka hitabediyordu. Söylediklerinden şu sözlere yetiştim:

"Güzel abdest alıp, sonra iki rekat namaz kılan ve namaza bütün ruhu ve benliği ile yönelen hiç kimse yoktur ki kendisine cennet vâcib olmasın!"

(Bunları işitince kendimi tutamayıp): "Bu ne güzel!" dedim. (Bu sözüm üzerine) önümde duran birisi:

"Az önce söylediği daha da güzeldi!" dedi. (Bu da kim? diye) baktım. Meğer Ömer İbnu'l-Hattâb'mış. O, sözüne devam etti:

"Seni gördüm, daha yeni geldin. Sen gelmezden önce şöyle demişti: "Sizden kim abdestini alır ve bunu en güzel şekilde yapar, sonra da: "Eşhedü en lâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden abduhû ve Resûlühü. (Şehâdet ederimki Allah'tan başka ilâh yoktur ve yine şehâdet ederim ki Muhammed Allah'ın kulu ve Resûlüdür)" derse, kendisine cennetin sekiz kapısı da açılır; hangisinden isterse oradan cennete girer."

Ebû Dâvud'un rivayetinde *"abdesti güzel yaparsa..."* denmiştir.

Tirmizî'nin rivayetinde *"...resûlühü (Allah'ın ...Resûlü)"* kelimesinden sonra *"Allah'ım, beni tevbe edenlerden kıl, temizlenenlerden kıl"* duası da vardır. [Ebû Dâvud, Tahâret 65, (169); Tirmizî, Tahâret, 41, (55).]

3580 ٣- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ رسولَ الله ﷺ قال: إذَا تَوَضَّأ العَبْدُ المُسْلِمُ أوِ المُؤْمِنُ، فغسلَ وجهَهُ خرجَ مِنْ وجهِهِ كُلُّ خطيئةٍ نظرَ إليها بعينِه مع الماء، أو مع آخرِ قطرِ الماءِ، وإذا غسلَ يديهِ خرجَ مِنْ يديهِ كُلُّ خطيئةٍ بطشتها يداهُ مع الماء، أو مَعَ آخرِ قطرِ الماءِ، فإذَا غَسَلَ رِجليهِ خرجت كُلُّ خطيئةٍ مَشَتْها رِجلاهُ مَعَ الماء، أو مَعَ آخرِ قطرِ الماءِ حتَّى يخرجَ نقيّاً مِنَ الذنُوبِ]. أخرجه مسلم، وهذا لفظه، ومالك والترمذي.

3. (3580)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *Mü'min -veya müslüman- bir kul abdest aldı mı yüzünü yıkayınca, gözüyle bakarak işlediği bütün günahlar su ile -veya suyun son damlasıyla- yüzünden dökülür iner. Ellerini yıkayınca elleriyle işlediği hatalar su ile birlikte- veya suyun son damlasıyla- ellerinden dökülür iner. Ayaklarını yıkayınca da ayaklarıyla giderek işlediği bütün günahları su ile- veya suyun son damlasıyla- dökülür iner. (Öyle ki abdest tamamlanınca) günahlardan arınmış olarak tertemiz çıkar."* [Müslim, Tahâret 32, (244); Muvatta, Tahâret 31, (1, 32); Tirmizî, Tahâret 2, (2).]

3581 ٤- وعن عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ رسولَ الله ﷺ قال: مَنْ توضَّأ فأحسنَ الوُضوءَ خرجتْ خطاياهُ مِنْ جسدِهِ حتَّى تخرجَ مِنْ تحتِ أظفارِهِ].

4. (3581)- *Hz. Osman* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim abdest alır ve abdestini güzel yaparsa hataları vücudundan tırnak diplerine varıncaya kadar çıkar dökülür."*

3582 ٥- وفي رواية: [أنَّ عُثْمانَ رَضِيَ اللهُ عنه توضَّأ، ثم قال: رأيتُ رسولَ الله ﷺ توضَّأ نحوَ وضوئي هذا ثُمَّ قال: مَنْ توضَّأ هكذا غُفِرَ له ما تقدَّمَ مِنْ ذنبِهِ وكانتْ صلاتُهُ ومشيُهُ إلى المسجدِ نافلةً]. أخرجه الشيخان.

5. (3582)- Bir başka rivayette şöyle gelmiştir: "Hz. Osman (radıyallahu anh) abdest aldı ve dedi ki:

"Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu benim abdestim gibi abdest aldığını, sonra da şöyle söylediğini gördüm: *"Kim bu şekilde abdest alırsa geçmiş günahları affedilir, namazı ve mescide kadar yürümesi de nafile (ibadet) olur."* [Buhârî, Vudû 25; Müslim, Tahâret 8, (229).]

3583 ٦- وعن عمرو بن عبسة السلمى رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَا مِنْكُمْ مِنْ رجلٍ يقرِّبُ وَضوءه فيتمضمض ويستنثر إلاَّ خرّت خطاياه من وجهه وفيه وخياشيمه، ثُمَّ إذا غسل وجهه كما أمره الله إلاَّ خرّتْ خطايا وجهه من أطْرَاف لحيته مع الماء، ثم يغسل يديه إلى المرفقين إلاَّ خرّت خطايا يديه من أنامله مع الماء، ثُمَّ يمسح رأسه إلاَّ خرّتْ خطايا رأسه من أطراف شعره مع الماء، ثُمَّ يغسل رجليه إلى الكعبين إلاَّ خرّتْ خطايا رجليه من أنامله مع الماء فإنْ هو قام فصلّى فحمد الله وأثنى عليه، ومجّده بالذى هو له أهلٌ، وفرّغ قلبه لله إلاَّ انصرف من خطيئته كيوم ولدته أمّه]. أخرجه مسلم.

6. (3583)- *Amr İbnu Abese es-Sülemî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizden kim abdest suyunu hazırlar, mazmaza ve istinşakta bulunur (ağzına ve burnuna su çeker) ve sümkürürse, mutlaka yüzünden, ağzından, burnundan hataları dökülür. Sonra Allah'ın emrettiği şekilde yüzünü yıkarsa, sakalın(ın bittiği mahallin) etrafından su ile birlikte yüzü ile işlediği günahlar dökülür. Sonra dirseklere kadar kollarını yıkayınca, ellerinin günahları su ile birlikte parmak uçlarından dökülür gider. Sonra başını meshedince, başının günahları saçın etrafından su ile birlikte akar gider. Sonra topuklarına kadar ayaklarını yıkayınca, ayaklarının günahları, parmak uçlarından su ile birlikte akar gider. Sonra kalkıp namaz kılar, Allah'a hamd ve senâda bulunur. Ona layık şekilde tazimini gösterir ve kalbinden Allah'tan başkasını(n korku ve muhabbetini) çıkarırsa, annesinden doğduğu gündeki gibi bütün günahlarından arınır." [Müslim, Müsâfirîn 294, (832).]

3584 ٧- وعن عبدالله الصنابحى رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ: [أنَّ رسولَ الله ﷺ قال: إذا توضَّأ العبدُ المؤمن فمضمض خرجت الخطايا من فيه، فإذا استنثر خرجت الخطايا من أنفه، فإذا غسل وجهه خرجت الخطايا من وجهه حتى تخرج من تحت أشفار عينيه، فإذا غسل يديه خرجت الخطايا من يديه حتى تخرج من تحت أظفار يديه، فإذا مسح

بِرَأسِهِ خَرَجَتِ الخَطَايَا مِنْ رَأسِهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ أُذُنَيْهِ، فَإِذَا غَسَلَ رِجْلَيْهِ خَرَجَتِ الخَطَايَا مِنْ رِجْلَيْهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَظْفَارِ رِجْلَيْهِ، ثُمَّ كَانَ مَشْيُهُ إِلَى المَسْجِدِ وَصَلاَتُهُ نَافِلَةً لَهُ]. أخرجه مالك والنسائي.

7. (3584)- *Abdullah es-Sünâbihî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Mü'min kul abdest aldıkta mazmaza yaptı mı (ağzını yıkadı mı) günahlar ağzından çıkar. (Burnunu sümkürdü mü) günahlar burnundan çıkar, yüzünü yıkadı mı günahlar göz kapaklarının altına varıncaya kadar yüzünden çıkar. Ellerini yıkadı mı günahlar tırnak diplerine varıncaya kadar ellerinden çıkar. Başını meshetti mi, günahlar kulaklarına varıncaya kadar başından çıkar. Ayaklarını yıkadı mı, günahlar ayak tırnaklarının altına varıncaya kadar ayaklarından çıkar. Sonra mescide kadar yürümesi ve kılacağı namaz nafile (bir ibadet) olur."* [Muvatta, Tahâret 30, (1, 31); Nesâî, Tahâret 35, (1, 74); İbnu Mâce, Tahâret 6, (283).]

3585 ٨- وعن أبي أمامة الباهلى رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [سَمِعْتُ عَمْرو بنَ عَبَسَةَ رَضِيَ اللّهُ عنه يَقُولُ: قُلْتُ لِرَسُولِ اللّهِ ﷺ كَيْفَ الوُضُوءُ؟ قَالَ: أَمَّا الوُضُوءُ، فَإِنَّكَ إِذَا تَوَضَّأْتَ فَغَسَلْتَ كَفَّيْكَ فَأَنْقَيْتَهُمَا، وَغَسَلْتَ وَجْهَكَ وَيَدَيْكَ إِلَى المِرْفَقَيْنِ، وَمَسَحْتَ رَأْسَكَ، وَغَسَلْتَ رِجْلَيْكَ إِلَى الكَعْبَيْنِ اغْتَسَلْتَ مِنْ عَامَّةِ خَطَايَاكَ، فَإِنْ أَنْتَ وَضَعْتَ وَجْهَكَ لِلّهِ عَزَّ وَجَلَّ خَرَجْتَ مِنْ خَطَايَاكَ كَيَوْمِ وَلَدَتْكَ أُمُّكَ. قَالَ أَبُو أُمَامَةَ: فَقُلْتُ يَا عَمْرو بنَ عَبَسَةَ: انْظُرْ مَا تَقُولُ: أَكُلُّ هذَا يُعْطَى فِي مَجْلِسٍ وَاحِدٍ؟ فَقَالَ: أَمَا وَاللّهِ لَقَدْ كَبِرَتْ سِنِّي، وَدَنَا أَجَلِي، وَمَا بِي مِنْ فَقْرٍ فَأَكْذِبَ عَلَى رَسُولِ اللّهِ ﷺ وَلَقَدْ سَمِعَتْهُ أُذُنَايَ وَوَعَاهُ قَلْبِي مِنْ رَسُولِ اللّهِ ﷺ]. أخرجه مسلم والنسائي.

وهذا لفظ النسائي، وهو طرف حديث طويل يتضمن إسلام عمرو بن عبسة، وسيجيء إن شاء الله تعالى في كتاب الفضائل من حرف الفاء.

8. (3585)- *Ebû Ümâme el-Bâhilî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Amr *İbnu Abese* (radıyallahu anh)'ı dinledim, diyor ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Abdest nasıl alınır?" diye sordum. Şöyle açıkladı:

"Abdest mi? Abdest alınca şöyle yaparsın: Önce iki avucunu tertemiz

yıkarsın. Sonra yüzünü ve dirseklerine kadar ellerini yıkarsın. Başını meshedersin, sonra da topuklarına kadar ayaklarını yıkarsın. (Bunları tamamladın mı) bütün günahlarından arınmış olursun. Bir de yüzünü Aziz ve Celil olan Allah için (secdeye) koyarsan, anandan doğduğun gün gibi, hatalarından çıkmış olursun."

Ebû Ümâme der ki: "Ey Amr İbnu Abese dedim, ne söylediğine dikkat et! Bu söylediklerinin hepsi bir defasında veriliyor mu?"

"Vallahi dedi, bilesin ki artık yaşım ilerledi, ecelim yaklaştı. (Allah'tan ölümden çok korkar bir haldeyim), ne ihtiyacım var ki, Allah Resûlü hakkında yalan söyleyeyim! Andolsun söylediklerim, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan kulaklarımın işitip, hafızamın da zabtettiklerinden başkası değildir." [Müslim, Müsâfirin 294, (832); Nesâî, Tahâret 108, (1, 91, 92).]

Bu hadis, Nesâî'nin metninden alınmadır. Amr İbnu Abese (radıyallahu anh)'ın müslüman oluşunu anlatan uzunca bir hadisin son kısmıdır. Hadisi tam olarak, Fazîletliler Bölümü'nde kaydedeceğiz.

AÇIKLAMA:

1- Müellifimiz, *Amr İbnu Abese*'nin müslüman oluşuyla ilgili menkibe'yi Fazîletliler bölümünde kaydetmeyi vaadettiği halde, o bölüme baktığımız zaman *Amr İbnu Abese* (radıyallahu anh)'la ilgili bir bab koymadığını görüyoruz. Gözden kaçmış olduğu anlaşılıyor. Biz, burada mevzubahis olan hadisin Müslim'deki vechinin burada yer almayan kısmının tercümesini aşağıya koymayı uygun bulduk:

"Ebû Ümame anlatıyor: "Amr İbnu Abese es-Sülemî şunu anlattı:

"Ben cahiliye devrinde bütün insanların dalâlette olduğunu ve asla doğru yolda olmadıklarını biliyordum. Zira insanlar putlara taparlardı. Derken işittim ki, Mekke'de bir zat çıkmış, bazı haberlerde bulunuyormuş. Derhal deveme atlayıp O'na geldim. Bir de gördüm ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gizlenmiş, (henüz açıktan tebliğde bulunmuyor). Kavmi de O'nun aleyhinde pek cür'etkâr. Bunun üzerine O'na acıyıp Mekke'de yanına gittim. Kendisine: "Sen nesin?" dedim.

"Ben peygamberim!" diye cevap verdi. Ben tekrar sordum:

"Peygamber ne demektir?"

"Beni Allah gönderdi!" dedi. Kendisine:

"Peki seni ne ile gönderdi?"dedim.

"Beni sıla-i rahm ile, putları kırmakla, Allah'ı bir bilip hiçbir ortak koşmamakla gönderdi" dedi. Ben tekrar:

"Bu işte seninle olan kimler var?" dedim.

"Bir hür ve bir köle!" cevabını verdi. O gün için, iman edenlerden Resûlullah'la beraber olanlar *Hz. Ebû Bekr* ve *Hz. Bilâl* idi, (radıyallahu anhümâ).

"Sana ben de uyuyorum!" dedim. Bunun üzerine *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bugün için söylediğini yapamazsın. Halimi ve insanların halini görmüyor musun? Fakat şimdilik ailene dön. Benim ortaya çıktığımı işittin mi bana gel" buyurdular. Ben de aileme döndüm.

Resûlullah Medine'ye geldiğinde ben hâlâ ailemde idim. Ben ondan haberler soruyor (gelişmeleri takip ediyordum). Medine'ye gelince de halka sormuştum. Derken, o sıralarda Yesrib ahalisinden bir grup Medineli yanıma geldi.

"Medine'ye gelmiş olan şu adam ne yaptı?" diye sordum.

"İnsanlar süratle ona koşuyor. Kendi kavmi O'nu öldürmek istedi, ancak bunda muvaffak olamadılar" diye cevap verdiler. Kalkıp Medine'ye geldim, doğru huzuruna çıktım. "Ey Allah'ın Resûlü dedim, beni hatırladınız mı?"

"Evet! Sen bana Mekke'de gelen zât değil misin!" buyurdular. Ben:

"Evet!" deyip sözlerime devamla:

"Ey Allah'ın Resûlü! Allah'ın sana öğrettiği ve benim meçhulüm olan şeylerden haber ver, bana meselâ namazdan bahset!" dedim. Şu açıklamayı lütfettiler:

"Sabah namazını kıl, sonra güneş doğup yükselinceye kadar namazdan uzak dur. Zira güneş bu doğma anında şeytanın iki boynuzu arasında doğar ve bu esnada kâfirler ona secde ederler. Sonra gölge mızrağa ağıncaya kadar namaz kıl[26] *Zira namaz meşhuddur (melekler şâhid olurlar), mahzurdur (melekler kılınırken hazır bulunurlar). Sonra tekrar namaz kılmaktan vazgeç, zira bu sırada cehennem kaynatılır. Gölge öne geçti mi tekrar namaz kıl, zira namaz meşhuddur, mahzurdur. Onu ikindiyi kılıncaya kadar kılmaya devam et. Sonra tekrar güneş batıncaya ka-*

26– Gölgenin mızrağa ağması, mızrağın gölgesinin yere düşmemesi demektir. Zeval vakti denen tam öğle vaktinde güneş dik vurduğu için gölge olmaz. Bu vakit, öğlenin kerâhet vaktidir.

dar namaz kılmaktan vazgeç, zira güneş şeytanın iki boynuzu arasından batar ve bu sırada kâfirler ona secde ederler!"

Ben tekrar:

"Ey Allah'ın Resûlü! Ya abdest? Bana ondanda açıklamada bulunsanız!" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm buyurdular:

"Sizden kim abdest suyunu hazırlar..."

Hadisin devamı, yukarıda 3583 numarada kaydettiğimiz şekilde devam eder, burada tekrar yazmaya gerek görmüyoruz.

2- Hadiste geçen "güneşin şeytanın iki boynuzu arasında doğması" tabiri ile ilgili açıklama daha önce 2418 numaralı hadiste geçti.

3- Keza *meşhud* ve *mahzur* tabirleri de 2419 numaralı hadiste açıklandı.

3586 ٩- وعن ابن عمر رضي الله عنهما: [أنَّ رسولَ الله ﷺ قال: مَنْ توضأَ على طُهرٍ كُتِبَ اللهُ لهُ بهِ عشرَ حسناتٍ]. أخرجه الترمذي.

9. (3586)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim abdestli olduğu halde abdest tazelerse, Allah bu sebeple kendisine on (misli) sevab yazar."*[Tirmizî, Tahâret 44, (59).]

AÇIKLAMA:

Burada, abdestli olduğu halde abdest almak kastediliyor. Böylece *Resûlullah* daima abdestli bulunmaya teşvik etmiş olmaktadır.

On sevabtan maksad, abdest almanın sevabının on katıdır. Zira sıkça geçtiği üzere, Rabbimiz Teâlâ Hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de, her bir hayır amelin on misliyle değerlendirileceği müjdesini vermektedir: مَنْ جاءَ بالحسنةِ فلهُ عشرُ أمثالها Ancak şunu da belirtelim: On misli sevab asgari miktardır. Kur'an'da sevabın yediyüz misli, otuzbin misli ve hatta hesapsız misli de (بغيرِ حسابٍ) vaadedilmiştir.

Abdest üzerine abdestin, israf olmaması için önceki abdestle bir namaz kılınmış veya meclis değişmiş olmalıdır. Buna riâyet edilmezse abdest üzerine abdest israf olacağından mekruh addedilmiştir. Abdest üzerine abdesti, nûrun ala nûr diye tavsif eden rivayetin merfû (Resûlullah'ın sözü) olmadığı belirtilmiştir.

3587 ١٠ – وعن أبي سعيد رضي الله عنه: [أنَّ رسولَ الله ﷺ قال: مَنْ تَوَضَّأَ فقالَ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ. كُتِبَ فِي رَقٍّ، ثُمَّ طُبِعَ بِطَابِعٍ، ثُمَّ رُفِعَ تَحْتَ الْعَرْشِ فَلَمْ يُكْسَرْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ]. أخرجه رزين.

10. (3587)- *Ebû Saîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim abdest alıp: "Sübhâneke Allahümme ve bihamdike estağfiruke ve etûbu ileyke. (Rabbim seni tenzîh ederim, Allah'ım hamdim sanadır, senden bağışlanmak isterim, tevbem de sanadır)" derse, bu bir kâğıda yazılır, sonra bir mühür üzerine nakşedilir, sonra da Arş'ın altına kaldırılır ve Kıyamete kadar (mühür) kırılmaz."* [Rezîn tahric etmiştir.]

İKİNCİ FASIL

ABDESTİN SIFATI

3588 ١ – عن حمران مولى عثمان: [أنَّ عثمانَ رضي الله عنه دعا بماءٍ فأفرغَ على كفيه ثلاثَ مرَّاتٍ فغسلهما، ثُمَّ ادخلَ يمينَهُ في الإناءِ فمضمضَ واستنثرَ، ثُمَّ غسلَ وجهه ثلاثاً ويديه إلى المرفقينِ ثلاثَ مرَّاتٍ، ثُمَّ مسحَ برأسه، ثُمَّ غسلَ رجليه ثلاثَ مرَّاتٍ إلى الكعبينِ، ثُمَّ قالَ: رأيتُ رسولَ الله ﷺ توضَّأَ نحوَ وضوئي هذا، ثُمَّ قالَ: من توضَّأَ نحوَ وضوئي هذا، ثُمَّ صلَّى ركعتينِ لا يُحدِّثُ فيهما نفسهُ غفرَ لهُ ما تقدَّمَ من ذنبه]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي، وهذا لفظ الشيخين.

1. (3588)- *Humrân Mevlâ Osman* anlatıyor: "Hz. Osman (radıyallahu anh) su istemişti. (Getirdim. Aldı ve) üç kere ellerine dökerek yıkadı. Sonra sağ elini kaba sokup mazmaza ve istinşakta bulundu (ağzına ve burnuna su alıp yıkadı). Sonra üç kere yüzünü, arkasından da dirseklerine kadar üç kere ellerini yıkadı. Sonra başına meshetti, sonra da topuklarına kadar ayaklarını üçer sefer yıkadı ve:

"Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, şu abdestim gibi abdest alırken gördüm" dedi. Abdesti bitince de şöyle demişti:

"Kim şu abdestim gibi abdest alır, arkasından iki rek'at namaz kılar ve namazda kendi kendine (dünyevî bir şey) konuşmazsa geçmiş günahları affedilir." [Buhârî, Vudû 24, 28, Savm 27; Müslim, Tahâret 3, 4, (226); Ebû Dâvud, Tahâret 50, (106); Nesâî, Tahâret 27, 28, 93, (1).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî, kişinin namazda nefsine konuşmasını vesvese olarak değerlendirir. Öyle ise nefsine konuşmaması, imkân nisbetinde vesveseye yer

vermemesidir. Bâzı âlimler, "kendi kendine konuşma"yı, kişinin namazda irâdî olarak namazın edebine yakışmayacak dünyevî şeyler düşünmesi, zihnini böyle şeylerle meşgul etmesi olarak yorumlar. Esâsen, irâdî olmaksızın zihinden geçen hâtırât bu ümmetten affedilmiştir, onların sorumluluğu yoktur. Şu halde irâdî olarak namaz edebine uygun hâlâtın muhâfazasına çalışılacaktır. O vakit hadiste vaadedilen feyze mazhar olunur inşaallah.

3589 ٢- ولمسلم في أخرى عن ابن أبي مليكة قال: [سُئِلَ عُثْمَانُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ عَنِ الْوُضُوءِ فَدَعَا بِمَاءٍ فَأُتِيَ بِمِيضَأَةٍ، فَأَصْغَى عَلَى يَدِهِ الْيُمْنَى، ثُمَّ أَدْخَلَهَا فِي الإِنَاءِ فَمَضْمَضَ ثَلاَثًا، وَاسْتَنْثَرَ ثَلاَثًا، وَذَكَرَ نَحْوَ مَا تَقَدَّمَ، وَفِيهِ: ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ فَأَخَذَ مَاءً فَمَسَحَ رَأْسَهُ وَأُذُنَيْهِ فَغَسَلَ بُطُونَهُمَا وَظُهُورَهُمَا مَرَّةً وَاحِدَةً].

2. (3589)- *Ebû Dâvud*'un İbnu Müleyke'den kaydettiği bir başka rivayette şöyle gelmiştir: "Hz. Osman (radıyallahu anh)'tan abdest hakkında (nasıl alınacağı) sorulmuştu. Hemen su istedi ve derhal bir abdest kabı getirildi. Kaptan önce sağ eli üzerine su döktü (ve onu yıkadı), sonra sağ elini kaba batırdı, üç kere mazmaza, üç kere istinşakta bulundu... [önceki hadiste geçtiği üzere zikretti. Hadiste şu ziyâde var]: "Sonra elini daldırıp su aldı ve başına, kulaklarına meshetti, kulaklarının iç ve dışlarını birer kere meshetti." [Ebû Dâvud, Tahâret 50, (108).]

3590 ٣- وله في أخرى: [فَأَفْرَغَ بِيَدِهِ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى، ثُمَّ غَسَلَهُمَا إِلَى الْكُوعَيْنِ]. وله في أخرى: «وَمَسَحَ رَأْسَهُ ثَلاَثًا».

3. (3590)- Yine *Ebû Dâvud*'un bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "Sağ eliyle sol eli üzerine su döktü, sonra her ikisini de bileklere kadar yıkadı." [Ebû Dâvud, Tahâret 50, (109).]

Yine *Ebû Dâvud*'un bir diğer rivayetinde "Başını üç kere meshetti" denmiştir. [Ebû Dâvud, Tahâret 50, (110).]

AÇIKLAMA:

1- 3589 numaralı hadis'i Teysîr müellifi Müslim'in rivayeti olarak göstermektedir. Ancak gerek tercümede gerekse kaynak kısmında gösterdiğimiz üzere rivayet Ebû Dâvud'dadır, Müslim'de değil. Bu bir zühuldür.

2- Yine 3589 numaralı hadisin sonunda kulağını meshetti ifadesinin

Arabî aslı, kulağını yıkadı şeklinde ifade edilmiştir. Ancak, şârihlerinde anladığı üzere mesh olarak anlamak gereklidir. Abdestte kulağın yıkanması mevzubahis değildir.

3- 3590 numarada kaydedilen "Başını üç sefer meshetti" ifadesi Hz. Osman'ın abdest tarzının bir ihtisarıdır. Yani diğer uzuvları nasıl yıkadığını anlatmıyor, zira bu bilinmektedir. Ancak başı üç sefer meshetmesi değişik bir tarz. Bu sebeple sadece onun farklı yönünü zikretmiş olmakta. Böylece başa da birkaç sefer ıslak elle değmenin bir mahzuru olmadığı anlaşılmaktadır.

3591 ٤- وعن عبد خير قال: [أتانا عليٌّ رضيَ اللهُ عنه وقدْ صلّى فدعا بطَهورٍ، فقلنا: ما يصنعُ بالطَّهورِ وقدْ صلّى؟ ما يريدُ إلاَّ ليُعلِّمنا، فأُتيَ بإناءٍ فيه ماءٌ وطَسْتٌ، فأفْرَغَ مِنَ الإناءِ على يمينه فغسلَ يديه ثلاثاً، ثُمَّ تمضمضَ واستنشقَ ثلاثاً، فمضمضَ ونثرَ مِنَ الكفِّ الّذى يأخذُ فيه، ثُمَّ غسلَ وجهَهُ ثلاثاً، وغسلَ يدَهُ اليمنى ثلاثاً، وغسلَ يدَهُ الشِّمالَ ثلاثاً، ثُمَّ جعلَ يدَهُ في الإناءِ فمسحَ برأسِه مرّةً واحدةً، ثُمَّ غسلَ رِجلَه اليمنى ثلاثاً، ورجلَهُ اليسرى ثلاثاً، ثُمَّ قالَ: مَنْ سرَّهُ أنْ يعلَمَ وضوءَ رسولِ اللهِ ﷺ فهوَ هذا]. أخرجه أصحاب السنن، واللفظ لأبي داود والنسائي.

4. (3591)- *Abdu Hayr* anlatıyor: "Hz.Ali (radıyallahu anh) bize geldi ve namaz kıldı. (Namazdan sonra abdest) suyu istedi.

"Suyu ne yapacak, namazı kıldı ya! Herhalde bize öğretmek istiyor!" dedik. İçinde su olan bir kapla bir leğen getirildi. Kaptan sağ eline su döktü. Üç defa ellerini yıkadı. Sonra üç kere mazmaza ve istinşakta bulundu. Mazmaza ve istinşakı su aldığı eliyle yaptı. Sonra üç kere yüzünü yıkadı, sağ elini üç kere yıkadı, üç kere sol elini yıkadı. Sonra elini kaba batırdı, bir kere başını meshetti. Sonra üç kere sağ ayağını yıkadı, üç kere sol ayağını yıkadı. Sonra: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın abdestini bilmek kimin hoşuna giderse, işte o böyledir!" dedi." [Ebû Dâvud, Tahâret 50, (111), Tirmizî, Tahâret 37, (48); Nesâî, Tahâret 75, (1, 68).]

3592 ٥- وفي أخرى للنسائي: [فمسحَ برأسِه، وأشارَ شُعبةُ مرّةً مِنْ ناصيتِه إلى مؤخّرِ رأسِه، ثُمَّ قالَ: لاَ أدرى أردَّهُما أمْ لاَ].

5. (3592)- Nesâî'nin bir diğer rivayeti şöyledir: "...Başını meshetti." -

Şu'be, bir defasında alnından başının gerisine kadar (eliyle) işaret etti-sonra dedi ki: "Ellerini tekrar geri getirip getirmediğini bilmiyorum." [Nesâî, Tahâret 76, (1, 68-69).]

3593 ٦– ولأبي داود في أخرى عن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عنهما قال: [دَخَلَ عَلَيَّ عَلِيٌّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ، وَقَدْ أَهْرَاقَ الْمَاءَ فَدَعَا بِوَضُوءٍ فَأَتَيْنَاهُ بِتَوْرٍ فِيهِ مَاءٌ، فَقَالَ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ: أَلاَ أُرِيكَ كَيْفَ كَانَ يَتَوَضَّأُ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ؟ قُلْتُ: بَلَى. قَالَ: فَأَصْغَى الإِنَاءَ عَلَى يَدَيْهِ فَغَسَلَهَا، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى فَأَفْرَغَ بِهَا عَلَى الأُخْرَى، ثُمَّ غَسَلَ كَفَّيْهِ ثُمَّ تَمَضْمَضَ وَاسْتَنْثَرَ، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَيْهِ فِي الإِنَاءِ جَمِيعاً فَأَخَذَ بِهِمَا حَفْنَةً مِنْ مَاءٍ فَضَرَبَ بِهَا عَلَى وَجْهِهِ، ثُمَّ أَلْقَمَ إِبْهَامَيْهِ مَا أَقْبَلَ مِنْ أُذُنَيْهِ، ثُمَّ الثَّانِيَةَ، ثُمَّ الثَّالِثَةَ مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِهِ الْيُمْنَى قَبْضَةً مِنْ مَاءٍ فَصَبَّهَا عَلَى نَاصِيَتِهِ فَتَرَكَهَا تَسِيلُ عَلَى وَجْهِهِ، ثُمَّ غَسَلَ ذِرَاعَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ ثَلاَثاً ثَلاَثاً، وَمَسَحَ رَأْسَهُ وَظُهُورَ أُذُنَيْهِ، ثُمَّ أَدْخَلَ يَدَيْهِ جَمِيعاً فِي الإِنَاءِ، فَأَخَذَ حَفْنَةً مِنْ مَاءٍ فَضَرَبَ بِهَا عَلَى رِجْلِهِ، وَفِيهَا النَّعْلُ فَغَسَلَهَا بِهَا، ثُمَّ الأُخْرَى مِثْلَ ذَلِكَ. قَالَ: قُلْتُ: وَفِي النَّعْلَيْنِ؟ قَالَ: وَفِي النَّعْلَيْنِ].

وللنسائي في أخرى: «ثُمَّ تَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ بِكَفٍّ وَاحِدٍ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ».

6. (3593)- *Ebû Dâvud*'da, İbnu Abbâs'tan yapılan bir diğer rivayet şöyledir: "Ali (radıyallahu anh) yanıma girdi. Su dökmüş (küçük abdest bozmuş) idi. Abdest suyu istedi. İçinde su olan bir kap getirdik. Bana:

"Ey İbnu Abbâs! Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nasıl abdest aldığını sana göstereyim mi?"dedi. Ben de: "Evet göster!" dedim. Bunun üzerine su kabını elleri üzerine eğdi ve ellerini yıkadı. Sonra sağ elini kaba soktu, onunla diğeri üzerine su döktü, sonra iki avucunu yıkadı. Sonra mazmaza ve istinşakta bulundu. Sonra iki elini birden kaba soktu. İkisiyle birlikte su avuçlayıp yüzüne çarptı. Sonra başparmaklarını kulaklarının ön kısmına soktu. Sonra ikinci, üçüncü sefer aynı şeyleri tekrar etti. Sonra sağ eliyle bir avuç su aldı ve bunu alnına döktü ve yüzü üzerinde akmaya bıraktı. Sonra dirseklerine kadar kollarını üçer kere yıkadı. Başını ve kulaklarının arkasını meshetti. Sonra tekrar her iki elini beraberce kaba soktu. Bir avuç su alıp onu pabuç içinde olan (sağ) ayağına vurdu ve o su ile ayağını yıkadı. Sonra aynı muameleyi diğer ayağına, (sola) yaptı."

(Abdullah el-Havlanî) der ki: "(İbnu Abbâs'a) sordum: "Ayaklar ayakkabı içinde olduğu halde mi?"

"Evet dedi, ayakkabı içinde olduğu halde." Ben tekrar sordum:

"Ayakkabı içinde mi?"

"Evet! dedi, ayakkabı içinde!" Ben tekrar sordum: "Ayakkabı içinde mi?"

"Evet! dedi, ayakkabı içinde." [Ebû Dâvud, Tahâret 50, (117).]

Nesâî'nin bir diğer rivayetinde şöyle denmiştir. "...Sonra bir avuç su ile üçer defa mazmaza ve istinşakta bulundu." [Nesâî, Tahâret 76, (1, 68).]

AÇIKLAMA:

Hz. Ali (radıyallahu anh)'ın burada gördüğümüz abdest tarifinde bir-iki noktaya dikkat çekmemiz gerekmektedir:

1- Yüzü yıkarken, avuçlanan suyun yüze vurularak yüzün yıkanması esastır. Bu, müstehab addedilmiştir. Ancak, Şâfiî'lere göre, suyu yüze vurmamak abdestin mendublarından biridir.

2- Kulağın iç kısmı yâni yüze bakan kısmı yüzden sayılmakta ve yüzle birlikte yıkanmaktadır. Baş parmakların kulağa sokulmasının ma'nâsı budur. Ancak bu husus münakaşalıdır. Bâzı âlimler bu ibâreyi "baş parmağını kulakla favori arasında kalan tüysüz yere (beyazlığa) koydu" diye anlamıştır. Nitekim bu anlayışta olan *Mâverdî*, kulakla sakalın üst uzantısı arasındaki bu beyazlığı da yüzden saymıştır. Esasen *Şâfiî* mezhebinin kabulü de böyledir. *İmam Mâlik:* "Kulakla sakal arasında kalan beyazlık yüzden değil"der.

Keza kulağın dış kısmı da başla birlikte meshedilmelidir. *Hasan İbnu Sâlih, Şa'bî, Zührî* böyle hükmederler. Dâvud-u Zâhirî de kulakların yüzden olduğuna ve yıkanmaları gerektiğine hükmeder.

Geri kalan ülemâ, kulağı baştan kabul eder ve başla birlikte meshedilmesine hükmeder.

3- Yüzün yıkanmasından alna dördüncü sefer su dökülmesi, ülemânın icmaına aykırı bir durumdur. Bu, izahı zor bir müşkildir. Üç sefer yıkama sırasında su ulaşmayan bir yer kalmış olabilir, burayı tamamlamak üzere buna yer vermiş olabilir diye bir te'vile gidilmiştir. Bazı âlimler de: "Abdest alan kimseye yüzü yıkadıktan sonra alnına bir miktar su koyup akıtması müstehabtır" diye hükmetmiştir. Diğer taraftan *Hz. Hasan*'dan gelen bir rivayette, Resûlullah'ın abdestini alıp tamamladıktan sonra bir miktar suyu alnında, secde ettiği yere akıttığını belirt-

miştir. Bu iki rivayet arasında farklılık var: Hz. Ali abdest esnasında yapmakta, Resûlullah ise abdesti tamamladıktan sonra.

4- Bu hadis, Hz. Ali'nin ayağında ayakkabı olduğu halde ayaklarını yıkadığını ifade etmektedir. Şârihler: Ayaklar her ne kadar ayakkabı içinde olsa da dökülen suyun ayakların altına da üstüne de ulaşmış olmasının mümkün olduğunu belirtirler ve delil olarak rivayette: "O su ile ayağını yıkadı" denmiş olmasını gösterirler.

Râfizîler bu hadisi esas alarak ayağın meshedilmesinin vacib oldu-ğunu söylemiştir. Bazıları da, yine buna dayanarak: "Kişi muhayyerdir, dilerse yıkar, dilerse mesheder" demiştir. Ancak ulemâ: "Ayakların yıkanmasından bahseden bundan çok daha kuvvetli deliller varken bununla amel edilemez" demiş, ayrıca az yukarıda kaydettiğimiz üzere, bizzat riva-yet, bu suyun ayağın altına ve üstüne ulaştığını ifade etmektedir. Ayrıca Hz. Ali'den gelen bir başka rivayette *Hz. Ali* "Bu, hades vâki olmayan (yani abdesti henüz bozulmamış olan) kimsenin abdestidir: هذا وضوء من لم يحدث demiştir.

Ayakkabının içinde ayağın yıkanması ve dolayısıyla bu hadiste "ayağın meshedilmesi"nin kastedilmediği hususu 3599 numaralı hadiste daha geniş olarak açıklanacaktır.

5- Hadisin sonunda *Abdullah el-Havlanî*'nin "Ayaklar ayakkabı içinde olduğu halde mi?"diye üç kere sorması ayakkabının içinde ayak yıkama işinin hayret uyandırmasından ileri gelmiştir. Şunu da belirtelim ki, bazı şârihler soru sahibinin *Abdullah el-Havlânî* değil, İbnu Abbâs olduğunu ve soruyu cevaplayanın da İbnu Abbâs olmayıp Hz. Ali olduğunu söylemiştir (Allâhu a'lem).

6- Bu hadisin zayıf olduğu, başta Buhârî, olmak üzere bazı âlimlerce belirtilmiştir.

3594 ٧- وعن عبدالله بن زيد بن عاصم الأنصارى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: [وَقِيلَ لَهُ تَوَضَّأْ لَنَا وُضُوءَ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ، فَدَعَا بِإِنَاءٍ فَفَعَلَ نَحْوَ مَا تَقَدَّمَ، وَفِيهِ: فَمَسَحَ بِرَأْسِهِ، فَأَقْبَلَ بِيَدَيْهِ وَأَدْبَرَ، بَدَأَ بِمُقَدَّمِ رَأْسِهِ، ثُمَّ ذَهَبَ بِهِمَا إِلَى قَفَاهُ ثُمَّ رَدَّهُمَا حَتَّى رَجَعَ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِى بَدَأَ مِنْهُ، ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ]. أخرجه الستة.

وفي رواية لمسلم: « وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ ثَلاثاً ».

7. (3594)- *Abdullah İbnu Zeyd İbni Âsım İbni'l-Ensârî* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre, kendisine:

"Bizim için, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın abdestiyle bir abdest al (da görelim)!" diye talepte bulunuldu. O, hemen bir kap [su] isteyip, önceki hadiste anlatılan şekilde abdest aldı. Abdest alışını anlatan rivayette şu farklı açıklama var:

"Başını meshettikte ellerini (saçları üstünde) ileri ve geri doğru yürüttü. (Şöyle ki: Mesh ameliyesine) başın ön kısmından başladı ellerini enseye doğru götürdü. Sonra, başladığı yere kadar geri getirdi. Sonra ayaklarını yıkadı." [Buhârî, Vudû 38, Müslim, Tahâret 18, 19, (235, 236); Muvatta, Tahâret, 1, (1, 18); Ebû Dâvud, Tahâret 50, (118, 119, 120); Tirmizî, Tahâret 27, 36, (35, 47); Nesâî, Tahâret 80, 81, 82, (1, 71, 72).]

Müslim'in bir rivayetinde şöyle denmiştir: "Başını üç kere meshetti."

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisi *Buhârî* "Başın tamamını meshetme" adını verdiği bir babta kaydeder. Her ne kadar Teysîr'e alınan vechinde başın tamamının meshini ifade eden sarih bir tabir yok ise de, bazı vecihlerinde ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ كُلَّهُ denilerek tamamının meshi ifade edilmiştir. Mamafih sadedinde olduğumuz vechinde meshe, başın ön kısmından "iki elle başlayıp enseye kadar gidilmesinin zikredilmesi, tamamının meshine delâlet etmektedir. Ayrıca âyet-i kerîmenin وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ **"Başlarınızı meshedin"** (Mâide 6) diye mutlak emretmesi de meshin, başın tamamına şâmil olması hususunda bâzı âlimlere kanaat vermiştir. İmam Mâlik, İbnu Uleyye ve bir rivayette *Ahmed İbnu Hanbel* bunlardandır. *İmam Şâfiî,* "Âyetin, başın tamamını da, bir kısmını da kasdetme ihtimali vardır" der. Hadisten gelen delile dayanarak "bir kısmının kastedilme" ihtimalini tercih eder. Hanefî ülemâsı da "bir kısmın meshi"ni esas alır. Ancak "bu kısım"ın miktarı hususunda Şâfiî'ler ve Hanefîler farklı görüşlere ulaşırlar. Şâfiî'lere göre ıslak elle saçın tek teline dokunmak yeterlidir.Hanefîler başın dörtte birini kabul ederler.

2- Hadiste meshin önden arkaya mı, arkadan öne mi olacağı çok sarih değildir. Her iki ihtimali destekleyen yorumlar ve hatta rivayetler yapılmışsa da rivayetlerin mecmuundan önden arkaya doğru olma ihtimalinin daha kavî olduğu anlaşılmıştır. "Önden arkaya yapılır, sonra tekrar öne getirilir" diyenler iki ayrı görüşü birleştirmiş olurlar. Biz tercümeyi, bazı ilave kelimelerle önden arkaya anlaşılacak şekilde netleştirerek yaptık. Âlimlerin tahlillerini vermeyi gereksiz görüyoruz.

3595 ٨– وللبخاري رحمه الله: [أنَّ النبىَّ ﷺ توضأ مرّتين مرّتين].

وفي رواية لأبي داود عن المقدام «بن معدى كرب»: «ثُمَّ مَسَحَ بِرأسِهِ وأُذُنيهِ ظَاهِرِهِمَا وبَاطِنِهِمَا».

وفي أخرى: «ومَسَحَ بِأُذُنَيْهِ ظَاهِرِهِمَا وبَاطِنِهِمَا، وأَدْخَلَ أَصَابِعَهُ في صِمَاخِي أُذُنَيْهِ».

«والصِّمَاخُ»: ثقب الأذن.

8. (3595)- *Buhârî* rahimehullah'ın bir rivayetinde şöyle denmiştir:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (abdest uzuvlarını) ikişer kere yıkayarak abdest aldı." [Buhârî, Vudû 23.]

Ebû Dâvud'un bir rivayetinde, *Mikdâm İbnu Ma'dikerb*'den şu kaydedilir: "Sonra başını, içiyle ve dışıyla iki kulağını meshetti."[Ebû Dâvud, Tahâret 50, (121).]

Yine, *Ebû Dâvud*'un bir başka rivayetinde şöyle denmiştir: "Kulaklarını içleriyle dışlarıyla meshetti, parmaklarını kulaklarının deliklerine soktu." [Ebû Dâvud, Tahâret 123.]

3596 ٩– وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللّهُ عَنْهما قال: [جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إلى رسولِ اللهِ ﷺ يَسْأَلُ عَنِ الْوُضُوءِ، فَأَرَاهُ ثَلاثاً ثَلاثاً، ثُمَّ قَالَ: هكَذَا الوُضُوءُ، فَمَنْ زَادَ عَلَى هذَا أَسَاءَ وَتَعَدَّى وَظَلَمَ]. أخرجه أبو داود والنسائي، وهذا لفظه.

9. (3596)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir bedevi gelerek, abdestten sordu. Resûlullah ona uzuvların üçer kere yıkanmasını gösterdi. Sonra da:

"Abdest işte böyle alınır! Kim buna bir ziyâdede bulunursa, fena bir iş yapmış olur, haddi aşar ve zulmeder" buyurdu." [Ebû Dâvud, Tahâret 51, (135); Nesâî, Tahâret 105, (1, 88).]

Bu metin Nesâî'ye aittir.

3597 ١٠– وفي رواية أبي داود: [ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ، وأَدْخَلَ إصْبَعَيْهِ السَّبَّاحَتَيْنِ في أُذُنَيْهِ، وَمَسَحَ بِإبْهَامَيْهِ عَلَى ظَاهِرِ أُذُنَيْهِ، وبِالسَّبَّاحَتَيْنِ بَاطِنَ أُذُنَيْهِ وفيها: هكَذَا الوُضُوءُ، مَنْ زَادَ عَلَى هذَا أوْ نَقَصَ فَقَدْ أَسَاءَ وَظَلَمَ، أوْ ظَلَمَ وَأَسَاءَ].

10. (3597)- *Ebû Dâvud*'un bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "...Sonra

başını meshetti. Şehadet parmaklarını kulaklarına soktu. Başparmaklarıyla kulaklarının dışlarını meshetti. Şehadet parmaklarıyla kulakların içini meshetti..." Rivâyetin sonunda şu ifade var:

"Abdest işte böyledir. Kim buna ziyadede bulunur veya bundan eksiltme yaparsa kötü bir iş yapmış ve zulmetmiş olur -yahut zulmetmiş ve kötü bir iş yapmış olur-" [Ebû Dâvud, Tahâret 51, (135).]

Nesâî'nin rivayetinde özetle şöyle denmiştir: "...Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir bedevi geldi ve ondan abdest hakkında sordu. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* abdestin alınışını, uzuvları üçer sefer yıkayarak gösterdi, sonra şöyle söyledi: *"Abdest işte böyledir. Kim buna ziyâdede bulunursa kötü bir iş yapmış, haddi aşmış ve de zulmetmiş olur."* [Nesâî, Tahâret 105, (1, 88).]

3598 ١١ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [تَوَضَّأَ رسولُ اللهِ ﷺ مَرَّةً مَرَّةً]. أخرجه البخاري، وهذا لفظه، وأبو داود والنسائي.

11. (3598)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* uzuvlarını birer kere yıkayarak abdest aldı." [Buhârî, Vudû 22; Ebû Dâvud, Tahâret 53, (1, 38); Nesâî, Tahâret 84, 85, (1, 73, 74).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetler, *Resûlullah*'ın abdesti farklı şekillerde aldığını göstermektedir: Bazan uzuvları üçer sefer yıkamış, bazan ikişer, bazan da birer. İçinde bulunduğu şartların bunda tesiri olduğu muhakkak. Ancak, abdest uzuvlarının yıkanmasında kesin bir standart olmadığını ve dolayısıyle üçer, ikişer ve hatta birer kere yıkamanın câiz olduğunu göstermek için, rivayetlerde görüldüğü üzere, farklı şekillerde abdest almıştır. Gerçi bu şerî cevazı, *Aleyhissalâtu vesselâm* şifâhî olarak da duyurabilirdi, ama fiilen göstermenin ayrı bir müessiriyeti var. Suyun az, vaktin dar olduğu bazı şartlarda, Resûlullah'ın bu sünnetine, şeriatımızın bu ruhsatına müslümanlar her zaman mürâcaat edebilirler.

2- Abdestin nasıl alınacağını soran bedeviye Resûlullah'ın cevabı şifahî olmayıp fiilî olması, yâni Aleyhissalâtu vesselâm'ın abdest alarak bizzat göstermesi, öğretmede imkân nisbetinde göze hitabetmenin müessiriyetine bir işarettir. Nazarî bilgiye nazaran pratik ve amelî müşâhede metodu, hem öğretme kolaylığı ve hem de tesirli olma avantajı taşımaktadır. Öğretimde imkân nisbetinde bu yoldan istifade edilmelidir.

3599 ١٢ – وفي رواية أبي داود عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [أتُحِبُّونَ أنْ أُرِيَكُمْ كَيْفَ

كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَتَوَضَّأُ، فَدَعَا بِإِنَاءٍ فِيهِ مَاءٌ فَاغْتَرَفَ غَرْفَةً بِيَدِهِ الْيُمْنىٰ فَتَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ، ثُمَّ أَخَذَ أُخْرَى فَجَمَعَ بِهَا يَدَيْهِ، ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثُمَّ أَخَذَ أُخْرَى فَغَسَلَ بِهَا يَدَهُ الْيُمْنىٰ، ثُمَّ أَخَذَ أُخْرَىٰ فَغَسَلَ بِهَا يَدَهُ الْيُسْرَى، ثُمَّ قَبَضَ قَبْضَةً مِنَ الْمَاءِ، ثُمَّ نَفَضَ يَدَهُ، ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ وَأُذُنَيْهِ، ثُمَّ قَبَضَ قَبْضَةً أُخْرَى مِنَ الْمَاءِ فَرَشَّ عَلَى رِجْلِهِ الْيُمْنىٰ وَفِيهَا النَّعْلُ، ثُمَّ مَسَحَهَا بِيَدَيْهِ، يَدٌ فَوْقَ الْقَدَمِ، وَيَدٌ تَحْتَ النَّعْلِ، ثُمَّ صَنَعَ بِالْيُسْرَى مِثْلَ ذٰلِكَ].

12. (3599)- *Ebû Dâvud*'un bir rivayetinde İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) şöyle der: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nasıl abdest aldığını size göstermemi ister misiniz?"

İçinde su olan bir kab istedi, sağ eliyle bir avuç su aldı, mazmaza ve istinşak yaptı, sonra bir avuç daha aldı, bununla iki elini birleştirip (iki eliyle) yüzünü yıkadı. Sonra bir avuç daha aldı bununla sağ elini yıkadı. Sonra bir avuç daha aldı, bununla sol elini yıkadı. Sonra bir avuç su daha aldı, sonra elini çırptı, sonra başını ve kulaklarını meshetti. Sonra bir kabza su daha aldı sağ ayağının üzerine serpti, ayağından nalın olduğu halde, sonra onu iki eliyle meshetti, elin biri ayağın üstünde, diğeri de nalının altında. Sonra aynı şeyi sol ayağa yaptı." [Buhârî, Vudû 7; Ebû Dâvud, Tahâret 52, (137); Nesâî, Tahâret 84, 85, (1, 73, 74.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, abdest uzuvlarının birer avuç su ile yıkanışına örnek olmaktadır. Mazmaza ve istinşakta, her ikisi için bir avuç su kullanılmıştır.

2- Burada, nalın içinde olan ayağına bir avuç su dökmesi, ayağın alt kısmını yıkamadığı ma'nâsına alınmamıştır. *İbnu Hacer:* "İki eliyle meshetti demek, suyun ayağın tamamını ihata etmesini kolaylaştırmaktır" der. Nitekim Buhârî, غَسْلُ الرِّجْلَيْنِ فِي النَّعْلَيْنِ "Nalın İçindeki Ayakların Yıkanması" diye isimlendirdiği babta, Abdullah İbnu Ömer'in bu mevzuyu aydınlatan bir rivayetini kaydeder. Buna göre, Aleyhissalâtu vesselâm, tüysüz nalınlar giymekte ve onlar ayağında olduğu halde (yani nalınlarını ayağından çıkarmadan) abdest almakta ve ayaklarını da öylece yıkamaktadır.

Buradaki meshetti tabirini, şârihler delketti yani ovdu diye anlarlar. Şu halde, suyun ayağın tamamına ulaşması için eliyle yardımcı olmuştur.

3593 numaralı hadiste de belirtildiği gibi bu hadis, bazı izahlara tabi tutulmuşsa da sahih rivayetlere muhalefeti sebebiyle şazz ve dolayısıyla amel edilemeyecek kadar zayıf addedilmiştir.

3600 ١٣ – وفي أخرى لأبي داود والترمذي عن الرّبيع بنت معوذ بن عفران رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت:

[فغسل كفّيه ثلاثاً، ووضّأ وجهه ثلاثاً، ومضمض واستنشق مرّة، ووضّأ يديه ثلاثاً ثلاثاً، ومسح برأسه مرّتين بدأ بمؤخّر رأسه، ثمّ بمقدّمه، وبأذنيه كلتيهما، ظهورهما وبطونهما، ووضّأ رجليه ثلاثاً ثلاثاً].

13. (3600)- Ebû Dâvud ve Tirmizî'nin bir başka rivayetinde Rübeyyi Bintu Muavvız İbni Afrâ (radıyallahu anhâ) der ki: "...avuçlarını üç kere yıkadı, yüzünü üç kere yıkadı, bir kere mazmaza ve istinşak yaptı. Ellerini üçer üçer yıkadı. Başını iki kere meshetti. Başının gerisinden başladı, sonra önünden. İki kulağını da (meshetti) içlerini de, dışlarını da. Ayaklarını da üçer üçer yıkadı." [Ebû Dâvud, Tahâret 50, (126); Tirmizî, Tahâret 25, (33).]

3601 ١٤ – وفي أخرى: [فمسح الرّأس كلّه من قرن الشّعر كلّ ناحية لمنصبّ الشّعر لا يحرّك الشّعر عن هيئته].

14. (3601)- Bir diğer rivayette: "Başın tamamını meshetti. Bunu, başın tepesinden başlayıp saçın döküldüğü her tarafa ulaşacak şekilde saçın şeklini bozmadan icra etti" denmiştir. [Ebû Dâvud, Tahâret 50 (128).]

3602 ١٥ – وفي أخرى: [فمسح رأسه، ومسح ما أقبل منه وما أدبر، وصدغيه وأذنيه مرّة واحدة].

وفي أخرى: [مسح برأسه من فضل ماء كان في يده].

15. (3602)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "...Başını meshetti, başın öne gelen kısmını da, arkaya gelen kısmını da, şakaklarını da, kulaklarını da birer birer meshetti." [Ebû Dâvud, Tahâret 50, (129).]

Bir diğer rivayette: "Elinde arta kalan su ile başını meshetti" denmiştir. [Ebû Dâvud, Tahâret 50, (130).]

AÇIKLAMA:

Kaydedilen son üç rivayet ve onların ilâveleri, *Resûlullah*'ın, abdesti değişik şekillerde aldığını göstermektedir. Bunların hepsi, abdest alma

tarzında ruhsattır, kolaylıktır. Söz gelimi 3600'de, uzuvlar üçer kere yıkanırken, mazmaza ve istinşak birer kere, başın meshi geriden öne doğru olmak üzere iki kere yapılır. 3601'de meshin, başın tepe noktasından aşağıya doğru, saçın düzeni hiç bozulmayacak tarzda ve tamamını içine alacak şekilde yapıldığı; 3602'de başın tamamına şâmil bu meshin elde arta kalan ıslaklıkla yapıldığı, yeni bir su alma cihetine gidilmediği belirtilir.

3603 ١٦ – وعن أبي أمامة رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [تَوَضَّأَ رسولُ اللهِ ﷺ فغَسَلَ وَجْهَهُ ثلاثاً، ويَدَيْهِ ثلاثاً، ومَسَحَ رَأْسَهُ ثلاثاً وقَالَ: الأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ].

قال حماد: لا أدرى الأذنان من الرأس من قول أبي أمامة أم من قول رسولِ الله ﷺ؟

أخرجه أبو داود والترمذي وضعفه، وهذا لفظه.

وعند أبي داود قال: «وَكَانَ يَمْسَحُ المَأْقَيْنِ: يَعْنِي الخُفَّيْنِ، وقالَ فِيهِ أَيْضاً: الأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ».

16. (3603)- *Ebû Ümâme* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest aldı ve bunu, yüzünü üç, ellerini üç sefer yıkayarak, "Kulaklar baştandır" deyip başını da üç sefer meshederek yaptı."

Hammâd der ki: "Birrivayette geçen "Kulaklar baştandır" ibaresi, *Ebû Ümâme*'nin sözü mü yoksa Resûlullah'ın sözü mü bilemiyorum." [Tirmizî, Tahâret 29, (37); Ebû Dâvud, Tahâret 50, (134).]

Bu metin Tirmizî'nindir. Ebû Dâvud'da şu ifade de yer alır: "Göz pınarlarını da meshederdi." O rivayette: "Kulaklar baştandır" da demiştir.

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet başın üç ayrı sefer meshedildiğni söylemekten başka *"kulağın baştan sayıldığını"* ifade etmektedir. Yani kulaklar yüzün devamı değil, başın bir parçasıdır. Bu tasrihin şu pratik neticesi var: Yüzden sayıldığı takdirde abdest sırasında yüzün tabi olduğu ahkâma tabi olması ve dolayısıyla "yıkanması" gerekir. Baştan sayılınca da başın tabi olduğu ahkâma yani meshe tâbi olması gerekir. Burada, "kulağın baştan olduğu" tasrih edilmiş, ancak bu ifade, râvilerden Ebû Ümâme'nin bir derci mi yoksa Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sözü mü olduğu hususunda şüphe edildiği belirtiliyor. Râvilerin zaman zaman hadislere açıklayıcı cümle ve kelimeleri rivayet sırasında ilâve ettiklerini usul bahislerinde görülür. Bu işe derc, bu çeşit hadislere de müdrec hadis denir. Burada olduğu gibi, derc ihtimali olan hadisler zayıf kabul edilmiştir.

2- Kulağın baştan mı, yüzden mi olduğu meselesi ihtilâflıdır. Umumiyetle baştan kabul edilir ve onların yıkanması değil, baş için ıslatılan aynı elle, bir defada başla birlikte meshi esas alınır. Bu sebeple, meshedilmeyecek olsalar abdestin bütünlüğüne halel gelmez, sâdece abdestin sünnetlerinden biri terkedilmiş olur. Kulağın baştan olduğu görüşü, *Ebû Hanîfe, İmam Mâlik* ve *Ahmed İbnu Hanbel* (radıyallahu anhüm)'ün müşterek tercihleridir. Resûlullah'ın ashabından ehl-i ilm'in çoğu, *Süfyân-ı Sevrî, İbnu'l-Mübârek, İshak İbnu Râhûye* gibi Tâbi'înden birçokları hep aynı görüşte olmuştur. Bâzı âlimler de: "Kulağın ön kısmı yüzden, arka kısmı baştandır" demiştir. İbnu Hacer, "Kulaklar baştandır" hadisinin sekiz ayrı rivayette geldiğini gösterdikten sonra, bu rivayetlerden her birinin, müstakil olarak değerlendirince zayıf olduklarına hükmedileceğini belirtir.

3- Hadiste yer verilen bir diğer husus göz pınarlarının meshedilmesidir. Göz pınarı diye tercüme ettiğimiz ma'k kelimesi lügatçiler açısından gözün burna yakın ucunu ifade eder. Ancak şârihler, gözün kulağa bakan ucunun da bu kelimeyle ifade edildiğine dikkat çekerler. Türkçemizde de bu her iki tarafı ayrı ayrı ifade edecek kesin kelimelerimiz yok. Sadece göz pınarı tabirimiz var, bu da yerine göre her iki ucu da ifâde etmek için kullanılabilmektedir. Bir de, göz ucuyla bakmak tâbirinde kullanılan göz ucuyla terkibimiz var ise de kullanılışta diğerinden kesin bir ayrılık taşımaz.

Tîbî, göz pınarlarının meshedilmesini, suyun oraları yıkamasında mübalağayı sağlamak içindir, çünkü göz, sürme vs. kalıntısından, ça-pakdan hâli olmaz. Bunlar akıp göz kenarlarında kururlar. Öyle ise bu çeşit katı maddelerin birikme yeri olan göz pınarlarının abdest sırasında hususi bir itinâ ile temizlenmesi gerekmektedir. Mezhebimize göre çapak lar, suyun alta geçmesine de mânidir. Hem abdest hem de gusül için bir kısım ciddi mahzurlara da sebep olabilirler. Öyleyse hadîs, bunların bertaraf edilmesi için göz pınarlarının meshedilmesini sünnet kılmıştır.

3604 ١٧– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [أَخْبَرَنِي عُمَرُ بنُ الخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عنه أَنَّ رَجُلاً جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ وَقَدْ تَوَضَّأَ وَتَرَكَ عَلَى قَدَمِيْهِ مِثْلَ مَوْضِعِ الظُّفْرِ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ : ارْجِعْ فَأَحْسِنِ الْوُضُوءَ. قَالَ: فَرَجَعَ فَتَوَضَّأَ، ثُمَّ صَلَّى]. أخرجه مسلم وأبو داود.

17. (3604)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) şunu söyledi: "Bir adam Resûlullah *(aleyhissalâtu vesse-*

lâm)'a gelmişti. Bunun abdest almış fakat ayaklarının üzerinde tırnak kadar bir yeri yıkamadan bırakmış olduğunu gördü. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, adama derhal müdâhale etti:

"Git abdestini güzel kıl!" Adam gidip yeniden abdest aldı, sonra namazını kıldı." [Müslim, Tahâret 31, (243); Ebû Dâvud, Tahâret 67, (171).]

3605 ١٨– ولأبي داود في أخرى، عن بعض أصحاب رَسُولِ الله ﷺ: [أنَّ النَّبىَّ ﷺ رأى رَجلاً يُصلِّى في ظَهْرِ قَدمِهِ لُمعَةٌ قدرُ الدِّرْهَم لَمْ يُصبْها المَاءُ فأمَرهُ أنْ يُعيدَ الوُضُوءَ والصَّلاةَ].

18. (3605)- Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde Resûlullah'ın ashabından biri şöyle anlatır: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ayağının sırtında dirhem büyüklüğünde bir kısma su değmemiş olduğu halde namaz kılmakta olduğunu görmüştü, derhal abdesti ve namazı iade etmesini emretti." [Ebû Dâvud, Tahâret 173.]

AÇIKLAMA:

Bu iki hadis, abdest sırasında cahillik veya dikkatsizlik sebebiyle yıkanması gereken yerlere suyun ulaşmaması halinde, o kuru kalan yer çok küçükde olsa, abdestin sahih olmayacağını gösterir. Ülemâ bunda ihtilâf etmez.

Ancak, eksikliğin tamamlanması için sadece o uzvun yıkanması yeterli mi, yoksa abdest yeniden alınmalı mı meselesinde ihtilâf edilmiştir. Ebû Hanîfe birinci hadisteki "...güzel kıl" emrini esas alarak, sadece o uzvun yıkanmasını yeterli bulur. "Güzel kıl" emri, eksiği tamamlamakla yerine gelir. Aleyhissalâtu vesselâm abdesti iade etmeyi emretmedi" der. Ebû Hanîfe, abdestte uzuvların peşpeşe yıkanmasını vâcib görmez. Ancak bir kısım âlimler uzuvların yıkanmasının peşpeşe olmasını vâcib görmüştür. Bunlar "Resûlullah sadece o uzvun yıkanmasını emretmedi, "Abdestini güzel yap!" dedi, yâni yeniden al dedi..." şeklinde te'vil yaparlar. *Kadı İyaz* bu görüştedir.

İmam Şâfiî, kavl-i cedidinde, âyet-i kerimede zikredilen emri esas almış: "Allah âzâların yıkanmasını farz kılmıştır. Kim onları yıkarsa emri yerine getirmiş olur. İster peş peşe yapsın, isterse araya fasıla koysun farketmez" demiştir. Buna İbnu Ömer'in bir tatbikatını delil göstermiştir: Buhârî, İbnu Ömer'in ayaklarını, diğer uzuvları kuruduktan sonra yıkadığını rivayet eder. *İbnu'l-Müseyyib, Atâ* ve bir grup fakihde böyle hükmetmiştir.

İmam Mâlik ve Rebî'a: "Kim bunu kasden yaparsa abdesti iâde eder. Kim de unutarak yaparsa bir şey gerekmez" derler. İmam Mâlik'ten: "Aradaki fâsıla yakınsa kalan uzvu yıkayarak abdestini tamamlar, fazla zaman geçmişse yeni baştan abdest alır" dediği de rivayet edilmiştir.

Katâde ve *Evzâî:* "Yıkananlar kurudu ise iâde eder" demişlerdir. Ancak kurumayı mi'yar almak gerektiğine dâir delil olmadığı belirtilmiştir. Tahâvî: "Abdest uzvunun kuruması abdesti bozan bir hades değildir, nitekim abdest uzuvlarının hepsinin kurumasıyla abdestin bozulduğuna hükmedilmez" demiştir.

Âlimler, bu münakaşayı yaparken, zayıf olması sebebiyle ikinci hadisi (3605) delil kılmazlar. Halbuki hadiste -ayaktaki kuruluk sebebiyle- hem abdestin hem de namazın "iadesi" sarih olarak emredilmektedir.

3606 ١٩ – وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [تَخَلَّفَ عَنَّا النَّبِيُّ ﷺ في سَفْرَةٍ سافَرْناها فأدْرَكَنا وقَدْ أرْهَقَتْنا الصَّلاةُ ونَحْنُ نَتَوَضَّأُ، فَجَعَلْنا نَمْسَحُ عَلَى أرْجُلِنا، فَنادَى بِأعْلَى صَوْتِهِ: وَيْلٌ لِلأعْقابِ مِنَ النَّارِ مَرَّتَيْنِ أوْ ثَلاثاً]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي، وهذا لفظ الشيخين.

19. (3606)- *İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Beraber olduğumuz bir sefer sırasında, bir ara Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bizden geride kaldı, sonra tekrar kavuştu. Bu sırada namaz vakti girmişti. Bizler de abdest alıyor, ayaklarımıza meshediyorduk. (Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*) yüksek sesle nidâ etti:

"Ökçelerin ateşte vay hâline!" Bunu iki veya üç kere tekrarladı." [Buhârî, İlm 3, 30, Vudû 27, 29; Müslim, Tahâret 25-28, (240-242); Muvatta, Tahâret 5, (1, 19); Ebû Dâvud, Tahâret 46, (97); Nesâî, Tahâret 89, (1, 77, 78).]

3607 ٢٠ – ولمسلم في أخرى: [تَعَجَّلَ قَوْمٌ عِنْدَ العَصْرِ فَتَوَضَّئُوا وَهُمْ عِجالٌ فَانْتَهَيْنا إلَيْهِمْ، وَأعْقابُهُمْ تَلُوحُ لَمْ يَمَسَّها الماءُ، فَقالَ النَّبِيُّ ﷺ: وَيْلٌ لِلأعْقابِ مِنَ النَّارِ، أسْبِغُوا الوُضُوءَ].

20. (3607)- Müslim'in bir diğer rivayetinde şöyle denir: "Halk ikindi namazı sırasında acele etti ve bir kısmı alelacele abdest aldı. Biz onlara ulaştık. Ökçelerine su değmemiş, parlıyordu. Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Ökçelerin ateşte vay hâline! Abdesti tam alın!" buyurdular." [Müslim, Tahâret 26, (241).]

3608 ٢١ – قال الترمذي: [وَقَدْ رَوَى عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: وَيْلٌ لِلأَعْقَابِ وَبُطُونِ الأَقْدَامِ مِنَ النَّارِ].

21. (3608)- Tirmizî derki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan şöyle rivayet edildi:

"Ökçe ve ayak çukurlarının ateşte vay haline." [Tirmizî, Tahâret 31, (41).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste abdest alırken, abdest uzuvlarının dikkatlice yıkanması, kuru, su değmemiş bir nokta bırakılmaması gerektiği ifâde edilmiştir. Âlimler, ökçe zikredilmiş olmakla birlikte bu hususta (yani iyi yıkanmamakta) ökçeye iştirak eden bütün abdest uzuvlarının aynı tehdide dahil olduğunu belirtirler. Ökçenin zikri onların kuru kalmış olmasının görülmesinden ileri gelir.

2- Ökçenin zikriyle ilgili olarak şunu da söyleyebiliriz: Resûlullah, abdest uzuvlarının yıkanmasında gösterilmesi gereken titizliğe, en ziyade ihmâle uğraması muhtemel olan uzvu nazara vererek dikkat çekmiştir. Yani, kolda veya yüzde kuru yer kalacak olsa kola da veyl, yüze de veyl olacaktır, fark yoktur.

3- Vay haline diye tercüme ettiğimiz veyl kelimesinin ma'nâsı hususunda şârihler ihtilâf eder. İbnu Hacer, en makbul görüşün "cehennemdeki bir vadinin adı" olduğunu söyler. İbnu Huzeyme der ki: "Eğer meshetmek, (ayaktaki hadesi bertaraf etmeye yönelik) gayeyi hâsıl etseydi ateşle korkutulmaması gerekirdi." İbnu Huzeyme, bu sözüyle Şiilerin kitaplarında, bu mevzuda gelen muhalefete cevap vermiş olmaktadır. Onlar âyette gelen: وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ وَارْجُلَكُمْ اِلَى الْكَعْبَيْنِ "..**Namaza kalktığınızda yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi, -başlarınızı meshedip- topuk kemiklerine kadar ayaklarınızı yıkayın"** (Mâide 6) âyetinin kıraatinin zahirini esas alıp وَارْجُلَكُمْ (ayaklarınızı) lafzını بِرُؤُسِكُمْ (başlarınızı) kelimesine atfederek ayakların da baş gibi meshedileceğine hükmederler. Zamanımızda Sünnîler arasında enaniyeti kavî, ilmi sığ, Selefe saygı ve teslimiyeti zayıf veya hiç yok bazıları da bir nevi teşeyyü sirayetinin tezâhürü olarak, ayağa meshetmek suretiyle abdest alınacağı iddiasında bulunmaktadır. Halbuki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*' ın

ne şekilde abdest aldığını bildiren rivayetler mütevâtirdir. Çıplak aya-ğa mesh vermek diye bir mesele mevzubahis değildir. Gerçi 3599 numa-ralı hadiste ayakkabısını çıkarmadan ayağına su serpmek suretiyle ayağını yıkaması, mesh verme durumunu hatırlatmakta ise de, orada izahı yapıldığı üzere, ülemâ hem o rivâyeti zayıf addetmiş hem de, onun mesh ma'nâsına gelmiyeceğini göstermiştir.

O rivayetin ayağa mesh vermeyi ifade ettiğini kabul edecek olsak bile, sadedinde olduğumuz hadis, ökçedeki kuruluğa, daha önceki hadisler ayak üzerinde kalan dirhem büyüklüğündeki kuruluğa müsaade etmemektedir. Şu halde ortada bir teâruz var demektir. Deliller teâruz edince işimize geleni değil, objektif kıstaslarla kavî olanları, çoğunluk tarafından rivâyet edilenleri tercih etmek gerekmektedir. Ehl-i sünnet ulemâsı mütekaddim ve müteahhiriyle bu meselde ihtilaf etmemiş, "ayakların yıkanması" hususunda icma etmiştir. Ayaklara meshetmek yeterlidir iddiası, Resûlullah'ın "Sonradan ihdas edilenler bid'attir, bid'atler dalâlettir, dalâlet ise ateştedir" tehdidine giren bir durumdur. Cenâb-ı Hakk'tan ümmet-i merhûme'yi bu çeşit dalâletlere düşmekten korunmasını niyaz ederiz.

Bu mevzuyu *İbnu Hacer* şöyle özetler: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın abdestinin sıfatıyla ilgili mütevatir rivayetler O'nun ayaklarını yıkadığını gösterir. Resul-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)* Allah'ın emrini açıklamakla vazifelidir (mübeyyin). *İbnu Huzeyme* ve başkalarının Amr İbnu Abese'den rivayet ettikleri abdestin fazileti ile ilgili uzun bir hadiste şöyle denir: ويغسل قدميه كما امره الله "...Sonra da, Allah'ın kendisine emrettiği şekilde ayaklarını yıkardı..." Bu meselede Ashab'ın hiçbirinden muhâlefet sabit değildir. Sadece *Hz. Ali, İbnu Abbâs* ve *Hz.Enes* (radıyallahu anhüm)'ün farklı görüşleri olmuştur. Ancak bilâhare onlar da görüşlerinden rücû etmişlerdir, bu husus da rivayetlerle sâbittir. Abdurrahman *İbnu Ebî Leyla* der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashab'ı ayakların yıkanmasında icma etmiştir."

Şunu da ilâve etmede fayda var: Ayakların abdestte yıkanmaması İslâm'ın temel esprisine de zıt düşer. Zîrâ, abdest uzuvları içinde en ziyade kirlenmeye ve -vücudun ağırlığı yüklendiği için- çokça terleyip pis kokular neşretmeye en müsait olanı ayaktır. Abdest sırasında ayakların yıkanmayıp meshle geçiştirilmesi, mescidleri kısa zamanda girilmez hâle getirir. Halbuki abdestin gayesi temizliktir, pis kokuları asgariye düşürmektir. Abdest cemaat halinde kılınması esas olan namazlarda günde beş vakit bir araya gelecek olan insanları, birbirlerini rahatsız etmeyecek

şartlara sokar. Ayağın yıkanmasının terki, bu gâyeyi önler. Zamanımızda, ayakların yıkanması esas olduğu halde, mescidlerde çoğu kere en ziyade rahatsızlık duyulan husus ayak kokusudur.

Sünnete, farza aykırı bir anlayışla ayaklara meshetmeyi müdafaa edenlerin dedikleri olduğu takdirde, bir müddet sonra câmilere ayakkabılarla girilmesini teklif etmeleri kaçınılmaz olacaktır, el-ıyazu billah!

4- Hadisten şu faideler de çıkarılmıştır:

★ Câhil kendi hâline bırakılmaz, öğretilir.

★ Menfi fiil inkâr edilirken ses yükseltilir.

★ İyi anlaşılması için mesele tekrar edilir.

3609 ٢٢ – وعن جابر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه: [أَنَّهُ سُئِلَ عَنِ المَسْحِ عَلى العِمَامَةِ فقَالَ: لاَ حَتَّى يُمَسَّحَ الشَّعْرُ بِالْمَاءِ]. أخرجه مالك.

22. (3609)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh)'tan anlatıldığına göre, kendisine sarık üzerine meshetmekten sorulmuştu. Şu cevabı verdi:

"Hayır, olmaz, su ile saça değilmelidir!" [Muvatta, Tahâret 38, (1, 35).]

3610 ٢٣ – وعن ثوبان رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [بَعَثَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ سَرِيَّةً فَأَصَابَهُمُ الْبَرْدُ، فَلَمَّا قَدِمُوا عَلى رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ أَمَرَهُمْ أَنْ يَمْسَحُوا عَلى الْعَصَائِبِ وَالتَّسَاخِينِ]. أخرجه أبو داود.

«الْعَصَائِبُ»: العمائم لأن الرأس يعصب بها.

و«التَّسَاخِينُ»: الخفاف لا واحد لها.

23. (3610)- *Hz. Sevbân* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir seriyye göndermişti. Askerler soğukla karşılaşıp üşüdüler. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a döndükleri zaman, onlara sarıklarının ve mestlerinin üzerine meshetmelerini emretti."

3611 ٢٤ – وعن أنس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَتَوَضَّأُ وَعَلَيْهِ عِمَامَةٌ قِطْرِيَّةٌ فَأَدْخَلَ يَدَهُ تَحْتَ الْعِمَامَةِ فَمَسَحَ بِمُقَدَّمِ رَأْسِهِ وَلَمْ يَنْقُضِ الْعِمَامَةَ]. أخرجه أبو داود.

«الْقِطْرِيُّ»: ثوب أحمر له أعلام، وفيه بعض الخشونة، وقيل البرود القطرية: حلل جياد تحمل من قبل البحرين. قال الأزهري: وفي البحرين قرية يقال لها قطرية.

24. (3611)- *Hz.Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı abdest alırken gördüm. Üzerinde çizgili kırmızı bir sarık vardı. Elini sarığın altına soktu, başının ön kısmını meshetti, sarığını çözmedi." [Ebû Dâvud, Tahâret 57, (147).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydettiğimiz bu üç rivayet, sarık üzerine meshetmekle ilgilidir. Bu mevzuda cevaz ifade eden ve etmeyen başka rivayetler de var. Bazıları sarığın üzerine meshetmenin caiz olduğunu söylemiştir. Hz. Ebû Bekr, *Hz. Ömer, Hz. Enes* (radıyallahu anhüm), Tâbiîn ve Etba'ut tâbiînden Evzâî, Ahmed İbnu Hanbel, İshâk İbnu Râhûye, Ebû Sevr gibi bazıları da sarığa meshin yeterli olacağını söylemiştir.

Sarık üzerine meshin yeterli olmayacağını söyleyenler de var: Ebû Hanîfe, Süfyân-ı Sevrî, İmam Mâlik, İbnu'l-Mubârek, Şâfiî gibi, cumhurun görüşü budur.

2- Hadiste geçen kıtrî, bir kumaş çeşididir. Sertçe, üzerinde bazı çizgi ve alâmetler olan kırmızı renkli bir kumaş. Bahreyn'de Kıtr denen bir karyede imâl edildiği için kıtrî denmiştir.

3- Hadisten hareketle kırmızı renkli kumaşın sarık olara kullanılabileceğine hükmedilmiştir. Ancak hadis zayıftır.

4- Abdest alma sırasında başta sarık kalabilir. Abdest alırken başlarındaki sarıklarını atan müvesvislere, hadis cevaz hususunda delildir.

3612 ٢٥ – وعن ثابت بن أبي صفية قال: [قُلْتُ لأبي جعفرٍ وهو محمدُ الباقِر: حدَّثك جابرٌ رضِيَ الله عنه أنَّ النبيَّ ﷺ توضأ مرةً مرةً، ومرتينِ مرتينِ، وثلاثاً ثلاثاً؟ قال: نعمْ].

وفي رواية: «مرةً مرةً. قال: نعمْ» أخرجه الترمذي.

25. (3612)- *Sâbit İbnu Ebî Safiyye* anlatıyor: "Ebû Cafer'e -ki Muhammed el-Bâkır'dır- dedim ki: "Hz. Câbir (radıyallahu anh), sana Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın uzuvlarını birer birer, ikişer ikişer ve üçer üçer yıkayarak abdest aldığını söyledi mi?"

Bu soruma: "Evet!" diye cevap verdi."

Bir rivayette de: "Birer birer yıkayarak abdest aldı mı?"diye sordum; "Evet!" diye cevap verdi" şeklinde gelmiştir. [Tirmizî, Tahâret 35, (45, 46).]

3613 ٢٦ – وعن عبدالله بن زيد رَضيَ الله عنه: [أنَّ النبيَّ ﷺ توضأَ مرتينِ مرتينِ، وقال:

هُوَ نُورٌ عَلَى نُورٍ].

26. (3613)- *Abdullah İbnu Zeyd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ikişer ikişer yıkayarak abdest aldı ve: "Bu, nur üzerine nurdur" buyurdu."

3614 ٢٧– وعن عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ تَوَضَّأَ ثَلاثاً ثَلاثاً، وَقَالَ: هٰذَا وُضُوئِي وَوُضُوءُ الأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِي، وَوُضُوءُ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ]. أخرجهما رزين.

27. (3614)- *Hz. Osman* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, uzuvlarını üçer üçer yıkayarak abdest aldı ve şöyle buyurdu:

"Bu benim ve benden önceki diğer peygamberlerin ve İbrahim aleyhisselâm'ın abdestidir." [Rezîn tahric etmiştir.]

AÇIKLAMA:

Buraya kaydettiğimiz üç rivayet *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın farklı zamanlarda abdest uzuvlarını birer, ikişer, üçer kere yıkayarak abdest aldığını ifade etmektedir. Hatta bazı rivayetler, bazı uzuvlarını üç yıkarken, diğer bazılarını iki ve bir yıkayarak karma bir şekilde abdest aldığını göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

ABDESTİN SÜNNETLERİ

(Bunlar dokuzdur)

BİRİNCİ SÜNNET:

MİSVAK

3615 ١- عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قَال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لَوْلاَ أنْ أشُقَّ عَلى أُمَّتِي لأمَرْتُهُمْ بِالسِّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَلاَةٍ]. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.

وفي رواية مالك: «مَعَ كُلِّ وُضُوءٍ».

1. (3615)- *Ebû Hüreyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Eğer ümmetim üzerine zahmet vermeyecek olsaydım, her namazda misvak kullanmalarını emrederdim."* [Buhârî, Cuma 8, Temenni 9; Müslim, Tahâret 42, (252); Muvatta, Tahâret 115, (1, 66); Ebû Dâvud, Tahâret 115, (46); Tirmizî, Tahâret 18, (22); Nesâî, Tahâret 7, (1, 12).]

Bu metin Sahiheyn'in metnidir.

Muvatta'nın rivâyetinde: *"...her abdestte..."* denmiştir.

3616 ٢- ولأبي داود والترمذي عن زيد بن خالد الجهني رَضِيَ اللهُ عَنْه قَال: [سَمِعْتُ رسولَ الله ﷺ يَقُولُ: لَوْلاَ أنْ أشُقَّ عَلى أُمَّتِي لأمَرْتُهُمْ بِالسِّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَلاَةٍ، وَلأخَّرْتُ صَلاَةَ الْعِشَاءِ إلى ثُلُثِ اللَّيْلِ].

2. (3616)- *Ebû Dâvud* ve *Tirmizî*'nin Zeyd İbnu Hâlil el-Cühenî (radıyallahu anh)'tan kaydettikleri rivâyet şöyledir:

"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın şöyle söylediğini işittim: *"Ümmetime zahmet vermeyecek olsam, her namazda misvak kullanmalarını emrederdim ve yatsı namazını da gecenin üçte birine kadar te'hir ederdim."* [Ebû Dâvud, Tahâret 25, (47); Tirmizi, Tahâret 18, (23).]

3617 ٣- زاد الترمذي قال: [فَكَانَ زَيْدُ بنُ خَالِد يَشْهَدُ الصَّلاَةَ وَسِوَاكُهُ على أُذُنِه مَوْضِعَ الْقَلَمِ مِنْ أُذُنِ الْكَاتِبِ لاَ يَقُومُ إلى الصَّلاَةِ إلاَّ اسْتَنَّ، ثُمَّ يَرُدُّهُ إلى مَوْضِعِهِ].

3. (3617)- Tirmizî şu ziyâdede bulundu: "Zeyd İbnu Hâlid, namaza geldiği zaman misvağı kulağının üstünde olurdu, tıpkı kâtibin, kulağı üstündeki kalemi gibi. Misvaklanmadan namaza durmazdı. Misvaklandıktan sonra yine yerine koyardı." [Tirmizî, Tahâret 18, (23).]

3618 ٤- وعن حذيفة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ إذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ يَشُوصُ فَاهُ بِالسِّوَاكِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

وهذا لفظ الشيخين «يَشُوصُ»: أى يدلك.

4. (3618)- *Hz. Huzeyfe* radıyallahu anh anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gece (namaza) kalktığı vakit ağzını misvakla ovalardı." [Buhârî, Cuma 8, (2, 212), Vudû 73, Teheccüd 9; Müslim, Tahâret 45, (254); Ebû Dâvud, Tahâret 30, (55); Nesâî, Tahâret 2, (1, 8) Bu metin Sahîheyn'e aittir.]

3619 ٥- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُوضَعُ لَهُ وَضُوؤُهُ وَسِوَاكُهُ، فإذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ تَخَلَّى، ثُمَّ اسْتَاكَ].

5. (3619)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın abdest suyu ve misvâkı (akşamdan hazırlanıp yanına) konulurdu. Gece kalkınca abdest bozar, sonra misvaklanırdı."

3620 ٦- وفي أخرى: [كَانَ لاَ يَرْقُدُ مِنْ لَيْلٍ وَلاَ نَهَارٍ فَيَسْتَيْقِظُ إلاَّ تَسَوَّكَ قَبْلَ أنْ يَتَوَضَّأَ]. أخرجه مسلم وأبو داود، واللفظ له والنسائي.

6. (3620)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "(Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*) gece ve gündüz yattığında ve kalktığında mutlaka abdest almazdan önce misvaklanırdı." [Ebû Dâvud, Tahâret 27, 30, (51, 56, 57); Müslim: Tahâret 45, (253); Nesâî, Tahâret 8, (1, 13). Metin Ebû Dâvud'a ait.]

3621 ٧- وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: السِّوَاكُ مَطْهَرَةٌ لِلْفَمِ مَرْضَاةٌ لِلرَّبِّ تَعالى]. أخرجه النسائي.

7. (3621)- Yine *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resulullah

(aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Misvak ağız için temizlik vasıtasıdır. Rab Teâlâ için de rıza vesîlesidir."* [Nesâî, Tahâret 5, (1, 10).]

3622 ٨- وعن أبي موسى رضي الله عنه قال: [أتيت رسول الله ﷺ، وهو يستن بسواك في يده يقول: اع اع، والسواك في فيه كأنه يتهوع]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي، وهذا لفظ البخاري. «التهوع»: التقيؤ.

8. (3622)- *Hz. Ebû Musa* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a uğramıştım. Elindeki bir misvakla dişlerini misvaklıyordu ve ü, ü diye bir ses çıkarıyordu, misvak ağzındaydı, sanki kusuyor gibiydi." [Buhârî, Vudû 73; Müslim, Tahâret 46, (255); Ebû Dâvud, Tahâret 26, (49); Nesâî, Tahâret 3, (1, 9).]

3623 ٩- وعن ابن عمر رضي الله عنهما: [أن النبي ﷺ قال: أراني في المنام أستاك بسواك، فجاءني رجلان أحدهما أكبر من الآخر فناولت الأصغر منهما، فقيل لي: كبر، فدفعته إلى الأكبر منهما]. أخرجه الشيخان.

9. (3623)- *İbnu Ömer* radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Rüyamda gördüm ki, bir misvakla dişlerimi misvaklıyorum. İki kişi yanıma geldi, biri diğerinden bü-yüktü. Elimdeki misvakı onlardan küçük olana uzattım. Bana: "(Büyüğü) büyükle!" dendi. Bunun üzerine misvağı büyük olana verdim."* [Buhârî, Vudû 74; Müslim, Rü'ya 19, (2271). Hadisi, Buhârî muallak (senetsiz) olarak kaydetmiştir, Müslim ise senetli olarak kaydetmiştir]

3624 ١٠- وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [كان رسول الله ﷺ يعطيني السواك لأغسله فأبدأ به فأستاك، ثم أغسله فأدفعه إليه]. أخرجه أبو داود.

10. (3624)- *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana misvağını yıkamam için verirdi. (Teberrük için, yıkamazdan) önce kendim kullanırdım, sonra yıkayıp ona verirdim" [Ebû Dâvud, Tahâret 28, (52).]

AÇIKLAMA:

1- Beden temizliğinde *Resûlullah(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ehemmiyet verdiği hususlardan biri de diş temizliğidir. Sünnete göre, dişleri temizlemenin en pratik ve en müessir vâsıtası misvaktır. Sünnete uygun

olan misvâk, erâk ağacından yapılan çubuklardan ibârettir; ince lifleri, kendine has kokusu vardır. Kullanılacak çubuğun müstehab şekli şöyledir. Kullanan kişinin serçe parmağı kalınlığında, karışı uzunluğunda ve kuru olmalıdır. Ucu suda ıslatılınca yumuşar.

Su değmeden dişlere vurulur, sürtme işi yukarıdan aşağı değil enlemesine yapılır. Sadece dişlere değil, diş etlerine, dile ve hatta damağa da misvak yapılır, üç su verilir. Hadîsler, misvaklarken, çubuğun sertçe kullanılmasını tavsiye eder. Müstehab olan her abdest alışta, yatarken, yataktan kalkınca kullanılmasıdır. Misvaktan gâye sadece dişlerdeki kırıntıların, artıkların temizliği değildir.

2- Âlimler misvakın pek çok faydasını sayarlar. Bazılarını şöyle hatırlatabiliriz:

★ *Resûlullah*'ın mühim bir sünneti yerine gelmiş olur.

★ Allah'ın rızasına vesîledir.

★ Ağız temizliğini sağlar.

★ Dişleri parlatır, diş etlerini kırmızı kılar.

★ Ağız sağlığını sağlar, ağız kokusunu giderir.

★ Dişlerin sağlamlığını artırır, diş taşlarını önler.

★ Diş etlerini kuvvetlendirir.

★ Diş çürümelerini önler.

★ Zekâyı artırır.

★ Sesi güzelleştirir, konuşmayı kolaylaştırır.

★ Göze kuvvet verir.

★ Son nefeste kelime-i şehâdeti hatırlattırır.

★ İhtiyarlığı geciktirir.

★ Mideyi takviye edip, mide hastalıklarını önler.

★ Hazmın kolaylaşmasını sağlar.

★ Can çekişmeyi kolaylaştırır.

★ Bedenin rutubetini keser.

★ Sevabı artırarak ömrü bereketli kılar.

Pek çok hastalığın sindirim sistemi ve bilhassa mideden kaynaklandığı göz önüne alınınca mide sağlınığına fevkalâde te'sir edecek olan ağız temizliği ve onun yegane vâsıtası misvakın faydaları saymakla bit-

mez. Sadece "Mideyi takviye etmesi'nin hâsıl edeceği neticeler bütün organlarımıza, dolayısıyla hayatımızın seyrine müessirdir.

3- *Resûlullah* misvakın olmadığı durumlarda parmakla da olsa dişlerin ovulmasını tavsiye etmiştir. Fakihlerimiz, erâk ağacından yapılanı sünnete muvafık bulur ise de başkaca sert ağaçtan da misvak yapılabileceğini söylemiş ve hatta bezle de dişlerin ovulabileceğini belirtmiştir. Bazı yörelerimizde geven kökünden bile misvak yapılmaktadır. Erâk ağacından yapılanın yerini tutmasa da naylon fırçalar da kullanılabilir. Şu halde dinimiz diş temizliğini esas almış olmakta, bunun en güzel vasıtasının da erâk ağacından imâl edilen misvakın olduğunu söylemekte, fakat "illa da bu ağaçtan mamul olanla" diye bir ısrarda bulunmamaktadır. Dindar doktorlarımızın tavsiye ve rehberliğinde imkânımız dâhilinde olan vâsıtalarla behemahal dişlerimizi temiz tutmalıyız.

Resûlullah'tan ağız temizliği ile alakalı olarak kitaplarımızın kaydettiği bazı tavsiyeler:

"Ağızlarınız Kur'an yoludur, onları misvak ile temizleyin."

"Misvak kullandıktan sonra kılınan bir namaz, misvak kullanmadan kılınan namazdan sevab yönüyle yetmişbeş kat üstündür."

"Niye sararmış dişlerinizle yanıma giriyorsunuz? Dişlerinizi misvaklayın."

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) gece gündüz, mukim ve sefer halinde misvak kullanmayı hiç ihmâl etmemiştir. Buhârî'nin bir rivayeti, ölüm döşeğinde iken bile misvakı ihmâl etmediğini belirtir. Ashab-ı Kiram da misvaka gereken ehemmiyeti vermiştir. Rivâyetler, kulaklarının arkasında misvak taşıdıkları halde yola çıktıklarını belirtir.

4- Aynî, misvakın sünnet-i müekkede olduğunu, mendubiyeti husûsunda icmâ vâki olduğunu; Evzâî"nin: "O, abdestin yarısıdır" dediğini kaydeder.

5- Misvak hususunda ulemânın ihtilafı var: Bu neyin sünnetidir?

★ Bazıları, "Abdestin sünnetidir" demiştir.

★ Bazıları, "Namazın sünnetidir" demiştir.

★ Bazıları, "Dinin sünnetidir" demiştir.

Ebû Hanîfe rahimehullah "Dinin sünnetidir" diyenlerdendir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* pekçok kereler abdeste mukârin olmaksızın da misvak kullandığı için, misvağı, dinin sünneti olarak değerlendiren görüş daha kuvvetli ve isabetli gözükmektedir. Hidâye'de müstehab

olduğu ifâde edilir. *İmam Şâfiî* de böyle hükmetmiştir. İbnu Hazm: "O, sünnettir, her namazda yapılabilirse efdaldir. Cuma günü ise gerekli bir farzdır" der. *Ehl-i Zâhirin* "vacib" dediği, İshak İbnu Râhûye'nin: "O vâcibtir, kişi kasden terkederse namaz bâtıldır" dediği rivâyet edilmiştir. Nevevî, İshak'tan yapılan bu rivâyeti yanlış bulur.

6. *M. Fethullah Gülen Hocaefendi* ise şunları söylüyor

"Kütüb-ü Sitte'nin (Altı Hadîs Kitabı) ittifakla rivayet ettikleri ve arkasında kırk'a yakın sahâbenin imzası bulunan, bu yönüyle de mütevatir olan bir hadîslerinde de Allah Resûlü: لَوْلاَ اَنْ اَشُقَّ عَلَى اُمَّتِى لاَمَرْتُهُمْ بِالسِّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَلاَةٍ *"Eğer ümmetime zor geleceğinden çekinmeseydim, her namazın başında onlara misvak kullanmalarını emrederdim"* buyuruyorlar.[26]

Ümmetini zora koşma endişesini taşıdığından dolayı, böyle bir emirde bulunmamış. Yoksa, misvak kullanmak da, aynen abdest gibi namazın farzlarından olacaktı. Böyle bir şey ise, bu dinin ruhu olan kolaylık prensibine aykırı düşecekti. Çünkü herkes, her yerde misvak bulamayabilirdi...

Misvak kullanmak farz değildir; ama mühim bir sünnettir. Eskiler bu mes'ele üzerine ciltlerle kitap yazmışlar. Yeni araştırmacılarımız da değişik buudlarıyla misvak mevzuunu ilmî tahlillere tâbi tutup araştırdılar. Gelecekte -İnşaallah- onları da okuyacaksınız...

Sivaklama, "diş temizleme" demektir ve bu sadece misvakla olmaz; parmaklarla, tuzla, macunla, daha başka şeylerle de yapılabilir. Evet, isteyen istediği şekilde dişini temizleyebilir; buna kimsenin diyeceği birşey yoktur. Ancak, misvağın da kendine göre bir kısım hususiyetlerinin bulunduğu gözardı edilmemelidir.

Şimdi, bir din düşünün ki, o dinin mübelliği (Bâni ve kurucusu değil. Çünkü dinin kurucusu ve bânisi sadece Allah (cc)'tır. Efendimiz, O'nun tebliğcisidir.) günde beş-on defa misvak kullanmayı, hem de bir sünnet olarak misvak kullanmayı emretmektedir. Bu itibarla diyebiliriz ki, bu din; günümüzün diş temizliği, diş hijyeni anlayışını çok gerilerde bırak-maktadır. Halk yığınları bir yana, ben, diş hekimlerinin dahi, günde beş-on defa dişlerini fırçalayacağını zannetmiyorum. Halbuki Efendimiz'in -en azından- günlük diş temizliği, bu adedi buluyordu. Gece birkaç defa kalkar; namaz kılar ve her namazdan evvel mutlaka misvak kullanırdı.[27] Sabah namazında, işrâk ve kuşluk namazlarında, öğle, ikindi, akşam ve yatsı na-

26– Buhârî, Cuma 8; Müslim, Tahâret, 42; Ebu Dâvud, Tahâret, 25; Tirmizî, Tahâret, 18; Nesaî, Tahâret,6; İbn Mâce, Tahâret, 7; Müsned, 1/80

27– Buhârî, Vudû' 73; Müslim, Tahâret, 46, 47.

mazlarında; namaza durmadan ve abdest alırken sürekli misvak kullandığı gibi, birşey yiyip içtikten sonra da dişlerini temizlemeyi ihmal etmezlerdi. Şimdi bütün bunları sayacak olursak, zannediyorum verdiğimiz rakamdan daha fazla Allah Resûlü'nün misvak kullandığına yani, dişlerini temizlediğine şahit oluruz."[28]

ABDESTİN İKİNCİ SÜNNETİ:

ELLERİN YIKANMASI

3625 ١ – عن أبي هريرة رضيَ الله عنْه: [أنَّ النَّبيَّ ﷺ قَـالَ: إذَا اسْتيقَظَ أحَدُكُمْ مِنْ مَنَامِهِ فَلاَ يَغْمِسْ يَدَهُ في الإنَاءِ حتَّى يَغْسِلَهَا ثَلاثاً، فإنَّهُ لاَ يَدْرِى أيْنَ بَاتَتْ يَدُهُ].

أخرجه الستة، وهذا لفظ مسلم.

وفي رواية لأبي داود: «فإنَّهُ لا يَدْرِى أيْنَ كَانَتْ تَطُوفُ يَدُهُ».

1. (3625)- *Hz. Ebû Hüreyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resulllah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Uykudan uyanınca, sizden hiç kimse, üç sefer yıkamadıkça ellerini kaba banmasın. Çünkü o, ellerin geceyi (vücudunun neresinde) geçirdiğini bilemez."* [Buhârî, Vudû 26; Müslim, Tahâret 87, (278); Muvatta, Tahâret 9, (1, 21); Ebû Dâvud, Tahâret 49, (103, 104, 105); Tirmizî, Tahâret 19, (24); Nesâî, Tahâret 1, (1, 6, 7).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet Buhârî'de biraz farkla şöyle gelmiştir. *"...Biriniz uykusundan uyandığı vakit, abdest suyuna batırmazdan önce elini üç kere yıkasın, çünkü ellerin nerede gecelediğini bilemezsiniz."*

İbnu Huzeyme'nin rivâyetinde: *"...kabına veya abdest suyuna..."* denmiştir. Şu halde kastedilen şey abdest için hazırlanan su veya onun konduğu kaptır. Gusül için hazırlanan kaplar -ve kıyasla bütün su kapları- aynı hükme tâbidir.

2- Hadîs, gece uykusundan uyanınca ellerin yıkanmasını âmirdir. Gündüz uykusu da kaylûle adı ile meşrû olmasına rağmen be-tahsis gecenin zikri, gâlib duruma göredir. Uyumanın asıl vakti gecedir ve gece uykusu daha uzundur.

3- Cumhur, bu emri mendub olarak değerlendirmiştir. Ancak Ahmet İbnu Hanbel "gece uykusu"ndan uyanınca vâcib olduğunu söyler, gündüz için müstehab der. Şayet yıkamadan batıracak olsa ekseriyet suyun necis

28– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/134-135.

sayılmayacağında ittifak ederken; *İshâk, Dâvud* ve *Taberî*, "Necîs olur" demiştir. Bunlar, böyle bir suyun dökülmesiyle ilgili hadîste gelen emri esas almıştır, ancak cumhur, o hadîsin zayıf olduğunu söyler. Cumhûru, bu emri vâcibe hamletmekten uzaklaştıran karîne, hadîsteki şekk uyandıran durumdur. Zirâ bir emre şekk ârız oldumu vücûbu ortadan kaldırır. Burada el'in temiz olması asıldır, geceleyin kirlenmiş olması muhtemeldir. Beyzavî der ki: "Hadîste, bu emrin verilmesinin sebebi necâset ihtimâ-lidir. Zirâ Şârî *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir hüküm zikreder, arkadan da bir illet kaydederse bu hükmün, o sebep için verildiğine delil olur."

Uyuyanın elinin kirlenmiş olması ihtimali yıkanmasını gerektirirse, uyanık kimsenin eline pislik bulaşmış olabileceğine dair bir şekke düşmesi de elinin yıkanması husûsunda aynı hükmü getirir.

Ebû Avâne, bu hadîsin hükmünün vâcib olmadığına bir başka delil gösterir: İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ'nın bir rivâyetine göre Aleyhissalâtu vesselâm uyanınca doğrudan gidip duvarda asılı bulunan kabın (şenn) suyu ile abdest almıştır.

4- Hadîste geçen sizden biri tâbirinden hareketle bu hükmün Resûlullah'tan başkasıyla ilgili olduğu söylenmiş ise de, uyanıklık (yakaza) halinde abdestten önce ellerini yıkadığına dair sahîh rivâyetlerde gelen sünneti ile cevap verilmiştir. Öyleyse uykudan sonra müstehab olması evladır. Resûlullah'ın, bazan terki "bunun cevâzını beyan içindir' denmiştir.

5- Şunu da kaydedelim ki, bâzı âlimler: "Bu taabbüdî bir emirdir, elin pislenmesi husûsunda şekke düşene de düşmeyene de, uyanık olana da, uykudan kalkana da gereklidir" demiştir. Bu durumda elin yıkanması takarrüb ve rıza-yı İlâhi için yapılmış olacaktır. Bu maksadla yapmak amelin en üstün derecesini teşkil eder.

6- Üç sefer yıkamak'la sınırlamanın gözle görülmeyen pislik için olduğu belirtilmiştir. Gözle görülen pislik varsa elbette ki onun izâlesine kadar yıkamaya devam edilecektir. Mamâfih bazı rivâyetlerde, sayı zikredilmeden yıkama emri de gelmiştir: فَلاَ يَضَعْ فِي الْوَضُوءِ حَتَّى يَغْسِلَهَا "...yıkayıncaya kadar ellerini abdest suyuna bandırmasın."

Burada nehiy tenzîhidir. Yaparsa müstehab terkederse mekruhtur. Üçten az yıkandığı takdirde kerâhet kalkmaz, Şâfiî hazretleri böyle hükmetmiştir.

7- Hadîsteki el tabirinden maksat avuç'tur. Kollar girmez. Bu tasrihi şunun için yapıyoruz: Hadîslerde bazan el (yed) ile dirseğe kadar olan kısım kastedilir.

Bütün bu söylenenler, uykudan uyananlar hakkındaki hükümdür. Uyanık olan kimse hakkında da bunu yapmak, Hz. Osman ve Abdullah *İbnu Zeyd*'den gelen bir rivâyete binâen müstehabtır. Şu farkla ki, uyanık kimsenin bu ön yıkamayı terkedip, doğrudan elini abdest için suya banması mekruh değildir, çünkü bunun hakkında nehiy vârid olmamıştır. Ayrıca *Ebû Hüreyre*'nin böyle yaptığı ve terkte bir beis görmediği de rivâyet edilmiştir. Keza Hz. Bera ve İbnu Ömer'den de benzeri amel rivâyet edilmiştir.

8- Elin nerede gecelemiş olduğu meselesine gelince: Bundan maksad bedenin neresinde demektir. İmam Şâfiî der ki: "Araplar o zamanda taşla istinca yaparlardı, memleketleri sıcaktı, uyuyunca terlemeleri de muhtemeldir. (Uyurken, terin ve kaşıntının sebebiyle) elini kirli yerlerde veya bir sivilce veya bir hayvan kanı veya bir başka pislik üzerinde dolaştırmış olması muhtemeldir. Bütün bu durumlar, elin kirlenmiş olma ihtimalini artırdığı için uyanınca ilk iş, yıkanmasının gereğini ortaya koyar."

9- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FAİDELER:

★ Tam güven vereni esas almalıdır.

★ İbadette ihtiyatla amel edilmelidir.

★ Utandırıcı hususlar anlaşılacak bir üslubla kinaye yoluyla ifade edilmelidir.

★ Necâsetin üç kere yıkanması müstehabtır. Zirâ necâset vehmine düşünülünce üç sefer yıkamak emredilirse, necâset görülünce üç sefer yıkanması evla olur.

★ Namaz için ruhsat verilen istinca mahallinin kirli olabileceği kabul edilmiştir.

★ Uykudan kalkınca elleri yıkamak gerekir.

★ *"Erkek uzvuna değmek abdest gerektirir"* diyenlerin görüşüne destek var.

★ Az su, "abdest almak niyetiyle" içine el sokulmakla mâ-i müstâmel olmaz.

ABDESTİN ÜÇÜNCÜ SÜNNETİ:

İSTİNSAR, İSTİNŞAK VE MAZMAZA

3626 ١ — عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: مَنْ تَوَضَّأَ فَلْيَسْتَنْثِرْ،

وَمَنِ اسْتَجْمَرَ فَلْيُوتِرْ]. أخرجه الستة إلا الترمذي، وهذا لفظ البخاري.

1. (3626)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Kim abdest alırsa istinsarda bulunsun (sümkürsün), kim taşla istinca yaparsa teklesin."*** [Buhârî, Vudû 25; Müslim, Tahâret 20, 22, (237); Muvatta, Tahâret 2, 3, (1,19); Ebû Dâvud, Tahâret 55, (140); Nesâî, Tahâret 70, 72, (1, 66, 67).]

AÇIKLAMA:

1- *İstinsar:* Burunda olan bir şeyi şiddetle neşretmek, atmak ma'nâsına gelir ki sümkürmek deriz. Mamafih abdest sırasında burna su çekip dışarı salmak suretiyle burnu temizlemek ma'nâsına gelen istinşak ma'nâsında istinsâr denilmiştir. Bir başka ifade ile istinşak, suyu burunda hâsıl edilen hava akımıyla burnun üst boşluklarına çekmek, istinsar da çekilen bu suyu şiddetle dışarı atmaktır. İstinşak'tan maksad burnun içini tanzif etmek; istinsar da, bu dahili pisliği su ile dışarı atmaktır.

2- *İsticmâr:* Büyük abdestten sonra istinca denen temizliği taşla yapmaya isticmâr denmektedir ve bunun 3 veya 5 veya 7 gibi tek sayıda olması tavsiye edilmektedir.

3- Bazı âlimler, bu hadisi esas alarak istinşakın (burnu yıkamanın) sahih olabilmesi için istinsârın yani sümkürmenin şart olduğunu söyleyerek bunun vâcib olduğuna hükmetmiştir: *Ahmed İbnu Hanbel, İshâk İbnu Râhûye* gibi. Cumhur ise, istinsârın mendub olduğuna hükmeder. Delilleri, Resûlullah'ın bir bedeviye abdesti tarif ederken istinsardan bahsetmediğini gösteren Tirmizî'deki bir rivayettir: تَوَضَّأْ كَمَا أَمَرَكَ اللّٰهُ *"Allah'ın sana emrettiği şekilde abdestini al"* der ve âyete havâle eder. Âyette ise istinşak zikri geçmez.

3627 ٢– وفي رواية مسلم: [إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ فَلْيَجْعَلْ فِي أَنْفِهِ مَاءً، ثُمَّ لِيَنْتَثِرْ].

وفي أخرى: « فَلْيَسْتَنْشِقْ بِمَنْخِرَيْهِ مِنَ الْمَاءِ، ثُمَّ لِيَنْتَثِرْ ».

2. (3627)- Müslim'in bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Sizden biri abdest alınca burnuna su çeksin, sonra sümkürsün." [Müslim, Tahâret 20, (237).]

Bir diğer rivayette: *"...Burun deliklerine su çeksin, sonra sümkürsün" şeklindedir."* [Müslim, Tahâret 21, (237).]

3628 ٣– وفي أخرى لهما وللنسائى: [إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ مَنَامِهِ فَلْيَسْتَنْثِرْ ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَبِيتُ عَلَى خَيَاشِيمِهِ].

3. (3628)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz uykudan uyandığı zaman üç kere sümkürsün. Zirâ şeytan, burnunun içinde geceler."* [Buhârî, Bed'ül-Halk 11, (6, 243); Müslim, Tahâret 23, (238); Nesâî, Tahâret 73, (1, 67).]

AÇIKLAMA:

Şeytanın burunda gecelemesi, hadisin zâhirine göre her uyuyana mahsus bir durumdur. Ancak, şeytana karşı korunma tedbirlerine başvurmayan kimselere mahsus olması da muhtemeldir. Nitekim bazı hadislerde yatmazdan önce Âyete'l-Kürsî okuyan kimseye şeytanın yaklaşmayacağı zikredilir. Bir hadiste de "Lâilahe illallâhu vahdehû lâ şerîke leh, lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr" zikrini günde yüz defa okuyanlara vaadedilen hayırlardan biri de şeytana karşı sığınak (hırz) olmasıdır.

Hadiste geçen ve burnun iç kısmının "şeytana geceleme yeri (yuva) olması" mefhumunu hakikat olarak anlamak isteyen âlimler olmuştur. Bunlar: "Zira derler, burun, vücudun kalbe açılan yollarından biridir. Nitekim vücudda bununla kulaktan başka kalbe açılan menfez yoktur, her taraf kapalıdır. Bir hadiste şeytan kapalı kapıları açamaz denmiş ve esneme esnasında ağızın kapatılması tavsiye edilmiş, sebep olarak da şeytanın girmemesi söylenmiştir. Şu halde bütün bu zikredilenler şeytanın gerçekten burunda gecelediği ma'nâsını te'yid eder."

Ancak bu ifadeyi bir istiare kabul edip ma'nâyı hakikate değil mecaza hamledenler de olmuştur. Bunlara göre, burnun içinde hâsıl olan pislik şeytana pek muvafık düşer. Çünkü o, bütün pislikleri, kirlilikleri, küfürleri, şerleri sever. Öyleyse istiare yoluyla bunlara şeytan denmiş, orasının şeytana yakışan bir hal aldığı belirtilmek istenmiştir. Öyleyse burnu şeytana lâyık halden kurtarmak gerekir, bu da temizlikle olur. Şu halde burada şeytanın zikri, temizliğe teşvikte müessiriyet kazanmak, o hususta muhatabı ikna içindir.

3629 ٤– وعن عبدالله بن زيد رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ مَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ مِنْ كَفٍّ وَاحِدٍ فَعَلَ ذلكَ ثَلاثاً]. أخرجه الترمذي.

4. (3629)- *Abdullah İbnu Zeyd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı bir avuç su ile hem mazmaza hem de istinşak yaparken gördüm, bunu üç kere yapmıştı." [Tirmizî, Tahâret 22, (28).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisten hareketle bazı âlimler mazmaza ve istinşakın üç avuç su ile yapılacağına hükmetmiştir. Şöyle ki; Bir avuç alıp mazmaza ve istinşâk yapacak, bir avuç daha alıp tekrar mazmaza ve istinşak yapacak, üçüncü avuçla da mazmaza ve istinşak yapacak. Böylece mazmaza ve istinşak her seferinde birleştirilmiş olacaktır. *Şâfiî* ve *Ahmed İbnu Hanbel* bu görüştedir.

Ebû Hanîfe'ye göre ise mazmaza ile istinşak ayrı ayrı yapılmalıdır: Üç avuç su ile üç kere mazmaza yapılır. Sonra da üç avuç su ile üç kere istinşak yapılır.

Bu hükümde, *Ka'b İbnu Amr*'ın bir rivayeti esas alınmıştır: "Ka'b der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest aldı. Üç kere mazmaza, üç kere istinşakta bulundu. Herbirinde yeni su aldı." Hanefîler bu meselede başka rivayetleri de delil olarak göstermişlerdir.

Mazmaza ve istinşakı birleştirme ve ayırma hususundaki ihtilaf câiz değil şeklinde bir ihtilaf değil, efdaliyete müteallik bir ihtilaftır. Nitekim, birleştirmeyi Hanefîler de tecviz ederler.

3630 ٥– وعن طلحة بن مصرّف عن أبيه عن جده رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [دَخَلْتُ عَلَى رسولِ اللّٰه ﷺ وهو يتوضأ والماءُ يَسِيلُ مِنْ وجهِهِ ولِحْيتِهِ عَلَى صَدْرِهِ فرأيتُه يَفْصِلُ بينَ المَضْمَضَةِ والاسْتِنْشَاقِ]. أخرجه أبو داود.

5. (3630)- *Talha İbnu Musarrıf an ebîhi an ceddihî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına girdim, abdest alıyordu. Su, yüzünden ve sakalından göğsüne akıyordu. Mazmaza ve istinşakın arasını da ayırmıştı." [Ebû Dâvud, Tahâret 54, (139).]

AÇIKLAMA için önceki hadise bakılmalıdır.

3631 ٦– وعن عليّ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: [أنَّهُ دَعَا بِوَضُوءٍ فَمَضْمَضَ واستنشقَ ونثرَ بيدِهِ اليُسْرَى، ثُمَّ قال: هكذا طُهُورُ نبيِّ اللّٰهِ ﷺ]. أخرجه النسائي.

6. (3631)- *Hz.Ali* (radıyallahu anh)'tan anlatıldığına göre, su istemiş ve mazmaza ve istinşak yapmış, sol eliyle sümkürmüş sonra da:

"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın temizliği böyleydi" demiştir. [Nesâî, Tahâret 74, (1,67).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, abdest alırken sümkürme işinin sol elle olacağını ifade etmektedir.

ABDESTİN DÖRDÜNCÜ SÜNNETİ:

SAKAL VE PARMAKLARI HİLALLEMEK

3632 ١ - عن عثمان بن عفان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ كَانَ يُخَلِّلُ لِحْيَتَهُ]. أخرجه الترمذي وصححه.

1.(3632)- *Osmân İbnu Affân* (radıyallahu anh)'ın anlattığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sakalını hilâlliyor idi." [Tirmizî, Tahâret 23, (31).]

AÇIKLAMA:

Hilallemek veya tahlîl etmek, araya geçirmek ma'nâsına gelir. Sakalın hilâllenmesi, parmakların sakalın arasına sokulmasıdır. Yani suyun, abdest sırasında sakalın dibine nüfuzunu sağlamak için, parmaklarla sakalı taramak, yollar açıp suyun aralara girmesini sağlamaktır. Parmakların hilallenmesi de bir elin parmakları arasına diğer elin parmaklarını sokarak hareket ettirmek, suyun parmak aralarına iyice nüfuzunu ve oraların eksiksiz temizlenmesini sağlamaktır.

Hadis, hilâllemenin meşruiyyetine delâlet eder. Ancak, bunun hükmü hususunda ülemâ ihtilâf etmiştir. Bazıları, hem abdestte hem de gusülde vacib olduğuna hükmetmiştir: *Hasan İbnu Sâlih, Ebû Sevr* ve Zâhirîler bu görüştedir.

İmam Mâlik, Şâfiî, Sevrî ve *Evzâî* gibi bir kısım fukaha, sakalı hilâllemenin abdestte vacib olmadığını söylemiştir.

İmam Mâlik ve *Medine* ulemâsının bir kısmı ise "cenâbet guslünde de vâcib olmadığını" söylemiştir.

Şâfiî, Ebû Hanîfe ve bunların ashabları *Sevrî, Evzâî, Leys, Ahmed, İshâk, Ebû Sevr, Dâvud-u Zâhirî, Taberî* ve Ehl-i ilmin ekseriyeti, sakalı hilâllemeyi sadece cenâbet guslünde vâcib görmüştür, abdestte görmemiştir.

İbnu'l-Arabî, sakalın hilâllenmesi hususunda İmam Mâlik'ten iki ayrı görüş rivayet edildiğine dikkat çeker: "Birine göre, sakal kesîf dahi olsa vacibtir. Diğerine göre sünnettir, çünkü o, bazan batın hükmüne geçer, gözün içi gibi."

3633 ٢- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عنه: [أنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إذَا تَوَضَّأَ أخَذَ كَفّاً مِنْ مَاءٍ فَيُدْخِلُهُ تَحْتَ حَنَكِهِ، وَيُخَلِّلُ بِهِ لِحْيَتَهُ وَيَقُولُ: هكَذَا أمَرَنِي رَبِّي عَزَّ وَجَلَّ]. أخرجه أبو داود.

2. (3633)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest alınca bir avuç su alır, onu çenesinin altına tutup onunla sakalını hilâller ve: *"Aziz ve Celîl olan Rabbim böyle emretti"* derdi. [Ebû Dâvud, Tahâret 56, (145).]

3634 ٣- وعن المستورد بن شداد رَضِيَ اللهُ عنه قال: [رَأيْتُ النَّبِيَّ ﷺ إذَا تَوَضَّأَ يُدَلِّكُ أصَابِعَ رِجْلَيْهِ بِخِنْصَرِهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (3634)- *Müstevrid İbnu Şeddâd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı gördüm. Abdest aldığı zaman ayaklarının parmaklarını serçe parmağı ile hilâlliyordu." [Tirmizî, Tahâret 30, (40); Ebû Dâvud, Tahâret 58, (148).]

3635 ٤- وعن لقيط بن صبرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: أخْبِرْنِي عَنِ الْوُضُوءِ. قَالَ: أسْبِغِ الْوُضُوءَ، وَخَلِّلْ بَيْنَ الأصَابِعِ وَبَالِغْ فِي الاسْتِنْشَاقِ إلاَّ أنْ تَكُونَ صَائِماً]. أخرجه أصحاب السنن.

«إسْبَاغُ الْوُضُوءِ»: إتمامه، وإفاضة الماء على الأعضاء تاماً كاملاً، وزيادة على مقدار الواجب.

4. (3635)- *Lakît İbnu Sabıra* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Dedim ki: "Ey Allah'ın Resûlü! Bana abdestten haber ver!" Aleyhissalâtu vesselâm:

"Abdesti tam al, parmaklar arasını hilâlle, istinşak'da mübâlağa yap, oruçlu olursan mübalâğa yapma" buyurdu." [Ebû Dâvud, Tahâret 55, (142, 143, 144); Tirmizî, Tahâret 30, (38); Nesâî, Tahâret 71, 92, (1, 66, 79).]

ABDESTİN BEŞİNCİ SÜNNETİ:

KULAKLARI MESHETMEK

3636 ١- عن الربيع بنت معوذ رَضِيَ اللهُ عنها قالت: [تَوَضَّأ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَأدْخَلَ إصْبَعَهُ فِي جُحْرَى أُذُنَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

1. (3636)- *Rebî' Bintu Muavviz* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest aldı, (bu esnada) elini kulaklarının hücresine soktu." [Ebû Dâvud, Tahâret 50, (131).]

3637 ٢– وعن نافع قال: [كَانَ ابنُ عُمَرَ يأخُذُ المَاءَ بأُصْبعَيْه لأُذُنَيْه]. أخرجه مالك.

2. (3637)- *Nâfi* merhum anlatıyor: "İbnu Ömer, kulakları için suyu parmağıyla alırdı." [Muvatta, Tahâret 37, (1, 34).]

ABDESTİN ALTINCI SÜNNETİ:

ABDESTİ TAM ALMAK

3638 ١– عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّ النَّبيَّ ﷺ قال: إنَّ أُمَّتي يُدْعَوْنَ يومَ القيامَة غُرّاً مُحَجَّلِينَ مِن آثارِ الوُضُوءِ، فَمَنِ اسْتَطَاعَ مِنكُمْ أنْ يُطِيلَ غُرَّتَهُ فَلْيَفْعَلْ].

1. (3638)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ümmetim Kıyamet günü çağırıldıkları vakit abdestin izi olarak (nurdan) bir parlaklıkları olduğu halde gelirler. Öyleyse kimin imkânı varsa parlaklığını artırsın."*

3639 ٢– وفي أخرى: [أنَّ أبَا هُرَيرةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ تَوَضَّأ فَغَسَلَ وَجْهَهُ ويَدَيْهِ حَتّى كَادَ يَبْلُغُ المَنْكِبَيْنِ، ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ حَتّى رَفَعَ إلى السَّاقَيْنِ، ثُمَّ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: إنَّ أُمَّتي يَأتُونَ يَومَ القِيَامَةِ غُرّاً، فَذَكَرَ الحَدِيثَ]. أخرجه الشيخان والنسائي، وهذا لفظ الشيخين.

2. (3639)- Bir diğer rivayette şöyle gelmiştir: "Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) abdest aldı, yüzünü yıkadı, ellerini yıkadı ellerini yıkarken nerdeyse omuza kadar yıkıyordu. Sonra ayaklarını yıkadı ve nerdeyse bacaklarına kadar yükseldi. Sonra dedi ki: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, *"Ümmetim Kıyamet günü (abdest uzuvlarındaki) parlaklıkla gelir.."* Gerisi yukarıdaki gibi devam ediyor.

3640 ٣– ولمسلم في أخرى قال: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: تَبْلُغُ الحِلْيَةُ مِنَ المُؤمِنِ حَيْثُ يَبْلُغُ الوُضُوءُ].

«الغُرَّةُ والتَّحْجِيلُ»: بياض في وجه الفرس وقوائمه، وذلك مما يحسنه ويزينه فاستعاره للإنسان، وجعل أثر الوضوء في الوجه واليدين والرجلين كالبياض الذي هو للفرس.

3. (3640)- Müslim'in diğer bir rivayetinde şöyle denmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"...Mü'minin zîneti, abdestin yükseldiği yere kadar yükselir.."* [Buhârî, Vudû 3; Müslim, Tahâret 34, 35, 40, (246, 250); Nesâî,Tahâret 110, (1, 94, 95).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* burada abdestin faziletini beyan etmektedir. Ahirette, abdest sebebiyle müslümanlar hususî bir nurla temayüz edeceklerdir. Bu nur, bazı hayvanların alınlarındaki veya bacaklarındaki beyazlığa benzetilmiştir. Dilimizde sakar veya seki tabir edilen bu beyaz lekelerin Arapçada karşılığı gurre ve tahcil'dir.[29] Gurre, beyazlığa denir. Ayaklarında beyazlığı olan ata da *muhaccel* denir.

Şu halde Kıyamet günü ellerde ve ayaklarda hâsıl olacak parlaklık tahcîl'le, başta hasıl olacak parlaklık ise gurre ile ifade edilmiştir.

2- *Ebû Hüreyre* hadisinde bu parlaklıkların yükseltilmesi yâni artırılması tavsiye edilmektedir. Bununla abdest sırasında yıkanması farz yerlerin sınırlarını aşarak yıkamak kastedilmiş olmaktadır. Hatta Ebû Hüreyre (radıyallahu anh)'ın ayaklarını baldırlarına kadar, kollarını pazu ve omuzlarına kadar yıkadığı belirtilir. Bunun nihaî hududu ihtilaflıdır. Sadedinde olduğumuz hadiste, *Ebû Hüreyre* kollar için omuzlara kadar, ayaklar için dizlere kadar demiştir. Ancak bazıları, kollarda pazuların, ayaklarda baldırların yarısına kadar olacağını, bu hududun müstehab olduğunu söylemiştir. "Bunun muayyen hududu yoktur, ayakta topukları biraz geçmek, kollarda da dirsekleri biraz geçmek yeterlidir" diyen de olmuştur. Bazı âlimler yaz ve kış şartlarına göre bu hududun daha uzun ve daha kısa tutulabileceğine de işaret etmiştir.

3- Şunu da kaydedelim ki, Ebû Hüreyre hadisindeki: *"Kimin imkânı varsa parlaklığını artırsın"* ibaresinin Resulullah'ın sözü değil, Ebû Hüreyre'nin sözü olması ihtimaline yer verilmiştir. Bu sebeple fakihler, abdest uzuvlarının "uzatılması" meselesinde ısrarlı olmamışlardır.

4- *Halîmî, Ebû Hüreyre* hadisiyle istidlal ederek abdestin bu ümmete has bir imtiyaz olduğunu söylemiş, bu hükme, hadiste Resûlullah'ın: *"Bu benim ve benden önceki peygamberlerin abdestidir"* sözüyle itiraz edenlere: "Rivayette abdest, önceki ümmetlere nisbet edilmiyor, sadece peygamberlere nisbet ediliyor, önceki ümmetlere emredilmemiş olduğu

29- Tahcîl, asıl olarak hacl'den gelir. Hacl ayağa takılan halhal'dır. Muhaccel, ayaklarında beyazlık olan at'a denir.

anlaşılmaktadır. Halbuki hem Hz. Peygamber'e hem de O'nun ümmetine emredilmiştir" diye cevap verilmiştir. Ancak gerek *Hz. İbrahim*'in zevceleri *Hz. Sârâ* ve gerekse Benî İsrail'den Cüreyc'le ilgili kıssalarda abdest alma namaz kılma tabirleri geçmektedir. Bunları da dikkate alan muhakkik âlimler: "Bu ümmetin imtiyazı olan husus, gurre ve tahcîl'dir, abdestin aslı değil" demiştir.

ABDESTİN YEDİNCİ SÜNNETİ:

SUYUN MİKTARI

3641 ١ – عن أنس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ يَغْتَسِلُ بِالصَّاعِ إلى خَمْسَةِ أمْدَادٍ وَيَتَوَضَّأُ بِالْمُدِّ].

وفي رواية: «بِخَمْسَةِ مَكَاكِيكَ، وَيَتَوَضَّأُ بِمَكُّوكٍ».

وفي أخرى: «بِخَمْسَةِ مَكَاكِي» أخرجه الخمسة، وهذا لفظ الشيخين.

وفي رواية الترمذي: «أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: يُجْزِى فِي الْوُضُوءِ رِطْلاَنِ مِنْ مَاءٍ».

وعند أبي داود: «وَكَانَ يَتَوَضَّأُ بِإنَاءٍ يَسَعُ رِطْلَيْنِ، وَيَغْتَسِلُ بِالصَّاعِ».

«المَكُّوكُ»: المدّ.

1. (3641)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (miktarca) bir sa'dan beş müdd'e kadar olan su ile yıkanır, bir müdd su ile abdest alırdı."

Bir başka rivayette: "...beş mekkûk ile yıkanır, bir mekkûk ile de abdest alırdı" denmiştir.

Bir diğer rivayette: "...beş..." denmiştir.

Tirmizî'nin rivayetinde "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Abdest için iki rıtl su kâfidir."*

Ebû Dâvud'un rivayetinde: "...Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* iki rıtl ihtiva eden kapla abdest alır, bir sâ' ile guslederdi" denmiştir. [Buhârî, Vudû 47; Müslim, Hayz 51, (325); Ebû Dâvud, Tahâret 44, (95); Tirmizî, Salât 425, (609); Nesâî, Tahâret 59, (1, 57, 58).]

AÇIKLAMA:

Burada *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın abdest ve gusülde kul-

landığı su miktarı belirtilmektedir. Ancak günümüzde ölçü birimleri ne sâ'dır, ne rıtl, ne de mekkûk. Belirtilen miktarları kavramada bu bir zorluk olduğu gibi, şer'î kitaplarımızda müdd'ün, farklı hacimler ihtivâ eden çeşitlerinden bahsedilmesi, mevzumuzun anlaşılmasında bir başka zorluk ortaya koymaktadır.

Rıtl, müdd ve sâ arasındaki münasebeti ve bunların gram cinsinden miktarını bahsin sonuna bırakarak burada şunu söyleyeceğiz: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, Şâfiîlere göre, abdest suyu 530 gr, yani yarım litreden biraz fazladır. Hanefîlere göre ise bir litre kadardır. Efendimizin gusül için kullandığı su ise, Şâfiîlere göre 2, 120 litre ile 2,650 litredir; Hanefîlere göre ise 4, 24 ile 5, 3 litre arasındadır.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, Resûlullah'ın her zaman aynı miktar su ile yıkanmadığını, bazan az, bazan daha fazla su ile yıkandığını göstermektedir. Bu, bir sâ' ile beş müdd arasında değişmektedir. Şu halde bu hususta kesin bir miktar tayin etmek gereksizdir. İsrafa yer vermemek şartı ile su kullanımında serbest davranılabilir.

3642 ٢ – وعن سفينة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ يُغَسِّلُهُ الصَّاعُ مِنَ المَاءِ مِنَ الجَنَابَةِ، وَيُوَضِّيهِ المُدُّ]. أخرجه مسلم والترمذي.

2. (3642)- *Sefîne* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı bir sa' miktarındaki su cenâbetten yıkar, bir müdd su da abdestine yeterdi." [Müslim, Hayz 52, (326); Tirmizî, Tahâret 42, (56).]

3643 ٣ – وعن أم عمارة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ تَوَضَّأَ فَأُتِيَ بِإِنَاءٍ فِيهِ مَاءٌ قَدْرُ ثُلُثَي المُدِّ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

وزاد: «قَـــالَ شُعْبَةُ فَأَحْفَظُ أَنَّهُ غَسَلَ ذِرَاعَيْهِ، وَجَعَلَ يَدْلُكُهُمَا، وَجَعَلَ يَمْسَحُ أُذُنَيْهِ بَاطِنَهُمَا، وَلَا أَحْفَظُ أَنَّهُ مَسَحَ ظَاهِرَهُمَا].

3. (3643)- *Ümmü Ammâre* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest aldı. Bu maksadla kendisine içerisinde üçte iki müdd miktarında su bulunan bir kab getirilmişti."[Ebû Dâvud, Tahâret 44, (94); Nesâî, Tahâret 59, (1, 58).]

Nesâî şunu ilâve etmiştir: "Şu'be der ki: "Ben, Aleyhissalâtu vesse-lâm'ın kollarını yıkadığını ve onları ovduğunu, kulaklarının iç kısmını meshettiğini öğrendim. Ancak kulakların dışını da meshettiğini bilmiyorum."

3644 ٤- وعن عبدالله بن زيد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [جَاءَنَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ فأَخْرَجْنَا لَهُ مَاءً فِي تَوْرٍ مِنْ صُفْرٍ فتوضأ]. أخرجه أبو داود.

4. (3644)- *Abdullah İbnu Zeyd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bize Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gelmişti. Kendisine bakır kapta su getirdik, onunla abdest aldı." [Ebû Dâvud, Tahâret 47, (100).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis renkçe altına benzeyen sarı renkteki bakır ve tunçtan mâmul kapların kullanılmasında dinî bir mahzur olmadığını göstermektedir. Sufr hem bakır, hem de tunç ma'nâsına gelir.

3645 ٥- وعن أُبيّ بن كعب رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قال رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: إنَّ لِلْوُضُوءِ شَيْطَاناً يُقَالُ لَهُ الْوَلْهَانُ فَاتَّقُوا وَسْوَاسَ المَاءِ]. أخرجه الترمذي.

5. (3645)- *Ubeyy İbnu Ka'b* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Abdest (sırasında) vesvese veren bir şeytan vardır. Adı da el-Velehân'dır. Öyleyse suyun vesvesesinden kaçının.."* [Tirmizî, Tahâret 43, (57).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, abdest alırken vesveseye yer vermemek gerektiğini ders vermektedir. Abdest sırasında bir çok kimsede görülen bir vesvese hâline dikkat çekilmektedir. Nitekim bâzı insanlar abdeste başlar fakat bitiremez, uzuvları yeterince yıkamadığı, hatta yıkamaktan unuttuğu, bazı yerleri kuru bıraktığı, üç kere değil de iki veya bir kere yıkadığı vehimlerine düşer. Ezanla abdest almaya başladığı halde farzın son rek'atine yetişir veya hiç cemaate yetişemez. Bilhassa kış şartlarında uzuvların günde beş kere uzun müddet su ile muamele görmesinden hâsıl olan bazı çatlamalar, kanamalar, hastalıklar da araya girer. Bunları sıkça çevremizde görürüz. Bu çeşit müvesvislere "Mikroptan korunmak" gibi bir başka ad altında namazlaniyazla ilgisi olmayan çevrelerde bile sıkça rastlanmaktadır.

Şu halde *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu beşerî zaafa, su şeytanı el-Velehân'ın vesvesesi ismini vererek dikkat çekmektedir. Velehân, "aklın gitmesi, duyulan vecd sebebiyle mütehayyir ve şaşkın kalmak" ma'nâsına gelen bir masdardır. Ancak, Arapçada masdar isim ola-

rak kullanılabilir. Masdardan yapılan isim mübâlağa ifade eder. Bu durumda Velehân "çokça vesvese veren", "aklı çelen", "şaşkınlaştıran" ma'nâsına gelir. "Abdest şeytanı"nın el-Velehân diye isimlendirilmesi, abdest sırasında onun ciddi bir şekilde vesvese vermesinden ileri gelir. Bu sırada nasıl bir vesvese verdiğini yukarıda açıkladık.

2- *Ulemâ,* bu hadisin abdest sırasında suyu isrâf etmenin yasaklandığına delil olduğunu belirtir.

İslam fukahâsı, nehir kenarında bile olsa abdest alırken su israfının nehyedildiği hususunda icmâ etmiştir.

ABDESTTE SU İSRAFININ YASAK OLMASINDAKİ MA'NÂ

Asırların verdiği ülfetle ehemmiyeti ve gerçek ma'nâsı zihin ve amellerimizden çıkmış bulunan dinimizin mühim müesseselerinden biri, abdest alırken suyu isrâf etme yasağıdır. Bu yasağın ruhunda, her çeşit isrâfın yasaklanması, tâbiatın korunması, sevilmesi, sayılması gibi günümüz insanlığının, bâhusus çevrecilerin ısrarla üzerinde durduğu meseleler mündemiçtir. Asrî önemine binaen, bu yasakla ilgili bir yorumumuzu buraya aynen kaydetmede fayda mülâhaza ediyoruz:

"Atalarımız hayat için ehemmiyetine rağmen bol ve bedâvalığına telmihan suyu bolluk ve kolaylık sembolü yapmışlar; "Su gibi devlet bulasın" sözü, "su kadar kıymetli olan nimetlere, suyun elde edilmesindeki kolaylık ve bollukla ulaşasın" demektir.

Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* sudan pahalı olan eşyada yapılacak israfın fenalığını ifade için, bu pek ucuz olan suda yapılacak israfın kötülüğünü belirtmede ısrar etmiştir: "Abdest alırken az su kullanılmalıdır, fazlası israftır, mekruhtur yani yasaktır."

Bu yasak, kanaatimizce, tabiatın israftan korunması mes'elesinde İslâm'ın sunduğu en vurucu, en ikna edici örnektir. Çünkü abdest sırasında su israfının mekruh kılınması, suyun az olması, çölde veya yolda bulunulması gibi yasağı "makul kılıcı" bir şarta bağlanmamıştır. Suyun çok bol bulunduğu hallerde de israf mekruhtur. Şöyle ki: "Bir rivayette belirtildiğine göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm),* kendisine abdest hususunda soru soran bir bedeviye, uzuvlarını üçer defa yıkamak suretiyle abdest almayı fiilen gösterdikten sonra, ilâve eder: "Abdest böyle alınır, kim buna ilâvede bulunursa kötü yapmış, haddi aşmış ve zulmetmiş olur." Hadiste geçen "zulmetmiş olur" tabiri düşündürücüdür. Şârihlerimizin, "sevabtan mahrum bırakmakla nefsine zulmetmiştir" şeklindeki tavzihleri, tâbirden bizim: "Yersiz kullandığı için eşyaya zul-

metmiştir, emânete ihânet ettiği için Mâlik-i Hakîki'ye karşı zulmetmiştir" ma'nâ ve hükümlerini de çıkarmamıza mâni değildir.

Şu hadis bu hususta daha sarihtir: "Sa'd abdest alırken Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* çıkageldi. Onun çok su kullanarak abdest aldığını görünce: "Bu israf da ne?" diye müdâhale etti. Sa'd'ın: "Abdestte israf olur mu?" diye sorması üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu açıklamayı yaptı: "Evet, akmakta olan bir nehir kenarında olsanız da!"

Yasağın Tahlîli: Abdestle ilgili olarak gelen israf yasağının ciddiyet ve şümûlünü iyice kavramak için mes'ele üzerine şu tahlili yürütebiliriz:

1- Şurası muhakkak ki, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* her dinî mes'elede olduğu gibi, burada da ciddi ve mühim bir yasağı beyân etmektedir.

2- Yasak, kazanılması için emek ve zahmet gerektirmeyen, para harcanmayan yâni sırf bedâva olan bir nesne mevzubahis edilerek ifade edilmıştir. Nehirde akan su...

3- Burada israf edilen su, tabiata hiç bir eksiklik getirmiyor, kirlenme ilâve etmiyor, dengeye te'sir etmiyor.

4- Canlılara zarar vermiyor.

5- İsrafa sebeb olan fiil, aslında farz bir fiildir, keyfî bir iş değildir: Namaz için gerekli olan temizlik...

Görünüşe göre, esas maksada bir noksanlık değil, mükemmellik katacak mâhiyettedir: Abdest uzuvlarının çokça yıkanması, temizliği artırıcı olabilir, eksiltici değil.

Şimdi düşünelim: Sayılan bu beş hafifletici şarta rağmen, abdest sırasında nehir suyunun fazla kullanılması kesin bir mekruh, nebevî bir yasak olursa, bu şartlara uymayan bir işteki israf ne derece bir yasak olur? Yani işlenen bir israf:

★ Elde edilmesi zahmet, masraf veya en azından "zaman kaybı" gerektiren bir eşya da olsa;

★ Tabiata eksilme, kirlenme getirse, dengeye te'sir etse;

★ Canlılara zarar verse;

★ Ma'nâsız, keyfî, zevkî bir maksadla yapılsa;

★ Esas maksada ters düşse.

Yiyecek, giyecek ve diğer günlük istihlâk maddelerinde yapılan israflar gibi.

Kırda gezerken gereksiz yere koparılan bir çiçek, kırılan bir ağaç dalı bile, fazla kullanılan abdest suyu hakkında beyân edilen yasağa kıyasla daha büyük bir cinayet olur.

Bu mukayese ile gittiğimiz takdirde odun, kömür, elektrik, benzin, kâğıt, kalem gibi masraf ve emek gerektiren, dünyanın tabiî servetine eksilme getiren, istihlâkı tabiatın kirlenmesine sebeb olan, insanlara zarar veren maddelerde düşülen israfların dinî açıdan değeri daha iyi anlaşılır.

Nehirde akan suyun abdest sırasında israf edilmesinin yasaklığı vicdanda yer etmiş bulunan bir mü'minin, başka çeşit israflar karşısında ruhunun derinliklerinde nasıl titremeler hissedeceği açıktır.

Şu halde, tabiatın makul bir istimali ve israfla heder edilmekten korunması da, herşeyden önce vicdanların iman ile doyurularak, sünnetinde en güzel örnekler bulunan sevgili Peygamberimize intisab ettirilmesine bağlıdır.

NETİCE olarak şunu söylemek isteriz: Abdestle ilgili olarak Peygamberimiz Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ve tek başına alındığı takdirde tam anlaşılamayan bu yasağın mühim gayelerinden biri de, her gün mübâşeret ettiğimiz eşyaları, başka bir ifade ile, bize emânet edilmiş bulunan tabiatı kullanırken ölçülü olmayı, günde beş kere mü'min vicdanlara hatırlatma ve iktisadlı olmayı, fiillerine perçinlemektir.

Beş kere abdest, beş kere tabiata saygı ve iktisad dersidir.

SA', MÜDD, RITL:

Bu ölçü birimlerinin mahiyeti hakkında Tecrid-i Sarih mütercimi merhum *Ahmed Naim Bey*'in bir tahkihini aynen kaydediyoruz:

SA': Beş rıtl-ı Bağdâdî ile bir sülüs rıtl $\frac{1}{3}$ istiâb eden kaba denir. Bir müdd de bir sâın dörtte biri miktarıdır. Bu şâfiîlerden Nevevî'nin verdiği hesaptır. Ancak bu ölçek pek ihtilaflı olduğundan ihtilâfların derecesini anlamak isteyenler Kamus Tercemesinden müdd, sâ, mekkûk, rıtl kelimelerine mürâcaat edebilirler. Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz hazretlerinin muhtelif miktarlarda su ile abdest alıp iğtisal buyurduklarına dair diğer pek çok rivayetler de vardır. Buradaki miktarlar orta yapılı bir kimsenin yıkanacak âzâsı üzerinden akacak suyun en az miktarını gösterir. Bedenin âzâsı üzerinden su akıttıktan sonra bu miktardan da az su ile hades giderilebilir. İsraf dedirtmeyecek ziyadesiyle de caizdir. Medine-i Münevvere'de kullanılan müdd -ki fukahâ arasında

"Müdd-ü Nebevî" namıyla maruftur- $1\frac{1}{3}$ rıtl miktarı alan bir hacim ölçüsüdür. Dört müdd, bir sâ'dır. Ancak müdd ile sâ'ın miktarlarını anlamak, mikyâs tutulan rıtlın ne miktar olduğunu bilmeye bağlıdır. Rıtlın ise Bağdâdîsi, Şâmîsi vardır. Yani birinin küsûru İran, diğerininki Roma ölçüleri olup hesap edilince takribi bir miktar gösteren iki ölçektir. Rıtl-ı Bağdâdî (130), daha doğrusu İmam Nevevî'nin tahkikine göre $128\frac{4}{7}$ dirhemdir. Esahh olan, ikinci takdiri se de kesirli olduğundan buna $1\frac{3}{7}$ dirhem; diğer tabirle bir miskâl katarak kesirsiz (130) dirhem itibâr edilmiştir, deniliyor.

$1\frac{3}{7}$ rıtl olan bir Müdd-ü Nebevî bu hesaba göre $171\frac{3}{7}$ veya (130) dirhem hesabına göre $173\frac{1}{3}$ dirhem eder ki en doğru hesap ve takdire göre bir dirhem (3.0898) gram ettiğinden bu miktar su 0,530 yâni yarım litreden biraz ziyadece bir şey tutar. Bu miktar bugün sucuların kullandıkları su bardaklarından üçünün aldığı sudan azdır. Bu imam Şâfiî ile Hicaz fukahasının takdîri olup Ebû Hanîfe ile Irak fukahasına göre ise bir müdd, iki rıtl olduğundan abdest suyunun miktarı (1,06) litre eder ki, beş kadehten biraz ziyadecedir.

Rıtl-ı Şâmî: Kâmus Tercümesi'nin rıtl maddesinde beyân edildiğine göre (12) okiyye ve her okiyye (40) dirhem olduğundan bu hesaba göre (480) ve bir müdd (620) dirhem olmak lazım gelirse de yine Kâmus'un mekkûk maddesinde tafsil edildiğine göre bir okiyye $1\frac{2}{3}$ istâr,bir istâr $4\frac{1}{2}$ miskal, bir miskâl de $1\frac{3}{7}$ dirhem olduğundan bir rıtl -yine İmam Nevevî'nin bildirdiği üzere- $128\frac{4}{7}$ ve bir müdd $171\frac{3}{7}$ dirhem olmuş olur. Bu hesaba göre okiyye Kamus mütercimінin rıtl maddesinde dediği gibi kırk dirhem değil, Hicazlıların takdirine göre $10\frac{5}{7}$ ve Iraklıların takdirine göre $21\frac{3}{7}$ dirhem olmuş olur. Meğer ki o maddede dirhem nâmiyle gösterdiği başka ölçü ola.

Resûl-ü Ekrem Aleyhissalâtu vesselâm Efendimiz hazretlerinin -buradaki rivayete nazaran- abdest suyu işte bu kadar az miktardadır. Gusül için kullandıkları su da -bu rivayete nazaran- dörtten beş müdd

kadardır ki, o da $685\frac{5}{7}$ ve $857\frac{1}{7}$ dirhem eder ki aşağı yukarı (2,120)'den (2,650) litreye kadar eder. Irak fukahasının müddü iki rıtl itibar ettiklerine göre ise bu miktar takriben (4,24)'den (5,3) litreye kadardır.

ABDESTİN SEKİZİNCİ SÜNNETİ

MENDİL

3646 ١ – عن عائشة رَضيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ خِرْقَةٌ يَنْشَفُ بِهَا بَعْدَ الْوُضُوءِ]. أخرجه الترمذي.

1. (3646)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın abdest aldıktan sonra kurulandığı bir bezi vardı." [Tirmizî, Tahâret 40, (53).]

3647 ٢ – وعن معاذ رَضيَ اللهُ عَنه قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ إذَا تَوَضَّأَ مَسَحَ وَجْهَهُ بِطَرَفِ ثَوْبِهِ]. أخرجه الترمذي.

2. (3647)- *Hz. Mu'âz* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı gördüm, abdest alınca elbisesinin bir kenarıyla yüzünü siliyordu." [Tirmizî, Tahâret 40, (54).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayetler *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın abdest aldıktan sonra yüzünü ve kollarını kurutmak üzere mendil (havlu, bez vs.) kullandığını ifade eder. Ancak Tirmizî, bu babta gelen hadislerin hep zayıf olduğunu söyler ve: "Bu babta Resûlullah'tan hiçbir sahih rivayet gelmedi" der.

Yine Tirmizî'nin bildirdiğine göre, Ashab ve daha sonra gelenlerden bir kısım ilim ehli abdestten sonra kurulanmak için mendil vs. kullanmaya cevaz verirken, diğer bir kısmı ise hiç tecviz etmemiştir. Tecviz etmeyenler, kıyamet günü, abdest suyunun tartılacağını kabul ederler. Zührî إنّمَا كُرِهَ المَنْدِيــــلُ بعدَ الوُضوءِ لأنَّ الوضوءَ يوزَنُ "Mendil mekruh addedilmiştir, çünkü abdest suyu (Kıyamet günü) tartılacaktır" demiştir. Bu düşünceye göre, abdest suyu tartılacağına göre onu silerek izâle etmek mekruhtur.

Abdestten sonra kurulanma meselesinin hükmü, görüldüğü şekilde ihtilaflı ise de umumiyetle kurulanmanın cevazına hükmedilmiştir.

ABDESTİN DOKUZUNCU SÜNNETİ:

DUA VE BESMELE

3648 ١ - عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رَسولُ الله ﷺ: لاَ صَلاَةَ لِمَنْ لاَ وُضُوءَ لَهُ، وَلاَ وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

1. (3648)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular: *"Abdesti olmayanın namazı yoktur. Üzerine Allah'ın ismini zikretmeyen kimsenin abdesti de abdest değildir."* [Ebû Dâvud, Tahâret 48, (101).]

3649 ٢ - وعن رباح بن عبدالرحمن بن أبي سفيان بن حويطب عن جدته عن أبيها قال: [سَمِعْتُ رَسولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: لاَ وُضُوءَ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ]. أخرجه الترمذي.

2. (3649)- *Rabâh İbnu Abdirrahman İbnu Ebî Süfyan İbnu Huveytip an ceddetihî an ebîhâ*'dan rivayete göre demiştir ki:

"Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim. Diyordu ki: "Üzerine Allah'ın ismini zikretmeyen kişinin abdesti yoktur." [Tirmizî, Tahâret 20, (25).]

3650 ٣ - وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [سَمِعْتُ رَسولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ ذَكَرَ اللهَ تَعَالَى أَوَّلَ وُضُوئِهِ طَهُرَ جَسَدُهُ كُلُّهُ، وَإِذَا لَمْ يَذْكُرِ اسْمَ اللهِ لَمْ يَطْهُرْ مِنْهُ إلاَّ مَوْضِعُ الْوُضُوءِ]. أخرجه رزين.

3. (3650)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim. Diyordu ki: *"Kim abdestinin başında Allah'ı zikrederse bedeninin tamamı temizlenir. Eğer Allah'ın ismini zikretmezse bu kimsenin sadece abdest uzuvları temizlenir."*[Rezîn tahric etmiştir. Feyzu'l-Kadîr, 6, 128).]

3651 ٤ - وعن موسى رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [أَتَيْتُ رَسولَ اللهِ ﷺ وَهُوَ يَتَوَضَّأُ فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذَنْبِي، وَوَسِّعْ لِي فِي دَارِي، وَبَارِكْ لِي فِي رِزْقِي]. أخرجه رزين.

4. (3651)- *Ebû Musa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a geldim,abdest alıyordu. Şu duayı okuduğunu işittim: "Allahümma'ğfirlî zenbî ve vassi'lî ve bârik lî fî rızkî (Allah'ım güna-

hımı mağfiret et evimi bana genişlet, rızkımı bana mubârek kıl."[Rezîn tahric etmiştir. İbnu's-Sünnî Amelü'l-Yevm ve'l-Leyl, 5, 10).]

AÇIKLAMA:

1- *Besmele:* Allah'ı, "Bismillâhirrahmânirrahîm" diye anmaktır. Tesmiye ise Allah'ı herhangi bir ismiyle anmaktır.

2- Abdest alırken besmele çekmenin hükmü münâkaşa edilmiştir. Ahmed İbnu Hanbel ve Zâhirîler, bunu emreden hadislerden hareketle tesmiyeyi abdest için vacib addetmişler, besmele çekilmeden alınan abdestin abdest sayılmayacağına hükmetmişlerdir. Bunlar, besmeleyi terk işinde unutarak terkle, kasden âmmden terk arasında da fark görmezler. Ancak diğer üç imam ve bir rivayette de Ahmed İbnu Hanbel tesmiyeyi müstehab addederler.

Şah Veliyyullah Dehlevî 3649 numaralı hadisi açıklarken: "Abdestte tesmiyenin rükün veya şart olmasında bu hadis nassdır. Ancak, hadisin "tesmiye olmazsa abdest mükemmel olmaz" ma'nâsında olması da muhtemeldir, ancak böylesi te'villere gönlüm razı olmuyor, çünkü o, lâfza muhâlefet getiren uzak te'villerden olmaktadır" der. Fakat Aliyyü'l-Kâri, bu ifadeyi kemâl'in nefyine hamletmek gerekeceğinde cezmeder: Burada, ehl-i Zâhir'e muhalif olarak, kemal'in nefyine hamledilmiştir. Çünkü *İbnu Ömer* ve *İbnu Mes'ud*'dan gelen rivayetlerde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Kim abdest alır ve üzerine Allah'ın ismini zikrederse, bu abdest bütün bedeni için temizlik olur. Kim de abdest alır, üzerine Allah'ın ismini zikretmezse, bu abdest sâdece abdest uzuvları için bir temizlik olur" buyurmuştur.

BEŞİNCİ BAB
ABDESTİ BOZAN ŞEYLER

(Altı Fer'e ayrılan sebeplerle abdest bozulur)

- **BİRİNCİ FER':**

Vücuddan Çıkan Bozucular:

1- YEL

2- MEZİ

3- KUSMUK

4- KAN

- **İKİNCİ FER':**

KADIN VE FERCE DEĞMEK

1- KADINA DEĞMEK

2- FERCE DEĞMEK

- **ÜÇÜNCÜ FER':**

UYKU, BAYILMA

- **DÖRDÜNCÜ FER':**

ATEŞTE PİŞENİN YENMESİ

1- ABDEST GEREKTİREN

2- ABDEST GEREKTİRMEYEN

- **BEŞİNCİ FER':**

DEVE ETLERİ

- **ALTINCI FER':**

MÜTEFERRİK HADİSLER

BİRİNCİ FER'

VÜCUDDAN ÇIKAN BOZUCULAR

1- YEL

3652 ١– عن أبي هريرة رَضِيَ الله عنه: [أنَّ النبيَّ ﷺ قال: لاَ وُضُوءَ إلاَّ مِنْ صَوْتٍ، أوْ رِيحٍ].

وفي رواية: [إذَا كَانَ أحَدُكُم فِي المَسْجِدِ فَوَجَدَ رِيحاً بيْنَ ألْيَتَيهِ فَلاَ يَخْرُجْ حتَّى يَسْمَعَ صَوتاً، أوْ يَجِدْ رِيحاً]. أخرجه مسلم وأبو داود والترمذي، وهذا لفظ الترمذي.

1. (3652)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Ses ve koku olmadıkça abdest alınmaz."*

Bir rivayette şöyle gelmiştir: *"Biriniz mescidde iken, kabaları arasında bir yel hissetse ses işitmedikçe veya koku duymadıkca dışarı çıkmasın."*

3653 ٢– ولمسلم: [إذَا وجَدَ أحَدُكُم فِي بطْنِهِ شيْئاً فَأشْكَلَ علَيْهِ أخَرَجَ أمْ لاَ؟ فَلاَ يَخْرُجَنَّ مِنَ المَسْجِدِ حتَّى يَسْمَعَ صَوتاً، أوْ يَجِدَ رِيحاً].

2. (3653)- *"Sizden biri, karnında bir şeyler hissetse ve fiilen çıkıp çıkmadığı hususunda tereddüd içinde kalsa, bir ses işitmedikçe veya bir koku duymadıkça mescidden çıkmasın."*

3654 ٣– وعند أبي داود: [إذَا كَانَ أحَدُكُمْ فِي الصَّلاَةِ فوَجَدَ حرَكَةً فِي دُبُرِهِ أحْدَثَ، أوْ لَمْ يُحْدِثْ؟ فَأشْكَلَ علَيْهِ، فَلاَ ينْصَرِفْ حتَّى يَسْمَعَ صَوتاً، أو يَجِدَ رِيحاً].

3. (3654)- Ebû Dâvud'da şöyle gelmiştir: *"Biriniz namazda iken, dübüründe bir hareket hissetse ve abdestinin bozulup bozulmadığı hususunda tereddüde düşse, bir ses işitmedikçe veya bir koku duymadıkça mescidi terketmesin."* [Müslim, Hayz 99, (362); Tirmizî, Tahâret 56, (74, 75); Ebû Dâvud, Tahâret 68, (177).]

3655 ٤ – وعن عبدالله بن زيد رضي الله عنه قال: [شُكِيَ إلى النّبيّ ﷺ الرّجُلُ يُخَيَّلُ إليهِ أنّهُ يجِدُ الشّيْءَ في صلاتِهِ قالَ: لاَ يَنْصَرِفْ حتّى يسْمَعَ صوْتاً أوْ يجِدَ رِيحاً].

أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

4. (3655)- *Abdullah İbnu Zeyd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a, namazda iken hayaline abdesti bozuldu gibi gelen bir adamdan bahsedilmişti. Şöyle ferman buyurdular:

"Sesi işitip kokuyu duymadıkça namazı sakın terketmesin."

3656 ٥ – وزاد أبو داود في رواية: [إذا دخلَ أحدُكُم المسْجدَ فوجدَ شيْئاً بيْنَ أليَتيْهِ فلا يخْرُجْ حتّى يسْمَعَ فشيشَها أوْ طَنينَها].

«الفَشيشُ» خروج ريح من نحو السقاء، أراد صوت الريح التي تخرج من الإنسان.

5. (3656)- Ebû Dâvud bir rivayette şu ziyadede bulunmuştur: *"Biriniz mescide girince, kabaları arasında bir şey hissedecek olsa, çıkanın sesini işitmedikçe sakın mescidden dışarı çıkmasın."* [Buhârî, Vudû 4, 34, Buyû 5; Müslim, Hayz 98, (361); Ebû Dâvud, Tahâret 68, (176); Nesâî, Tahâret 116, (1, 99).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisler namaz esnasında veya mescide girince abdestin bozulduğuna dair vesveseye düşüldüğü takdirde takip edilecek yolu göstermektedir. Karşılaşılan duruma vesvese diyoruz. Çünkü, abdestinin bozulduğu hususunda kanaate sahip olan müslümanın hâli tereddüt olmaz, bilir ki abdesti bozulmuştur. Abdesti bozulan, abdest allmadıkça namaz kılamaz. Abdestinin bozulduğuna hükmeden kimsenin ses ve koku duymaya ihtiyacı yoktur. Ya kulağı sağır, burnu hasta olan kimse ne olacak? Şu halde hadis, abdestin bozulduğuna dair kalbe gelecek vesveseyi mevzubahis etmektedir.

Nevevî der ki: "Hadisin ma'nâsı şudur: Abdestin bozulması yelin çıkmasına bağlıdır. Bunun sesini işitmek veya kokusunu duymak şart değildir, bu hususta müslümanlar icma eder."

Sadedinde olduğumuz hadis (3656) İslâm'ın temel prensiplerinden birini teşkil eder ve fıkhın büyük bir kaidesini vaz'eder. Bu kaide şudur: Eşyanın, hilâfı kesinlik kazanmadıkça aslı üzere devamının esas alınmasıdır. [Bu, Mecelle'de "şekk ile yakîn zâil olmaz" diye ifade edilmiştir.] Öyle ise, asıl ne ise onun varlığı kabul edilir. Bu aslî hal şüphe ile kalkmaz, kesin bilgi ile kalkar. Sadedinde olduğumuz mesele de bu hususla ilgilidir.

"Her kim, abdesti olduğunu yakinen bilip dururken hades vâki oldu diye bir tereddüde düşecek olursa abdestin devam ettiğine hükmedecektir, çünkü içine gelen bu tereddüt, bir vehimdir. Böylesi bir vehmin namazın içinde gelmesiyle dışında gelmesi arasında fark yoktur. Bu görüş, hem bizim mezhebimizin (Şâfiî) ve hem de halef ve selef'ten cumhurların müşterek görüşüdür."

Öyleyse kim abdestli olduğu hususunda kesin bilgisi (yakîni) varken bozulduğuna dair şekke düşecek olursa abdestli olduğuna hükmedip şekke itibar etmeyecek; kim de hades vâki olduğu hususunda yakîni hâsıl olur da abdestinin devamı hususunda tereddüde düşecek olursa abdestinin bozulduğuna hükmedecektir.

İbnu'l-Mübârek de şöyle demiştir: "Kişi hades hususunda şekke düşerse, yakîn kesbetmedikçe abdest gerekmez. Yakîni de şöyle anlarız: O hususta yemin edebilmelidir."

3657 ٦– وعن عليّ بن طلق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: إذا فَسَا أَحَدُكُمْ في الصَّلاةِ فَلْيَنْصَرِفْ فَلْيَتَوَضَّأْ، وَلْيُعِدِ الصَّلاةَ]. أخرجه أبو داود.

6. (3657)- *Ali İbnu Talk* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Biriniz namazda yellenirse derhal namazdan çıksın, abdest alsın ve namazı iade etsin." [Ebû Dâvud, Salât 193, (1005).]

3658 ٧– والترمذي لفظه: [أتى أعرابيٌّ فقال يا رسولَ اللهِ: الرَّجُلُ مِنَّا يكونُ في الفَلاةِ، وتكونُ معه الرُّوَيْحَةُ، ويكونُ في الماءِ قِلَّةٌ، فقال رسولُ اللهِ ﷺ إذا فَسَا أَحَدُكُمْ فَلْيَتَوَضَّأْ، ولا تَأْتُوا النِّساءَ في أَعْجَازِهِنَّ، فإنَّ اللهَ لا يَسْتَحْيِي مِنَ الحَقِّ].

7. (3658)- Bu hadisin Tirmizî'deki lâfzı şöyle: "Bir bedevi gelerek: "Ey Allah'ın Resulü! bizden bir kimse çölde bulunsa, azıcık bir yel kaçırsa, suyu da az ise (ne yapmalıdır)?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Sizden biri yellenecek olursa abdest alsın. Kadınlara da arkalarından temas etmeyiniz. Bilesiniz ki Allah hakk(ın sorulması ve açıklanmasıyla ilgili hususlarda sizden) utanma talebinde bulunmaz." [Tirmizî, Radâ 12, (1164-1166).]

AÇIKLAMA:

1- *Ali İbnu Talk* (radıyallahu anh)'tan gelen bu rivayet, mühim bir pedogojik prensip vazetmektedir: Hakkı öğrenmede veya öğretmede is-

tihya (utanma) olmamalıdır. Yani hayat için lüzumlu ve gerekli olan bilgilerin öğretilmesinde ve sorup öğrenilmesinde utanma olmamalıdır. Elbette ki utanma ve istihya mekârim-i ahlâktandır, güzel bir haslettir. Ancak dinin öğrenilmesi ve öğretilmesi hususlarında bu olmamalıdır. Bir başka ifade ile, utanma vesilesi olan meselelerle ilgili sorularımız varsa utanma duygusu bunları sormamıza mâni olmamalıdır veya sorulmuşsa anlaşılacak bir açıklıkla anlatmamıza mâni olmamalıdır. Din-i Mübîn-i İslam, bu meselelerin öğretilmesi ve öğrenilmesi mevzubahis olduğu vakit utanma ile hareket ederek meselelerin kapalı bırakılmasını meşru addetmemiştir.

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, birçok rivayetlerde görüldüğü üzere, o çeşit meseleleri tebliğ ederken âyet-i kerimeden muktebes olarak (Ahzâb 53) إِنَّ اللّٰهَ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ diyerek söze başlamıştır. Bu ibârenin: **"Hak meselesinde Allah utanmanızı istemez"** şeklinde tercümesi muvafık düşer.

2- Hadis, ayrıca fıkhî olarak, namaz kılarken şu veya bu sebeple yel kaçması vukû bulduğu takdirde abdestin mutlaka bozulacağını, namazdan hemen çıkılması gerektiğini ifade ediyor. Aslında, yel çıkması namaz dışındaki vâki olsa yine abdest bozulur. Bu hadis, yelin abdesti bozacağına kesin delildir. Buna zıt olan şöyle bir hadis daha rivayet edilmiştir: إِذَا أَحْدَثَ أَحَدُكُمْ وَقَدْ جَلَسَ فِي آخِرِ صَلَاتِهِ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ فَقَدْ جَازَتْ صَلَاتُهُ *"Biriniz namazda son celsede iken selam vermeden önce, abdestini bozan bir hâl vuku bulsa, namazını kılmış sayılır."* Bu durumda namaz tamam sayılır, çünkü selam vermek namazın vâciblerindendir. Öyleyse, oturmuş olmakla farz yerine gelmiş, farz yerine geldikten sonra vâcib olan selamdan önce abdesti bozulmuştur. Vacibin terki namazda bir eksiklik ise de iptalini gerektirmez. Gerçi bu hadisin zayıf olduğu da söylenmiştir.

3- Hadiste istihyâyı gerektiren bir meseleye daha temas edilmiştir: Kadınlara arka uzuvlarından temas. Bu, âyet-i kerime ile tesbit edilen temas edebine münafidir. Zira Rabbimiz Teâlâ Hazretleri bu edebi şöyle tesbit eder: نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنّٰى شِئْتُمْ **"Kadınlarınız sizin tarlanızdır, tarlanıza istediğiniz gibi gelin"** (Bakara 223). Âlimler, burada kadınların çocuk ekilen bir tarlaya teşbih buyurulduğunu, binaenaleyh ekim maksadı esas olan temasın ekim yeri olan ön uzva olacağının irşad edildiğini söylerler. Gerçi Resûlullah başka hadisleriyle de kadınlara arka uzvundan teması şiddetle yasaklamıştır. Şu halde bu mesele, âyet ve hadislerle kesin ve açık şekilde beyan edilmiştir.

2- MEZİ

3659 ١- عن محمد بن الحنفية قال: [قَالَ عليٌّ رَضِيَ اللّهُ عنه: كُنْتُ رَجلاً مَذَّاءً فاستَحْييتُ أنْ أسْأَلَ رسولَ اللّهِ ﷺ لمكَانِ ابنَتِه، فأمَرْتُ المقْدَادَ بنَ الأسْوَدِ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ فَسَألَهُ فقَالَ: يغْسِلُ ذَكَرَهُ ويَتوضّأُ]. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.

1. (3659)- *Muhammed İbnu Hanefiyye* anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallahu anh) dedi ki: "Ben mezisi akan bir kimseydim. Bunun hükmü hususunda -kızı hanımım olması sebebiyle- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a soramamıştım. Mikdâd İbnu'l-Esved (radıyallahu anh)'a söyledim, o sordu. Şu cevabı almıştık:

"(Mezisi gelen kimse) zekerini yıkar ve abdest alır."

3660 ٢- وفي رواية مالك وأبي داود، عن المقداد: [أنَّ عَلِيّاً رَضِيَ اللّهُ عنه أمرَهُ أنْ يسألَ لَهُ رسُولَ اللّهِ ﷺ عَنِ الرَّجُلِ إذَا دَنَا مِنْ امْرَأتِه فخَرَجَ مِنْهُ المَذْيُ مَاذَا عَلَيْهِ؟ قَالَ عَلِيٌّ: فإنْ عِنْدِي ابْنَةَ رسُولِ اللّهِ ﷺ، وَأنَا أسْتَحيِي أنْ أسْألَهُ. قَالَ المِقْدَادُ: فسَألْتُ رسُولَ اللّهِ ﷺ عَنْ ذلكَ فقَالَ إذَا وَجَدَ أحَدُكُمْ ذلكَ فَلْيَنْضَحْ فَرْجَهُ بِالْمَاءِ، وليَتوضّأْ وُضُوءَهُ للصَّلاةِ].

زاد أبو داود في أخرى: «لِيَغْسِلْ ذَكَرَهُ وأُنْثَيَيْهِ».

2. (3660)- Muvatta ve Ebû Dâvud'un rivayetlerinde Mikdâd şöyle demiştir: "Hz. Ali (radıyallahu anh), bana kendisi için Resûlullah'tan: "Kadınına yakınlaşınca mezisi akan kimseye ne gerektiği hususunda sormamı söyledi. Ali ilâveten dedi ki: "Zira yanımda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kızı var, bu sebeple bizzat sormaktan utanıyorum."

Mikdâd der ki: Ben bu mesele hakkında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sordum. Şu cevabı verdi:

"Biriniz buna rastlarsa fercini su ile yıkasın. Namaz abdesti ile abdest alsın."

Ebû Dâvud bir başka rivayette şu ziyadeyi kaydeder: *"...zekerini ve iki husyesini yıkasın."* [Buhârî, Gusl 13, İlm 51, Vudû 34; Müslim, Hayz 17, (303); Muvatta, Tahâret 53, (140); Tirmizî, Tahâret 83, (114); Nesâî, Tahâret 112, (1, 96, 97), Gusl 28, (1, 213); Ebû Dâvud, Tahâret 93, (206, 207, 208, 209).]

3661 ٣- وله في أخرى قال علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [كُنْتُ رَجُلاً مَذَّاءً فَجَعَلْتُ أَغْتَسِلُ حَتَّى تَشَقَّقَ ظَهْرِي، فَذَكَرْتُ ذٰلِكَ لِلنَّبِيِّ ﷺ أَوْ ذُكِرَ لَهُ، فَقَالَ: لاَ تَفْعَلْ، إِذَا رَأَيْتَ الْمَذْيَ فَاغْسِلْ ذَكَرَكَ، وَتَوَضَّأْ وُضُوءَكَ لِلصَّلاَةِ، فَإِذَا فَضَخْتَ الْمَاءَ فَاغْتَسِلْ].

3. (3661)- Yine Ebû Dâvud'un bir diğer rivayeti şöyledir: "Hz. Ali (radıyallahu anh) dedi ki: "Ben mezisi akan bir kimseydim, yıkanmaya başladım. (Sonunda) sırtım çatlayacak hale geldim. Durumu Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a zikrettim -veya ona zikredildi-. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm:

"Öyle yapma, (her seferinde yıkanma)! Meziyi gördün mü, zekerini yıka, sonra da namaz abdestiyle abdest al. Ancak meni atacak olursan o zaman yıkan!" buyurdular." [Ebû Dâvud, Tahâret 83, (206).]

AÇIKLAMA:

1- Üçü de *Hz. Ali* ile ilgili olan bu rivayetler mezi akıntısının guslü gerektirmediğini ifade etmektedir.

2- Mezî, erkek tenasül uzvundan gayr-ı irâdi olarak gelen renksiz, kaygan ve sünen bir maddedir. Meniden ayrıdır. Meni şehvetle ve hızla geldiği halde, bu sızıntı halinde akar.

3- Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, mezi sebebiyle yıkanma gerekmiyeceğini, fakat bulaşığının yıkanması gerektiğini belirtmektedir.

4- 3660 numarada Ebû Dâvud'un bir rivayetinde kaydedilen "İki husyesini de yıkasın" ibaresini açıklama sadedinde *Hattâbî* der ki: "Fazladan bir temizlik olarak husyelerin de yıkanmasını Aleyhissalâtu vesselâm emretmiştir. Zira mezi, bazan dağılarak husyelere de değer." Ve dahi denir ki: "Soğuk su husyelere değince, mezi akıntısını durdurur, bunun için Aleyhissalâtu vesselâm onların yıkanmasını emir buyurmuştur.

Şunu da belirtelim ki, Ebû Dâvud'da *Sehl İbnu Hanif*'ten gelen bir rivayet, Sehl'in mezi elbiseye değince ne yapacağını sorduğunu; Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da: "Bir avuç su alıp mezi bulaşığının değdiği kısma serp, bu sana yeter" dediğini görüyoruz.

Âlimler, elbiseye değen mezi hususunda ihtilaf etmiştir:

★ Bazıları, "yıkanmadıkça elbise temiz sayılmaz" demiştir. Şâfiî ve İshâk bu görüştedir.

★ Bazıları, "Su çilemek yeterli olur" demiştir. Ahmed İbnu Hanbel böyle diyenlerdendir.

3662 ٤- وعن سهل بن حنيف رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [كُنْتُ أَلْقَى مِنَ الْمَذْيِ شِدَّةً وَعَنَاءً، وَكُنْتُ أُكْثِرُ مِنْهُ الاغْتِسَالَ، فَسَأَلْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ فَقَالَ: إِنَّمَا يُجْزِئُكَ مِنْ ذٰلِكَ الْوُضُوءُ، فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ: فَكَيْفَ بِمَا يُصِيبُ الثَّوْبَ مِنْهُ؟ فَقَالَ: يَكْفِيكَ بِأَنْ تَأْخُذَ كَفًّا مِنْ مَاءٍ فَتَنْضَحَ بِهَا مِنْ ثَوْبِكَ حَيْثُ تَرَى أَنَّهُ أَصَابَهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

4. (3662)- *Sehl İbnu Hüneyf* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben mezi akıntısından epey bir sıkıntıda idim. Bu yüzden sık sık gusül yapıyordum. Sonunda Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bu husustan sordum. Bana:

"Meziden dolayı sana abdest kâfidir!" buyurdular.

"Ey Allah'ın Resûlü! elbiseye değen meziden ne yapmalıyım?" dedim.

"Bir avuç su alıp, bunu, mezinin değdiğini zannettiğin yerlere serpmen sana yeterlidir!" cevabını verdi." [Ebû Dâvud, Tahâret 83, (210); Tirmizî, Tahâret 84, (115); İbnu Mâce, Tahâret 70, (506).]

AÇIKLAMA:

Açıklama önceki hadiste geçmiştir. Şu kadarını öz olarak söyleyebiliriz: Fukahâca "Sidikler, tersler, meniler, bevlden sonra gelen vedi adındaki mâyiler, mülâabe zamanında tenasül uzvundan çıkıp mezi denen rutubetler, ağız dolusu kusuntular, herhangi bir uzuvdan çıkıp akan kanlar, kadınlara mahsus âdet, lohusalık ve istihâze hallerindeki kanlar" necâset-i galîzadan (ağır pislik) sayılmıştır. Bunlar temizlenmeden namaz kılınmaz. Sadece Şâfiîler ile Hanbelîlere göre meni temizdir.

"Necâset-i galîza sayılan bir şeyin katı ise bir miskalden yani yirmi kırattan (bir miskal 1,5 dirhem; 1 dirhem = yaklaşık 3,09 gram eder; 1,5 miskal de 4,6 gram yapar), mâyi ise el ayası sahasından geniş miktarı, giderilmesi kabil olunca namazın sıhhatine mani olur. Bu miktarlar ise necâset-i kaliledir, namazın sıhhatine mani olmaz, mâfüv sayılır."

3663 ٥- وعن عبدالله بن سعد الأنصاري رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [سَأَلْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ عَمَّا يُوجِبُ الْغُسْلَ، وَعَنِ الْمَاءِ يَكُونُ بَعْدَ الْمَاءِ، فَقَالَ: ذٰلِكَ الْمَذْيُ، وَكُلُّ فَحْلٍ يُمْذِي فَتَغْسِلُ مِنْ ذٰلِكَ فَرْجَكَ وَأُنْثَيَيْكَ، وَتَوَضَّأْ وُضُوءَكَ لِلصَّلَاةِ]. أخرجه أبو داود.

5. (3663)- *Abdullah İbnu Sa'd el-Ensârî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan guslü gerektiren şeyler nelerdir, sudan sonra olan sudan sordum. Şu cevabı verdi:

"Bu mezîdir. Her erkek mezi ifrâz eder. Mezî akınca fercini ve husyelerini yıkarsın, ve namaz abdestiyle de abdest alırsın." [Ebû Dâvud, Tahâret 83, (211).]

3664 ٦- وعن عمر رضي الله عنه قال: [إنّي لأجِدُهُ يتحدَّرُ منّي مثلَ الخريزة، فإذا وجدَ أحدُكُم ذلكَ فليغسلْ ذكرَهُ وليتوضأْ وُضوءَهُ للصلاةِ. يعني المذي]. أخرجه مالك.

6. (3664)- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben de (mezîyi), kendimden ipek ipliği gibi iner görürdüm. Öyleyse bunu sizden biri görünce (telaşlanmayıp) zekerini yıkasın ve namaz abdestiyle abdest alsın." -Burada mezîyi kastetmiştir.-" [Muvatta, Tahâret 54, (1, 41).]

3- KUSMUK

3665 ١- عن أبي الدرداء رضي الله عنه: [أنّ النبيّ ﷺ قاءَ فتوضأ. قال معدانُ: ولقيتُ ثوبانَ مولى رسولِ الله ﷺ رضيَ الله عنه في مسجد دمشقَ فذكرتُ له ذلكَ فسألتُه، فقال: صدقَ وأنا صببتُ له وضوءَهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (3665)- *Ebû'd-Derdâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (bir keresinde) kustu ve abdest aldı." Ma'dân der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın âzadlısı Sevbân (radıyallahu anh)'a Şâm camiinde rastladım. Bu meseleyi ona hatırlattım ve ondan (mahiyetini) sordum. Şu cevabı verdi:

"Doğru söylemiş, o zaman abdest suyunu da Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendilerine ben dökmüştüm." [Ebû Dâvud, Savm 32, (2381); Tirmizî, Tahâret 63, (87).]

AÇIKLAMA:

Bâzı âlimler, bu hadisi kusmanın abdesti bozduğu hususunda delil kabul etmiştir. *Süfyân-ı Sevrî, İbnu'l-Mübârek,Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye, Zührî, Alkame, Esved, Şa'bî, Urvetu'bnu'z-Zübeyr, Nehâî, Katâde, Evzâî* vs.

Bazı âlimler de bu hadisin kusma sebebiyle abdestin bozulduğuna delil olmadığını söylemiştir. *İmam Mâlik, Şâfiî* gibi.

Bu rivayeti kusmanın abdesti bozacağı hususunda delil kabul eden-

ler قَاءَ فَتَوَضَّأَ ibaresinde فَتَوَضَّأَ'nın başında yer alan fe'yi sebebiyye olarak değerlendirmişlerdir. Muhalif görüş sahipleri, o harfi, sebebiyye olarak değerlendirmezler. Bu hükmü te'yid eden başka rivayetler dahi var ise de, muhalifler onların da zayıf olduğunu ileri sürerler. Şâfiî mezhebinden olan Nevevî hazretleri: "Kanama, kusma, namazda gülme sebebiyle abdestin bozulacağı veya bozulmayacağı hususunda sahih bir hadis yoktur" der.

Hanefî ülemâsı, ağız dolusu kusma'nın abdesti bozacağını kabul etmiştir.

4- KAN

3666 ١ - عن المسور بن مخرمة: [أنَّهُ دَخَلَ عَلَى عُمَرَ بْنِ الخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ اللَّيْلَةِ الَّتِي طُعِنَ فِيهَا فَأَيْقَظَ عُمَرَ لِصَلَاةِ الصُّبْحِ، فَقَالَ عُمَرُ: نَعَمْ، وَلَاحَظَّ فِي الإِسْلَامِ لِمَنْ تَرَكَ الصَّلَاةَ، فَصَلَّى عُمَرُ وَجُرْحُهُ يَثْعَبُ دَماً]. أخرجه مالك.

«يَثْعَبُ»: يسيل.

1. (3666)- *Misver İbnu Mahreme*'nin anlattığına göre: "Ömer İbnu'l-Hattab (radıyallahu anh)'ın hançerlendiği gece huzuruna girdi ve Ömer'i sabah namazı için uyandırdı. Ömer (radıyallahu anh):

"Namazı terkedenin İslam'dan nasibi yoktur!" buyurdu. Sonra Ömer, yarasından kan aktığı halde namaz kıldı." [Muvatta, Tahâret 51, (1,39-40).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Ömer'in namaz için uyarılması hadisesi, hançerlendiği günün sabah namazında olmuştur. Şöyle ki: İbnu Abdilberr, İbnu Abbâs (radıyallahu anh)'tan şunu nakleder: "Ömer (radıyallahu anh) hançerlenince, ben, Ensâr'dan bir grupla birlikte onu evine taşıdık. Bir baygınlık geçirdi. Ortalık ağarınca ayıldı. Birisi: "Onu namazdan başka bir maksadla rahatsız etmeyin" dedi. Biz de: "Ey mü'minlerin emîri, namaz (vaktidir)" dedik. Gözlerini meshetti sonra: "Halk namazını kıldı mı?"diye sordu: "Evet!" dedik."

2- *Ebû'l-Velîd el-Bâcî,* bu rivayetten istidlal ederek sabah vaktinin geceden olduğunu söylemiştir. Çünkü rivayette: "...hançerlendiği gece..." tabiri var. Halbuki o, sabah namazı esnasında hançerlenmiştir. Şunu hemen belirtelim ki, Misver'i sabah vakti'ni "gece" diye ifade etmeye sevkeden husus, Hz. Ömer'in sabah namazını, sabah vaktinin ilk vaktinde

kıldırmış olmasındandır. Nitekim Şâfiî'ler de ilk vaktinde yani daha ortalık karanlıkken kılarlar. O durumda, sabah gecenin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Ancak ülema büyük ekseriyetiyle, fecr-i sâdıkın girmesiyle -ortalık henüz karanlık bile olsa- gecenin sona erdiğini, gündüzün başladığını kabul eder. Güneş batıp, akşam namazının girmesine kadar gündüz devam eder. Akşam namazı, ortalık aydınlık olmasına rağmen geceden sayılır.

3- *Suyutî,* tembellikle namazı terkedenleri tekfir edenlerin bu hadisin zahirini esas aldıklarını söyler. Ancak, ulema büyük ekseriyetiyle namazı inkâr ederek terkedenlerin kâfir olacağına hükmetmiş, tembelliği tekfir sebebi görmemiştir. *İbnu Abdilberr:* "Namazı terkedenin İslâm'dan nasibi yoktur" ibaresiyle "İslâm'dan büyük bir nasibi yoktur" demeyi kastetmiş olma ihtimaline dikkat çeker ve "Nitekim şu hadiste de böyle bir durum mevzubahistir" der. لاَ صلاةَ لجارِ المَسْجِد الاَّ فِي المَسْجِد ولاَ إيمانَ لمَنْ لاَ امانَة

"Mescide yakın olan ancak mescidde namaz kılabilir, emaneti olmayanın imanı olmaz, hakiki fakir kapı kapı dolaşan kimse değildir."

3667 ٢ - وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ في غَزْوَةِ ذَاتِ الرِّقَاعِ، فَأَصَابَ رَجُلٌ امْرَأَةَ رَجُلٍ مِنَ المُشْرِكِينَ فَحَلَفَ لاَ أَنْتَهِي حَتَّى أُهَرِيقَ دَماً مِنْ أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ، فَخَرَجَ يَتْبَعُ أَثَرَ النَّبِيِّ ﷺ، فَنَزَلَ النَّبِيُّ ﷺ مَنْزِلاً فَقَالَ: مَنْ رَجُلٌ يَكْلَؤُنَا؟ فَانْتَدَبَ رَجُلٌ مِنَ المُهَاجِرِينَ، وَرَجُلٌ مِنَ الأَنْصَارِ فَقَالَ: كُونَا بِفَمِ الشِّعْبِ، فَلَمَّا خَرَجَ الرَّجُلاَنِ إِلَى فَمِ الشِّعْبِ اضْطَجَعَ المُهَاجِرِيُّ، وَقَامَ الأَنْصَارِيُّ يُصَلِّي، فَأَتَى الرَّجُلُ، فَلَمَّا رَأَى شَخْصَهُ عَرَفَ أَنَّهُ رَبِيئَةٌ فَرَمَى بِسَهْمٍ فَوَضَعَهُ فِيهِ فَنَزَعَهُ حَتَّى رَمَاهُ بِثَلاَثَةِ أَسْهُمٍ، ثُمَّ رَكَعَ وَسَجَدَ، ثُمَّ أَنْتَبَهَ صَاحِبُهُ، فَلَمَّا عَرَفَ أَنَّهُمْ قَدْ نَذِرُوا بِهِ هَرَبَ، فَلَمَّا رَأَى المُهَاجِرِيُّ مَا بِالأَنْصَارِيِّ مِنَ الدِّمَاءِ. قَالَ: سُبْحَانَ اللهِ! أَلاَ أَنْبَهْتَنِي أَوَّلَ مَا رَمَاكَ؟ قَالَ: كُنْتُ فِي سُورَةٍ أَقْرَؤُهَا فَلَمْ أُحِبَّ أَنْ أَقْطَعَهَا]. أخرجه أبو داود.

«الانْتِدَابُ»: الإجابة إلى ما يؤمر به الإنسان.

و«الرَّبِيئَةُ»: الذي يحفظ القوم ويأتيهم بخبر العدوّ لئلا يهجم عليهم.

2. (3667)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte Zâtu'r-Rikâ' gazvesine çıktık. (Askerlerden)

bir kişi, müşriklerden birinin hanımına temasta bulundu. Kocası da: "Muhammed'in Ashabından kan dökmeden geri dönmeyeceğim" diye yemin etti. Evinden çıkıp Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı takibe koyuldu.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bir yerde mola verdi ve:

"Kim bizi (nöbet tutup) koruyacak?" diye sordu. Muhacir ve Ensâr' dan birer adam vazifeyi üzerlerine aldılar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bunlara:

"Şu geçidin girişini tutun (orada bekleyin)!" diye ferman buyurdu.

Bu iki zat, geçidin ağzına gelince Muhacirden olanı yattı. Ensârî de namaz kılmaya başladı.

Derken takipçi adam da oraya geldi. (Namazdaki nöbetçinin) silüetini görünce anladı ki, bu askerlerin koruyucusudur, derhal bir ok attı ve ok, eliyle koymuşcasına hedefini buldu. Ensârî oku çıkarıp (namazına devam etti). Müşrik (isabet ettiremedim düşüncesiyle atmaya devam etti.) Öyle ki üçüncü okunu da attı. Ensârî de (yaraya aldırmadan) aynı şekilde namazına devam etti. Bir müddet sonra arkadaşı uyandı. (Müşrik bunların iki kişi olduğunu görünce) yerinin farkına vardıklarını anladı ve kaçtı.

Muhâcirden olan zât, Ensârî arkadaşındaki kanı görünce:

"Sübhânallah! Sana ilk oku atınca beni niye uyandırmadın?" diye sordu. Arkadaşı:

"Öyle bir sûre okuyordum ki, kesmek istemedim" diye cevapladı." [Ebû Dâvud, Tahâret 79, (198).]

AÇIKLAMA:

1- Hadise'nin Ensârî kahramanı Abbâd İbnu Bişr, Muhâcirî kahramanı Ammar İbnu Yâsir'dir.

Abbâd, Ashâb'ın ilklerinden ve büyüklerindendir. Medine'de Mus'ab İbnu Umeyr'in eliyle ilk İslâm'a girenlerden biridir. Sa'd İbnu Mu'az, Üseyd İbnu Hudayr (radıyallahu anhümâ)'dan da önce İslâm'a girmiştir. Bedir, Uhud başta olmak üzere Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın katıldığı bütün gazvelere iştirak etmiştir. Kab İbnu Eşref'i öldüren grupta da yer almıştır.

Ashab'ın faziletce önde gelenlerinden biridir. *Hz. Âişe:* "Ensârdan üç kişi var ki, fazilette kimse bunlardan önde düşünülmemiştir, üçü de *Benî Abdi'l-Eşhel*'dendir: Sa'd İbnu Mu'âz, Useyd İbnu Hudayr ve Abbâd İbnu Bişr" der. *Hz.Âişe*'nin rivayetine göre, *Resulullah (aleyhissalâtu ves-*

selâm) birgün Abbâd'ın sesini işitir ve derhal şu duayı yapar: اَللّٰهُمَّ ارْحَمْ عَبَّادًا "Rabbim Abbâd'a rahmetini bol kıl!" Enes anlatıyor: "Useyd İbnu Hudayr ve Abbâd İbnu Bişr, zifiri karanlık bir gecede, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında idiler. Evlerine gitmek üzere huzurdan ayrıldılar. Önlerini, onlardan birinin deyneği aydınlatmaya başladı. Onun ışığında beraber yürüyorlardı. Yolları ayrılınca, her ikisinin de deyneği bunlardan her birinin önlerini aydınlatmaya başladı."

Abbâd (radıyallahu anh), Yemâme Savaşı'nda kırkbeş yaşlarında olduğu halde şehit düşmüştür, Cenab-ı Hakk'tan, bu ümmete emsali fedâkar âbid, mücahitler vermesini ve onu da bizlere şefaatçi kılmasını dileriz.

2- Hadise'nin İbnu İshak'taki vechi, bu safhayı, daha açık nakletmektedir: "...(Takipçi müşrik) bir ok attı. Eliyle koymuşcasına isabet ettirdi. Namaz kılmakta olan *Ensârî* (Abbâd İbnu Bişr), oku çıkardı ve kıyâmda sâbit kaldı. (Müşrik isabet ettiremedim zanniyle) bir ok daha attı. Onu da eliyle koymuş gibi isabet ettirdi. (Ensârî) oku çekip yanına koydu kıyamına devam etti. Müşrik bir üçüncü ok daha attı, onu da eliyle koymuş gibi isabet ettirdi. (Ensarî) onu da bedeninden çekti (ve namazına devam etti) sonra rükû ve secdeye gitti..." vak'anın İbnu İshak'taki rivayetinin son kısmı da burada kayda değer. Abbâd, muhâcir arkadaşının (Ammâr'ın) "Beni niye daha önce uyarmadın?" sorusuna verdiği cevapta şöyle der: "...Bana ard arda ok atmaya devam edince rükûya gittim ve seni uyandırdım. Allah'a kasem olsun. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın beklememi emrettiği bir gediğin korunması mevzubahis olmasaydı, okuduğum sureyi terkedip kesmemden önce ruhum bedenimi terkederdi."

Görüldüğü üzere, *Ensarî,* namazdan aldığı hazzı bozmamak için üç okun verdiği ızdıraba rağmen namazını kesmiyor.

Bu mümkün mü? Bu nasıl bir hâlet, nasıl bir hâl ki Kur'an'ın ve namazın zevki üç ok yarasının verdiği acıya ve ızdıraba galebe çalıyor?

Şüphesiz bunu bizlerin anlaması oldukça zor! Bunun için önce Ashâbın yüce makamını bilmek, idrak etmek ve te'yid etmek gerek. Bu meseleyi anlamamızda bize yardımcı olacak bir açıklamayı Bediüzzaman yapmaktadır. Gerçi onun bu açıklaması ilmî bir açıklama değil, hâli bir beyândır. Fiilen yaşanmayınca anlaşılmaz. Ancak büyüklerimizin hâlle de ilgili olsa anlattıkları bu çeşit hadiseler de bizim için bir hüccettir, bir ip ucudur. Öyleyse, Sahabe ile alakalı bir müşkilimizin vuzuha kavuşmasında Bediüzzaman'ın şahsî tecrübesinden istifade edeceğiz. Merhum der ki: "Bir zaman, bir tek tesbihin, bir tek namazda, Sahâbelerin tarz-ı telakkisine

yakın bir surette bana inkişafı, bir ay kadar ibadet derecesinde ehemmiyetli göründü. Sahabelerin yüksek kıymetini onunla anladım."(30)

Demek ki, onlar, Rabbülâlemîn'in Habibi, Halili olan Fahr-ı Kâinat Efendimiz Resûl-i Ekrem'le sohbetten, onun terbiye ve tenvirinden öyle bir feyz, öyle bir kemâl alıyorlar ki, onlar için namaz, bir başka hâlete geçme vesilesi oluyor. Onun tek bir tesbihatı Bediüzzaman gibi maneviyat eri, tefekkür piri bir zatın bir aylık namazına bedel olursa bizlerin belki birkaç yıllık namazına bedel olacak bir feyz, bir manevi zevk veriyor demektir. Bunu söylemekle, Sahabenin mevkiini, makamını kavrayabildiğimizi, müşkülümüzü ilmî bir kesinlikle tamamiyle hallettiğimizi iddia etmiş değiliz. Meselenin anlaşılmasına ve birazcık kavranmasına yardımcı olacak ufak bir pencere açmış oluyoruz.

Selef-i sâlihîn'den günümüze milyonlarca İslâm ülemâsının ittifakla Sahâbe hakkında hüsn-ü zanda bulunmuş olması, onları hiçbir istisna yapmaksızın udul kabul etmesi, arkadan gelecek en yüce mertebeye eren bir velinin bile, en âmi bir Sahabi'nin mertebesine yetişemeyeceği hususunu beyan etmeleri delilsiz, hakikatsiz, hissî bir davranış değildir. Bu ülemâ ordusunun onlar hakkında âyet, hadis ve keşfiyatlarına dayanan bu icma ve ittifakları da Ashab (radıyallahu anhüm ecmâîn)'ı anlamada bir diğer penceredir.

Şu halde, kaydettiğimiz bu iki pencerenin aydınlığında bakacak olursak üç ok yarasına rağmen *Abbâd İbnu Bişr* (radıyallahu anh)'ın namazına nasıl devam ettiğini anlayabiliriz.

المرء مع من احب اللهم ارزقنا محبتهم

30– Bediüzzaman, burada atıfta bulunduğu haletini bir başka yerde biraz daha açar ve der ki: "Bir zaman kalbime geldi niçin Muhyiddin-i Arabî gibi hârika zatlar Sahabelere yetişemiyorlar? Sonra namaz için سبحان ربي الأعلى derken şu kelimenin ma'nâsı inkişaf etti. Tam ma'nâsıyla değil fakat bir parça hakikatı göründü. Kalben dedim: Keşke bir tek namaza bu kelime gibi muvaffak olsaydım, bir sene ibadetten daha iyi idi. Namazdan sonra anladım ki, o hâtıra ve o hal, Sahabelerin ibadetteki derecelerine yetişilmediğine bir irşaddır. Evet, Kur'an-ı Hakîm'in envârıyla hâsıl olan O inkılâb-ı azîm-i ictimâîde, ezdat (zıtlar) birbirinden çıkıp ayrılırken, şerler bütün tevâibiyle (kendine tabi olan şeylerle) zulümâtıyla ve teferruatıyla ve hayır ve kemalat bütün envarıyla ve netâiciyle karşı karşıya gelip bir vaziyette ve müheyyic bir zamanda, her zikir ve tesbih bütün ma'nâsının tabakatını turfanda ve terâvetli ve taze ve genç bir surette ifade ettiği gibi, o inkılâb-ı azimin tarrakası (gürültüsü) altında olan insanların bütün hissiyatını, letâif-i maneviyesini uyandırmış, hatta vehim, hayal ve sır gibi duygular hüşyâr ve müteyakkız bir surette o zikir, o tesbihlerdeki müteaddit ma'nâları kendi zevklerine göre alır.. emer. İşte, şu hikmete binaen bütün hissiyatları uyanık ve letâifleri hüşyar olan sahabeler envar-ı imaniyye ve tesbihiyyeyi câmi olan kelimat-ı mübârekeyi dedikleri vakit, kelimenin bütün ma'nâsiyle söyler ve bütün letaifiyle hisse alırdı."

"Kişi sevdiğiyle beraberdir. Rabbimiz! Kalblerimizi Ashab-ı Kirâm'ın sevgisiyle hayatlandır! Âmin."

3- Bu hadisten bazı âlimler iki hüküm çıkarmışlardır:

1) Arka ve ön yollardan çıkmayan kan, az veya çok farketmeksizin abdesti bozmuyor, temizliğe mani değildir. *Şâfiî, Mâlik* hazretleri başta olmak üzere bir grup Sahâbî ve Tâbiîn ülemâsı: "Vücuddan, iki yol dışında kanın çıkması abdesti bozmaz" diye hükmetmiştir.

İbnu Mes'ud, Sâlim İbnu Abdillah, İbnu Abbâs, Câbir, Ebû Hüreyre, Hz. Âişe, Hasan Basrî, Kasım (İbnu Muhammed), Atâ, Tâvus, Mekhul, Rebî'a, Ebû Sevr, Dâvud-u Zâhirî bu görüştedir. Bagavî: "Sahâbe ve Tâbiîn'in çoğu bu görüştedir" der.

2) Yaralardan akan kanlar temizdir, yaralı kan bulaşmasından ma'fuvvdur. Mâlikiler bu görüştedir. Mücahidlerin yaralarından akan kanlarla ıslanan elbiselerinin içinde namaz kıldıklarını ifade eden çok sayıda rivayet gelmiştir. Resûlullah'ın namazdan önce kan bulaşığının yıkanmasını veya kanlı elbisenin değiştirilmesini emrettiğine dair rivayet gelmemiştir. Nitekim Hendek Savaşı sırasında yaralanan Sa'd (radıyallahu anh) için mescidin içinde çadır kurulmuş, kanları mescide akar olduğu halde orada kalmış ve bu hal üzere vefat etmiştir. Hz. Ömer'in de yarasından kanlar akarken sabah namazını kılması da yaradan akan kanın temizliğine gösterilen deliller arasında zikredilir.

Teysîr müellifi, abdesti bozan şeyler zımnında kandan bahsettiği halde, kaydettiği hadisten kanla abdestin bozulmayacağı hükmü çıkmaktadır. Hemen belirtelim ki, bu bahsi ilgilendiren yegâne rivayet, bu bahse alınmış olan bu iki rivayet değildir. Hanefîler kan meselesinde başka hadislerle amel edip bunları te'vil etmişlerdir. Onlar *Temîmü'd-Darî* ve *Zeyd İbnu Sâbit* (radıyallahu anhümâ) tarafından rivayet edilen: الوضوء من كل دم سائل "Akan her kan sebebiyle abdest alınır" hadisini esas almışlardır. Nasbu'r-Râye'de başka rivayetler de kaydedilir. Hanefîler buna dayanarak vücuddan kan çıkar ve akarsa bunun abdesti bozacağını kabul eder. Bozmayan miktar, yaranın üzerinden çıkıp etrafa dağılmayan, olduğu yerde kalan katreciktir.

Bazı Hanefîler, Hz. Enes hadisinde: "Resûlullah'ın haberi olsaydı abdest tazelemeyi, namazı iade etmeyi emrederdi" diye te'vil getirmiştir. Ayrıca Câbir hadisinin zayıflığı da belirtilmiştir.

İKİNCİ FER'

KADINA VE FERCE DEGME

(Bu fer'in iki nevi var)

BİRİNCİ NEV': KADINA DEGME

3668 ١ – عن عائشة رضى الله عنها: [أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قبَّلَ امرأةً من نسائه، ثُمَّ خرجَ إلى الصَّلاةِ ولم يتوضَّأ. قال عروة، فقلتُ لها: ومن هِيَ إلاَّ أنتِ؟ فضحكتْ]. أخرجه أصحاب السنن.

1. (3668)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadınlarından birini öptü, sonra dönüp namaza gitti, abdest tazelemedi."

Urve rahimehullah der ki: "Kendisine: "Bu, sizden başka bir hanımı olmamalı!" dedim. *Hz. Âişe* gülmekle cevap verdi." [Ebû Dâvud, Tahâret 69, (178, 179, 180); Tirmizî, Tahâret 63, (86); Nesâî, Tahâret 121, (1, 104); İbnu Mâce, Tahâret 69, (502).]

3669 ٢ – وعن ابن عمر رضى الله عنهما: [أنَّه كانَ يقولُ: قُبلةُ الرَّجلِ امرأتَه وجسُّها بيدهِ من المُلامسةِ، فمن قبَّلَ امرأتَه أو جسَّها بيدهِ فعليهِ الوُضوءُ]. ومثله عن ابن مسعود، أخرجه مالك.

2. (3669)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Erkeğin hanımını öpmesi veya ona eliyle dokunması hep mülâmese (değme) sayılır. Öyleyse kim hanımını öperse veya eliyle dokunursa abdest alması gerekir." Bu rivayetin bir benzeri İbnu Mes'ud'dan gelmiştir. [Muvatta, Tahâret 64, (1, 43).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivayet, kadına eliyle dokunarak veya öperek veya bir

başka şekilde değme ile ilgilidir. Birinci rivayete göre, kadına öpme dahil, herhangi bir şekilde değme abdesti bozmamaktadır. İkinci rivayete göre ise abdest bozulmakta ve yeniden abdest almak gerekmektedir. *Hz. Ali, İbnu Mes'ud, Atâ, Tâvus, Ebû Hanîfe, Süfyân es-Sevrî* birinci hadisteki hükümle amel etmişlerdir. Bu hükmü te'yid eden başka rivayetler de mevcuttur. Müslim'de gelen bir rivayete göre, Hz. Âişe aynen şöyle der: "Bir gün Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı yatakta bulamadım. (Karanlıkta sağı solu) yoklarken elim ayaklarının altına rastladı, secdede idi ve şöyle diyordu: "Rabbim, gazabından sana sığınırım..."

Sahîheyn'de gelen bir diğer rivayette Hz. Âişe, ayakları kıble istikametinde uzanmış olarak yattığını, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın secdeye giderken, eliyle ayaklarına dürttüğünü, böylece ayaklarını topladığını, fakat sonradan tekrar uzattığını, secde sırasında her seferinde ayağını dürttüğünü ve kendisinin de ayaklarını topladığını ve Resulullah'ın da secde ettiğini nakleder.

Ancak *İbnu Mes'ud, İbnu Ömer, Zührî, Mâlik, Evzâî, Şâfiî, Ahmed, İshâk* öpmede abdest gerektiğine hükmetmişlerdir. Bunların da şer'î delilleri var: Âyet-i Kerime'de أَوْ لاَمَسْتُمُ النِّسَاءَ denmiş, bu لَمَسْتُمْ şeklinde de okunmuştur. Burada lems (değme), abdesti bozan amiller arasında sayılmıştır. Âyet, lâmestüm diye okununca cimâ ma'nâsına te'vili daha zahir ise de, lemestüm diye okununca elle değmek ma'nası daha zâhir olmaktadır ve cimâ dışındaki her çeşit değmeler de o mânaya girmekte, dolayısıyla kadına ne suretli olursa olsun "değme"den abdest bozulmaktadır. Yorumunda ihtilâf edilen âyet meâlen şöyle: **"Ey iman edenler... Eğer hasta olur veya bir sefer üzerinde bulunursanız yahud sizden biriniz ayak yolundan gelirse yahud da kadınlara dokunup da su bulamazsanız o vakit temiz bir toprağa teyemmüm edin..."** (Nisa 43)

İbnû Abbâs (radıyallahu anhümâ) âyetteki lems'ten maksadın cimâ olduğunda cezmederek bu te'vili reddeder. Ülemâ umumiyetle İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'ın te'vilini, Ashabtan diğerlerinin te'viline tercih etmeyi prensip edinmiştir. Çünkü O, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"Allah'ım, ona Kur'an'ın te'vilini öğret"* duasına mazhar olmuştur. Kur'an'la ilgili tefsirde otoritedir. "Çünkü derler, te'vili ona Allah öğretmiştir."

Âyette geçen لَمَسْتُمْ kelimesinin cimâ'dan kinaye olup olmadığı hususunda ülemânın yaptığı ilmî münakaşaya bu kadar işareti yeterli görüyor delillerine, cevaplarına yer vermiyoruz.

3670 ٣- وعن أبيّ بن كعب رضي الله عنه: [أنّهُ قالَ يا رسولَ اللهِ: إذا جامعَ الرّجلُ امرأتَهُ فلمْ يُنزِلْ؟ قالَ: يغسِلُ ما مسَّ المرأةَ منهُ، ثمَّ يتوضَّأُ ويُصلِّي]. أخرجه الشيخان.

3. (3670)- *Übeyy İbnu Ka'b* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü dedim, bir kimse hanımıyla cima yapsa fakat inzal olmasa yıkanması gerekir mi?"

"Kadına değen kısmını yıkar, sonra abdest alır ve namaz kılar!" buyurdular." [Buhârî, Gusl 29, Müslim, Hayz 85, (346).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, inzal vâki olmadıkça boy abdestinin gerekmiyeceğini ifade etmektedir. Bu ma'nâyı ifade eden انّما الماء من الماء *"Su, ancak sudan dolayı icabeder"* nev'inden başka rivayetler de var. Ancak ülemâ bu hadislerin başka hadislerle neshedildiğinde ittifak eder. Bu nâsihlerden biri şudur: اذا التقى الختانان وغابت الحشفة وجب الغسل انزل اولم ينزل *"İki hitan kavuşur ve haşefe kaybolursa, inzal olsa da olmasa da gusül gerekir."*

Burada *hıtân* sünnet mahallidir. *İbnu Hacer* iki hitanla erkeğin hitanının kastedildiğini belirtir. Haşefe de baş kısımdır. Bu durumda erkek uzvunun baş kısmı kadın uzvunda kaybolunca şer'an cimâ hâsıl olmuştur, inzal olsa da olmasa da farketmez, cimâye terettüp eden ahkam tahakkuk eder. Bu ahkamdan biri yıkanmadır, yani boy abdesti.

Ancak şunu da belirtelim ki, inzal vâki olmadıkça, boy abdestinin gerekmiyeceği kanaatini koruyan *Sahâbe* ve *Tâbiîn*, –azınlık teşkil etseler de- olmuştur. Hatta Atâ'nın şu sözü rivayet edilir: "İnzal olmasam bile yıkanmadan huzur bulamıyorum, sebebi de bu husustaki ulemânın ihtilâfıdır." İhtilâfu'l-Hadis'te Şâfiî Hazretleri de şöyle demiştir: "Su, sudan gerekir" hadisi sâbittir, ancak mensuhtur... Bölgemizdeki bazı âlimler (Hicazlılar) bize bu meselede muhalefet ederek: "İnzal olmadıkça gusül gerekmez." dediler."

Belirttiğimiz gibi neshe rağmen bir ihtilaf mevzubahis ise de, cumhur guslün gerekeceğinde ittifak etmiştir.

İKİNCİ NEV': ZEKERE DEĞMEK

3671 ١- عن طلق بن علي رضي الله عنه قال: [قدمنا على رسول الله ﷺ فجاء رجل كأنّه

بَدَوِيٌّ، فَقَالَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ: مَا تَرَى فِي مَسِّ الرَّجُلِ ذَكَرَهُ بَعْدَ مَا يَتَوَضَّأُ؟ فَقَالَ ﷺ: وَهَلْ هُوَ إِلاَّ مُضْغَةٌ مِنْهُ، أَوْ قَالَ بَضْعَةٌ مِنْهُ]. أخرجه أصحاب السنن، واللفظ لغير الترمذي.

1. (3671)- *Talk İbnu Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına geldik. (Biz huzurlarında iken) bir adam geldi. Sanki o bir bedevi idi.

"Ey Allah'ın Resulü! dedi, kişi abdest aldıktan sonra zekerine değerse ne gerekir (abdesti bozulur mu, bozulmaz mı?)" Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu cevabı verdi:

"O, kendisinden bir parça değil midir?" [Ebû Dâvud, Tahâret 71, (182, 183); Tirmizî, Tahâret 62, (85); Nesâî, Tahâret 120, (1, 101). Bu metin Tirmizî'nindir.]

3672 ٢– وعن بسرة بنت صفوان رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: مَنْ مَسَّ ذَكَرَهُ فَلاَ يُصَلِّي حَتَّى يَتَوَضَّأَ]. أخرجه الأربعة، وهذا لفظ الترمذي.

2. (3672)- *Büsre Bintü Safvân* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Zekerine değen abdest almadıkça namaz kılmasın."* [Tirmizî, Tahâret 61, (82, 83, 84); Muvatta, Tahâret 58, (1, 42); Ebû Dâvud, Tahâret 70, (181); Nesâî, Tahâret 118, (1, 100).]

3673 ٣– وعن مصعب بن سعد بن أبي وقاص رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [كُنْتُ أُمْسِكُ المُصْحَفَ عَلَى سَعْدِ بنِ أَبِي وَقَّاصٍ فَاحْتَكَكْتُ، فَقَالَ سَعْدٌ: لَعَلَّكَ مَسِسْتَ ذَكَرَكَ؟ قُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ: قُمْ فَتَوَضَّأْ فَتَوَضَّأْتُ، ثُمَّ رَجَعْتُ]. أخرجه مالك.

3. (3673)- *Mus'ab İbnu Sa'd İbni Ebî Vakkâs* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben, Sa'd İbni Ebî Vakkâs (radıyallahu anh)'a Kur'an tutuyordum. Bir ara kaşındım. Sa'd:

"Her halde zekerine değdin?"dedi. Ben "evet" deyince:

"Kalk, abdest al!" emretti. Ben de gidip abdest alıp geri döndüm" [Muvatta, Tahâret 59, (1, 42).]

3674 ٤– وعن نافع قال: [كُنْتُ مَعَ ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا فِي سَفَرٍ فَرَأَيْتُهُ بَعْدَ أَنْ طَلَعَتِ الشَّمْسُ تَوَضَّأَ ثُمَّ صَلَّى، فَقُلْتُ لَهُ: إِنَّ هذِهِ لَصَلاَةٌ مَا كُنْتَ تُصَلِّيهَا؟ فَقَالَ: إِنِّي بَعْدَ أَنْ تَوَضَّأْتُ لِصَلاَةِ الصُّبْحِ مَسِسْتُ فَرْجِي، ثُمَّ نَسِيتُ أَنْ أَتَوَضَّأَ فَتَوَضَّأْتُ

وعدت لصلاتي]. أخرجه مالك.

4. (3674)- *Nâfi* rahimehullah anlatıyor: "Ben, bir sefer sırasında İbnu Ömer (radıyallahu anh)'le beraberdim. Güneş doğduktan sonra onun abdest alıp namaz kıldığını gördüm. Kendisine: "Bu şimdiye kadar kıldığınızı hiç görmediğim bir namaz!" dedim. Şu açıklamayı yaptı:

"Sabah namazı kılmak üzere abdest aldıktan sonra fercime dokundum. Sonra da abdest almayı unuttum (ve namaz kıldım. Şimdi bu durumu hatırlayınca) yeniden abdest alıp namazımı iade ettim." [Muvatta, Tahâret 60, (1, 42, 43).]

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen dört hadis, kişinin cinsiyet organına değdiği takdirde abdestinin bozulup bozulmayacağı ile alâkalıdır. İlk hadis, böyle bir durumda abdestin gerekmeyeceğini ifade etmekte ise de, diğer üç rivayet gerekeceğini ifade etmektedir.

Şu halde, ülemânın ihtilâf ettiği bir mesele ile karşı karşıyayız. Nitekim bir kısım ülema elle zekere değme'yi, abdesti bozan sebepler arasında görmüşlerdir: Hz. Ömer, oğlu Abdullah, Ebû Eyyub el Ensârî, Zeyd İbnu Hâlid, Ebû Hüreyre, Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs, Câbir, Hz. Âişe, Ümmü Habîbe, Büsre Bintu Safvân, iki rivayetten birinde Sa'd İbnu Ebî Vakkâs; yine iki rivayetten birinde İbnu Abbâs, Urve İbnu Zübeyr, Süleyman İbnu Yesâr, Atâ, Ebân İbnu Osman, Câbir İbnu Zeyd, Zührî, Mus'ab İbnu Sa'd, Saîd İbnu'l-Müseyyeb ve başkaları. İmam Şâfiî ile Ahmed İbnu Hanbel de bu görüştedir. İmam Mâlik'in meşhur görüşü de böyledir.

Diğer bir kısım ülemâ ise zekere değmekle abdestin bozulmayacağına hükmetmiştir. Bunlar da, Talk İbnu Ali'den kaydedildiği üzere buna cevaz veren rivayetlere dayanırlar. Talk'ın rivayetinde Resûlullah مضغة منه "Kendisinden birparça değil mi?"demiştir. Mudğâ, et parçası demektir. Gerçi râvi "bad'a" mı dedi "mudğa" mı dedi mütereddid ise de, ikisi de aynı ma'nâya gelen müterâdif kelimelerdir. Hz. Ali, Ammâr İbnu Yâsir, Abdullah İbnu Mes'ud, Abdullah İbnu Abbâs, Huzeyfe İbnu'l-Yemân, İmrân İbnu'l-Husayn, Ebû'd-Derdâ, iki rivayetin birinde Sa'd İbnu Ebî Vakkâs, iki rivayetin birinde Saîd İbnu'l-Müseyyeb, Saîd İbnu Cübeyr, İbrahim Nehâî, Rebî'a İbnu Ebî Abdirrahmân, Süfyân es-Sevrî, Ebû Hanîfe ve Ashâbı, Yahya İbnu Ma'in ve Ehl-i Kûfe hep bu görüştedirler.

Talk hadisini, hadis münekkidleri Büsre hadisinden daha sıhhatli bulmuşlardır. Ancak, Büsre hadisini esas alanlar, Talk hadisinin mensuh olduğunu ileri sürmüşlerdir. Delilleri de Talk'ın, Büsre'ye nazaran çok önceleri müslüman olması, Fakat muhakkikler böyle bir gerekçe ile neshe hükmedilemeyeceğini söylemiştir. Yine de Büsre hadisinin turukundaki çokluk, bazı şevâhidin varlığı, yukarıda belirtildiği üzere bir kısım ülemânın onunla amel etmesine sebep olmuştur. Ülemamızın cümlesinden Allah razı olsun, onların ihtilafı ümmete rahmettir.

ÜÇÜNCÜ FER':

UYKU, BAYILMA, KENDİNDEN GEÇME

3675 ١- عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ ﷺ يَنَامُونَ ثُمَّ يُصَلُّونَ وَلاَ يَتَوَضَّئُونَ. قِيلَ: لِقَتَادَةَ: سَمِعْتَهُ مِنْ أَنَسٍ؟ قَـالَ: إِيْ وَاللهِ]. أخرجه مسلم، وهذا لفظه، وأبو داود والترمذي.

1. (3675)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah'ın ashabı uyurlar, sonra abdest almadan namaz kılarlardı:

(Enes'ten bunu rivayet eden) Katâde'ye:

"Bu sözü Enes'ten bizzat işittin mi?" diye sorulmuştu:

"Vallahi evet!" diye te'yid etti." [Müslim, Hayz 125, (376); Ebû Dâvud, Tahâret 80, (200); Tirmizî, Tahâret 58, (78).]

3676 ٢- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّهُ كَانَ يَنَامُ جَالِساً، ثُمَّ يُصَلِّي، وَلاَ يَتَوَضَّأُ]. أخرجه مالك.

2. (3676)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den anlatıldığına göre, oturarak uyur, sonra kalkar, abdest almadan namaz kılardı." [Muvatta.]

3677 ٣- وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَـال رَسُولُ اللهِ ﷺ : الْعَيْنَانِ وِكَاءُ السَّهِ، فَمَنْ نَامَ فَلْيَتَوَضَّأْ]. أخرجه أبو داود.

« الْوِكَاءُ »: مَا يشدّ به رأس القربة ونحوه.

« وَالسَّه »: الاست، وقيل: حلقة الدبر.

3. (3677)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Gözler, halkanın bağıdır, öyleyse uyuyan abdest alsın." [Ebû Dâvud, Tahâret 80, (203).]

3678 ٤ – وعن ابن عباس رضي الله عنهما: [أَنَّهُ رَأَى رَسُولَ اللهِ ﷺ نَامَ وَهُوَ سَاجِدٌ حَتَّى غَطَّ وَنَفَخَ، ثُمَّ قَامَ يُصَلِّي، فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ: إِنَّكَ قَدْ نِمْتَ قَالَ: إِنَّ الْوُضُوءَ لاَ يَجِبُ إِلاَّ عَلَى مَنْ نَامَ مُضْطَجِعاً، فَإِنَّهُ إِذَا اضْطَجَعَ اسْتَرْخَتْ مَفَاصِلُهُ].

أخرجه أصحاب السنن، وهذا لفظ الترمذي.

4. (3678)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'ın anlattığına göre, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı secde halinde uyurken görmüş ve hatta Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* horlayıp solumuş, sonra kalkıp (abdest almadan) namaz kılmıştır.

İbnu Abbâs der ki:

"Ey Allah'ın Resulü dedim, siz uyudunuz, (abdestiniz bozulmuş olmalı değil mi)?" Bana şu açıklamayı yaptı: *"Abdest, yatarak uyuyana gerekir. Zira yatarak uyuyunca mafsalları rehâvet basar."* [Tirmizî, Tahâret 57, (77); Ebû Dâvud, Tahâret 80, (202); Nesâî, Ezân 41, (2, 30).]

AÇIKLAMA:

1- Uykunun abdesti bozup bozmayacağı meselesi de ülemâ arasında ihtilâf edilmiştir.

Beyhakî, Ebû Hüreyre (radıyallahu anh)'nin şu sözünü kaydeder: "Çömelerek (ihtiba) uyuyan, ayakta uyuyan ve secde halinde uyuyan kimseye abdest gerekmez. Uyuyan yatacak olursa kalkınca abdest almalıdır." İbnu Hacer bu rivayetin senetçe muteber olduğunu ve Hz. Ebû Hüreyre'nin şahsî bir açıklaması (mevkuf) olduğunu belirtir.

2- Tirmizî hazretleri bu mesele hakkında şu açıklamada bulunur: "Ülemâ uyuyan kimsenin abdesti hususunda ihtilaf etmiştir. Çoğunluk, oturarak veya ayakta uyuyana abdest gerekmeyeceği, sadece, yatarak uyuyana gerekeceği görüşündedir. *Sevrî, İbnu'l-Mübârek, Ahmed İbnu Hanbel* bu görüştedir. Bazıları: "Aklına galebe çalacak (şuurunu kaybedecek) derecede uyursa, artık abdest gerekir" demiştir. İshâk İbnu Râhûye'nin görüşü budur.

Şâfiî hazretleri: "Oturarak uyuyup rüya görür veya uyuklama sebebiyle mak'adı oynarsa abdesti bozulur" demiştir. Esasen bu mevzuda Şâfiî hazretlerinden birkaç görüş rivayet edilmiştir. İbnu Hacer'in kaydına göre, Şâfiî'nin kavl-i kadîmine göre oturandan başkasının abdesti mutlak olarak bozulmaz. Ancak şu tafsilatı sunar: "Namaz haricinde ise

bozulur, dahilinde ise bozulmaz." Yeni görüşünde: "Yere iyi oturmuş olan kimsenin abdesti uyku ile bozulmaz; iyi oturmayanınki bozulur." Şâfiî'den yapılan bazı rivayetleri yorumda âlimler ihtilaf eder.

3- *İbnu Hacer*'in kaydına göre, gerek Sahâbe ve gerekse Tâbiîn'den bazılarının "uyku abdesti bozan bir hadestir" demeye gelen ifadelerle, "azı da çoğu da abdesti bozar" görüşünde olduğunu nakleder. *Ebû Ubeyde* ve *İshak İbnu Râhûye* bu görüştedir. Nitekim Safvân İbnu Usâl (radıyallahu anh)'ın yaptığı bir rivayette şu ibare de yer alır: إلاّ غـائط او بول او نوم ...Bu rivayette, "küçük abdest, büyük abdest ve uyku"nun arası eşit tutulmakta ve uykuya bir kayıt da getirilmemektedir. İbnu'l-Münzir, hadisin "uyku"yu âmm bir tarzda zikretmiş olması sebebiyle bununda bir hades sayılması gereğine meyleder. Bu hadisi İbnu Hüzeyme ve bazıları "sahih" addetmiştir.

Halbuki, ayakta veya oturarak uyumanın abdesti bozmayacağına hükmedenler "uyku'nun hades değil, hadesin sebebi olduğunu benimsemişlerdir.

4- *Hz. Ali* (radıyallahu anh)'in rivayetinde, "gözler halkanın bağıdır" denmekte, bununla gözle yel tutma arasındaki irtibat belirtilmektedir. Halka diye çevirdiğimiz seh, insanın mak'adı ma'nâsına geldiği gibi anüs ma'nâsına da gelmektedir. Şu halde, hadiste uyuyan kimsenin kendisini kontrol edemeyip, bilhassa yel kaçması şeklinde vâki olacak hadesin farkına varamayacağı belirtilmiş oluyor. Bu açıdan, uyku hades değil, hadese sebeptir -veya fıkhî tabiriyle mazannetü'l-hades'tir.- Şu halde hadis, uyanık kimsenin halkanın bağını tutup dahilden yel çıkmasına mani olacağını ifade ediyor. Uyuyunca, müteakip hadiste ifade edildiği üzere mafsallar gevşeyecek ve yel kaçması da olabilecektir.

5- Hülasa etmek gerekirse bu meselede dokuz görüş ortaya çıkmıştır.

1) Hangi halde olunursa olunsun uyku abdesti bozmaz. Bu görüşte olanlar Hz.Enes'ten yapılan şu rivayete dayanırlar: "Resulullah'ın ashabı yatsıyı beklerken başları (sağa sola) dalgalanacak kadar uyurlardı, sonra abdest almadan namazlarını kılarlardı." Bunlara göre "uyku abdesti bozsaydı Allah bunu vahiy ile bildirirdi."

2) Uyku her durumda abdesti bozar. Az da olsa, çok da olsa farketmez, otururken de yatarken de, hangi hal üzere olunursa olunsun. Bunda Safvân Hadisi'ne dayanırlar: "Biz seferde iken Resulullah bize emirde bulunarak cenâbet hali hariç, büyük abdest bozma, küçük abdest bozma,

uyuma gibi hallerin hiç birinde mestlerimizi üç gün üç gece çıkar-mamamızı söylerdi."

3) Çok uyku her bir durumda abdesti bozar, azı hiçbir durumda bozmaz. Sübülü's-Selam'da bunların uykuyu tek başına abdest bozucu görmedikleri belirtilir.

4) Namaz kılan kimsenin hey'eti üzerine dururken uyuyanın uykusu namazı bozmaz: Rükû, sücud, kıyam, kuûd (oturma) halleri gibi.. Bu durumlardan birinde uyuyanın namazı bozulmaz. Yan yatarak, sırt üstü yatarak uyuyanın abdesti bozulur.

5) Rükû ve secde halinde olanın uykusu abdesti bozar. Ahmed İbnu Hanbel böyle demiştir.

6) Rükû ve secde dışındaki uyku abdesti bozar. Böyle diyenler *Ahmed İbnu Hanbel*'in Zühd'de ki bir rivayetini esas alırlar. "اذا نام العبد وهو ساجد يقول الله انظروا الى عبدى روحه عندى وهو ساجد لى" *Kul secde ederken uyursa Allâh-u Zülcelal Hazretleri şöyle der: "Kuluma bakın. Ruhu benim yanımda, kendisi ise bana secde ediyor."*

Burada secde mevzubahistir, kıyasla rükûya da dahil etmişlerdir.

7) Sadece secde edenin uykusu abdesti bozar. Bu da Ahmed İbnu Hanbel'den rivayet edilmiştir.

8) Namazda, hangi hal üzere uyunursa uyunsun abdest bozulmaz, namazın dışında uyku abdesti bozar. İmam Şâfiî ve hatta Ebû Hanîfe'ye de nisbet edilen zayıf bir görüştür.

9) Mak'adı (oturağı) yere sağlam şekilde oturmuş olarak uyuyanın abdesti bozulmaz, aksi halde az uyusa da çok uyusa da; namazın içinde de dışında da olsa bozulur. Şâfiînin görüşü budur.

Sübülü's-Selam'da Emîr el-Yemânî der ki: "En doğrusu şudur: İnsanda şuur kalmayacak şekilde galebe çalan uyku (en-nevmü'l-müsteğrik), abdesti bozar."

Son olarak Hanefîlerin görüşünü kaydedelim: "Yan yatarak veya bağdaş kurarak veya dirseklere dayanarak veya ayakları oturak yerinin altından bir tarafa uzatarak yahut namaz haricinde secde eder gibi bir vaziyette bulunarak uyumak; veya oturup uyuyan kimsenin uyanmaksızın, oturağı, yerinden tamamen yukarı kalkacak olsa abdesti bozulur. Oturağı yere tam yerleşmiş vaziyette oturarak uyumak, namazda iken ayakta veya oturarak veya rüku ve secde halinde uyumak abdesti bozmaz."

3679 ٥- وعن عبيدالله بن عبدالله بن عتبة قال: [دَخَلْتُ عَلى عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهـا، فَقُلْتُ لَهَا: أَلاَ تُحَدِّثِينِى عَنْ مَرَضِ رسولِ اللهِ ﷺ؟ فقَالَتْ: بَلَى، ثَقُلَ النَّبىُّ ﷺ، فقَالَ: أَصَلَّى النَّاسُ؟ قُلْنَا: لاَ، وَهُمْ يَنْتَظِرُونَكَ يَا رسولَ اللهِ قَالَ: ضَعُوا لِى مَاءً في المِخْضَبِ. قَالَتْ: فَفَعَلْنَا فَاغْتَسَلَ، ثُمَّ ذَهَبَ لِيَنُوءَ فَأُغْمِىَ عَلَيْهِ، ثُمَّ أَفَاقَ، فَـقَالَ: أَصَلَّى النَّاسُ؟ فَقُلْنَا: لاَ وَهُمْ يَنْتَظِرُونَكَ يَا رَسُولَ اللهِ. قَـالَ: ضَعُوا لِى مَاءً في الْمِخْضَبِ فَفَعَلْنَا فَاغْتَسَلَ، ثُمَّ ذَهَبَ لِيَنُوءَ فَأُغْمِىَ عَلَيْهِ، ثُمَّ أَفَاقَ، فَـقَالَ: أَصَلَّى النَّاسُ؟ فَقُلْنَا: لاَ وَهُمْ يَنْتَظِرُونَكَ يَا رَسُولَ اللهِ. قَـالَتْ: وَالنَّاسُ عُكُوفٌ يَنْتَظِرُونَ رَسُولَ اللهِ ﷺ لِصَلاَةِ عِشَاءِ الآخِرَةِ]. أخرجه الشيخان.

وهو طرف من حديث طويل أخرجاه، وسيجئ في حرف الميم في ذكر وفاة رسول الله ﷺ من كتاب الموت.

«المِخْضَبُ»: المركن والاجانة.

وقوله «لِيَنُوءَ»: أى لينهض ليقوم.

5. (3679)- *Ubeydullah İbnu Abdillah İbni Utbe* anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'nin yanına girip, kendisine:

"Bana *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hastalığından bahsetmez misiniz?" dedim.

"Elbette" dedi ve anlattı: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hastalığı ağırlaşmıştı. Bir ara:

"Halk namazı kıldı mı?" diye sordu.

"Hayır ey Allah'ın Resûlü, sizi bekliyorlar" dedik.

"Benim için leğene su koyun!" diye emrettiler. Dediğini yaptık. Yıkandılar. Sonra kalkmaya çalıştı. Ancak üzerine baygınlık geldi. Az sonra açıldı. Tekrar: "Halk namazı kıldı mı?" diye sordu.

"Hayır, ey Allah'ın Resulü, sizi bekliyorlar!" dedik. Halk oturmuş, yatsıyı kılmak üzere Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı bekliyordu." [Buhârî, Ezân 51, 39, 46, 47, 67, 68, 70, Vüdû 45, Hibe 14, Farzu'l-Hums 4, Enbiya 19, Megazî 83, Tıbb 21, İtisâm 5; Müslim, Salât 90, (418); Nesâî, İmamet 40, (2, 101, 102).]

3680 ٦- وعن أسماء بنت أبي بكر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّهَا قَالَتْ: فِي صَلاةِ الْكُسُوفِ قُمْتُ حَتَّى تَجَلاَّنِي الْغَشْيُ، وَجَعَلْتُ أَصُبُّ فَوْقَ رَأْسِي مَاءً. قَالَ عُرْوَةُ رَحِمَهُ اللهُ وَلَمْ تَتَوَضَّأْ]. أخرجه الشيخان.

6. (3680)- *Esma Bintu Ebî Bekr* (radıyallahu anhümâ), küsuf namazıyla ilgili rivayetinde der ki: "... Ben de (Resulullah'a uyarak) namaza durdum. (Namazı öylesine uzattı ki) üzerime baygınlık geldi. Başımın üzerine su dökmeye başladım."

Urve rahimehullah der ki: "Abdest almadı." [Buhârî, Vudû 37, İlm 24, Küsuf 10, 11, Sehv 9, Itk 3, İ'tisam 2; Müslim, Küsuf 11 (905).]

AÇIKLAMA:

1- Bu sonuncu rivayet, Esma (radıyallahu anhâ)'nın uzunca bir rivayetinden bir parçadır. Buhârî ve Müslim'de tamamı tahric edilmiştir. Rivayette, mevzumuzu ilgilendirmeyen diğer bir kısım teferruat meyanında Hz.Esmâ'nın, uzunca kılınan bir küsuf namazı sırasında üzerine baygınlık geldiği, buna tedbir olarak tepesine su boşalttığı baygınlıktan sonra abdest tazelemeden namaza devam ettiği anlatılmaktadır. Muhaddisler, hadisin böyle parçalanarak içindeki fıkha göre parça parça rivayet edilmesini "caiz!" görürler. Hadiste bu davranış çeşidine taktî'u'l-hadis denir.

2- Burada Esma (radıyallahu anhâ), üzerine baygınlık geldiğini söylemektedir. Ancak, akıl ve şuurunu kaybetme derecesinde bir baygınlık değildir. Çünkü kendisine su dökerek tedavi uygulayabilmektedir. Âlimler bu durumu nazar-ı dikkate alarak, hafif baygınlık geçirmek abdesti bozmaz diye değerlendirmişlerdir.

DÖRDÜNCÜ FER':

ATEŞTE PİŞENİN YENMESİ

(Bu iki çeşittir: Abdest gerektiren; abdest gerektirmeyen)

BİRİNCİ ÇEŞİT:

ABDEST GEREKTİREN

3681 ١– عن أبي هريرة رضي الله عنه: [أنَّهُ وَجَدَهُ عَبْدُاللهِ بنُ قَارِظٍ يَتَوَضَّأُ عَلَى المَسْجِدِ، فَقَالَ: إنَّمَا أتَوَضَّأُ مِنْ أثْوَارِ أقِطٍ أكَلْتُهَا لأنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: تَوَضَّئُوا مِمَّا مَسَّتِ النَّارُ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى، وهذا لفظ مسلم، وله عن عائشة مثله.

«الأثْوَارُ»: جمع ثور، وهى: قطعة من الأقط، وهو لبن جامد مستحجر.

1. (3681)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh)'den nakledildiğine göre, Ebû Hüreyre mescidde abdest alırken yanına Abdullah İbnu Kârız gelir. Ona, Ebû Hüreyre şu açıklamayı yapar: "Bir keş (kurumuş çökelek) parçası yedim, bu sebeple abdest alıyorum. Çünkü ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın *"Ateşte pişen şeyler yiyince abdest alın"* dediğini işittim." [Müslim, Hayz 90, (352); Nesâî, Tahâret 122, (1, 105, 106); Tirmizî, Tahâret 58, (79); Ebû Dâvud, Tahâret 76, (194). Bu, Müslim'in lafzıdır. Müslim'de Hz. Âişe'den de buna benzer bir rivayet mevcuttur.

AÇIKLAMA:

Ateşte pişen bir nesne yenilince abdest tazelemek gerektiği hususu münakaşa edilmiştir. Selef ve halef ülemâsı ekseriyetle ateşte pişen şeyin abdesti bozmayacağına hükmetmiştir. Ancak bir grup ülemâ da sadedinde olduğumuz hadisle amel ederek ateşte pişen yenilince abdest tazelemenin vacib olduğuna hükmetmiştir. *İbnu Ömer, Ebû Talha, Enes İbnu Mâlik, Ebû Musa, Hz. Âişe, Zeyd İbnu Sâbit, Ebû Hüreyre, Ömer İbnu Abdilaziz, Ebû Kılâbe, Hasan Basrî* ve bazıları bu görüştedir.

Abdest gerekmeyeceğine kâni olan ekseriyet, bunlara birkaç açıdan cevap vermişlerdir.

★ *Nesh:* 2684 numaralı Câbir hadisini gösterilerek sadedinde olduğumuz hadisin neshedildiği söylenmiştir. İşaret ettiğimiz hadisin bazı vecihlerinde Hz. Câbir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın en son iki icraatından biri, ateşin değiştirdiğinden abdest alma mecburiyetinin terkidir" demiştir.

★ Ateşin değiştirdiğinden abdest emri istihbab ifade eder, vücub değil. *Hattâbî* ve *İbnu Teymiye* bu kanaattedir.

★ Abdestten murad, bu meselede ağız ve ellerin yıkanmasıdır, namaz abdesti değil. Bu yorum zayıf bulunmuştur.

★ Meseleyi *Hülefa-yı Râşîdîn*'in tatbikatına bakarak çözmeyi esas alan muhakkik âlimler, onların ateşte pişen birşey yedikleri zaman abdest tazelemediklerini tesbit ederler. Bir rivayette Hz. Câbir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la, *Hz. Ebû Bekr* ve *Hz. Ömer* (radıyallahu anhümâ) ile ekmek, et yedim; namaz kıldık, onlar abdest almadılar" der.

Ateşte pişen yenilince abdestin terkiyle ilgili başka rivayetler de var. Bazılarını müteakiben zikredeceğiz. Abdesti gerekli görmeyenler arasında *Hz. Ebû Bekr, Hz.Osman, Hz. Ali, Hz. Ömer, İbnu Mes'ud, İbnu Abbâs, Âmir İbnu Rebî'a, Ebû Ümâme, Muğire İbnu Şu'be, Câbir,* (radıyallahu anhüm); Tâbiîn'den *Ubeyde es-Selmânî, Sâlim İbnu Abdillah, Kasım İbnu Muhammed, Mâlik, Şafiî ve ashabı, Hicaz ehli, Süfyân Sevrî, Ebû Hanîfe ve Ehl-i Kûfe, İbnu'l-Mübârek, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye* vs. vardır.

Râcih olan, ekseriyetin tercihi olduğu açıktır.

İKİNCİ ÇEŞİT:

ABDESTİN GEREKTİRMEYEN

3682 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أنَّ النَّبِىَّ ﷺ أكَلَ كَتِفَ شَاةٍ وَصَلَّى، وَلَمْ يَتَوَضَّأ]. أخرجه الستة إلا الترمذي، وهذا لفظ الشيخين.

وللبخاري أخرى: «أنَّهُ انْتَشَلَ عَرْقاً مِنْ قِدْرٍ».

ولمسلم: «أنَّه انْتَهَشَ مِنْ كَتِفٍ، ثُمَّ صَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأ».

«انْتَشَلَ العَرْقَ»: أخَذَهُ بيده من القدر.

و« الْعَرْقُ »: العظم إذا كان عليه لحم.

و« انْتَهَشَ اللحمَ »: بشين معجمة وغير معجمة: أخذه بمقدم أسنانه.

1. (3682)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* koyun budu yedi ve namaz kıldı, abdest almadı." [Buhârî, Vudû 50, Et'ime 18; Müslim, Hayz 91, (354); Muvatta, Tahâret 91, (1, 25); Ebû Dâvud, Tahâret 75, (187); Nesâî, Tahâret 123, (1, 108).]

Buhârî'nin bir başka rivayetinde: "Tencereden eliyle etli kemik aldı" denmiştir.

Müslim'in bir rivayetinde: "Budu kemirdi, sonra namaz kıldı, abdest tazelemedi" denmiştir.

3683 ٢ – وعن عمرو بن أمية الضمرى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ رَأَى رَسُولَ اللهِ ﷺ يَحْتَزُّ مِنْ كَتِفِ شَاةٍ بِيَدِهِ فَدُعِيَ إِلَى الصَّلاَةِ فَأَلْقَى السِّكِّينَ الَّذِى يَحْتَزُّ بِهَا ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ]. أخرجه الشيخان والترمذي، وهذا لفظ الشيخين.

2. (3683)- *Amr İbnu Ümeyye ed-Damrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı gördüm, elindeki koyun budundan parça kesiyordu, ezan okundu. Hemen et dildiği bıçağı bırakıp namaza koştu, abdest almadı." [Buhârî Vudû 50, Ezan 43, Cihad 92, Etime 20, 26; Müslim, Tahâret 92, (355); Tirmizî, Et'ime 33, (1837).]

3684 ٣ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [خَرَجَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَأَنَا مَعَهُ فَدَخَلَ عَلَى امْرَأَةٍ مِنَ الأَنْصَارِ، فَذَبَحَتْ لَهُ شَاةً، وَأَتَتْ بِقِنَاعٍ مِنْ رُطَبٍ فَأَكَلَ مِنْهُ ثُمَّ تَوَضَّأَ لِلظُّهْرِ وَصَلَّى، ثُمَّ انْصَرَفَ فَأَتَتْهُ بِعُلاَلَةٍ مِنْ عُلاَلَةِ الشَّاةِ فَأَكَلَ ثُمَّ صَلَّى الْعَصْرَ وَلَمْ يَتَوَضَّأْ]. أخرجه الأربعة، وهذا لفظ الترمذي.

ولأبي داود والنسائي قال: [كَانَ آخِرُ الأَمْرَيْنِ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ تَرْكُ الْوُضُوءِ مِمَّا غَيَّرَتِ النَّارُ].

« الْقِنَاعُ »: الطبق.

« والعلالة »: بقية الشئ.

3. (3684)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aley-*

hissalâtu vesselâm) çıktı, beraberinde ben de vardım. Ensârdan bir kadına uğradı. Kadın ona bir koyun kesti. Bir tabak tâze hurma getirdi, ondan yeyip sonra öğle için abdest aldı ve namaz kıldı. Sonra (namazdan) ayrıldı. Kadın ona koyundan arta kalan birşeyler getirdi. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* onu da yiyip ikindiyi kıldı, bu sırada abdest almadı." [Muvatta, Tahâret 25, (1, 27); Tirmizî, Tahâret 59, (80); Ebû Dâvud, Tahâret 75, (191, 192); Nesâî, Tahâret 23, (1,108). Bu Tirmizî'nin lafzıdır.]

Ebû Dâvud ve Nesâî'nin rivayetinde: "Resûlullah'ın son iki icraatından biri, ateşin değiştirdiğinden abdest almayı terketmekti" denmiştir.

3685 ٤ – وعن عبيد بن ثمامة المرادى قال: [قَدِمَ عَلَيْنَا مصرَ عَبْدُاللهِ بنُ الحَارِثِ ابن جزء رَضِيَ اللهُ عَنهُ مِنْ أَصْحَابِ رسولِ اللهِ ﷺ فَسَمِعْتُهُ يُحَدِّثُ فِي مَسْجِدِ مِصْرَ قال: لَقَدْ رَأَيْتِنِي سَابِعَ سَبْعَةٍ، أَوْ سَادِسَ سِتَّةٍ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ فِي دَارِ رَجُلٍ فَمَرَّ بِلالٌ رَضِيَ اللهُ عَنهُ فَنَادَهُ بِالصَّلاَةِ فَخَرَجْنَا، فَمَرَرْنَا بِرَجُلٍ وَبُرْمَتُهُ عَلَى النَّارِ، فَقَالَ لَهُ النَّبِىُّ ﷺ: أَطَابَتْ بُرْمَتُكَ؟ قَالَ: نَعَمْ، بِأَبِى أَنْتَ وَأُمِّى، فَتَنَاوَلَ مِنْهَا بَضْعَةً، فَلَمْ يَزَلْ يَعْلُكُهَا حَتَّى أَحْرَمَ بِالصَّلاَةِ، وَأَنَا أَنْظُرُ إِلَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

4. (3685)- *Ubeyd İbnu Sümâme el-Murâdî* anlatıyor: "Abdullah *İbnu'l-Hâris İbni Cez'* (radıyallahu anh), Mısır'a yanımıza geldi. Kendisi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabından idi. Mısır Camii'nde şu hadisi anlatırken işittim: "Ben öyle hatırlıyorum ki, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la bir adamın evinde oturan yedi kişiden yedincisi veya altıdan altıncısıydım. Derken Bilâl (radıyallahu anh) geçti ve ezan okudu. Biz de çıktık. Giderken bir adama uğradık, tenceresi ateş üstündeydi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona: *"Tenceren yeterince pişti mi?"* diye sordu. Adam:

"Evet, annem babam sana feda olsun!" dedi. Resulullah bunun üzerine bir parça aldı. Çiğnemesi devam ederken namaz için iftitah tekbiri aldı. Ben bu sırada ona bakıyordum."[Ebû Dâvud, Tahâret 75, (193).]

3686 ٥ – وعن سويد بن النعمان رَضِيَ اللهُ عَنهُ قال: [خَرَجْنَا مَعَ النَّبِىِّ ﷺ عَامَ خَيْبَرَ حَتَّى إِذَا كُنَّا بِالصَّهْبَاءِ، وَهِىَ مِنْ أَدْنَى خَيْبَرَ صَلَّى رَسُولُ اللهِ ﷺ الْعَصْرَ، فَلَمَّا صَلَّى دَعَا بِالأَطْعِمَةِ، فَلَمْ يُؤْتَ إِلاَّ بِسَوِيقٍ فَأَمَرَ بِهِ فَثُرِّيَ، فَأَكَلَ وَأَكَلْنَا، ثُمَّ قَامَ إِلَى الْمَغْرِبِ

فَمَضْمَضَ وَمَضْمَضْنَا، وَلَمْ يَتَوَضَّأْ]. أخرجه البخارى ومالك والنسائي.

«ثُرِّيَ»: أى بلّ بالماء.

5. (3686)- *Süveyd İbnu'n-Nu'mân* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hayber Seferine Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte çıktık. Hayber yakınlarında olan Sahbâ'ya vardığımız zaman *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* ikindi namazı kıldı. Namaz bitince yiyecek getirilmesini ferman buyurdu. Sadece kavut getirilmişti. Bunun su ile ıslatılmasını emir buyurdu.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) da, biz de ondan yedik. Sonra akşam namazına kalktı. Ağzını mazmaza etti. Biz de ağızlarımızı mazmaza ettik. Fakat abdest almadı." [Buhârî, Vudû 51, 54, Cihâd 123, Megazî 35, 38, Et'ime 7, 9, 51; Muvatta, Tahâret 20, (1, 26); Nesâî, Tahâret 124, (1, 108, 109.]

3687 ٦– وعن أنس رضي الله عنه: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ شَرِبَ لَبَناً فَلَمْ يَتَمَضْمَضْ وَلَمْ يَتَوَضَّأْ وَصَلَّى]. أخرجه أبو داود.

الفرع الخامس: في لحوم الإبل

6. (3687)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* süt içti. Ne mazmaza yaptı ne abdest aldı; namazını kıldı."

AÇIKLAMA:

1- Burada kaydedilen altı hadisten her biri ateşte pişen bir şey yendikten sonra abdest alınmayacağını ifade eden sünnetleri aksettirmektedir. Bu mesele ile ilgili gerekli açıklamaları 3681 numaralı hadiste yaptığımız için burada tekrar etmeyeceğiz.

2- Son rivayetteki yıkama, sadece ağzın yıkanmasıdır, abdest değildir. Esâsen ağızda yemek kırıntıları olduğu halde namaza durmayı Resulullah nehyetmiş, melekleri en ziyade rahatsız eden bir durum olarak tavsif buyurmuştur, daha önce kaydettik.

BEŞİNCİ FER':

DEVE ETLERİ

3688 ١- عن جابر بن سمرة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ رَجُلاً سأَلَ رسولَ اللهِ ﷺ أتوضَّأ مِنْ لُحُومِ الغَنَمِ؟ قال: إنْ شِئْتَ فَتَوضَّأ، وإنْ شِئْتَ فَلاَ تَتَوضَّأ. قال: أتوضَّأ مِنْ لُحُومِ الإبلِ؟ قال: نَعَمْ. فَتَوضَّأ مِنْ لُحُومِ الإبلِ. قال: أُصَلِّي في مَرَابِضِ الغَنَمِ؟ قال: نَعَمْ. قال: أُصَلِّي في مَبَارِكِ الإبلِ؟ قال: لاَ]. أخرجه مسلم.

1. (3688)- *Câbir İbnu Semure* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek:

"Koyun eti sebebiyle abdest alayım mı?" diye sordu:

"Dilersen abdest al, dilemezsen alma!" diye cevap verdi. Adam bunun üzerine:

"Deve eti sebebiyle abdest alayım mı?" diye sordu. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu sefer:

"Evet, deve eti sebebiyle abdest al!" cevabını verdi. Adam tekrar:

"Koyun ağıllarında namaz kılayım mı?" diye bir başka sual sordu:

"Evet!" cevabını aldı. Tekrar sordu:

"Pekala, deve ağıllarında namaz kılayım mı?"

"Hayır!" buyurdu Aleyhissalâtu vesselâm." [Müslim, Hayz 97, (360).]

3689 ٢- ولأبي داود والترمذي، عن البراء رَضِيَ اللهُ عَنْه: [لاَ تُصَلُّوا في مَبَارِكِ الإبلِ فإنَّها مِنَ الشَّيَاطِينِ، وسُئِلَ عَنْ مَرَابِضِ الغَنَمِ. فَقَالَ صَلُّوا فيها فإنَّها بَرَكَةٌ].

2. (3689)- Ebû Dâvud ve Tirmizî'de Berâ (radıyallahu anh)'nın rivayetlerine göre Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle demiştir:

"Deve ağıllarında namaz kılmayın, çünkü onlar şeytandandır.

Koyun ağıllarından soruldu:

"Oralarda kılın, çünkü onlar berekettir" buyurdular." [Ebû Dâvud, Tahâret 72, (184); Tirmizî, Tahâret 60, (81).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydettiğimiz Müslim hadisi, deve etinin abdesti bozacağını belirtiyor. Ancak ülemâ bu meselede ihtilaf eder. *Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz.Ali, Hz. Osman, Abdullah İbnu Mes'ud, Übeyy İbnu Ka'b, Abdullah İbnu Abbâs, Ebû'd-Derdâ, Ebû Talha* (radıyallahu anhüm) ve Tâbiîn ve *Etbaut-Tabiîn*'in cumhuru bu meyanda *Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî* hazeratı deve eti yemenin abdesti bozmayacağını söylerler.

Ahmed İbnu Hanbel, İshâk, Yahya İbnu Yahya, Ebû Bekr İbnu'l-Münzir, İbnu Huzeyme, İmam Beyhakî gibi bazı büyükler de deve eti yemenin abdesti bozacağına hükmederler.

Cumhur-u ülemâ, deve etinin abdesti bozacağına hükmedenlere 3684 numarada Hz. Câbir (radıyallahu anh)'den kaydettiğimiz Ebû Dâvud hadisiyle cevap verirler. Orada "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın en son iki icraatından birinin ateşte pişen şeyi yemek sebebiyle abdest almayı terketmek olduğu" ifade edilmektedir. Dolayısıyla cumhur, o amelle, bu hadislerin mehsuh olduğuna hükmetmiştir.

2- Koyun ve deve ağıllarında namaz kılma meselesine gelince: Hz. Berâ (radıyallahu anh)'nın rivayetine göre, koyun ağıllarında namaz kılmak caizdir. Ülemânın hükmü de böyledir, zira aleyhte delil mevcut değildir. Deve ağıllarında namaz mekruhtur. Umumiyetle kerâhet-i tenzîhiyye denmiştir. Ancak deve pisliğine necâset diyenler, pisliğin bulunması halinde, deve ağıllarındaki namaza kerâhet-i tahrîmiye hükmünü vermiştir. Sebebi hususunda ihtilaf edilmiştir. Bazı âlimler, deve ağıllarının koyun ağılığından daha pis koktuğunu sebep göstermiştir. Çünkü necislik yönüden aralarında fark gözetilmemiştir.Yani birinin sidik veya gübresi diğerine göre daha galiz veya daha hafif iddiasında bulunulmamıştır. Sözgelimi, Ebû Hanîfe ve İmam Şâfiî rahimehümâllah her iki hayvanın sidiklerinin necis olduğunu söylerken, İmam Mâlik her ikisinin de temiz olduğunu söylemiştir.

Bazı âlimler, hadisteki yasağın deve ağıllarına kaza-yı hâcet için oturmaya müteallik olduğunu söylemiş; bazıları da: "Develer ürkek olduğu için, namaz kılan kimse endişe içinde namazını kılarak huzur bula-

mayacak, belki de namazını bozacak; bu sebeple nehiy vârid olmuştur" demiştir.

Esasen hadiste gelene: "Çünkü onlar şeytandandır" ibaresi bu çeşit ma'nâları çıkarmaya elverişli mutlak bir ifadedir. "Develerin şeytandan olması" demek, onlardan şeytana yaraşan kötü işler sudûr etmesi demektir. Veliyyü'd-Din el-Irâkî der ki: "Onlar şeytandandır" sözünün, hakikatı üzere olma ihtimali de var, çünkü onların nefisleri şeytandır, nitekim Kûfe ülemâsı, şeytanı: "İns, cin ve hayvandan her bir mütecâviz, mütemerriddir." diye tarif etmiştir.." der. Kini, intikamıyla meşhur olan devenin bu ma'nâda şeytan olarak tavsifi lisan-ı nübüvvete pek muvafıktır ve hayatları hep develerle geçen insanlara ihtiyat uyarısı ziyadesiyle yerindedir.

Koyunların bereket olarak yadedilmesi de onların mizaçlarına muvafık bir tabirdir. Onlarda, develerdeki gibi fıtrî bir temerrüd ve tecavüz ve kin yoktur. Mûnis ve uysal hayvanlardır. Hatta, hadisin Şâfiî hazretlerinin kaydettiği vechinde "sekîne" tabiri de koyunların tavsifi zımnında gelmiştir. Yani "sükûnet, emniyet sahibi mahluklardır" demek olur. Öyleyse hadis, "onların içinde namaz kılacak kimse, onlardan tecavüz gelecek endişesine düşmez, namazını bozmaz, huzur içinde kılar" demek istemiştir.

ALTINCI FER'

MÜTEFERRİK HADİSLER

3690 ١- عن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عنه قال: [كُنَّا لاَ نَتَوضَّأُ مِنْ مَوْطِئٍ، ولاَ نَكُفُّ شَعْراً وَلاَ ثَوْباً]. أخرجه أبو داود.

«المَوطئ» ما يوطأ في الطريق من الأذى.

1. (3690)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz, yollarda ayağa bulaşan pislik sebebiyle abdest tazelemezdik." [Ebû Dâvud, Tahâret 81, (204); İbnu Mâce, İkâmet 67, (1041).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen mevti', yollarda ayağa bulaşan pisliktir. Hattâbî, İbnu Mes'ud'un "ayağa bulaşan pislik sebebiyle abdesti yenilemezdik, iade etmezdik" demek istediğini belirtir. *Irâkî,* buradaki vudû (abdest) kelimesinin lügavî ma'nâsında olma ihtimalini belirtir. Lügatte yıkamak ma'nâsında olduğuna göre "ayağa bulaşan pisliği yıkamazdık" ma'nâsına gelebileceğini belirtir. *İmam Beyhakî,*"Bundan maksad kuru pisliktir. Yürüyen kimsenin ayakları yoldaki kuru pisliklere değmekle kirlenmiş sayılmaz, Ashab bu nevi pisliklere değdi diye ayaklarını yıkamazlardı" der. Hatta Marifet adlı kitabına şöyle bir bab açar: بَابُ النَّجَاسَةِ اليَابِسَةِ يَطَأُهَا بِرِجْلِه او يجرّ عليها ثوبه "Kişi-nin üzerine ayağıyla bastığı veya elbisesini değdirdiği kuru pisliğin hük-münü beyan bâbı..."

Tirmizî der ki: "Bu, ilim ehlinden birçoğunun benimsediği görüştür. Derler ki: "Kişi, pis bir yere basarsa, ayağını yıkaması vacib değildir, yeter ki bu pislik yaş olmasın. Yaş ise, sadece değdiği yeri yıkaması yeterlidir, (abdestini iade etmesi gerekmez)."

3691 ٢- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [بَيْنَمَا رَجُلٌ يُصَلِّي مُسْبِلاً إزَارَهُ. إذْ قَالَ لَهُ

رسـول الله ﷺ: اذهب فتوضأ. فذهب فتوضأ، ثم جاء ثم قـال: اذهب فتوضأ. فذهب فتوضأ. ثم جاء فـقال رجل: يا رسـول الله ﷺ مالك، أمرته أن يتوضأ؟ فـقال: إنه كان يصلي وهو مسبل إزاره وإن الله لا يقبل صلاة رجل مسبل إزاره].

أخرجه أبو داود.

2. (3691)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam izarını salmış olarak namaz kılarken, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona:

"Git, abdest al!" ferman buyurdu. Adam gitti abdest aldı, sonra gelip tekrar namaza durdu. [Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tekrar]:

"Git abdest al!" emretti. Adam gitti, abdest aldı, geri geldi. Bir adam:

"Ey Allah'ın Resûlü, ona niye abdest almasını emir buyurdunuz?" diye sordu.

"O, dedi, izârını sarkıtmış olarak namaz kılıyordu. Allah, izarını sarkıtan erkeğin namazını kabul buyurmaz.!" [Ebû Dâvud, Libas 28, (4086).]

AÇIKLAMA:

1- *İzâr:* Belden aşağı giyilen libasa denir. Kadınların eteği gibi, veya banyodan çıkınca belden aşağıya örtmek üzere sarılan uzunca havlu. Erkeklerde bu alt giysinin uzunluğu baldır ortalarına kadar uzamalıdır. Daha uzunu şer'an hoş karşılanmamıştır. Hele topuklardan aşağı inecek kadar uzatılması mekruhtur. İşte isbâl, izâr'ın yere değecek kadar uzun tutulmasıdır. Bu, kadınlarda meşrudur. Hatta kadınlarda yerde sürünmesine bile cevaz verilmiştir. Ancak erkeklerde bu, kibir alameti, kadınlara benzeme kabul edilmiş, hoş karşılanmamıştır. Hattâ hadiste: ما أسفل من الكعبين من الإزار فـي الـنار *"İzar'dan topuklardan aşağı inen kısım ateştedir"* buyurulmuştur. Gerçi bu ifade kadınlara da şâmil gözükmekte ise de ülemâ, başka rivayetleri de nazar-ı dikkate alarak kadınların uzatabileceğini belirtmiştir, ancak bu, onlar hakkında da bir cevazdır, vecibe değil. Bu mevzuya libasla ilgili bölümde (5233-5304) geniş yer vereceğiz (5242. hadis)

2- Burada hatıra gelen bir husus şudur: *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, adama abdest tazelemeyi emretmiştir, ama adam abdestsiz değildir. Yani, ikinci adamın sorusuna Aleyhissalâtu vesselâm'ın verdiği cevabtan anlıyoruz ki, adam abdestsiz olduğu için değil, izârını uzun giydiği için abdest tazelemeyi emretmiştir. Bu iki durum arasında irtibat bula-

mayan âlimler şöyle bir izah getirmişlerdir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona abdesti emretmiştir, ta ki, günahkâr kimselere, hatalarına abdestin bir kefâret olduğuna ve onları hatalara sevkeden gadab ve benzeri şeyleri de izale ettiğini bildirsin ve bunu içlerine iyice yerleştirsin."

Tîbî'nin açıklaması da şöyle: "Adam abdestli olduğu halde kendisine abdest emredilmesindeki sır, adamın bu emrin sebebi hususunda tefekkür etmesi ve işlediği fiilin şenâetine (çirkinliğine) ve Cenâb-ı Hakk'ın, -zâhirî temizlik, bâtinî temizliğe müessir olmasına binaen- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zâhirî temizlik emrinin bereketiyle bâtınını da tekebbür ve gurur kirlerinden temizleyeceğine vakıf olmasını sağlamaktır."

Bazı şârihler: "Hadiste, izarı fazla uzatmanın şiddetli bir çirkinlik olduğuna ve Cenâb-ı Hakk'ın böyle, elbisenini uzatarak namaz kılanların namazını kabul etmeyeceğine ve bu kimseye namazı da abdesti de iade etmesi gerekeceğine delil var" demiştir.

ALTINCI BAB

MEST ÜZERİNE MESHETMEK

UMÛMÎ AÇIKLAMA

Mesh, Arapçada elle değmek, elle temas etmek ma'nâsına gelir. Dinimiz bir kolaylık olmak üzere abdest alırken, mukimlere 24 saat, misafirlere üç gün üç gece olmak üzere, mest üzerinden meshetmeye ve mestleri çıkararak ayakları yıkama zahmetine girmemeye ruhsat tanımıştır. Tanınan bu ruhsat sadece mest için değil, onun yerine geçebilecek çizme, potin, bot gibi ayakları topuklara kadar örten her çeşit ayakkabıları ve hatta kendileriyle üç mil kadar yürünebilecek derecede kuvvetli, kalın çoraplar ve konçlu aba terlikler içindir.

Sünnete uygun mesh şöyle yapılır: Mestin üzerine ayağın parmakları ucundan aşık kemiklerini aşmak üzere inciklere doğru, açık vaziyetteki el parmakları sürülür. Sağ ayak sağ elle, sol ayak sol elle meshedilir. Bu maksadla eller, temiz su ile ıslatılmış olmalıdır. Topukları örtmeyen mestlere mesh yapılmaz. Mestlerden birinde, topuktan aşağı kısımda ayak parmaklarından küçüğü ile üç parmak büyüklüğünde yırtık, sökük ve delik varsa mesh câiz olmaz. İki ayaktaki bu yırtıklar cemedilmez, birindeki yırtıklar cemedilir. Mestler bağsız olarak ayakta duracak derecede kalın olmalı, dışarıdan suyu hemen emmemelidir. Meshin yapılabilmesi için, ayağın ön kısmında en az üç küçük el parmağı kadar bir kısım olmalıdır. Ayağın birini yıkayıp diğerini meshetmek câiz olmaz.

3692 ١ — عن المغيرة بن شعبة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فقَالَ: يَا مُغِيرَةُ خُذ الإِدَاوة؟ فَأَخَذْتُها. فَانطَلَقَ رسُولُ اللهِ ﷺ حَتّى تَوارَى عَنّي فَقَضَى حَاجَتَه، وَعَلَيْه جُبَّةٌ شَامِيَّةٌ، فَذَهَبَ لِيُخْرِجَ يَدَهُ مِنْ كُمِّهَا فَضَاقَتْ. فَأَخْرَجَ يَدَهُ مِنْ أَسْفَلِهَا فَصَبَبْتُ عَلَيْهِ فَتَوَضَّأَ وُضُوءَهُ لِلصَّلاةِ وَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ، ثُمَّ صَلَّى]. أخرجه الستة.

1. (3692)- *Muğire İbnu Şu'be* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraberdim. Bana:

"Ey Muğire, su kabını al!" emretti. Ben de onu aldım. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* [la tenhaya gittik. O] benim gözümden kayboldu, kazayı hâcet yaptı, (geri döndü). Üzerinde Şâmî bir cübbe vardı. (Abdest almak için hazırlık yaptı. Cübbesinin yenlerini çemreyip) kollarını çıkarmaya çalıştı. Ancak (yenler) dardı. Ellerini (yenlerin uç kısmından geri çıkarıp cübbeyi sırtına koyup kollarını) alttan çıkardı. Ben su döktüm, namaz için abdest aldı. Mestleri üzerine meshetti, sonra namaz kıldı."

3693 ٢ – وفي أخرى قال:[فَأَهْوَيْتُ لأَنْزِعَ خُفَّيْهِ. فَقَالَ: دَعْهُمَا فَإِنِّى أَدْخَلْتُهُمَا طَاهِرَتَيْنِ فَمَسَحَ عَلَيْهَا]. هذا لفظ الشيخين.

2. (3693)- Bir diğer rivayette: "Mestlerini çıkarmada yardımcı olmak için eğildim. Bana:

"Bırak onları, zira ben, abdestli olarak mestlerimi giyindim" buyurdu ve üzerlerine meshetti." Bu Sahiheyn'in lafzıdır.

3694 ٣ – ولمسلم رحمه الله في أخرى: [أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ مَسَحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ وَمُقَدَّمِ رَأْسِهِ وَعَلى عِمَامَتِهِ].

3. (3694)- "Müslim merhumun bir diğer rivayetinde: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mestleri, başının ön kısmı (alnı) ve sarığı üzerine meshetti" denilmiştir.

3695 ٤ – ولأبي داود في أخرى: [أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ مَسَحَ عَلَى الْخُفَّيْنِ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ: نَسِيتَ؟ فَقَالَ: بَلْ أَنْتَ نَسِيتَ، بِهذَا أَمَرَنِى رَبِّى عَزَّ وَجَلَّ].

4. (3695)- Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mestleri üzerine meshetmişti; ben:

"Ey Allah'ın Resulü! yoksa unuttunuz mu?" dedim.

"Bilakis, dedi, *belki sana unutturuldu. Aziz ve celil olan Rabbim, bana böyle emretti."*[Buhârî, Vudû 48, 35, 49, Salât 7, 25, Cihâd 90, Megâzî 80, Libâs 10, 11; Müslim, Tahâret 77, 79, 81, 82, (274); Muvatta, Tahâret 42, (1, 36); Ebû Dâvud, Tahâret 59, (149, 150, 151); Tirmizî, Tahâret 72, (97, 98, 99, 100); Nesâî, Tahâret 96, 97, 100, 87, (1, 82, 83, 84, 76).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis mest üzerine meshetmenin caiz olduğunu belirtmekte-

dir. *İbnu'l-Mübârek:* "Mest üzerine meshetmenin cevazı hususunda Ashabta bir ihtilaf yoktur, zira kimden bu hususta menfi bir haber gelmişse, aynı zattan müsbet bir haber de sâbit olmuştur" der. İbnu Abdilberr de: "Mâlik dışında selef fakihlerinin hiçbirinden bu cevazı inkâr eden rivayet gelmemiştir" der ve ilave eder: "Mâlik'in de te'yid ettiğine dair sarih rivayet vardır." Şâfiî, Ümm'de Mâlikîlerin meshin cevazını inkâr ettiklerine işaret ederse de bugün Mâlikîlerde iki görüş vardır:

1) Mutlak olarak caizdir

2) Mukime değil, müsâfirîne caizdir.

2- *İbnu'l-Münzir,* ülemânın mest üzerine meshetmek mi, yoksa mestleri çıkarıp yıkamak mı, hangisi efdal? ihtilafına düştüklerini belirtir. Ona göre Hâricîlerin ve Râfizîlerin ta'nı sebebiyle meshin efdal olacağını söyleyen olmuştur. Kâide şudur: "Muhaliflerin ta'n ettiği sünnetlerin ihyası, terkinden efdaldir."

Nevevî der ki: "Birçok sahabî, sünneti küçük görme sebebiyle olmamak kaydıyla, meshi terkedip, ayakları yıkamak efdal" demiştir. Nitekim aynı şeyi sefer sırasında namazı kasretmenin, tamamlamaya efdaliyeti hakkında da söylemişlerdir. Bir kısım huffâz, mest üzerine meshin tevâtürle sâbit olduğunu söylemiştir. Hasan Basrî bunun yetmiş sahâbî tarafından rivayet edildiğini belirtir.

3- Nevevî, mesh'in seferde ve hazerde, bir ihtiyaca mebni olsun olmasın, hatta evinde kalan kadına, yürüyemeyen sakata bile caiz olduğu hususunda icma edildiğini belirtir. Sadece İmam Mâlik'ten farklı görüşler rivayet edildiğine dikkat çektikten sonra: "Onun mezhebinde de meşhur görüş, diğer mezheplerde olduğu gibidir" der.

4- Hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın abdest bozmak üzere tenhaya gittiğini, beraberinde abdest suyu taşıdığını, abdest bozduktan sonra hemen abdest alıp, namaz kıldığını gösteriyor. Bu namaz farz namazlardan biri olmayıp, abdest alınca kılınmasını sünnet kılıp tavsiye etti iki rekatlik abdest namazı olmalıdır.

5- Abdest alırken cübbenin kolu, darlığı sebebiyle yukarıya doğru çemrenememiş, bu sebeple koldan tamamen çıkarılıp cübbe omuzda bırakılıp, kollar cübbenin altından çıkarılmıştır. Bu cübbenin önünün kapalı olduğu anlaşılmaktadır. Bu hal ihtiyaç durumunda caiz ise de cemaat arasında caiz olmayacağı, böylesi bir giyinmenin meşru sayılmayacağı açıktır.

6- 3693 numaralı rivayette geçen ibare bazı farklı anlamlara imkan tanımıştır. Şöyle ki: *Resulullah*'ın: "Ben mestlerimi abdestli olarak giydim" ibaresini Şâfiîler: "Abdest tamamlandıktan sonra giydim" şeklinde

anlayarak, abdest tamamlanmadan giyilen mestlere mesh edilemeyeceği hükmünü çıkarmışlardır. Yani, bir insan abdest alırken ayağından yıkamaya başlasa, ayağının birini yıkayıp kurulasa ve hemen mestini giyse, diğerini de yıkayıp giyinse, sonra diğer uzuvlarını yıkasa veya normal sırayla yıkayarak ayaklarına gelse, ayaklarından birini yıkar yıkamaz mestini giyse, sonra diğerini yıkasa ve mestini giyse, bu abdesti bozulunca, o mestlerin üzerine meshedemez, çünkü mestlerini tam temizlik üzere giymemiştir. Zira ayağın biri yıkanmış, ama diğeri yıkanmadığı için tam temiz sayılmaz, tam temiz sayılmadan mestini giymiş olmaktadır. Tam temiz sayılması için abdest işi tamamen bitmiş olacak. İşte bu durumda giyilen mest Şâfiîlere göre meshetmek için elverişlidir. Bu meselede Mâlikiler, Hanbelîler ve İshak İbnu Râhûye ve Şâfiî hazretleri gibi hükmetmişlerdir.

Hanefîler bu anlayışta değildir. Abdest tamamlanmadan mest giyilmiş olsa dahi o mest üzerine meshedilebilir; yeterki, mesti giymezden önce ayak yıkanmış olsun. Süfyân Sevrî, Yahya İbnu Âdem, Müzenî, Ebû Sevr, Dâvud-u Zâhirî de Ebû Hanîfe gibi hükmederler. Abdest kemalini bulmadan mest giyilebilir.

7- Sadedinde olduğumuz hadisin 3694 numaralı vechinde mest ve sarık üzerine mesh meselesi mevzubahistir. Ülemâ arasında bu, ihtilaflı bir konudur. Şöyle ki:

★ Ahmed İbnu Hanbel'e göre yalnız sarık üzerine mesh caizdir, ancak sarık abdestli iken sarılmış olmalıdır. *Hz. Ebû Bekr, Ebû Ümâme, Sa'd İbnu Mâlik, Ebû'd-Derdâ, Ömer İbnu Abdilaziz, Hasan Basrî, Katâde, Evzâî, Mekhul* hazeratının sarık üzerine meshettikleri rivayet edilir.

★ Bunu bir kısım âlimler caiz görmezler ve وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ **"Başlarınıza meshedin"** (Mâide 6) âyetiyle istidlâl ederler. Bu anlayışa göre sarık üzerine yapılan mesh, başa mesh sayılmaz. Âlimler teyemmüm sırasında yüzün üzerindeki örtüye yapılacak meshi teyemmüm için yeterli görmezler, yüze meshetmek gerekir diye hükmederler. Başa yapılacak meshi de buna benzetirler. Bu görüşü müdâfaa eden Hattâbî: "Allah başa meshetmeyi farz kıldı, sarık üzerine meshi bildiren hadis ise te'vile muhtaçtır. Öyleyse, yakînen bilinen bir husus bırakılıp ihtimalle amel edilmez"der. *Urve, İbrahim Nehâî, Şâbi, Kasım İbnu Muhammed, İmam Mâlik, İmam Şâfiî, Ebû Hanîfe* rahimehümullah sarık üzerine meshi caiz görmezler.

Sarık üzerine meshi caiz görenler iki şart koşarlar:

1) Sarık üst çenenin altına kadar inmelidir, büyük veya küçük olmasının farkı yoktur.

2) Sarık bütün başı kaplamalıdır, bundan sadece adete göre, açılması icabeden kulaklar ve başın ön kısmı müstesnadır. Sarık üzerine meshederken başın açık kısımlarını meshetmek müstehaptır. İbnu'l-Münzir: Kalansüve denen külah üzerine meshetmeyi kimsenin tecviz etmediğini, sadece Hz. Enes'ten kalansüve üzerine meshte bulunduğu, rivayetlerde geldiğini belirtir.

8- "Başının ön kısmına (alnına) ve sarığının üzerine meshetti" ifadesi hakkında Nevevî şu açıklamayı yapar: "Bu hadis, başın tamamına değil, bir kısmına meshetmek yeterlidir" diyen âlimlerimizin delillerindendir. Zira, eğer başın tamamına meshetmek farz olsaydı, Resûlullah bu miktarla yetinmezdi çünkü bir uzuvda hem aslı, hem bedeli meshetmek câiz değildir. Nitekim ayağın birinin üzerindeki meste meshedip, diğerini yıkamak caiz değildir. Başa meshi sarığın üzerinden tamamlamak İmam Şâfiî ve bir grup âlime göre müstehabtır. Bu, temizliğin bütün başa sirayeti için yapılır. Sarık üzerine de mesh için sarığın abdestli giyilmesi, giyilmemesi diye bir şart yoktur. Sadece sarığa meshedip başa hiç dokunmamak bizim mezhebimize göre caiz değildir. *Mâlik, Ebû Hanîfe* ve ekseri ülemânın görüşü de budur. Sadece Ahmed İbnu Hanbel yalnızca sarık üzerine meshi yeterli görmüştür. Seleften bir cemaat de bu hususta ona muvafakat etmiştir." Nitekim onların ismini yukarıda kaydettik.

Kadınların başörtüsü üzerine mesh caiz mi değil mi, bu hususta da ihtilaf edilmiştir. Bir görüşe göre caiz, diğerine göre değildir. Başı korumak üzere sarılan şey üzerine mesh caiz görülmemiş, "çıkarılması zor değildir" denmiştir.

9- Sadedinde olduğumuz hadislerden 3695 numaralı rivayette Muğîre İbnu Şu'be'nin "ayağınızı yıkamayı gâliba unuttunuz?" sözü üzerine Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: "...Belki sen unuttun.." ifadesinde kastedilen unutma nedir? Âlimler birkaç ihtimal üzerinde durur:

★ *Resulullah:* "Sen, mest üzerine meshetme cevazını unuttun galiba!" demek istemiş olabilir.

★ Veya: "Sen benim Şârî olduğumu unuttun ve bana unutma nisbet ettin" demek istemiştir. Bu mânada Resûlullah'ın unutmasının câiz olmayacağı ifade edilmiş olmaktadır.

★ Veya: "Sen hiçbir ihtimale yer vermeden kesin bir uslubla bana unutma nisbet ettin. Halbuki bunu bana Rabbim vahiyle emretti..." demek istemiştir.

3696 ٥– وعن بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ رسولَ اللهِ ﷺ مَسَحَ الخُفَّيْنِ وَالخِمَارَ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

5. (3696)- *Hz. Bilâl* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* mestleri ve örtüsü üzerine meshetti."

3697 ٦– وفي أخرى لأبي داود: [كَانَ ﷺ يَخْرُجُ لِحَاجَتِهِ فَآتِيهِ بِالْمَاءِ فَيتوضأ ويَمْسَحُ عَلى عِمَامَتِهِ وَمُوقَيْهِ].

6. (3697)- Ebû Dâvud'un rivayetinde şöyle denmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ihtiyacı için (araziye) çıkardı. Ben de O'na su taşırdım. (Kaza-yı hâcet yapınca) abdest alırdı. Bu sırada sarığı ve "bot" ları üzerine meshederdi." [Müslim, Tahâret 84, (275); Ebû Dâvud, Tahâret 59, (153); Tirmizî, Tahâret 75, (101); Nesâî, Tahâret 86, 96 (1, 75, 81).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayetlerin her ikisi de *Hz. Bilâl* (radıyallahu anh)'e aittir. Bunlarda Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kaza-yı hâcetten sonra abdest aldığı ve abdest sırasında hem mest ve hem de sarık üzerine meshettiği belirtiliyor.

Birinci rivayette sarık yerine himâr kelimesi kullanılmıştır. Bu kelime daha ziyade kadın baş örtüsü demektir. Ancak sarık yani amâme kastedildiği bellidir. Nitekim başka rivayetlerde ve mesela ikinci hadiste amâme kelimesine yer verilmiştir.

İkinci rivayette ise, mest'i ifade eden huff yerine mûk kelimesi kullanılmış, bununla da mest diye tercümesi yapılan huff kastedilmiştir. Mûk'un dilimizdeki karşılığı nedir? Biz, kelime farklılığına dikkat çekmek için "bot" dedi isek de günümüzdeki botu anlamamız hata olabilir. Ahterî, mûk'un Farsça asıllı olduğunu söyler ve bunun mest'in de üzerine giyilen bir ayakkabı çeşidi olduğunu belirtir: "...Acemler iç edîk üzerine giyerler..." der.

Şu halde bu rivayetler, gerek sarık ve gerekse mest üzerine meshetmenin cevazına hükmeden ülemânın delillerinden biridir. Gerekli açıklama 3695 numarada yapıldığı için burada tekrar etmeyeceğiz.

3698 ٧– وعن أبي عبيدة بن محمد بن عمار بن ياسر قال: [سَأَلْتُ جَابِرَ بنَ عَبْدِاللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما عَنِ المَسْحِ عَلى الخُفَّيْنِ. فَقَالَ: السُّنَّةُ يَا ابْنَ أَخِي؛ وَسَأَلْتُهُ عَنِ المَسْحِ عَلى العِمَامَةِ فَقَالَ: أَمِسَّ الشَّعْرَ]. أخرجه الترمذي.

7. (3698)- *Ebû Ubeyde İbnu Muhammed İbnu Ammâr İbnu Yâsir*

anlatıyor: "Câbir İbnu Abdillah (radıyallahu anh)'a mest üzerine meshetme hususunda sordum.

"Ey kardeşimin oğlu, bu sünnettir" buyurdu. Bunun üzerine sarık üzerine meshetme hakkında sordum:

"Saça meshet!" diye cevap verdi." [Tirmizî, Tahâret 75, (102).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Ebû Hanîfe, Mâlik, Şâfiî* başta olmak üzere pek çok ülemânın "sarık üzerine meshetmek câiz değildir" diye verdikleri hükmü te'yid eden rivayetlerden biridir. Zirâ, "saçına meshet!" cevabını, sorulan sual çerçevesinde değerlendirince "sarık üzerinden yapılacak mesh caiz değildir" ma'nâsı çıkar. Hattâbî der ki: "Allah başı meshetmeyi farz kılmıştır (Mâide 6). Öyleyse başı meshetme hususundaki hadis te'vil götürür. Dinde titiz olan kimse Allah'ın emri açıkken muhtemel olanla amel edip, amelde riske duşmez. Baş(taki sargı) üzerine meshetme hususunda meste kıyas etmek uzak bir ihtimaldir. Zira mestin çıkarılması, sarığın hilâfına, meşakkate sebeptir."

3695 numaralı hadiste daha geniş açıkladık.

3699 ٨– وعن جرير بن عبدالله البجلى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلى خُفَّيْهِ فَقِيلَ: تَفْعَلُ هذَا؟ قَالَ: نَعَمْ. رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ بَالَ ثُمَّ تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلى خُفَّيْهِ].

أخرجه الخمسة.

قال الأعمش، قال إبراهيم النخعى: فكان أصحاب عبدالله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يُعجبهم هذا الحديث لأن إسلام جرير رَضِيَ اللهُ عَنْهُ كان بعد نزول المائدة، هذا لفظ الشيخين.

8. (3699)- *Cerîr İbnu Abdillah el-Becelî* (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre, Cerîr, abdest alıp mestleri üzerine meshedince, kendisine:

"Mest üzerine mesh mi yapıyorsun" diye sormuşlardır. O da:

"Evet demiştir, ben *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ı gördüm. Bevletti sonra abdest aldı. (Sıra ayaklarına gelince, yıkamayıp) mestlerinin üzerine meshetti" dedi. [Buhârî, Salât 25; Müslim, Tahâret 73, (272); Tirmizî, Tahâret 70, (93); Nesâî, Tahâret 96, (1, 81).]

A'meş der ki: "İbrahim Nehâî dedi ki: "Bu hadis, Abdullah İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un ashabını taaccübe (hayrete) sevkediyordu, çünkü Cerîr (radıyallahu anh)'in müslüman oluşu Mâide sûresinin nüzûlünden sonra idi."

AÇIKLAMA:

Hadiste, mest üzerine mesh'in cevazı gözükmektedir. Rivayette, Mâide sûresinin zikriyle kastedilen husus sûrenin tamamı değil, abdestle ilgili âyettir: فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ **"..Ey iman edenler, namaza kalktığınızda yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi -başlarınızı meshedip- topuk kemiklerine kadar ayaklarınızı yıkayın"** (Mâide 6). Nevevî'ye göre, "Cerîr (radıyallahu anh)'in İslâm'a girişi, bu âyetin nuzulünden önce ise, mest üzerine meshetmekle igili hadisin bu âyetle neshedilmiş olma ihtimali ortaya çıkar. Ama, onun İslâm'a girmesi müteahhir olunca, mesh yoktur ve bu hadisiyle amel edilir ve hadis, Mâide suresindeki mezkur âyette mest giyenlerin kastedilmediğini gösterir. Böylece sünnet, ayet-i kerimeyi tahsis etmiş olur."

Hadisin müteakip vechi, Cerîr (radıyallahu anh)'in *Mâide* suresinden sonra müslüman olduğunu tasrih etmektedir.

3700 ٩- وفي رواية أبي داود قال: [فَمَا يَمْنَعُنِي أَنْ أَمْسَحَ؟ وَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَمْسَحُ. فَقَالُوا: إِنَّمَا كَانَ ذٰلِكَ قَبْلَ نُزُولِ الْمَائِدَةِ. قَالَ: مَا أَسْلَمْتُ إِلاَّ بَعْدَ نُزُولِ الْمَائِدَةِ].

9. (3700)- Ebû Dâvud'un rivayetinde Cerîr şöyle demiştir: "Meshetmekten beni ne alıkoyacak? Zira ben *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ı meshederken gördüm!"

Bu sözü üzerine Cerîr'e : "Bu, Mâide suresinin nüzûlünden önceydi" dendi de şu cevabı verdi: "Hayır! Ben kesinlikle Maide suresinin nüzûlünden sonra müslüman oldum." [Ebû Dâvud, Tahâret 59, (154).]

3701 ١٠- وعن بريدة رضي الله عنه: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ: صَلَّى الصَّلَوَاتِ يَوْمَ الْفَتْحِ بِوُضُوءٍ وَاحِدٍ، وَمَسَحَ عَلَى خُفَّيْهِ. فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. لَقَدْ صَنَعْتَ الْيَوْمَ شَيْئاً لَمْ تَكُنْ تَصْنَعُهُ. فَقَالَ عَمْداً صَنَعْتُهُ يَا عُمَرُ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى. وليس في رواية الترمذي والنسائي ذكر المسح.

10. (3701)- *Hz. Büreyde* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Mekke'nin fethedildiği gün, beş vakit namazın hepsini tek bir abdestle kıldı ve mestlerine meshetti. Hz. Ömer (radıyallahu anh):

"Bugün, hiç yapmadığın bir şeyi yaptın!" dedi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Âmmden (bilerek) yaptım ey Ömer" cevabını verdi." [Müslim, Tahâret 86, (277); Ebû Dâvud, Tahâret 66, (172); Tirmizî, Tahâret 45, (61); Nesâî, Tahâret 101, (1, 86). Tirmizî ve Nesâî'nin rivayetinde mesh'in zikri geçmez.]

AÇIKLAMA:

Normalde *Aleyhissalâtu vesselâm* efendimiz her namaz için ayrı bir abdest alırdı. Bu hal, Feth-i Mekke gününe kadar devam etti. O gün tek abdestle bütün namazları kılmıştır.

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Bu birleştirme ve mest üzerine meshetme işini âmmden yani kasdî olarak yaptım" demekle bu iki amelin câiz olduğunu ifade etmek istemiştir, yâni "birleştirme ve meshetme amelinin câiz olduğunu göstermek için kasden böyle yaptım" demek istemiştir. Şârihler, bu hadisten hareketle: "Büyük ve küçük abdestler sıkıştırmadıkça, bir abdestle istediğin kadar namaz kılabilirsin, bu mekruh değildir" diye hükmetmişlerdir.

Nevevî, Şerhu Müslim'de der ki: "Bu hadiste birçok ilim vardır. Bunlardan birine göre, tek abdestle farz ve nafile namazlar, hades vâki oluncaya kadar kılınabilir."

Tahâvî, bazı âlimlerin إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ **"Namaza kalkınca yüzlerinizi yıkayın.."** âyetine dayanarak "abdestli de olsa her namazda abdest almak vacibtir" diye hükmettiğini kaydeder. Ancak bâzı âlimler bunu vecibe değil, istihbab zımnında söylemiş olabileceklerini belirtir. Yani her namazda abdest tazelemek müstehabtır. Bu hükme itiraz edilemez. Bir abdestle birçok namazın kılınmasının cevazını ifade eden birçok rivayet vardır. Âyeti de âlimler şöyle tevil ederler: "[Abdestsiz olduğunuz halde) namaza kalkınca yüzlerinizi yıkayın..." Yâni âyete (abdestsiz olduğunuz halde) ibaresini takdir ederler.

Bazıları âyetteki emrin âmm olduğunu, dolayısıyla abdestsizlere vâcib ma'nâsında, abdestli olanlara da mendub ma'nâsında abdest almayı emrettiğini söylemiştir.

Bazıları da: "Bidayette vücub ifade etmekteydi, sonradan vücub hükmü neshedilerek mendub kılındı" demiştir. Nitekim Abdullah İbnu Hanzala el-Ensarî bu yorumu te'yid eden bir rivayette bulunmuştur: أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ أَمَرَ بِالْوُضُوءِ لِكُلِّ صَلَاةٍ طَاهِرًا كَانَ أَوْ غَيْرَ طَاهِرٍ فَلَمَّا شَقَّ عَلَيْهِ وَضَعَ عَنْهُ الْوُضُوءَ إِلَّا مِنْ حَدَثٍ "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdestli abdestsiz herkese, her bir namaz için abdest almalarını emretti. Ama bu, insan

üzerine zor gelince, hades vâki olanlar (abdesti bozulanlar) dışındakilerden bu emri kaldırdı."

3702 ١١ – وعن المغيرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [تَوَضَّأَ رَسولُ اللهِ ﷺ وَمَسَحَ على الجَوْرَبَيْنِ وَالنَّعْلَيْنِ]. أخرجه أبو داود والترمذي وصححه.

وقال أبو داود، وكان ابن مهدى لا يحدث بهذا الحديث لأنّ المَعْرُوفَ عَنِ المغيرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أن النبى ﷺ مَسَحَ على الخُفَّيْنِ.

قال: وروى هذا عن أبي موسى الأشعرى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عن النبى ﷺ. أنه مسح على الجوربين وليس بالمتصل ولا بالقوى.

قال أبو داود: ومسح على الجوربين عليّ بن أبي طالب وابن مسعود والبراء ابن عازب وأنس بن مالك وأبو أمامة وسهل بن سعد وعمرو بن حريث. وروى ذلك عن عمر بن الخطاب وابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُم.

11. (3702)- *Hz. Muğire* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* abdest aldı ve çoraplarının ve ayakkabılarının üzerine meshetti." [Ebû Dâvud, Tahâret 61, (159); Tirmizî, Tahâret 74, (99).]

Ebû Dâvud der ki: "İbnu Mehdi, bu hadisi rivayet etmezdi. Çünkü Muğire (radıyallahu anh)'den bilinene göre Aleyhissalâtu vesselâm mestlerine meshediyordu."

Yine Ebû Dâvud der ki: "Bu hadis Ebû Musa el-Eş'ari (radıyallahu anh) tarafından da rivayet edilmiştir: "Aleyhissalâtu vesselam çorapları üzerine meshetti." Ancak bu rivayet muttasıl ve kuvvetli değildir, (zayıftır)."

Ebû Dâvud der ki: "Çorap üzerine *Ali İbnu Ebî Tâlib, İbnu Mes'ud, Bera İbnu Azib, Enes İbnu Mâlik, Ebû Ümâme, Sehl İbnu Sa'd ve Amr İbnu Hureys (radıyallahu anhüm ecmâîn) de meshetmiştir. Bu tatbikat Ömer İbnu'l-Hattâb ve İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'dan da rivayet edilmiştir."

AÇIKLAMA:

Bu rivayet *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın çoraplarının üzerine de meshettiğini göstermektedir. Tahâvî ayakkabının da zikredilmiş olmasına rağmen asıl maksadın çorap olduğunu, tek başına çorap üzerine meshedilebileceğinin beyan edildiğini belirtir. Ancak, çorabın yürümeye mukavim olması gerekmektedir. Mukavemet, üç mil kadar yürü-

meye dayanıklı olarak belirlenmiştir. Çorap üzerine mesheden Sahabelerden on kadarının ismi geçer: *Hz.Ali, Ammâr, Ebû Mes'ud el-Ensârî, Hz. Enes, İbnu Ömer, Berâ, Bilâl, Abdullah İbnu Ebî Evfa, Sehl İbnu Sa'd, Ebû Umâme, Amr İbnu Hureys, Amr İbnu Abbâs* (radıyallahu anhüm ecmâîn).

Tirmizî, kalın olması şartıyla; *Süfyân-ı Sevri, İbnu'l-Mübârek, Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel, İshâk İbnu Râhûye* gibi pek çok fakihin çorap üzerine meshedileceği görüşünde olduklarını kaydeder. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed de bu görüştedirler. İmam-ı Azam ise, deriden, kalın ve mest gibi büyük olmasını şart koşmuştur.

Şunu da belirtelim ki, çorapla ne kastedildiği hususunda ülemâ ihtilaf etmiştir. Bir kısmı bunun deriden bir kısmı koyun yününden, bir kısmı da keçi kılından, ketenden, ibrişimden olacağını söylemiştir. Resulullah'ın meshettiği çorabın deriden olduğunu iddia eden âlim bile mevcuttur. Şârihlerin çorap için, "deri"den veya "yün"den veya "kıl"dan veya "pamuk"tan olur" demeleri, kendi yörelerindeki örfe göredir.

Aslında hadiste çorap üzerine meshi tecviz eden hadis mutlaktır. Hadisin zâhirine bakılınca her çeşit çorabın anlaşılması mümkündür. Ancak ülemâ Kur'an'ın zâhirine göre, abdestte asıl olanın, ayakların yıkanması olduğunu göz önüne almış, çoraba meshi tecviz eden hadisin, mest üzerine meshe cevaz veren hadis gibi, bütün imamlarca sıhhati hususunda ittifak edilmediğini görerek kayıtsız şartsız çorap üzerine meshetmeyi uygun bulmamıştır. Müslim, bu duruma işâreten, لاَ يُتْرَكُ ظَاهِرُ الْقُرْآنِ بِمِثْلِ اَبِى قَيْسٍ وَهُزَيْلٍ "Kur'an'ın zâhiri -ki ayağın yıkanmasıdır- Ebû Kays ve Hüzeyl gibi zayıf râvilerin rivayetiyle terkedilmez" der. Şu halde mest gibi topukları örtecek kadar boylu, üç mil yürümeye tahammül edebilecek kadar sert ve sağlam olmasını şart koşmuştur. Mutlaka deriden olmasını şart koşanlar da olmuştur.

Ülemânın bu husustaki hassasiyeti ve ihtilâfı göz önüne alınarak çoraba meshetme hususunda çok titiz olmak, fıkıh kitaplarında gelen şartları eksiksiz taşımayan çoraplara meshetmekten kaçınmak yani bu meselede ihtiyatı esas almak, diyanetimizi şüpheli durumlardan siyanet endişesinin gereğidir. Çorapta aranan şartların tahakkuku da her zaman için şüphe kaynağıdır. Üstelik çabuk kirlenerek fena kokular neşretmeye başlayan ayakları, sağlığımız ve medenî hayatımız için sıkça yıkamaya mecbur iken, son derece kayıtlı ve meşkuk bir cevazı prensip ittihaz ederek meshetmek, başka mazurları peşinde getirecektir.

Rehberimiz Resul-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle durumlarda şüpheli şeylerden kaçınmamızı tavsiye buyurmaktadır: دَعْ مَا يَرِيبُكَ إِلى مَالاَ يَرِيبُكَ Şunu da belirtelim ki, günümüzde giyilmesi yaygınlık kazanan naylon çoraplar meshedilecek çorap tavsifine uymaz; tek başına dik duracak kalınlıkta değildir.

3703 ١٢ – وعن اوس بن أوس الثقفى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [رَأَيْتُ رسـول الله ﷺ أَتى كِظَامَةَ قَوْمٍ، يعنى الميضأة فَتوضَّأَ وَمسح على نَعْلَيْهِ وقَدَمَيْهِ]. أخرجه أبو داود.

« الكظامة » : آبار متقاربة بعضها مفجور في بعض.

« والميضأة » الإناء الذي يتوضأ منه كالأداوة.

12. (3703)- *Evs İbnu Evs es-Sakafî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı, bir kavmin kuyusuna gelmiş, abdest alırken gördüm. Abdestini aldı, ayakkabılarına ve ayaklarına meshetti." [Ebû Dâvud, Tahâret 62, (160).]

AÇIKLAMA:

1- "Kuyu" diye tercüme ettiğimiz kizâme kelimesi kezâim'in müfredi (tekili)dir. Kizâme birbiriyle irtibatlı olarak kazılan kuyulara denir. Bunlar yakın olarak kazılır, yer altından açılan kanallarla birbirleriyle irtibatlandırılır, birinin suyu diğerini takviye ederek daha fazla birikme sağlanır, meyilli arazilerde aşağıdaki kuyudan su dışarı akar; bir nevi pınar elde edilir. Bu sun'î isteme kizâme denilmiştir.

2- Hadiste geçen kademeyh (ayakları..) kelimesini, *İbnu Raslân* cevrebeyn (çorapları...) olarak te'vil eder, yani "ayaklarını meshetmek'ten maksad çoraplarını meshetmektir" der. *İbnu Kudâme* ise, burada Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ayakkabıların ayağın sırtında yer alan kayışlarını meshettiğinin ifâde edildiğini; dolayısiyle, ayakkabı kayışlarının ve ayağı örten çorapların görülen kısımlarını meshetmiş olduğunu belirtir.

Çorap üzerine meshle ilgili açıklama az yukarıda geçti.

3704 ١٣ – وعن المغيرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: [أَنَّ رسـول الله ﷺ كَانَ يَمْسَحُ على أَعْلَى الخُفِّ وَأَسْفَلِهِ]. أخرجه أصحاب السنن، وهذا لفظ الترمذي.

13. (3704)- *Muğire* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mestin üst ve aşağı kısımlarını meshederdi."

3705 ١٤ - وعند أبي داود: [أن النبى ﷺ مَسَحَ عَلى ظَهْرِ الخُفَّيْنِ]. وفي أخرى للترمذي مثله.

14. (3705)- Ebu Dâvud'un rivayetinde şöyle gelmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mestlerinin sırtlarına meshederdi.

Tirmizî'nin bir başka rivayetinde de böyle denmiştir. [Tirmizî 72, 73, (97, 98); Ebu Dâvud, Tahâret 63, (161, 165); Nesâî, Tahâret 63, (1, 62).]

3706 ١٥ - وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [لَوْ كَانَ الدِّينُ بِالرَّأيِ لكَانَ أسْفَلُ الخُفِّ أوْلَى بِالْمَسْحِ مِنْ أعْلاَهُ، وَلَكِنْ رَأيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَمْسَحُ أعْلاَهُ]. أخرجه أبو داود.

15. (3706)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) buyurdular ki: "Eğer din insanın fikrine göre olsaydı, mestin altını meshetmek, üstünü meshetmekten evlâ olurdu. Ancak ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mestin üstünü meshettiğini gördüm." [Ebu Dâvud, Tahâret 62, (162).

3707 ١٦ - وفي رواية قال: [رَأيْتُ عَلِيّاً رَضِيَ اللهُ عَنْه تَوَضَّأ فَغَسَلَ ظَاهِرَ قَدَمَيْهِ، وقال: لَوْلاَ أنِّى رَأيْتُ رسولَ اللهِ ﷺ يفعَلُهُ، وساق الحديث].

16. (3707)- Bir başka rivayette şöyle gelmiştir: "Hz. Ali (radıyallahu anh)'yi abdest alırken gördüm, ayağının sırtını meshetti ve dedi ki: "Eğer ben *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ı böyle yapar görmeseydim (ayağın altını meshetmeye daha layık düşünürdüm) dedi."

3708 ١٧ - وفي أخرى: [مَا كُنْتُ أرَى بَاطِنَ الْقَدَمَيْنِ إلاَّ أحَقَّ بِالْغَسْلِ حَتَّى رَأيْتُ رسولَ اللهِ ﷺ يَمْسَحُ عَلى ظَاهِرِ خُفَّيْهِ].

17. (3708)- Birdiğer rivayette de şöyle gelmiştir: "Ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ayağın üstünü meshettiğini görünceye kadar, daima, altını meshetmenin evlâ olduğunu düşünürdüm." [Ebu Dâvud, Tahâret 63, (162, 163, 164).]

AÇIKLAMA:

1- Her üçü de *Hz. Ali* (radıyallahu anh)'den yapılan bu rivayetler, meshetme meselesinde mantık aramamak gerektiğini vurgulamaktadır. Eğer meshetme hadisesi yani ıslak elle mestlerin üzerine dokunmak bir temizlik ise, bunu ayağın altına yapmak daha uygun olur, çünkü kirlenmeye maruz kısım ayağın altıdır. Hal böyle iken, ayağın altı değil üstü

meshedilmektedir. Şu halde bu, dinimizin mü'minlere sağladığı bir kolaylık ve bir ruhsattır. Dinimizin pek çok meselesinde olduğu gibi bunda da Şârî *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın koyduğu düsturlara uymak esastır.

2- Rivayetin Arapça aslında mesh kelimesi yerine gusl (yıkama) kelimesi geçmektedir. *Vekî* başta, bütün ülemâ, "bundan maksadın mesh olduğunu" belirtmiştir. Zira zâhir ma'nâsında olduğu şekilde, maksad yıkama olsaydı ayağın altı ve üstü diye bir ayırım zaten yapılmazdı, çünkü ayak meshedilmediği zaman altıyla üstüyle topuklara kadar yıkanacak ve zerre kadar kuru yer bırakılmayacaktır.

Keza ayakların meshi tabiriyle ayağa giyilen mestlerin meshi kastedilmektedir. Mamafih rivayetin bir vechinden diğerine, bu kelimelerin her ikisi de, asıl maksadın anlaşılmasına imkan tanıyacak şekilde kullanılmaktadır. İltibasa meydan kalmasın diye yine de açıklamayı uygun gördük.

3- Hadis üzerine Dehlevî'nin bir açıklamasını aynen kaydediyoruz: "Şâfiî merhum der ki: "Mestin üstünü meshetmek farzdır, altını meshetmek ise sünnettir." *Ebû Hanîfe* ise, "sadece üstü meshedilir" demiştir..."

4- Bu hadis, şerî meselelerde, herkese göre değişebilecek "akıl ve mantığın" değil, dinin emrettiği şeyin, sünnete uyan tarzın esas alınması gerektiğini anlamada mühim bir örnektir.

3709 ١٨ - وعن شريح بن هانئ قال: [أَتَيْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنها أَسْأَلُهَا عَنِ المَسْحِ عَلَى الخُفَّيْنِ. فَقَالَتْ: عَلَيْكَ بِابْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه فَاسْأَلْهُ، فَإِنَّهُ كَانَ يُسَافِرُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فَسَأَلْنَاهُ فَقَالَ: جَعَلَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ ثَلاثَةَ أَيَّامٍ وَلَيَالِيَهُنَّ لِلْمُسَافِرِ، وَيَوْماً وَلَيْلَةً لِلْمُقِيمِ]. أخرجه مسلم والنسائي.

18. (3709)- *Şüreyh İbnu Hâni* anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)' ye mest üzerine meshetmekten sormaya geldim. Bana:

"Sana Ebû Talib'in oğlu [Hz. Ali] (radıyallahu anh)'yi tavsiye ederim, git ona sor. Zira o, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte seyahatlerde bulunmuştur!" dedi. Bunun üzerine gidip ona sordum. Şu cevabı verdi:

"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), (mesh müddetini) yolcu için üç gün üç gece tuttu, mukim için de bir gün bir gece tuttu." [Müslim Tahâret 85, (276); Nesâî, Tahâret 99, (1, 84); İbnu Mâce, Tahâret 86, (552).]

3710 ١٩ - وعن صفوان بن عسال رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَأْمُرُنَا إِذَا كُنَّا

مُسَافِرِينَ أَنْ لاَ نَنْزِعَ خِفَافَنَا ثَلاَثَةَ أَيَّامٍ وَلَيَالِيهِنَّ إلاَّ مِنْ جَنَابَةٍ وَلكِنْ مِنْ بَوْلٍ وَغَائِطٍ وَنَوْمٍ]. أخرجه الترمذي وصححه، والنسائي واللفظ للنسائي. وعند الترمذي: إذا كُنَّا سَفْراً.

19. (3710)- *Safvân İbnu Assâl* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yolcu olduğumuz zaman, bize mestlerimizi üç gün üç gece, cenâbet hali dışında küçük ve büyük abdest bozma ve uyku sebebiyle çıkarmamamızı emrederdi." [Tirmizî, Tahâret 71, (96), Da'avât 102, (3529, 3530); Nesâî, Tahâret 98, (1, 83, 84); İbnu Mâce, Tahâret 86, (554).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, yolculuk esnasında meshin üç gün üç gece süreceğini göstermektedir. Mukim için de bu müddet yirmidört saattir, yani bir gün bir gece. Abdestini almış olarak mestlerini giyen kimse, durumuna göre, bu müddet içerisinde, abdest tazelerken ayaklarını yıkamak mecburiyetinde değildir. Bahsin başında belirtildiği şekilde mestinin üzerinden meshetmesi yıkama yerine geçer. Tirmizî'nin kaydına göre İmam Mâlik "mukim için de müsâfir için de mesh'in nihai hududu yoktur" demiştir. Leys İbnu Sa'd ve Hasan Basrî de bu görüştedir. Şevkânî, Ashab'tan Hz.Ömer, Ukbe İbnu Âmir, Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhüm ecmâîn)'den de bu ma'nâda rivayetler olduğunu kaydeder. Keza Şa'bi, Rebîa ve İmam Mâlik'in ashabının ekseriyeti bu görüştedir. Bunlar Ebû Dâvud'da gelen ve müteakiben kaydedeceğimiz Ubeyy İbnu Ammâre hadisine (3711) dayanırlar.

2- Hadis, cenabet halini meshten istisna kılmaktadır. Cünübün yıkanması, ayaklarını da yıkaması gereklidir.

3- Şu da bilinmelidir: Meshetme müddeti mestin giyilme anından başlamaz, hadesin vâki olduğu andan itibaren başlar.

3711 ٢٠ - وعن أبيّ بن عمارة رَضِيَ اللهُ عَنْه، [وَكَانَ قَدْ صَلَّى مَعَ رَسولِ اللهِ ﷺ إلى القِبْلَتَيْنِ. أنَّهُ قالَ: يَا رسولَ اللهِ، امْسَحُ عَلَى الخُفَّيْنِ؟ قالَ: نَعَمْ. قالَ: يَوْماً؟ قالَ: وَيَوْمَيْنِ. قالَ: وَثَلاَثَةً؟ قالَ: نَعَمْ، وَمَا شِئْتَ]. أخرجه أبو داود.

20. (3711)- *Ubeyy İbnu Ammâre* (radıyallahu anh) -ki bu Sahâbî, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte her iki kıbleye namaz kılan ilklerdendir- anlatıyor: "Bir gün Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek sordum:

"Ey Allah'ın Resulü! Mestlerimin üzerine meshedeyim mi."

"Evet!" buyurdular. Ben tekrar:

"Bir gün mü?" dedim.

"Bir gün!" buyurdular. Ben tekrar:

"İki gün (olsa)?" dedim.

"İki gün!" buyurdular. ben tekrar:

"Üç gün (olsa)?" dedim.

"Evet! dilediğin kadar!" buyurdular."

3712 ٢١- وفي رواية قال: [حتّى بَلَغَ سَبْعاً؛ قَالَ رسولُ الله ﷺ: نَعَمْ مَا بَدَالَكَ، وَقَدِ اخْتُلِفَ فِي إسْنَادِهِ وَلَيْسَ بِقَوِيٍّ].

21. (3712)- Bir rivayette de "...Hatta yediye kadar ulaştı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, sonunda:

"Evet! Sana uygun geldiği kadar!" buyurdular." [Ebû Dâvud, Tahâret 60, (158).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, önceki hadisin (3710) açıklamasında da belirttiğimiz üzere, gerek mukim ve gerekse müsafir için, mesh müddetine sınırsızlık getirmektedir. Kişi ihtiyaç duyduğu müddetçe mestlerine mesh edilebilecektir. Yine önceki rivayette belirttiğimiz üzere Sahâbe ve Tâbiînden bazıları bu görüşe uymuştur. Ancak cumhur, hadisteki zayıflığı göz önüne alarak bununla amel etmemiştir. Nitekim Ebû Dâvud da, hadisi kaydettikten sonra şu bilgiyi verir: "Hadisin senedinde ihtilaf edilmiştir, kuvvetli bir rivayet değildir, (zayıftır)."

3713 ٢٢- وعن خزيمة بن ثابت رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ النبىَّ ﷺ قَالَ: المَسْحُ عَلَى الخُفَّيْنِ لِلْمُسَافِرِ ثَلاَثَةُ أيّامٍ، ولِلْمُقِيمِ يَوْمٌ وَلَيْلَةٌ، وَلَوِ اسْتَزَدْنَاهُ لَزَادَنَا]. أخرجه أبو داود والترمذي.

22. (3713)- *Huzeyme İbnu Sâbit* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Mest üzerine meshetmenin müddeti yolcu için üç gündür. Mukim için bir gün bir gecedir!" "(Bir başka rivayette şu ziyade gelmiştir):

"Biz müddetin uzatılmasını taleb etseydik, bize mutlaka uzatırdı." [Ebû Dâvud, Tahâret 60, (157); Tirmizî, Tahâret 71, (95); İbnu Mâce, Tahâret 86, (553).]

AÇIKLAMA:

İmam Şâfiî hazretleri hadisin son kısmını şöyle açıklar: "Bunun ma'nâsı, "biz bundan daha çok isteseydik "evet!" diyecekti."

İbn Seyyidü'n-Nâs der ki: "Bu ziyâde sâbit olsaydı bile hüccet olamazdı. Zira, bu vakitleme işine konan ziyâde, zanna bağlanmış bir keyfiyettir. Yani şâyet Ashab taleb etmiş olsaymış, Resulullah müddeti artıracakmış. Bu ifade, Ashab'ın böyle bir talebte bulunmadığı, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da mesh müddetini artırmadığı hususunda açık ve sarihtir. Öyleyse, vukua gelmediğine delâlet eden bir haberle ziyade nasıl sâbit olur?"

Şevkânî merhum da şöyle der: "Rivayetin sahih olduğunu kabul etsek, (yine ziyadeye delil olmaz, çünkü) hadiste ifade edilen ziyadeyi Sahâbe zannetmiş olmaktadır, zanla hüccet sabit olmaz. Diğer taraftan, mesh müddetinin üç gün üç gece ile sınırlandırıldığı hususunda sahâbeden bir cemaat tarikiyle gelmiştir. Ütelik bunlar, Huzeyme (radıyallahu anh) gibi zanda da bulunmuyorlar."

YEDİNCİ BAB

TEYEMMÜM

3714 ١ - عن عائشة رضي الله عنها قالت: [خرجنا مع رسول الله ﷺ في بعض أسفاره حتى إذا كنا بالبيداء، أو بذات الجيش انقطع عقد لي، فأقام رسول الله ﷺ على التماسه، وأقام الناس معه، وليسوا على ماء، وليس معهم ماء. فأتى الناس إلى أبي بكر رضي الله عنه: ألا ترى في ما صنعت عائشة؟ أقامت برسول الله ﷺ والناس معه، وليسوا على ماء وليس معهم ماء؛ فجاء أبو بكر ورسول الله ﷺ واضع رأسه على فخذي، قد نام. فقال حبست رسول الله ﷺ والناس، وليسوا على ماء وليس معهم ماء. قالت: فما تبني أبو بكر وقال: ما شاء الله أن يقول، وجعل يطعنني بيده في خاصرتي فما يمنعني من التحرك إلا مكان رسول الله على فخذي. فنام رسول الله ﷺ حتى أصبح على غير ماء: فأنزل الله تعالى آية التيمم: فتيمموا].

قال أسيد بن حضير، وهو أحد النقباء: [ماهي بأول بركتكم يا آل أبي بكر. قال: فبعثنا البعير الذي كنت عليه فوجدنا العقد تحته]. أخرجه السنة إلا الترمذي، وهذا لفظ الشيخين.

1. (3714)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la bir seferde beraber idik. Beydâ nam mevkiye veya Zâtu'l-Ceyş denen yere gelmiştik ki benim bir kolyem kop(up kaybol)du. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu aramak için kaldı, O'nunla birlikte herkes orada kaldı. Bir su başında da değillerdi. Üstelik beraberlerinde su da yoktu.

Halk *Hz. Ebû Bekr* (radıyallahu anh)'e uğrayıp:

"Âişe'nin yaptığını gördüm mü! Hem Resulullah'ı, hem de herkesi burada oyaladı. Bir su başında değiller, beraberlerinde su da yok!" demişler. Resulullah başını dizlerimin üzerine koymuş uyurken Ebû Bekr (radıyallahu anh) çıkageldi.

"Sen *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ı da halkı da, burada hapsettin. Bir su başında değiller, beraberlerinde su da yok!" diyerek, babam beni azarladı ve Allah'ın dilediğince başka şeyler de söyledi. (Öfkesini daha da yenemeyip) eliyle böğrüme böğrüme dürterek (canımı yaktı). Resulullah'ın başı dizimin üzerinde olduğu için kımıldamamaya çalıştım.

Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sabaha kadar, susuz olarak uyudu. Sabah olunca Allah Teâlâ Hazretleri, teyemmüm âyeti'ni inzâl buyurdu: **"...Su bulamazsanız temiz toprağa teyemmüm edin, yüzlerinizi ve ellerinizi onunla meshedin. Allah size zorluk yapmak murad etmez, bilakis sizi temizlemek, ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister, ola ki şükredersiniz"** (Mâide 6).

Üseyd İbnu Hüdayr -ki (Akabe biatına katılan) nakiblerden biridir- dedi ki:

"Ey Ebû Bekr âilesi! Bu, sizin ilk bereketiniz değildir."

(Hz. Âişe) sözüne devam ederek) dedi ki: "Bindiğim deveyi dürtüp kaldırdım. (Kaybolan) kolya altında çıktı."

3715 ٢– وفي رواية أبي داود قال: [بَعَثَ رسولُ اللهِ ﷺ أُسَيْدَ بـنَ حُضَيْرٍ وأُناساً معه في طَلَبِ قِلادَةٍ أَضَلَّتْها عائشةُ رضيَ اللهُ عنهـا فَحَضَرَتِ الصَّلاةُ فَصَلَّوا بِغيرِ وُضوءٍ فَأَتَوْا النبىَّ ﷺ فَذَكَرُوا لهُ ذلكَ فَأُنْزِلَتْ آيَةُ التَّيمُّمِ].

زاد في رواية: فقَالَ أُسَيْدٌ يَرْحَمُكِ اللهُ، مَا نَزَلَ بِكِ أَمْرٌ تَكْرَهِينَهُ إلاَّ جَعَلَ اللهُ فيهِ لِلْمُسْلِمِينَ ولَكِ فَرَجاً.

«النُّقَبَاءُ» جمع نقيب، وهو المقدم على جماعة يكون أمرهم مردوداً إليه كالعريف وهو أكبر منه، والمراد بالنقباء هنا: سُبَّاق الأنصار إلى الاسلام في العقبة، جعلهم النبي ﷺ نقباء على قومهم؛ وكان أسيد منهم.

2. (3715)- Ebû Dâvud'un rivayetinde *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) der-ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Üseyd İbnu Hudayr (radıyallahu anh)'la *Hz. Enes'i, Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ)'nin kaybettiği kolyeyi ara-

maya gönderdi. Bu esnada namaz vakti girdi. Abdestsiz namaz kıldılar. Gelip durumu Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a haber verdiler. Bunun üzerine teyemmüm âyeti indirildi."

Bir rivayette şu ziyade gelmiştir: "Üseyd, Hz. Âişe'ye: "Allah rahmetini bol kılsın, senin başına hoşlanmadığın her ne gelmiş ise onda Allah senin için de müslümanlar için de bir ferec (sıkıntıdan kurtulma) kılmıştır" dedi." [Buhârî, Teyemmüm 2, Fedailu'l-Ashab 5, 30, Tefsir, Nisâ 10, Mâide 3, Nikâh 65, 125, Libas 52, Hudud 39; Müslim, Hayz 108, (367); Muvatta, Tahâret 89, (1, 53, 54); Ebû Dâvud, Tahâret 123, (317); Nesâî, Tahâret 194, (1, 163, 164).

AÇIKLAMA:

1- *Teyemmüm:* Lügatte kasdetmek, niyet etmek ma'nâsına gelir. Şer'i bir ıstılah olarak, namaz ve benzeri tahâret gerektiren ibadetleri mübah kılmak için abdest veya gusül temizliği yapma niyetiyle elleri ve yüzü meshetmek üzere toprağa kasdetmek demektir. Kelimenin bu ma'nâda çokça kullanılması sonucu, teyemmüm *elleri* ve *yüzü* toprakla meshetmek ma'nâsını kazandı. Kelime, bu kullanışta lügat açısından mecazi bir ma'nâ taşırsa da, önceki ma'nâ da şerî hakikatı ifade eder.

2- Teyemmüm bir azimet midir, yoksa ruhsat mıdır? Bu hususta ihtilaf edilmiştir. Ancak bazı âlimler meseleye bir başka nokta-i nazardan yaklaşarak: "Suyun olmadığı durumlarda azimet, hastalık halinde ruhsattır" demiştir.

3- Teyemmüm hangi durumlarda yapılır, nasıl yapılır? gibi sorularımız müteakip hadislerde gelecek; geniş açıklamayı 3723 numarada yapacağız.

4- İslam üleması, teyemmümün Muhammed ümmetine has bir ruhsat, bir rahmet-i ilahi olduğunu belirtirler. Yani Cenâb-ı Hakk, önceki milletlere tanımadığı bir kolaylığı bu ümmete tanımıştır. Suyun olmadığı durumlarda ibadeti terketmek veya kendini pis bilerek ibadete devam etmek sıkıntısından kurtarmıştır.

5- Bu hadisenin hangi seferde geçtiği, rivayetimizde belli değil. Ülemâ da bu meselede tam ittifak edememiştir. *İbnu Sa'd, İbnu Hibbân, İbnu Abdilberr,* hicretin beşinci yılında vukua gelen Müreysi de denen Benî Müstalik seferinde cereyan ettiğini cezmen söylerler. Hz. Âişe ile ilgili olan İfk Hadisesi de bu seferde cereyan etmiştir.[31] İfk hadisesinin başlangıcı da Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'nin kaybolan bir kolyesi ile ilgilidir.

31- İfk hadisesi için 718 numaralı hadise bakılsın.

İbnu Hacer, sadedinde olduğumuz hadisenin de Benî Müstalik seferinde geçtiğine dair tahminim doğru olması halinde, bu sefer esnasında kolye kaybolma hadisesinin iki kere meydana gelmiş olacağını söyler. "Çünkü der, bunlar iki ayrı kıssadır, zira hadiselerin muhtevasında bu husus açıktır." *İbnu Hacer*, konu üzerindeki ihtilâfı belirterek, "Şeyhlerimizden biri, bunu (yani iki hadisenin de Benî Müstalik seferinde cereyan etmesini) imkânsız görmekte ve demektedir ki: "Çünkü Müreysî Kadid ile Sakil arasında Mekke cihetindedir. Bu kıssa ise Hayber cihetinde cereyan etmiştir, çünkü *Hz. Âişe* hadiste: Beyda ve Zâtu'l-Ceyş nâm mevkilerini zikretmektedir. Bu iki yer, Nevevî'nin de cezmen söylediği üzere Medine ile Hayber arasında yer alırlar."

Bu itirazı kaydeden İbnu Hacer, muhtelif kaynaklarda gelen rivayetlerdeki bir kısım farklılıklara dayanarak ileri sürülmüş olan farklı görüşleri de kaydeder. Açıklamasının başında kendisi kesin bir görüş beyan etmeksizin İbnu't-Tîn'in cezmen beyan ettiği görüşün haklılığını ihsas eder. *İbnu't-Tîn*'e göre, Beydâ, Mekke-Medine yolu üzerinde yer alan Medine yakınlarındaki *Zü'l-Huleyfe'dir, Zâtu'l-Ceyş de Zü'l-Huleyfe'* nin gerisindedir.

Ancak, bazı âlimler de İfk hadisesi ile, sadedinde olduğumuz hadisenin farklı seferlerde olduğunu söylemiştir. Taberânî'nin -az sonra kaydedeceğimiz- bir rivayeti bu meselede sarahat ifade eder.

İbnu Hacer, sadedinde olduğumuz hadisin bir başka vechinde yer alan: فوالله ما نزل بك من أمر تكرهينه إلا جعل الله لك منه مخرجا وجعل للمسلمين فيه بركة *"...Allah'a kasem olsun, seni üzen bir hadise başına gelince Allah ondan sana mutlaka bir çıkış kılmakta ve müslümanlara da onda bir bereket (ve hayır) halketmektedir"* ziyadesini kaydederek: "Bu ziyade, teyemmüm hadisesinin İfk hadisesinden sonra cereyan ettiğini ihsâs eder ve böylece kolye yitirme hadisesinin müteaddid olduğunu söyleyenleri takviye eder" diyerek daha net bir tavır ortaya koyar.

Teyemmüm hadisesinin, İfk hadisesinden sonra vukûa gelmiş olacağını te'yid sadedinde İbnu Hacer, İbnu Ebî Şeybe'nin Ebû Hüreyre'den kaydettiği bir hadise atıf yapar. Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) bu rivayette der ki:

لما نزلت آية التيمم لم أدر كيف أصنع "Teyemmüm âyeti nâzil olunca nasıl (teyemmüm) yapacağımı bilmiyordum." İbnu Hacer der ki: "Bu rivayet, teyemmüm âyetinin *Benî Müstalik* seferinden sonra nâzil olduğunu gösterir. Çünkü *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) yedinci hicrî senede müs-

lüman oldu, halbuki Benî Müstalik daha önce vukua geldi, bu hususta hiçbir ihtilaf yok."

Taberânî hadisine gelince, orada Hz. Âişe şunları söyler: "Kolye hadisem vukua gelip, iftiracılar (ehl-i İfk), dediklerini dedikten sonra, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la bir başka sefere daha kaltıldım. Bu defa da yine kolyem kayboldu. Aranması için halk, yolundan kaldı. Ebu Bekr bana: "Kızcağızım, her seferinde elâleme sıkıntı ve bela oluyorsun" diyerek beni payladı. Derken teyemmüme ruhsat veren âyet indi. Bunun üzerine Ebû Bekr: إنَّكِ لَمُبَارَكَةٌ *"Sen ne mübâreksin!"* dedi ve (bu iltifatını) üç kere tekrar etti."

6- Hz. Âişe'nin bu rivayetlerde "babam" diye değil de "Ebû Bekr" diye sözetmesinde bazı âlimler bir nükte görürler: "Babam demeyişi babalığın şefkat ve mülayemet gerektirmesindendir. Halbuki Hz. Ebû Bekr, Hz. Âişe'yi hem sözle hem de fiille itab etmiş, te'dib etmiştir. Bu ise şefkate muhaliftir. Bu sebeple Hz. Âişe, babasını zikrederken, bir yabancı yerine koyarak ismini zikretmiştir, "babam" dememiştir."

7- HADİSTE GEÇEN BAZI FEVAİD:

Bu rivayette pek çok istifadeli ibretler, düsturlar var. Mühimlerinden bir kaçını kaydedeceğiz:

★ İmam, müslümanların hukukuna itina göstermelidir, bu hukuk az bile olsa. Görüldüğü gibi, Hz. Âişe'nin kolyesi için ordu yolundan kalmıştır. Bazı rivayetler, bu kolyenin oniki dirhem kıymetinde olduğunu belirtir.

★ Kadın, kocası olsa bile, babasına şikayet edilebilir. Gerçi rivayetten, Hz. Ebû Bekr'e şikayet etmelerinin Resulullah'ın uyumakta olmasından ve uyandırmak istememelerinden ileri geldiği anlaşılmaktadır. Ashab -vahiy gelebilir- düşüncesiyle *Aleyhissalâtu vesselâm*'ı uyandırmazlardı.

★ Fiil, sebeb olarak nisbet edilebilir. Zira halk, hadiseyi Hz. Âişe'ye nisbet etmiş, "Âişe'nin yaptığını gördün mü?" diye Hz. Ebû Bekr'e şikayet etmiştir.

★ Kişi, kocasıyla beraber olan kızının yanına izinsiz girebilir, yeter ki, kocasıyla mubâşeret halinde olmadığı hususunda yakîni olsun.

★ Kişi, kızını te'dib edebilir, kızı evlenmiş, yaşlanmış , evinden ayrılmış olsa bile. Keza kişi, terbiyevi sorumluluğu kendisine ait olan birisini, imam izin vermese de terbiye edebilir.

★ Kendisine gelen zahmet sebebiyle, hareket ettiği takdirde uyuyana rahatsızlık verecek olan kimsenin bu zahmete sabredip kımıldamaması müstehabtır. Aynı sabrı namaz kılan, Kur'an okuyan, bir ilimle meşgul olan ve benzeri durumdaki kimseler için dahi göstermek müstehabtır.

3716 ٣- وعن عمار بن ياسر رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ رسولَ الله ﷺ عَرَّسَ بأُولاَتِ الجَيْش، ومعه عَائشةُ رَضِيَ اللهُ عَنْها. فانقطعَ عِقْدٌ لَها من جَزْعِ ظَفَارٍ فحبسَ النّاسَ ابتغاءَ عِقْدِهَا ذلكَ حتّى أضاءَ الفَجْرُ وليس معَ النّاسِ مَاءٌ فتَغَيَّظَ أبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عنه عليها وقَالَ: حَبَسْتِ النَّاسَ وليس معهم ماءٌ. فأنزلَ اللهُ على رسُوله ﷺ رُخصةَ التَّطَهُّرِ بالصَّعيدِ الطَّيِّب. فقَامَ المُسْلِمُونَ مَعَ رسولِ الله ﷺ فَضَرَبُوا بأيْدِيهِمْ إلى الأرْضِ. ثُمَّ رَفَعُوا أيْدِيَهُمْ ولَمْ يَقْبِضُوا مِنَ التُّرَابِ شَيْئاً فَمَسَحُوا وُجُوهَهُمْ وأيْدِيَهُمْ إلى المَنَاكِبِ، ومِنْ بُطُونِ أيْدِيهِمْ إلى الآبَاطِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

زاد أبو داود قال ابن شهاب في حديث: ولا يعتبر بهذا الناس، قال أبو داود: وكذلك رواه ابن إسحاق قال فيه عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما وذكر ضربتين.

وفي رواية للنسائى: «ولَمْ يَنفُضُوا مِنَ التُّرَابِ شَيْئاً».

3. (3716)- *Ammâr İbnu Yâsir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, beraberinde *Hz. Âişe*'nin de bulunduğu bir seferinde, Ûlât'ul-Ceyş nâm mevkide geceleyin istirahat molası vermişti. Bu esnada *Hz.Âişe* (radıyallahu anhâ)'nin Yemen boncuğundan mamul kolyesi koptu. Bunun aranması, askerleri yolundan alıkoydu ve sabah aydınlığı girdi. İnsanların yanında su yoktu. *Hz. Ebû Bekr* (radıyallahu anh) Âişe'ye kızdı ve hatta:

"Herkesi yolundan alıkoydun, yanlarında su da yok!" diye çıkıştı. Derken Allah Teâlâ Hazretleri, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a, temiz toprakla temizlenme ruhsatını indirdi.

Bunun üzerine müslümanlar, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la kalkıp ellerini kaldırdılar. Topraktan hiçbir şey almadılar, yüzlerini ve omuzlarına kadar ellerini meshettiler. Ellerinin içlerinden de koltuk altlarına kadar meshettiler."

Ebû Dâvud şu ziyadede bulunmuştur: "Bir hadiste İbnu Şihâb der ki: "Âlimler bu hadise itibar etmediler." Ebû Dâvud der ki: "Hadisi, İbnu

İshak da böyle rivayet etti ve rivayette *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'dan onun "iki vuruş zikrettiğini" kaydetti."

Nesâî'nin bir rivayetinde "Topraktan hiçbir şey çırpmadılar" denmiştir.

3717 ٤ – وفي أخرى لأبي داود: [أَنَّهُمْ تَمَسَّحُوا وَهُمْ مَعَ رَسُولِ اللهِ بِالصَّعِيدِ لِصَلاةِ الْفَجْرِ، فَضَرَبُوا أَكُفَّهُمْ بِالصَّعِيدِ ثُمَّ مَسَحُوا التُّرَابَ بِوُجُوهِهِمْ مَسْحَةً وَاحِدَةً. ثُمَّ عَادُوا فَضَرَبُوا أَكُفَّهُمْ بِالصَّعِيدِ مَرَّةً أُخْرَى فَمَسَحُوا بِأَيْدِيهِمْ كُلِّهَا إلى المَنَاكِبِ وَالآبَاطِ مِنْ بُطُونِ أَيْدِيهِمْ].

وله في أخرى، قال ابن الليث: «إلى ما فَوْقَ المِرْفَقَيْنِ».

«جَزْعُ ظَفَارِ. وجزع أَظْفَارِ» فأما ظفار بوزن قطام فهو مدينة باليمن ينسب الجزع إليها، وأما أظفار فهو اسم لنوع من الجزع يعرفونه.

و«الصَّعِيدُ» التراب، وقيل وجه الأرض.

والمراد «بالطَّيِّبِ» الطاهر منه.

4. (3717)- Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde şöyle denmiştir: "Ashab, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte sabah namazı için, toprakla meshlendiler. Bu maksadla avuçlarını toprağa vurup toprakla yüzlerine bir defa meshettiler. Sonra tekrar dönüp avuçlarını toprağa bir kere daha vurup, ellerinin tamamı ile ellerinin içlerinden koltuk altlarına, omuzlarına kadar meshettiler."

Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde, *İbnu'l-Leys:* "Dirseklerinin yukarısına kadar..." demiştir. [Ebû Dâvud, Tahâret 123, (318, 319, 320); Nesâî, Tahâret 196, 197, 198, (1, 166-168).]

AÇIKLAMA:

1- Başka rivayetlerde, Hz. Âişe'nin mezkur kolyeyi kız kardeşi Esmâ (radıyallahu anhâ)'dan âriyeten alıp takındığı belirtilir. Ayrıca bu kolyenin siyahlı beyazlı bir boncuk olup Yemen sahillerinde yer alan Zafâr veya (Zıfâr) şehrinde yapıldığı belirtilir. Kıymeti 12 dirhemdir.

2- Ûlâtu'l-Ceyş, 3714 numaralı rivayette *Zâtu'l-Ceyş* ve *Beyda* olarak tesmiye edilen aynı yerin adıdır. *Zülhuleyfe* nam mevki'in gerisinde bir yerin adıdır.

3- Ta'ris, gecenin sonunda yolcunun istirahat ve uyumak için konaklamasına denmiştir. Dilimizdeki mola vermek tabiri gece-gündüz ayırımı yapmadan bütün istirahatlar için kullanılır; "gece" ile kayıtladık.

4- Teyemmüm, hadiste yapılan tarife göre önce ellerin dış kısmının bidayetinden başlayıp omuza kadar, sonra da avuç içinin iptidasından başlayıp koltuk altına kadar meshetme şeklinde olduğu anlaşılmaktadır.

5- Ebû Dâvud, bu hadise ülemânın itibar etmediğini, yani teyemmüm sırasında omuzlara, koltuk altlarına kadar meshetme cihetine gitmediğini ifade ediyor. Ancak bazı âlimler, Zührî'nin bu hadiste tarif edildiği şekil-de teyemmümde bulunduğunu rivayet etmiştir.

6- Bu rivayetin *Nesâî*'de kaydedilen ziyadesinde, eller yere vurulduktan sonra ellere yerden yapışan kaba toprak parçalarının düşmesi için, ellerin şehadet parmakları boyunca birbirine vurulup çırpılmadığı belirtiliyor. Halbuki 3718'de görüleceği üzere bazı rivayetlerde bunun aksi sabittir, yani eller önce çırpılıp yerden yapışan kaba parçalar döküldükten sonra mesh'e geçilir. Çırpmanın bazan üflemekle yapıldığı da zikredilmektedir.

3718 ٥ - وعن شقيق قال: [كُنْتُ بينَ عبدِالله بنِ مسعودٍ وأبي موسىٰ رضيَ الله عنهما فقالَ أبو موسىٰ: أرأيتَ يا أبا عبدِ الرَّحمٰنِ لو أنَّ رجلاً أجنبَ فلم يجدِ الماءَ شهراً، كيفَ يصنعُ بالصَّلاةِ؟ فقالَ: لا يتيمَّمُ وإنْ لم يجدِ الماءَ شهراً. فقالَ أبو موسىٰ: كيفَ بهذهِ الآيةِ في سورةِ المائدةِ. فلمْ تجدُوا ماءً فتيمَّمُوا صعيداً طيِّباً. قالَ عبدُالله: لوْ رُخِّصَ لهمْ في هذهِ الآيةِ لأوشكَ إذا بردَ عليهمُ الماءُ أنْ يتيمَّمُوا بالصَّعيدِ. فقالَ لهُ أبو موسىٰ: وإنَّما كرهتُمْ هذا لذا؟ قالَ: نعمْ. فقالَ أبو موسىٰ لعبدِ الله: ألمْ تسمعْ قولَ عمَّارٍ لعمرَ رضيَ الله عنهما: بعثني رسولُ الله ﷺ فأجنبتُ فلمْ أجدِ الماءَ فتمرَّغتُ في الصَّعيدِ كما تتمرَّغُ الدَّابةُ. ثمَّ أتيتُ رسولَ الله ﷺ فذكرتُ لهُ ذلكَ. فقالَ: إنَّما كانَ يكفيكَ أنْ تصنعَ هكذا، وضربَ بكفَّيهِ ضربةً علىٰ الأرضِ ثمَّ نفضَها ثمَّ مسحَ بها ظهرَ كفِّهِ بشمالهِ أوْ ظهرَ شمالهِ بكفِّهِ، ثمَّ مسحَ بها وجههُ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

5. (3718)- Şakik merhum anlatıyor: "Ben, Abdullah İbnu Mes'ud ile *Ebû Mûsa* (radıyallahu anhümâ) arasında idim. Ebû Musa, İbnu Mes'ud'a:

"Ey Ebû Abdirrahman! Bir adam cünüb olsa ve bir ay boyu su bulamasa ne yapar, namazı nasıl kılar, ne dersin?"diye sordu.

"Suyu bir ay bulamasa da teyemmüm etmez!" dedi. Ebû Musa:

"Pekala Mâide suresindeki şu âyete ne dersin فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيداً طَيِّباً "**...Su bulamazsanız temiz bir toprakta teyemmüm edin, yüzlerinizi, ellerinizi onunla meshedin**" (Mâide, 6).

Abdullah şu cevabı verdi:

"Bu âyette Ashaba ruhsat verilmiş olsaydı çok geçmeden su soğuyunca da toprakla teyemmüm etmeye yeltenirlerdi."

Ebû Musa da ona:

"Siz teyemmümü bu sebeple mi hoş bulmuyorsunuz?" dedi. İbnu Mes'ud "Evet!" deyince, *Ebû Musa, Abdullah*'a:

"Sen Ammâr'ın Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ)'e ne dediğini duymadın mı?"

Dedi ki: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* beni bir vazifeyle yola çıkarmıştı. Sefer esnasında cünüb oldum. Su da bulamadım. Bunun üzerine hayvanların bulanması gibi ben de toprağa bulandım. Sonra Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip durumu kendisine arzettim. Bana:

"Sana şöyle yapman kâfi idi!" dedi (ve gösterdi), iki avucuyla yere bir vurdu, sonra avuçlarını çırptı, sonra soluyla (sağ) avucunun sırtını veya sol avucunun sırtını (sağ) avucuyla meshetti. Sonrada onunla yüzü-nü de meshetti." [Buhârî, Teyemmüm 7, 4, 5, 8; Müslim, Hayz 110 (368); Ebû Dâvud, Tahâret 123 (321); Nesâî, Tahâret 202, (1, 170).]

3719 ٦– وعند مسلم: [إنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ أنْ تَقُولَ بِيَدِكَ هكَذَا، ثُمَّ ضَرَبَ بِيَدِهِ الأرْضَ ضَرْبَةً وَاحِدَةً. ثُمَّ مَسَحَ الشِّمَالَ عَلَى الْيَمِينِ، وَظَاهِرَ كَفِّهِ وَوَجْهَهُ. قَالَ عَبْدُ اللهِ: أوَلَمْ تَرَ عُمَرَ لَمْ يَقْنَعْ بِقَوْلِ عَمَّارٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا].

6. (3719)- Müslim'in rivayetinde [Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle demiş olmalı]: "Ellerinle şöyle yapman sana yeterdi." Sonra (bizzat göstererek) ellerini bir kere yere vurdu. Sonra soluyla sağını, yani avucunun içini ve dışını meshetti.

Abdullah da: "Görmedin mi, Ömer (radıyallahu anh), Ammâr (radıyallahu anh)'ın sözüne kanaat getiremedi" dedi." [Müslim, Tahâret 110, (368).]

3720 ٧- وفي أخرى: [أنَّ رسولَ الله ﷺ قال: إنَّمَا يَكْفِيكَ أنْ تَقُولَ هكذا وَضَرَبَ بِيَدِهِ الأرْضَ فَقَبَضَ يَدَيْهِ فَمَسَحَ وَجْهَهُ وَكَفَّيْهِ]. وهذا لفظ الشيخين.

7. (3720)- Bir diğer rivayette şöyle geldi: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Senin şöyle yapman sana yeterdi"* buyurdular ve (göstermek için) ellerini yere vurup çırptı, yüzünü ve avuçlarını meshetti."Bu Sahiheyn'in ibaresidir. [Buhârî, Teyemmüm 6; Müslim, Hayz 111, (368).]

3721 ٨- وعن عبدالرحمن بن أبزى: [أنَّ رَجُلاً أتَى عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَقَالَ: إنِّي أجْنَبْتُ فَلَمْ أجِدْ مَاءً؟ فَقَالَ لَهُ: لاَ تُصَلِّ. فَقَالَ عَمَّارٌ: أمَا تَذْكُرُ يَا أمِيرَ المُؤْمِنِينَ إذْ أنَا وَأنْتَ فِي سَرِيَّةٍ فَأصَابَتْنَا جَنَابَةٌ فَلَمْ نَجِدِ المَاءَ. فَأمَّا أنْتَ فَلَمْ تُصَلِّ، وَأمَّا أنَا فَتَمَعَّكْتُ فِي التُّرَابِ وَصَلَّيْتُ؛ فَقَالَ ﷺ: إنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ أنْ تَضْرِبَ بِيَدَيْكَ الأرْضَ ثُمَّ تَنْفُخَ ثُمَّ تَمْسَحَ بِهِمَا وَجْهَكَ وَكَفَّيْكَ. فَقَالَ عُمَرُ: اتَّقِ اللهَ يَا عَمَّارُ. فَقَالَ: إنْ شِئْتَ لَمْ أُحَدِّثْ بِهِ. فَقَالَ عُمَرُ: نُوَلِّيكَ مَا تَوَلَّيْتَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي، وهذا لفظ الشيخين.

8. (3721)- *Abdurrahman İbnu Ebzâ* anlatıyor: " Bir adam Hz. Ömer (radıyallahu anh)e gelerek:

"Ben cünüb oldum, su da bulamadım (ne yapayım)?" diye sordu. Hz. Ömer:

"Namaz kılma!" diye cevap verdi. (Orada bulunan Ammâr radıyallahu anh söze girip):

"Ey mü'minlerin emîri! Hatırlıyor musun? Ben ve sen bir seriyyede beraberdik. Cenâbet olduk ve su bulamadık. O zaman sen namaz kılmamış, ben ise toprağa bulanarak kılmıştık. (Sonra da bu durumu kendisine açınca), Aleyhissalâtu vesselâm bana:

"Ellerini yere vurup sonra üfleyip sonra onlarla yüzünü ve ellerini meshetmen sana kâfi idi" buyurdular" dedi.

Hz. Ömer (radıyallahu anh):

"Ey Ammâr Allah'tan kork!" dedi. Ammâr:

"Dilersen bu hadisi kimseye söylemiyeyim!" deyince, Hz. Ömer

"(Vallahi asla! Bu meselede) seni altına girdiğin sorumlulukla başbaşa bırakıyorum" diye cevap verdi."

3722 ٩- وعند أبي داود: [إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيكَ أَنْ تَقُولَ هكَذَا، وَضَرَبَ بِيَدَيْهِ الأَرْضَ ثُمَّ نَفَخَهُمَا ثُمَّ مَسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ إِلى نِصْفِ الذِّرَاعِ].

وفي أُخرى له: «وَلَمْ يَبْلُغِ الْمِرْفَقَيْنِ ضَرْبَةً وَاحِدَةً».

وفي أُخرى له: «إِلى الْمِرْفَقَيْنِ».

9. (3722)- Ebû Dâvud'da rivayet şöyledir: *"...Sana şöyle yapman yeterli idi"* (dedi ve göstermek için) ellerini yere vurdu, sonra onlara üfürüp elleriyle yüzünü ve kollarının yarısına kadar ellerini meshetti."

Yine Ebû Dâvud'un bir başka rivâyetinde: "...sonra ellerini yere vurdu, sonra birbirine vurarak (yapışan toprak parçalarını) çırptı, sonra yüzünü ve kol kemiğinin ortasına kadar kollarını meshetti, dirseğe ulaşmadı (bütün bu mesh ameliyesini yere) bir vuruşta (yaptı)."

Bir diğer rivâyette: "...dirseğe kadar" denmiştir.

3723 ١٠- وأخرج الترمذي من هذا الحديث: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَمَرَهُ بِالتَّيَمُّمِ لِلْوَجْهِ وَالْكَفَّيْنِ. قال: وَقَدْ رُوِىَ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: تَيَمَّمْنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ إِلى الْمَنَاكِبِ وَالآبَاطِ].

«السَّرِيَّةُ» قطعة م الجيش تبلغ أربعمائة.

وقوله «نولّيك ما توليت» أى نكلك إلى ما قلت ونردّ إليك ما وليته نفسك ورضيت لها به.

10. (3723)- Bu hadisten Tirmizî, şu kısmı tahric etmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine (Ammâr'a), yüze ve ellere teyemmüm yapmasını emretti."

(Tirmizî) der ki: "Ammâr'ın şöyle söylediği rivâyet edildi: "Biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte omuzlara ve koltuk altlarına kadar teyemmüm ettik." [Buhârî, Teyemmüm 4, 5, 7, 8; Müslim, Hayz 112 (368); Ebû Dâvud, Tahâret 123, (318, 319, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328); Nesâî; Tahâret 196, 199, 200, (1, 165-170).]

AÇIKLAMA:

1- 3718-3723 numaralar arasında kaydedilen altı rivâyetin hepsi de Ammâr (radıyallahu anh)ın teyemmüm yapması ile ilgilidir. Bu hâdise, kitaplarımızda az çok farklarla değişik vecihlerden rivayet edilmiştir. Teysîr, bunlardan bir kısmını yukarıda gördüğümüz üzere nakletmektedir. Bu rivâyetlerden, özetle şu husûsları tespit etmekteyiz:

1) *Hz. Ammâr* (radıyallahu anh), henüz vahiy gelmeden, susuz kaldığı bir sefer sırasında şahsî insiyatifi ile teyemmüme benzer bir tatbikatta bulanarak, bütün vucudunu toprağa bulamıştır. Bu tatbikat da, hayvanlardan mülhem olduğu anlaşılmaktadır. Zirâ "Hayvanların toprağa bulanmaları gibi... bulandım" demektedir. Durumu Resulullah'a anlatınca Aleyhissalâtu vesselâm te'yid etmiş, ancak bütün vücudu bulamadan nasıl teyemmüm edeceğini tarif etmiştir.

2) *Teyemmüm* hususunda Ashab arasında bazı farklı anlamalar mevzubahis olmuştur. Mesela *Ebû Musa* ile *İbnu Mes'ud, Hz. Ömer'le Ammâr* arasında farklı anlamalar olduğu anlaşılmaktadır.

★ *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'in Ammâr'a: "Allah'tan kork!" demesini, şârihler Hz. Ömer'in anlatılan hâdiseyi unutmasına yorarlar. Ammâr İbnu Yâsir'in: "Dilersen bu hadisi kimseye söylemiyeyim" sözüyle şunu demek istediğini belirtirler: "Eğer sen, bu hâdiseyi anlatmamamdaki maslahatın anlatmamdaki maslahattan fazla olacağı kanaatinde isen, ben anlatmaktan vazgeçerim. Zîrâ, mâsiyet olmayan emirlerinde halifemize itaat vâcibtir. Bu sünneti tebliğ işi ise hâsıl olmuştur."

Hz. Ömer'in böyle bir yasak koymak istemediği, hatırlayamamasına rağmen, Ammâr'a güvenerek, sorumluluğu kendinde olmak kaydıyla, rivâyet etmeye izin verdiği anlaşılmaktadır. Zîrâ Hz. Ömer, rivayetin Ebû Dâvud'daki vechinde geldiği üzere te'kidli bir şekilde yemin vererek Ammâr'ı rivayette serbest bırakır: كَلاَّ وَاللهِ لَنُوَلِّيَنَّكَ مِنْ ذٰلِكَ مَا تَوَلَّيْتَ "Asla (onu rivayetten yasaklamak istemem). Allah'a yemin olsun, sen sorumluluğu üzerine aldıkça biz de seni bu işte yetkili kılacağız."

Kaydedilen bu ibare kapalı olduğu için, bu ma'nâya biraz yorum katarak ulaşılmıştır. Hadis üzerine Sindî'nin yorumu özde aynı ise de biraz daha açıktır: "Yani "Seni, girişmiş bulunduğun, bildiğin hususlarda tebliğ ve fetva vazifesi ile yetkili (vâli) kıldık." Sanki, Hz. Ömer, ilk başta hatırlayamadığını ve dolayısıyla onunla fetva vermesini uygun bulmadığını söylemek istedi; ancak sonradan "Ey Ammâr bununla fetva vermekte serbestsin (sana itimadım var, iyice bilmediğin, hatırlamadığın hususlarda cür'etkâr olmazsın)" demiştir." (Sindî'nin açıklaması bitti.)

2- 3722 numaralı hadise göre, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* teyemmümü gösterirken, ellerini kollarının yarısına kadar meshetmiştir, müteakip (3723) numaralı hadise göre ise kolları omuza kadar meshetmiştir. Âlimler bu rivâyetleri Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan teyemmüm'ün nasıl yapılacağını görmezden önce, Sahâbe'nin kendi kendile-

rine kıyas yoluyla yaptıkları teyemmüm tatbikatı olarak yorumlamıştır. Yâni bu tarzları, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* onlara emretmiş olmaksızın onlar ilk başta yapmışlardır. Sonradan Resulullah göstermiş, Ashab da, aşağıda açıklayacağımız tarza uygun olarak tatbik etmişlerdir. Ne var ki muhaddislerimiz, hadîsleri mensuhtur diye rivayetten vazgeçmeyip, hepsini olduğu şekilde rivâyet etmişler ve eserlerine almışlardır. Bir babta hepsini görmek, şeriatımız için bir zenginlik, ülemâmız için bir fazilettir. Bilhassa Sünen sahipleri, tek bir fakih tarafından bile amel edilen hadisleri, zıddiyet hadisleri olarak kaydedip zaafına dikkat çekmiştir.

Şunu da hatırlatmada fayda var: Fıkhî bablarda, öncelikle en sahih, çoğunluk tarafından amel edilen hadisler kaydedilirken müteâkiben daha zayıf olan ve zıddiyet hadisi dediğimiz, zaafı sebebiyle amelde terkedilmiş olan hadisler kaydedilir. Bu, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud ve Tirmizî'de görülen müşterek prensiptir. İstisnâî olarak Nesâî hazretleri, şayet varsa o babın zayıf hadisini önce kaydedip, sonradan daha sahihlerini kaydederek, öncekinin zaafını belirtır. Bu sözümüz "Nesâî'nın bablarda kaydettiği ilk hadisler zayıftır" şeklinde anlaşılmamalıdır. Bu yanlışlığa düşülmemesi için "şâyet varsa..." dedik. Zira, her babta zayıf hadis olması gerekmez. Bu husûsların iltibas edilmemesi için Kütüb-i Sitte imamlarının hadis alma ve kitaplarını tanzim etmede takip ettikleri hususiyetler bir kere daha okunmalı ve kavranmalıdır.

3- TEYEMMÜM NASIL YAPILIR?

Teyemmümle ilgili farklı rivayetleri ve gerekli açıklamaları gördükten sonra, ilmihal kitaplarında açıklanan şekilde nasıl teyemmüm edeceğimizi belirtelim:

Teyemmüme başlarken namaz için niyet edilerek besmele çekilir. Hanbelîler besmeleye "vacib" demiştir.

Kollar sıvanmış, parmaklar açılmış olarak eller yeryüzü cinsinden temiz bir şeye (toprak, kum, alçı, mermer, madenî taşlar, kiremit, tuğla, yakut, zümrüt, mercan, kaya tuzu, çamurla sıvanmış duvar) vurulur, ileri sürülüp geri çekilerek kaldırılır.[32]

32– Nemli veya yanık toprak ile yer cinsinden olmayan bir şey ile karışık olup o şeye gâlip bulunan toprak ile teyemmüm olabilir. Kurumadıkça çamur ile teyemmüm olunmaz. Külle, demir, altın, bakır gibi eriyerek şekil değiştirmiş madenlerle, incilerle, camlarla kumaş ve hayvan derileriyle teyemmüm olmaz. Çünkü bunlar yer cinsinden sayılmaz. Ancak üzerlerinde toz varsa olur. *İmam Şâfiî*'ye göre teyemmüm sadece toprakla yapılır. *İmam Mâlik*'e göre, otlar, ağaçlar ve kar ile de caiz olur.

Kaldırınca, şayet ele yapışmış iri toprak vs. parçaları varsa, eller birbirine yanlarıyla vurularak bunlar çırpılır ve dökülmesi sağlanır. Sonra elin içi ile bütün yüz meshedilir. Yüzün meshi bir kere olur.

Sonra eller önceki şekilde ikinci sefer toprağa vurulur ve eller çırpılarak yapışan iri parçalar silkelendikten sonra sol elin baş parmağını ayırıp, diğer parmakların iç kısmı ile sağ elin dış tarafı parmakların en ucundan başlamak sûretiyle dirseğe kadar meshederek çekmeli, sonra sol el daha dirsekte iken, sağ kolun iç tarafına yönelip, yine sol elin serçe parmağı ile baş parmağını halka edip baş parmağı da beraber olmak üzere, ayası ile, sağ elin dirseğinden itibaren iç tarafı bileğine kadar meshetmeli ve baş parmağının üstüne mesheylemelidir. Tabii ki, bu esnada sağ elin başparmağı içeriye doğru meyillendirilecektir, ta ki elin iç kısmına sol el değmesin, ve parmağın dışına sol elin baş parmağı rahatça değebilsin.

Sağ elin meshi böylece bittikten sonra, aynı şekilde sağ elin içiyle de sol el meshedilir.

Teyemmümde bu tertibe riâyet edilmeli, araya fâsıla girmemelidir.

Ayak ve başa mesh gerekmez. Parmak araları hilâlellenir.

Abdesti bozan haller teyemmümü de bozar. Ayrıca, teyemmümü meşru kılan hallerin kalkması da teyemmümü bozar.

TEYEMMÜMÜ MEŞRU KILAN SEBEPLER ŞUNLARDIR:

1) Suyun bulunamaması.

2) Suyu kullanmaya manî şer'i bir özrün bulunması:

★ Su bir mil (yani dörtbin adım) uzakta ise yok farzedilir.

★ Su olsa bile yıkandığı taktirde hastalanacak veya hastalığı artacak ise. Bunu tecrübesi veya hâzık müslüman doktorun tavsiyesi ile bilebilir.

★ Bazan su yakındadır, ancak almaya gittiği takdirde mal, can ve ırzına veya emânetinde olan şeye bir tehlike gelmesi ihtimâli vardır. Bu durum da teyemmümü meşru kılar.

★ Bazan de abdest veya gusle yetecek suyumuz olsa bile miktarca azdır, içmeye su sıkıntısı çıkacaktır. Böyle durumlarda da teyemmüm câizdir.

★ Dinimiz, su kullandığı takdirde geçen zaman sebebiyle bayram ve cenâze namazı kaçırılacaksa, bu durumda da teyemmümü tecviz etmiştir. Cuma ve diğer namazlar gibi, bedeli veya kazası olan namazlar için teyemmüme cevaz verilmemiştir.

Teyemmüm, duruma göre hem abdest ve hem de gusül yerine geçen bir temizliktir.

Teyemmümle ilgili teferruat için ilmihal kitaplarına bakılmalıdır.

3724 ١١ – وعن عمران بن حصين رَضِيَ الله عَنْهما قال: [رأى رَسولُ الله ﷺ رَجُلاً مُعتزِلاً لَمْ يُصلِّ مع القَوْمِ. فقال يا فُلانُ: ما مَنعكَ أنْ تُصلّي مع القَوْمِ؟ فقال يا رَسُول الله أصابتني جَنابَةٌ ولا ماءَ. قال: عَلَيْكَ بالصَّعيدِ فإنَّه يَكْفيكَ]. أخرجه الشيخان والنسائي وهذا لفظهم.

11.(3724)- *İmrân İbnu Husayn* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir kenara çekilmiş halkla birlikte namaz kılmayan bir adam gördü.

"Ey fülan! Halkla birlikte niye namaz kılmıyorsun?" diye sordu. Adam:

"Ey Allah'ın Resulü, cenâbet oldum, su da yok" deyince:

"Toprağı kullan, o sana yeterlidir" buyurdular." [Buhârî, Teyemmüm 6, 8, Menâkıb 25, Müslim, Mesâcid 317, (682); Nesâî, Tahâret 203, (1, 171).]

3725 ١٢ – وعن أبي ذر رَضِيَ الله عَنْه [أنَّ رسولَ الله ﷺ قال: إنَّ الصَّعيدَ الطَّيِّبَ وَضُوءُ المُسْلِمِ وإنْ لَمْ يَجِدِ المَاءَ عَشْرَ سِنِينَ فإذا وجَدَ المَاءَ فَلْيَمسَّهُ بشرتَه فإنَّ ذلكَ خيرٌ]. أخرجه أصحاب السنن، وهذا لفظ الترمذي.

12. (3725)- *Ebû Zerr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "On yıl boyu su bulamasa da, temiz toprak müslümanın abdest suyudur. Suyu bulunca, bedenini onunla meshlesin, zira bu daha hayırlıdır." [Ebû Dâvud, Tahâret 125, (332, 333); Tirmizî, Tahâret 92, (124); Nesâî, Tahâret 204, (1, 171).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin vürud sebebiyle ilgili bir hadise var, Teysîr müellifi onu tayyetmiş. Şu halde rivayetin aslı şöyle:[33]

"Ebû Zerr Hazretleri anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında bir miktar zekat malı (koyun ve deve) toplanmıştı. Bana: "Ey

33– Rivayet farklılıklarını birleştirerek veriyoruz.

Ebû Zerr, bunları kıra götür otlat!" emrettiler. Ben Medine'ye üç mil mesafedeki Rebeze'ye gittim. (Yanımda ailem de vardı.) Orada cünüb oldum. İçmeye yetecek kadar suyum vardı. Namazlarımı yıkanmaksızın kılıyordum. (Bu şekilde) beş veya altı gün geçirdim. Sonra Medine'ye Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına döndüm.

"Bu, Ebû Zerr midir?" buyurdular, sükut ettim, cevap vermedim. Tekrar:

"Bu, anasız kalasıca Ebû Zerr değil mi?" buyurdular. Ben:

"Evet ey Allah'ın Resulü, ancak helak oldum!" dedim.

"Niye helak oldun, sebep ne?" diye sordular.

"Ben (kırda) suyu içmede kullandım. Beraberimde ailem de vardı. Cünüb oldum, yıkanmadan namaz kıldım" dedim. Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm* benim için su emretti. Siyah bir câriye, büyükçe bir tas içerisinde su getirdi. Tas dolu değildi, su, içerisinde çalkalanıyordu. Ben bir devenin gerisinde kuytulanıp yıkanarak Resulullah'a geldim.

"Ey Ebû Zerr, buyurdular, on yıl boyu su bulamasan bile, toprak temizdir. Suyu bulunca, vücudunu onunla meshet."

2- Âlimler, toprakla teyemmüm etmenin sefer hâline mahsus bir ruhsat olmadığı hususunu bu rivayetten çıkarmışlardır. Kişi, mukim bile olsa su bulunmadığı takdirde, toprak temizlikte suyun yerine geçebilecek, on yıl boyunca dahi teyemmüm yapabilecektir. *Resulullah, Ebû Zerr* (radıyallahu anh)'in teyemmümsüz namaz kılmasını tecviz etmemiştir.

3- Hadisten, ayrıca vaktin çıkmasıyla teyemmümün bozulmayacağı, aynı teyemmüm birçok vakitlerin namazının kılınabileceği hükmü çıkarılmıştır.

4- Hadisin sonunda geçen "Suyu bulunca, bedenini onunla meshet" ibaresi "su ile yıka (yani su ile guslet, su ile abdest al)" demektir. Âlimler, bu ibareden: "Abdest ve teyemmüm beraberce caizdir" ma'nâsının çıkarılmaması gerektiğine dikkat çekerler.

3726 ١٣ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما أنه قال، وقد سئل عن التيمم: [إنَّ اللهَ تعالى قالَ في كتابه حينَ ذكرَ الوُضوءِ: فَاغسلُوا وُجُوهَكُمْ وأيْدِيكُمْ إلى المَرافِقِ. وقالَ في التَّيمُّمِ: فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وأيْدِيكُمْ. وقالَ: والسَّارِقُ والسَّارِقَةُ فاقْطَعُوا أيْدِيهِما، وكانَ السُّنَّةُ في القَطْعِ الْكَفَّيْنِ: إنَّمَا هو الوجه والْكَفَّيْنِ، يَعْنِي التَّيَمُّمَ]. أخرجه الترمذي.

13. (3726)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'a teyemmümden sorulmuştu. Dedi ki:

"Allah Teâlâ Hazretleri, Kitab-ı Mübîn'de, abdesti zikrederken şöyle buyurmuştur:

فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ **"Yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın."** Teyemmüm hakkında da şöyle buyurdu: فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ **"Yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin"** (Yine âyet-i kerîme'de Cenâb-ı Hakk) şöyle buyurdular: وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا **"Erkek ve kadın hırsızın elini kesin."** Hırsızın elini kesmede sünnet (bilekten itibaren) avuç kısmı kesmektir (bilek- dirsek arası kesilmez), öyleyse, teyemmüm yapılacak kısım yüz ve (bileğe kadar) ellerdir. [Tirmizî, Tahâret 110, (145).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, teyemmüm yapılacak uzuvlar hakkında İbnu Abbâs'ın farklı bir yorumunu göstermektedir: "Eller, dirseğe kadar değil, bileklere kadar meshedilmelidir. Çünkü, Kur'an'da geçen yed-el kelimesinin, hırsızın cezalandırılması bahsinde, bileğe kadar olan kısım olarak anlaşıldığı görülmektedir." Şu halde İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), sadece ellerin meshedilmesini teyemmüm için yeterli görmektedir.

3727 ١٤ – وعن طارق: [أَنَّ رَجُلاً أَجْنَبَ فَلَمْ يُصَلِّ فَأَتَى النَّبِيَّ ﷺ فَذَكَرَ لَهُ ذَلِكَ فَقَالَ: أَصَبْتَ. فَأَجْنَبَ آخَرُ فَتَيَمَّمَ وَصَلَّى فَأَتَاهُ فَقَالَ نَحْوَ مَا قَالَ لِلآخَرِ، يَعْنِي أَصَبْتَ]. أخرجه النسائي.

14. (3727)- *Târık* anlatıyor: "Bir adam cünüb oldu ve namaz kılmadı. Sonra Resulullah'a gelerek, durumu O'na arzetti. Aleyhissalâtu vesselâm:

"İsabetli davranmışsın!" buyurdular. Bir diğer zât da cünüb olmuştu, teyemmüm edip namazını kıldı. Sonra o da Resulullah'a gidip durumunu arzetti. Aleyhissalâtu vesselâm ona da aynı şeyi söyledi, yani "isabetli davranmışsın!" dedi." [Nesâî, Tahâret 205, (1, 172).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, teyemmüm âyeti nüzûl etmiş olsa bile, henüz yeterince taammüm etmemiş olduğu bir zamanda cereyan eden bir vak'ayı haber vermelidir. Her iki zât da içtihadla hareket ettiği için, her ikisi de isabet etmiş olmaktadır. Gerçi birinci zat, teyemmüm ederek namaz kılma

imkânı varken bunu yapmayıp namazı terketmekle isabetsiz bir içtihadda bulunmuştur. Ancak, *Resulullah*, cevaplarında umûmî şartları gözönüne almış olmalıdır.

Ülemânın rivâyet hakkında yorumu budur.

3728 ١٥ – وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [أصَابَ رَجُلاً جُرحٌ على عَهْدِ رسول الله ﷺ ثُمَّ احتَلَمَ. فأُمِرَ بالاغتِسَالِ فَاغْتَسَلَ فَمَاتَ. فَبَلَغَ ذلكَ النَّبيَّ ﷺ فقَالَ: قتَلُوهُ، قتَلَهُمُ اللهُ. ألاَ سَألُوا إذْ لَمْ يَعْلَمُوا؟ فإنَّمَا شِفَاءُ العِيِّ السُّؤَالُ. إنَّمَا يَكْفِيهِ أنْ يَتيَمَّمَ، وأنْ يَعْصِبَ على جُرحِهِ خِرقَةً ثُمَّ يَمسَحَ عَلَيْهَا ويَغْسِلَ سَائِرَ جَسَدِهِ]. أخرجه أبو داود.

15. (3728)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında bir adam yaralanmış, sonra da ihtilam olmuştu. Kendisine yıkanması emredildi. Adam yıkandı ve öldü. Onun haberi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ulaşmıştı. (Öfke ile) şunları söyledi:

"Onu öldürmüşler, Allah da onların canını alsın! Madem bilmiyorlardı, niye sormadılar? Bilgisizliğin şifası sualdir. Ona, teyemmüm yeterliydi. Yarasına bir bez sarılmalı ve üzerinden meshedilmeli, sonra da bedeninin geri kalan kısmı yıkanmalıydı." [Ebû Dâvud, Tahâret 127, (337); İbnu Mâce, Tahâret 93, (572).]

AÇIKLAMA:

1- Ebû Dâvud'da hadisin Hz. Câbir (radıyallahu anh) vechinde şöyle denir: "Bir sefere çıkmıştık, bizden birine taş isabet etti ve başı yarıldı. Adamcağız, bilahere ihtilam oldu. Ne yapacağı hususunda arkadaşlarına:

"Benim için teyemmüm etmeye bir ruhsat buluyor musunuz?" diye sordu.

"Sen suyu kullanmaya muktedirsin, sana ruhsat göremiyoruz" dediler. Adam yıkandı ve öldü. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına gelince, hâdise haber verildi. (Öfkeyle) şunları söyledi:

"Öldürmüşler! Allah da onları öldürsün! Madem bilmiyorlardı, niye sormadılar. Bilgisizliğin şifası sormaktır. Ona, teyemmüm edip yarasının üzerine bir bez sarması, sonra sarığının üzerini meshetmesi, bedeninin geri kalan kısmını da yıkaması yeterliydi." buyurdular."

2- *Hattâbî* der ki: "Bu hadiste şu hususlar var:

★ *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, bilmeden fetva verenleri ayıp-

lamış, ayrıca aleyhlerinde beddua etmiş ve öldürme günahında bulunmuş olmaları vaîdini (tehdid) ifade etmiştir.

★ Hadiste, teyemmüm ve vücudun diğer kısımlarını su ile yıkama işi cem edilmiştir. Bunlardan biri tek başına kâfi görülmemektedir. Ashab-ı Re'y der ki: "Kişinin âzâlarından birinin az bir kısmı yaralanırsa su ve teyemmüm cem edilir, çoğunluk kısmı yaralanmışsa sadece teyemmüm yeterli olur." İmam Şâfiî'ye göre yara az da olsa çok da olsa bedenindeki sağlıklı uzuvlar için teyemmüm kâfi gelmez, mutlaka yıkanmalıdır."

3- *Şevkâni* Neylü'l-Evtâr'da der ki "Câbir hadisi, zarar görmekten korkulduğu takdirde, teyemmüme yönelmenin câiz olduğuna delalet eder. *İmam Mâlik, Ebû Hanîfe*, iki görüşünden birinde Şâfiî bu görüştedirler. Ancak *Ahmet İbnu Hanbel* ve iki görüşünün birinde Şâfiî, zarar korkusuyla teyemmümün câiz olmayacağına hükmederler." Şevkâni açıklamasına şöyle devam eder: "Hadis, sargılar üzerine meshetmenin vâcib olduğuna da delalet eder. Mamafih bu hükmü te'yid eden daha açık rivayet de gelmiştir. *İbnu Mâce, Hz. Ali*'den şu hadisi kaydeder: أمَرَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ أنْ امسح علــى الجبائر "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sargıların üzerine meshetmemi emretti"

Muhaddisler bu hadisi zayıf bulur ise de *Ebû Hanîfe* ve Yedi Fakihler ve arkadan gelenler, sargıların üzerine meshetmenin vacib olduğuna hükmetmiştir. Şâfiî hazretleri bir şartla buna katılır: Onun temizlik üzere konmuş olması ve sargının altında sadece zaruri olan şey bulunmasıdır.

Bunlara göre, mezkur mesh su ile olur, toprakla değil.

Ebû Hanîfe'den rivayet edildiğine göre, meshe gerek yoktur, helal da değildir, tıpkı zorluk arzeden ibadet gibi sâkıt olur. Çünkü, yaralı uzuv bir başka uzuv gibidir, abdest âyetinin hükmü bu sakat uzva şâmil değildir.

Hz. Câbir ve Hz. Ali (radıyallahu anhümâ) hadîslerinin senedindeki zayıflık sebebiyle amele elverişle olmadığı belirtilmiş ise de Hz. Câbir hadisinin senedlerinin çokluğu onu güçlendirir ve ihticaca elverişli hale getirir. Onu ayrıca Hz. Ali'nin rivayeti de güçlendirir. Ancak Câbir hadisi, gusül, teyemmüm ve meshi birleştirmeye delâlet etmektedir."

3729 ١٦– وعن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [احْتَلَمْتُ فِي لَيْلَةٍ بَارِدَةٍ فِي غَزْوَةِ ذَاتِ السَّلاَسِلِ فَأشْفَقْتُ إنِ اغْتَسَلْتُ أنْ أهْلَكَ. فتيممتُ ثُمَّ صَلَّيْتُ بِأصْحَابِي الصُّبْحَ فَذَكَرُوا ذلِكَ لِلنَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: يَا عَمْرُو، صَلَّيْتَ بِأصْحَابِكَ وَأنْتَ جُنُبٌ؟ فَأخْبَرْتُه

بِالَّذِى مَنَعَنِى عَنِ الاغْتِسَالِ، وَقُلْتُ: إنِّى سَمِعْتُ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: وَلاَ تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إنَّ اللهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيماً فَضَحِكَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَلَمْ يَقُلْ شَيْئاً]. أخرجه أبو داود.

16. (3729)- *Amr İbnu'l-Âs* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Zâtu's-Selâsil Gazvesi'nde, soğuk bir gecede ihtilam oldum. Yıkandığım taktirde helak olacağımdan korktum. Böylece teyemmüm yapıp, arkadaşlarıma sabah namazını kıldırdım.

Bu hadiseyi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a anlattılar. Bana:

"Ey Amr! Sen cünüb olduğun halde arkadaşlarına namaz mı kıldırdın?" diye sordu. Ben de yıkanmama mâni olan durumu haber verdim ve dedim ki: "Ben Allah'ın şöyle söylediğini işittim: وَلاَ تَقْتُلُوا أنْفُسَكُمْ انَّ اللهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيماً **"Kendinizi öldürmeyin, Allah sizlere karşı rahîmdir"** (Nisa 29).

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) güldüler ve hiçbir şey söylemediler." [Ebu Dâvud, Tahâret 126, (334, 335).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, soğuk şiddetli olduğu takdirde, teyemmümün cevazına iki cihetten delil görülmüştür:

1- *Resululah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tebessüm edip memnûniyet izhâr etmesinden...

2- Amr İbni'l-Âs (radıyallahu anh)'ı davranışı sebebiyle tashihte bulunmayışından. Resulullah, yanında yapılan veya söylenen bir meseleye müdahale etmeyip sükût buyurursa, bu Aleyhissalâtu vesselâm'ın kabul etmesine delil sayılmış ve buna *"takrîrî sünnet"* denilmiştir. Çünkü, Resûlullah'ın bâtılı te'yid ve tasvip edeceği, bâtıl karşısında sükut edip takrir edeceği kabul edilemez bir haldir. Tebessüm ise, cevaz hususunda, sırf sükût etmekten daha sarih, daha kavî bir delil olur. Resulullah'ın gülmesi, Ashabı'nı, gerektiği zaman isabetli içtihad ederek problemini çözecek seviyede görmenin memnuniyetinden olabilir. Bu hal Resulullah'ın da şânını yüceltir. Zira kendi terbiyelerinin eseri olmaktadırlar.

Hattâbî der ki: "Hadiste, Resulullah'ın, suyu kullanma imkânının yokluğunu, suyun yokluğuna denk tuttuğunu, bu imkansızlığı, beraberinde su olduğu halde susuzluktan korkarak, suyu içmek için saklayıp, telef olmak endişesiyle teyemmümle yetinen insan gibi mülâhaza etmiş olduğunu görmekteyiz."

İbnu Raslân der ki: "Suyu ısıtma imkânı olan kimsenin veya tehlikeyi bertaraf edecek şekilde tedricî olarak yıkayabilecek olan kimsenin, -ki bir uzvu yıkar ve onu örter, sonra bir başka uzvu böylece korumalı olarak yıkayıp abdestini tamamlayabilir- teyemmüm etmesi caiz değildir." Ama buna muktedir olamayan kimsenin teyemmüm edip namaz kılabileceği ekseri ülemâca kabul edilmiş bir ruhsattır.

Şunu da kaydedelim ki, *Hasan Basrî* ve Atâ rahimehumâllah "ölecek de olsa yıkanmalıdır" derler ve soğuğu özür kabul etmezler. Onlar, İbnu Mes'ud'un daha önce kaydettiğimiz (3718. hadis) şu sözüne dayanmış olmalılar: "Bu âyetle onlara (Ashab'a) ruhsat verilseydi, çok geçmeden, sular soğuyunca da toprakla teyemmüm etmeye yeltenirlerdi."

3730 ١٧ – وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [خَرَجَ رَجُلاَنِ فِي سَفَرٍ فَحَضَرَتِ الصَّلاَةُ وَلَيْسَ مَعَهُمَا مَاءٌ فَتَيَمَّمَا صَعِيداً طَيِّباً فَصَلَّيَا. ثُمَّ وَجَدَا المَاءَ فِي الْوَقْتِ. فَأَعَادَ أَحَدُهُمَا الصَّلاَةَ وَالْوُضُوءَ وَلَمْ يُعِدِ الآخَرُ. ثُمَّ أَتَيَا رَسُولَ اللهِ ﷺ فَذَكَرَا ذٰلِكَ لَهُ فَقَالَ لِلَّذِى لَمْ يُعِدْ: أَصَبْتَ السُّنَّةَ وَأَجْزَأَتْكَ صَلاَتُكَ، وَقَالَ لِلَّذِى تَوَضَّأَ وَأَعَادَ: لَكَ الأَجْرُ مَرَّتَيْنِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

17. (3730)- *Ebû Saîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "İki kişi bir sefere çıktılar. Derken namaz vakti girdi. Beraberlerinde su olmadığı için temiz toprakla teyemmüm ettiler ve namazlarını kıldılar. Sonra vakti içinde su buldular. Bunlardan biri, abdesti de namazı da iâde etti, diğeri iâde etmedi.

Sonra *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelince durumu anlattılar. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, iâde etmeyene:

"Sünnete isabet ettin, namazın sana yeterlidir!" dedi. Abdesti ve namazı iade eden zâta da:

"Sana iki kat ücret var!" ferman buyurdu." [Ebû Dâvud, Tahâret 128, (338, 339); Nesâî, Gusl 27 (1, 213).]

3731 ١٨ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّهُ أَقْبَلَ مِنْ أَرْضِهِ بِالْجُرُفِ فَحَضَرَتِ الصَّلاَةُ بِمَرْبَدِ النَّعَمِ فَتَيَمَّمَ وَصَلَّى ثُمَّ دَخَلَ الْمَدِينَةَ وَالشَّمْسُ مُرْتَفِعَةٌ فَلَمْ يُعِدْ].

18. (3731)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in anlattığına göre, "Curuf nâm mevkideki tarlasından dönüyordu. Mirbedu'n-Ne'am (denen deve ağılından) geçerken namaz vakti girdi. Hemen teyemmüm edip na-

mazını kıldı. Sonra Medine'ye döndüğünde güneş henüz yüksekteydi (ve namazın vakti çıkmamıştı). Ama namazını iade etmedi."

3732 ١٩ – وفي رواية عن نافع: [أنّهُ أقْبَلَ هُوَ وابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمَا مِنَ الْجُرُفِ حَتَّى إذا كَانَا بِالْمِرْبَدِ نَزَلَ عَبْدُاللّهِ فَتَيَمَّمَ صَعِيداً طَيِّباً فَمَسَحَ بِوَجْهِهِ وَيَدَيْهِ إلى الْمِرْفَقَيْنِ ثُمَّ صَلّى]. أخرجه مالك. قلت: وأخرجه البخارى في ترجمة، والله أعلم.

19. (3732)- Bir başka rivayette, (bu hadiseyi) Nâfi rahimehullah şöyle anlatır: "Ben ve İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Curuf nâm mevkiden beraber dönüyorduk. Mirbed'e gelince Abdullah devesinden inip, temiz toprakla teyemmüm yaptı, yüzüne dirseklerine kadar ellerine meshetti, sonra namaz kıldı." [Buhârî, Teyemmüm 3, [önceki rivayet bab başlığında muallak (senetsiz) olarak zikredilmiştir]; Muvatta, Tahâret 90, (1, 56).]

AÇIKLAMA:

1- Mirbed, veya Mirbedü'n-Ne'am, Medine'ye bir veya iki mil mesafede bir yer adıdır. Deve ağılı ma'nâsına gelir. Mu'cemu'l-Bûldân'da deve pazarı ma'nâsına geldiği de belirtilir. İbnu Hacer buranın Medine'ye bir mil (dörtbin adım) uzaklıkta olduğunu belirtir. Demek ki, develerin korunduğu, yerine göre alım satımlarının da yapıldığı, Medine dışında bir ağıl-pazar durumunda bir yer olup Ağıl veya Deve Ağılı diye meşhur olmuştur. Nitekim, bazı şehirlerimizin dışında yakın zamana kadar ve -Erzurum gibi bazılarında hâlen- hayvan pazarı adında yerler mevcut olagelmiştir.

Curuf'un da Medine'ye üç mil mesafede bir yer olduğu belirtilir.

2- *Ebû'l-Velid el-Bâcî, Curuf* ile *Medine* arasında namazı kasretmeyi gerektirecek müsâferet mesafesinin bulunmamasını nazar-ı dikkate alarak bu hadisten, hazerde suyun olmaması durumunda teyemmüm yapılabileceğine delil olduğuna dikkat çeker. Ancak İbnu Sahnûn, Muvatta Şerhi'nde babasının şu yorumunu kaydeder: "Hadisin ma'nâsı, "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) abdestliydi" demektir. Çünkü o, rivayet edildiği üzere, her namaz için taze abdest alırdı. Böyle olunca, namaz vakti girince, su olmadığı için, abdeste bedel teyemmüm yaptı."

Muhammed İbnu Mesleme, "İbnu Ömer, namazın (müstehab olan ilk) vaktini kaçırmaktan korktuğu için Mirbed'de teyemmümle namaz kıldı" der.

El-Bâcî, Buhârî'nin tercümede kaydettiği -önceki rivayeti de gözönüne alarak; "Güneş yüksekte olsa da sararmanın başlamış olması muhte-

meldir" veya "İbnu Ömer, vaktin daraldığı zannına düşerek namazı kılmış, sonradan durum tebeyyün etmiş de olabilir" der. Bazı âlimler İbnu Ömer'in vaktin girmesiyle teyemmümünün helal olduğu görüşünde olabileceği te'vilinde de bulunmuştur.

Yeri gelmişken tekrar edelim: Ebû Hanîfe, Şâfiî, İmam Mâlik ve ashâbı, hazerde dahi teyemmümün câiz olduğu görüşündedirler. Ebû Yusuf'la Züfer rahimehümâllah, hazerde olan (yani yolcu olmayan) kimsenin vakit çıksa bile suyu buluncaya kadar teyemmüm yapamayacağı kanaatindedir.

3- 3730 numarada geçen hadisteki birkaç noktayı açıklamada fayda var:

★ *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* burada, "Sünnete isabet ettin" sözüyle "Sünnetle sabit olan, vacib olan şerîate (hükme) tesadüf ettin" demek istemiştir.

★ "Sana iki kat ücret var" sözü: "Sana her iki namazın da ayrı ayrı sevabı var, çünkü her ikisi de sahihtir, her ikisi de sevaba layıktır. Allah hiçbir sahih ve güzel ameli ücretsiz, sevabsız bırakmaz" demektir.

★ *Hattâbî,* Meâlim'de bu hadisteki bazı fıkhî hükümlere dikkat çeker.

★★ Namazı ilk vaktinde kılma hususunda acele davranmak sünnettir, bu hüküm teyemmümle kılınan namazda da, abdestle kılınan namazda da muteberdir. Gerçi bu meselede ülemâ bazı ihtilâfta bulunmamış değildir. Mesela:

★★★ İbnu Ömer'in "Vaktin başı ile sonu arasında teyemmüm etmede muhayyerdir" dediği rivayet edilmiştir.

★★★ *Atâ, Ebû Hanîfe, Süfyan, Ahmed İbnu Hanbel* bu görüştedir. *İmam Mâlik* de bir kayıdla aynı görüşü benimser. Onun kaydı: "Su bulma ümidi olmayan bir yerde olunursa, vakit kaybetmeden hemen teyemmüm edip namaz kılmak efdaldir" şeklindedir.

★★★ Zührî, "Vaktin çıkmasından korku hâsıl olmadıkça teyemmüm edilmez" demiştir.

Muhayyer bırakanlar, su bulma ümidi melhuz olduğu için su ile abdest almak için te'hirin cevazına hükmetmişlerdir. Değilse, asıl olan, namazı ilk vaktinde kılmaktır.

4- TEYEMMÜMLE NAMAZ KILAN, SONRA SU BULURSA?

Aynı hadiste (3730) geçen, teyemmümle namaz kılıp, sonra vakit çıkmadan suyu bulan kimse hakkında da ihtilaf edilmiştir.

Hattâbî bu hususta şu görüşleri kaydeder:

★ *Atâ, Tâvus, İbn Sîrîn, Mekhûl, Zührî,* "Namazı iade eder" demiştir.

★ Evzâî iadenin müstehab olduğu, vacib olmadığı kanaatindedir.

★ *İbnu Ömer*'in hükmüne dayanan bir grup "İâde etmek gerekmez" demiştir. Şâ'bî, Mâlik, Süfyân-ı Sevrî, Ashab-ı Re'y, Şâfiî, Ahmed ve İshak hep bu görüşü iltizam etmiştir.

SEKİZİNCİ BAB
GUSÜL HAKKINDA

(Bu babta altı fasıl var)

BİRİNCİ FASIL

CENABETTEN GUSÜL

İKİNCİ FASIL

HAYIZ VE NİFASTAN GUSÜL

ÜÇÜNCÜ FASIL

CUMA VE BAYRAMLARDA GUSÜL

DÖRDÜNCÜ FASIL

ÖLÜLERİ YIKAMA VE BU SEBEPLE GUSÜL

BEŞİNCİ FASIL

MÜSLÜMAN OLANIN GUSLÜ

ALTINCI FASIL

HAMAMLAR HAKKINDA

BİRİNCİ FASIL

CENABETTEN GUSÜL

UMÛMÎ AÇIKLAMA

Gusl, yıkanmak ma'nâsına gelen iğtisâl'in karşılığıdır. *Gasl* yıkamak demektir. Gusl'ün (yıkanmanın) hakikatı: "Suyun âzâlar üzerinden akması" diye tarif edilmiştir. Âlimler, şerî guslün tamam olması için âzâların "elle de ovulması gerekli midir?" diye ihtilaf etmiş, ekseriyet, "Bu, vacib değildir" demiştir. *İmam Mâlik ve el-Müzenî* vacib olduğunu söylemiştir. *İbnu Battâl,* bu hususta, yıkanmaları sırasında abdest uzuvlarının üzerinden elin geçmesi gereğindeki icma ile ihticac etmiş ve "Aralarında fark olmaması sebebiyle, kıyas yoluyla, gusülde de bu vacib olur" demiştir. Ancak, abdest için "elin suya batması yeterlidir" prensibi zikredilerek, böyle bir icmanın olmadığı dolayısıyla *İbnu Battâl*'ın yaptığı kıyasın da bâtıl olduğu belirtilmiştir.

Dinimizde farz kılınan gusül cenabetten, hayız ve nifas'tan temizlenmek için yapılan gusüldür.

3733 ١ - عن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عنه [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: إذَا جَلَسَ بَيْنَ شُعَبِهَا الأرْبَعِ ثُمَّ جَهَدَهَا فَقَدْ وَجَبَ الْغُسْلُ].

زاد في رواية: [وَإنْ لَمْ يُنْزِلْ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي، وهذا لفظ الشيخين.

وعند أبى داود، بعْدَ قَوْلِهِ الأرْبَعِ: [فَألْزَقَ الْخِتَانَ بِالْخِتَانِ فَقَدْ وَجَبَ الْغُسْلُ].

1. (3733)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Erkek, kadının dört uzvu arasına çöker ve kadına mübâşeret ederse gusül vacib olur."*

Bir rivayette de şu ziyade var: "...İnzal olmasa bile."

Ebû Dâvud'un rivayetinde dört uzvu kelimesinden sonra "..hitana (sünnet mahalli) hitanı kavuşturursa, gusül vacib olur" denmiştir.

3734 ٢– وفي رواية مالك، عن عائشة: [إذَا جَاوَزَ الخِتَانُ الخِتَانَ فَقَدْ وَجَبَ الغُسْلُ فَعَلْتُهُ أنَا وَرَسُولُ الله ﷺ فَاغْتَسَلْنَا].

قيل «شُعَبِهَا الأرْبَعِ» رجلاها وشَفْرَاهَا، وقيل ساقاها ويداها.

ومعنى «جَهَدَهَا» باشرها.

2. (3734)- *İmam Mâlik*'in *Hz. Âişe*'den kaydettiği bir rivayette: "Hitân, hitanı geçince gusül vacib olur, ben ve Resulullah böyle yaptık ve yıkandık" denmiştir. [Buhârî, Gusl 28; Müslim, Hayz 87, (348); Muvatta, Tahâret 71, (1, 45, 46); Ebû Dâvud, Tahâret 84, (216) Nesâî, Tahâret 129, (1, 110, 111); İbnu Mâce, Tahâret 111, (610).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, inzal vâki olmasa da hitan denen sünnet mahallinin, yani erkek uzvunun uç kısmının kadının uzvuna girmesiyle gusül gerektiğini belirtmektedir. Yani guslün vücubu için esas olan, inzâl değil, sünnet mahallinin girmesidir.

Hitân, erkek uzvundaki kısım için kullanılan bir tabirdir. Kadın için de kullanılması, tağlib yoluyladır. Anne ve babaya ebeveyn denmesi gibi.

2- Hadiste *dört uzuv* diye tercüme ettiğimiz Şu'abu'l-Erbaa tabiri geçer. Şu'ab şube'nin cem'idir. Dilmize girmiş bir tabir olup, bir bütünün bir kısmı, bir parçası ma'nâsına gelir.

Bu dört uzuvla ne kastedildiği hususunda âlimlerin yorumları muhteliftir:

★ İki el, iki ayaktır.

★ İki ayak, iki uyluk (fahz)dır.

★ İki ayak, iki dudaktır (şefr).

★ Fercin dört bir yanıdır.

★ Ayaklar, bacaklardır.

★ Uyluklar ve dudaklardır.

"Bu tabirden maksad cimadır, Resulullah kinaye ederek, sarahatten kaçınmıştır" denmiştir.

3- Keza *mübâşeret* diye tercüme ettiğimiz tabir, ameli ifade eder. Şârihler, bununla erkek uzvunun dahil edilmesinin kastedildiğini belirtirler. Şu halde şer'î cima, bu tavsif edilen şekille tahakkuk etmektedir.

3735 ٣- وعن أبي سعيد رضي الله عنه: [أنَّ رسولَ الله ﷺ: أرسَلَ إلى رَجُلٍ من الأنصارِ فَجَاءَ ورأسه يقطُرُ. فقال رسولُ الله ﷺ: لَعَلَّنا أعجَلْنَاكَ؟ فقال: نَعَمْ يا رَسُولَ الله. قال: فإذَا أُعجِلْتَ أوْ أقْحَطْتَ فلاَ غُسْلَ عَلَيْكَ وعَلَيْكَ الْوُضُوءُ].

أخرجه الشيخان، وأبو داود، وهذا لفظ الشيخين.

«الإقحاطُ» عدم الإنزال.

3. (3735)- *Ebû Saîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ensâr'dan birine adam göndererek, yanına çağırttı. Ensârî başından sular damlaya damlaya geldi.

Aleyhissâlatu vesselam:

"Herhalde sana acele ettirdik?" buyurdu. Ensârî:

"Evet ey Allah'ın resulü! deyince:

"Acele ettirilir ve inzal olmazsan gusletmen gerekmez. Sadece abdest gerekir" buyurdular."

3736 ٤- وفي أخرى لمسلم: [أنَّ النبيَّ ﷺ قال: إنَّما المَاءُ من المَاءِ].

4. (3736)- Müslim'in bir diğer rivayetinde: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Suyu (yıkanmayı), su (meninin gelmesi) gerektirir"* buyurdu" denmiştir.

3737 ٥- وللنسائى، عن أبي أيوب رضي الله عنه مرفوعاً: [المَاءُ من المَاءِ].

5. (3737)- Nesaî'nin *Ebû Eyyub* (radıyallahu anh)'den kaydettiği bir rivayette de Resulullah: *"Su, sudan dolayıdır"* buyurmuştur. [Buhârî, Vudû 34; Müslim, Hayz 81-83, (343-345); Ebû Dâvud, Tahâret 84, (217); Nesaî, Tahâret 132, (1,115).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen son üç rivayet guslün vacib olması için mutlaka inzal olma gereğini ifade etmektedir. Ancak bu hüküm kesinlikle mensuhtur. Bu meselede ülemânın bi'l-icma kabul ettiği görüş, önceki hadislerde ifade edilen hükümdür: Guslün gerekmesi için, erkek uzvunun baş kısmının girmesi yeterlidir. Sadece *Hişam İbnu Urve, A'meş, Süfyan İbnu U-*

yeyne ve Dâvud-u Zâhirî'nin neshe kâil olmadıkları rivayet edilmiştir. Ashabtan bazılarının da meni gelmediği takdirde cimadan dolayı yıkanma gerekmeyeceği görüşü var ise de: *İmam Nevevî*, bunların vefatından sonra guslün gerekeceği hususunda ümmet arasında icma vâki olduğu belirtilir. *Ebû Hanife, İmam Şâfiî, İmam Mâlik, Ahmed İbnu Hanbel* ve bunların tabileri arasında bu meselede ihtilaf yoktur. Zâhirîlerden birçoğu da bu görüştedir.

2- 3735 numaralı hadisteki vak'anın kahramanı, Müslim'in bir rivayetindeki tasrihe göre *İtbân İbnu Mâlik*'tir, Bedir gâzilerindendir (radıyallahu anh). *İbnu Hacer*, İtbân'ı, Resulullah'ı evinin bir köşesinde namaz kılıvermesi için çağıranlardan olduğunu, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın onun evine gelerek, çağırtmasının bu maksadla olabileceğini belirtir. Esasen Müslim'in bir rivayetinde vak'a: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ensar'dan birine uğrayıp, kendisini sesledi (çağırdı)..." diye başlar.

Mamafih bazı rivayetlerde çağırtılan zatın isminin Salih olduğu tasrih edilir. İbnu Hacer, hadisenin taaddüd edebileceğine dikkat çeker.

3- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER:

★ Karîneye göre hüküm caizdir, zira Resulullah Sahâbî'nin gecikmesi ve başından su akma durumunu değerlendirerek, onu acele mi ettirdiğini? ifade buyurmuş, o da "Evet!" demiştir.

★ Ashab, *Resulullah*'ın çağrısına sür'atle icabet etmektedir, gecikmemektedir.

★ Her an temizlik üzere bulunmak müstehabtır. Zira İtbân yıkanmak için geciktiği halde, Resulullah itabda bulunmamıştır.

3738 ٦ – وعن أبيّ بن كعب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [إنَّمَا كَانَ المَاءُ مِنَ المَاءِ رُخْصَةً فِي أَوَّلِ الإِسْلاَمِ ثُمَّ نُهِيَ عَنْهَا، وقَالَ: إنَّما المَاءُ مِنَ المَاءِ في الاحْتِلاَمِ]. أخرجه أبو داود والترمذي، وهذا لفظه وصححه.

6. (3738)- *Übeyy İbnu Ka'b* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Su, sudan gerekir" hükmü İslam'ın bidayetinde bir ruhsattı. Sonra bundan nehyedildi." Übeyy ilaveten der ki: *"Su, sudan gerekir"* hükmü ihtilâm hakkında muteberdir." [Ebû Dâvud, Tahâret 84, (214, 215); Tirmizî, Tahâret 81, (110, 111).]

AÇIKLAMA:

Rivayet, yıkanmanın gerekmesi için inzal olmayı şart kılan hükmün

ihtilam hakkında cârî olduğunu belirtmektedir. Kişi ihtilam olsa ve fakat inzâl olmasa (meni gelmese) yıkanmak gerekmez.

3739 ٧– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها: [أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ: سُئِلَ عَنِ الرَّجُلِ يَجِدُ البَلَلَ وَلَمْ يَذْكُرِ احتلاماً. قَالَ: يَغْتَسِلُ؛ وَعَنِ الرَّجُلِ يَرَى أنْ قَدِ احْتَلَمَ، لاَ يَجِدُ بَلَلاً؟ قَالَ لاَغُسْلَ عَلَيْهِ. قَالَتْ أُمُّ سُلَيْمٍ: وَالمَرْأَةُ تَرَى ذلِكَ، أعَلَيْهَا غُسْلٌ؟ قَالَ: نَعَمْ. النِّسَاءُ شَقَائِقُ الرِّجَالِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

«الشَّقِيقُ»: المثل والنظير.

7. (3739)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah'a, "bir kimse elbisesinde ıslaklık bulsa, ancak ihtilam olduğunu hatırlamasa (yıkanması gerekir mi?)" diye sorulmuştu.

"Evet, yıkanmalıdır!" diye cevap verdi. Sonra, ihtilam olduğunu görüp de, yaşlık göremeyen kimseden soruldu:

"Ona gusül gerekmez" dedi. Ümmü Süleym (radıyallahu anhâ) sordu:

"Bunu kadın görecek olursa, kadına gusül gerekir mi?"

Buna da:

"Evet! kadınlar, erkeklerin emsalleridir!" diye cevap verdi." [Ebû Dâvud, Tahâret 95, (236); Tirmizî, Tahâret 82, (113).]

AÇIKLAMA:

1- Yıkanmanın meni gelmesiyle vacib olacağını tesbit eden rivayetlerden biri de budur: Kişi, çamaşırında meni yaşlığı bulacak olsa ihtilam olduğunu hatırlamasa da yıkanmalıdır. Rüyasında ihtilam olsa bile inzal vâki olmasa, yani çamaşırında yaşlık bulamasa, ona da yıkanma gerekmemektedir. Şu halde guslün medârı, meninin gelmesidir.

2- Kadınların ihtilâm olma durumlarında hüküm erkeklerinki gibidir. *Resulullah* arada fark olmadığını *"Kadınlar, erkeklerin emsâlidir"* diyerek ifade buyurmuştur. Şakîk aslında anne-baba bir kardeş demektir. Kelime lügat olarak شَقّ dan gelir, yani bölünüp ayrılmak, kopmak demektir. *Hz. Havva, Hz. Âdem*'in eğesinden yaratılmış olması haysiyetiyle, kadın erkekten kopan bir parça gibi ifade edilmiştir.

3740 ٨– وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْها: [أنَّ أُمَّ سُلَيْمٍ رَضِيَ اللهُ عَنْها. سَألَتْ رَسُولَ اللهِ ﷺ

عَنِ الْمَرْأَةِ تَرَى فِي مَنَامِهَا مَا يَرَى الرَّجُلُ، هَلْ عَلَيْهَا مِنْ غُسْلٍ؟ فَقَالَ: نَعَمْ، إِذَا رَأَتِ الْمَاءَ. قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا: فَقُلْتُ لَهَا: تَرِبَتْ يَدَاكِ. فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: دَعِيهَا يَا عَائِشَةُ، وَهَلْ يَكُونُ الشَّبَهُ إِلاَّ مِنْ قِبَلِ ذٰلِكَ؟ إِذَا عَلاَ مَاؤُهَا مَاءَ الرَّجُلِ أَشْبَهَ الْوَلَدُ أَخْوَالَهُ، وَإِذَا عَلاَ مَاءُ الرَّجُلِ مَاءَهَا أَشْبَهَ الْوَلَدُ أَعْمَامَهُ]. أخرجه مسلم، وهذا لفظه، ومالك وأبو داود والنسائي.

8. (3740)- Yine *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ümmü Süleym (radıyallahu anhâ) *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Rüyasında, erkeğin gördüğünü gören kadın hakkında sorarak, gusül gerekip gerekmeyeceğini öğrenmek istedi. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Evet!, suyu görürse!" cevabını verdi. Âişe (radıyallahu anhâ) [Ümmü Süleym'e yönelip:]

"Allah hayrını versin(neler söylüyorsun)?"[34] diye ayıpladı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* [Âişe'ye yönelerek]:

"Ey Âişe, bırak onu, (dilediğini sorsun!) Öyle olmasa (çocuklarda anne tarafına) benzerlik olur mu? Kadının suyu erkeğin suyuna üstün gelirse, çocuk dayılarına benzer; erkeğin suyu kadınınkine üstün gelirse, çocuk amcalarına benzer" buyurdular." [Müslim, Hayz 33, (314); Muvatta, Tahâret 84, (1, 51); Ebû Dâvud, Tahâret 96, (237); Nesâî, Tahâret 131, (1, 112,113).]

3741 ٩- ولمسلم في أخرى: [أَنَّ مَاءَ الرَّجُلِ غَلِيظٌ أَبْيَضُ، وَمَاءَ الْمَرْأَةِ رَقِيقٌ أَصْفَرُ. فَمِنْ أَيِّهِمَا عَلاَ أَوْ سَبَقَ يَكُونُ الشَّبَهُ].

ومعنى قولها: «تَرِبَتْ يَدَاكِ» التعجب والإنكار عليها دون الدعاء.

9. (3741)- Müslim'in bir diğer rivayetinde şu ziyade var: "...*Erkeğin suyu koyu ve beyazdır. Kadının suyu sarı ve akışkandır. Bunlardan hangisi üstün olur veya öne geçerse benzerlik hâsıl olur."* [Müslim, Hayz 30, (311); Buhârî Menâkıbu'l-Ensâr 49.)]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Buhârî ve diğer kaynaklarda muhtelif vecihlerden gelmiştir. *Hz. Enes*'ten gelen bir vechinde Hz. Âişe, Ümmü Süleym'e, "Allah hay-

34- تَرِبَتْ يَمِينُكِ sağ elin topraklansın demektir. Ancak, hayret makamında bir tabirdir. Ağır bir beddua sayılmaz. Dilimizdeki Allah hayrını versin tabiri bu makamda kullanılır.

rını versin kadınları rezil rüsvay ettin" diyerek müdahale etmiştir. Resulullah da: "Allah senin hayrını versin.." diye Hz. Âişe'ye müdahale etmiştir.

Bazı vecihlerde bu soruyu kimin sorduğu belirtilmez, "Bir kadın sordu" denilir.

Bir rivayette, *Ümmü Süleym*, mezkur soruyu sorduğunu belirttikten sonra, "bundan utandım" der.

2- Hadiste başlıca şu hususlar dikkatimizi çekmektedir:

★ Kadınlar, zaman zaman meraklarını çeken hacâletâver sorularını Resulullah'a sorabilmektedir. *Aleyhissalâtu vesselâm* bu meselelerde, kadınlara edeb çerçevesinde cevap vermektedir. Resulullah'ın, dinlerini öğrenmede utanma duygusunun bir engel teşkil etmemesi için çevresini bu hususta serbest olmaya teşvik ettiğini daha önce belirttik.

★ *Resulullah* kadınların da ihtilam olduğunu belirtmekte, onların menilerinin erkeğinkinden farklı olduğunu, çocukların anne veya baba tarafına benzemesinin, bazı rivayetlerde erkek veya kız oluşlarının bu menilerden birinin önce gelme veya üstün gelme gibi durumlarıyla alâkalı olduğunu söylemektedir. Bu meseleyi biraz daha vâzıh kılmak için, çocuğun cinsiyeti ve benzemesi üzerine, *İbnu Hacer*'den bilistifade yaptığımız bir tahlili aynen sunuyoruz:

ÇOCUĞUN CİNSİYETİ VE BENZEMESİ

Hadis ve âdâb kitaplarında çocuğun cinsiyeti -ve bâhusus insanlar nezdinde matlub olarak erkek çocuk elde etmek- hususunda bâzı rivayetler yer almaktadır. Bunlardan bazıları sağlam bir asla dayanmamakla beraber, bizzat sağlam rivayetlerde yer alanı da mevcuttur.

Sahih rivayetlerde geldiğine göre, Hz. Peygamber bir suale cevap zımnında der ki: *"Çocuğun anne veya babasına çekmesine gelince, eğer erkeğin suyu, kadının suyunu geçerse, yani daha evvel gelirse* سبق *çocuk erkeğe çeker, eğer kadının suyu erkeğin suyunu geçerse çocuk kadına çeker."* Müslim'in *Hz. Âişe*'den olan tahricinde: *"Eğer erkeğin suyu, kadının suyuna galebe çalarsa* علا *çocuk amcalarına benzer, kadının suyu erkeğin suyuna galebe çalarsa* علا *çocuk dayılarına benzer"* denmektedir. Yine Müslim'de Hz. Peygamber'in mevlası Sevbân tarafından rivayet edilen hadiste Resûl-i Ekrem: *"Erkeğin suyu beyaz, kadının suyu sarıdır, ikisi birleşir ve bu birleşme ânında erkeğin menisi kadının menisine galebe çalarsa* علا *Allah'ın izniyle çocuk erkek olur, eğer kadının menisi erkeğin menisine galebe çalarsa çocuk Allah'ın izniyle kız olur"* demektedir.

Verdiğimiz misallerde de görüldüğü üzere erkek veya kadın menilerinden birinin diğerine üstün gelme keyfiyyeti, farklı rivayetlerde bazan سبق ve bazanda علا kelimeleriyle ifade edilmiştir. Mezkur hadisler İslam ülemâsı nezdinde çeşitli yorumlara sebep olmuştur. سبق ile meninin rahme evvel gelmesi anlaşıldığı gibi, üstüngelme, galebe çalma yâni ulüvv علا de anlaşılmıştır, ulüvvle de erken gelme سبق kesret ve kuvvetin kastedildiği ileri sürülmüştür. Nevevî, "kesret-i şehvet gibi" diyerek kesret ve kuvvetle sadece meninin kesretinden kinâye olmadığına dikkat çeker.

Meseleyi hadisin farklı vecihleri çerçevesinde ele alan İbnu Hacer, Sevbân tarafından rivayet edilen: "Erkeğin menisi kadının menisine galebe çalarsa erkek olur..." meâlindeki hadisi "realitedeki müşâhedeye" muhalif bularak "müşkil olmakla" damgalar: "Bu hadis bir cihetten müşkildir. Zira, hadise göre, erkeğin suyunun galebe çalması halinde çocuğun kız değil erkek olması ve amcalarına benzemesi gerekmektedir. (...) Halbuki müşahedemiz bunun hilafını ortaya koymaktadır. Zira çocuk bazan erkek olmakta, amcalarına değil dayılarına benzemektedir." Kurtubî der ki: "Sevbân hadisinin tevili, ulüvvden (galebe çalma, üstün gelme) muradın sebk (evvel gelme) olması ile tebeyyün eder." İbnu Hacer burada ortaya çıkan ihtilâfı hall hususunda şöyle bir izah yapar: "Derim ki: Kurtubî'den naklen söylediğimiz, Hz. Âişe hadisinde geçen ulüvv kelimesinin tevilidir. Sevbân hadisindeki ulüvv kelimesi (tevil olunmaksızın) lügat ma'nâsında alınmalıdır. Böylece sebk (evvel gelme) çocuğun erkek veya kız olmasına sebep ve alâmet olur, ulüvv (üstün gelme) de benzemeye sebep ve alamet olur. (Mesele bu tarzda ele alınınca) yukarıda varlığını öne sürdüğümüz işkâlde ortadan kalkar. Sanki benzemenin sebebi olan ulüvvden murad, içerisinde diğerinin kaybolur derecede azınlıkta (mağmur) kalmasına müncer olacak şekildeki çokluktur. İşte bu çokluk hangi tarafta olursa o cihete benzeme husule gelmektedir. Mesele böyle olunca karşımıza altı durum çıkmaktadır:

1- Erkeğin suyu önce gelir ve daha çok olur, bu halde çocuk hem erkek olur, hem de baba tarafına benzer.

2- Bunun aksi.

3- Erkeğin suyu önce gelir, kadınınki daha çok olur; bu durumda çocuk erkek olur, fakat anne tarafına benzer.

4- Bunun aksi.

5- Erkeğin suyu önce gelir, miktarca ikisininki de eşit olur; bu halde çocuk erkektir, fakat hiç bir tarafa benzemez.

6- Bunun aksi."

Münâvî, İbnu Hacer'in bu taksimatını tamamlayan bir başka şık ilave eder: Her ikisi de aynı anda gelirse, çocuk hünsâ olur.

Cinsiyet mevzuunda bu sahih rivayetlerin dışında umumiyetle, "Denir ki" şeklinde tedlîsi bir ifade ile sunulan rivayetlerin birinde münasebete besmele ve -az önce sahih rivayetten verdiğimiz- dua ile başlayıp, duaya: *"Ya Rabbî! Bu münâsebeten bir çocuk verirsen ismini Muhammed koydum derse..."* bir diğerinde de: *"Cimâdan sonra sağ tarafa yatıp hafif uyunursa -İnşâllah çocuk erkek olur"* denmektedir.

Cinsiyetle ilgili bu teferruata yer verişimiz, bu konuda âlimlerin düşüncesini belirtmek ve rivayetlerden sağlam olanını göstermek içindir. Bütün bu izahlar, görüldüğü üzere, nazaridir. Bilhassa cinsiyetin taayyününde, İbnu'l-Kayyim'in dediği gibi, "tabiî bir sebep göstermek imkânsızdır. Burada tek sebep, Cenâb-ı Hakk'ın meşîetidir." Bu mevzuda günümüz tabâbeti de kesin bir şey söylemekten âcizdir.[35]

3742 ١٠ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قالَ: إِنَّ تَحْتَ كُلِّ شَعْرَةٍ جَنَابَةً فَاغْسِلُوا الشَّعْرَ وَأَنْقُوا الْبَشَرَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

10. (3742)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Her bir kılın dibinde cünüblük vardır. Saçları yıkayın, deriyi paklayın." [Ebû Dâvud, Tahâret 98, (248); Tirmizî, Tahâret 78, (106).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis vücudda en ufak bir parçanın yıkanmaması halinde cenabetin devam edeceğini belirtmektedir. Tek bir kıl dibi dahi olsa su mutlaka ulaşmalı, tam temizlik hâsıl olmalıdır. Bu hadisten hareketle, bazı âlimler, gusül sırasında saç örgülerinin açılmasının gerektiğini söylemiştir. Bunlara göre, örgü çözülmedikçe saç cenabetten yıkanmış olmaz. *İbrahim Nehâî* bu görüşte olanlardandır.

Ancak, fukaha kâhir ekseriyetiyle, "Örgü çözülmese de saç diplerine su olaşırsa bu yeterlidir" demiştir.

2- Paklamak olarak çevirdiğimiz inkâ, deriyi kirlerden, bulaşıklar-

35- Bugünün tıbbı, çocuğun cinsiyetine tesir eden faktörler meselesinde kesin bir şey söylememekte, doğumda erkek nisbetinin çokluğunu "tabiî bir kanun" olarak kabul etmekte ve harplerden sonra bu nisbetin arttığını belirtmektedir. (Bak. T. R. Kazancıgil, Kadında Kısırlık İ.Ü. Tıp Fak. Yayını İstanbul, 1958 s. 19.)

dan temizlemek ma'nâsına gelir. Şu halde deriye suyun ulaşmasına mani olacak kirlerin bedenden paklanması gerekmektedir. Aksi takdirde deriye suyun değmesine mani olan kirler, cenabetin temizlenmesine de mani olur.

3743 ١١– وعن علي رَضِيَ اللهُ عنه: [أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قَالَ: مَنْ تَرَكَ مَوْضِعَ شَعْرَةٍ مِنْ جَنَابَةٍ لَمْ يَغْسِلْهَا فُعِلَ بِهِ كَذَا وَكَذَا مِنَ النَّارِ. قَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عنه: فَمِنْ ثَمَّ عَادَيْتُ رَأْسِي، فَمِنْ ثَمَّ عَادَيْتُ رَأْسِي، فَمِنْ ثَمَّ عَادَيْتُ رَأْسِي ثَلَاثاً، وَكَانَ يَجُزُّ شَعْرَهُ]. أخرجه أبو داود.

11. (3743)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim, yıkamadan tek bir saç kılının dibini kuru bırakırsa, ateşte nice nice azablara dûçar olacaktır."*

Hz. Ali (radıyallahu anh) der ki: "Bu(nu işitmem) sebebiyle başıma düşman oldum. Bu sebeple başıma düşman oldum. Bu sebeple başıma düşman oldum." Nitekim Hz. Ali saçlarını keserdi." [Ebû Dâvud, Tahâret 98, (249).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* gusül sırasında bütün bedene suyun değmesinin ehemmiyetini vurgulamak için tek bir kıl dibinin ihmal edilmesinin, ateşte nice azablara sebep olacağını dile getiriyor. Kesin bir miktar vermeksizin nice nice diyerek hem miktarca çokluğa, hem de müddetçe fazlalığa ima etmiş olmaktadır.

2- *Hz. Ali* (radıyallahu anh), Aleyhissalâtu vesselâm'dan bunu işittikten sonra, acaba bir tek kılın dibine suyun ulaşmasına engel mi olur endişesiyle saçını kestirmiştir. Saçını kestirme hadisesini "Başıma düşman oldum" sözüyle ifade etmektedir. Bu sözü ile saçını kestirmeyi kasdettiğini, rivayetin son cümlesinden anlamaktayız: "Nitekim Hz. Ali saçlarını keserdi" denmektedir.

3- Saç kesme ile ilgili olarak şunu kaydedelim: Dinimiz saçın kesilmesini emretmez. Dileyen keser, dileyen uzatır. Ama başın bir kısmını traş edip, bir kısmını uzatmayı *Resulullah* yasaklamıştır. Kadınların saç kesmesi yasaklanmıştır.

3744 ١٢– وعن ثوبان رَضِيَ اللهُ عنه قال: [اسْتَفْتَى النَّبِيُّ ﷺ عَنِ الْغُسْلِ مِنَ الْجَنَابَةِ.

قَالَ: أَمَّا الرَّجُلُ فَلْيَنْشُرْ رَأْسَهُ فَلْيَغْسِلْهُ حَتَّى يَبْلُغَ أُصُولَ الشَّعْرِ. وَأَمَّا الْمَرْأَةُ فَلاَ عَلَيْهَا أَنْ لاَ تَنْقُضَهُ لِتَغْرِفْ عَلَى رَأْسِهَا ثَلاَثَ غَرَفَاتٍ بِكَفَّيْهَا]. أخرجه أبو داود.

12. (3744)- *Hz. Sevbân* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a cenâbetten temizlenmek hususunda sorulmuştu. Buyurdular ki: *"Erkek ise, saçını açsın ve su kılların dibine varıncaya kadar yıkasın. Kadın ise, saçını(n örgüsünü) açmamasının ona bir zararı yok. Başına elleriyle üç kere su avuçlayıp döksün."* [Ebû Dâvud, Tahâret 100, (255).]

AÇIKLAMA:

1- Görüldüğü üzere bu hadis, kadınla erkek arasında saçı açıp açmama hususunda tefrik yapmaktadır: Erkekler açmalıdır, kadınların açması gerekmez.

Ancak ülemâ kadınlar hususunda ihtilaf etmiş, dört ayrı görüş ileri sürmüştür.

★ Cumhurun görüşüne göre: Kadının hayız ve cenabetten yıkanmak için saçını çözmesi gerekmez, yeter ki su, içiyle dışıyla saçın her tarafına değmiş olsun. Yani saç diplerine başın derisine, saçın örülmüş salık haldeki kısmının içine dışına su tamamen ve kesinlikle ulaşacak. Şu halde cumhur suyun her tarafa ulaşmasını esas almıştır. Saç örülmüş vaziyette de olsa bu mümkündür. Bu hükme varmada, 3743 numarada Hz. Ali (radıyallahu anh)'den kaydettiğimiz hadisle, konu üzerine gelen başka rivayetlere dayanılmıştır. Bunlardan biri Hz. Ümmü Seleme'den gelmiştir. Ümmü Seleme hadisinde Resulullah: وَاغْمِزِى قُرُونَكِ عِنْدَ كُلِّ حَفْنَةٍ *"Suyu her döküşte örgülerini oğuştur"* emreder. Başka rivayetler, gusül sırasında Aleyhissalâtu vesselâm'ın saçın derisine değdiğinden emin oluncaya kadar saçlarını parmaklarıyla hilallediğini belirtir.

★ İkinci görüşe göre, kadın da saçını her hâlukârda çözmelidir. Bu, *İbrahim Nehâî*'nin görüşüdür. *İbnu'l-Arabî* onun bu görüşünü: "Her halde, umumî yıkama emrine dayanmaktadır. Resulullah'ın ruhsatını görmemiş olduğu anlaşılıyor, görseydi buna hükmetmezdi" diyerek yorumlar.

★ Üçüncüsü, *Ahmed İbnu Hanbel, Hasan Basri* ve *Tâvus*'un görüşüdür. Buna göre: Hayızdan temizlenirken saç açılmalıdır, fakat cenabetten temizlikte açılmasa da olur. Bu görüş mensupları, Hz. Enes'ten gelen bir rivayeti esas almışlardır: "Kadın hayızdan temizlenince saçını tamamıyla çözer, hıtmi ve üşnân ile yıkar.[36] Cenabetten yıkanırken başına suyu

36- Hıtmî ve Üşnân, bilhassa baş temizliğinde kullanılan bir ot çeşidi.

döker ve sıkar." Hz. Âişe'den gelen bir rivayette, hayızdan yıkanırken, Resulullah'ın ona: *"Saçını çöz ve yıkan"* dediğini göstermekterdir. Bu görüş mensuplarının dayandığı başka rivayetler de var.

★ Dördüncü görüşe göre: "Kadınların örülmüş saçlarının bir kısmının içine su ulaşmasa da örgülerini çözmek vâcib değildir. Ama erkeklere ise, içine dışına suyun ulaşması çözmeden mümkün değilse, çözmek vacibtir."

Bu görüş, hem rivayet ve hem de dirayet yönüyle kuvvetlidir. Çünkü sahih rivayetlerin delâletiyle icma, umumî bir şekilde içiyle dışıyla saçın saç dipleri ve bütün derinin yıkanmasının vacib hususunda mün'akid olmuştur. Kadın-erkek ayırımı bu hususta yoktur. Ancak, Şâri aleyhissalâtu vesselâm, kadınların örgülerinin açılmaması hususunda ruhsat tanımıştır. Çünkü onlar saçlıdır ve saçları örgülüdür, her seferinde örgüyü bozmaları bir zorluk sebebidir. Bu zorluktan dolayı, onları saçlarını çözmekten affetmiştir. Örgülerin çözelmeme ruhsatı, örgünün iç kısmına suyun değmemesi haline de ruhsat getirmiştir. Ancak, saç diplerine su mutlaka değmelidir. Şu halde ruhsat, sallanan kısımla ilgilidir. Erkeklerde böyle bir zorluk olmayacağı için, onlar bu ruhsattan hariç tutulmuşlardır. Saçlarının her tarafına su değmelidir.

Bu ruhsatı te'yid eden bir-iki rivayet kaydedelim: "Hz. Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ) çok örgüsü bulunduğunu zikrederek, "Gusül sırasında bunları açayım mı?" diye sorunca:

"Hayır! başına üç kere su döküp (ovuşturman) yeterli!" diye cevap verir.

Keza Hz.Âişe örgülerin çözülmesi gerektiği kanaatini izhâr eden Abdullah İbnu Ömer hakkında şunları söyler:

"Şu İbnu Ömer'e hayret doğrusu! Kadınlara yıkandıkları zaman örgülerini çözmelerini emretmiş! Bari saçlarını traş etmelerini de emretseydi.."

Meseleyle ilgili bu münakaşalardan sonra ilmihale intikal eden nihaî hüküm son maddede kaydettiğimize muvafık olarak şöyledir: "Saçların, sakalların, kaşlar ile bıyıkların aralarına ve altlarındaki cilde kadar su geçecektir. Velev ki bunlar pek sıkı bulunmuş olsun. Binaenaleyh bunların araları ve dipleri kuru kalırsa gusl tamam olmuş olmaz. Şu kadar var ki, kadınların aşağıya sarkmış olan saçlarının her halde yıkanması lâzım değildir. Elverir ki, su bunların diplerine yetişmiş olsun. Erkeklerde ise, bir zaruret bulunmadığı cihetle, böyle sarkmış saçların da her tarafını yıkamak icab eder."

3745 ١٣ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها: [أنَّ النَّبي ﷺ: كَانَ إذَا اغْتَسَلَ مِنَ الجَنَابَة بَدأ فغَسَلَ يدَيْه. ثُمَّ يتوضّأُ للصَّلاة. ثُمَّ يُدْخِلُ أصابعَهُ في المَاء فيُخَلِّلُ بها أُصُول الشَّعْرِ. حتّى إذَا ظَنَّ أنَّهُ قَدْ أرْوَى بشرَتَهُ أفَاضَ المَاءَ عَلَيْه ثَلاثَ مرَّاتٍ. ثُمَّ غَسَلَ سَائِرَ جَسَدِه. ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْه]. أخرجه الستة.

13. (3745)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cenabetten gusledince önce ellerini yıkamaktan başlardı, sonra namaz abdesti gibi abdest alırdı. Sonra parmaklarını suya batırır, onlarla saç diplerini hilallerdi. Deriyi ıslattığı kanaati hasıl olunca tepesinden üç kere su dökerdi. Sonra da bedeninin geri kalan kısımlarını yıkardı. En sonra da ayaklarını yıkardı."

3746 ١٤ – وفي أخرى: [بَدَأ فغَسَلَ يدَيْه قَبْلَ أنْ يُدْخِلَهُمَا الإنَاءَ].

14. (3746)- Bir diğer rivayette: "...Suya sokmazdan önce ellerini yıkayarak başlardı" denmiştir.

3747 ١٥ – وفي أخرى: [بَدَأ بيَمِينه فصَبَّ عَلَيْهَا مِنَ المَاءِ فغَسَلَهَا ثُمَّ صَبَّ المَاءَ عَلى الأذَى الَّذِي بِهِ بيَمِينِهِ وغَسَلَ عَنْهُ بشِمَالِه]. هذا لفظ الشيخين.

15. (3747)- Bir başka rivayette: "Sağ elini yıkayarak başlar, onun üzerine su döker, sonra sağ eliyle vücudundaki ezânın üzerine su döker, sol eliyle de onu yıkardı..." denmiştir. Bu Sahîheyn'in lafzıdır.

3748 ١٦ – وفي رواية أبي داود. قالت عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها: [كَانَ رسُولُ الله ﷺ يُفِيضُ عَلى رَأسِه ثَلاثَ مَرَّاتٍ، ونَحْنُ نُفِيضُ خَمْساً مِنْ أجْلِ الضَّفْرِ].

16. (3748)- Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şöyle gelmiştir: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, başı üzerine üç kere su dökerdi. Biz ise, örmelerimiz sebebiyle beş kere dökerdik."

3749 ١٧ – وفي رواية للشيخين قالت: [كَانَ رسُولُ الله ﷺ إذَا اغْتَسَلَ مِنَ الجَنَابَة دَعَا بشَيْءٍ نَحْوِ الحِلاَب فأخَذَ بكَفِّه فبَدَأ بشِقِّ رَأسِه الأيْمَنِ ثُمَّ الأيْسَرِ. ثُمَّ أخَذَ بكَفَّيْه فقَالَ بهِمَا عَلى رَأسِه].

17. (3749)- Sahiheyn'in bir rivayetinde şöyle denir: "Resulullah *(aley-*

hissalâtu vesselâm), cenabetten yıkandığı zaman (süt sağılan kab gibi) bir kab(ta su) isterdi. Onu eliyle tutar, başının sağ tarafını yıkayarak başlar, sonra da sol kısmını yıkardı. Sonra iki avucuyla su alır, onlarla başına dökerdi."

3750 ١٨- وفي أخرى للبخاري، قالت: [كُنَّا إذَا أصَابَتْ إحْدَانَا جَنَابَةٌ أخَذَتْ بِيَدِهَا الْيُمْنَى عَلَى شِقِّهَا الأيْمَنِ، وَبِيَدِهَا الأخْرَى عَلَى شِقِّهَا الأيْسَرِ].

«الحِلاَبُ»: المحلب، وهو الإناء الذي يحلب فيه.

18. (3750)- Buhârî'nin diğer bir rivayetinde (Hz.Âişe) şöyle demiştir: "(Resulullah'ın zevcelerinden) birimiz cenâbet olduğu vakit, eliyle üç kere başının üzerine su döker, sonra eliyle üç kere sağ tarafına su döker, diğer eliyle de sol tarafına dökerdi." [Buhârî, Gusl 1, 15, 19; Müslim, Hayz 35, (316); Muvatta, Tahâret 67, (1, 44); 80, (1, 45); Ebû Dâvud, Tahâret 98, (240, 241, 242, 243, 244), 100, (253); Nesâî, Tahâret 152, 153, 155, 156, 157, (1, 132-135); Tirmizî, Tahâret 76, (104).]

AÇIKLAMA:

1- Görüldüğü üzere Hz. Âişe'den bazı farklarla yapılan bu rivayetler, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ve zevce-i pâklerinin gusül yapışlarını teferruatı ile açıklamaktadır. Bu rivayetleri şöyle özetleyebiliriz:

a) Önce namaz abdesti gibi abdest almak. Bu maksadla:

★ İlk olarak, suyu dökerek ellerini yıkamak.

★ Eza (meni bulaşığını) yıkamak. Bazı rivayetlerde "fercini yıkamak" şeklinde daha açık ifade edilmiştir. Böylece, yıkanma sırasında, kaptan avuçla su alınırken, suyun kirlenme ihtimali bertaraf edilmiş olmaktadır.

★ Temizlenmiş olan elleri suya batırmak suretiyle abdestini almak, müteakiben geleceği üzere ayakların yıkanması guslün sonuna bırakılacaktır (3751. hadis)

b) Yine ellerini batırıp ıslatarak saç diplerini hilalleyip ıslatmak; böylece yıkamaya geçince dökülen suyun, israf edilmeden başın her tarafına nüfuzunu sağlamak.

c) Üç kere başa su döküp yıkamak. Kadınlar saçları sebebiyle başlarına beş kere su dökmektedirler.

d) Baştan sonra, yine üçer sefer olmak suretiyle vücudun önce sağ, sonra sol tarafı elle ovuşturularak yıkanacaktır.

e) En sonda ayak yıkanacak, böylece, sıçrantılardan hâsıl olan kirlenmeler de son defa temizlenmiş olacaktır.

Vücudun parçalar halinde yıkanmasında iki maksad güdülmüş olsa gerektir.

★ Az su kullanılarak israfın önlenmesi..

★ Kuru yer kalma ihtimalinin bertaraf edilmesi. Bu tertibe riayet edilmeden rastgele dökülerek yıkanma durumunda bazı noktaların gözden kaçma ihtimali olduğu gibi, yıkanma sırasında gelecek bu çeşit vehimler sebebiyle daha çok su kullanma da melhuzdur. Halbuki, Resulullah yıkanma sırasında da suyun israf edilmesinden sakınmayı prensip ittihaz etmiştir. Vücud parçalar halinde yıkanınca, her bir parça teker teker olunca, dikkatle yıkanmış olmaktadır.

2- Hadislerin ışığında sünnete uygun şekilde guslün nasıl yapıldığını böylece kaydettikten sonra şunu belirtmek isteriz: Gusülde esas olan bütün bedenin yıkanmasıdır. Hanefilerde yıkanması gereken "beden"e ağız ve burnun iç kısmı da dahildir. Bu yıkama, her ne suretle yerine gelse muteberdir, gusül hâsıl olur. Sözgelimi, ağız ve burnunu da yıkama şartıyla suyun içine banıp çıkmak suretiyle her tarafına suyun değmesini sağlayan kimse gusül yapmış sayılır. Ancak, yukarıdaki rivayetlerdeki tertibe göre yapmak sünnettir ve bu tertiple yapmada "sünnet işlemiş olma" sevabı da vardır.

3751 ١٩ – وعن ميمونة رضي الله عنها قالت: [سترت النبى ﷺ وهو يغتسل من الجنابة فغسل يديه ثم صب بيمينه على شماله فغسل فرجه وما أصابه. ثم مسح بيده على الحائط أو الأرض. ثم توضأ وضوءه للصلاة غير رجليه. ثم أفاض عليه الماء ثم نحى رجليه فغسلهما، هذا غسله من الجنابة]. أخرجه الخمسة.

19. (3751)- *Hz. Meymûne* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cenabetten yıkanırken ben O'na perde oldum, (şöyle yıkanmıştı):

Önce ellerini yıkadı. Sonra sağ eliyle (kaptan) solu üzerine su dökerek fercini ve (meniden) bulaşanları yıkadı. Sonra elini duvara -veya yere- sürdü. Sonra namaz abdesti gibi abdest aldı, ancak ayaklarını yıkamayı terketti. Sonra üzerine su döktü. Sonra ayaklarını çekip yıkadı. Aleyhissalâtu vesselâm'ın cenabetten guslü işte böyledir." [Buhârî, Gusl 1, 5, 7, 8, 10, 11, 16, 18, 21; Müslim, Hayz 4, (317); Ebû Dâvud, Tahâret 98 (245); Tirmizî, Tahâret 76, (103); Nesâî, Tahâret 161, (1, 137); Gusl 15, (1, 204); 22, (1, 208).]

3752 ٢٠ - وعن ابن عمر رضي الله عنهما: [أنَّ عُمَرَ سَأَلَ رسولَ الله ﷺ عن الغُسْلِ من الجنابة. فقال يبدأ فيفرغ على يده اليمنى مرتين أو ثلاثاً ثم يُدخل اليمنى في الإناء. ثم يصب بها على فرجه، ويده اليسرى على فرجه، فيغسل ما هنالك حتى ينقيه، ثم يضع يده اليسرى على التراب إن شاء، ثم يصب على يده اليسرى حتى ينقيها. ثم يغسل يديه ثلاثاً، ويستنشق، ويتمضمض، ويغسل وجهه وذراعيه ثلاثاً ثلاثاً حتى إذا بلغ رأسه لم يمسح وأفرغ عليها الماء]. أخرجه النسائي.

20. (3752)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "(Babam) Ömer (radıyallahu anh) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a cenabetten nasıl yıkanacağını sordu. *Aleyhissalatu vesselâm* dedi ki:

"(Kişi) sağ eli üzerine su dökerek başlar, iki veya üç kere döker (ve ovalayıp yıkar). Sonra sağ elini kaba sokar (avuçladığı suyu) ferci üzerine boşaltır, bu sırada sol eli ferci üzerindedir. Dökülen su ile oralarındaki (meni bulaşığı)nı temizleninceye kadar yıkar. Sonra isterse elini toprağa koyar, sonra sol eli üzerine, temizleninceye kadar su döker. Sonra üç kere ellerini yıkar. İstinşakta bulunur (burnuna su çekip yıkar). Mazmaza yapar (ağzına su alıp yıkar). Yüzünü ve kollarını üçer kere yıkar. Başına sıra gelince meshetmez, suyu döker (ve bedeninin geri kalan kısmını yıkar)." [Nesâî, Gusl 18, (1, 205, 206).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetlerde gusül yaparken avret yerlerinin yıkanmasından sonra elin toprağa vurulması mevzubahis edilmekte ve İbnu Ömer'in rivaytinde "isterse" kaydı geçmektedir. Şu halde bu, şartlara göre, arzuya bağlı olarak yapılabilecek bir ruhsattır. Rivayetlerden *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın zaman zaman buna yer verdiği anlaşılmaktadır. Günümüzde sabun kullanmak bunu karşılamalıdır.

2- Hadiste avret yerinin yıkanmasında *"üç kere su döker"* denmiyor; *"temizleninceye kadar"* deniyor. Şu halde üçleme vazgeçilmez bir vecibe değildir. Vicdanın, temizliğin hâsıl olduğu hususundaki kanaati esastır.

3- Bu rivayetlerdeki diğer bazı farklı ifadeler gusül işinin icrasında Resulullah'ın teferruatta teşeddüt göstermediğini, farzların yerine getirilmesini esas alıp, tâlî hususlarda zamana ve şartlara göre serbest davrandığını ifâde etmektedir.

3753 ٢١- وعن أم سلمة رضي الله عنها قالت: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ؟ إِنِّي امْرَأَةٌ أَشُدُّ ضَفْرَ رَأْسِي، أَفَأَنْقُضُهُ لِلْحَيْضَةِ وَالْجَنَابَةِ؟ قَالَ: لاَ، إِنَّمَا يَكْفِيكِ أَنْ تَحْثِي عَلَى رَأْسِكِ ثَلاَثَ حَثَيَاتٍ ثُمَّ تُفِيضِي عَلَيْكِ الْمَاءَ فَتَطْهُرِينَ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري، وهذا لفظ مسلم.

«الحَثْيُ»: أخذ الماء بالكفين ورميه على الجسد.

21. (3753)- *Ümmü Seleme* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "(Bir gün) ey Allah'ın Resulü! dedim. Ben çok örgüsü olan bir kadınım. Hayız ve cenabetten yıkanırken örgüleri çözeyim mi?"

"Hayır! buyurdular *başının üzerine, ellerine üç kere su avuçlayıp dökmen, sonrada bedenine su döküp yıkanman sana yeterlidir."* [Müslim, Hayz 58, (330); Ebû Dâvud, Tahâret 100, (251, 252); Tirmizî, Tahâret 77, (105); Nesâî, Tahâret 150, (1, 131).]

3754 ٢٢- وعن عبيد بن عمير الليثي قال: [بَلَغَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا. أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ عُمَرَ يَأْمُرُ النِّسَاءَ إِذَا اغْتَسَلْنَ أَنْ يَنْقُضْنَ رُؤُسَهُنَّ. فَقَالَتْ: يَا عَجَبًا لاِبْنِ عُمَرَ وَهُوَ يَأْمُرُ النِّسَاءَ أَنْ يَنْقُضْنَ رُؤُسَهُنَّ؟ أَفَلاَ يَأْمُرُهُنَّ أَنْ يَحْلِقْنَ؟ لَقَدْ كُنْتُ أَغْتَسِلُ أَنَا وَرَسُولُ اللهِ ﷺ مِنْ إِنَاءٍ وَاحِدٍ وَمَا أَزِيدُ أَنْ أُفْرِغَ عَلَى رَأْسِي ثَلاَثَ إِفْرَاغَاتٍ].

أخرجه مسلم. «أفرغتُ الإنَاءِ»: إذا قلبت ما فيه من الماء.

22. (3754)- *Ubeyd İbnu Umayr el-Leysî* anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'ye, *Abdullah İbnu Ömer*'in, kadınlara yıkandıkları zaman örgülerini açmalarını emrettiği haberi ulaşmıştı, şöyle dedi:

"İbnu Ömer'e hayret doğrusu! Kadınlara başlarını çözmelerini emrediyormuş, bir de traş olmalarını emretmiyor mu? Ben ve Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* aynı kaptan (beraberce) yıkanırdık. Ben, başıma üç kere su dökmekten başka birşey yapmazdım (da Resulullah müdahale edip "örgülerini de çöz" demezdi)." [Müslim, Hayz 59, (331).]

3755 ٢٣- وعن قتادة رضي الله عنه: [أَنَّ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حَدَّثَهُمْ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ طَافَ عَلَى نِسَائِهِ بِغُسْلٍ وَاحِدٍ]. أخرجه الخمسة إلا مسلماً.

23. (3755)- *Katâde* rahimehullah anlatıyor: "Hz. Enes (radıyallahu anh)'in bize anlattığına göre, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tek bir

gusülle, bütün hanımlarını dolaştığı olmuştur." [Buhârî, Gusl 12, 24, Nikâh 4, 102; Ebû Dâvud, Tahâret 75, (218); Tırmizî, Tahâret 106, (140); Nesâî, Tahâret 170 (1, 143).]

3756 ٢٤ - وعن أبي رافع رَضِيَ اللهُ عنه: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ: طَافَ ذَاتَ يومٍ عَلَى نِسَائِهِ وَيَغْتَسِلُ عِنْدَ هذه وَعِنْدَ هذه. قال: فَقُلْتُ لَهُ يَا رسولَ اللهِ أَلاَ تَجْعَلُهُ غُسْلاً وَاحِداً آخِراً؟ قال: هذا أَزْكَى وَأَطْيَبُ وَأَطْهَرُ]. أخرجه أبو داود.

«الزَّكَاءُ»: الطهارة والنَّماءُ.

24. (3756)- *Ebû Râfi* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir gün bütün hanımlarına uğradı. Her birisinin yanında ayrı ayrı yıkandı. Kendisine:

"Ey Allah'ın Resulü dedim, en sonunda bir kere yıkansanız olmaz mı?"

"(Olmasına olur, ancak) böyle yapmak daha temiz daha hoş ve daha paktır!" buyurdular. [Ebû Dâvud, Tahâret 86, (219).]

3757 ٢٥ - وعن أبي سعيد الخدري رَضِيَ اللهُ عنه: [أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قَالَ: إذا أَتَى أَحَدُكُمْ أَهْلَهُ ثُمَّ بَدَا لَهُ أَنْ يُعَاوِدَ فَلْيَتَوَضَّأْ بَيْنَهُمَا]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

25. (3757)- *Ebû Saîdi'l-Hudrî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz ehline temas eder sonra tekrar etmek dilerse ikisi arasında abdest alsın."* [Müslim, Hayz 27, (308); Ebû Dâvud, Tahâret 86, (220); Tirmizî, Tahâret 107, (141); Nesâî, Tahâret 107, (1, 142).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisler, kişi cünübken yıkanmaksızın, müteakip temaslarda bulunabilip bulunamayacağı ile ilgilidir. İbnu Hacer'in kaydettiğine göre:

1- Cünüb olan bir kimsenin, yıkanmadan, ikinci kere hanımına temas edebilmesi için yıkanmak gerekmediği hususunda ülemâ icma etmiştir.

2- İki temas arasında abdest gerekli midir? Bu hususta ülema ihtilaf eder:

★ *Ebû Yusuf*, "bu müstehab değildir" demiştir.

★ Cumhur ise, "müstehabtır" demiştir.

★ Zâhirîler ve Mâlikîlerden İbnu'l-Habib, "Vacibtir!" demişlerdir. Bunlar yukarda kaydedilen Ebû Saîd hadisiyle ihticac etmişlerdir.

★ Bazıları, *Ebû Saîd* hadisindeki vudû (abdest) kelimesini lügat ma'nâsında anlayarak, namaz abdestinin değil "yıkama"nın kastedildiğini söylerler ve maksud'un "fercin yıkanması" olduğunu belirtirler. İbnu Huzeyme, bu yıkamanın da bir vecibe değil nedb ifade ettigine kâildir. Zira *Ebû Saîd* rivayetinin bir veçhinde لأَنَّه انْشَطُ لِلعَوْدِ "*...zira yıkamak, tekrar dönmeyi daha aktif kılar*" buyurmuştur: "Şu halde der, bu yıkama (abdest) emri "irşad" veya "nedb" içindir." Ebû Saîd hadisindeki emrin vücub değil "nedb" ifade ettiğinin bir başka delili Hz. Âişe'nin bir rivayetidir: كَانَ النبِى ﷺ يُجَامِعُ ثُمَّ يَعُودُ وَلاَ يَتَوَضأُ "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* temas eder, abdest almaksızın tekrar temas ederdi."

3- Bu mesele şöyle bir sual ortaya çıkarmıştır: "Resulullah gecelerini hanımlarıyla taksim etmiş idi. Her kadına bir gece ayırmıştı. Bu durumda, bir gecede hepsini dolaşmak nasıl mümkün olmuştur?

Şöyle cevap verilmiştir: "Taksim meselesinin bir vecibe olması ihtilaflıdır. *Ebû Saîd:* "Bu Resulullah üzerine vâcib değildi, teberru ve tekerrüm için eşit bir taksime yer vermiştir" der. Ancak ülemâ çoğunlukla bunun vacib olduğunu söyler. Bu durumda Resulullah'ın hepsini dolaşması hanımlarının rızası ile oluyordu." İbnu Abdilberr der ki: "Hadisin ma'nâsı şudur: "Resulullah bunu, seferden döndüğü ve henüz hanımlardan hiç birine muayyen bir gün ayırmamış bulunduğu zamanlarda yapardı. Bu durumlarda hepsini dolaşır, sonra gün taksimi yapar, buna göre yanlarına giderdi. Yine de gerçeği Allah bilir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevceleri hep hürdü. Hürler hakkında Aleyhissalâtu vesselâm'ın sünneti, taksimde adâlet edip hiçbirine günü dışında temas etmemekti."

3758 ٢٦- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها: [أنَّ رسـولَ الله ﷺ: كَانَ يَغْتَسِلُ وَيُصَلِّى الرَّكعَتَيْنِ بِصَلاَةِ الْغَدَاةِ، وَلاَ أرَاهُ يُحْدِثُ وُضُوءاً بعدَ الغُسلِ]. أخرجه أصحاب السنن.

26. (3758)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yıkanır, (sabahtan önce) iki rekat namazla sabah namazını kılardı. Gusülden sonra *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın bir de abdest aldığını zannetmiyorum." [Tirmizî, Tahâret 79, (107), Nesâî, Tahâret 162, (1, 137); Ebû Dâvud, Tahâret 99, (250).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gusülden sonra yeniden abdest almadığını, gusül sırasında aldığı abdestle namaz kıldığını ifade etmektedir.

Tirmizî, bu hükmün Sahâbe ve Tâbiînden pekçok zâtın müşterek görüşü olduğunu belirtir. Hadislerin çoğunda gusle başlarken Resulullah'ın abdest aldığı belirtilmiştir. Bu sebeple gusülden önce abdest almak, herkesçe bilinen sünnetlerden biridir. Fakat, rivayetlerde gusülden sonra da abdest aldığına dâir açıklık gelmemiştir. Aksine Hz. Âişe'den كَانَ رَسُولُ اللهِ عليه الصَّلاَةُ والسَّلاَمُ لاَ يَتَوَضَّأُ بَعْدَ الغُسْلِ "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* gusülden sonra abdest almazdı" dediği rivayet edilmiştir. Öyleyse, gusül esnasında abdesti bozacak bir hal vukû bulmadıkça bu ilk abdest muteber olmakta, onunla namaz kılanabilmektedir.

3759 ٢٧- وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كُنْتُ أغْتَسِلُ أنَا وَالنَّبِىُّ ﷺ مِنْ إنَاءٍ وَاحِدٍ مِنْ قَدَحٍ يُقَالُ لَهُ الفَرَقُ].

قال سفيان رحمه الله: « الفَرَقُ » ثلاثة آصع.

27. (3759)- Yine *Hz. Âişe* anlatıyor: "Ben ve Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, farak denen tek bir kaptan beraber guslederdik."

Süfyan der ki: "Bir farak üç sa'dır."

3760 ٢٨- وفي أخرى عن أبي سلمة قال: [دَخَلْتُ عَلى عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا. أنَا وأخُوهَا مِنَ الرَّضَاعَةِ فَسَألْنَاهَا عَنْ غُسْلِ رَسُولِ اللهِ ﷺ مِنَ الجَنَابَةِ فَدَعَتْ بِإنَاءٍ قَدْرِ الصَّاعِ فَاغْتَسَلَتْ، وبيننا وبينها سِتْرٌ، فَأفْرَغَتْ عَلى رَأسِهَا ثَلاثاً. قَالَتْ: وَكَانَ أزْوَاجُ النَّبِيِّ ﷺ يَأخُذْنَ مِنْ رُؤُسِهِنَّ حَتَّى تَكُونَ كَالْوَفْرَةِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي، وهذا لفظ الشيخين.

« الوَفْرَةُ »: أن يبلغ شعر الرأس إلى شحمة الأذن، والجمة أطول من ذلك.

28. (3760)- *Ebû Seleme*'nin yaptığı diğer bir rivayette şöyle gelmiştir: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'nin yanına girmiştim. Yanımda Hz. Âişe'nin süt kardeşi vardı. Kendisine, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in cenabetten nasıl yıkandığını sorduk. Bir sa' miktarında bir kap getirtti ve onunla yıkandı. Âişe ile aramızda bir perde vardı. (Yıkanırken) üzerine üç kere su döktü ve dedi ki:

"*Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevceleri, saçları kulak memesi civarında olması için saçlarının başlarını alırlardı."[Buhârî, Gusl 2; Müslim, Hayz 41, 42, (319, 320); Muvatta, Tahâret 68, (1, 44, 45); Ebû Dâvud, Tahâret 97, (238); Nesâî, Tahâret 144, (1, 127).]

AÇIKLAMA:

1- Birinci rivayet (3759) *Hz. Âişe* ile *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın aynı zamanda beraberce gusül yaptıklarını ifade etmektedir. *İbnu Hacer*'in kaydettiğine göre, bazı âlimler bu rivayete dayanarak karı ve kocanın birbirlerinin avret yerlerini görmesinin caiz olduğu hükmünü çıkarmışlardır.

2- Bu hadislerden kadın ve erkeğin, birbirlerinin artığını gusül ve abdestte kullanabilecekleri hükmü çıkarılmıştır. Ayrıca hadis karı ve kocanın aynı anda yan yana gusül yapmalarının caiz olduğunu da ifade etmektedir. İmamlardan *Ahmed İbnu Hanbel* ile *Dâvud-u Zâhirî*'nin kadın önce yıkandığı takdirde, onun artığı ile erkeğin gusledemeyeceği görüşünde olduğu rivayet edilmiştir. Ahmed İbnu Hanbel hakkında aksi görüş de rivayet edilmiştir.

3- Farak bir ölçeğin adıdır. Ne miktar hacme sahip olduğu ihtilaflı ise de, sadedinde olduğumuz rivayette *Süfyan İbnu Uyeyne* üç sa' olduğunu söylemiştir. İki sa' olduğunu söyleyen de var, ancak umumiyetle üç sa' kabul edilmiştir. Rıtl olarak da onaltı rıtl'dır. Bunların değeriyle ilgili uzun açıklamayı daha önce kaydettik. Burada şu kadarını tekrar kaydedelim: 1 sa' = 4 müddür, 1 müdd = 530 gr'dır. Böylece 1 sa' = 2120 gram civarında yani iki litreyi biraz aşan bir sudur.

Şu halde *Hz. Âişe* yıkanmada 2,5 litreden az su kullanmıştır. Üç sa' da ortalama dokuz litre civarında bir hacimdir.

Büyük şehirlerimizde su sıkıntısının şiddetle hissedilmeye başlandığı zamanımızda, su kullanımında Nebevî ölçülere riayetin ehemmiyet ve zarureti ortaya çıkmaktadır.

4- İkinci hadiste, *Hz. Âişe*'nin süt kardeşi olarak zikri geçen zâtın kim olduğu net olarak bilinmemektedir. Çünkü, biri *Kesîr*, diğeri *Abdullah İbnu Zeyd* adında iki süt kardeşi mevzubahistir. Süt kardeşle Hz. Âişe'ye gelen *Ebû Seleme, Hz. Âişe*'nin kız kardeşlerinden Ümmü Gülsüm'ün süt oğludur. Böylece Hz. Âişe onun teyzesi durumundadır. Kadı İyaz der ki: "Bu iki zat, Hz. Âişe yıkanırken, mahrem olan yakının, görmesi haram olmayan baş kısmını görmüştür. Zira göremeyecek olsalar onların yanında fiilen göstermesinin bir ma'nâsı kalmazdı. Göremeyecekleri şekilde olsa onlar: "Âişe bize şöyle anlattı" derlerdi." Aradaki perde, mahremlerinin görmesi haram olan kısımlarının örtülmesi içindir.

Sahâbe-i Kiram hazerâtının önde gelen fakihlerinden olan *Hz. Âişe*'nin, yıkanma sırasında kullanılacak suyun miktarını zihinlerde tesbit

maksadıyla böyle fiilî bir gösterme yolunu tercih etmesi, suda israftan kaçınmanın şeriatımız nazarında ne kadar mühim olduğunu ifade etmesi bakımından cidden manidardır.

5- İkinci rivayetin sonunda geçen "Resulullah'ın zevceleri saçlarını kulak memesi hizasında keserlerdi" şeklinde tercüme ettiğimiz ifade Müslim'deki rivayete göre, Hz. Âişe'nin sözü olmayıp râvi'nin (Ebi Seleme'nin) sözüdür. *Kadı İyâz* merhuma göre, bu ifade Ezvâc-ı Tâhirât'ın irtihal-i Nebî'den sonraki durumunu tasvir etmektedir. Yani muhtemelen onlar, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatından sonra zîneti terkettikleri için saç uzatıp örmekten vazgeçmişlerdir. Zira normalde, saçlarının -o devrin Arap âdeti üzere- uzun ve örgülü olması gerekir. Nitekim 3753 numaralı hadiste Ümmü Seleme (radıyallahu anhâ)'nin saç örgülerinin çokluğunu zikrederek, gusül sırasında bunları çözüp çözmeyeceği hususunda soru sorduğunu gördük. Ayrıca, Ümmühât-ı Mü'minîn Resulullah'ın sağlığında saçlarını kestiklerine dair rivayet gelmemiştir.

6- Saç tarzını ifade eden vefre'yi, lügâtcılar kulak hizasına kadar uzatma diye açıklarlar. Limme ise, omuza kadar uzanan saça denmiştir. Aksini söyleyenler de olmuştur.

3761 ٢٩– وعن محمد الباقر قال: [كُنَّا عِنْدَ جَابِرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ وَعِنْدَهُ قَوْمٌ فَسَأَلُوهُ عَنِ الْغُسْلِ فَقَالَ: يَكْفِيكَ صَاعٌ. فَقَالَ رَجُلٌ: مَا يَكْفِينِي. فَقَالَ جَابِرٌ: كَانَ يَكْفِي مَنْ هُوَ أَوْفَى مِنْكَ شَعَراً وَخَيْرٌ مِنْكَ، يَعْنِي النَّبِيَّ ﷺ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

29. (3761)- *Muhammed el-Bâkır* rahimehullah anlatıyor: "Hz. Câbir (radıyallahu anh)'in yanında idik. Yanında gusülden soran bir grup insan vardı. Şöyle cevap verdi:

"Bir sa' su sana yeter!" Bir adam:

"Bana kâfi gelmez diye itiraz etti. Hz. Câbir:

"Ama, saçı senden daha çok ve senden daha hayırlı olan zâta yetiyordu!" dedi. Onun burada kasdettiği "hayırlı zât" Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* idi." [Buhârî, Gusl 3, 4; Nesâî, Tahâret 144, (1, 128), (İbnu Hacer, bu rivayetin Müslim'de bulunmadığını söyler).

3762 ٣٠– وعن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [كُنْتُ أَغْتَسِلُ أَنَا وَالنَّبِيُّ ﷺ مِنْ تَوْرٍ مِنْ شَبَهٍ]. أخرجه أبو داود.

30. (3762)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ben ve Resulullah

(aleyhissalâtu vesselâm) sarıdan mamul bir kaptan su alarak yıkanırdık." [Nesâî, Tahâret, 47, (98, 99).]

AÇIKLAMA:

Tevr'i, *İbnu Hacer* "taştan veya bir başka şeyden imâl edilen tencere" olarak açıklar. Tevr'in maddesi olan şebeh de bakır gibi sarı renkli bir maden olarak açıklanır. Tunç ve benzeri bir madde olabilir, sarı diye tercüme ettik.

3763 ٣١- وعن يعلى بن أمية رضي الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ الله ﷺ رأى رَجُلاً يَغْتَسِلُ بِالْبرازِ فصعدَ المِنْبَرَ فحمدَاللهَ وأثنى عَلَيْهِ. ثُمَّ قال: إنَّ اللهَ حيٌّ ستيرٌ يُحِبُّ الحَيَاءَ والسَّتْرَ فإذا اغْتَسلَ أحدُكُم فَلْيَسْتَتِرْ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

31. (3763)- *Ya'la İbnu Ümeyye* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* açıkta (izarsız) yıkanan bir adam görmüştü. Derhal minbere çıkarak, Allah'a hamd ve senâda bulunduktan sonra:

"Allah diridir ve ayıpları örtücüdür, hayayı ve örtünmeyi sever. Öyleyse biriniz yıkanınca örtünsün" buyurdu." [Ebû Dâvud, Hamâm 2; Nesâî, Gusl 7, (1, 200).]

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), Cenâb-ı Hakk'ın Settâr (örtücü) ismini hatırlatarak, o ismin gereği olarak kulların örtünmelerini istediğini belirtmektedir. Şu halde bu emri yerine getirmek, Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanmak ma'nâsına gelir. Böylece mü'minler haya ve örtünmeye teşvik edilmiş olmaktadır.

3764 ٣٢- وعن أبي السمح رضي الله عنه قال: [كُنْتُ أخْدُمُ النَّبِيَّ ﷺ فَكَانَ إذَا أرَادَ أنْ يَغْتَسِلَ قالَ: وَلِّنِي قَفَاكَ. فأُوَلِّيهِ قَفَايَ فَأَسْتُرُهُ بِهِ]. أخرجه النسائي.

32. (3764)- *Ebû's-Semh* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a hizmet ediyordum. Yıkanmak isteyince:

"Bana enseni dön!" derdi. Ben de ensemi dönerdim. Böylece ona perde olurdum." [Nesâî, Tahâret 143, (1, 126).]

3765 ٣٣- وعن أم هانئ بنت أبي طالب رضي الله عنها قالت: [ذَهَبْتُ إلَى رَسُولِ الله ﷺ

عَامَ الْفَتْحِ فَوَجَدْتُهُ يَغْتَسِلُ وَفَاطِمَةُ ابْنَتُهُ تَسْتُرُهُ بِثَوْبٍ]. أخرجه مسلم.

33. (3765)- *Ümmü Hâni Bintu Ebî Tâlib* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "(Mekke'nin) Fethi gününde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına gittim. O'nu yıkanır buldum. Kızı Fâtıma da bir giyecekle O'na perde yapıyordu." [Müslim, Hayz 70, (336).]

3766 ٣٤- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ: اغْتَسَلَ فَأُتِىَ بِمِنْدِيلٍ فَلَمْ يَمَسَّهُ وَجَعَلَ يَقُولُ بِالْمَاءِ هكَذَا]. أخرجه النسائي.

34. (3766)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yıkanmıştı. (Kurulanması için) bir havlu getirildi. Onunla kurulanmayıp:

"Su(yun) ıslaklığı ile böyle (daha iyi)!" buyurdular." [Nesâî, Tahâret 162, (1, 138).]

3767 ٣٥- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَتِ الصَّلاَةُ خَمْسِينَ، وَالْغُسْلُ مِنَ الْجَنَابَةِ سَبْعَ مَرَّاتٍ، وَغَسْلُ الثَّوْبِ مِنَ الْبَوْلِ سَبْعَ مَرَّاتٍ. فَلَمْ يَزَلْ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَسْأَلُ حَتَّى جُعِلَتِ الصَّلاَةُ خَمْساً وَغُسْلُ الْجَنَابَةِ مَرَّةً وَغَسْلُ الْبَوْلِ مِنَ الثَّوْبِ مَرَّةً]. أخرجه أبو داود.

35. (3767)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:"Namaz elli vakitti, cenabetten gusül de yedi defa idi. Elbiseden sidiğin yıkanması da yedi defa idi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (azaltılmasını Cenâb-ı Hakk'tan) taleb ede ede namaz beş'e, cenabetten gusül bire, elbiseden sidiğin temizlemesi bir kereye indirildi." [Ebû Dâvud, Tahâret 98, (247).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Mi'rac sırasında cereyan eden hadiseyi kasdetmiş olmalı. Ancak, Mi'râc gecesiyle ilgili rivayette sadece namaz mevzubahis edilmektedir: Cenâb-ı Hakk'la mülâkat yapmış olarak dönmekte olan Resulullah Hz. Musa'ya uğrar. Hz. Musa: "Rabbin ümmetine ne emretti?" diye sorar. Resulullah: *"Elli vakit namaz!"* deyince Hz. Musa bunun çok olduğunu söyler, azaltılması için Allah Teâlâ'ya müracaat etmesini tavsiye eder. Resulullah'ın müracaatı üzerine namaz bir miktar azaltılır. Dönüşte Hz. Musa'ya tekrar uğrar. Hz. Musa miktar için "Ümmetin bunu da yapamaz, tekrar müracaat et, azalttır tavsiyesinde bulunur.

Resulullah bu şekilde mükerrer müracaatlarda bulunur ve beşe kadar indirtir. Hz. Musa buna da çok derse de Resulullah tekrar müracaat etmekten utanır.

İşte bu rivayette, sadedinde olduğumuz hadiste zikri geçen gusül ve elbise temizliği mevzubahis edilmez.

Dehlevî der ki: "Elbisenin bir kere yıkanması Şâfiînin mezhebine göredir, onlarda üç kere yıkamak mendubtur. *Ebu Hanîfe*'ye göre görülmeyen pisliğin yıkanması üç kerede tahakkuk eder, bu vacibtir." Hanefî fakihlerden Burhânuddin el-Merginânî der ki: "Necaset iki çeşittir, görülen ve görülmeyen. Görülenin temizliği, onun izâlesiyle sağlanır. Görülmeyenin temizliği , yıkayanın "pisliğin temizlendiğine dair zann-ı gâlibi" hasıl oluncaya kadardır. Tekrar, pisliğin çıkması içindir, üç rakamının tesbiti, zann-ı galib çoğunlukla üçte hâsıl olduğu içindir. Bu hususu şu hadis de teyid eder: "Biriniz uykudan uyandığı zaman üç sefer yıkamadıkça elini suya batırmasın."

Hadisin mânası: "Hıtmînin yıkandığı su ile yetinirdi (onunla birlikte cenabetten de temizlenmeye niyet ederdi)" demektir.

3768 ٣٦- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [رُبَّمَا اغْتَسَلَ رَسولُ اللهِ ﷺ مِنَ الجَنابَةِ ثُمَّ جَاءَ فَاسْتَدْفَأَ بِي فَضَمَمْتُهُ إِلَيَّ وَأَنَا لَمْ أَغْتَسِلْ]. أخرجه الترمذي.

36. (3768)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Bazen Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cenabetten yıkanır, sonra (üşümüş olarak gelip) bana sokulup benim ısıtmamı isterdi, ben de O'nu bağrıma bastırıp ısıtıyordum. Bundan dolayı ben ayrıca yıkanmıyordum."

3769 ٣٧- وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ يَغْسِلُ رَأْسَهُ بِالخِطْمِيِّ وَهُوَ جُنُبٌ يَجْتَزِئُ بِذلِكَ وَلاَ يَصُبُّ المَاءَ]. أخرجه أبو داود.

ومعناه أنه كان يكتفي بالماء الذي يغسل به الخطمى فقط.

37. (3769)- Yine *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cenabetten yıkanırken başını hıtmî (denen otla) yıkardı. Bununla yetinir, (hıtmîli su) üzerine ayrıca su dökmezdi."[Ebû Dâvud, Tahâret 101, (256).]

AÇIKLAMA:

Hatmî diye de okunabilen hıtmî'nin temizlikte kullanılan bir bitki

olduğu belirtilmektedir. Hadis, Resulullah'ın cenabetten temizlenirken başını hıtmî otunun karıştırılmış yani içerisine ıslatılmış bulunduğu su ile yıkandığını belirtmektedir. Onunla yetinip, üzerine su dökmemesi, hususi hazırlanan bu su ile yıkadıktan sonra saf su ile ikinci bir kere yıkamadığını ifade etmektedir. *İbnu Raslân* der ki: "Bu iktifa işi, sidr veya hıtmîyi baş üzerine koyup onunla yıkama halinde caizdir. Zira bu yıkama yeterli olur, ayrıca sırf yıkamak için bir de ikinci su dökmeye gerek kalmaz. Ancak sidri suyun içine atar, sonra onunla başını yıkarsa, bu durumda kâfi gelmez, arkadan ayrıca (durulamak için) saf su icabeder; iltibas edilmemesi için bu hususa dikkat edilmelidir. Muhtemeldir ki, *Aleyhissalâtu vesselâm* hıtmî karışık olan su ile yıkamazdan önce başını saf su ile yıkayarak başından cenabeti gidermiş, sonra da bedeninin geri kalan âzâlarını yıkamıştır. Ayrıca hıtmînin az olup suyun aslî vasfını fazla değiştirmemiş olması da muhtemeldir."

İbnu Raslân'ın bu tahdidi, suyun tâhir ve mutahhir (temiz ve temizleyici) olması için aslî vasıflarını muhafaza etme şartına binaen koyduğu izah gerektirmeyecek bir husustur.

İbnu Raslan وَلاَ يَصُبُّ عَلَيْهِ الْمَاءَ ifadesinde geçen "aleyhi"deki zamiri iki şekilde tevil eder: "Baş'a da râci olabilir, hıtmîye de raci olabilir. Zamir "Baş'a raci olunca ma'nâ şöyledir: Hıtmî'yi izale ettiği suyu döker, onu izâleden sonra baş üzerine başka bir su dökmez." Zamir hıtmî'ye râci olduğu takdirde ma'nâ "suyun, bedene taşmasına yer vermezdi" olur.

Hadisin sonunda kaydedilen açıklamayı, Münzirî: "Dedi ki" diyerek kaydeder. Buna göre "Hıtmî ile yıkanan baş cenabeti gidermemiştir. Hıtmî bulaşığının gitmesi için dökülen saf su sırasında cenabetin de gitmesine niyet edilmiştir ve hıtmî bulaşığı çıkınca cenabetten de temizlenilmiş olmaktadır. Hıtmî bulaşığı gidince, cenabetten temizlenmek için yeniden yıkanmaya gerek yoktur" demek olmaktadır. Bu teferruatı bilmekte fayda var. Zira çeşitli kokular, losyonlar, temizlik maddeleri ile karışık haldeki mayilerle cenabetten temizlenirken bunların bilinmesi gerekir. Şerîatımıza göre, bir mayi temiz bile olsa, içerisine katılan yabancı madde ile temizleyicilik vasfını kaybeder. Sözgelimi gülsuyu ile cenabetten temizlik yapılamaz. Bu, onun pis addedilmesinden dolayı değildir. Dinin koyduğu temizleyicilik vasfı olmamasından dolayıdır. Suyun hem temiz, hem de temizleyici olması için aslî ve tabiî vasıflarını koruması lazım: Rengi, kokusu, tadı, akıcılığı değişmemelidir. *İbnu Raslân*'ın açıklamaları ile ileri sürdüğü ihtimallerin hepsi Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hıtmî karışık su ile yıkandığına dair çok vecîz şekilde gelen rivayeti bu prensip çerçevesinde açma gayretinden ileri gelmektedir.

3770 ٣٨- وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كُنَّا نَغْتَسِلُ وعلَيْنا الضِّمَادُ، ونَحْنُ مَعَ رَسولِ اللهِ ﷺ مُحِلاَّتٍ ومُحْرِمَاتٍ]. أخرجه أبو داود.

38. (3770)- Yine *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Biz Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın beraberinde ihramlı ve ihramsız her iki durumda da bulunduk. Bu esnada saçlarımız yapıştırılmış bulunduğu halde yıkanırdık." [Ebû Dâvud, Tahâret 100, (254).]

AÇIKLAMA:

Hadiste geçen *zımâd,* lügat açısından sargı ma'nâsına gelir. en-Nihâye'de *İbnu'l-Esir* der ki: "Aslı, bağlamaktır. Rahatsız uzvun bağlandığı beze denmiştir. Sonra yara vs. üzerine, sargısız bile olsa, ilaç koymaya denmiştir."

Şârihler bu hadiste zımâd ile, saçı sabit tutmak için sürülen maddenin kastedildiğini belirtirler. Bu madde tîyb denen kadınlara ait sürünme maddesi de olabilir, başka bir şey de. Fakat rahatsız uzva sarılan bez değil. Bu durumda mâna şöyle olur: *"Biz saç örgülerimizi zamk, tîyb, hıtmî vs. ile yapıştırır, sonra da yıkanırdık, tîyb vs.den sürdüğümüz yapıştırma, tutturma maddesi örgüler açılmadığından, olduğu şekilde kalırdı."*

Ma'nânın şöyle olabileceği de belirtilmiştir: "Biz yıkanır ve hıtmînin yıkandığı su ile iktifa ederdik de ondan sonra başka bir su kullanmazdık. Yani, hıtmîyi temizlediğimiz su ile cenabetten de yıkanmaya niyet eder, sonra gusül için ayrıca başka bir su kullanmazdık." İstinbat edilen bu ma'nâyı *Hz. Âişe*'den kaydettiğimiz bir önceki hadisin (3769) de teyid ettiği belirtilmiştir.

3771 ٣٩- وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُقْرِئُنَا القُرْآنَ عَلَى كُلِّ حَالٍ مَالَمْ يَكُنْ جُنُباً]. أخرجه أصحاب السنن، واللفظ للترمذي وصححه.

39. (3771)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, cünüb olmadıkça her halimizde bize Kur'an okutup ta'lim ederdi."

3772 ٤٠- وفي أخرى للنسائي: [كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ يَخْرُجُ مِنَ الخَلاَءِ ويَقْرَأُ القُرْآنَ ويَأْكُلُ اللَّحْمَ ولَمْ يَكُنْ يَحْجُبُهُ مِنَ القُرْآنِ شَيْءٌ لَيْسَ الجَنَابَةَ].

40. (3772)- Nesâî'nin bir başka rivayetinde şöyle gelmiştir: "Resulul-

lah *(aleyhissalâtu vesselâm)* helâdan çıkınca Kur'an okur, bizimle et yerdi. Cenabet halinden başka hiçbir şey O'nunla Kur'an arasına perde olmazdı." [Ebû Dâvud, Tahâret 91, (229); Tirmizî, Tahâret 111, (146); Nesâî, Tahâret 171, (1, 144).]

AÇIKLAMA:

Bu hadislerde, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cünüb hali dışında yani abdestli veya abdestsiz olduğu halde Kur'an-ı Kerim'i okuduğunu, okuttuğunu haber vermektedir. Helâdan çıkınca veya et yiyince Kur'an okuması, bunun caiz olduğunu göstermek içindir. "Et" yemenin zikredilmesi, etin bulaşık bırakan, arkadan eli ve ağzı yıkamayı gerektiren bir bulaşmaya sebep olması sebebiyledir. Böylece bu çeşit bulaşıkların da Kur'an okumaya mâni olmadığı belirtilmiş oluyor, yeter ki cenabet kirliliği olmasın. Küçük hades'in Kur'an okumaya mani olmadığı hususunda ülemâının icmaından bile bahsedilmiştir.

Cünübün ve hayızlının Kur'an okuması meselesi biraz ihtilaflıdır. Büyük ekseriyet haram olduğunda ittifak etmiştir. İmam Mâlik cünübün tek âyet ve o miktarda Kur'an'ı okuyamayacağını söylerse de hayızlının okuyabileceğini, aksi takdirde Kur'an'ı unutacağını söylediği rivayet edilmiştir. "Çünkü demiştir, hayız müddeti günlerce uzar, cenabet hali uzamaz." İkrîme ve *İbnu'l-Müseyyeb*'in de cünüb'ün Kur'an okumasında beis görmedikleri kaydedilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'in cenabetken okunabileceği iddiası daha ziyade, Müslimde yer alan bir rivayete dayanır. Orada Hz. Âişe (radıyallahu anhâ): كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ يَذْكُرُ اللّٰهَ عَلَى كُلِّ اَحْيَانِهِ *"Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) bütün hallerinde Allah'ı zikrederdi"* buyurmaktadır.

"Bütün hallerinde" deyince buna cenâbet hali de dahildir, zikrullah'ın içinde Kur'an kırâati de dahildir.

Keza *İbnu Abbas*'tan kaydedilecek olan müteakip rivayetde bu görüşü teyid edecektir.

Bu iddiaya şu şekilde cevap verilmiştir: *Hz. Âişe*'nin rivayeti, sadedinde olduğumuz Ali (radıyallahu anh) hadisiyle tahsis edilmiştir. Yani hadiste geçen zikrullah tabirinin âmm olan ma'nâsı tahsis edilerek "Kur'an kırâatı dışında kalan zikr"diye anlaşılmıştır. Hatta Aynî: "Hz. Âişe'nin hadisi, Hz. Ali'nin hadisine muâraza etmez, arada bir zıtlık yoktur, zira Âişe (radıyallahu anhâ) Kur'an kırâatı dışındaki zikri kasdetmiştir" der. Sübülü's-Selam müellifi de şu açıklamayı yapar: "Hz. Âişe

hadisini, Hz. Ali hadisi ile başka birçok hadis tahsis etmiştir. Nitekim bu hadis, büyük ve küçük abdest bozma ve cima halleriyle de tahsis edilmiştir. Nitekim âyet-i kerimede de öyle ifade edilmiştir: يَذْكُرُونَ اللّٰهَ قِيَامًا وَقُعُوداً وَعَلَى جُنُوبِهِمْ **"(Onlar) Allah'ı ayakta, oturarak ve yanları üstüne yattıkları zaman zikrederler"** (Âl-i İmrân 191).

3773 ٤١ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما: [أَنَّهُ لَمْ يَرَ بِالْقِرَاءَةِ لِلْجُنُبِ بَأْساً]. أخرجه رزين. قلت: وعلقه البخاري، والله أعلم.

41. (3773)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'dan rivayet edildiğine göre, O cünüb kimsenin Kur'an okumasında bir beis görmezdi." [Rezin tahric etmiştir. [Buhârî bab başlığında muallak olarak kaydetmiştir [Buhârî, (Hayz 7).]

Açıklama için önceki rivayete bakılmalıdır.

3774 ٤٢ – وعن عائشة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إذَا أَرَادَ أَنْ يَنَامَ وَهُوَ جُنُبٌ غَسَلَ فَرْجَهُ وَتَوَضَّأَ وُضُوءَهُ لِلصَّلاَةِ]. أخرجه الستة، وهذا لفظ البخاري.

42. (3774)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, cünübken uyumak istediği takdirde fercini yıkar ve namaz abdestiyle abdest alırdı."

3775 ٤٣ – وفي أخرى لمسلم: [كَانَ إذَا أَرَادَ أَنْ يَأْكُلَ أَوْ يَنَامَ تَوَضَّأَ وُضُوءَهُ لِلصَّلاَةِ].

43. (3775)- Müslim'in bir rivayetinde: "...Yemek veya uyumak istediği zaman namaz abdestiyle abdest alırdı" denmiştir.

3776 ٤٤ – وله في أخرى عن عبدالله بن أبي قيس قال: [سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا عَنْ وِتْرِ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ وَذَكَرَ الْحَدِيثَ، وَفِيهِ قُلْتُ. كَيْفَ كَانَ يَصْنَعُ فِي الْجَنَابَةِ، أَكَانَ يَغْتَسِلُ قَبْلَ أَنْ يَنَامَ، أَوْ يَنَامُ قَبْلَ أَنْ يَغْتَسِلَ؟ قَالَتْ: كُلُّ ذٰلِكَ قَدْ كَانَ يَفْعَلُ. رُبَّمَا اغْتَسَلَ وَنَامَ، وَرُبَّمَا تَوَضَّأَ فَنَامَ. قُلْتُ: الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِى جَعَلَ فِي الأَمْرِ سَعَةً].

44. (3776)- Müslim'in, *Abdullah İbnu Ebî Kays*'tan yaptığı diğer bir rivayette Abdullah derki: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'ye Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vitir namazından sordum..." Hadisi zikreder. Hadiste şu ibare de var:

"Hz. Âişe'ye: "Resulullah cünübken ne yapardı, uyumadan önce yıkanır mıydı. Veya yıkanmadan önce uyur muydu?" diye sordum? Bana şu

cevabı verdi: "Bunların hepsini yapardı. Bazan yıkanır ve sonra uyurdu, bazan abdest alır ve uyurdu." Bunu işitince:

"Bu meselede genişlik koyan Allah'a hamdolsun!" dedim.

3777 ٤٥ – وفي رواية أبي داود عن غضيف بن الحارث قال: [قلتُ لعائشة رضِيَ اللهُ عنها: أرأيتِ رسولَ الله ﷺ كانَ يغتسلُ منَ الجنابةِ في أوّلِ الليلِ أمْ في آخره؟ قالتْ: ربّما اغتسلَ في أوّلِ الليلِ، وربّما اغتسلَ في آخرِهِ. قلتُ: اللهُ أكبرُ، الحمدُللهِ الّذى جعلَ في الأمرِ سعةً. قلتُ: أرأيتَ رسولَ الله ﷺ، كانَ يوترُ أوّلَ اللّيلِ أمْ آخرَهُ؟ قالتْ: ربّما أوترَ أوّلَ الليلِ وربّما أوترَ آخرَهُ. قلتُ: اللهُ أكبرُ، الحمدُللهِ الّذى جعلَ في الأمرِ سعةً. قلتُ: أرأيتَ رسولَ الله ﷺ كانَ يجهرُ بالقرآنِ أمْ يخفتُ به؟ قالتْ: ربّما جهرَ به، وربّما خفتَ به قلتُ: اللهُ أكبرُ، الحمدُللهِ الّذى جعلَ في الأمرِ سعةً].

45. (3777)- Ebû Dâvud'un rivayetine, Gudayf İbnu'l-Hâris der ki: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'ye sordum:"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cenabetten gecenin başında mı yıkanırdı sonunda mı?"

"Bazan başında, bazan da sonunda yıkanırdı" dedi. Ben:

"Allahu ekber! bu meselede genişlik veren Allah'a hamdolsun!" dedim ve tekrar sordum.

"Vitir namazını gecenin evvelinde mi kılardı, âhirinde mi?"

"Bazan evvelinde bazan âhirinde kılardı" dedi. Ben:

"Allahu ekber! Bu meselede genişlik veren Allah'a hamdolsun!" dedim ve tekrar sordum:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kur'ân'ı açıktan mı okurdu sessiz mi okurdu?"

"Bazan açıktan okur bazan da sessiz okurdu" dedi. Ben:

"Allahu ekber! dedim. Bu meselede kolaylık koyan Allah'a hamdolsun!"

3778 ٤٦ – وفي رواية الترمذي وأبي داود أيضاً: [كانَ رسولُ الله ﷺ ينامُ وهوَ جنبٌ ولاَ يمسّ ماءً].

قال الترمذي: «وقدْ روِىَ عنها أنّهُ كانَ يتوضأُ قبلَ أنْ ينامَ وهوَ أصحّ».

46. (3778)- Tirmizî ve Ebû Dâvud'un bir rivayetinde de şöyle gelmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, cünübken uyur ve hiç suya dokunmazdı."

Tirmizî derki: "Hz. Âişe'den, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın uyumazdan önce abdest aldığı da rivayet edilmiştir ve bu rivayet en sahih olanıdır."

3779 ٤٧- وفي رواية للنسائى: [كَانَ إذَا أرَادَ أنْ يَأكُلَ أوْ يَشْرَبَ غَسَلَ يَدَيْهِ ثُمَّ يَأكُلُ أوْ يَشْرَبُ].

47. (3779)- Nesâî'nin bir riveyetinde: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yemek veya içmek istediği zaman ellerini yıkar sonra yer içerdi" denmiştir. [Buhârî, Gusl 27, 25; Müslim, Hayz 21, (305, 307); Muvatta, Tahâret 77, (1, 47, 48); Ebû Dâvud, Tahâret 88, 90 (222, 223, 224, 226, 228); Salât 343, (1437); Tirmizî, Tahâret 87, (118, 119); Nesâî, Tahâret 163, 164, 165, 166 (1, 138-139), Gusl 4, 5, (1, 199).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetler, cenabetten temizlenmezden önce yani henüz gusül yapmış iken:

★ Uyunabileceğine,

★ Yiyip içilebileceğine,

delâlet etmektedir. Böylece *Hz. Ali* (radıyallahu anh)'den Ebû Dâvud ve başka kitaplarda rivayet edilen: انَّ المَلائِكَةَ لا تَدْخُلُ بَيْتاً فِيهِ كَلْبٌ وَلاَ صُورَةٌ وَلاَ جُنُبٌ "İçinde köpek, resim ve cünüb bulunan eve (rahmet getiren) melekler girmez" hadisinin zayıflığı -veya bazı te'villerle kabul edilmesi gerektiği- anlaşılmaktadır. Nitekim, Hattâbî, bu hadisin de sıhhatine kaildir ve ma'nâyı şöyle tevcih eder: "Buradaki cünübten murad yıkanmaktan hoşlanmayan ve terketmeyi âdet haline getiren kimsedir, yıkanmayı tehir eden kimse değildir." Hattâbî hadisle ilgili açıklamasına devam eder: "...Köpekten de murad beslenmesine izin verilen köpek olmamalıdır, resim de ayak altına atılmış canlı resmi olmalıdır."

2- Cünüb iken, yeme, içme ve uyuma hususlarında dinin sağladığı ruhsat ve kolaylık ashab arasında sevinmeye ve hamdetmeye vesile olmuştur. Çünkü şartları, bunları gerektirebilir. Derhal yıkanma hususunda kesin emir olsaydı bazı zorlukları beraberinde getirecekti. Sahabelerin Allahu ekber demeleri taaccüp ifade eder. Beklemedikleri bir lütufla karşılaşmanın sevincini böyle ifade etmek Arapların adetlerindendir.

3- Her şeye rağmen yani yıkanmayı te'hir etmeye, herhangi bir yıkanma veya abdeste yer vermeden yiyip içmeye ruhsat verilmiş olmasına rağmen avret yerlerinin ve ellerin yıkanması ve hatta abdest alınması müstehabtır. Şunu da belirtelim ki, bu söylenen husus ruhsattır. Azimet, guslün ta'cilidir. Dinî hayatımızın güçlenmesi için ruhsatlarla değil, azîmetlerle amel etme gayretinde olmalıyız. Şu halde guslün ta'cili efdaldir.

4- Bazı âlimler uyumak niyetiyle alınacak abdestle, yemek içmek niyetiyle alınacak abdest arasında fark görmek istemişler; cumhur yeme, içme ve uyuma da namaz abdestiyle abdest alma gereğine kâil olmuştur. Şevkânî: *"Bazan namaz abdestiyle abdest almak bazanda elleri yıkamakla iktifa edilmeli"* diye hükme bağlar. Ancak "elleri yıkamak'la iktifa edilecek yıkamanın yiyip içmeye mahsus olduğunu, uyumak için ise namaz abdestiyle abdest almak gerektiğini" belirtir: "Çünkü, der bu hususa temas eden hadisler arasında bir ayrılık yok."

5- 3778 numaralı hadiste Vitr namazının da tehir edilebileceğine temas edilmiştir. Vitrin, gecenin evvelinde, ortasında ve âhirinde kılınabileceği başka rivayetlerle sâbittir. İlgili bahiste açıkladığımız için ona girmeyeceğiz.

3780 ٤٨ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [ذَكَرَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عنه بِرَسُولِ اللهِ ﷺ أَنَّهُ تُصِيبُهُ الْجَنَابَةُ مِنَ اللَّيْلِ. فَقَالَ ﷺ: تَوَضَّأْ واغْسِلْ ذَكَرَكَ ثُمَّ نَمْ]. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.

48. (3780)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Ömer İbnu'l-Hattâb (radıyallahu anh), geceleyin cünüb olduğunu, (ne yapması gerektiğini) sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Abdest al, uzvunu yıka, sonra uyu!"* buyurdular." [Buhârî, Gusl 27, 25; Müslim Hayz 25, (306); Muvatta, Tahâret 76, (1, 47); Ebû Dâvud, Tahâret 87 (221); Nesâî, Tahâret 167, (1, 140); Tirmizî, Tahâret 88, (120). Bu metin Sahîheyn'e aittir.]

3781 ٤٩ – وعن نافع قال: [كَانَ ابنُ عمرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهما إذَا أَرَادَ أَنْ يَنَامَ أَوْ يَطْعَمَ وَهُوَ جُنُبٌ غَسَلَ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ إلى المِرْفَقَيْنِ وَمَسَحَ رَأْسَهُ ثُمَّ طَعِمَ أَوْ نَامَ]. أخرجه مالك.

49. (3781)- *Nâfi* rahimehullah anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), cünübken uyumak veya yemek istediği zaman, yüzünü ve dirseklerine kadar ellerini yıkar, başını mesheder, sonra yer veya uyurdu." [Muvatta, Tahâret 78, (1, 48).]

3782 ـ ٥٠ ـ وعن أبي هريرة رَضِيَ الله عَنْه: [أنَّ النَّبِىَّ ﷺ لَقِيَهُ في بَعْضِ طُرُقِ المَدِينَة وَهُوَ جُنُبٌ فَانْخَنَسَ مِنْهُ فَذَهَبَ فَاغْتَسَلَ. ثُمَّ جَاءَ فَقَالَ لَهُ: أينَ كُنْتَ يَا أبَا هُرَيْرَةَ؟ فَقَالَ: كُنْتُ جُنُباً فَكَرِهْتُ أنْ أُجَالِسَكَ وَأنَا عَلَى غَيْرِ طَهَارَةٍ. قَالَ: سُبْحَانَ الله! إنَّ المُؤْمِنَ لاَ يَنْجُسُ]. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ البخاري.

«انخنس»: أى استتر واختفى.

50. (3782)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh)'nin anlattığına göre: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine sokaklarından birinde kendisine rastlamıştır. *Ebû Hüreyre* bu sırada cünüb olduğu için, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın nazarından sıvışarak gidip yıkanır gelir. Gelince *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Ey Ebû Hüreyre neredeydin?" diye sorar.

"Ben cünübtüm, pis pis sizinle oturmak istemedim" cevabında bulunur. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Sübhânallah! (bilmez misin ki) müslüman pis olmaz!" ferman eder." [Buhârî, Gusl 23, 24; Müslim, Hayz 115, (371); Ebû Dâvud, Tahâret 97, (231); Tirmizî, Tahâret 89, (121); Nesâî, Tahâret 172, (1, 145, 146).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah*'ın *"Müslüman pis olmaz"* sözünden bazı Zâhirîler "Kâfirin pis olduğu" hükmünü çıkarmışlar ve necâsetu'l-ayn'a nisbet etmişlerdir. Buradan çıkan tabii netice, onların ter ve tükrüklerinin de necis sayılmasıdır. Bu görüşlerini انما المشركون نجس **"Müşrikler necis (pis)tir"** (Tevbe 28) âyetiyle de delillendirmişlerdir.

Ancak cumhur bu görüşte değildir. Onlar hadisi: "Ondan murad, mü'min âzâları temizdir, çünkü o pislikten kaçınmayı âdet edinmiştir, müşrik onun hilafınadır, çünkü onda necasetten korunma gayreti yoktur." diyerek açıklamışlardır. Yine cumhur, âyeti de şöyle tevil eder: "Ondan murad, onların itikad ve pisliğe bulaşmaları yönüyle de necis olmalarıdır. Nitekim Allah, *Ehl-i Kitab*'ın kadınlarıyla evlenmeyi mubah kılmıştır. Bilindiği üzere, beraber yatan kimseler kadınların terlerinden sâlim kalamazlar, öyle ise kitabiye kadının terinden erkeğe bulaşır. Bununla birlikte, erkeğe, kitabiye kadının guslü sebebiyle ayrı bir gusül gerekmez, onun sebebiyle de tıpkı müslüman kadın sebebiyle yapılan gusül

gerekmektedir. Öyleyse, anlaşılırki canlı olan insan, necisu'l-ayn değildir. Çünkü bu meselede kadınla erkek arasında bir fark mevcut değildir."

2- *Ebû Hüreyre*'nin sıvışmasının sebebi, 3784 numaralı hadiste görüleceği üzere, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashabından biriyle karşılaşınca onları eliyle meshedip duada bulunması idi. *Ebû Hüreyre* de zannediyordu ki, cünüb kişi hadesle necis olmuştur. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mutad üzere, bu halde kendisine meshedip dokunacak diye korkmuştu ve koşarak yıkanmaya gitmiştir. Ama Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onun "ben pisim" sözünden ortaya çıkan bu anlayışını reddetmiş, "Sübhanallah!" diyerek, bu kadar açık bir hususu bilmemesinden duyduğu hayreti ifade buyurmuştur.

3- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FAYDALAR:

★ Bu hadis, mühim işler sırasında temiz olmanın müstehab olduğuna delildir. Ayrıca fazilet ehli kimselere hurmet ve onları buyükleme ve onlarla beraberliği en mükemmel bir hey'etle (kılık-kıyafetle) yürütmenin müstehab olduğuna da delil teşkil etmektedir.

★ Hadiste, tâbi olanların ayrılırken metbu'dan yani tâbi olduğu kimseden izin almasının müstehab olduğu hükmü de çıkarılmıştır. Zira *Resulullah, "Neredeydin?"* diye sormuştur. Buradan anlaşılmıştır ki, ayrılmazdan (sıvışmazdan) önce O'na, nereye gittiğini haber vermesi gerekirdi.

★ Metbû, kendisine tabi olan kimse sormasa bile, onu doğru olana uyarması gerekir.

★ Yıkanmayı tehir etmek caizdir.

★ Cünübün teri temizdir, çünkü cenabetle bedeni pis olmuyor.

★ Kadından sağılan süt de pis değildir.

★ Yıkanmazdan önce bir kısım işleri yapmak caizdir.

3783 ٥١ – وعن حذيفة بن اليمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ: لَقِيَهُ وَهُوَ جُنُبٌ فَحَادَ عَنْهُ فَاغْتَسَلَ. ثُمَّ جَاءَ فَقَالَ: كُنْتُ جُنُباً. قَالَ: إِنَّ الْمُسْلِمَ لاَ يَنْجُسُ]. أخرجه مسلم، واللفظ له، وأبو داود والنسائي.

51. (3783)- *Huzeyfe İbnu'l-Yemân* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la bir gün karşılaştığımızda cünüb idim, hemen yolumu çevirip gidip yıkandım. Bilahare gelince:

"(Böyle sizi görünce alelacele sıvışmamın sebebi) cünüb olmam idi!" dedim. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Müslüman (cenabetle) pis olmaz ki!" buyurdular."

3784 ٥٢- وفي رواية النسائي: [كَانَ رسـولُ الله ﷺ إذَا لَقِيَ الرَّجُلَ مِنْ أصْحَابِه مَسَحَهُ ودَعَا لَه. قَـال: فَرَأيْتُه يومـاً بكْرَةً، فَحَدْتُ عنه. ثُمَّ أتَيْتُه حِينَ ارتفعَ النَّهار. فَـقَال: إنِّي رَأيْتُكَ فَحُدْتَ عَنِّي. فَقُلْتُ: لأنِّي كُنْتُ جُنُبـاً فَخَشِيتُ أنْ تَمَسَّنِي. فَقَال رسولُ الله ﷺ: إنَّ المُؤْمِنَ لاَ يَنْجُسُ].

«حَادَ»: أي تنحى.

52. (3784)- Nesâî'nin rivayetinde hadis şöyledir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Ashabından bir erkekle karşılaşınca onu mesheder ve ona dua ediverirdi. Bir gün erken vakitte *Aleyhissalâtu vesselâm'ı* (sokakta) gördüm. Hemen yolumu ondan çevirdim. (Eve gidip yıkandıktan sonra) güneş yükselince yanına geldim. Bana:

"(Sabahleyin) seni görmüştüm, hemen yolunu benden çevirdin!" buyurdular. Ben de açıkladım:

"Çünkü ben cünübtüm (bu halde) bana dokunmanızdan korktum."

"Şurası muhakkak ki dedi Aleyhissalâtu vesselâm, *mü'min necis olmaz!"* [Müslim, Hayz 116, (372); Ebû Dâvud, Tahâret 92, (230); Nesâî,Tahâret 172, (1, 145).]

AÇIKLAMA için 3782 numaralı hadise bakın.

3785 ٥٣- وَعَنْ أبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْه قَالَ: [أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ وَعُدِّلَتِ الصُّفُوفُ قِيَاماً فَخَرَجَ إلَيْنَا رَسولُ الله ﷺ فَلَمَّا قَامَ مُصَلاَّهُ ذَكَرَ أنَّهُ جُنُبٌ. فَقَالَ لَنَا: مَكَانَكُمْ. ثُمَّ رَجَعَ فَاغْتَسَلَ. ثُمَّ خَرَجَ إلَيْنَا وَرَأسُهُ يَقْطُرُ. فَكَبَّرَ وَصَلَّى فَصَلَّيْنَا مَعَهُ]. أخرجه الستة إلا الترمذي، وهذا لفظ البخاري.

53. (3785)- *Hz. Ebu Hüreyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Namaza kalkılıp saflar düzlenmişti ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* geldi, namazgahına geçti. O anda cünüb olduğunu hatırladı. Bize: *"Yerinizde durun!"* deyip, hemen ayrılıp yıkanmaya gitti. Gusledip dönünce başından henüz su damlıyordu. Tekbir getirdi, namaza durdu. Beraber namaz kıldık..."

3786 ٥٤- وعن أبي بكر رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أنَّ رسـولَ الله ﷺ دَخَلَ في صَلاَةِ الفَجْرِ

فَأَوْمَأَ بِيَدِهِ أَنْ مَكَانَكُمْ، ثُمَّ جَاءَ وَرَأْسُهُ يَقْطُرُ فَصَلَّى بِهِمْ].

54. (3786)-*Ebu Bekre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, sabah namazını kıldırmak üzere (mescide) girmişti. Eliyle *"Yerinizde durun!"* diye işaret buyurdu (ve çıktı). Sonra başından su damladığı halde geri geldi ve cemaate namazlarını kıldırdı."

3787 ٥٥- وفي رواية: [فَلَمَّا قَضَى الصَّلاَةَ قَالَ: إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ، وَإِنِّي كُنْتُ جُنُباً].

أخرجه أبو داود.

55. (3787)- Bir rivayette: "...Namazı tamamlayınca: *"Ben de bir insanım. (İlk geldiğimde) cünübtüm"* buyurdu" denmiştir. [Buhârî, Gusl 17, Ezan 24, 25; Müslim, Mesâcid 157, (605); Muvatta, Tahâret 79, (1, 48); Ebu Dâvud, Tahâret 94, (234, 235); Nesâî, İmamet 14, (2, 81, 82).]

AÇIKLAMA:

1-Yukarıdaki rivayetlerde, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sabah vaktinde cünüb olduğunu unutarak, cemaate namaz kıldırmak üzere camiye gelip namazgahına kadar geçtiğini görmekteyiz. Namaza duracağı sırada durumunu hatırlıyor; cemaate beklemelerini işaret buyurarak, hemen gidip yıkanıp dönüyor ve namazı kıldırıyor. Namazdan sonra, özrünü belirterek durumu tavzih ediyor. Ülema, bu hadisten peygamberlerin ibadet hususunda unutmalarının caiz olduğu hükmünü çıkarmıştır.

2-HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FAYDALAR:

Hadis, zaruret halinde, ikamet okunduktan sonra bile mescidden çıkılabileceğine delildir. Çünkü bir hadiste Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, ezandan sonra mescidden çıkmış olan bir kimse için: أَمَّا هَـــذَا فَقَدْ عَصَـــى أَبَا الْقَاسِمِ *"Şu var ya Ebu'l-Kasım'a âsi oldu"* buyurarak, namaz sırasında camiden çıkmayı yasaklamıştı. Şu halde bu yasak zaruret dışı çıkmalarla ilgilidir.

★ Mâ-i müsta'mel (abdest ve gusulde kullanılmış su) temizdir.

★ İkametle namazın arasını ayırmak caizdir. Çünkü rivayet, ikametin yenilenmediğini göstermektedir. Bazı âlimler bunu *"zaruret"*'le kayıtlamışlardır. İmam Mâlik, "İkametten sonra tahrim tekbiri getirilecek olursa, ikamet yenilenmelidir" diye hükmetmiştir, yeter ki çıkma bir özre mebni olmasın.

★ Dinî meselelerde haya olamaz. Ancak abdestsizlik gibi bir durumun farkına varan kimsenin mevhum bir özür izhar etmesi muvafık olur: Mesela burnu kanamış intibaını vermek üzere eliyle veya mendille burnunu tutarak namazdan ayrılması gibi...

★ Cemaat, gerektiği durumda, imamı ayakta bekleyebilir, bu caizdir. Bu, bazı hadislerdeki yasaklanmış olan kıyam değildir.

★ Mescidde uyurken ihtilam olan kimsenin mescidden çıkmazdan önce teyemmüm etmesi gerekmez. Bu hususu şârihler bilhassa belirtirler, zira *Süfyân-ı Sevri* ve *İshak İbnu Râhûye* ve bazı Mâlikîlerden rivayet edildiğine göre onlar böyle bir hükümde bulunmuşlardır. Ancak hadis, bu hükmün merdud olduğu hususunda sarihtir.

★ İkametle namaz arasında konuşmak caizdir.

★ Cünüb, yıkanmayı hadesin vâki olduğu andan tehir edebilir, caizdir.

3788 ٥٦- وعن سليمان بن يسار: [أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ صَلَّى بِالنَّاسِ الصُّبْحَ ثُمَّ غَدَا إِلَى أَرْضِهِ بِالْجُرُفِ فَوَجَدَ فِي ثَوْبِهِ احْتِلاَماً. فَقَالَ: إِنَّا لَمَّا أَصَبْنَا الْوَدَكَ لاَنَتِ الْعُرُوقُ فَاغْتَسَلَ وَغَسَلَ الاحْتِلاَمَ مِنْ ثَوْبِهِ وَعَادَ لِصَلاَتِهِ].

56. (3788)- *Süleyman İbnu Yesar* rahimehullah anlatıyor: "Hz. Ömer radıyallahu anh halka sabah namazını kıldırdı ve arkadan Curuf nam mevkideki arazisine gitti. Orada, elbisesinde meni bulaşığı gördü.

"Biz dedi, yağlı yeyince, damarlarımız gevşedi (bu yüzden ihtilam olduk)."

Derhal yıkanda ve elbisesinde gördüğü meni bulaşığını da yıkadı. Sonra, namazını iade etti."

3789 ٥٧- وفي رواية بعد قوله احتلاماً فقال: [لَقَدِ ابْتُلِيتُ بِالاحْتِلاَمِ مُنْذُ وُلِّيتُ أَمْرَ النَّاسِ، فَاغْتَسَلَ وَغَسَلَ مَا رَأَى فِي ثَوْبِهِ مِنَ الاحْتِلاَمِ، ثُمَّ صَلَّى بَعْدَ ارْتِفَاعِ الضُّحَى مُتَمَكِّناً]. أخرجه مالك.

57. (3789)-Bir başka rivayette *"meni"* kelimesinden sonra şu ibare yer alır: "Halkın işini üzerime alalıdan beri ihtilam olmaya başladım" dedi. Derhal yıkanıp elbisesinde gördüğü bulaşığı yıkadı. Sonra kuşlukta güneş tam olarak yükselince namazını kıldı." [Muvatta, Tahâret 80, 81, 82, (1, 49).]

1- *Curuf*, Medine'ye Şam istikametinde üç mil mesafede bir yer adıdır.

2- Meni diye çevirdiğimiz kelime ihtilam şeklinde gelmiş, ihtilam eseri demektir, *meni* maksuddur.

3- Meninin Hz. Ömer nazarında necis olduğu anlaşılmaktadır. Bazı âlimlere göre, aslı itibariyle temiz sayılsa da bevl, mezi ve vedi yolundan çıktığı için necis addedilmesine kafidir.

4- Hz. Ömer'in: "Halkın işini üzerime aldığım günden beri ihtilam olmaya başladım" sözünün *Zürkânî'* de şöyle açıklandığını görürüz: "Doğruyu Allah bilir ya, bu hal, onun devlet işleriyle gece gündüz meşgul olup kadınlarını ihmal etmesinden ileri gelmiştir. Bu sebeple ihtilam olma hadisesi artmıştır."

5- Bazı âlimler, imam ve diğer memurların kendi dünyevî işlerine de zaman ayırması caizdir hükmünü çıkarmıştır.

6- *Zürkânî,* hadisi şerhederken Hz. Ömer'le ilgili olarak şunları kaydeder: "Dendi ki, Hz. Ömer Medine'ye gelen heyetlere yemek veriyor ve gönüllerini hoş etmek için oturup onlarla kendisi de yiyordu. Ancak, ondan gelen meşhur habere göre, halife olunca önceki yaşayış tarzını değiştirmemişti, o da herkes gibi yiyor, hususi yemek yaptırmıyordu. Böyle davranışı onlara örnek olup, israf yapmamayı öğretmek içindi. Muhtemelen, halkı bundan önce, darlık içindeydi, bu sebeple yağ ve tereyağı gibi şeyleri yemiyordu. Bu davranışıyla, az istihlakte diğer müslümanlar gibi olmayı hedefliyordu." Bu maksadla, tereyağı pahalı kaldığı müddetçe zeytinyağı yemeye azmedip, halk tereyağı yiyinceye kadar tereyağı yemekten imtina ettiğini belirten Zürkânî, Hz. Ömer'in halk zenginleşip tereyağı ve benzeri kıymetli yağlar yemeye başladıktan sonra onlardan yemeye başladığını kaydeder.

7- *Zürkânî,* hadisten şu hükmü de çıkarır: "Hz. Ömer'in namazı tek başına iade etmesi gösterir ki, imam unutarak yanlışlıkla cünüb veya abdestsiz olarak namaz kıldırır, cemaat de onun bu halini bilmeyerek namaz kılarsa, hatırlayınca imam iade etse de cemaate iade gerekmez, onların namazları sahihtir. Tabii ki, durumu bilirlerse onların namazı da bâtıl olur."

İmam Şâfiî ve *İbnu Nâfi* der ki: "İmama uyanlar bilmedikleri takdirde iki cihetinki de sahihtir. Zira cemaat, imamın halini bilmekle mükellef değildir. Sehv'de değil, taammüdde imam günahkar olur."

Ebu Hanîfe: "Her iki tarafın (yani hem imamın hem de cemaatin) namazı da bâtıldır. Çünkü cemaatin namazı imamın namazına bağlıdır" demiştir.

İKİNCİ FASIL

HAYIZLI VE NİFASLI KADINLARIN YIKANMASI

3790 ١ – عن عائشة رضي الله عنها: [أنَّ امرأةً من الأنصار سألت النبيَّ ﷺ عن غُسلها من المحيض: فأمرها كيف تغتسل. ثُمَّ قال: خُذي فِرصةً من مسكٍ فتطهَّري بها. قالت: كيف أتطهَّرُ بها؟ قال: تطهَّري بها. قالت: كيف؟ قال سبحان الله! تطهَّري. فاجتذبتها إليَّ. فقلتُ تتبَّعي بها أثر الدَّمِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

1. (3790)- *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Ensârdan bir kadın, Resûlullah, *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a hayızdan nasıl yıkanacağını sordu. Bunun üzerine, Aleyhissalâtu vesselâm da nasıl yıkanacaksa öyle emretti ve dedi ki:

"Miske bulanmış bir (bez, pamuk vs.) parçası al. Onunla temizlen!"

"Onunla nasıl temizleneceğim?" diye kadın tekrar sordu. Resûlullah: *"Onunla temizlen!"* buyurdu. Kadın tekrar etti: "Nasıl?"

Resûlullah:

"Sübhânallah!, temizlen!" dedi. (Baktım ki anlamıyor;) kadını kendime çektim ve: "O parçayı, kan bulaşığına tatbik etti" dedim..." [Buhârî, Hayz 13, 14, İ'tisam 24; Müslim, Hayz 60, 61, (332); Ebu Dâvud, Tahâret 122, (314, 315, 316); Nesâî, Tahâret 159, (1, 135-137).]

3791 ٢ – وفي أخرى: [خُذي فِرصةً مُمسَّكةً فتوضَّئي ثلاثاً ثُمَّ إنَّ النبيَّ ﷺ استحيا وأعرض بوجهه]. وهذا لفظ الشيخين.

2. (3791)- Diğer bir rivayette: *"...misklenmiş bir parça al, üç kere yıka!"* buyurdu. Sonra Aleyhissalâtu vesselâm utanarak yüzünü çevirdi" denmiştir. [Bu Sahîheyn'in metnidir.]

3792 ٣– ولمسلم في أخرى: [أنَّ أسْماءَ، وَهِيَ بِنْتُ شَكَلٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: سَأَلَت النَّبِيَّ ﷺ عَنْ غُسْلِ الْمَحِيضِ. فَقَالَ: تَأْخُذُ إحْدَاكُنَّ مَاءَهَا وَسِدْرَهَا فَتَطَهَّرُ فَتُحْسِنُ الطُّهُورَ فَتَصُبُّ عَلَى رَأْسِهَا فَتَدْلُكُهُ دَلْكاً شَدِيداً حَتَّى تَبْلُغَ شُؤُونَ رَأْسِهَا. ثُمَّ تَصُبُّ عَلَيْهَا الْمَاءَ. ثُمَّ تَأْخُذُ فِرْصَةً مُمَسَّكَةً فَتَطَهَّرُ بِهَا. قَالَتْ أسْمَاءُ: وَكَيْفَ أتَطَهَّرُ بِهَا؟ قَالَ سُبْحَانَ اللهِ! تَطَهَّرِي بِهَا. قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: كَأنَّهَا تَخْفَى ذلِكَ: تَتَبَّعِي بِهَا أثَرَ الدَّمِ، وَسَألَتْه عَنْ غُسْلِ الْجَنَابَةِ فَقَالَ: تَأْخُذُ مَاءً فَتَطَهَّرُ فَتُحْسِنُ الطُّهُورَ أوْ تَبْلُغُ الطُّهُورَ، ثُمَّ تَصُبُّ عَلَى رَأْسِهَا فَتَدْلُكُهُ حَتَّى يَبْلُغَ شُؤُونَ رَأْسِهَا، ثُمَّ تُفِيضُ عَلَيْهَا الْمَاءَ. فَقَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: نِعْمَ النِّسَاءُ الأنْصَارِ، لَمْ يَكُنْ يَمْنَعُهُنَّ الْحَيَاءُ أنْ يَتَفَقَّهْنَ فِي الدِّينِ].

«الفِرصةُ»: بكسر الفاء: القطعة من صوف أو قطن أو غيره.

و«شئونُ الرأس»: مواصل فتائل القرون وملتقاها، والمراد إيصال الماء إلى منابت الشعر مبالغة في الغسل.

3. (3792)-Müslim'in diğer bir rivayetinde metin şöyledir: "Esma -ki Bintu Şekel'dir- radıyallahu anhâ, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a, hayızdan nasıl yıkanacağını sormuştu. Şöyle cevap verdi:

"Sizden biri, suyunu ve sidresini alır, sonra temizlenir, ve temizliğini de güzel yapar. Sonra başına suyu döker, başını şiddetli şekilde eliyle ovalar, tâ ki su saçın diplerine kadar ulaşsın. Sonra üzerine su döker. Sonra misklenmiş bir (bez) parçası alır, onunla temizlenir!"

Esmâ: "Onunla nasıl temizlenir?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Sübhanallah! Onunla temizlen!"* dedi. Hz. Âişe radıyallahu anhâ -sanki sözünü gizlemek isteyerek (fısıldayarak)- kadına: "Onu kan bulaşığına tatbik et" dedi. Esma der ki: "Cenabetten yıkanma hususunda da sordum. Bana: *"Su al, temizlen ve temizliği güzel kıl veya temizliği mübalağalı yap, sonra başına su dök ve onu ovala, tâ su saç diplerine varıncaya kadar. Sonra üzerine su dök!"* dedi. Âişe radıyallahu anhâ devamla der ki: "Ensar kadınları ne iyi kadınlardı, haya onların dinlerini öğrenmelerine mâni olmadı." [Müslim, Hayz 61, (332).]

3793 ٤ - وعن أمية بنت أبي الصلت عن امرأة من بنى غفار قد سماها. قالت: [أَرْدَفَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلى حَقِيبَةِ رَحْلِه قَالَتْ: فَوَاللهِ لَنَزَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِلى الصُّبْحِ فَأَنَاخَ، وَنَزَلْتُ عَنْ حَقِيبَةِ رَحْلِه فَإِذَا بِهَا دَمٌ مِنِّي، وَكَانَتْ أَوَّلَ حَيْضَةٍ حِضْتُهَا: قَالَتْ: فَتَقَبَّضْتُ إِلى النَّاقَةِ وَاسْتَحْيَيْتُ. فَلَمَّا رَأَى رسولُ اللهِ ﷺ مَابِى، وَرَأَى الدَّمَ. قَالَ: مَالَكِ لَعَلَّكِ نَفِسْتِ؟ قُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ: فَأَصْلِحِي مِنْ نَفْسِكِ. ثُمَّ خُذِى إِنَاءً مِنْ مَاءٍ فَاطْرَحِي فِيهِ مِلْحاً. ثُمَّ اغْسِلِي مَا أَصَابَ الْحَقِيبَةَ مِنَ الدَّمِ. ثُمَّ عُودِى لِمَرْكَبِكِ. قَالَتْ: فَلَمَّا فَتَحَ رَسُولُ اللهِ ﷺ خَيْبَرَ رَضَخَ لَنَا مِنَ الْفَيْءِ قَالَتْ: وَكَانَتْ لاَ تَطَهَّرُ مِنْ حَيْضَةٍ إِلاَّ جَعَلَتْ فِي طَهُورِهَا مِلْحاً، وَأَوْصَتْ بِهِ أَنْ يُجْعَلَ فِى غُسْلِهَا حِينَ مَاتَتْ]. أخرجه أبو داود.

« نفِستِ المرأةُ »: بضم النون وفتحها مع كسر الفاء: إذا ولدت، وبفتح النون فقط: اذا حاضت:

« والرَّضْخُ »: العطاء القليل.

« والفَيْءُ »: مايحصل للمسلمين من أموال الكفار وديارهم بغير قتال.

4. (3793)- *Ümeyye Bintu Ebi's-Salt, Benî Gıfârlı* -isminde zikrettiği- bir kadından nakleder ki, kadın şöyle demiştir: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, beni devesinin döşüne serilen örtünün üzerine bindirdi." Kadın devamla der ki: "Allah'a yemin olsun, sabahleyin indi ve deveyi ıhtırdı. Ben de terkiden indim... Örtüde benden bulaşan kan vardı. Bu benim ilk hayız kanım idi. Görünce deveye doğru sıçradım ve utandım... Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bendeki bu hali farkedip, kanı da görünce:

"Neyin var? Belki de hayız oldun?" buyurdular. Ben "Evet!" dedim. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm: *"Öyleyse (hayız görenlerin tedbirlerine başvurarak) kendine çekidüzen ver. Sonra da bir su kabı al, içerisine tuz at. Sonra örtüye değen kanı yıka, sonra bineğine dön!"* ferman buyurdular.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Hayber'i fethettiği zaman ganimetten bize de bağışta bulundu.

(Ümeyye Bintu Ebi's-Salt) der ki: "(Gıfarlı Sahabiyye), suyuna tuz

katmadan hayız kanını yıkamazdı. Öldüğü zaman cenazesinin yıkanacağı suya da tuz atılmasını vasiyet etmiştir." [Ebu Dâvud, Tahâret 122, (313).]

AÇIKLAMA:

1- Son hadisle ilgili olarak Hattâbî der ki: *"Hadiste, elbisenin yıkanmasında ve kan bulaşığının temizlenmesinde suya tuz atıldığı görülmektedir. Halbuki tuz, bir gıda maddesidir. Öyleyse, bir çamaşıra sabun iyi gelmezse onun bal ile yıkanması caiz olur. Keza mürekkep değen bir şey de sirke ile yıkanabilir."* Hattabî bu misalleri zikrettikten sonra temizlik maddesi olarak, gerekiyorsa her çeşit gıda maddesinin kullanılabileceğine dair bir netice çıkarır.

2-Hadiste geçen *hakîbe,* devenin semerden sonra gelen arka kısmına serilen bir nevî çuldur. Resûlullah, kızı bunun üzerine oturtmuştur. Bunun üzerine oturanın normal havıd (semer) üzerinde oturanla teması mümkün değildir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

CUMA VE BAYRAM GUSLÜ

3794 ١- عن أبي سعيد رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: غُسْلُ الْجُمُعَةِ وَاجِبٌ عَلى كُلِّ مُحتَلِمٍ، وأَنْ يَستَنَّ، وأَنْ يَمَسَّ طِيباً إنْ وَجَدَ]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

1. (3794)- *Ebu Said* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cuma guslü her muhtelime (büluğa erene) vacibtir. Misvaklanması, bulduğu taktirde koku sürünmesi de öyle."* [Buhârî, Cuma 2, 3, 12, Ezan 161; Şehâdât 18; Müslim, Cuma 5, (846); Muvatta, Cuma 4, (1, 102); Ebu Dâvud, Tahâret 129, (341); Nesâî, Cuma 6, 8, (3, 92-93).]

3795 ٢- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّهُ عَنْه أنه كان يقول: [غُسْلُ الْجُمُعَةِ وَاجِبٌ عَلى كُلِّ مُحتَلِمٍ كَغُسْلِ الْجَنَابَةِ]. أخرجه مالك.

2-(3795)- *Hz. Ebu Hüreyre* radıyallahu anh derdi ki: "Cuma günü gusletmek, her muhtelim'e (büluğa ermiş kimseye) tıpkı cenâbet guslü gibi vacibtir." [Muvatta, Cuma 2, (1, 101).]

3796 ٣- وعن البراء بن عازب رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ حَقّاً عَلى الْمُسلِمِينَ أَنْ يَغتَسِلُوا يَومَ الجُمُعَةِ وَلْيَمَسَّ أَحَدُهُم مِنْ طِيبِ أَهْلِهِ فإنْ لَمْ يَجِدْ فَالْمَاءُ لَهُ طِيبٌ]. أخرجه الترمذي

3. (3796)- *Bera İbnu Âzib* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Müslümanların cuma günü yıkanmaları, üzerlerine hak olmuştur. Her biri ailesinin kokusundan sürünsün. (Koku) bulamazsa, su onun sürünme maddesi olsun. Yani hem yıkansın hem koku sürünsün, koku yoksa, artık, su (yıkanma) ile yetinsin."* [Tirmizî, Salat 381, (525).]

3797 ٤ – وعن ابن السباق: [أنّ رسولَ الله ﷺ قالَ في جُمْعَةٍ مِنَ الجُمَعِ: يَا مَعْشَرَ المُسْلِمِينَ! إنّ هذا يومٌ جعلَهُ اللهُ تعالى عيداً فاغْتَسِلُوا. وَمَنْ كانَ عِنْدَهُ طِيبٌ فَلاَ يَضُرُّهُ أنْ يَمَسَّ مِنْهُ، وعَلَيْكُمْ بالسِّوَاكِ]. أخرجه مالك.

4. (3797)- *Ubeydullâh İbnu's-Sebbâk* rahimehullah'tan gelen bir rivayette, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* cumalardan birinde şöyle buyurmuştur: *"Ey müslümanlar! Bu öyle bir gündür ki, Allah Teâlâ Hazretleri onu (sizlere) bayram kılmıştır, öyleyse yıkanın. Kimin yanında bir tîyb (sürünme maddesi) varsa ondan sürünmesinde bir zarar yoktur. Size misvakı da tavsiye ediyorum."* [Muvatta, Tahâret 113, (1, 65-66); İbnu Mâce, İkametu's-Salât 83, (1098). (İbnu Mâce'de rivayet mevsuldür).]

3798 ٥ – وعن ابن عمر وأبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهما قالا: [بينَا عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عنه يَخْطُبُ النَّاسَ يومَ الجُمُعَةِ إذْ دَخَلَ عُثْمانُ بنُ عفَّانَ فنَادَاهُ عُمَرُ: أيَّةُ سَاعَةٍ هذِهِ؟ فَقَالَ إنّي شُغِلْتُ اليَوْمَ فلَمْ أنْقَلِبْ إلى أهْلِي حَتّى سَمِعْتُ التَّأذِينَ، فلَمْ أزِدْ على أنْ تَوَضَّأْتُ فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عنه: والوُضُوءُ أيْضاً، وقَدْ عَلِمْتَ أنَّ رسُولَ الله ﷺ كانَ يَأمُرُنَا بالغُسْلِ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

5. (3798)- *İbnu Ömer* ve *Ebu Hüreyre* radıyallahu anhümâ anlatıyorlar: "Cuma günü, Ömer İbnu'l-Hattab hutbe verirken, Osman İbnu Affan mescide girdi. Ömer radıyallahu anh minberden ona seslendi. "Vaktin farkında mısın, (niye cumaya geciktin?)"

Hz. Osman:

"Bugün meşguliyetim vardı. Eve gelir gelmez ezanı işittim. Abdest almanın dışında bir oyalanmam da olmadı!" açıklamasında bulundu.

Hz. Ömer radıyallahu anh:

"Keza abdest(le yetinmen de bir eksiklik). Biliyorsun, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize yıkanmayı da emretmişti."

3799 ٦ – وفي حديث أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنه: [ألَمْ تَسْمَعْ رَسُولَ الله ﷺ يَقُولُ إذَا جَاءَ أحَدُكُمُ الجُمُعَةَ فَلْيَغْتَسِلْ].

6. (3799)- *Ebu Hüreyre*'nin bir hadisinde: "(Hz. Ömer, Hz. Osman'a:) "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Biriniz cumaya giderken yıkan-*

sın" dediğini duymadın mı?" demiştir. [Buhârî, Cuma 4; Müslim, Cuma 3, (845); Muvatta, Cuma 3, (1, 101, 102); Ebu Dâvud, Tahâret 129, (340); Tirmizî, Salât 255, (493).]

AÇIKLAMA:

1- Cuma günü müslümanın haftalık bayram ve tatil günüdür. O günün daha önce açıkladığımız[37] pekçok faziletleri vardır. Bunlardan biri cemaatle kılınan cuma namazı'dır. Bu namaz hutbeye bağlıdır. Münferid kılınamadığı için müslümanlar o vesile ile büyük cemaatler halinde bir araya gelirler. Bu toplanmada birbirlerini hiçbir surette rahatsız etmemelidirler. Resûlullah bu maksadla, en yeni, en temiz elbiselerin giyilmesini irşad buyurmuş, güzel koku sürülmesini tavsiye etmiş ve cuma guslü'nü emretmiştir. Bu irşadlara riayet edildiği takdirde, nezafet yönüyle cemaatten hâsıl olabilecek rahatsızlıklar asgariye düşecektir. *İbnu Hacer* der ki: *"Cuma günü gusül ve nezafetin emredilişindeki hikmetin cemaati kötü kokularla rahatsız etmemek olduğu anlaşılınca, namaza kadar gün boyu kirlenmekten kokan kimselerin, guslü, namaza gitme anına kadar te'hir etmeleri uygun olur. Nitekim, İmam Mâlik gusülle camiye gitme arasına fasıla girmemesi şartını bu mülahaza ile koymuş olmalı. Böyle yapılınca gusül ile hâsıl olan temizlik bozulmadan camiye gitme garantilenmiş olur."* İbnu Abdilberr guslü namazdan sonra yapan kimsenin cuma guslü yapmış sayılmayacağı, bu gusülle hadisteki emrin yerine gelmiş olmayacağı hususunda ülemanın icma ettiğini söyler. Keydedilen hadislerde görüldüğü ve müteakip bir kısım hadislerde de görüleceği üzere *Aleyhissalâtu vesselâm efendimiz* cuma günü yıkanma işine ayrı bir ehemmiyet atfetmiştir. Buna göre, her insan haftada en az bir sefer yıkanmalıdır, bunu da cuma gününe rastlatmalıdır (3806). Bazı hadislerde bu guslün, cenabetten temizlenme guslü gibi olması şeklinde ifade edilmiş, bazı âlimler, buna dayanarak, o gün temasta bulunmanın müstehab olacağını belirtmiştir. Bu irşad-ı nebevî, bir bakıma, cuma günü yıkanmayı garantilemeye yönelik bir tedbir olarak değerlendirilebilir.

2- Cuma guslünün, ehemmiyetini duyurma, fiiliyatını garantileme hususunda *Resûlullah*'ın yer verdiği bir başka tedbir, guslün hükmüyle ilgilidir. Yukarıda kaydedilen ilk iki hadiste görüldüğü üzere, birçok hadislerde vacib kelimesiyle ifade edilmiştir. *Vacib,* dinî bakımdan, yapılmadığı takdirde günahı gerektiren kesin bir emri ifade eder, tıpkı farz gibi... Nitekim 3798 numaralı hadiste, *Hz. Ömer*'in *Hz. Osman* gibi Ashab'ın önde gelen bir büyüğüne bu sebeple nasıl çıkıştığını gördük. Keza

37– 3042-3052 numaralı hadislere bakılsın.

3800 numaralı hadiste, Sahabe'nin cuma guslü farz mı değil mi münakaşasını yaptığını göreceğiz. Bir kısım fakihlerin farz ma'nâsında vacib olduğuna hükmetmiş olması da cuma guslü'nün ehemmiyetini göstermeye yeterlidir. Ancak şunu belirtelim ki, ekseri ülema cuma guslü'ne *"müstehab"* demiştir. Bunlar hadislerde gelen emir sigasını nedb'e, vücub sigasını te'kid'e hamlederek tevilde bulunurlar. Resûlullah'ın bu husustaki beyanları ve ısrarları çok da olsa, sadece nassların zahirini esas alan Zâhirîler ile *Ahmed İbnu Hanbel* gibi bazıları bu gusle farz derken, diğer imamlar sünnet-i müekkede demiştir.

3- Ülemâ cuma guslünün cuma namazına katılanlar hakkında teşrî edildiğini belirttikten sonra kadın ve çocuğa da gerekip gerekmediğini münakaşa etmiştir. *İbnu Hacer,* kadın ve çocuğa cuma farz değil ise de, cumanın faziletinden istifade maksadıyla cuma namazına katılacak olanların kim olursa olsun, cumanın diğer âdâbları meyanında cuma guslü'ne de riayet etmeleri gereğini kaydeder. Namaza sadece tesadüfen katılmış bulunanlardan bu gereğin düşeceğini belirtir. Ancak -İbnu Hacer'e göre zayıf addedilse de- bir kısım ülema cuma guslü'nün namaza değil, güne tabi olduğu kanaatindedir. Bunlara göre, o güne eren herkes gusletmelidir, namaza gitse de gitmese de, cuma namazı kendine farz olsa da olmasa da.

4- Yukarıda 3798 numarada kaydedilen rivayette, cuma hutbesi okuduğu sırada mescide giren *Hz. Osman*'a, *Hz. Ömer*'in "Niçin geciktin?" ma'nâsındaki hitabı basit bir sual olmayıp, bu davranışı reddetme, bu davranıştan dolayı Hz. Osman'ı tevbih etme, sigaya çekme ma'nâsında ciddi bir tavır almadır. Halife sıfatıyla Hz. Ömer'in izhar ettiği bu hal, cuma meselesinin şeriatteki ehemmiyetini anlama noktasında üzerinde durulması gereken bir husustur. Unutmayalım ki *Hz. Osman,* ashab arasında sıradan biri değil, ileri gelenlerden, itibarlı biridir. Farklı rivayetlerde gelen ziyadeler meseleyi daha vâzıh hale getirmektedir. Bir rivayette Halife-i zî-şan: "Namaza niye vaktinde gelmiyorsunuz?" diye sormuştur. Bir diğer rivayette: مَا بَالُ رِجَالٍ يَتَأَخَّرُونَ بَعْدَ النِّدَاءِ *"Şu erkeklere ne oluyor ki namaza ezandan sonra geliyorlar?"* demiştir.

Muhtemelen Hz. Ömer, bunların hepsini söylemiştir, ancak râviler, hatırlayabildiklerini rivayet etmişlerdir. Bir rivayette Hz. Osman'ın cevabı şöyledir: انْقَلَبْتُ مِنَ السُّوقِ فَسَمِعْتُ النِّدَاءَ *"Çarşıdan dönmüştüm ki ezanı işittim..."* Sadedinde olduğumuz rivayetteki: "Abdest alma dışıda bir oyalanmam olmadı" açıklaması *Hz. Osman*'ın, evde oyalanmayıp, abdesti alıp mescide hemen geldiğini ve hutbenin bidayetlerinde içeri girdiğini gösterir. Ancak *Hz. Ömer* buna rağmen sigaya çekmiştir.

Şunu da belirtelim ki: Hz. Ömer, *Hz. Osman*'ın cevabında ikinci bir hata daha tesbit etmiştir: Cumaya gelirken abdestle yetinmesi. Yani gerekli olan cuma guslünü terketmiş olması. Hz. Ömer, keza "abdest!" sözüyle: *"Gecikmekte mazursun ama ya guslü terketmen? Sen sadece erken gelme faziletini kaybetmekle kalmadın, guslü de terkedip abdestle yetindin. Burada da kayba uğradın"* demek istemiştir.[38] Rivayetler Hz. Osman'ın cevap verdiğini belirtmez. Belki de sükut ederek vakit hususundaki gafletini beyan etmekle bu ikinci sual de aynı şekilde özür beyan etmiş olduğuna hükmetmiştir. Zira guslün terki de vakti bilememe hususundaki gafletin bir neticesi olmuştur. Önceki cevabında ezanı işitince gusül yaparak hutbeye yetişme şıkkından ikincisini tercih etmiş olduğunun beyanı da mevcuttur. Esasen hadislerde hem hutbeye yetişme ve hem de gusletme her ikisine de teşvik edilmiştir. Hz. Osman bunlardan hutbeye yetişmeyi tercih etmiş olmaktadır.

5- *İbnu Ömer* hadisinden (3798) çıkarılan FAYDALAR'dan bazıları:

★ Hutbe okurken minberde ayakta durulur.

★ İmam, raiyyetinin durumuyla ilgilenir, onlara faydalı olan şekli hatırlatır, emreder. Faziletli hususu ihlal edenlere müdahale eder.

★ Hutbe esnasında emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerde bulunmak hutbe edebine aykırı değildir, hutbeyi ifsad etmez.

★ Hutbe sırasında hatibin müdahalesine muhatap olan kişi, hatibe cevap verebilir.

★ Yetkiliye, özür beyan edilir.

★ Cuma günü, ezandan önce meşguliyet mubahtır, hatta "namaza erken gelme", "cuma guslü yapma" gibi faziletleri terke müncer olsa bile. Çünkü *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) bu vak'adan sonra cuma günleri çarşının kapanmasını emretmemiştir. Hatta *İmam Mâlik* bu rivayete dayanarak cuma günü, ezandan önce çarşının kapatılmayacağı hükmünü vermiştir. Çünkü demiştir, *"Hz. Ömer zamanında açıktı, ve Hz. Osman gibi birisi çarşıya gitmiştir."*

★ Faziletli insanlar da çarşıya gidebilir, ticaret yapabilir.

★ Cumaya erken gitme fazileti ezandan önceki gelmede hâsıl olur.

38– Cuma guslü vacib değil diyenler bu hadisi delil gösterir. Ancak vacib diyenler Hz. Osman'ın sabahleyin gusletmiş olabileceğini söylerler ve delil olarak *"Hz. Osman radıyallahu anh'ın her gün gusletti̇ğini* "ifade eden rivayetleri gösterirler. Zira bazı rivayetler onun her gün mutlaka gusletti̇ğini beyan etmektedir. إِنَّ عُثْمَانَ لَمْ يَكُنْ يَمْضِي عَلَيْهِ يَوْمٌ حَتَّى يُفِيضَ عَلَيْهِ الْمَاءَ

3800 ٧- وعن عكرمة قال: [جاءَ ناسٌ مِنْ أهْلِ الْعِرَاقِ إلى ابنِ عبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهما فَقَالُوا: أتَرَى الْغُسْلَ يومَ الجُمُعَةِ واجِباً؟ قَالَ: وَلَكِنَّهُ أطْهَرُ وَخَيْرٌ لِمَنِ اغْتَسَلَ، وَمَنْ لَمْ يَغْتَسِلْ فَلَيْسَ عَلَيْهِ بِوَاجِبٍ، وَسأُخْبِرُكُمْ كَيْفَ بَدَأ الْغُسْلُ؟ كَانَ النَّاسُ مَجْهُودِينَ يَلْبَسُونَ الصُّوفَ وَيَعْمَلُونَ عَلَى ظُهُورِهِمْ، وَكَانَ مَسْجِدُهُمْ ضَيِّقاً مُقَارِبَ السَّقْفِ، إنَّمَا هُوَ عَرِيشٌ فَخَرَجَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فِي يَوْمٍ حَارٍّ وَعَرِقَ النَّاسُ فِي ذَلِكَ الصُّوفِ حَتَّى ثَارَتْ مِنْهُمْ رِيَاحٌ آذَى بِذَلِكَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً، فَلَمَّا وَجَدَ رَسُولُ اللهِ ﷺ تِلْكَ الرِّيحَ قَالَ: أيُّهَا النَّاسُ، إذَا كَانَ هذَا الْيَوْمُ فَاغْتَسِلُوا، وَلْيَمَسَّ أحَدُكُمْ أفْضَلَ مَا يَجِدُ مِنْ دُهْنِهِ وَطِيبِهِ. قَالَ ابنُ عباسٍ: ثُمَّ جَاءَ اللهُ تَعَالَى بِالْخَيْرِ وَلَبِسُوا غَيْرَ الصُّوفِ وَكُفُوا الْعَمَلَ وَوُسِّعَ مَسْجِدُهُمْ، وَذَهَبَ بَعْضُ الَّذِي كَانَ يُؤْذِي بَعْضُهُمْ بَعْضاً مِنَ الْعَرَقِ]. أخرجه الشيخان وأبو داود، وهذا لفظه.

7. (3800)- *İkrime* rahimehullah anlatıyor: "Iraklılardan bir grup kimse *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'a gelerek: "Cuma günü gusletmek vacib midir ne dersin?" diye sordu. *İbnu Abbâs* şu açıklamayı yaptı: "[Farz değil], ancak temizliğe çok uygundur ve gusleden için pek hayırlıdır. Yıkanmayan üzerine de vacib değildir. Ben size guslün nasıl başladığını anlatayım: "İnsanlar meşakkatli işler yapıyorlar ve yünlü elbiseler giyiyorlardı. Çalışmaları çoğunlukla sırtlarında yük taşımak şeklinde oluyordu. Mescidleri dardı ve tavan alçaktı, yani arîş (denen üzeri hurma dallarıyla örtülmüş çardak) şeklindeydi. Sıcak bir günde Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm (minbere) çıktı. Cemaat yün elbiselerin içinde terlemişti. (Terleri sebebiyle) onlardan çıkan kokular ortalığı sardı ve herkesi rahatsız etti. Koku Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a da uzanınca "Ey insanlar, bugün yıkanın. Ayrıca herkes, bulabildiği en güzel kokuyu sürünsün!" buyurdular."

İbnu Abbas açıklamasına devam etti: "Bilahare Cenab-ı Hakk'ın lütfu yetişti (bolluk arttı), herkes yünlüden başka elbiseler giydiler, çalışmaları hafifledi, mescidleri genişletildi. Birbirlerini rahatsız eden terlerin bir kısmı ortadan kalktı."

3801 ٨- وَلَفْظُ الشيخين عن طاوس قال: [قلت لابن عباس: ذَكَرُوا أنَّ النَّبيَّ ﷺ قَالَ:

اغتَسِلُوا يَوْمَ الجُمُعَةِ وَاغْسِلُوا رُؤُسَكُمْ وَإنْ لَمْ تَكُونُوا جُنُباً، وَأصِيبُوا مِنَ الطِّيبِ.

قال ابن عباس: أمَّا الغُسْلُ فَنَعَمْ. وأمَّا الطِّيبُ فَلاَ ادرِى].

8. (3801)- Sahîheyn'in Tâvus'tan kaydettikleri rivayette, Tâvus der ki: *İbnu Abbâs* radıyallahu anhümâ'ya sordum: "Halk, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Cuma günü yıkanın, başlarınızı da yıkayın, cünüb olmasanız dahi!. Ayrıca koku da sürünün!"* buyurduğunu söylüyorlar, (ne dersiniz, doğru mudur?)"

İbnu Abbâs şu cevabı verdi: "Guslü emretmesi doğrudur. Kokuya gelince, o hususta bir şey bilmiyorum!" [Ebu Dâvud, Tahâret 130, (353); Buhârî, Cuma 6; Müslim, Cuma 8, (848).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Sahîheyn'den kaydedilen vechinde yer alan *"cünüb olmasanız dahi cuma günü yıkanın!"* emri şöyle açıklanmıştır: "Cuma günü, cünübseniz yıkanın, cünüb değilseniz cuma için yıkanın."

2- Bu hadisten bazı âlimler şu hükmü çıkarmıştır: "Cuma günü cenâbet'ten yıkanmak, cuma guslü'nün de yerine geçer, cuma güslü'ne niyet etmiş olsa da olmasa da." Bunu şu sebeple kaydediyoruz: Bazı âlimler başka rivayetlerden hareketle, cenâbet'ten temizlenmek için yapılan guslün cuma guslü sayılmayacağı, cuma için müstakil bir gusül gerektiği hükmünü çıkarmıştır.

Bu mesele münakaşalı ise de, ülema umumiyetle şu hususta müttefiktir: "Fecir doğmazdan önce yapılan gusül cuma guslü sayılmaz."

3- "Cuma günü yıkanın" emrini, "başlarınızı da yıkayın" emrinin takip etmesinin mübalağa ve te'kid için olacağı ifade edilmiştir. Yani "Vücudunuzu tam olarak yıkayın, başa su döküp geçmek kafi değil, şayet örgülü ise saçlarınızı da açarak yıkamayı tam yapın, cuma guslü için de böylesi bir gusül muteberdir" denmek istenmiştir.

4- *Cuma guslü*'nün emredilişi ile alakalı olarak *İbnu Abbâs* radıyallahu anhümâ'nın yaptığı açıklama cuma guslü'nün mahiyet ve gayesini anlamada manidardır. Bir kısım âlimler, buna dayanarak cuma guslü'nün vacib olmamaktan öte, koku sürünerek, ter vs. kokusunu bastırmanın da bu guslün yerine geçebileceğini söylemiştir. Ancak bu çeşit aşırı iddialar reddedilmiştir.

Bir kısım hadisler, yıkanmayı emretmekle kalmamış, koku sürün-

meyi de emretmiştir. Öyleyse birinin, diğerinin de yerini tutması makul olamaz. Dinde esas olan, maslahatı sebebin yerine ikâme etmek değil, o işin asıl sebebi olan emr'i yerine getirmektir. Öyleyse Resûlullah'tan vârid olan emir, cuma günü gusletmektir, bunu bu niyetle yapan, sünnete uyarak ibadet yapmış olma ecrini alacaktır. "Ben zaten nazifim" düşüncesiyle koku sürünmekle iktifa eden kimse, bu ibadeti terketmiş ve faziletinden mahrum kalmış olur. Sırat-ı müstakim münferid fetvalarda değil, cumhurun fetvalarındadır.

5- *İbnu Abbâs* radıyallahu anhümâ'nın cuma günü koku da sürünme hususuyla ilgili soruya *"Bilmiyorum!"* diye cevap vermesi, ne kadar büyük de olsa Ashabtan bazılarının sünnette gelen her meseleyi bilmediğini, bilmeyince de hiç çekinmeden *"Bilmiyorum!"* dediğini, böyle bilmemelerin onların yüceliğine nâkisa olmadığını gösterir.

3802 ٩ – وعن سمرة بن جندب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: مَنْ تَوَضَّأَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَبِهَا وَنِعْمَتْ، وَمَنِ اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَالْغُسْلُ أَفْضَلُ]. أخرجه أصحاب السنن.

قوله « فبها ونعمت » أى فبهذه الخصلة، يعنى الوضوء ينال الفضل.

وقيل فبالسنة أخذ ونعمت السنة هذه.

9. (3802) -*Semüre İbnu Cündeb* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cuma günü kim abdest alırsa bununla (o, sünneti yerine getirmiş, fazilete ermiş) olur ve (sünneti yapmış olma) nimetine erer. Ama cuma günü kim de guslederse (bilsin ki) gusül daha faziletlidir."* [Ebu Dâvud, Tahâret 130, (354); Tirmizî, Salât 357, (497); Nesâî, Cuma 9, (3, 94).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, cuma guslünün vacib olmadığını, abdest almanın da onun yerine geçebileceğini ifade eden hadislerden biridir. Bazı âlimler فَبِهَا deki zamiri Sünnet olarak te'vil edip فَبِهَا ifadesini "Sünneti işlemiş olur" diye açıklığa kavuşturmuştur. *İbnu'l-Esir*, aynı ifadeyi *"Abdestle fazilete erer"* diye yorumlamıştır. Zamirin müennes olması göz önüne alınarak sünnet, haslet, fiil (amel) gibi ma'nâlara da te'vil edilmiştir.

Hadisin son cümlesi olan *"Cuma günü kim de guslederse (bilsin ki) gusül daha faziletlidir"* ifadesini değerlendiren Hattâbî: "Burada çok açık olarak abdestin cuma için kifayet edeceği beyan edilmiştir" der ve devam-

la: "Yine açıktır ki cuma guslü bir fazilettir, farîza değil" diye hükmeder. Tirmizî de aynı görüştedir.

"Bu hadis, cuma guslü'nün kişiye vacib olmaksızın fazilet taşıdığına delâlet eder" buyurur.

Bu rivayet birçok tarikten gelmiştir.

3803 ١٠ – وعن يحيى بن سعيد: [أنّه بلغه رسولَ الله ﷺ قال: مَا على أحدِكُمْ لَوْ اتّخذَ ثوبينِ لجمعتِه سوى ثوبَي مِهنتِه]. أخرجه مالك.

«المَهنة»: بفتح الميم وسكون الهاء: العمل والخدمة، وروى بكسر الميم.

10. (3803)- *Yahya İbnu Saîd* rahimehullah anlatıyor: "Bana ulaştığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: "Sizler, günlük iş takımınızdan hariç bir de cuma takımınız olsa ne kaybedersiniz?" [Muvatta, Cuma 17, (1, 110); Ebu Dâvud, Salât 219, (1078); İbnu Mâce, İkametu's-Salât 83, (1095).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste iki parçalı elbise ma'nâsına *sevbeyn* tabiri geçmektedir. Günümüzde altlı üstlü takım dediğimiz elbiseyi ifade eder. Bu *kamis* ve *rida'* veya *cübbe* ve *rida'*dan ibarettir.

2- Görüldüğü üzere, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, müslümanın haftalık bayramı olan cuma günlerinde giymek üzere husûsî bir elbise tavsiye etmektedir. Cuma ile ilgili olarak sadece yıkanmak, koku sürünmek, dişleri misvaklamak gibi bazı işler üzerinde durulmamış, bir de hususî takım tavsiye edilmiştir. Ülemanın da belirttiği gibi, bu tavsiye bir vecibe değil, imkanı olanlara bir irşaddır, istihbab ve tahsindir. Bu tavsiye sadece cumalara değil, bayramlara da şâmildir. Rivayetler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cuma ve bayramlarda en güzel elbiselerini giydiğini, sarık sarıp koku süründüğünü belirtir.

3804 ١١ – وعن نافع أن ابن عمر رضيَ الله عنهما: [كَانَ لاَ يَرُوحُ إلـى الجُمُعَةِ إلاَّ ادَّهَنَ وتَطَيَّبَ إلاَّ أنْ يَكُونَ حَرَاماً].

11. (3804)- *Nâfi'* rahimehullah der ki: "İbnu Ömer radıyallahu anhüma ihramlı olmadıkça yağlanıp kokulanmadan cumaya gitmezdi" [Muvatta, Cuma 17, (1, 110).]

AÇIKLAMA:

Önceki hadiste, *Resûlullah*'ın tavsiye buyurduğu hususun Ashab tarafından tatbik edildiğine *İbnu Ömer*'den bir örnek görmekteyiz. Yağlanma ve kokulanmayı beraberce yapması, bu davranışının cuma günü tezeyyün gayesini güttüğünü ifade eder. Selman-ı Farisî radıyallahu anh der ki: *"Kişi, cuma günü yıkanır ve elinden geldiğince paklanır, yağından yağ, evindeki kokudan koku sürünür çıkıp gider, iki kişinin arasını açmaksızın farz olan namazını kılar, imam konuşunca sessizce dinlerse bu cuma ile diğer cuma arasındaki (küçük) günahları mutlaka affedilir."*

3805 ١٢ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما: [أَنَّهُ كَانَ يَغْتَسِلُ يَوْمَ الفِطْرِ قَبْلَ أَنْ يَغْدُوَ إِلى المُصَلَّى].

12. (3805)- *İbnu Ömer* radıyallahu anhümâ'nın, Fıtır bayramında, musallaya gitmezden önce yıkandığı rivayet edilmiştir. [Muvatta, Iydeyn 2, (1, 177).]

3806 ١٣ – وعن جابر رَضِيَ اللّٰهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: عَلى كُلِّ رَجُلٍ مُسْلِمٍ فِي كُلِّ سَبْعَةِ أَيَّامٍ غُسْلُ يَوْمٍ؛ وَهُوَ يَوْمُ الجُمُعَةِ]. أخرجَ الثلاثة مالك.

13. (3806)- *Hz. Câbir* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: *"Her müslüman yedi günde bir kere yıkanmalıdır, bu gün de cuma günü olmalıdır."* [Nesâî, Cuma 8, (3, 93).]

DÖRDÜNCÜ FASIL

ÖLÜNÜN YIKANMASI VE ÖLÜ YIKAYANIN YIKANMASI

3807 ١ـ عن أم عطية الأنصارية رضي الله عنها قالت: [دَخَلَ عَلَيْنَا رسولُ الله ﷺ حِينَ تُوُفِّيَت ابنتُه فقال: اغسِلْهَا ثلاثاً، أو خمساً، أو أكثر من ذلك، إن رأيتنّ ذلك، بماءٍ وسِدرٍ. واجعلن في الآخرة كافوراً. فإذا فرغتنّ فآذنني. فلمّا فرغنا آذنّاه فأعطانا حقوه. فقال: أشعرنها إيّاه: يعني إزاره].

وزعم ابن سيرين. أن الأسيرين. أن الأشعار، ألفقنها فيه. وكذلك كان ابن سيرين يأمر المرأة أن تُشْعَرَ ولا تُؤزَّر.

1. (3807)- *Ümmü Atiyye el-Ensâriye* radıyallahu anhâ anlatıyor. "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kızı (Zeyneb radıyallahu anhâ) vefat ettiği zaman yanımıza girdi ve: *"Onu sidreli su ile üç veya beş veya - gerek görürseniz- daha fazla yıkayın. Sonuncu yıkamaya kâfûr koyun. Yıkama işini bitirdiğiniz mi bana haber verin!"* buyurdu. İşimiz bitince Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ı çağırdık. Bize kendi izarını verdi ve: *"Ona, önce bunu sarın!"* dedi."

3808 ٢ـ وفي أخرى: [اغسلنها وِتراً ثلاثاً، أو خمساً، أو سبعاً، أو أكثر من ذلك وبدأن بميامنها ومواضع الوضوء منها. وفيها قالت أمّ عطية: إنّهن جعلن رأس بنت النبيّ ﷺ ثلاثة قرون، نقضنه ثم غسلنه ثم جعلنه ثلاثة قرون. قال سفيان: ناصيتها وقرنيها].

2. (3808)-Bir diğer rivayette: *"Onu üç, beş, yedi ve daha fazla olmak üzere tek olarak yıkayın. Sağ tarafından ve abdest uzuvlarından yıkamaya başlayın"* buyurdu" demiştir. Aynı rivayette Ümmü Atiyye radıyal-

lahu anhâ: "Yıkayan kadınlar, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kızının başına üç örgü yaptılar. (Şöyle ki): Önce saçının örgülerini bozdular sonra yıkadılar, en sonda tekrar üç örgü yaptılar."

Süfyan der ki: "Örgünün ikisi yanda biri alnında idi."

3809 ٣– وفي أخرى: [فَضَفَرْنَا شَعَرَهَا ثَلاثَةَ قُرُونٍ وَأَلْقَيْنَاهَا خَلْفَهَا]. أخرجه الستة وهذا لفظ الشيخين.

3. (3809)-Bir diğer rivayette: "Biz saçına üç örgü yaptık ve örgüleri arkasına koyduk" denmiştir. [Buhârî, Cenâiz 12, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17; Müslim, Cenâiz 36, (939); Muvatta, Cenâiz 2, (1, 222); Ebu Dâvud, Cenâiz 33, (3142, 3143, 3144, 3145, 3146); Tirmizî, Cenâiz 15, (990); Nesâî, Cenâiz 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, (4, 28-32).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetlerde zikri geçen kimsenin ismi müphem olarak gelmiştir, "Resûlullah'ın bir kızı" şeklinde. Ancak bazı rivayetlerde Ebu'l-Âs *İbnu'r-Rebî'* radıyallahu anh'ın hanımı olan Zeyneb radıyallahu anhâ olarak tasrîh edilmiş ise de bazı rivayetlerde *Hz. Osman* radıyallahu anh'ın zevcesi olan Ümmü Külsüm radıyallahu anhâ olduğu belirtilmiştir. Ancak Müslim'in rivayetinde Zeyneb'in ismi geçer, bunun Zeyneb olması daha çok kabul görmüştür. *İbnu Hacer:* "...Ümmü Atiyye radıyallahu anhâ her ikisinin cenazesinde hazır bulunmuş olabilir" diyerek rivayetleri cem etmenin mümkün olduğunu söyler. Bu te'lifi makul kılan bir husus şudur: İbnu Abdilberr, bu hadislerin yegane râvisi durumundaki Ümmü Atiyye'nin cenazeleri yıkamayı meslek edinmiş birisi olduğunda cezmeder. Öyleyse her ikisinin de cenazesinde meslek icabı bulunmuş olmaktadır.

2- Cenazenin en az üç kere yıkanacağı, tek kılmak şartıyla beş, yedi şeklinde -duyulan ihtiyaca göre- daha fazla sayıda da yıkanabileceği belirtilmiştir.

3- Cenazeyi yıkamada su tek başına kafi geldiği halde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sidre ile yıkanmasını, sonuncu defa da suya kâfûr konmasını emretmiştir.

Sidre (cem'i sidr gelir), bir ağaç olup, kurutulup dövülen yaprakları yıkanmalarda sabun gibi temizlik maddesi olarak kullanılır.

Kâfûr: Hindistan'da yetişen bir ağacın zamkından yapılan beyaz renkli, kokulu bir maddedir. Cenazenin sonuncu defa bununla yıkanması, kokusu sebebiyledir.

Kadı İyaz, sidrenin kullanılmasının, cenazedeki bazı pisliklerin giderilmesi için birinci yıkamada kifayet edeceğini, müteakip yıkamalarda sidre kullanılmasına gerek olmadığını kaydeder. Sidrenin ayrıca, cenazenin bozulmasını geciktirme, şayet varsa bazı haşereleri izale etme gibi başka faydalarına da dikkat çeker. İbnu'l-Hümam der ki: "Hadis cenazeyi yıkarken temizlikte değil nezafette mübalağa etmenin matlub olduğunu ifade eder." Ona göre sadece su, tek başına temizlik için yeterlidir. Suyun ısıtılması, sidre ve kâfûr'un kullanılması gibi hususlar daha ziyade şer'an matlub olan nezafet ve nezâhetin artırılmasına yöneliktir.

Bazı âlimler, cesedin önce saf su ile yıkanıp kaba pisliklerinin giderilmesinin, sonra sidreli su ile yıkanıp temizliğin tamamlanmasının, en sonunda da kâfûrlu su ile yıkayıp kokulanmasının uygun olacağını söylemiştir. El-Hidâye'ye göre evla olanı ilk iki yıkamayı su ve sidre ile yapmaktır.

Şunu da belirtelim ki, bazı âlimler, hadisten her yıkamada sidreli su kullanma gereğini anlamıştır.

4- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* kendi izarını teberrüken veriyor ve bunun Hz. Zeyneb'in cesedine ilk sarılan şey olmasını söylüyor. Gerçi hadiste *"bunu ona şiâr yapın"* denmektedir. Şi'ar, Arapçada bedene ilk giyilen şey ma'nâsına gelir. Dilimizde "iç gömlek" tabiriyle karşılayabiliriz. Hadisteki: *"Ona şiâr yapın"* ifadesini, "Ona önce bunu sarın" diye çevirdik. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendi izarını kefenin altına şiâr kılınmak üzere vermesi, kızı Zeyneb'e bereket ulaşması gayesine matuf olmalıdır.

5-Hadiste Hz. Zeyneb radıyallahu anhâ'nın saçının üç örgü halinde tanzim edilip arka tarafına salındığı belirtilmektedir. Kurtubî, bu ameliyenin Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın emriyle mi, yoksa Ümmü Atiyye'nin şahsen istihsan ederek mi yaptığının rivayetlerde tasrih edilmediğini, iki halin de muhtemel olduğunu söyler. Netice olarak ülema, bu hususta ihtilaf etmiştir. Bazıları kadının saçlarının örülmesine karşı çıkmış, diğer bazıları da sadedinde olduğumuz hadisi esas alarak örülmesi gereğine hükmetmiştir. Evzâî ve Hanefilere göre kadının saçı-nın bir miktarı yüzüne, bir miktarı da arkaya salınır. Nevevî, Ümmü Atiyye'nin muamelesine Resûlullah'ın muttali bulunmuş ve takrir etmiş olması gereğine hükmeder. *İbnu Hacer* ise *Saîd İbnu Mansur*'un bir rivayetini kaydederek, meselenin Resûlullah'ın emrine dayandığını belirtir: عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ قَالَتْ: قَالَ لَنَا رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ اغْسِلْنَهَا وِتْرًا وَاجْعَلْنَ شَعْرَهَا ضَفَائِرَ "Onu üç kere yıkayın, saçını da örgüler halinde tanzim edin."

3810 ٤ - وعن أم قيس بنت محصن رضي الله عنها قالت: [توفي ابني فجزعت عليه فقلت للذي يغسله: لا تغسل ابني بالماء البارد فيقتله، فانطلق عكاشة ابن محصن إلى رسول الله ﷺ فأخبره بقولها. فتبسم ثم قال: ما قالت، طال عمرها؟ فلا نعلم امرأة عمرت ما عمرت]. أخرجه النسائي.

4. (3810)- *Ümmü Kays Bintu Mihsan* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Oğlum ölmüştü. Bu sebeble çok üzüldüm. Onu yıkayan kimseye: "Oğlumu soğuk su ile yıkama, oğlumu öldüreceksin!" dedim. Bunun üzerine *Ukkâşe İbnu Mihsan* radıyallahu anh hemen Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a gidip benim söylediklerimi haber verdi. Resûlullah tebessüm buyurup: *"Böyle mi söylüyor! Onun ömrü uzadı."* Biz, onun gibi uzun yaşayan bir başka kadın bilmiyoruz" dedi." [Nesâî, Cenâiz 29, (4, 29).]

AÇIKLAMA:

1-Bu rivayetin son kısmını, *İbnu Hacer*, el-İsâbe'de biraz farkla kaydeder. Buna göre "Biz, onun gibi uzun yaşayan bir başka kadın bilmiyoruz" cümlesi Hz. Peygamber'in sözü değildir, râvinin sözüdür. Halbuki yukarıdaki rivayette bu cümle, sanki Hz. Peygamber'in *"Böyle mi söylüyor, onun ömrü uzadı"* ifadesinin devamıdır ve hepsi Hz. Peygamber'in sözüdür. Ama, İsâbe'de araya konan قال (dedi ki) kelimesi ile, sözün devamı râviye ait olmakta, böylece hadis hem daha net bir ma'nâ kazanmakta, hem de Sindî'nin dediği gibi Resûlullah'ın bir mucizesi ortaya çıkmaktadır.

2- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ukkâşe'ye dediği "Böyle mi söylüyor...?" ifadesi taaccüp ifade eden bir istifhamdır. Dolayısiyle soğuk su ile cenaze yıkanmasını yadırgamamış, normal karşılamış olmaktadır. Ülema bunu cevaza hamletmiştir.

3811 ٥ - وعن أبي هريرة رضي الله عنه: [أن رسول الله ﷺ قال: من غسل الميت فليغتسل]. أخرجه أبو داود والترمذي.

وزاد: [ومن حمله فليتوضأ].

5. (3811)- *Hz. Ebu Hüreyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm): "Kim ölü yıkarsa, yıkansın"* buyurdular." Ebu Dâvud'un rivayetinde: *"Kim de cenaze taşırsa abdestlensin"* ziyadesi mevcuttur. [Ebu Dâvud, Cenâiz 39, (3161); Tirmizî, Cenâiz 17, (993).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, cenaze yıkayan kimseye gusletmeyi, taşıyana da abdest almayı emretmektedir. Hadis, muhtelif tariklerden de gelmiştir. Âlimler, hadisin sıhhatini mazbut bulmadıkları için hükmüyle amel hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Hadisle ilgili olarak Tirmizî şu açıklamayı yapar: "Hadis hasendir. *Ebu Hüreyre* radıyallahu anh'tan mevkuf (kendi sözü) olarak da rivayet edilmiştir. Ölüyü yıkayan kimse hakkında ülema ihtilaf etmiştir. Ashab ve daha sonra gelenlerden bir kısım ilim ehli: "Ölü yıkayana gusletmesi gerekir" demiştir, bazıları da, "Abdest gerekir" demiştir. İmam Mâlik: "Ölü yıkayanın gusletmesini müstehab addederim, bunu vacib görmüyorum" demiştir. Şâfiî'nin hükmü de böyledir. *Ahmed İbnu Hanbel:* "Kim ölü yıkarsa ona gusletmesinin vacib olmayacağını ümid ediyorum. Abdeste gelince, hakkında söylenebilecek şeyin en azıdır." İshak İbnu Râhûye: "Abdest gereklidir" derken, Abdullah İbnu Mübarek de: "Ölü yıkamaktan dolayı ne gusül, ne de abdest vardır" demiştir."

Bu görüşte olanlar, Beyhakî'nin İbnu Abbâs tarikinden kaydettiği bir rivayete daha dayanırlar. Orada *Resûlullah: "Ölülerinizi yıkama sebebiyle size gusletmek gerekmez. Ölüleriniz, tâhir olarak ölür, necis değillerdir. Ellerinizi yıkamak size kâfidir"* buyurmaktadır. *İbnu Hacer,* bu rivayetle *Ebu Hüreyre* rivayetinin arasını şöyle te'lif eder: "Ebu Hüreyre hadisindeki emir vücub değil nedb ifade eder, veya gusül ile, *İbnu Abbas* hadisinde tasrih edildiği üzere ellerin yıkanması kastedilmiştir."

3815 numarada kaydedilecek bir Muvatta rivayetine göre, Hz. Ebu Bekr radıyallahu anh vefat edince, hanımı Esma Bintu Umeys onu yıkar ve işi bitince etrafındaki muhacirlere sorar: "Bugün çok soğuk bir gün, ben oruçluyum da. Bana gusletmem gerekir mi?" Orada bulunanlar: "Hayır!" derler.

Şu halde, bu şekilde cenaze yıkayan kimseye gusül emrinin vücub değil, istihbab ifade ettiğine delâlet eden rivayetler mevcuttur. Öte yandan *Abdullah İbnu Mübarek* gibi, bazı büyükler de bunun müstehab bile olmayacağına kâil olmuşlardır.

Sadedinde olduğumuz hadisin mensuh olduğunu söyleyenler de çıkmıştır. Bazı âlimler nesh iddiasını reddederler. "Zanla nesh sübut bulmaz" derler ve hadisin ihticaca elverişli sıhhatte olmadığını söylerler.

Bu mevzuyu *İbnu Ömer*'den kaydedilen bir rivayet de aydınlatır: "Biz ölüyü yıkardık. (İşi bitince) bazılarımız yıkanırdı, bazılarımız yıkanmazdı."

Hattâbî der ki: "Ölü yıkamaktan gusül yapmanın veya taşımaktan dolayı da abdest almanın vacib olduğuna hükmeden tek fakih bilmiyorum. Bu meseledeki emir, istihbab için beyan edilmişe benziyor. Şu da mümkündür: Yıkayan kimseye yıkantı suyundan sıçramalar olmuştur, ölünün bedeninde yeri bilinmeyen bazı necaset bulaşığı vardır, böylece yıkayan kimseye pis su isabet eder, bu sebeple tam olarak arınmak için tepeden tırnağa bir gusülde bulunmak muvafık olur."

Hattâbî, taşıyanın abdest almasıyla ilgili emrin de şöyle bir açıklamaya dahi tabi tutulduğunu kaydeder: "Taşıyan abdestli olmalıdır, ta ki cenaze namazına katılabilsin."

3812 ٦- وعن ناجية بن كعب: [أَنَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: لَمَّا مَاتَ أَبُو طَالِبٍ أَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقُلْتُ: إِنَّ عَمَّكَ الشَّيْخَ الضَّالَّ قَدْ مَاتَ فَقَالَ: اذْهَبْ فَوَارِ أَبَاكَ، ثُمَّ لاَ تُحْدِثَنَّ شَيْئاً حَتَّى تَأْتِيَنِي فَوَارَيْتُهُ فَأَتَيْتُهُ فَأَمَرَنِي فَاغْتَسَلْتُ فَدَعَا لِي].

أخرجه أبو داود والنسائي.

«المُوارَاةُ»: السترِ، وأراد به الدفن.

6. (3812)- *Nâciye İbnu Ka'b* anlatıyor: "Hz. Ali radıyallahu anh dedi ki: "Ebu Tâlib ölünce *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip: "Dalâlette olan ihtiyar amcan öldü" dedim. Bana: *"Git babanı göm! Sonra, bana gelinceye kadar hiçbir şey yapma!"* buyurdular. Ben de gidip gömdüm ve *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip haber verdim. Bunun üzerine bana yıkanmamı emir buyurdular ve yıkandım... Sonra bana dua ediverdi [ancak duayı ezberleyemedim]." [Ebu Dâvud, Cenaiz 70, (3214); Nesâî, Tahâret 128, (1, 110), Cenâiz 84, (4, 79).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, *Hz. Ali* radıyallahu anh'ın babası ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da amcası olan *Ebu Tâlib*'in defniyle ilgilidir. Rivayet müşrik olarak öldüğünü tasrih eder ve yıkanmaksızın ve üzerine namaz kılınmaksızın defnedildiğini belirtir.

2- Rivâyet, *Resûlullah*'ın *Hz. Ali*'ye, definden sonra yıkanmayı emrettiğini ifade etmektedir. "Yıkanma işinin kâfir cenazesinin defniyle alakalı bir emir olabileceği ihtimaline temas edilmiştir." Değilse, önceki hadiste belirttiğimiz üzere müslüman cenazeye yapılan muamelelerden herhangi birisi sebebiyle kesin bir yıkanma emri vârid olmamıştır.

3-Hadisin sonunda köşeli parantez içerisinde kaydettiğimiz ziyade Nesâî'nin rivayetinde mevcuttur.

3813 ٧- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عنها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَغْتَسِلُ مِنْ أَرْبَعَةٍ: مِنَ الْجَنَابَةِ، وَلِلْجُمُعَةِ، وَمِنَ الْحِجَامَةِ، وَمِنْ غُسْلِ الْمَيِّتِ]. أخرجه أبو داود.

7. (3813)-*Hz. Âişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah, dört şeyden dolayı guslederlerdi: "Cenâbet, cuma, hacâmat, ölü yıkamak." [Ebu Dâvud, Cenâiz 39, (3160).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, hükümleri farklı olan dört ayrı yıkanmayı, aynı hükmü, aynı vasfı taşıyor intibaını verecek şekilde beraber zikretmiş durumdadır:

★ Cenabetten yıkanmak farzdır.

★ Cuma güslü'nü Resûlullah'ın yaptığını, istihbab olarak emir buyurduğunu daha önce belirttik.

★ Hacâmat(kan aldırma)tan sonraki gusül temizlik içindir. Hacâmat olan kimsenin üzerine kan sıçramaları olabilir, bundan emin olunamaz. Bu sebeple vacib olmaksızın nezafet maksadıyla istihbab olarak yıkanmak söylenmiş olabilir.

★ Ölü yıkama sebebiyle de yıkanmanın vacib olmayacağı hususunda ülemanın ittifakını yukarıda kaydettik.

Bu hadisin zayıf olduğuna da dikkat çekilmiştir.

3814 ٨- وعن نافع: [أنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: حَنَّطَ ابْناً لِسَعِيدِ بْنِ زَيْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَحَمَلَهُ. ثُمَّ دَخَلَ الْمَسْجِدَ وَصَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ]. أخرجه البخاري في ترجمة ومالك.

8. (3814)- *Nâfi* anlatıyor: "İbnu Ömer radıyallahu anhümâ, Saîd İbnu Zeyd'in bir oğlunu mübaşereten tahnît yaptı ve (kabre) taşıdı. Sonra mescide girip, abdest almaksızın namaz kıldı." [Buhârî, Cenâiz 8. Bab başlığında senetsiz olarak rivayet etmiştir. Muvatta, Tahâret 18, (1, 25).]

AÇIKLAMA:

1- Ölüyü tahnît etmek. Ölüyü kokulamak maksadıyla hanût (veya hınat) tatbik etmek. *Hanût:* "Ölünün kefen ve bedenine konulan kokulu maddedir. Resûlullah'a hangi Tanûtu daha çok seversiniz? diye sormuşlar da, *"Kâfûr!"* diye cevap vermiş. Bir başka rivayette Semud kavminin, hak-

larında azabın geleceğine kanaatleri hâsıl olunca, hemen Cife'ye dönüp pis kokmamak için kefenlenip sabır otuyla tahnitlendikleri belirtilir.

Şu halde hanût, ölüyü kokulamak ve hatta cesedin bozulmasını geciktirmek için ölüye tatbik edilen her çeşit koku maddesine denmiştir.

2- *Mübaşereten* demek, eli ölünün cesedine değerek demektir. İbnu Ömer tahnît işini, koku maddesini eliyle cesede sürerek yapmış olmalı. Âlimler, müslümanın ölümle necis olmayıp bilakis cesedinin temiz kaldığı hususundaki kabullerine, bu hadisi de delil kılarlar. "Şayet ceset temiz olmasaydı, *İbnu Ömer* elini değmekten sakınırdı veya değdikten sonra yıkardı" demişlerdir. Bu kanaatte olan âlimlere göre, *"Ölüyü yıkamaktan maksad temizlik değil, teabbüddür, yani yıkama emrini yerine getirmek suretiyle kulluk yapmak, ibadet ifa etmektir. Eğer ölünün cesedi necis olsaydı ne su, ne sidre ile ne de tek başına su ile yıkamakla temizlenmiş olmazdı."*

Şu halde bu rivayet 3811 numarada geçen hadisin zayıf olduğunu, hükmüyle amel edilmeyeceğini ifade eder. Zira Buhârî ve Muvatta'da yer almakla senet yönünden üstünlüğü açıktır.

3815 ٩ – وعن عبدالله بن أبي بكر بن محمد بن عمرو بن حزم: [إنَّ أسْماءَ بِنْتَ عُمَيْسٍ امْرَأةَ أبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عنهمَا: غَسَّلَتْ أبَا بَكْرٍ حِينَ تُوُفِّيَ. ثُمَّ خَرَجَتْ فَسَألَتْ مَنْ حَضَرَهَا مِنَ المُهَاجِرِينَ، فَقَالَتْ: إنِّي صَائِمَةٌ، وَإنَّ هذَا يَوْمٌ شَدِيدُ الْبَرْدِ فَهَلْ عَلَيَّ مِنْ غُسْلٍ؟ فَقَالُوا: لاَ]. أخرجه مالك.

9. (3815)- *Abdullah İbnu Ebî Bekr İbni Muhammed İbni Amr İbni Hazm* anlatıyor: "Hz. Ebu Bekr'in hanımı Esmâ Bintu Umeys radıyallahu anhümâ vefat ettiği zaman Hz. Ebu Bekr'i yıkadı. Sonra (dışarı) çıkıp, cenazenin yanında hazır bulunan muhacirlere: "Ben oruçluyum. Şu gün de, çok soğuk bir gün. Bana gusül gerekir mi?" diye sordu. Hepsi birden, "Hayır!" dediler." [Muvatta, Cenâiz 3, (1, 223).]

AÇIKLAMA için 3811 numaralı hadise bakılsın.

BEŞİNCİ FASIL

MÜSLÜMAN OLUNCA GUSÜL

3816 ١ - عن قيس بن عاصم رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [أَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ أُرِيدُ الإِسْلاَمَ. فَأَمَرَنِى أَنْ أَغْتَسِلَ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ]. أخرجه أصحاب السنن.

وفي رواية الترمذي والنسائي: [أَنَّهُ أَسْلَمَ فَأَمَرَهُ].

1. (3816)- *Kays İbnu Âsım* radıyallahu anh anlatıyor: "Müslüman olmak arzusuyla *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelmiştim. Bana su ve sidre ile yıkanmamı emir buyurdu." [Ebu Dâvud, Taharet 131, (355); Tirmizî, Salât 429, (605); Nesâî, Tahâret 127, (1, 109).]

Tirmizî ve Nesâî'nin bir rivayetinde: "(Kays) müslüman oldu, (Resûlullah) ona yıkanmayı emretti" denmiştir.

3817 ٢ - وعن عُثيم بن كثير بن كليب عن أبيه عن جده: [أَنَّهُ جَاءَ رسولَ اللهِ ﷺ فقَالَ: قَدْ أَسْلَمْتُ فقَالَ لَهُ رسولُ اللهِ ﷺ: أَلْقِ عَنْكَ شَعَرَ الْكُفْرِ. يَقُولُ: إِحْلِقْ قَالَ: فَأَخْبَرَنِى آخَرُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لآخَرَ مَعَهُ: أَلْقِ عَنْكَ شَعَرَ الْكُفْرِ وَاخْتَتِنْ]. أخرجه أبو داود.

2. (3817)- *Useym İbnu Kesîr İbni Küleyb an ebîhi an ceddihî*'nin anlattığına göre (ceddi Küleb), *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek: "Müslüman oldum!" der. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Üstünden küfür saçını at!"* der ve traş olmasını söyler, Useym'in babası dedi ki: "Bana bir başka (sahabî)nin bildirdiğine göre Aleyhissalâtu vesselâm, beraberinde olan bir diğerine de: *"Üzerindeki küfür tüyünü at ve sünnet ol!"* buyurmuştu." [Ebu Dâvud, Tahâret 131, (356).]

AÇIKLAMA:

Bazı âlimler bu hadislerden hareketle yeni müslüman olan bir kim-

seye yıkanmayı emretmek gerektiğini, bu nebevî emrin vücub ifade ettiğini söylemiştir. Ancak, *Hattâbî:* "Ülemanın çoğuna göre, bu yıkanmanın vacib olmayıp müstehab" olduğunu belirtir. İmam Şâfiî merhum: "Kafir müslüman olunca, bir de yıkanması hoşuma gider, şayet yıkanmasa cünüb sayılmaz, abdest alıp namaz kılması ona kafidir" demiştir.

Ahmed İbnu Hanbel ve *Ebu Sevr,* hadisin zâhirinden hareketle bir kafir müslüman olduğu vakit öncelikle yıkanmasının vacib olduğunu belirtirler. "Çünkü derler, kafirlik günlerinde, cima, ihtilam gibi yıkanmayı gerektiren hallerden uzak değildir. Ancak yıkanmaz, yıkansa bile ondan (bu yıkanma) sahih ve muteber olamaz. Zira cenâbetten yıkanmak, dinin farzlarından bir farzdır. Bu da, namaz ve zekat gibi, ancak imandan sonra makbuldür. O ise bu guslü, henüz imana girmezden önce yapmıştır."

İmam Mâlik de müslüman olunca kafirin yıkanması gerektiği görüşünde idi.

Şirkten henüz çıkmamış iken abdest alıp sonra müslüman olan müşrikin durumunda ihtilaf edilmiştir. Ashab-ı Re'y'den bazıları: "Müşrikken aldığı abdestle namaz kılabilir, ancak müşrikken teyemmüm etmiş idiyse, müslüman olunca bu teyemmümle namaz kılması caiz olmaz, su bulamazsa müslüman olunca yeniden teyemmüm yapar. Bunlara göre, aradaki fark şundan ileri gelir: Teyemmümde niyet esastır. Müşrik'in ibadet niyeti ise sahih olmaz. Halbuki su ile temizlik niyeti mütevakkıf değildir. Öyle ise müşrikken temizlik yapmış ise, bu tıpkı müslüman kimsenin temizliği gibi sahihtir.

İmam Şâfiî: "Bir kimse müşrikken abdest alsa veya teyemmüm yapsa sonra müslüman olsa, namaz için abdesti yenilemesi gerekir, teyemmüm de böyledir, aralarında fark yoktur." Ancak, müşrik cünüblükten yıkanıp müslüman olsa, bunun durumu hakkında Şâfiî'nin ashabı ihtilaf etmiştir. Bazıları, "yeniden gusül yapması vacibtir, tıpkı abdestte olduğu gibi" demiştir. Bu daha muvafık, daha doğru gözükmektedir. Bir kısmı da "İkisi arasında fark görüp her halukârda abdesti tazelemesi gerekir, ancak guslü yenilemesi gerekmez" demiştir. Hepsi şunu demekte ittifak eder: "Müslüman olur ve kendisine kafirken cünüblük isabet etmediğini yakinen bilirse, ona gusül gerekmez."

"Müslüman olunca, kafire yıkanması vacibtir" diyenlerin kavli, hadisin zahirine uygundur. Çünkü emrin hakikatı, aksine bir hüküm ifade ettiğini gösteren karîne olmadığı müddetçe, vücub ifade eder.

2-İkinci hadiste saç kesilmesi mevzubahistir. Âlimler, her müslüman

olan kimseye yıkanma gereği gibi bir de saçını traş etme diye bir vecibe yüklenmediğini, sadedinde olduğumuz hadiste geçen *"küfür saçı"*ndan muradın, küffâra alamet olan bir saç olacağını belirtmişlerdir. Nitekim hadiste *"saçını da kes"* denmemiş, *"küfür saçını kes"* denmiştir. Saçın küfre nisbet edilmiş olması *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın muhatabında küfre alamet olan hususî bir saçın varlığını ifade eder. Nitekim kâfirler, her beldede kendilerine has saç şekli tesbit etmişler, moda ortaya koymuşlardır. Mısır'da, Hindistan'da, saçın hiç kesilmeyen kısımları vardır. Zaman zaman traş olsalar bile, o hususi kısma dokunmazlar. Bu bir nevi onların dinlerinin, inançlarının bir gereğidir, milliyet sembolüdür. Şu halde böylesi bir kısım saç İslam'la küfür arasında bir alâmet-i farika olmaktadır. Şu halde, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm Üseym'in ceddine ve yanındakilere, böylesi bir alamet saçın kesilmesini emretmiş olmalıdır.

3- Hadis son kısmında *"sunnet ol!"* emri de yer almaktadır. Bazı âlimler buna dayanarak, müslüman olan kafirlerin bir de sünnet olmalarını vacib olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Ancak hadisin, zaaf sebebiyle, vücub tesbit edecek güçte olmadığını belirtmiştir.

ALTINCI FASIL

HAMAM HAKKINDA

3818 ١- عن عائشة رضي الله عنها: [أنّ رسول الله ﷺ: نَهَى الرِّجَالَ وَالنِّسَاءَ عَنْ دُخُولِ الْحمَّامِ: قَالَتْ ثُمَّ رَخَّصَ لِلرِّجَالِ أنْ يَدْخُلُوهُ في الْمآزِرِ].

1. (3818)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kadınları da erkekleri de hamama girmekten nehyetmişti. Sonradan, izarlarına sarınmış olarak erkeklerin girmesine izin verdi."

3819 ٢- وفي رواية [أنّ عائشة دخل عليها نسوةٌ من نساء أهل الشّام فقالت: لعلّكُنّ من الكُورة الّتي يدخلن نساؤها الحمّامات؟ قلن: نعم. قالت: أمَا انّي سمعتُ رسول الله ﷺ يقول: مامن امرأة تخلعُ ثيابها في غير بيتها إلاّ هتكت ما بينها وبين الله من حجاب]. أخرجه أبو داود والترمذي.

«الكُورة» اسمٌ يقعُ على جهةٍ من الأرضِ مخصوصةً كالشّام والعراق وفلسطين ونحو ذلك.

2. (3819)- Bir başka rivayette şöyle denmiştir: "Hz. Âişe radıyallahu anhâ'nın yanına, Şamlı kadınlardan bir grup girmişti. Hz. Âişe: "Sizler herhalde, hanımları hamamlara giren bölgedensiniz!" dedi. Kadınlar: "Evet!" diye cevap verdiler. *Hz. Âişe:* "Ama ben *Resûlullah(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Elbisesini evinden hariç bir yerde çıkaran her kadın, mutlaka Allah'la kendi arasındaki perdeyi yırtmış olur"* dediğini işittim" buyurdu. [Ebu Dâvud, Hammam 1, (4009, 4010); Tirmizi, Edeb 43, (2803, 2804).]

3820 ٣- وعن ابن عمرو بن العاص رضي الله عنهما: [أنّ رسُولَ الله ﷺ قال: ستُفتحُ لكُم أرضُ العجمِ، وستجدُونَ فيها بيوتاً يُقالُ لها الحمّامات فلا يدخلنّها الرِّجالُ إلاّ

بِالأُزُرِ، وَامْنَعُوا مِنْهَا النِّسَاءَ إلاَّ مَرِيضَةً أوْ نُفَسَاءَ]. أخرجه أبو داود.

3. (3820)-*Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Size Acem diyarının fethi müyesser olacak. Oralarda hammam denen evlere rastlayacaksınız. Sakın ola erkekler onlara izarsız girmesinler. Nifas veya hastalık hali dışında kadınların oralara girmesine izin vermeyin."* [Ebu Dâvud, Hammâm 1, (4011).]

3821 ٤- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قال: [مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلاَ يَدْخُلِ الْحَمَّامَ بِغَيْرِ إزَارٍ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلاَ يُدْخِلْ حَلِيلَتَهُ الْحَمَّامَ مِنْ غَيْرِ عُذْرٍ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلاَ يَجْلِسْ عَلَى مَائِدَةٍ يُدَارُ عَلَيْهَا الْخَمْرُ]. أخرجه الترمذي والنسائي.

4. (3821)-*Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah ve ahiret gününe inanan kimse izarsız hammâma girmesin. Kim Allah'a ve ahirete inanıyorsa, bir özrü olmadan hanımını hammâma sokmasın. Kim Allah'a ahirete, inanıyorsa üzerinde içki bulunan sofraya oturmasın."* [Tirmizî, Edeb 43, (2802); Nesâî, Gusl 2, (1, 198).]

AÇIKLAMA:

1- Bu dört rivayet *"hammâm"* üzerine. Bu rivayetlerde hamamların *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde Araplarca pek bilinmediğini, Acemler (gayr-ı Araplar) tarafından bilindiğini görmekteyiz. Buralara gitmek, önceleri erkek ve kadın bütün müslümanlara yasaklanmış olduğu halde, sonradan bazı kayıtlarla erkeklere serbest kılınmıştır. İzarlarına sarınmış olarak girmek... İzar, belden aşağıyı örten giyecek olduğuna göre, avret yerlerini açarak hamamlara gitmek yasaklanmış olmaktadır. Allah'a ve ahirete inanan her müslüman avret yerlerini hamamlarda bile açmamalıdır. Şu halde hadisler, avret yerlerini açarak hamama gitmeyi kesin bir dille haram kılmaktadır.

2- Kadınların hamama gitmesi meselesine gelince, bazı hadisler mutlak olarak tahrim ederken (1, 2 ve 4. hadisler), bir hadiste de (3. hadis) tedaviye yönelik bir özre binaen kadınların da hamama gitmesine ruhsat tanıyor. Şu halde izarlı ve tesettürlü de olsa, kadınların hamama gitmeleri zaruret olmadıkça haram edilmiş olmaktadır.

Gazalî'nin kaydına göre, Ashab, *Şam*'da hamamlara gidince, bir kısmı:

"Şu hammam denen evler ne iyi yerdir, orada bedeni kirden temizliyoruz" demişlerdir. Bir kısmı da: "Şu hammam denen evler ne kötü yerdir, avretler açılıyor, haya gidiyor" demiştir. Gazali: "Afetinden kaçınıldığı takdirde, (temizlik, tedavi gibi bir) faide düşünerek gitmede bir beis yoktur" der.

Bazı şârihler kadınlar hakkında yasaklanmasını şöyle izah etmiştir. "Çünkü onların bedenlerinin her tarafı avrettir, örtülmesi farzdır, hiçbir yerlerinin zaruret olmadıkça açılması caiz değildir. Hastadır, tedavi için girer veya nifastan çıkmıştır, temizlenmek için girer. Veya cünübtür, hava soğuktur, su ısıtma imkanı yoktur ve soğuk su kullanması halinde zarar göreceğinden korkulmaktadır. Bu gibi zaruretler karşısında kadınların avretlerini örtmeleri kaydıyla girmelerine izin verilmiştir."

Görüldüğü üzere hamamlar, kadınlar hakkında da mutlak olarak haram kılınmamıştır.

DOKUZUNCU BAB
HAYIZ HAKKINDADIR

(Bu babta iki fasıl var)

BİRİNCİ FASIL

HAYIZLILARLA İLGİLİ AHKÂM

İKİNCİ FASIL

MÜSTEHÂZE VE NİFAS HALLERİ

UMUMÎ AÇIKLAMA

Hayz, kelime olarak akmak demektir. Örfte kadınların belli yerlerinden muayyen vakitlerde kanlarının akmasıdır. Dilimizde ay hali veya aybaşı hali veya âdet hali de denir. Hayız gören kadına Arapça olarak hâiz denilir. Aslında hâiz, ism-i fail ve müzekkerdir. Ancak bu hal kadınlara mahsus olduğu için haize denmeksizin, hâiz'le kadın kastedilir. Kur'an'da mahîz kelimesi hayz ma'nâsında kullanılmıştır. Bu halle ilgili olarak âyette şöyle buyurulur: **"(Ey Muhammed!) Sana kadınların aybaşı hali (mahîz) hakkında da sorarlar. De ki: "O bir ezadır. Aybaşı halinde iken kadınlardan uzak kalın, temizlenmelerine kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri zaman Allah'ın size buyurduğu yoldan yaklaşın." Allah şüphesiz daime tevbe edenleri sever, temizlenenleri de sever"** (Bakara 222).

Hayız hali, kadınlarda büluğ yaşı ile başlar ve yeis hali denen hamilelikten ümid kesilme devresine kadar devam eder.

Hayız (veya âdet) hali, kadınlarda en az dokuz yaşında görülmeye başlar. İstisnâî durumlarda da olsa altı yaşında da adet halinin olabileceği kabul edilmiştir. Bu hal normal olarak elli veya ellibeş yaşına kadar devam eder. Daha evvel âdet halinin kesildiği de olur. Âdet halinin kesilmesine iyâs denir. Bu maksadla iyâs yaşı veya *sinn-i iyâs* tabirleri kullanılır. Bu yaşa ulaşan kadına da âyise denir.

Âdet müddeti, mezheplere göre farklı olabilir. Şâfiîlere göre bu müddetin en az sınırı bir gün bir gece, en çoğu on beş gündür. Mâlikîlere göre ise, en azı, kanı görecek kadar zamandır. Bir saat bile olabilir. Âdet müddeti Hanefîlere göre en az üç gün üç gece yani yetmişiki saat, en fazla on gün on gecedir, yani ikiyüzkırk saattir. Bu iki müddet arasında görülecek kanlar âdet kanı sayılır. Bu müddet esnasında kanın devamı şart değildir, zaman zaman kesilebilir. Sözgelimi bir kadın üç gün kan

görüp sonra iki gün kesilse, sonra tekrar üç gün görse, bu sekiz günlük müddet onun âdet süresini teşkil eder. Kadının takarrur eden müddetinden fazla kan gelecek olursa o kan âdet kanı sayılmaz. Mesela bir kadının mutad kan görme müddeti yedi olarak takarrur etti ise, sekizinci ve dokuzuncu... günlerde göreceği kan istihâze kanıdır, bir özre bağlı olarak gelmektedir.

Bazı kadınlarda âdet günleri sabit değildir, devamlı değişir. Bunlar bir ay beş, bir başka ay altı veya daha fazla günlerde kanama görebilirler. Bu durumlarda ihtiyatla hareket edip, böyle bir kadın altıncı gün yıkanır, namazını kılar, çünkü bunun istihâze kanı olma ihtimali var. Müddet uzaması -veya kısalması- üst üste iki ay devam edince müddetin değiştiğine hükmedilir. Mutaddan fazla olan kanama on güne çıksa bunun âdet olması melhuzdur, on günü taşarsa âdet sayılmaz. Mesela mutadı yedi gün olan bir kadının kanaması on gün devam etse bu hayz sayılır, onbir gün devam etse, yediden fazlası istihâze kanı sayılır. Böyle değerlendirmenin sebebi, hayz halinin on günden fazla olmayacağının kabul edilmesinden ileri gelir.

Hayız halinde namaz, oruç gibi ibadetler terkedilir, zevciyat muamelesi yapılamaz, Kur'an okunamaz, Mushaf'a el sürülemez, camiye girilemez, Kabe tavaf edilemez.

Görüldüğü üzere, hayz hali ile ilgili bilinmesi gereken bir kısım ahkam vardır. Her müslüman erkek kadının bunları bilmesi gerekir. Teferruat için mutlaka ilmihal kitaplarına müracaat edilmelidir.

BİRİNCİ FASIL

HAYIZLI VE HAYIZLIYLA İLGİLİ HÜKÜMLER

3822 ١- عن أنس رضي الله عنه: [أنَّ الْيَهُودَ كَانُوا إذَا حَاضَتِ الْمَرْأةُ فيهِمْ لَمْ يُؤاكِلُوهَا وَلَمْ يُجَامِعُوهَا فِي الْبُيُوتِ فَسَأَلَ أصْحَابُ النَّبِيِّ ﷺ فَأنْزَلَ اللّهُ تَعالَى: وَيَسْألُونَكَ عَنِ المَحِيضِ؟ قُلْ هُوَ أذىً فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ إلى آخر الآية. فَقَالَ: رَسُولُ اللّهِ ﷺ: اصْنَعُوا كُلَّ شَيْءٍ إلاَّ النِّكَاحَ. فَبَلَغَ ذلِكَ الْيَهُودَ. فَقَالُوا: مَا يُرِيدُ هذَا الرَّجُلُ أنْ يَدَعَ مِنْ أمْرِنَا شَيْئاً إلاَّ خَالَفَنَا فِيهِ فَجَاءَ أُسَيْدُ بْنُ حُضَيْرٍ وَعَبَّادُ بْنُ بِشْرٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهُمَا. فَقَالاَ يَا رَسُولَ اللّهِ: إنَّ الْيَهُودَ تَقُولُ كَذَا كَذَا، أفَلاَ نُجَامِعُهُنَّ؟ فَتَغَيَّرَ وَجْهُ رَسُولِ اللّهِ ﷺ حَتَّى ظَنَنَّا أنَّهُ قَدْ وَجَدَ عَلَيْهِمَا فَخَرَجَا فَاسْتَقْبَلَتْهُمَا هَدِيَّةٌ مِنْ لَبَنٍ إلى رَسُولِ اللّهِ ﷺ فَأرْسَلَ فِي آثَارِهِمَا فَسَقَاهُمَا فَعَرَفَا أنَّهُ لَمْ يَجِدْ عَلَيْهِمَا]. أخرجه الخمسة إلا البخارى، وهذا لفظ مسلم.

« وَجَدَ عَلَيْهِ » يجد موجدة إذا غضب.

1. (3822)- *Hz. Enes* (radıyallau anh) anlatıyor: "Yahudilerin şöyle bir âdeti vardı: İçlerinde bir kadın âdet görmeye başlayınca, onunla beraber yiyip içmezler, evlerde beraber oturup kalkmazlardı. Bu durumu Ashab (radıyallahu anhüm) *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a sordular. Bunun üzerine Cenâb-ı Hakk şu âyeti inzal buyurdu. (Meâlen): **"(Ey Muhammed!) Sana kadınların aybaşı halinden sorarlar. De ki: "O bir ezadır. Aybaşı halinde iken kadınlardan uzak kalın. Temizlenmelerine kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri zaman Allah'ın size buyurduğu yoldan yaklaşın..."** (Bakara 222) âyeti üzerine *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*: "Kadınlarınızla nikah (zevciyat mu-

amelesi) dışında her şeyi yapın!" buyurdu. Bu ruhsat yahudilere ulaşınca: "Bu adam ne yapmak istiyor? Bize muhalefet etmediği bir şey bırakmadı!" dediler. (Bu sözü işiten) *Üseyd İbnu Hudayr* ve *Abbad İbnu Bişr* (radıyallahu anhümâ) gelerek: "Ey Allah'ın Resûlü! yahudiler şöyle şöyle söylüyorlar" diye haber verdiler. "Biz kadınlarla beraber oturup kalkmıyacak mıyız?" dediler. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın rengi öylesine değişti ki, biz onlara kızdığını zannettik. Onlar da hemen çıkıp gittiler. Derken onlar yolda Resûlullah'a gönderilen hediye sütle karşılaştılar. Resûlullah o sütü hemen bunların peşisıra içmeleri için gönderdi. Böylece anladılar ki, *Aleyhissalâtu vesselâm* kendilerine gücenmemiştir." [Müslim, Hayz 16, (302); Ebu Dâvud, Nikah 47, (2165); Tirmizî, Tefsir, Bakara, (2981); Nesâî, Tahâret 181, (1, 152).]

AÇIKLAMA:

1- Şârihler, Ashab'ın sualinin âyetin nüzulünden önceye aid olduğunu, bunu "önceki şeriatler bizim de şeriatimizdir" inancına binaen sormuş olabileceklerini belirtir.

Nevevî, âyette geçen birinci mahîz'den muradın kan olduğunu belirtir. İkincisi ihtilaflıdır. Umumiyetle hayız olduğu kabul edilmiştir. Ferc olduğunu, hayız zamanı olduğunu söyleyen âlim de vardır.

Useyd ile *Abbâd* (radıyallahu anhümâ)'nın, "Hayızlı kadınlarla beraber oturup kalkmıyalım mı?" sözüyle neyi kastettiklerinde âlimler ihtilaf etmiştir. Bazıları, *"maksad, kadınlarla bir arada yaşamak, beraber yiyip içmek"* derken, bazıları da "münasebet-i cinsiyedir" demiştir. Muhtemelen bunlar, yahudilere muhalefeti bu meselede de sürdürüp kadınlarla cinsî münâsebeti devam ettirme ruhsatı almak istemişler, ancak bu arzuları şeriat-ı İslamiye'ye muhalif olduğu için Resulullah aleyhissalâtu vesselam'ın canı sıkılmış ve öfkesinden rengi değişmiştir.

Yine de *Aleyhissalâtu vesselâm*, Ensar'ın yüce şahsiyetinin gönüllerini hoş etmeyi ihmal etmemiş, peşlerine gönderdiği sütle, haklarındaki iltifat-ı nebevîyenin devam etmekte olduğunu ihsas buyurmuştur.

3823 ٢ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قالَ: مَنْ أَتَى حَائِضاً فِي فَرْجِهَا، أَوِ امْرَأَةً فِي دُبُرِهَا، أَوْ كَاهِناً فَقَدْ بَرِئَ مِمَّا أُنْزِلَ عَلَى مُحَمَّدٍ ﷺ]. أخرجه الترمذي.

2. (3823)- Hz. Ebu Hüreyre radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim hayızlının fercine veya bir kadının dübürüne (arka uzvuna) temas ederse veya kahîne uğrarsa Mu-*

hammed'e indirilenden teberrî etmiş (yüz çevirmiş) olur." [Tirmizî, Tahâret 102, (135); İbnu Mâce, Tahâret 122, (639).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* efendimiz, bu hadislerinde, dîn-i mübîn-i İslam'ın yasakladığı üç ameli şiddetli bir üslubla reddetmektedir:

★ Hayızlı kadınla münasebet-i cinsiyye.

★ Kadınlara arka uzuvdan temas.

★ Gaybî umuru öğrenmek veya bir işe karar vermede yardımını te'min gibi bir maksadla kahine müracaat etmek.

Bu ameller, hadiste, İslam'dan yüz çevirmek olarak tavsif ediliyor.

Tirmizî: "Bu hadisin ma'nâsı tağliz (yani yasakta şiddetli bir üsluba yer vermek)'dir" dedikten sonra: "Nitekim Resulullah'tan şu hadis rivayet edilmiştir: "Kim hayızlı kadına temas ederse bir dinar tasadduk etsin" der."

Sadedinde olduğumuz hadisten maksadın tekfir değil, tağlîz olduğunu belirtme sadedinde *Tirmizî* der ki: "Hayızlı kadına temas küfrü gerektiren bir amel olsaydı, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, bu günah için kefarette bulunmayı emretmezdi."

2- Kadınlara arka uzvundan teması dinimiz şiddetle yasaklar. Bu davranış, münasebet-i cinsiye âdâbını tesbit eden âyete de aykırıdır: نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ اَنّٰى شِئْتُمْ "**Kadınlarınız sizin tarlanızdır, tarlanıza istediğiniz gibi gelin, (çocuk yaparak) istikbal için hazırlıklı olun, Alah'tan sakının (kadına bu âdâba uymayan temasta bulunmayın)**" (Bakara 223).

Resûlullah bir hadislerinde: *"Hanımına arka uzvundan temas edenin yüzüne Allah bakmaz"* der. Böyleleri bazı hadislerde "...mel'un" olarak tavsif edilmiştir.

3- Kâhin meselesi daha önce çok geniş şekilde geçmiş olmakla birlikte, burada kısaca şu açıklamayı *Cezerî*'den kaydediyoruz: "Kâhin, gelecek zamanda olacak hadiselerden haber veren, gizli şeyleri (esrarı) bilme iddiasında bulunan kimsedir. Araplarda bu evsafta meşhur kâhinler vardı. Şıkh ve Satîh vs. gibi... Bunlardan bazıları emirleri altında cinnî ve hüddam bulunduğunu, kendileri ne gaybtan haber getirdiğini iddia eder. Bir kısmı bazı ön işaretlerden hareketle, olacağı bildiklerini söylerler. Mesela soru sahibinin sözünden, davranışından, halinden hareketle

sorulan şeyin yerini bildiklerini iddia ederler. Bunlara daha ziyade arrâf denir: Çalınan veya kaybedilen bir eşyanın yerini bildikleri hususundaki iddia sahipleri gibi." Sadedinde olduğumuz hadis "kâhine gelen" demekle kâhin, arrâf, müneccim, falcı vs. gibi değişik adlar altında gaybî bilme iddiasında bulunan bütün insanları kasdeder.

4- *Tirmizî*'nin dediği gibi hadiste esas olan tağlîz ve teşdîd olmakla birlikte bası şârihler şöyle demiştir: *"Helal addederek arka uzuvdan temas veya kâhinin söylediğini tasdik maksadıyla ona gelmek bunların haramiyetini inkar etmektir; bu durumda küfür (te'vil edilmez), zahirine hamledilir. "Helal addetme" ve "tasdik etmek" olmadığı takdirde bu fiillerin hükmü küfran-ı nimet olarak tevil edilir."*

3824 ٣- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَتْ إِحْدَانَا إِذَا كَانَتْ حَائِضاً وَأَرَادَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ يُبَاشِرَهَا أَمَرَهَا أَنْ تَتَّزِرَ بِإِزَارٍ فِي فَوْرِ حَيْضَتِهَا ثُمَّ يُبَاشِرُهَا وَأَيُّكُمْ يَمْلِكُ إِرْبَهُ كَمَا كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَمْلِكُ إِرْبَهُ]. أخرجه الستة، وهذا لفظ الشيخين.

وفي رواية أبي داود: [فِي فَوْحِ حَيْضَتِهَا].

3. (3824)- *Hz. Âişe* (radıyalllahu anhâ) anlatıyor: "Bizden biri hayızlı olur, *Resûlullah (aleyhissalâtu ve vesselâm)* da onunla mübaşeret etmek dilerse, ona, hayız olur olmaz izarını bağlamasını emreder, sonra mubaşeret ederdi. Sizden hanginiz, nefsine, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nefsine hâkim olduğu kadar hâkim olur?"

Ebu Dâvud'un bir rivayetinde, "fevr" (evvelinde -ki "hayz olur olmaz" diye karşıladık-) yerine "fevh" denilmiştir (ki bu da "çoğunda" ve "evvelinde" ma'nâsına gelir).

3825 ٤- وفي رواية النسائي عن جميع بن عمير قال: [دَخَلْتُ عَلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا مَعَ أُمِّي وَخَالَتِي فَسَأَلَتَاهَا كَيْفَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَصْنَعُ إِذَا حَاضَتْ إِحْدَاكُنَّ؟ قَالَتْ: كَانَ يَأْمُرُنَا إِذَا حَاضَتْ إِحْدَانَا أَنْ تَأْتَزِرَ بِإِزَارٍ وَاسِعٍ ثُمَّ يَلْتَزِمُ صَدْرَهَا وَثَدْيَهَا].

4. (3825)- Nesâî'nin Cümay' İbnu Umayr'dan kaydettiği bir rivayette şöyle denmiştir: "Ben, annem ve teyzemle birlikte Hz. Âişe (radıyallahu anha)'nin yanına girdim. Onlar *Hz. Âişe*'ye: "Hayızlı iken, sizlerle Aleyhisalâtu vesselâm ne şekilde mübaşerette bulunurdu?" diye sordular. Âişe validemiz:

"Hayız olduğumuz zaman bize, geniş bir izar giymemizi emreder, sonra sîne ve göğsümüze iltizâmda (temasta) bulunurdu."

3826 ٥– وعند مالك: [أنَّ عُبَيْدَ اللهِ بنِ عَبْدِاللهِ بنِ عُمَرَ، أرْسَلَ إلى عَائشَةَ يَسْألُهَا: هَلْ يُبَاشِرُ الرَّجُلُ امْرَأتَه وَهِيَ حَائِضٌ؟ فَقَالَتْ: لِتَشُدَّ إزَارَهَا عَلى أسْفَلِهَا ثُمَّ يُبَاشِرُهَا إنْ شَاءَ].

5. (3826)- Muvatta'nın rivayetinde şöyledir: "Ubeydullah İbnu Abdillah İbni Ömer (radıyallahu anhümâ), Hz. Âişe'ye göndererek -kişi, hayızlı olan hanımıyla mubaşerette bulunabilir mi?- diye sordurdu. Hz. Âişe radıyallahu anhâ: "Kadının alt kısmına izarını bağlatsın sonra onunla mubâşerette bulunsun" cevabını verdi."

3827 ٦– وفي رواية لأبي داود والنسائي. [أنَّ رسـولَ اللهِ ﷺ كَانَ يُبَاشِرُ الْمَرْأةَ مِنْ نِسَائِهِ وَهِيَ حَائِضٌ إذَا كَانَ عَلَيْهَا إزَارٌ إلى أنْصَافِ الْفَخِذَيْنِ والرُّكْبَتَيْنِ مُحْتَجِزَةً].

«فور حَيضتها، وفوح حَيضتها» بالراء والحاء المهملتين: أى أوله ومعظمه.

و«الاحتجاز» شد الإزار على العورة، ومنه حجزة السراويل، والحاجز الحائل بين الشيئين.

6. (3827)- Ebu Dâvud ve Nesâî'nin bir rivayetinde şöyle denmektedir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zevcelerinden bir kadınla hayızlı olduğu halde mubaşeret ederdi. Yeter ki, uyluklarının ortasına kadar izarı uzanmış olsun veya dizleri örtülü bulunsun." [Buhârî, Hayz 5; Müslim, Hayz 1, 4, (293, 295); Muvatta, Tahâret 95, (1, 58); Ebu Dâvud Tahâret 107, (267, 268, 273); Tirmizî, Tahâret 99, (132); Nesâî, Hayz 12, 13, (1, 189).]

AÇIKLAMA:

1- Hemen belirtelim ki, bu hadislerde geçen mubâşeret'ten maksat derilerin biribirine değmesidir. Beşere, deri demektir. Bâşere ise, karşılıklı olarak derileri değdirmek. Öyleyse sadedinde olduğumuz hadislerde, mübaşeretle cinsî münâsebet olmaksızın ellemek, öpmek gibi herhangi bir şekilde karı-kocanın birbirlerine bedenen değmeleri kastedilmektedir.

Sadedinde olduğumuz rivayetler, hayızlı kadınla göbekle diz arası hariç başka yerleriyle mübaşeretin caiz olduğunu ifade etmektedir.

2- Hayırlı kadınla mübâşeret meselesi muhtelif rivayetlerde farklı te-

ferruatlarla ele alınmıştır. Bu teferruâttan bir kısmını gördük, bir kısmı müteakip hadislerde gelecek. Bu meseleyi Avnu'l-Mabud şöyle özetler:

"Hayızlı kadınla mubâşeret muhtelif kısımlara ayrılır:

★ Onlara ferclerinden cima suretiyle mübâşeret: Bu bi'l-icma haramdır. Bunun haram oluşu Kur'an ve sünnet'in nasslarıyla sâbittir.

★ Göbekten yukarı ve dizlerden aşağıda kalan kısımlarla mübaşeret: "Bu zekerle, elle, öpmekle vs. şekillerin hepsiyle olabilir, helaldir. Ülema bunun helal olduğunda ittifak etmiştir.

★ Ön ve arka uzva olmamak kaydı ile göbekten aşağısı ile de mübaşeret. Bu meselede Şâfiî'ler üç görüş ileri sürmüşlerdir:

★★ "En meşhuruna göre haramdır. *İmam Mâlik* ve *Ebu Hanîfe* de bu görüştedir. Ülemanın ekseriyetinin görüşü budur.

★★ Mekruh olmakla beraber haram değildir. Nevevî der ki: "Bu, delil açısından en kavî olan görüştür, muhtar olan da budur."

★★ Üçüncü görüşe göre, mübâşeret eden kimse, ferce temas etmekten nefsini tutabilecek güçte ise ve -ister şehvet yönüyle zayıflığı sebebiyle, isterse verasının (dindarlığının) kuvveti sebebiyle- kendisine güveniyorsa caizdir- değilse caiz değildir. Bu cevaza kâil olanlar arasında *İkrime, Mücahid, Hasan Basrî, Şa'bi, İbrahim Nehâî, Süfyan-ı Sevrî, Evzâî, Ahmed İbnu Hanbel, İmam Muhammed, Tahâvî; Mâlikîlerden Esbağ* vs. var." Mübarekfurî der ki: "Bu, cemaatin kâil olduğu "Cima hariç, hayızlı kadının bütün uzuvlarıyla mübaşeret etme cevazı" sahih delillere muvafıktır."

Ancak ihtiyata muvafık olanı göbek, diz kapağı arasına mübaşeretten kaçınmaktır. *Hz. Âişe* validemiz, hiç kimsenin nefsini hâkim olmada Resûlullah'a yetişemeyeceğini noktaladıktan sonra *Resûlullah*'ın hayızlı hanımlarına izarlarını bağlatarak diz kapağı ile göbek arasını kapattırdığını bilhassa belirtir.

3828 ٧– وعن زيد بن أسلم رضيَ الله عنْه: [أنَّ رَجُلاً سَأَلَ النّبىَّ ﷺ فقَالَ: مَا يَحِلُّ لِى مِنَ امْرَأَتِى وَهِىَ حَائِضٌ؟ فَـــقَالَ رَسُولُ الله ﷺ: لِتَشُدَّ عَلَيْهَا إزَارَهَا ثُمَّ شَأْنَكَ بِأَعْلاَهَا]. أخرجه مالك.

7. (3828)- *Zeyd İbnu Eslem* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a sordu: "(Ey Allah'ın Resûlü!) Hanımım hayızlı iken bana helal olan nedir?" *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Üzerine izarını bağlasın, yukarısına istediğinde serbestsin."* [Muvatta, Tahâret 93, (1, 57).]

3829 ٨– وعن معاذ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قُلْتُ يَارسول الله ﷺ، مَا يُحِلُّ لِى مِن امْرَأتِى وَهِىَ حَائِضٌ؟ قَالَ: مَا فَوقَ الإزَارِ، وَالتَّعَفُّفُ عَنْ ذٰلِكَ أفْضَلُ]. أخرجه رزين.

8. (3829)- *Hz. Muaz* radıyallahu anh anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü! dedim, hanımım hayızlı iken bana helal olan nedir?" *"İzar'ın yukarısı, ancak bundan da sakınsan daha iyi olur!"* buyurdular." [Rezîn tahric etti. (Ebu Dâvud, Tahâret 83, (212, 213).]

3830 ٩– وعن عكرمة عن بعض أزواج النبى ﷺ: [أنَّ النَّبِىَّ ﷺ كَانَ إذَا أرَادَ مِنَ الحَائِضِ شَيْئاً ألْقَى عَلَى فَرْجِهَا ثَوْباً]. أخرجه أبو داود.

9. (3830)- İkrime, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerinden birinden naklen anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm, hayızlı hanımlarıyla bir mübaşerette bulunmak dileyince hanımının ferci üzerine bir şey örterdi..." [Ebu Dâvud, Tahâret 107, (272).]

AÇIKLAMA:

Bu hadislerle ilgili açıklama 3827 numarada geçti. Nevevî'nin orada kaydettiğimiz görüşü, bilahassa sonuncu rivayete müstenid olmalı.

3831 ١٠– وعن ابن عباس رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما: [أنَّ رسولَ الله ﷺ قَامَ: إذَا وَقَعَ رَجُلٌ بِأهْلِهِ وَهِىَ حَائِضٌ فَلْيَتَصَدَّقْ بِنِصْفِ دِينَارٍ]. أخرج أصحاب السنن.

10. (3831)- *İbnu Abbâs* radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kişi, hayızlı karısıyla cinsî münasebette bulunursa (hatasına kefaret olarak) yarım dinar tasadduk etsin."*

3832 ١١– وفي رواية قال: [إذَا أصَابَهَا أوَّلُ الدَّمِ، وَالدَّمُ أحْمَرُ فَدِينَارٌ، وَإنْ أصَابَهَا فِى انْقِطَاعِ الدَّمِ، وَالدَّمُ أصْفَرُ، فَنِصْفُ دِينَارٍ].

قال الترمذي: قد روى هذا الحديث عن ابن عباس موقوفاً.

11. (3832)- Bir rivayette ise şöyle denmiştir: "Kişi hayızlı hanımına, hayız halinin başlangıcında, kan kırmızı renkte iken temas ederse bir dinar tasadduk etsin. Kanın kesilmeye yüz tutup akıntının sarardığı zaman temas eden, yarım dinar tasadduk etsin."

Tirmizî der ki: "Bu hadis İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ'dan mevkuf (kendi sözü) olarak da rivayet edilmiştir."

3833 ١٢- وفي رواية أبي داود: [عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فِي الَّذِي يَأْتِي أَهْلَهُ وَهِيَ حَائِضٌ. قَالَ: يَتَصَدَّقُ بِدِينَارٍ أَوْ نِصْفِ دِينَارٍ]. قال أبو داود: هكذا الرواية الصحيحة.

12. (3833)- Ebu Dâvud'un bir rivayetinde hayızlı karısına temas eden kimse hakkında *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm')*ın: *"Bir veya yarım dinar tasadduk etsin"* dediği kaydedilmiştir.

Ebu Dâvud der ki: "Bu rivayet (yani İbnu Abbâs'ın "bir veya yarım..." diyerek yaptığı rivayet) sahihtir, (diğer "...yarım dinar..." diyen rivayet bu kadar kavî değildir.)"

3834 ١٣- وفي رواية قال: [إِذَا أَصَابَهَا فِي الدَّمِ فَدِينَارٌ، وَإِذَا أَصَابَهَا فِي انْقِطَاعِ الدَّمِ فَنِصْفُ دِينَارٍ].

13. (3834)-Bir rivayette şöyle denmiştir: "Kişi hanımına kanama halinde temasta bulunmuşsa bir dinar, kanın kesilme halinde temas etmişse yarım dinar tasadduk eder." [Tirmizî, Tahâret 103, (136, 137); Ebu Dâvud, Tahâret 106, (264, 265, 266); Nesâî, Tahâret 182, (1, 153); İbnu Mâce, Tahâret 123, (640).]

AÇIKLAMA:

1-Kaydettiğimiz son dört rivayet, hayızlı hanımına hataen temasta bulunmanın hükmü ve müeyyidesi üzerinedir. Hadislerin hepsi aslında birdir ve mahreci İbnu Abbâs'tır, ancak metinde ve isnadında ızdırab vakî olmuştur. Hadis bazan merfu bazan mevkuf olarak rivayet edilmiştir.

2-Hanımına hayızlı iken temas eden kimse hakkında ülemanın hükmü de farklı olmuştur. *Hattâbî* der ki: "Ülemanın ekserisi "bu kimseye bir şey gerekmez, Allah'a istiğfar eder" diye hükmetmiştir."

Bunlar *"Bir şey gerekmez"* derken metindeki ızdırabı gösterirler, çünkü hadisin muhtelif vecihlerinde farklı müeyyideler gelmiştir. Şöyle ki:

★ Bir rivayette: *"Bir dinar, yarım dinar"* diye tereddütlü gelmiştir.

★ Bir rivayette: *"Bir dinar tasadduk eder, bulamazsa yarım dinar"* denir.

★ Bir rivayette: *"Kanama hali ile kanın kesilmesi haline göre bir veya yarım dinar"* tefriki yapılır.

★ Bir rivayette: *"Kan kırmızı ise bir dinar, sarı ise yarım dinar"* denir.

★ Bir rivayette: *"Kan yeni ise bir dinar tasadduk eder, sarı ise yarım dinar..."* denir.

Ancak bazı âlimler, ızdıraba rağmen hadisin bütün vecihlerinde bir müeyyidenin zikredilmiş olmasını gözönüne alarak: "Bu hadisler, hayızlı kadına temasta bulunan erkeğe kefaretin vacib olduğuna delildir" demiştir. Hattâbî, bu hükme varanlar meyanında *Katâde, Ahmed İbnu Hanbel,* ve *İshak İbnu Râhûye*'yi kaydeder. *İmam Şâfiî* merhum da kavl-i kadîminde bu görüşü iler sürmüş, sonra kavl-i cedidinde "Bir şey gerekmez" demiştir.

Bir şey gerekmez diyenlerin ileri sürdükleri bir fikirlerine göre, hadis sahih bir senetle merfu olarak rivayet edilmemiştir, mürsel veya İbnu Abbas'a göre mevkuftur, "Kesin bir hüccet olmadıkça insanlar müeyyideden berîdir" demişlerdir.

İbnu Abbâs ise şöyle hükmediyordu: "Kanamanın başında hanımına temas eden kimse bir dinar tasadduk eder, kanamanın sonlarında temas etmiş ise yarım dinar." Katâde: "Hayız halinde temas eden bir dinar, kadın yıkanmazdan önce temas eden yarım dinar tasadduk eder" derdi. *Ahmed İbnu Hanbel*'in de: "O kimse bir dinarla yarım dinar arasında muhayyerdir" dediği rivayet edilmiştir. Hasan Basrî hazretleri ise: "Bu kimseye, hanımına ramazan ayında temas eden kimseye terettüp eden ceza terettüp eder" demiştir.

3835 ١٤– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كُنتُ أغسِلُ رأسَ النَّبِيِّ ﷺ وَأنَا حائِضٌ]. أخرجه الستة.

14. (3835)- *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ "Ben hayızlı iken Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın başını yıkardım" demiştir. [Buhârî, Hayz 2, İ'tikaf 2, 3, 4, 19, Libâs 76; Müslim, Hayz 10, (297); Muvatta, Tahâret 102, (1, 60); Ebu Dâvud, Savm 79, (2467, 2469); Tirmizî, Savm 80, (804); Nesâî, Hayz 20, (1, 193).]

3836 ١٥– وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ النَّبِىُّ ﷺ يتَّكِئُ فِى حِجْرِى وأنَا حائِضٌ فيقْرأُ القُرآنَ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

15 (3836)-Yine *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* ben hayızlı iken kucağıma yaslanır ve Kur'an okurdu." [Buhârî, Hayz 13, Tevhid 52; Ebu Dâvud, Tahâret 103, (260); Nesâî, Hayz 16, (1, 191).]

3837 ١٦– وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قالَ لِى رسُولُ اللهِ ﷺ نَاوِلِينِى الخُمْرَةَ مِنَ المَسْجِد فقُلْتُ: إنِّى حائِضٌ. فقَالَ: إنَّ حَيْضَتَكِ لَيْستْ فِى يَدِكِ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

«الخُمْرَةُ»: حصير صغير من ليف أو غيره بقدر الكف، وهو الذى يتخذه الآن الشيعة للسجود.

«والحَيْضَةُ»: بكسر الحاء: الحالة التي تلزمها الحائض، وبفتحها الدفعة الواحدة من دفعات الحيض.

16. (3837)-Yine *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (bir gün) bana (kendisi mescidde iken) *"Humra'yı bana getiriver!"* buyurdular.

"Hayızlıyım" diye cevap verdim.

"Senin hayızın elinde değil ki!" dediler." [Müslim, Hayz 11, (298); Ebu Dâvud, Tahâret 104, (261); Tirmizi, Tahâret 101, (134); Nesâî, Hayz 18, (1, 192).]

3838 ١٧– وعن ميمونة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَضَعُ رَأْسَهُ فى حِجْرِ إحْدَانَا فَيتلُوا القُرْآنَ وهِيَ حَائِضٌ، وتقومُ إحدانَا بِخُمْرَتِهِ إلى المَسْجِدِ فتبسطُها وَهِيَ حَائِضٌ]. أخرجه النسائي.

17. (3838)- *Hz. Meymûne* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm bizden biri hayızlı olduğu halde onun kucağına başını koyar, Kur'an okurdu. Bizden birimiz hayızlı iken Resûlullah'ın humrasını mescide taşır ve yayardı." [Nesâî, Hayz 19, (1, 192).]

3839 ١٨– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أنَّ جَوارِيَهُ كُنَّ يَغْسِلْنَ رِجلَيْهِ ويُعطِينَهُ الخُمْرةَ وهنّ حُيّضٌ]. أخرجه مالك.

18. (3839)- *İbnu Ömer* radıyallahu anhümâ'dan rivayete göre, "câriyeleri hayızlı oldukları halde ayaklarını yıkarlar, humrasını kendisine verirlerdi. [Muvatta, Tahâret 88, (1, 52).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydettiğimiz son beş rivayette hayızlı iken kadınların yapabileceği bazı işlerle, hayızlının yanında yapılabilecek bazı işlere örnek verilmektedir.

★ İlk rivayette, *Hz. Âişe*, Resûlullah'ın başını yıkamıştır. Demek ki hayızlı bir kadın, başkasının başını yıkayabilmekte, bu çeşit temizlikler yapmasına hayız hali bir ma'ni teşkil etmemektedir.

★ Müteakip rivayette hayızlı olan *Hz. Âişe*'nin kucağına başını koyan Resûlullah Kur'an okumaktadır. Hatta *Nevevî,* bu rivayete dayanarak: "Kur'an-ı Kerim'i, yatarak, hayızlı kadına yaslanarak, necasete yakın bir yerde bulunarak okumaya cevaz vardır" demiştir.

★ 3837 numaralı hadiste, hayızlı kadının mescidin haricinde olduğu halde, mescidden bir şey alıp, bir başkasına verebileceğini göstermektedir. Bu başkası mescidin içinde veya dışında olması farketmez, her ikisi de caizdir.

2- Hadiste geçen humra, üzerine secde etmeye mahsus küçük bir seccadedir. Onun humra diye tesmiyesi, namaz kılan kimsenin yüzünü yere karşı örtmesidir. Bazıları bunun yüzü isti'ab edecek büyüklükte, secde etmeye mahsus küçük bir örtü olduğunu söylemiş ise de üzerine oturulabilecek kadar büyük olana da humra dendiğini te'yid eden rivayetler vardır. Humra hasır da olabilir, kumaş da. Günümüzde şiîler, Kerbela toprağından yapılmış avuç içi büyüklüğünde bir parçayı beraberlerinde taşıyarak namazda secdelerini onun üzerine yaparlar. Bu tatbikat humra'yı andırmaktadır.

Şunu da belirtelim ki, 3837 numaralı hadis'te *Hz. Âişe* humra'yı mescidden mi getirecek, yoksa, mescidde olan Resûlullah'a dışarıdan mı uzatacaktı, ihtilaf edilmiştir. Hadis, iki şekilde anlaşılmaya müsaittir. Kadı İyaz, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mescidde, itikafta, olduğunu hücresinde olan *Hz. Âişe*'ye oradan seslenerek humra'yı vermesini taleb ettiğini, *Hz. Âişe* hayızlı olması sebebiyle elini mescide uzatmaktan korktuğunu söyler. Resûlullah onun endişesinin yersiz olduğunu belirtmek için: "Hayız elinde değildir" buyurur. Aynı görüşte olan Nevevî der ki: "Hz. Âişe'ye mescide girip humrayı oradan getirmesini emretmiş olsaydı be-tahsis elini zikretmesinin bir ma'nâsı kalmazdı."

Ancak, *Ebu Dâvud, Nesâî, Tirmizî, İbnu Mâce, Hattâbî* ve imamların çoğu, aksi kanaattedir. Yani humra'nın mescidden getirilmesi istenmektedir. Hayızlı kadın bu durumda mescide girecek değildir. Humra'yı bir başkası mescidden ona uzatacak, o da mescidden eve getirecektir. Veya elini mescide uzatarak humra'yı (seccadeyi) alıp getirecektir. Hatta âlimler bir hadise dayanarak demiştir ki: "Bir kimse falan eve girmeyeceğim, falan mescide girmeyeceğim diye yemin etse, o eve ve o mescide gidip eliyle içeriden bir şey alsa hânis olmaz, çünkü, bir parçasının girmesi, kendisinin girmesi demek değildir."

3840 ١٩ – وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قالت: [بينَا أنَا مُضْطَجعَةٌ مع رسُول الله ﷺ في

الخَمِيلَةِ إذْ حِضْتُ فَانْسَلَلْتُ فَأَخَذْتُ ثِيَابَ حَيْضَتِي فَلَبِسْتُهَا. فَقَالَ لِي رَسُولُ اللهِ ﷺ:
أَنُفِسْتِ؟ قُلْتُ: نَعَمْ فَدَعَانِي فَاضْطَجَعْتُ مَعَهُ فِي الْخَمِيلَةِ]. أخرجه الشيخان والنسائي.
«الْخَمِيلَةُ»: كِسَاءٌ لَهُ خَمَلٌ أَوْ إِزَارٌ.

19. (3840)- *Ümmü Seleme* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Ben, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte kadife bir örtünün altında yatıyordum. Ay halimin başladığını farkettim. Hemen örtünün altından kayıp hayız elbisemi bulup giyindim. *Resûlullah(aleyhissalâtu vesselâm):* "Hayız mı oldun?" buyurdular. "Evet!" dedim. Beni yanına çağırdı. Örtünün altında beraber yattık." [Buhârî Hayz 4, 21, 22, Savm 24; Müslim, Hayz 5, (296); Nesâî, Tahâret 179, (1, 149, 150).]

AÇIKLAMA:

1-Bu rivayet, sarih bir şekilde, ümmühâtu'l-mü'minîn'den her birinin bir hayız elbisesi olduğunu göstermektedir. Bunun, diğer elbiselere nazaran daha geniş olduğu önceki bir rivayette (3825) geçmiş idi.

2-Bu rivayet, hayızlı kadınların kocalarıyla beraber aynı örtünün altında kalacaklarına bir başka delil olmaktadır. Ebu Dâvud'un bir rivayetinde *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ buna ters düşen bir beyanda bulunur: "Ben ay hali olduğum zaman yataktan hasırın üzerine inerdim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da bana yaklaşmazdı. Ben de temizleninceye kadar ona yaklaşmazdım." Bazı âlimler bunun mensuh olduğunu kabul ederler, çünkü aksini ifade eden rivayetler fazladır. Bazı âlimler de bunu tenezzüh ve ihtiyata hamletmiştir. *İbnu Abbâs* radıyallahu anhümâ, ay hali başlayınca hanımından ayrı yatarmış, Resûlullah'ın zevcelerinden Meymûne radıyallahu anhâ -ki *İbnu Abbâs*'ın halasıdır- bunu işitince, haber göndererek: "Sen Resûlullah'ın sünnetinden yüz mü çeviriyorsun? Allah'a kasem olsun, O *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hayızlı kadınlarından biri ile yatar, aralarında dizleri geçecek kadar bir örtüden başka bir şey bulunmazdı" demiştir. Müteakib hadis de bu hususta muknî bir örnek olacaktır. Âyet-i kerimede gelen **"Hayız halindeki kadınlardan uzak kalın!"** (Bakara 222) emri, cima yapmayın ma'nâsında anlaşılmıştır.

3841 ٢٠ - وعن عمارة بن غراب: [أَنَّ عَمَّةً لَهُ حَدَّثَتْهُ أَنَّهَا سَأَلَتْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَــا فَقَالَتْ: إِحْدَانَا تَحِيضُ وَلَيْسَ لَهَا وَلِزَوْجِهَا إِلاَّ فِرَاشٌ وَاحِدٌ؟ فَقَالَتْ عَائِشَةُ: أُخْبِرُكِ مَا صَنَعَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: دَخَلَ لَيْلاً وَأَنَا حَائِضٌ فَمَضَى إِلَى مَسْجِدِهِ قَالَ أَبُو

داود: يعنى مسجد بيته فلم ينصرف حتّى غلبتنى عيناى وأوجعه البرد: فقال: أدنى منّى. فقلت: إنّى حائض. فـــقال: وإنْ اكشفى عن فخذيك. فكشفت فخذى. فوضع خدّه وصدره على فخذى، وحنيت عليه حتّى دفئ فنام]. أخرجه أبو داود.

«حنى عليه» يحنى إذا أنثنى عليه مائلا، وحنا عليه يحنو إذا عطف عليه وأشفق.

20. (3841)- *Umâre İbnu Gurâb*'ın anlattığına göre, bir halası kendisine *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ'dan şöyle sorduğunu anlatmıştır: "Birimiz hayız olduğumuz zaman kocamızla ayrı yatmamız mümkün değil, tek yatağımız var."

Hz. Âişe şu cevabı vermiştir: "Ben sana Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'ın yaptığını anlatayım: "Bir gece eve girdi. Ben o sırada ay hali görüyordum. Mescidine geçti. -Ebu Dâvud der ki: "Bundan maksad evindeki namazgahıdır.- (Orada namaz kıldı), fakat bir türlü ayrılmadı. Derken benim gözlerim kapanmış, soğuk da onu üşütmüş. Gelip "Bana yaklaş!" dedi. Ben de: "Hayızlıyım!" dedim. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm):* "Öyle de olsa! Uyluklarını aç!" dedi. Uyluklarımı açtım. Göğüs ve yanağını uyluklarımın üzerine koydu. Ben de üzerine eğildim. Isınıp uyuyuncaya kadar böyle durduk." [Ebu Dâvud, Tahâret 107, (270).]

3842 ٢١– وعن عائشة رضي الله عنها قالت:[كُنْتُ أشْرَبُ مِنَ الإناءِ وأنَا حائضٌ ثمّ أُنَاوِلُهُ النّبِىَّ ﷺ فيضَعُ فاهُ على مَوْضِعِ فِيَّ]. أخرجه مسلم بهذا اللفظ.

21. (3842)- *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Ben hayızlı iken su içer, sonra kabı *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a verirdim, O da ağzını, ağzımın değdiği yere koyardı."

3843 ٢٢– وأبو داود والنسائي، ولفظهما: [كُنْتُ أتعَرّقُ الْعَرْقَ وأنَا حَائِضٌ فأُعْطِيهِ رَسُولَ اللهِ ﷺ فيَضَعُ فَمَهُ فِى الْمَوْضِعِ الّذى وَضَعْتُ فَمِى فِيهِ].

22. (3843)- Ebu Dâvud ve Nesâî'de de şu rivayet gelmiştir: "Ben ay halinde iken etli kemiği dişleyerek yer, sonra da *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a uzatırdım. O da ağzını, tam ağzımı koymuş bulunduğum yere koyar(ak yer)dı."

3844 ٢٣– وفي أخرى للنسائي: [أنَّ شُرَيحَ ابنَ هانِئٍ سَألَ عائشةَ: هلْ تأكُلُ المرأةُ مع

زَوْجَهَا وَهِيَ طَامِثٌ؟ قَالَتْ: نَعَمْ، كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَدْعُونِي فَآكُلُ مَعَهُ وَأَنَا عَارِكٌ فَكَانَ يَأْخُذُ الْعَرْقَ فَيُقْسِمُ عَلَيَّ فِيهِ فَأَخُذُهُ فَأَتَعَرَّقُ مِنْهُ وَيَضَعُ فَمَهُ حَيْثُ وَضَعْتُ فَمِي مِنَ الْعَرْقِ فَيُقْسِمُ عَلَيَّ فِيهِ فَأَخُذُهُ فَأَشْرَبُ مِنْهُ، ثُمَّ أَضَعُهُ فَيَأْخُذُهُ فَيَشْرَبُ مِنْهُ فَيَضَعُ فَمَهُ حَيْثُ وَضَعْتُ فَمِي مِنَ الْقَدَحِ].

«الطَّامِثُ» المرأة الحائض، وهي العارك.

وَ«الْعَرْقُ» العظم عليه بقية اللحم.

و«تعرّقه» أكل اللحم الباقي عليه.

23. (3844)-Nesâî'nin bir diğer rivayeti şöyle: "Şureyh İbnu Hâni, Hz. Âişe radıyallahu anhâ'ya: "Bir kadın hayızlı iken kocası ile birlikte yemek yer mi?" diye sordu. Hz. Âişe "Evet dedi, benim kanamam varken Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm beni çağırırdı, ben de onunla birlikte yerdim. (Bu sırada) etli kemiği alır, (bana uzatır, önce benim başlamam için) bana yemin verirdi. Ben de onu alır ve bir miktar dişler (sonra Resûlullah'a uzatırdım). O da ağzını, kemikte tam benim ağzımı koyduğum yere koyar(ak yemeye başlar)dı. İçecek bir şey istediği olur, getirince ondan önce benim içmem için bana yemin verirdi, bunun üzerine ben de kabı alır bir miktar içer, sonra bırakırdım. Bu sefer onu Aleyhissalâtu vesselâm alır, kabın tam benim ağzımı koyduğum yerine ağzını koyarak içerdi." [Müslim, Hayz 14, (300); Ebu Dâvud, Tahâret 103, (259); Nesâî, Tahâret 177, (1, 148).]

3845 ٢٤ – وعن عبدالله بن سعد الأنصاري رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [سَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ عَنْ مُؤَاكَلَةِ الْحَائِضِ فقَالَ: وَاكِلْهَا]. أخرجه الترمذي.

24. (3845)- *Abdullah İbnu Sa'd el-Ensârî* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a hayızlı kadınlarla beraber yemek hususunda sordum. *"Onunla beraber yiyin!"* buyurdular." [Tirmizî, Tahâret 100, (133).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayetler, Ashab arasında hayızlı iken kadınlarla beraberlikler hususunda bazı tereddütlerin yaygın olduğunu ve hatta bunun sonradan devam bile ettiğini göstermektedir. Belki de yahudilerdeki tatbikat buna

sebep olmuştur. Bahsin başında da geçtiği üzere yahudiler, hayız gören kadınları tam bir tecride tabi tutuyor imişler. Ancak İslam, hayızlı kadını, onlarla cinsî münasebette bulunma yasağı koyma dışında beşerî münâsebetlerden uzaklaştırmamıştır. Yeme, içme ve yatmada beraberliği esas aldığı gibi mübâşerette bulunmaya bile ruhsat tanımıştır. İbadet hususunda sınırlamaya sebep olan hades halinin, maddî değil, hükmî bir pislik olduğunu, kadının eli veya dudağıyla dokunması sebebiyle dokunduğu şeylere bu pisliğin geçmeyeceğini kabul eder. Bu sebepledir ki, Resûlullah Hz. Âişe'ye hayızlı halinde başını yıkatmış, su içtiği kaptan ağzını ağzının değdiği yere koyarak su içmiş, kemik üzerindeki etten ısırdığı yerden ısırarak yemiştir.

Bütün bunlar, hayızlı kadınla münasebetlerin nerelere kadar caiz olduğunu gösterir.

3846 ٢٥ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها: [أَنَّ امْرَأَةً قَالَتْ لَهَا: أَتَجْزِى إِحْدَانَا صَلاَتُهَا إِذَا طَهُرَتْ؟ فَقَالَتْ: أَحَرُورِيَّةٌ أَنْتِ؟ كُنَّا نَحِيضُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فَنُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّوْمِ وَلاَ نُؤْمَرُ بِقَضَاءِ الصَّلاَةِ]. أخرجه الخمسة.

«الحَرورية»: جماعة من الخوارج نزلوا قرية تسمى حروراء؛ وقولها أحرورية أنت؟ تريد أنها خالفت السنة وخرجت عن الجماعة كخروج أولئك عن جماعة المسلمين.

25. (3846)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ)'nın anlattığına göre, bir kadın kendisine: "Temizlendiğimiz zaman kıldığımız mutad namaz bize yeter mi (hayızlı iken kılamadıklarımızın kazası gerekir mi?)" diye sormuş, o da şu cevabı vermiştir:

"Sen Harûriyye (Hâricî) misin? Biz Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'la beraberken ay hali gördüğümüzde, tutamadığımız oruçları kaza etmemizi söylerdi, fakat namazların kazasını söylemezdi." [Buhârî, Hayz 20; Müslim, Hayz 67, (335); Ebu Dâvud, Tahâret 105, (262, 263); Tirmizî, Taharet 97, (130); Savm 68, (787); Nesâî, Hayz 17, (1, 191, 192), Savm 64, (4, 191).]

AÇIKLAMA:

1- Harûrî (müennesi: Harûriyye) Kûfe'ye iki mil mesafedeki Harûra köyüne mensup demektir. Burası, Hâricîlerden bir fırkanın Hz. Ali'ye karşı ilk defa bir araya gelip teşkilatlandıkları yer olduğu için Hâricî ma'nâsında Harûrî denmiştir.

Hz. Âişe'nin , kendisine soru soran kadına: "Sen Harûriyye misin?" demekle, "sen sünneti terk mi ediyorsun, herkesin müşterek tatbikatından ayrı mı kalmak istiyorsun? Sünnete göre, hayız halinde kılınmayan namazların kazası yoktur!" demek istemiştir. Hâricî fırkaların hepsinde müşterek olan bir umde (prensip) Kur'an'da geleni esas alıp, sünnetin ilave ettiklerini reddetmektir.

Hz. Âişe radıyallahu anhâ, kendisine soru tevcih eden kadına -ki bazı rivayetler Mü'âze diye tesmiye eder- istifham-ı inkarî tevcih etmiş, sorusunun yersiz olduğunu belirtmiştir.

2- Yeri gelmişken şunu belirtelim ki, hayızlı kadının orucu kaza etmekle birlikte namazı kaza etmeyişini ülema şöyle izah eder: "Namaz her gün tekerrür etmektedir, zorluk sebebiyle kazasına gerek yoktur. Halbuki oruç öyle değil, o hergün tekerrür etmez, senede bir aydır. Öyleyse onun kazası gerekir."

Ancak *Hz. Âişe*, meseleyi: "Resûlullah, ay halinde kılmadığımız namazların kazasını emretmedi" diyerek, daha kestirmeden izahla yetinmiştir.

3847 ٢٦ – وعن أم بُسَّة واسمها مُسَّة الأزدية قالت: [حَجَجْتُ فَدَخَلْتُ علَى أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا. فَقُلْتُ: يا أُمَّ الْمُؤْمِنِينَ، إنَّ سَمُرَةَ بنَ جُنْدُبٍ رَضِيَ اللّٰهُ عنه يأمُرُ النِّسَاءَ أنْ يَقْضِينَ صَلاَةَ الْمَحِيضِ. فَقَالَتْ: لاَ يَقْضِينَ. كَانَتِ الْمَرْأةُ مِنْ نِسَاءِ رسولِ اللّٰه ﷺ تَقْعُدُ فِي النِّفَاسِ أرْبَعِينَ لَيْلَةً لاَ يَأْمُرُهَا النَّبيُّ ﷺ بِقَضَاءِ صَلاَةِ النِّفَاسِ].

أخرجه أبو داود.

26. (3847)- *İsmi Müssetü'l-Ezdiyye* olan Ümmü Büsse anlatıyor: "Hacc yapmıştım. Hacc sırasında Ümmü Seleme radıyallahu anhâ'ya uğradım. Kendisine, "Ey mü'minlerin annesi, Semüre İbnu Cündüb radıyallahu anh, kadınlara, hayız sırasında kılınmayan namazların kazasını emrediyor (ne dersiniz)?" diye sordum, şu cevabı verdi: "Hayır, kaza etmezler. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm kadınlarından biri, nifas sebebiyle kırk gece (namaz kılmadan) dururdu da, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* nifas namazını kaza etmesini emretmezdi." [Ebu Dâvud, Tahâret 121, (312).]

AÇIKLAMA:

1-Hadiste geçen "Resûlullah'ın kadınları" tabiriyle zevcelerinin kas-

tedilmediği belirtilir. Kadınları diye çevirdiğimiz nisa kelimesi zevce dışındaki kızlar, cariyeler ve yakın akrabaları da içine alır.

2- *Tirmizî* der ki: "Sahabe, Tâbiîn ve daha sonrakilerden ehl-i ilim, nifas gören (doğum yapan) kadınların kırk gün namazı terkedeceklerinde icma etmişlerdir. Yeter ki, daha önce temizlik hâsıl olmasın. Bu taktirde kadın temizlendiğini farkedince yıkanır ve namazına başlar. Kırk günden sonra kan görmeye devam ederse, âlimler çoğunluk itibariyle: "Kırktan sonra görülen kan sebebiyle namazı terketmez" demiştir. *Süfyan Sevrî, İbnu'l-Mübarek, Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhûye* hep böyle hükmetmiştir."

Hasan Basrî'nin: "Kan devam ederse elli gün namazı bırakır" dediği, Atâ ve Şa'bî'nin "altmış gün bırakır" dediği rivayet edilmiştir.

Bu görüşlerin en doğrusu ve delili en kuvvetli olanı kırk gün diyendir. Ekalli (asgarî müddeti) için kesin rakam yoktur, temizlenir temizlenmez yıkanıp namaza başlar.

3848 ٢٧- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها: [أَنَّهَا قَالَتْ فِي الْمَرْأَةِ الْحَامِلِ تَرَى الـدَّمَ: أَنَّهَا تَدَعُ الصَّلاَةَ]. أخرجه مالك بلاغاً.

27. (3848)-*Hz. Âişe* radıyallahu anhâ, kanama gören hamile kadın hakkında şunu söylemiştir: "Böyle bir kadın namazı bırakır." [Muvatta, Tahâret 100, (1, 60). İmam Mâlik bu rivayeti belâğ (senetsiz) olarak kaydetmiştir.]

AÇIKLAMA:

Hamile kadının kan görmesini, *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ, onun hayız olması ile yorumladığı için namazı terkedeceğine hükmetmiştir. *İbnu'l-Müseyyeb, İbnu Şihab,* meşhur görüşünde Mâlik, kavl-i cedidinde Şâfiî ve başkaları hamile kadının hayız göreceği görüşündedirler. Hepsi bu görüşte, *Hz. Âişe*'den yapılan sadedinde olduğumuz rivayete dayanır.

Ancak Ebu Hanîfe ve Ashabı, Ahmed İbnu Hanbel, Süfyan Sevri hamile kadının hayız olmayacağı görüşündedirler. Bunların en kuvvetli delilleri, cariyenin hayızla hamile olmadığının kabul edilmesi. "Eğer derler, hamile kadın hayız görse idi, hayız haliyle onun hamile olmadığına (istibrasına) hükmedilmezdi."

Aksi görüşte olanlar şu cevabı verirler: "Hayız halinin, rahmin hamilelikten berî oluşuna delâleti, gâlib duruma göredir. Hamile kadının hayız görme hali pek nadir görülen bir vak'adır. Bu meselede nadirin varlığı galible nakzedilemez."

3849 ٢٨ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنهما أنَّهُ قال: [لاَ تَقْرَأُ الْحَائِضُ وَلاَ الْجُنُبُ شَيْئاً مِنَ الْقُرآنِ]. أخرجه الترمذي.

28. (3849)- *İbnu Ömer* radıyallahu anhümâ: "Ne hayızlı kadın ne de cünüp kimse Kur'an'dan hiçbir şey okuyamaz" buyurdu. [Tirmizî, Tahâret 98, (131).]

AÇIKLAMA:

1-Bu rivayet cünüb ve hayızlının Kur'an'dan az veya çok bir parça okuyamayacağını ifade etmektedir. Bu babta hepsi de zayıf olan bir kısım rivayetler gelmiştir. Ülema bunların birbirlerini desteklığini ve ortaya çıkan hükümle amel etmek gerektiğini söylemiştir.

Tirmizî der ki: "Sahabe, Tâbiîn ve daha sonra gelen ehl-i ilmin çoğu bu görüştedir. Süfyan Sevrî, İbnu'l-Mubârek, Şafiî, Ahmed ve İshak: "Ne hayızlı, ne cünüb Kur'an'dan hiçbir şey okuyamazlar, sadece bir âyetin bir tarafını, bir harfi ve benzer bir şeyi okuyabilirler. Cünüb, ve hayızlının tesbih ve tehlil getirmesine ruhsat tanınmıştır" demişlerdir.

2- Cünüb ve hayızlının Kur'an okumasına çoğunluğun haram dediği belirtildiğine göre, azınlık tarafından ileri sürülen bazı istisnâî görüşler olmalıdır. Onların da bilinmesi faydalıdır:

★ *İbrahim Nehâî,* cünüb kimsenin bir âyet okumasında bir beis görmezmiş.

★ *İbnu Abbâs*'ın da cünübün Kur'an okumasında bir beis görmediği rivayet edilmiştir. Bunlar Resûlullah'ın bütün hallerinde Allah'ı zikrettiğine dair rivayeti esas alırlar. Ayrıca, hacc sırasında hayız olan Hz. Âişe'ye, "tavaf dışında hacıların bütün yaptıklarını yapmasını" emretmiştir. Hacıların yaptıkları arasında zikir, telbiye, dua, kıraat hepsi olduğuna göre, bunlar caiz olmalıdır demişlerdir. Tavafın yasaklanışı onun hususi bir namaz olması sebebiyledir.

Buhârî de bu görüşü iltizam ettiğine imada bulunmuştur.

3- Mezhebimizde (Hanefî) esas olan şudur:

★ Cünüb ve hayızlı kimseler, gusletmedikçe namaz kılamaz, Kur'an kasdıyla bir ayet bile okuyamaz. Ancak dua ve senaya dair âyetleri, Kur'an niyetiyle değil, dua ve sena niyetiyle okuyabilir, caizdir. Söz gelimi cünüb olan veya âdet gören bir kadın, dua niyetiyle Fatiha'yı okuyabilir.

Bu durumda çocuklara, kelime kelime Kur'an öğretmenin caiz olduğu da söylenmiştir.

★ Kur'an-ı Kerim'e bir, hatta yarım âyet olsun el sürülemez. Mushaf elle tutulamaz. Mushafa bağlı olmayan bir kılıf, bir havlu ile tutulabilir. Çanta veya sandıkta ise bu kaldırılabilir. Bunda beis yoktur.

★ Ka'be tavaf edilemez, zaruret olmadan mescide girilemez.

★ Âyet yazılı levha ve parayı da elle tutamaz.

4-Cünüb veya hayızlıya yıkanmadan önce mekruh olan işler:

★ Dinî kitapları elle tutup okumak.

★ Elini, ağzını yıkamadan yiyip içmek.

★ Elde tutulmayıp, yerde duran bir kağıda Kur'an yazmak.

Cünüb ve hayızlı kimse Kur'an'a bakabilir, bu mekruh değildir.

NOT: Bahsin sonuna yani 3865. hadisten sonra hayız halinde temizlik üzerine bir açıklama koyacağız.

İKİNCİ FASIL

İSTİHÂZE VE NİFAS HAKKINDA

UMUMÎ AÇIKLAMA:

İstihaze, hayız kanı olmayan, bir özre binaen kadından gelen kana denir. İstihâze kanaması olan kadına müstehâze denir, bir bakıma özürlü demektir. *Hayızlı* ile müstehâze'nin dinî bakımdan tabi oldukları hükümler farklıdır. Önceki fasılda hayızlının ahkamını gördük. Bu fasılda müstehâze ile ilgili bazı hususi durumları mevzubahis eden hadisleri göreceğiz.

3850 ١ – عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها: [أنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ بِنْتَ جَحْشٍ رَضِيَ اللهُ عَنْها: اسْتُحِيضَتْ سَبْعَ سِنِينَ فَسَأَلَتْ رَسُولَ اللهِ ﷺ. فَأَمَرَهَا أنْ تَغْتَسِلَ، وقَالَ هذَا عِرْقٌ، فَكَانَتْ تَغْتَسِلُ لِكُلِّ صَلاَةٍ]. أخرجه الخمسة، وهذا لفظ البخاري.

1. (3850)- *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Ümmü Habîbe bintu Cahş radıyallahu anhâ tam yedi yıl boyu istihâze kanı gördü. Ne yapacağı hususunda Resûlullah'a sordu. Aleyhissalâtu vesselâm yıkanmasını emretti ve *"Bu, damar (kanıdır)"* dedi. Ümmü Habîbe her namazda yıkanırdı."

3851 ٢ – ولمسلم: [أنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْها الَّتِي كَانَتْ تَحْتَ عَبْدِالرَّحْمنِ ابنِ عَوْفٍ رَضِيَ اللهُ عَنْه شَكَتْ إلى رَسُولِ اللهِ ﷺ الدَّمَ. فَقَالَ لَهَا: امْكُثِي قَدْرَ مَا كَانَتْ تَحْبِسُكِ حَيْضَتُكِ ثُمَّ اغْتَسِلِي. فكانت تغتسل عِنْدَ كُلِّ صَلاَةٍ].

2. (3851)-Müslim'in bir rivayeti şöyledir: "Ümmü Habîbe radıyallahu anhâ -ki Abdurrahman İbnu Avf'ın nikahı altında idi- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a kanamasından şikayet etti. Ona şu tavsiyede bulundu: *"Hayız (müddetin normalde ne kadar devam ediyor ve) seni bekletiyor idiyse o müddetce bekle, sonra yıkan!"* Ümmü Habibe her namazda yıkanırdı."

3852 ٣- وله في أخرى، قالت عائشة رضي الله عنها: [كَانَتْ تَغْتَسِلُ فِي مِرْكَنٍ فِي حُجْرَةِ أُخْتِهَا زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ رَضِيَ اللهُ عَنها حَتَّى تَعْلُوَ حُمْرَةُ الدَّمِ المَاءَ].

3. (3852)-Müslim'in bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "Hz. Âişe dedi ki: "Ümmü Habîbe, kız kardeşi Zeyneb Bintu Cahş'ın hücresinde bir leğenin içinde yıkanırdı. Kanın kızıllığı (bazan) suya galebe çalardı."

3853 ٤- وعند النسائي: [أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ اسْتُحِيضَتْ لاَ تَطْهُرُ، فَذُكِرَ شَأْنُهَا لِرَسُولِ اللهِ فَقَالَ: لَيْسَتْ بِالْحَيْضَةِ، وَلَكِنَّهَا رَكْضَةٌ مِنَ الرَّحِمِ، لِتَنْظُرْ قَدْرَ أَقْرَائِهَا الَّتِي كَانَتْ تَحِيضُ بِهَا فَتَتْرُكِ الصَّلاَةَ ثُمَّ تَنْتَظِرُ بَعْدَ ذلِكَ فَتَغْتَسِلُ عِنْدَ كُلِّ صَلاَةٍ].

4. (3853)- Nesâî'nin rivayeti şöyledir: "Ümmü Habibe müstehâze idi (devamlı kanaması olurdu), hiç temiz olmazdı. Durumu Resülullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a söylenmişti. Şöyle buyurdular: *"Bu, hayız değildir, rahimin bir rahatsızlığıdır. Normal zamanda hayız kanının geldiği kirlilik müddetine baksın. (Her ay) o müddet boyunca namazını terketsin. Sonra bu müddet çıkınca her namaz vaktinde yıkansın."*

3854 ٥- وله في أخرى: [أُمِرْنَا أَنْ تَتْرُكَ الصَّلاَةَ قَدْرَ أَقْرَائِهَا وَحَيْضَتِهَا وَتَغْتَسِلَ وَتُصَلِّي. فَكَانَتْ تَغْتَسِلُ عِنْدَ كُلِّ صَلاَةٍ].

5. (3854)- *Nesâî*'nin bir diğer rivayeti şöyle: "Ümmü Habibe radıyallahu anhâ'ya *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, (Her ayda) hayız olup kirli bulunduğu kadar namazı terketmesini, sonra yıkanıp namazını kılmasını emretti. O, her namaz vaktinde yıkanırdı." [Buhârî, Hayz 26; Müslim, Hayz 64, 66, (334); Ebu Dâvud, Tahâret 111, (288, 289, 290, 291); Tirmizî, Tahâret 96, (129); Nesâî, Hayz 2, 3, 4, (1, 181, 182).]

AÇIKLAMA:

1-Bu rivayetlerde adı geçen istihâzeli kadın Ümmü Habîbe *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın baldızıdır. Yani, ümmühâtu'l- mü' minîn olma şerefine eren yüce validemiz Zeyneb Bintu Cahş radıyallahu anhâ'nın kız kardeşidir.

Rivayetten de sarih olarak anlaşıldığı üzere müzmin bir kanama haline dûçardır. Öyle ki yıkandığı zaman kanın rengi suyun rengini kızıla boyamaktadır.

2-Hadislerde Resûlullah'ın tavsiyesi bazan "her vakit için abdest al ve namaz kıl" şeklindedir, bazı rivayetlerde ise "...her vakit için yıkan ve namazı kıl" şeklindedir.

Ayrıca *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ümmü Habîbe'ye verdiği yıkanma emri bazı rivayetlerde mutlaktır. Bu çeşit emirden her namaz için yıkanma gereği anlaşılabildiği gibi, bazan yıkanmanın yeteceği de anlaşılabilir. Ebu Dâvud'da gelen bir rivayette yıkanma emri her namaz için olmaktadır.

Rivayetlerdeki bu farklılıklara tabi olarak, fukaha da meseleyi farklı şekillerde hükme bağlamıştır:

★ Cumhur, her namaz için yeni bir abdest almasına hükmetmiş, bu abdestle, eda veya kaza sadece bir namaz kılabileceğini söylemiştir. Aynı vakitte ikinci bir namaz için yeni bir abdest almalıdır.

★ Hanefilere göre, abdest namaz vaktiyle ilgilidir. Öyleyse, vakit girince aldığı abdestle, hem o vaktin farzını hem de o vakit içinde dilediği kadar başka kaza namazları kılabilir.

★ Malikîlere göre, kadının her bir namaz için abdest alması müstehabtır, vacib değildir. Yeter ki kanama dışında bir başka hades vukua gelmesin.

★ *Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshak İbnu Râhûye* ise: "Kadının, her namaz vaktinde gusletmesi ihtiyata uygundur" demişlerdir.

3- Hadis, bir kadının, kadınlıkla ilgili meselelerini bir erkekten bizzat sormasının caiz olduğnu göstermektedir.

4- Hadiste, kadının, hayız kanını istihâze kanından tefrik edebildiği takdirde, bunu hayız itibar edeceğine, böylece hayız zamanının başlangıç ve bitme vaktine kendisinin karar verebileceğine delil vardır. Böylece hayız müddeti bittikten sonraki kanamaları istihâze kanı sayılır ve mezhebine göre, yukarda açıklanan şekilde amel eder. Sözgelimi Hanefi ise, vakit girince abdestini tazeler, o abdestle ikinci bir namaz vakti girinceye kadar özür kanaması sebebiyle abdesti bozulmamış sayılır ve dilediği kadar namaz kılabilir, Kur'an'a el sürebilir, camiye girebilir vs. Yani abdestliye caiz olan amellerin hepsini yapabilir.

3855 ٦– وعن حمنة بنت جحش رضيَ اللهُ عنْها قالت: [كُنْتُ أُسْتَحاضُ فِي بَيْتِ أُخْتِي
زَيْنَب بِنْتِ جَحْشٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا. فَقُلْتُ يا رَسُولَ الله: إِنِّي أُسْتَحاضُ حَيْضَةً
كَثِيرَةً شَدِيدَةً، فَما تَرى فِيها؟ قَدْ مَنَعَتْنِي الصَّلاَةَ وَالصَّوْمَ. قَالَ: أَنْعَتُ لَكِ

الكُرْسُفَ فَإِنَّهُ يُذْهِبُ الدَّمَ. قَالَتْ: هُوَ أَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ. قَالَ: فَاتَّخِذِي ثَوْباً. قَالَتْ: هُوَ أَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ. إِنَّمَا أَثُجُّ ثَجّاً. قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: سَآمُرُكِ بِأَمْرَيْنِ، أَيُّهُمَا فَعَلْتِ أَجْزَأَ عَنْكِ مِنَ الآخَرِ، وَإِنْ قَوِيتِ عَلَيْهِمَا فَأَنْتِ أَعْلَمُ. قَالَ لَهَا: إِنَّمَا هَذِهِ رَكْضَةٌ مِنْ رَكَضَاتِ الشَّيْطَانِ، فَتَحَيَّضِي سِتَّةَ أَيَّامٍ أَوْسَبْعَةَ أَيَّامٍ فِي عِلْمِ اللّهِ ثُمَّ اغْتَسِلِي حَتَّى إِذَا رَأَيْتِ أَنَّكِ قَدْ طَهُرْتِ وَاسْتَنْقَأْتِ فَصَلِّي ثَلاثاً وَعِشْرِينَ لَيْلَةً أَوْ أَرْبَعاً وَعِشْرِينَ لَيْلَةً وَأَيَّامَهَا وَصُومِي. فَإِنَّ ذَلِكَ يُجْزِئُكِ، وَكَذَلِكَ فَافْعَلِي فِي كُلِّ شَهْرٍ كَمَا تَحِيضُ النِّسَاءُ وَكَمَا يَطْهُرْنَ لِمِيقَاتِ حَيْضِهِنَّ وَطُهْرِهِنَّ، وَإِنْ قَوِيتِ عَلَى أَنْ تُؤَخِّرِي الظُّهْرَ وَتُعَجِّلِينَ الْعَصْرَ فَتَغْتَسِلِينَ وَتَجْمَعِينَ بَيْنَ الصَّلاتَيْنِ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ، وَتُؤَخِّرِينَ الْمَغْرِبَ وَتُعَجِّلِينَ الْعِشَاءَ، ثُمَّ تَغْتَسِلِينَ وَتَجْمَعِينَ بَيْنَ الصَّلاتَيْنِ فَافْعَلِي، وَتَغْتَسِلِينَ مَعَ الْفَجْرِ فَافْعَلِي، وَصُومِي إِنْ قَدَرْتِ عَلَى ذَلِكَ قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ: وَهَذَا أَعْجَبُ الأَمْرَيْنِ إِلَيَّ؛ وَبَعْضُ الرُّوَاةِ قَالَ: قَالَتْ حَمْنَةُ رَضِيَ اللّهُ عَنْهَا هَذَا أَعْجَبُ الأَمْرَيْنِ إِلَيَّ، وَلَمْ يَجْعَلْهُ مِنْ قَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ]. أخرجه أبو داود واللفظ له، الترمذي لنحوه.

وعنده بدل قوله: «فَاتَّخِذِي ثَوْباً فَتَلَجَّمِي».

«الثّجّ»: السيل، وأرادت أنه يجرى كثيراً. و«الرَّكْضَةُ»: الضربة والدفعة.

و«التلجم»: كالاستثفار وهو أن تسدّ المرأة فرجها بخرقة عريضة توثق الدم.

6. (3855)- *Hamne Bintu Cahş* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Ben, kızkardeşim Zeyneb Bintu Cahş radıyallahu anhâ'nın yanındaydım, istihâze kanamam vardı. Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a:

"Ey Allah'ın Resûlü! Ben çok şiddetli şekilde istihâze kanamasına maruzum, bu hususta ne tavsiye edersiniz? Bu hal benim namaz ve orucuma mani oluyor" dedim. Bana:

"Sana pamuğu vasfeyliyeyim: O, kanı gidericidir (fercine pamuk koy)" buyurdular. Ben:

"Ama akıntı pamuğun mani olacağı miktardan çok fazla!" dedim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm):*

"Öyleyse bez kullan!" buyurdular. Ben:

"Akıntı bezin durduracağı miktardan da fazla! Şarıl şarıl akıyor" dedim. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm dedi ki:

"Sana iki şey söyleyeceğim, hangisini yaparsan, diğerinin de yerine geçer. İkisini de yapabilecek durumdaysan birini seçmek sana ait, dilediğini seç! Bu kanama, şeytanın tekmelerinden bir tekme(si yani zarar vermesi)dir. Sen kendini Allah'ın ilminde altı yedi gün hayızlı bil (orucu ve namazı terket). Sonra yıkan ve kendini hayızdan temizlenmiş bil ve yirmiüç veya yirmidört gece ve gündüz namaz kıl, (bu esnada farz veya nafile) oruç tut. Bu, sana yeterlidir. Kadınların her ay hayız görmeleri, hayızlı ve temizlik günlerinin olması gibi, bu şekilde senin de hayız ve temizlik günlerin olacak. (Bu, sana söyleyeceğim iki şeyden birincisidir. İkinci hususa gelince, o da şudur): Eğer öğleyi te'hir ve ikindiyi de ta'cil edip, ikisi için gusletmeye gücün yeterse öğle ile ikindiyi birleştir. Keza akşamı geciktirip yatsıyı tacil etmek, sonra da gusletmek suretiyle de bu iki namazı birleştir. Sabah için de ayrıca guslet. Bu şekle gücün yeterse orucunu da böylece tutarsın."

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm), (birini seçmede beni muhayyer bıraktığı bu iki tarzı zikrettikten sonra ilaveten dedi ki: *"Bu, (ikincisi, zikrettiğim) tarz, benim daha çok hoşuma gidenidir."*

Râvilerden biri dedi ki: "Hamne radıyallahu anhâ dedi ki: "Bu, iki tarzdan benim daha çok hoşuma gidenidir. Ravî böylece, bu sözün Resûlullah'a ait olmayıp Hamne'ye ait olduğunu ifade etmiş oldu." [Ebu Dâvud, Tahâret 1100, (287); Tirmizî, Tahâret 95, (125).]

AÇIKLAMA:

1-Bu hadis, önceki hadiste ismi geçen *Ümmü Habîbe*'nin kardeşi Hamne'nin de istihâzeli bir kadın olduğunu göstermektedir. Bazı şârihler rivayetlerde gelen bilgilere dayanarak Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm zamanında müstehâze olan kadınların isimlerini tadâd eder: Ümmü Habîbe Bintu Cahş ve bunun iki kız kardeşi: Zeyneb ve Hamne; Resûlullah'ın zevcelerinden Meymûne'nin anne bir kızkardeşi Esma, Fatıma Bintu Ebî Hubeyş, Sehle Bintu Süheyl, Sevde Bintü Zema'a (Resûlullah'ın zevcesi), Zeynep Bintu Ümmü Seleme, Esma el-Hârisiyye ve Bâdiye Bintu Gaylân. Bunlardan bazılarıyla ilgili rivayet gelecek.

2-Şârih Hattâbî, hadiste geçen "altı-yedi gün" tabirini Resûlullah'ın tahdid maksadıyla zikretmeyip, emsalinin durumuna göre itibar etmesine bir işaret olarak zikrettiğini belirtir. Bu sebeple "...altı veya yedi..." şeklinde olması gereken tercümeyi altı-yedi şeklinde yapmayı uygun bul-

duk. Yani kadın, normal hayız müddetinin hatırlıyabilirse onu esas alacaktır. Bu müddetin, Hanefîlere göre 3 ile 10 gün arasında değiştiğini belirtmiş idik. Hatırlayamazsa -ki böylelerine fıkhen mütehayyire denir- ailesindeki, kendi yaşındaki emsallerine göre takdir edecektir. Resûlullah bu takdirde telmîhan 6-7 demiş olmalıdır. Hanefîler mütehayyire'nin zann-ı galible hareket edeceğini, daha da olmazsa ihtiyaten azami müddet olan 10 günü esas alıp, kendini her ay on gün hayızlı addedeceğini söyler.

3- "Allah'ın ilminde..." ifadesi ile senin altı gün mü yedi gün mü hayızlı olduğunu Allah bilir. Bu müddet seninle Allah arasındadır, O senin ne miktar tayin edeceğini bilir" veya "Allah'ın hükmünde yani sana emrettiğim Allah'ın hükmüyledir", "Allah sana kadınlarının âdetini bildirmektedir: Altı veya yedidir" şeklinde farklı ma'nâların kasdedilmiş olduğuna şârihler dikkat çekmiştir.

4-Hiç kesilmeyen kanamaya (istihâzeye) maruz kalan kadına Resûlullah iki yol tavsiye etmektedir ki, kadın bunlardan birini tercihte muhayyerdir:

1) Her ayda muayyen günlerde kendini hayızlı addedip diğer günlerde temiz bilmek ve temizlik günlerinde önceki hadiste açıklandığı şekilde, kendini özürlü addederek özürlülerin tabi olacağı şartlara göre namazını kılıp, orucunu tutmaktır.

2) Kendini her gün, bazı kayıtlarla, ibadet yapacak şekilde temiz addetmektir: Yani öğle ile ikindiyi, ikindinin ilk vakti girerken; akşamla yatısıyı da yatsının ilk vakti girerken birleştirerek gusül üzerine kılmaktır. Bu şıkta meşakkat fazladır. Çünkü günde üç kere yıkanma mevzu bahistir:

1) Sabah namazı için yıkanmak,

2) Öğle-ikindi namazları için yıkanmak,

3) Akşam-yatsı namazları için yıkanmak.

Bu tarzda ayrıca ayın her gününde namaz kılmak durumu da mevcuttur. Meşekkati fazla olduğu için Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm -veya Hamne radıyallahu anhâ- bu tarzın "daha hoş" olduğunu söylemiştir. Çünkü ücreti fazladır. Ücret meşakkat nisbetinde artar.

Hadisin ma'nâsı yukarıda açıkladığımız şekilde olmakla birlikte, bu ma'nâ üzere amelde bazı tereddütler hasıl olmuştur. Hanefîler âdet görmeye başlayan müstehâze için, *Hz. Âişe*'den Müslim'de gelen ve 3851 numarada kaydedilen hadiste geçen امكثِي قدرما كانت تحبسك حيضتك ثم اغتسلي emr-i

nebevîsini esas kılmıştır. Yani önceki âdet müddetini esas alıp ona göre amel edecektir. Mütehayyire ise zann-ı galible hayız müddetini tesbit edecektir, zann-ı galibte bulunamazsa ihtiyatı esas alır ve azami hayız müddeti olan 10 güne göre kendini hayızlı bilir. Yeni hayız görmeye başlayan bir kız aynı zamanda istihâzeye de maruz olursa, hayızla istihâze kanını ayırdedebiliyorsa, kendi hayız müddetini bu yolla tesbit eder. Zira hadiste: اذا كَانَ دَمُ الحيضَةِ فإنّه اسود يعرف *"Kan, hayız kanı ise bu siyahtır, renginden bilinir"* buyurulmuştur. Âdetini tefrik edemeyecek durumda olan için sadedinde olduğumuz Hamne hadisinde belirtilen 6-7 ile amel eder, zira bu kadınların çoğunluğunun durumunu dile getirmektedir diyen de olmuştur. Şâfiî hazretleri, böyle durumdaki kızın -şek ile namazın terki caiz olmaz kaziyesinden hareketle- hayız müddetinin en azı olan bir gece ve gündüzü esas alıp, ondan sonrasını temiz addetmesi, yıkanıp namazlarını kılması gereğine hükmetmiştir.

3856 ٧- وعن أسماء بنت عميس رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ إنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ أَبِي حُبَيْشٍ اسْتُحِيضَتْ مُنْذُ كَذَا وَكَذَا فَلَمْ تُصَلِّ. فَقَالَ: سُبْحَانَ اللهِ! هذَا مِنَ الشَّيْطَانِ، لِتَجْلِسْ فِي مِرْكَنٍ. فَإذَا رَأتْ صُفْرَةً فَوْقَ المَاءِ فَلْتَغْتَسِلْ لِلظُّهْرِ وَالْعَصْرِ غُسْلاً وَاحِداً، وَتَغْتَسِلْ لِلْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ غُسْلاً وَاحِداً، وَتَغْتَسِلْ لِلظُّهْرِ وَالْعَصْرِ غُسْلاً وَاحِداً، وَاغْتَسِلْ لِلْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ غُسْلاً وَاحِداً، وَتَغْتَسِلْ لِلْفَجْرِ غُسْلاً وَاحِداً، وَتَوَضَّأُ فِيمَا بَيْنَ ذلِكَ. قَالَ ابنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا لَمَّا اشْتَدَّ عَلَيْهَا الْغُسْلُ أَمَرَهَا أَنْ تَجْمَعَ بَيْنَ الصَّلاَتَيْنِ]. أخرجه أبو داود.

7. (3856)- *Esma Bintu Umeys* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü! dedim. Fatıma Bintu Ebî Hubeyş, şu şu kadar zamandan beri kanama geçiriyor, namazı bıraktı!" (Bu sözün üzerine Aleyhissalâtu vesselâm):

"Sübhanallah! (hiç namaz bırakılır mı?) Bu şeytandan (bir oyun. Kapılmamalıydı. Söyleyin ona), bir leğene (su koyup içine) otursun. Eğer suyun üstünde (kanamadan hâsıl olan) bir sarılık görürse, öğle ve ikindi için tek bir gusül yapsın; akşam ve yatsı için de tek bir gusül yapsın. Sabah için de ayrı bir gusül yapsın. Bu arada (kılacağı namazlar için) abdest alsın" buyurdular." İbnu Abbâs radıyallahu anhümâ der ki: "(Her namaz için) gusletmek, kadıncağıza zor gelmeye başlayınca iki namazın arasını birleştirmeyi emretmişti." [Ebu Dâvud, Tahâret 116, (296).]

AÇIKLAMA:

1- *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*, kanaması olan Fatıma Bintu Ebî Hubeyş'in, içerisinde su bulunan bir leğene oturmasını söylemesinin sebebi, kanamanın hayız kanaması mı, istihaze kanaması mı olduğunu tefrik etmesi içindir. Çünkü, kan suyun üzerinde sarı renk hâsıl ederse bu müstehâze kanıdır. Başkaca bir renk ise da hayızdır.

Bu muamele, kanamanın mahiyetini tesbit içindir. Yıkanma işi bu suyun içinde olmaz. Zira su artık necis olmuştur, leğenin dışında yıkanmalı veya o suyu döktükten sonra leğeni temizlik âdâbına uygun olarak bu maksadla kullanmalıdır.

2- *"Bu arada abdest alsın"*dan maksad, mesela öğle ile ikinde için yıkanmışsa, "ikindi namazını kılmaya ayrıca abdest alsın" demektir. Akşamla yatsı için yıkanmışsa, "yatsı namazını kılmazdan önce abdest alsın" demektir.

Bu meseledeki mezheplerin görüş farklılıklarını daha önce belirtmiştik (3854. hadis).

3857 ٨- وعن أم سلمة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [إنَّ امْرَأةً كَانَتْ تُهْرَاقُ الدِّمَاءَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ. فَاسْتَفْتَتْ لَهَا أُمُّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا النَّبىَّ ﷺ، فَقَالَ: لِتَنْظُرْ عَدَدَ الأيَّامِ وَاللَّيَالِي الَّتِى كَانَتْ تَحِيضُ فِيهَا مِنَ الشَّهْرِ قَبْلَ أنْ يُصِيبَهَا الَّذِى أصَابَهَا فَلْتَتْرُكِ الصَّلاَةَ قَدْرَ ذلِكَ مِنَ الشَّهْرِ، فَإذَا خَلَّفَتْ ذلِكَ فَلْتَغْتَسِلْ، ثُمَّ لِتَسْتَثْفِرْ بِثَوبٍ ثُمَّ لِتُصَلِّ]. أخرجه الأربعة إلا الترمذي.

8. (3857)- *Ümmü Seleme* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında bir kadının kanaması vardı. Ümmü Seleme radıyallahu anhâ, onun adına, hükmü, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'dan soruverdi. Resûlullah:

"İstihâze kanı başlamazdan önce, bir ay içerisinde, kaç gün ve gece hayız kanı gelmekte olduğuna baksın, her ay o kadar müddette namazı terketsin. Bu zaman çıkınca hemen yıkansın ve (fercine pamuk koyup) bir bezle sargı yaparak namazını kılsın." [Muvatta, Tahâret 105, (1, 62); Ebu Dâvud, Tahâret 108, (274, 275, 276, 277, 278); Nesâî, Hayz (1, 182).]

AÇIKLAMA:

1- en-Nihâye'de istisfâr (استثفار) için şu açıklama yapılır: "Kadının,

pamuk tıkadıktan sonra, fercini genişçe bir bezle sarıp bezin iki ucu üst üste kavuşunca ortasından bir şeyle bağlamasıdır. Böylece kanın akmasına mani olur."

2-Bu hüküm, özür (istihâze) kanı başlamazdan önce ayın hangi günlerinde hayız gördüğünü bilen kadının hükmüdür. O müddet boyunca kendini hayızlı bilir, müddet dolunca yıkanır ve artık kanamaya rağmen temiz sayılır. Şu farkla ki her vakit için abdest tazeleyecektir, tıpkı diğer özür sahipleri gibi.

3-Bu hadisi esas alan bazı âlimler: "Âdet görmekte olan bir kadın, istihâze kanamasına dûçar olunca, bu kanama sırasında, âdet kanamasını temyiz edebilse de edemese de, temyizi âdetine tevafuk etse de etmese de, eski âdet durumuna göre hareket eder" diye hüküm vermiştir.

3858 ٩– وعن سُمَيٍّ مولى بن أبي بكر بن عبدالرحمن: [إنَّ القعقاعَ وزيدَ بنَ أسلمَ أرسلاه إلى سعيد بنِ المُسَيّبِ رحمهُ الله. يسألُه: كيفَ تغتسلُ المُستحاضةُ؟ قال: تغتسِلُ مِنْ ظُهْرٍ إلى ظُهْرٍ وتتوضأُ لِكُلِّ صلاةٍ فإنْ غلبَها الدَّمُ استثفرتْ بِثوْبٍ]. أخرجه أبو داود.

قال: وكذلك: روى عن ابن عمر وأنس رَضِيَ اللهُ عنْهم، وهو قال سالم بن عبدالله والحسن وعطاء رحمهم الله.

وقال مالك: أظن حديث ابن المسيب من طهر إلى طهر، إنما هو من ظهر إلى ظهر ولكن الوهم دخل فيه.

ورواه المسور بن عبدالملك فقال فيه: من طهر إلى طهر. فقلبها الناس من ظهر إلى ظهر.

قلت: ذكر القاضي عياض أن رواية المعجمة صحيحة. والله أعلم.

9. (3858)- *Sümeyy Mevla İbnu Ebî Bekr İbni Abdirrahman* anlatıyor: "Ka'ka ve Zeyd İbnu Eslem, beni, Saîd İbnu Meseyyeb rahimehullah'a gönderip müstehâzenin nasıl yıkanacağını sordular. Saîd şöyle açıkladı: "Müstehâze, öğleden öğleye yıkanır ve her namaz için abdest alır. Şayet kan galebe çalacak olursa bir bezle sargı yapar." [Ebu Dâvud, Tahâret 114, (301).]

(Ebu Dâvud) der ki: "İbnu Ömer ve Enes radıyallahu anhüm'den de bu şekilde (yani "öğleden öğleye yıkanır" diye) rivayet edildi. Bu, aynı zamanda Sâlim İbnu Abdillah, Hasan Basrî ve Atâ rahimehumullah'ın görüşüdür."

İmam Mâlik dedi ki: "Zannım o ki, İbnu Müseyyeb'in hadisi مِنْ طُهْرٍ إلى طُهْرٍ "temizlik vaktinden temizlik vaktine" olacaktı: مِنْ ظُهْرٍ إلى ظُهْرٍ öğle vaktinden öğle vaktine" şeklinde gelmiştir. Herhalde buna bir vehim karışmış."

Bu hadisi el-Misver İbnu Abdilmelik de rivayet etmiştir. Onun rivayetinde de مِن طُهرٍ إلى طُهرٍ *"temizlik vaktinden temizlik vaktine"* şeklinde gelmiştir. Şu halde râviler bunu مِن ظُهرٍ إلى ظُهرٍ *"öğleden öğleye"* diye çevirmiş olmalı. Derim ki:[39] "Kadi İyaz'ın zikrine göre, مِن ظُهرٍ إلى ظُهرٍ şeklinde noktalı rivayet sahihtir. Doğruyu Allah bilir."

AÇIKLAMA:

Bu rivayete göre, *İbnu Müseyyeb*, müstahâze'nin öğleden öğleye yıkanacağına fetva vermiştir. Hatta, *Ebu Dâvud, Abdullah İbnu Ömer* ve Enes Hazretlerinden de bu şekilde rivayet olduğunu, Hasan Basrî, Sâlim, Atâ gibi tâbiîn büyüklerinin de bu görüşte olduklarını kaydeder.

Ancak ne var ki, *İmam Mâlik* bu rivayette bir tashif olacağı kanaatindedir. İmla noktasız olarak مِن طُهرٍ إلى طُهرٍ şeklinde olmalıdır. Bu durumda ma'nâ, müstehaze'nin temizlik vaktinden temizlik vaktine yıkanacağını ifade eder. Bu ise hayzın inkıta vakti demektir. Yani yıkanma öğleden öğleye değil, hayız kanamasının kesilme anında yapılıp müteakip kesilmesi anına kadar yapılmayacaktır, tıpkı, müstehâze olmayan normal kadındaki gibi. *Hattâbî* de İmam Mâlik'in görüşüne katılır ve: "Çünkü, müstehâzenin öğleden öğleye yıkanmasının bir ma'nâsı yoktur" der. İlaveten hiçbir fakihin böyle bir kavline rastlamadığını belirtir ve doğrusunun مِن طُهرٍ إلى طُهرٍ olması gerektiğini te'yid eder.

Münakaşaya dahil olan *Ebu Bekr İbnu'l Arabî*, Hattâbî'ye katılmaz ve der ki: "Onun istib'adı doğru değildir. Çünkü, müstehâze olan kadından, sebep olduğu meşakkat sebebiyle her namazda yıkanmak düşecek olursa, hiç olsun günde bir sefer, öğlenin sıcak vaktinde yıkanır, bu da temizlik için uygundur."

3859 ١٠ – وعن علي رَضِيَ اللهُ عنه قال: [المُسْتَحَاضَةُ إذَا انْقَضَى حَيْضُهَا اغْتَسَلَتْ كُلَّ يَوْمٍ وَاتَّخَذَتْ صُوفَةً فِيهَا سَمْنٌ أوْ زَيْتٌ]. أخرجه أبو داود.

10. (3859)- *Hz. Ali* radıyallahu anh anlatıyor: "Müstehâze, hayız müddeti sona erince her gün yıkanır. Üzerine tereyağı veya zeytinyağı sürülmüş bir yün kullanır." [Ebu Dâvûd, Tahâret 115, (302).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, bir önceki rivayette gelen "öğle" kaydını kaldırmaktadır.

39- Bu sözün sahibi *Teysir* müellifi *İbnu Deybe*'dir.

Yani, istihâzesi olan kadın her gün yıkanmalı, ancak hangi saatte yıkanacağı hususunda bağlayıcı bir kayıt mevcut değildir. Hz. Ali radıyallahu anh'ın şahsî fetvası olduğu anlaşılan bu rivayette, müstahâze olan kadınlara bir başka tavsiye daha yapılmaktadır: Ferclerinin üzerine tereyağı veya zeytinyağı sürülmüş bir yün parçası bağlamak. Şârihler, yağın, kanamaya sebep olan damarı yumuşatarak kanamayı durduracağını belirtirler.

3860 ١١ – وعن عبدالله بن سفيان قال: [سَأَلَتْ امْرَأَةٌ ابنَ عُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما فقالَتْ: إنّي أقْبَلْتُ أُرِيـــدُ أنْ أُطُوفَ بالْبَيْتِ، حتّى إذَا كُنْتُ عِنْدَ بابِ الْمَسْجِدِ هَرَقْتُ الدِّمَاءَ فَرَجَعْتُ حتّى ذَهَبَ ذلِكَ عَنِّي. ثُمَّ اغْتَسَلْتُ حـــتّى إذَا كُنْتُ عِنْدَ بابِ الْمَسْجِدِ هَرَقْتُ الدِّمَاءَ ثُمَّ جِئْتُ فَكَذلِكَ فـــقَالَ: إنَّمَا ذلِكَ رَكْضَةٌ مِنَ الشَّيْطَانِ فَاغْتَسِلِي ثُمَّ اسْتَثْفِرِي بِثَوْبٍ، ثُمَّ طُوفِي]. أخرجه مالك.

11. (3860)- *Abdullah İbnu Süfyan* rahimehullah anlatıyor: "Bir kadın, İbnu Ömer radıyallahu anhümâ'ya şöyle sordu: "Kabe'yi ziyaret maksadıyla gelmiştim. Tam Mescid-i Harom'ın kapısına geldiğim sırada kanamam başladı ve derhal geri dönüp, kanama duruncaya kadar bekledim. Sonra yıkandım. Tekrar tavaf için geldiğimde, kapının yanında yine kan geldi. Aynı şekilde geri döndüm, size geldim." Abdullah şu cevabı verdi: "Bu şeytandan gelen bir zarardır. Bu durumda yıkan. Pamuk tıkayarak bir bez bağla, sonra da tavafını yap!" [Muvatta, Hacc 124, (1, 371).]

AÇIKLAMA:

Burada kadının sual sormasına sebep olan kanama hadisesi, ay hali kanaması değildir. Şârihler, kanamanın, geri dönüp bekleme, yıkanıp ikinci sefer ziyarete gelme hadiselerinin aynı gün içerisinde cereyan etmiş olacağını belirtirler. Nitekim bu çeşit âdet dışı kanamalar, hadislerde hep رَكْضَةٌ مِنَ الشَّيْطَانِ diye şeytandan gelen bir zarar olarak ifade edilmişlerdir. Rekza, kelime olarak darbe, tekme gibi ma'nâlara gelir. Kanamanın şeytan darbesi olarak tavsifi, ibadete mani olması sebebiyledir. Ayrıca, bunun ibadeti ibtal edeceğine dair verdiği vesvese sebebiyle de şaytana nisbet edildiği söylenmiştir.

İbnu Abdilberr, Abdullah İbnu Ömer'in *"yıkan"* fetvasını, kanamanın ne hayız kanı olduğu ne de müstehâze'nin Ka'be'yi ziyareti için yıkanmasının vacib olduğu kanaatine binaen vermediğini, bilakis onun "Ka'be'yi

ziyaretten önce yıkanmak mendubtur" kanaatini taşıdığını, kadına olan "yıkan, sonra da tavafını yap!" emrini buna binaen verdiğini belirtir.

3861 ١٢- وعن عكرمة قال: [كَانَتْ أُمُّ حَبِيبَةَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا تُسْتَحَاضُ، وَكَانَ زَوْجُهَا يَغْشَاهَا. وَمِثْلُهُ عَنْ حَمْنَةَ بِنْتِ جَحْشٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا]. أخرجه أبو داود.

12. (3861)- *İkrime* rahimehullah anlatıyor: "Ümmü Habîbe radıyallahu anhâ müstehaze idi. Kocası ona temasta bulunurdu. Aynı hal Hamne Bintu Cahş radıyallahu anhâ için de mevzubahis idi." [Ebu Dâvud, Tahâret 120, (309).]

3862 ١٣- وعن أم عطية رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا قالَتْ: [كُنَّا لاَ نَعُدُّ الْكُدْرَةَ والصُّفْرَةَ بَعْدَ الطُّهْرِ شَيْئاً]. أخرجه أبو داود والنسائي.

13. (3862)- *Ümmü Atiyye* radıyallahu anhâ anlatıyor: "(Hayız müddetimiz dolup) temizlik dönemi başladıktan sonra görülen bulanık ve sarı akıntıyı ciddiye almazdık.." [Ebu Dâvud, Tahâret 119, (307, 308); Nesâî, Hayz 7, (1, 186, 187).]

AÇIKLAMA:

1- Dârimî'nin rivayetinde "...yıkandıktan sonra" denmiştir.

2- *Hattâbî* der ki: "Ülema, temizlikten sonra gelen akıntı hususunda ihtilaf etmiştir."

★ Hz. Ali'den rivayete göre: "Bu, hayız değildir, onun için namaz terkedilmez, abdestini alır, namazını kılar" demiştir. *Süfyan Sevrî* ve *Evzâî'* nin görüşü de budur.

★ *Saîd İbnu'l-Müseyyeb:* "Kadın böyle bir şey gördü mü, yıkanır sonra namaz kılar" demiştir. Ahmed İbnu Hanbel de bu kanaattedir.

★ *Ebu Hanîfe*'nin "Hayızdan ve kanın kesilmesinden sonra, kadın bir veya iki gün sarı ve bulanık akıntı görürse ve bu on günü aşmazsa, bu hayızdan kaynaklanır, saf beyaz akıntıyı görünceye kadar yıkanmaz" dediği nakledilmiştir.

★ Bu mevzuda *Şâfiî*'ler farklı görüşler ileri sürmüştür. Mezhebin Ashab'ından meşhur olan görüş şöyledir: "Kadın, eğer âdet kanının kesilmesini müteakip onbeş gün geçmeden sarılık veya bulanıklık görürse bu hayız kanıdır." Bazıları: "Âdet günlerinde bunu gördü ise hayızdır, âdet günlerinin dışında gördü ise, itibar etmemelidir." der. Ancak, bu hal yeni

hayız görmeye başlayan kızın başına gelmiş ve ilk defa kan görürken sarılık veya bulanıklık görmüş ise, bu halde -fakihlerin çoğuna göre- kız henüz âdet görmeye başlamış sayılmaz. Bu görüş Hz. Âişe ve Atâ'dan da rivayet edilmiştir. Şâfiî'nin Ashabından bazısı da: "Hayza yeni başlayacak olan kızın gördüğü bulanıklık ve sarılığın hükmü hayız hükmüdür" demiştir.

3863 ١٤ - وعن مرجانة مولاة عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ النِّسَاءُ يَبْعَثْنَ إلى عَائِشَةَ بِالدُّرْجَةِ فِيهَا الْكُرْسُفُ، فِيهِ الصُّفْرَةُ مِنْ دَمِ الْحَيْضِ يَسْأَلْنَهَا عَنِ الصَّلاَةِ فَتقُولُ: لاَ تَعْجَلْنَ حَتَّى تَرَيْنَ الْقَصَّةَ الْبَيْضَاءَ تَعْنِي الطُّهْرَ]. أخرجه البخاري في ترجمة، ومالك.

«الْقَصَّةُ»: الْجَصُّ، والمعنى أن تخرج الخرقة التي تحتشى بها المرأة بيضاء نقية، وقيل إن القصة كالخيط الأبيض تخرج بعد انقطاع الدم كله.

14. (3863)- *Mercâne Mevla Âişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Kadınlar Hz. Âişe radıyallahu anhâ'ya içerisinde pamuk bulunan bez (veya kap) gönderirlerdi. Bu pamuklar hayız kanıyla sarı lekeler taşırdı. (Bu safhada) namaz kılınıp kılınmayacağını sorarlardı.

Hz. Âişe radıyallahu anhâ: "Beyaz akıntıyı görünceye kadar acele etmeyin!" diye cevap verirdi. Beyaz akıntıdan temizliği kastederdi." [Muvatta, Tahâret 97, (1, 59); Buhârî, bunu bab başlığında senetsiz olarak kaydetmiştir (Hayz 19).]

AÇIKLAMA:

1- Burada, hayız hallerinin sona erip ermediğinde tereddüde düşen hanımların başvurdukları değişik bir yol görmekteyiz: Akıntılarını tutmak üzere bağladıkları pamuğu Hz. Âişe radıyallahu anhâ'ya göndererek, akıntının pamuk üzerindeki renginden, bunun hayız akıntısı olup olmadığını teşhis ettirmek.

Hz. Âişe, akıntı lekeli ve renkli olduğu müddetce namaza başlanılmasında acele etmemelerini söylüyor.

2- Rivayetten, müslüman kadınların hayız hallerini takipte eskiden beri pamuk kullandıkları görülmektedir. Beyazlığı ve rutubeti emici vasfı sebebiyle pamuk pratik olmalıdır. Ufak bir leke pamuk beyazlığında kendini hemen göstereceğinden hayız akıntılarının teşhis ve tahlilinde eskiden beri birinci derecede müracaat vasıtası yapılmıştır.

İmam Mâlik: "Beyaz akıntı hususunda kadınlara sordum. Gördüm ki, bu onlar nezdinde malum bir şeydir, akıntıyı temizliğe erince görmektedirler" der.

3864 ١٥ – وعن ابنة زيد بن ثابت [أنّهُ بلغها: أنّ نساءَكُنّ يدعين بالمصابيح من جوف الليل ينظرن إلى الطهر، فقالت: ما كان النساء يصنعن هذا، وعابت عليهن]. أخرجه البخاري في ترجمة، ومالك.

15. (3864)- *Zeyd İbnu Sâbit*'in kızından nakledildiğine göre, kulağına, bir kısım kadınların gece yarısı, temizliklerini kontrol için, lamba getirtir oldukları haberi ulaşır. O, bu davranıştan dolayı kadınları ayıplar ve: "(Sahabe) kadınları böyle yapmazlardı!" der. [Muvatta, Tahâret 98, (1, 59). Bunu Buhârî bab başlığı olarak (senetsiz) kaydetmiştir. (Hayz 19).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayet sahibi *Zeyd İbnu Sâbit*'in kızının isim belli değildir. Radıyallahu anh'ın Hasene, Amra, Ümmü Külsûm vs. birçok kızı mevcuttur. Ancak bu rivayetin hangisine ait olduğu kesin olarak bilinememektedir. *İbnu Hacer, Abdullah İbnu Ömer* radıyallahu anhümâ'nın oğlu Sâlim'in zevcesi olan Ümmü Külsûm'e ait olabileceğini ima eder, "Ondan başkasının rivayetine hiç rastlamadım" der. Ancak Suyûtî, Ümmü Sa'd olduğunu cezmen söyler.

2- *Zeyd İbnu Sâbit*'in kızının, temizliklerini kontrol için gece yarısı lamba getirten kadınları ayıplayışının sebebi -şârihlere göre- gereksiz bir külfete girmeleridir. *İmam Mâlik*'e göre, "Kadınlara düşen, temizliklerine, uyuyacakları zaman veya sabah namazına kalktıkları zaman bakmaktır, gecenin yarısında değil." *İbnu Battal* ve bir kısım ülemaya göre gece yarısı kontrol etme işi, dinde zorluk ve usanma getirir, bu ise mezmumdur. İbnu Abdilberr gece yarısının namaz vakti olmadığına da dikkat çeker.

Ancak *İbnu Hacer,* gece yarısının yatsı namazının vakti olduğunu belirttikten sonra, bu ayıplamada bir başka sebep arar: "Muhtemelen, kontrolün gece yapılması sebebiyledir. Çünkü gecede halis beyazlık, diğer renklerden tam ayırdedilemez. Dolayısıyle, gece kontrolde bulunan kadınlar, temizlenmedikleri halde, kendilerini temizlenmiş sayabilirler ve temizlikten önce namaz kılarlar."

3865 ١٦ – وعن أم سلمة رضيَ اللهُ عنها قالت: [كانت النُّفساءُ على عهدِ رسولِ الله

ﷺ تَقْعُدُ بَعْدَ نِفَاسِهَا أَرْبَعِينَ يَوْماً وَأَرْبَعِينَ لَيْلَةً، وَكُنَّا نَطْلِي عَلَى وُجُوهِنَا الْوَرْسَ تَعْنِي مِنَ الْكَلَفِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

16. (3865)- *Ümmü Seleme* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm devrinde, nifas olan kadınlar nifaslarından sonra kırk gün kırk gece otururlardı. Biz yüzlerimize vers -yani kelef alarak- sürerdik..." [Ebu Dâvud, Tahâret 121, (311); Tirmizî, Tahâret 105, (139).]

AÇIKLAMA:

1-Hadiste, nifasla doğum kastedilmektedir. Nifastan sonra kırk gün oturmak'tan maksad, o esnada temiz sayılmamaları, temizken yapılması helal olan şeylerden uzak kalmalarıdır. Oruç tutmamak, namaz kılmamak gibi. Tirmizî, Sahabe, Tâbiîn ve daha sonra gelen selef ülemasının, doğumdan sonra kadının tam kırk gün oruç tutmayıp, namaz kılmayacağında icma ettiklerini belirtir. Nifas, doğumdan sonra gelen kandır. Bu kan kırk gün devam eder. Daha önceden kesilmesi halinde yıkanıp namaz ve oruca başlayabilir. Kırk günden sonra gelecek kanı, âlimlerin çoğu istihâze kanı addeder. Mezhebimizce de esas olan bu görüştür.

2- Hadisin ikinci kısmında, Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm devrinde kadınların kendi aralarında veya evlerinde kocalarına karşı bazı güzellik maddeleri süründükleri görülmektedir.

★*Vers,* boyamada kullanılan sarı bir bitki. Kadınlar yüzlerine kırmızılık kazandırarak güzelleşmek için kullanırlarmış. Bitki Yemen'de yetişir.

★ *Kelef,* kızılla siyah arası bir renktir. Bu renk yüze sürülür. Yüzün rengine siyah ve kızıla çalan (esmerimsi) bir renk kazandırmaktadır. Rivayet, kadınların bu rengi elde etmede vers'i kullandıklarını ifade etmektedir.

HAYIZ HALİNDE TEMİZLİK

Hayız hali, kadınların temizliğe son derece titiz olmaları gereken bir devredir. Dinimiz bu sebeple mesele üzerinde ısrarla durmuş, pek çok teferruâta yer vermiştir. Biz, kitabımızın yer verdiği hadisler ve onların gerektirdiği açıklamalar çerçevesinde meselenin tebellür etmesine çalıştık. Ancak açıklamaları, geçmiş asırlarda hayız dönemi temizliğinin nasıl yapılması, hayız devresine giren kadınlarımızın nelere dikkat etmesi gerektiğiyle ilgili hususları, bu sahanın mütehassısı bir müslüman hekimden aynen aktarmayı uygun görüyoruz. Alacağımız pasaj, ta'lîmî (didaktik) bir maksadla hazırlandığı için okuyan, kolayca anlayabilecektir.

(CEMİYET VE TEMİZLİK YÖNÜNDEN) AYBAŞI

Soru: "Memleketimizde genç kızlar, umumiyetle hangi yaşta aybaşı görmeğe başlarlar?"

Cevap: "12-13 yaşları arasında."

Soru: "Genç bir kızın aybaşı görmeye başlayacağı, dış görünüşünden anlaşılabilir mi?"

Cevap: "Dikkatli ve anlayışlı bir anne, kızının vücudundaki belli yerlerin serpilmeye başlamasından, onun aybaşı görmeye başlayacağını anlayabilir."

Soru: "12 yaşına yaklaşan bir kıza sahip olan bilgili ve anlayışlı bir anneye, bu devrede düşen en mühim vazife nedir?"

Cevap: "Böyle bir devrede, bilgili ve anlayışlı bir anneye düşen en mühim vazife, kızını aybaşı mevzuunda aydınlatmaktır. Bunun için de, kızıyla bir arkadaş gibi konuşup, ona günün birinde idrar yolundan biraz kan geldiğini göreceğini, bunun gayet normal bir hadise olduğunu, bundan korkmaması gerektiğini; çünkü anne olacak her genç kızda belli bir yaşdan itibaren bunun görüldüğünü ve görüleceğini; bunun adına renkli yani aybaşı dendiğini; bunun, gebelik ve lohusalık durumları hariç, 45-50 yaşına kadar muntazaman ve her ay görüleceğini; çünkü Allah'ımızın kadınları bu hilkatte ve bu fıtratta yarattığını; bunda, nice ilâhî gayeler bulunduğunu ve aybaşılı devrede temizliğe bilhassa dikkat edilmesi gerektiğini söylemesi lazımdır."

Soru: "Anne bu vazifesini yapmazsa ne olur?"

Cevap: "Cahilliğini, veya kızına karşı olan şefkatsizliğini isbat etmiş olur. Aynı zamanda kızının, hayatta çekingen, içli, kızgın, hiddetli ve soluk benizli olmasına sebep olmuş olur."

Soru: "Ya anne, kızına öğüt verecek derecede bilgili değilse ne yapsın?"

Cevap: "Yüce Peygamberimiz bir hadis-i şerifinde: "İlim istemek -bilgili olmak- müslüman olan her erkek ve kadın için farzdır" buyurdular. Bu hadis-i şerife göre, müslüman her anne için, bu bilgileri öğrenmek mecburidir. Fakat burada belirtmek yerinde olur ki, bu hususta kabahatin çoğu, annelere, kız çocuklarına faydalı bilgileri öğretmeyen, onlara bu imkanları vermeyen ve hatta onları okur yazar bile edemeyen; üstelik onların giyimlerine, iffetlerine, ibadetlerine sataşan, vatan ve millet sevgisinden mahrum okul kaçkınlarının; veya gönlü ve midesi komünizme, kapitalizme, faizci putperest izmlere bağlı diplomalı hainlerin ve ahbesciler grubunundur."

Soru: "Aybaşı denince akla ilk gelecek nedir?"

Cevap: "Temizlik."

Soru: "Neden temizlik?"

Cevap: "Çünkü bir kadının sıhhatli, huzurlu ve neş'eli olması, maddî bakımdan, aybaşı günlerinde riayet edeceği temizlik derecesine ve dolayısıyle aybaşısının her ayın belli günlerinde başlayıp bitmesine, aybaşı kanının normal mikdarda ve ağrısız olarak gelmesine, yani normal bir aybaşı görmesine bağlıdır."

Soru: "Yani kadınlar için temizlik mevzuu, erkeklerinkinden daha mı mühimdir?"

Cevap: "Çok daha mühimdir."

Soru: "Kadınlar için temizlik mevzuu neden çok daha mühimdir?"

Cevap: "Çünki aybaşı, gebelik, doğum ve lohusalık gibi fizyolojik olaylar, hormonal faaliyetler, kadınların, temizlik konusunda çok daha dikkatli ve titiz olmalarını gerektirir.

- Ayrıca, Kadınlarda cinsi organların bulunduğu yerin hususiyeti, yani iki abdest yolu arasında bulunması,

- Buradaki akıntılar ve döküntüler ile,

- Bu bölgede bol miktarda bulunan yağ bezlerinin meydana getirdiği ifrazlar,

- Bu bölgeye mahsus tüyler,

- Aybaşı halinde ve bundan sonraki günlerde sızıntı ve akıntıların çoğalması,

- Aybaşı kanının kendisine mahsus ağır kokusu.

- Gene aybaşı günlerinde kadınların vücutlarından, ter ve nefeslerinden, kasık aralarından, göğüs altlarından (Menotoksin) adı verilen zehirli bir kokunun etrafa yayılması... gibi sebepler; kadınların temizliğe ne derece ehemmiyet vermeleri gerektiğini anlatır sanırım."

Soru: "Aybaşı günlerinde kadınların ter ve nefeslerinden etrafa zehirli bir koku mu yayılır?"

Cevap: "Evet; o günlerde her kadının ter ve nefesinden, etrafa -az veya çok- böyle zehirli bir koku yayılır. Hatta bu, bazan o derece şiddetli olabilir ki, mayaların üremesini durdurabilir, çiçekleri soldurabilir, sirke ve konserveleri bozabilir. Nitekim bazı uyanık kadınlar, bunun farkına

vardıkları için, aybaşı günlerinde çiçek bakımı ile; maya, sirke ve konserve gibi işlerle yakından meşgul olmazlar."

Soru: "Temizliğin kadın için fevkalade olan önemini anlamış olduk. Peki kadın, bu temizliği nasıl yapmalıdır."

Cevap: "Her kadın ve genç kız, bu temizlik için:

- Tülbendden kesilip dikilmiş yumuşak bir bezi, veya bir deniz süngerini, bir de iyi kaliteli bir sabunu, el altında bulundurmalıdır.

- Gerek normal ve gerekse aybaşılı günlerinde günde en az bir defa ılık sabunlu su ile tülbendi veya deniz süngerini ıslatarak kasık aralarını yıkayıp kurulamalıdır.

- Ayrıca geceleri yatarken dişlerini temizlemeli, ve ayaklarını -bilhassa ayak parmaklarının arasını- sabunla yıkamalıdır.

- Her kadın ve her genç kız, normal günlerinde -hiç olmazsa- gün aşırı, aybaşılı günlerinde ise hergün, mutlaka ılık su ile yıkanmalıdır. Ve bu yıkanma esnasında, kasık aralarını, göğüs ve koltuk altlarını, parmak aralarını, gene sabunlu bezle yıkamalıdır.

Temizliği böylesine yapmayan bir kadın, sosyetenin hangi koluna mensup olursa olsun, mesleği ne olursa olsun, isterse milyoner olsun, istediği kadar güzel ve giyimli bulunsun, isterse dudakları rujlu, tırnakları ojeli, gözleri rimelli olsun; piyasanın bütün parfüm ve deodorantlarını kullansın, ve istediği kadar naylonlar giysin, sırtında vizon kürk taşısın; kolunda, boğazında isterse piyasanın bütün altın ve pırlantalarını göstersin; değil mi ki gereken temizliği yapmamıştır, kim olursa olsun, böyle bir kadın mutlaka kirli ve mutlaka pistir.

Saçını berbere şu kadar liraya yapdırdığını iftiharla anlatan ve bunun bozulmaması için aybaşı günlerinde yıkanmaktan ve temizlenmekten kaçınan, gerektiği anda boy abdesti almaya yanaşmayan nice kadınlar vardır ki; onulmaz dertlerle hastahane köşelerinde inim inim inlemişler, rahim veya meme kanserine tutularak hayattan göçüp gitmişlerdir.

Kadın ve erkek bütün insanlar, bekledikleri ve özledikleri huzur ve sıhhate, ancak imanla, ibadetle ve temizlikle kavuşabilirler."

Soru: "Bir kadın, aybaşı günlerinde yıkanıp temizlenirken, neden sıcak ve soğuk su değil de, ılık su kullanmalıdır?"

Cevap: "Çünkü soğuk su ile yıkanırsa, aybaşı sebebiyle vücudunun ne de olsa yorgun ve halsiz olduğu bir devrede kendisini üşütmüş olur ki, bu hal, bir çok tehlikeli hastalıklara yol açar.

Kasık arası temizliğini soğuk su ile yaparsa, hem bu bölgeyi üşüterek mikropların faaliyetini artırmış olur; hem de soğuk su bazı hassas kadın ve kızlarda aybaşının vaktinden önce ve âni kesilmesine sebep olur."

Soru: "Sıcak suyun mahzuru nedir?"

Cevap: "Aybaşı kanının artmasına sebeb oluşudur."

Soru: "Aybaşılı bir kadın, hangi cins bezleri tutunmalıdır?"

Cevap: "Aybaşılı bir kadının tutunacağı bezler:

- *Gayet yumuşak, mesela tülbendden kesilip dikilmiş,*

- *Mutlaka ütülenmiş,*

- *Kolaylıkla değiştirilebilen bezler olmalıdır."*

Soru: "Bu iş için pamuk kullanmayı tavsiye eder misiniz?"

Cevap: "Düşük kaliteli ve kaba elyaflı pamukların kullanılmasını tavsiye etmem; çünkü bu nevi pamuklar kanamayı artırırlar.

Fakat; eczahanelerde satılan rule halinde veya dışı steril yani mikropsuz gazlı bezle sarılı hususi pamuklar var ki, bunların kullanılmasını her bakımdan tavsiye ederim. Çünki bu sayede hem ütü, hem de yıkama külfetinden kurtulunmuş olur. Gerektiği zaman bu pamuktan bir bez büyüklüğünde kesilerek kilotun içine yerleştirilir. Kirlenince de çekip atılır."

Soru: "Parasından çekinmeyenler için aybaşı günlerinde kullanılmak üzere kilot ve bez olarak bilhassa neleri tavsiye edersiniz?"

Cevap: "Bunlar için kilot olarak tuhafiye mağazalarında satılan ve hususi surette aybaşı günleri için yapılmış olan özel kilotu; bez olarak da eczahanelerde bulunan ve gene bu iş için yapılmış olan (Pak Band)ı tavsiye ederim.

Bir defa alınan kilot, seneler senesi kullanılacak sağlamlıktadır. Fakat pak band, bazı aileler için fiatlı gelebilir. Çünki her bez, bir defa kullanılacaktır.

Bunun için en iyisi, manifaturacılarda pek ucuza satılan tülbentden birkaç metre alıp ütüleyerek el altında hazır bulundurmalıdır.

Gerekince rule pamuktan bir bez büyüklüğünde, yani 5-6 cm. kadar bir makasla kesip, üzerine ütülenmiş tülbentden bir parça keserek kılıf şeklinde sarılmalı ve normal iç donunun içine veya hususi yerine yerleştirmelidir.

Kirlenen kılıfların yıkanıp ütülenerek tekrar kullanılması da mümkündür. Bu sayede masraf yalnız pamuk masrafından ibaret kalır."

Soru: "Ne de olsa bu bir masraf değil midir?"

Cevap: "Sıhhat ve temizlik yönünden, sayılamayacak kadar faydalar sağlayan şu tavsiyemiz, herhalde büyük bir masraf sayılmaz.

Hem, kızlarına binlerce liralık çeyiz hazırlamadan çekinmeyen ve bazı Anadolu vilayetlerinde olduğu gibi dünürlük işlerinde hayvan satarcasına pazarlığa girişen bu hareketleriyle, nice gençlerin kötü yollara gitmelerine sebebiyet veren anne ve babalar;

Nişan ve düğün merasimlerini; lüks gazinolarda, meşhur otellerde bir gecede binlerce lira sarfiyle alkol buharları arasında yapanlar veya buna özenenler ve böylece ilâhî bir gaye ve ma'na taşıyan evlilik hayatını ve bunun saadetini, sarhoş çığlıkları arasında hemen ilk gününden lekeleyip kirletenler;

Kızlarının ve ailelerinin sıhhatleriyle ilgili şu tavsiyeler için, nasıl olur da israftır diyebilirler?"

Soru: "Aybaşılı bir kadın için başka tavsiyeleriniz var mıdır?"

Cevap: "Ilık su ile her gün bir defa yıkanan, ılık sabunlu tülbent veya süngerle günde en az bir defa kasık arasını temizleyip kurulayan bir kadın, ayrıca ev içinde güzel kokular da sürünmelidir."

Soru: "Bunun için bir esans söyleyebilir misiniz?"

Cevap: "Bu bir zevk mes'elesidir; hatta bu esansı çamaşırların arasında da bulundurmalıdır."

Soru: "Yukarıda bahsettiğiniz temizlik, yalnız evli kadınlar için midir? Yoksa evli olmayan genç kızlar da bu temizliği aynı şekilde yapmaya mecbur mudurlar?"

Cevap: "Elbette mecburdurlar. Bilhassa genç kızların bu temizliğe küçük yaştan alışmış olmaları, onların hayatları boyunca sıhhatli olmalarını sağlar.

Bazı kızlar, annelerinin de yanlış öğütlerine uyarak, kızlık zarının zedeleneceği düşüncesiyle kasık aralarını temizlemekten korkarlar; ve hatta kızlık zarının eriyeceğini sanarak limon ve sirke gibi şeyleri yemekten çekinirler. Bütün bunlar, boş ve yanlış düşüncelerdir. Cinsel organların yapısını bilmemenin neticesidir.

Bahsedildiği şekilde ılık sabunlu tülbent veya süngerle kasık arasını temizlemekte genç kızlar için hiçbir tehlike yoktur."

Soru: "Aybaşı günlerinde kadınlar ve genç kızlar, başka nelere dikkat etmelidirler?"

Cevap: "Her türlü yorgunluktan sakınmalıdırlar. En güzel elbiselerini giyip, bilhassa tuvaletlerine emek çekmelidirler. Günlerini daima dualı ve neş'eli geçirmelidirler. Annelerinden ve akrabalarından aybaşı günlerini, sıkıntılı ve sinirlilikle geçirenleri örnek almamalıdırlar.

Sancıları varsa, kanamaları normalden çok veya az ise, hülasa şikâyetleri mevcut ise, hiç vakit geçirmeden bir doktora müracaat etmelidirler.

Soğuk duşlardan, kendilerini ve bilhassa ayaklarını üşütmekten, uzun yol yürümekten, ata ve bisiklete binmekten, ayaklı dikiş makinesi kullanmaktan, ağır yük kaldırmaktan, uykusuzluktan sakınmalıdırlar.

Fena koku neşreden yiyeceklerden çekinmelidirler.

Genç kızlar bilhassa bu günlerinde; annelerine, babalarına ve kardeşlerine hürmet ve sevgide kusur etmemelidirler.

Evli kadınlar da kocalarına ve dolayısiyle erkekler de eşlerine, böyle günlerde daha fazla bir sevgi ve anlayış göstermelidirler. Çünkü bir çok aile buhranları, kadınların aybaşılı günlerinde, eşlerin karşılıklı anlayışsızlıkları ve yersiz davranışları yüzünden olmaktadır."

Soru: "Vücudun belli yerlerindeki tüylerin giderilmesi nasıl olur?"

Cevap: "Bunun için, ya tıraş bıçağı, ya mikropsuz özel -yapışkan-sökücü maddeler, yahut da tahâret pudrası kullanılır. Tıraş bıçağı kullanılacaksa, bunun için iyi markalı bir tıraş bıçağı, tıraş makinesine yerleştirildikten sonra 3 dakika kadar çok sıcak bir su içinde tutulup mikropları kırılır. Soğuyunca kullanılır.

Diğerleri için de, kutularındaki tarifeye uymak doğru olur." (40)

40– Bu parça, Konyamızın muhterem doktorlarından Dahiliye Mütehassısı Dr. Ali Kemal Belviranlı'nın "İslam Prensipleri" kitabından alınmıştır. Yazı aynı ta'lîmî uslûbla, soru-cevap şeklinde aybaşı halinin dinî yönlerini açıklayarak devam eder.

YİYECEKLER BÖLÜMÜ

(Bu bölümde beş bab var)

BİRİNCİ BAB

YEME ÂDÂBI

★ YİYECEK ALETLERİ

★ BESMELE

★ YEMEK NE SURETLE YENMELİDİR?

★ EL VE AĞZIN YIKANMASI

★ ÇOK YEMENİN ZEMMİ

★ MÜTEFERRİK ÂDÂBLAR

İKİNCİ BAB

MUBAH VE MEKRUH YİYECEKLER

(Bu babta iki fasıl var)

BİRİNCİ FASIL

HAYVANLARDAN MÜBAH VE MEKRUH OLANLAR

★ Keler ★Tavşan ★ Sırtlan ★ Kirpi ★ Toy ★ Çekirge ★ At

Pislik Yiyenler (Sadır Hayvanı)

★ Haşereler ★ Muzdar

★ Cizye ve Sadaka Devesi★ Et

İKİNCİ FASIL

HAYVANÎ OLMAYAN MEKRUH YİYECEKLER YABANCILARIN YEMEĞİ

★

ÜÇÜNCÜ BAB

HARAM YİYECEKLER

★

DÖRDÜNCÜ BAB

HZ. PEYGAMBER VE ASHABININ YEDİKLERİ VE BUNLARIN MEDHİ

★

BEŞİNCİ BAB

BAZI VESİLELERLE YENEN YEMEKLER

★ DÜGÜN ZİYAFETİ

★ AKÎKA

★ FERE' VE ATÎRE KURBANLARI

UMUMÎ AÇIKLAMA

İnsanların millî ve dinî şahsiyetlerinin tekevvününde temel teşkil eden kültürel unsurları bazı ana esaslara irca etmek gerekirse bunlardan birini mutfak teşkil eder.(41) Mutfak deyince sadece yeme-içme maddelerini anlamıyoruz. Yenilmesi ve içilmesi helal olanlar, mübah ve mekruh olanlar, haram olanlar, mukaddes olanlar, bunlarla ilgili âdâblar, inançlar, tarzlar vs. hepsi *mutfak*'a dahildir.

Evet her kültürün, her medeniyetin kendine has bir kıyafeti olduğu gibi bir de mutfağı vardır. Dolayısiyle İslam'ın da hususi bir mutfağı vardır. Müslüman kalmanın şartları arasında, İslam kıyafetinin muhafazası gibi mutfağının da korunması icabeder. Kâmil ma'nâda müslüman olmak için İslam mutfağından yemek şarttır. Başka bir ifade ile gayr-ı müslim mutfaktan beslenerek müslüman kalmak zordur. Veya kendi kendimizi aldatmadır.

Sözgelimi İslam mutfağında şarap, domuz, leş, yırtıcı hayvan eti, besmelesiz kesilmiş hayvan eti, böcek, haşerât yoktur.

Kur'an ve hadis, bu kültürel müesseseye geniş yer verir. Sadece temel meselelerini değil en tabiî meselelerine, en küçük âdâbına varıncaya kadar her şeyini ele alır, kendi hükmünün şeklini eksiksiz verir, bir başka kültürden taklid ve iktibasa gerek bırakmaz. İslam'ın mensublarına, aynen ibadet gibi, inanç meseleleri, kıyafet ölçüleri gibi, bunları da öğrenip tatbik etmek, muhafaza etmek düşer.

Tekrar ediyoruz: İslam medeniyet dinidir. Bütün medenî müesseselere kendi ölçü ve şablonlarını vazeder, mensubunu hiçbir hususta yabana muhtaç etmez.

İşte bu bahiste, İslam mutfağını ana ve ta'li meseleleriyle tanıtan hadisleri göreceğiz.

41- Diğer unsurların başlıcaları: İnanç, kıyafet, nikah, mesken, dil, eğlence... vs.'dir.

Hadislere geçmezden önce *"mutfak"*la ilgili bazı âyetleri kaydedeceğiz. Şimdiden şunu bilmemizde fayda var: Kur'an-ı Kerim'in en uzun surelerinden birinin adı Mâide yani sofra'dır, ve baş tarafı yiyecekle ilgili temel meseleleri vaz eder. Mâide suresinin, Kur'an-ı Kerim'in ilk surelerinden biri oluşu (5. sure) da mevzuumuz açısından ehemmiyet taşır.

"...O peygamber onlara ma'rufu emreder, münkerden nehyeder, temiz şeyleri helal, murdar şeyleri haram kılar..." (A'raf 157).

"Ey insanlar! Yeryüzündeki temiz ve helal şeylerden yiyin!..." (Bakara 168).

"Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına kesilenler, -canları çıkmadan önce kesmemişseniz, boğulmuş, bir yerine vurularak öldürülmüş, düşüp yuvarlanmış, başka bir hayvan tarafından süsülmüş, yırtıcı hayvan tarafından yenmiş olanlar- dikili taşlar üzerine boğazlananlar... size haram kılındı... Açlıktan darda kalan günaha kaymaksızın yiyebilir... (Ey Muhammed!) sana, kendilerine neyin helal kılındığını soruyorlar, de ki: "Size temiz olanlar helal kılındı, Allah'ın size öğrettiği üzere alıştırıp yetiştirerek öğrettiğiniz avcı hayvanların sizin için tuttuklarını yiyin ve üzerine Allah'ın adını anın... Bugün, size temiz olanlar helal kılındı. Kitap verilenlerin yemeği size helal, sizin yemeğiniz de onlara helaldir." (Maide 3-5).

"Deniz avı ve onu yemek size de, yolculara da geçimlik olarak helal kılınmıştır. İhramlı bulunduğunuz sürece kara avı size haram kılınmıştır..." (Mâide 96).

"Aranızda mallarınızı haksızlıkla yemeyin; bildiğiniz halde günaha girerek insanların mallarından bir kısmını yemek için onu hâkimlere aktarmayın" (Bakara 188).

"Ey iman edenler! Faizi kat kat alarak yemeyin. Allah'tan sakının ki, başarıya eresiniz" (Ali İmrân 130).

"Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla değil, karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle yeyin, haram ile nefsinizi mahvetmeyin" (Nisa 29).

"Elde ettiğiniz ganimetleri temiz ve helal olarak yeyin..." (Enfal 69).

"Allah'ın âyetlerine inanıyorsanız, üzerine Allah'ın adı anılmış olan şeyden yeyin" (En'am 118).

"Üzerine Allah'ın adının anılmadığı kesilmiş hayvanları yemeyin, bunu yapmak Allah'ın yolundan çıkmaktır" (En'am 121).

"Taze et yemeniz... için denizi size musahhar kılan O'dur" (Nahl 14).

"Ehlî hayvanlarda size ders vardır; onlardan çıkan sütten size içiririz... Onlardan yersiniz" (Mü'minûn 21).

"Ey âdemoğulları!.. Yeyin için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah müsrifleri sevmez" (A'raf 31).

Mevzumuzu ilgilendiren başka âyetler de var. Bu kadar nümune sunmakla yetiniyoruz.

BİRİNCİ BÂB

YEME ÂDÂBI

❐ YİYECEK ALETLERİ

3866 ١ - عن أنس رضى الله عنه قال: [مَا عَلِمْتُ النَّبِىَّ ﷺ أكَلَ على سُكُرُّجَةٍ قَطُّ، وَلاَ خُبِـزَ لَهُ مُرَقَّقٌ قَطُّ، وَلاَ أكَلَ عَلَى خِوَانٍ قَطُّ، قِيلَ لِقَتَادَةَ: فَعَلاَمَ كَانُوا يَأكُلُونَ؟ قَالَ عَلَى السُّفَرِ]. أخرجه البخارى والترمذي.

« السُّكُرُّجَةُ » بضم أوله وثانيه وثالثه وتشديده: إناء صغير يجعل فيه القليل من الأدم والكواميخ وهى فارسية.

1. (3866)-*Hz. Enes* radıyallahu anh anlatıyor: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ne sükürrüce (denilen tahta sofra) üzerinde yemek yediğini, ne ona inceltilmiş (yufka) ekmek[43] yapıldığını ve ne de yemek masası (hıvân) üzerinde yemek yediğini hatırlamıyorum."

Enes'in bu sözünü rivayet eden Katâde'ye "Pekiyi neyin üzerinde yemek yiyorlardı?" diye sorulmuştu, "Sofralar üzerinde" diye cevap verdi." [Buhârî, Et'ime 8, 26, Rikak 17; Tirmizî, Et'ime 1, (1789).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yemek yediği sofra hakkında bilgi vermektedir. Buna göre, sükürrüce ve hıvân denen sofraları kullanmamıştır.

Hıvân (huvân da denmektedir), Arapçaya başka dilden girmiş (muarreb) bir kelimedir. Aynî'nin açıklamasına göre; "Altında bitişik vaziyette

---

42– İnceltilmiş (murakkak) ekmek deyince dilimizdeki yufka veya şebit de denen ev ekmeği hatıra gelir ise de pastamsı ekmekler de kastedilmiş olabilir.

bakırdan sehpası bulunan boyu bir zira uzunluğunda bakırdan büyük bir tepsidir. Üzerine tereffüh maddeleri konmuş olarak ehl-i keyf zenginin önüne en az iki ve daha fazla kimse tarafından taşınarak konur." Bunun kullanımının aynı zamanda ihtişam, itibar, zenginlik ifadesi olduğu anlaşılmaktadır. Nebevî ahlakın esası olan tevazu ve abdiyete aykırı olduğu izah gerektirmeyecek kadar açıktır.

Sükürrüce: en-Nihâye bunu, "üzerinde az bir katık yenen küçük bir kabtır. İçerisine çoğunlukla iştah açıcı çerezler konur. Farsça bir kelimedir" diye açıklar. *Irâkî Şerhut-Tirmizî*'de: "Resûlullah bunda yemek yemeyi iki sebeple terketmiş olabilir: Ya o zaman bu Arabistan'da imal edilmiyordu, ya da bunu küçük bulmuştur. Çünkü Muhammed ailesinin âdeti, sofrada bir araya gelip kalabalık halinde yemek yemekti. Yahut da bu, üzerine hazmettirici şeyler koymaya mahsus bir kap olarak biliniyordu. Halbuki *Âl-i Muhammed* doyuncaya kadar yiyemiyorlardı ve hazmettirici yeme ihtiyacı duymuyorlardı." Dolayısıyla Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın asla bu şekilde yemek yemediği ifade edilmiştir.

Sufer: Sofralar demektir, müfredi *sufre*'dir. Sufre, kök itibariyle sefer (yolculuk) kelimesinden gelir ve yolcunun beraberinde taşıdığı yiyecek yani azık demektir. Ancak, Araplar zamanla bu isimle, azığın içerisinde taşındığı bohçayı tesmiye etmişler ve azık bohçasına sufre demişlerdir. Âdetlerine göre, bu bohça yuvarlak ve deriden mamul idi. Ne var ki zamanla yemek konan her şeye deriden veya bir başka şeyden mamul olup olmadığına bakılmaksızın sofra demek âdet olmuştur.

Şu halde *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* herkes tarafından teşkil edilen sofra tarzı çerçevesinde yemek yer, zengin ve tereffüh ehline mahsus sofra tarzına yer vermezmiş. Bu sebeple, rivayette *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın ne hıvân, ne de sükürrüce'de yemek yemeyip sofrada yediği ifade edilmiştir.

Şu halde, bu rivayet, sadece yiyip içitiğimiz gıda maddelerinin, İslam'ın derpîş ettiği helal ve temiz şeylerden olmasına dikkat etmemizin kafi olmadığı, yiyecek maddelerimizin konduğu sofra malzemesine de dikkat etmemiz gerektiğini ifade etmektedir. Bu gereklilik, muhakkak ki bir vecibe değil, ama ideal budur. İslam'da kemali arayacak mü'minlerin dikkat edecekleri hususlardan biri olmalıdır.

3867 ٢– وعن أبي حازم قال: [سَأَلْتُ سَهْلَ بن سَعْدٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه: هَلْ أَكَلَ النبىُّ ﷺ النَّقِىَّ؟ فقَالَ: مَا رَأى النبىُّ ﷺ النَّقِىَّ مُنْذُ ابْتعثَهُ اللّٰهُ تَعالى حتى قَبَضَهُ فَقُلْتُ:

هَلْ كَانَتْ لَكُمْ مَنَاخِلُ؟ فَقَالَ: مَا رَأَى النَّبِيُّ ﷺ مُنْخُلاً مِنْ حِينِ ابْتَعَثَهُ اللّٰهُ تَعَالَى حَتَّى قَبَضَهُ. قُلْتُ: كَيْفَ كُنْتُمْ تَأْكُلُونَ الشَّعِيرَ غَيْرَ مَنْخُولٍ؟ قَالَ: كُنَّا نَطْحَنُهُ وَنَنْفُخُهُ فَيَطِيرُ مِنْهُ مَا طَارَ وَمَا بَقِيَ ثَرَّيْنَاهُ فَأَكَلْنَاهُ]. أخرجه البخاري والترمذي.

«النَّقِيُّ»: الطعام الأبيض الحوارى.

2. (3867)- *Ebu Hazım* rahimehullah anlatıyor: "Sehl İbnu Sa'd radıyallahu anh'a sordum: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hiç (kepeksiz has undan yapılmış) beyaz ekmek yedi mi?" Bana şu cevabı verdi: "Hayır! Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Allah'ın O'nu peygamber olarak gönderdiği günden ölünceye kadar hiç beyaz ekmek görmedi." Ben tekrar sordum: "Elekleriniz var mıydı?"

"Hayır! dedi, *Aleyhissalâtu vesselâm* Allah'ın kendisini peygamber olarak gönderdiği günden ölünceye kadar hiç elek görmemiştir."

"Öyleyse, dedim, siz arpa ununu elemeden nasıl yiyebiliyordunuz?"

"Arpayı öğütüyorduk, sonra üflüyorduk. Üfrüğümüzün tesiriyle uçabilen (kepek) uçuyor geri kalan kısmına su katıp [hamur yapıyor] ve yiyorduk" diye cevap verdi." [Buhârî, Et'ime 22, 10; Tirmizî, Zühd 38, (2365).]

AÇIKLAMA:

1- *"Nakiy"*, huvvârâ da denen, birkaç kere elekten geçerek kepeği alınmış, beyaz hale gelmiş un demektir. Dilimizde has un diye ifade ederiz.

2-Sadedinde olduğumuz hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde Araplar tarafından eleğin fazla bilinmediğini ve kullanılmadığını ifade etmektedir. Bu sebeple, elenmeden yenmesi zor olan arpa ununun bile üfrükle uçurulabilen kaba kepeklerinin alınmasından sonra yemek yapıldığı belirtilmektedir.

Bu rivayet, *Resûlullah*'ın şahsî sünnetinde unun kepekli olarak kullanılmasının esas olduğunu göstermekle beraber, elemenin mekruh olmadığını da ifade etmektedir. Zira Sehl'e sorulan sorudan, Ashab tarafından eleğin kullanılmaya başlandığı, önceden üflemekle yapılan kepek alma ameliyesinin artık elekle yapılmaya başlandığı anlaşılmaktadır.

Bilhassa arpa ununun üflemek gibi çok basit bir metodla kepeğinin alınması, arpanın temel beslenme vasıtası olması, *Resûlullah* ve Ashab'ı zamanında beslenmenin gerçek ma'nâda bir yaşama vasıtası olduğunu ifade eder. Zira kepeği yeterince ayıklanmamış unun besleyici yönü fazla

olduğu gibi, çok kepeğin, hele arpa ununun kepeklisinden yapılan ekmeğin sertliği ve damak tadı yönünden noksanlığı, onun zevk için, tereffüh için değil, hayatımızın devamı için gerekli olan beslenmek maksadıyla yendiğinin delili olmaktadır. Buradan çıkan netice şudur: Resûlullah ve Ashabı, yemeği, pek çok maddî ve manevî hastalıkların, içtimâî marazların kaynağı olan "zevk için değil", yaşamak için yemişler, hayatlarında "iyi yemek", "yiyerek tereffühte bulunmak" gibi sakil bir gayeye yer vermemişlerdir. Beslenme, belki de tarihte ilk defa geniş şekilde onların hayatında fıtrî ve yaratılış gayesine uygun kullanılma ortam ve imkanına kavuşmuştur.

3- *İbnu Hacer,* Sehl'in açıklamasında, bi'setten önceyi ifadesinin dışında tutmaya çalıştığına dikkat çeker. "Çünkü der, o dönemde Aleyhissalâtu vesselâm Suriye'ye gitmiştir, dolayısiyle orada beyaz ekmeği ve eleği görmüş olabilir. Ama bi'set'ten sonra Mekke, Medine ve Tâif'ten dışarı çıkmamıştır. Buralar hep Arap memleketleridir, elek yok, beyaz un yoktur. Gerçi, Şam civarından sayılan Tebük'e kadar gitmiştir, ancak oraları fethetmemiş ve fazla kalmamıştır, dolayısiyle beyaz un ve eleği bu kısa ikameti sırasında görmemiştir."

4-BİR SORU VE CEVABI:

Burada hatıra gelecek bir soru var: Bazı rivayetler Resûlullah ve Ashabının günlerce aç kaldığını, açlıktan karınlarına taş bile bağladıklarını ifade ederken, diğer bazı rivayetler, bunların tam aksine *Resûlullah*'ın, ailesinin bir yıllık ihtiyacını ayırdığını, ganimetten gelen bir deveyi dört kişi arasında pay ettiğini, umresi sırasında yüz deveyi kurban edip fakirlere yedirdiğini, bir bedeviye bir koyun sürüsünün verilmesini emrettiğini vs., ifade eder. Ayrıca bir kısım rivayetler de zengin, mal mülk sahibi ashabtan, bunların nefisleriyle birlikte mallarını da Allah yolunda harcadıklarından bahseder: *Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Talha* (radıyallahu anhüm ecmâîn) vs. gibi... Sözgelimi Resûlullah, Ashabını Allah yolunda bağışta bulunmaya davet edince *Hz. Ebu Bekr* gelmiş, bütün malını; Hz. Ömer gelmiş malının yarısını bağışlamıştır. Yine O, askerlerin techizini emretmiş, Hz. Osman bu maksadla bin deve vermiştir vs. Yani Ashabın zenginliğini ifade eden örnek hadisler var.

Bu iki zıt durum nasıl izah edilebilir?

Şârihler bu meseleyi tahlil edip şöyle açıklığa kavuşturmuşlardır: "Bu söylenenler, onların yaşadığı farklı devreleri ifade eder. Maldan kaçınıp, darlığı tercih etme diye bir gaye yoktur. Bilakis bu rivayetler ba-

zan ikram ifade eder, bazan da çok yemenin, doyuncaya kadar yemenin mekruh olduğunu ifade eder."

İbnu Hacer bu hususa dikkat çektikten sonra der ki: "Zenginliği mutlak olarak nefyetme ma'nâsında çıkarılacak bir hüküm, kaydettiğimiz hadisler muvacehesinde, çok su götürür. *İbnu Hibban* Sahih'inde, Hz. Âişe'den şunu kaydeder:

مَنْ حَدَّثَكُمْ اَنَّا كُنَّا نَشْبَعُ مِنَ التَّمْرِ فَقَدْ كَذَبَكُمْ فَلَمَّا افْتَتَحَتْ قُرَيْظَةُ اَصَبْنَا شَيْئاً مِنَ التَّمْرِ وَالْوَدَكِ

"Kim, size bizim hurmaya doyduğumuzu söylerse size yalan söylemiş olur. Kureyza fethedildiği zaman bir miktar hurma ve iç yağı ele geçirdik." Keza Hayber'in fethiyle ilgili bahiste geçtiği üzere *Hz. Âişe* der ki: "Hayber fethedilince artık "Hurmaya doyacağız" dedi." Yine Hz. Âişe'nin - Kitabu'l-Et'ime'de geçen- bir rivayeti şöyledir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hurmaya doyduğumuz sırada vefat etti." İbnu Ömer radıyallahu anhümâ'nın bir sözü şöyledir: "Hayber fethedilince hurmaya doyduk."

Bu rivayetleri kaydeden *İbnu Hacer* sözlerine şöyle devam eder: "Gerçek şu ki, ashaptan pek çoğu Hicretten önce Mekke'de iken büyük bir darlık içerisinde idi. Medine'ye göçünce çoğunun durumu böyle idi. Ensar, onlara ev ve emlak bağışladılar. Benî Nâdir'in fethi ve bunu takip eden fetihlerden sonra, maddî durumu düzelen muhacirler, bağışladıkları mal ve mülklerini Ensar'a iade ettiler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu sözü de bu hususu açıklar: "Allah yolunda benim çektiğim korkuyu kimse çekmemiştir, Allah yolunda maruz kaldığım eziyete kimse maruz kalmamıştır. Benim üzerimden öyle otuz gün ve gecenin geçtiği olmuştur ki, Bilal'le ikimizin yiyeceği, Bilal'ın bir koltuğunun altında gizleyebileceği kadardan fazla değildi." *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu durumu, dünyada bolluk ve genişlik hâsıl etme imkanına sahip olduğu halde, kendisi için iradî olarak seçmekte idi. Nitekim Tirmizî, Ebu Ümâme'den naklen kaydeder ki: عَرَضَ عَلَىَّ رَبِّى لِيَجْعَلَ لِى بَطْحَاءَ مَكَّةَ ذَهَباً فَقُلْتُ لاَ

يَا رَبِّ وَلَكِنْ اَشْبَعُ يَوْماً وَاَجُوعُ يَوْماً فَإِذَا جُعْتُ تَضَرَّعْتُ إِلَيْكَ وَإِذَا شَبِعْتُ شَكَرْتُكَ

"Rabbim, bana, Mekke kumlarını altına çevirmeyi teklif etti, ben: "Hayır! ey Rabbim. Ben bir gün tok, birgün aç olmayı diliyorum. Acıktım mı sana tazarrûda bulunurum, doydum mu sana şükrederim" dedim."

❐ BESMELE ÇEKMEK

3868 ١ - عن حذيفة قال: [كُنَّا إِذَا حَضَرْنَا عِنْدَ النَّبِىِّ ﷺ عَلَى الطَّعَامِ لَمْ نَضَعْ أَيْدِيَنَا حَتَّى يَبْدَأَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ فَيَضَعَ يَدَهُ. وَإِنَّا حَضَرْنَا مَعَهُ مَرَّةً طَعَاماً، فَجَاءَتْ

جَارِيَةٌ كَأَنَّهَا تَدْفَعُ. فَذَهَبَتْ لِتَضَعَ يَدَهَا فِي الطَّعَامِ، فَأَخَذَ النَّبِيُّ ﷺ بِيَدِهَا ثُمَّ جَاءَ أَعْرَابِيٌّ كَأَنَّمَا يُدْفَعُ فَذَهَبَ لِيَضَعَ يَدَهُ فَأَخَذَ بِيَدِهِ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ الشَّيْطَانَ لَيَسْتَحِلُّ الطَّعَامَ أَنْ لاَ يُذْكَرَ اسْمُ اللهِ عَلَيْهِ، وَإِنَّهُ جَاءَ بِهَـذِهِ الْجَارِيَةِ لِيَسْتَحِلَّ بِهَا فَأَخَذْتُ بِيَدِهَا، فَجَاءَ بِهَـذَا الأَعْرَابِيِّ لِيَسْتَحِلَّ بِهِ، فَأَخَذْتُ بِيَدِهِ، وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّ يَدَهُ لَمَعَ يَدِهِمَا فِي يَدِي. ثُمَّ ذَكَرَ اسْمَ اللهِ تَعَالَ وَأَكَلَ] أخرجه مسلم وأبو داود.

قوله « كَأَنَّهَا تُدفعُ » أى كأن وراءها من يدفعها إلى قدامها.

1. (3868)- *Huzeyfe* radıyallahu anh anlatıyor: "Biz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında yemeğe oturunca, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yemeye başlamadıkça, kesinlikle elimizi yemeğe vurmazdık. Bir seferinde yine O'nunla yemeğe oturmuştuk. Derken bir cariye (küçük kız çocuğu) geldi, sanki arkasından bir iteni var gibi hemen elini yemeğe soktu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* elinden tuttu. Arkadan bir bedevî geldi, sanki onun da arkasından iten biri vardı, alelacele o da elini yemeğe soktu. Aleyhissalâtu vesselâm onun da elinden tuttu. Ve şunu söyledi:

"Şeytan, üzerine Allah'ın ismi zikredilmeyen yemeği kendine helal addeder. Nitekim, sayesinde yemeğimizi kendine helal kılmak için bu cariyeyi getirdi. Ben de elinden tuttum. Bunun üzerine şu bedevîyi getirip onunla yemeği kendine helal kılmak istedi, ben onun da elinden tuttum. Nefsim elinde olan Zat-ı Zülcelal'e yemin olsun şeytanın eli o ikisinin eliyle birlikte avucumdadır." "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bunları söyledikten sonra besmele çekip yemeye başladı." [Müslim, Eşribe 102, (2017); Ebu Dâvud, Et'ime 16, (3766).]

3869 ٢ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا أَكَلَ أَحَدُكُمْ طَعَاماً فَلْيَقُلْ بِسْمِ اللهِ، فَإِنْ نَسِيَ فِي الأَوَّلِ فَلْيَقُلْ فِي الآخِرِ، بِسْمِ اللهِ فِي أَوَّلِهِ وَآخِرِهِ].

أخرجه أبو داود والترمذي.

2. (3869)- *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden kim bir şey yerse "Bismillah (Allah'ın adıyla)" desin. Bidayette söylemeyi unutmuşsa, sonunda şöyle söylesin: "Bismillahi fî evvelihî ve âhirihî (başında da sonunda da Bismillah)."* [Ebu Dâvud, Et'ime 16, (3767); Tirmizî, Et'ime 47, (1859).]

3870 ٣- وعنها رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: يَأْكُلُ طَعَاماً في سِتَّةٍ مِنْ أَصْحَابِهِ، فَجَاءَ أَعْرَابِيٌّ فَأَكَلَهُ بِلُقْمَتَيْنِ، فَقَالَ ﷺ: أَمَا إنَّهُ لَوْ سَمَّى لَكَفَاكُمْ].
أخرجه الترمذي.

3. (3870)- Yine *Hz. Âişe* demiştir ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ashabından altı kişi içerisinde yemek yiyordu. Derken bir bedevî geldi. (Besmele çekmeksizin) iki lokmada yutuverdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Eğer bu adam besmele çekseydi yemek hepinize yeterdi!" buyurdu." [Tirmizî, Et'ime 47, (1859).]

3871 ٤- وعن وحشي بن حرب عن أبيه عن جده وحشي بن حرب الحبشي: [أَنَّ أَصْحَابَ رَسُولِ اللهِ ﷺ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ إنَّا نَأْكُلُ وَلاَ نَشْبَعُ، قَالَ: فَلَعَلَّكُمْ تَفْتَرِقُونَ؟ قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: فَاجْتَمِعُوا عَلَى طَعَامِكُمْ، وَاذْكُرُوا اسْمَ اللهِ عَلَيْهِ يُبَارَكْ لَكُمْ فِيهِ].
أخرجه أبو داود.

4. (3871)- *Vahşî İbnu Harb an ebîhi an ceddihî Vahşî İbnu Harb el-Habeşî* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ashabı dediler ki: "Ey Allah'ın Resûlü! biz yiyoruz, ancak bir türlü doymuyoruz (ne yapalım)?" Bunun üzerine, Resûlullah: *"Ayrı ayrı yemekte olmayasınız?"* diye sordu. "Evet" dediler. Resûlullah da: *"Öyleyse yemeğinizde toplanın (bir sofra kurarak hep beraber yiyin), yemeğe Allah'ın ismini zikrederek (Bismillahirrahmanirrahim diyerek) başlayın. Böyle yaparsanız yemeğiniz, hakkınızda mübarek kılınır."* [Ebu Dâvud, Et'ime 15, (3764); İbnu Mâce, Et'ime 17, (3286).]

3872 ٥- وعن أمية بن مخشي رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ جَالِساً وَرَجُلٌ يَأْكُلُ فَلَمْ يُسَمِّ حَتَّى لَمْ يَبْقَ مِنْ طَعَامِهِ إلاَّ لُقْمَةٌ، فَلَمَّا رَفَعَهَا إلَى فِيهِ. قَالَ: بِسْمِ اللهِ أَوَّلَهُ وَآخِرَهُ. فَضَحِكَ ﷺ. ثُمَّ قَالَ: مَازَالَ الشَّيْطَانُ يَأْكُلُ مَعَهُ فَلَمَّا ذَكَرَ اسْمَ اللهِ اسْتَقَاءَ مَا فِي بَطْنِهِ]. أخرجه أبو داود.

5. (3872)-*Ümeyye İbnu Mahşiyy* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* otururken bir adam besmele çekmeden yemek yiyordu. Yemeğini yemiş, geriye tek lokması kalmıştı. Onun ağzına kaldırırken: "Bismillâhi evvelehû ve âhirahû" dedi. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* güldü ve:

"Şeytan onunla birlikte yemeye devam etti. Ne zaman ki Allah'ın ismini zikretti, karnındakileri hep kustu!" buyurdu." [Ebu Dâvud, Et'ime 16, (3768).]

3873 ٦ - وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا دَخَلَ الرَّجُلُ مَنْزِلَهُ فَذَكَرَ اللهَ عِنْدَ دُخُولِهِ وَعِنْدَ طَعَامِهِ. قَالَ الشَّيْطَانُ: لاَ مَبِيتَ لَكُمْ وَلاَ عَشَاءَ، وَإنْ ذَكَرَ اللهَ عِنْدَ دُخُولِهِ وَلَمْ يَذْكُرْهُ عِنْدَ عَشَائِهِ يَقُولُ: أدْرَكْتُمُ الْعَشَاءَ وَلاَ مَبِيتَ لَكُمْ، وَإنْ لَمْ يَذْكُرِ اللهَ عِنْدَ دُخُولِهِ وَلاَ عِنْدَ عَشَائِهِ. قَالَ: أدْرَكْتُمُ الْمَبِيتَ وَالْعَشَاءَ].

أخرجه مسلم وأبو داود.

6. (3873)- *Hz. Câbir* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kişi evine döndüğü zaman içeri girerken ve yemek yerken Allah'ın adını zikrederse, şeytan (avenelerine): "Size burada gecelemek de yok akşam yemeği de yok!" der. Ama kişi, eve girerken Allah'ı zikreder fakat akşam yemeğini yerken zikretmezse, şeytan (avenelerine): "Akşam yemeğine kavuştunuz ama burada gecelemeniz mümkün değil!" der. Adam eve girerken ve yemeğe başlarken "Bısmillah!" diyerek Allah'ı zikretmezse, şeytan (avanelerine): "Yemeğe de yetiştiniz, yatmaya da!" der."* [Müslim, Eşribe 103, (2018); Ebu Dâvud, Et'ime 16, (3765).]

AÇIKLAMA:

1- Yukarıda kaydedilen altı rivayetin hepsi de yemek sırasında Tesmiye'nin gereğini belirtmektedir. *Tesmiye,* 3869. hadiste tarif edildiği üzere, bismillah demektir. *Nevevî*'ye göre efdal olanı bismillahirrahmanirrahim demektir. Ancak zikri geçen hadis bismillah demenin kifayet edeceğini, bu kadarının da sünnete uygun olduğunu ifade eder. Dilimizde zaten *tesmiye* kelimesinden ziyade besmele'yi kullanırız ve bunla bismillahirrahmanirrahim demeyi kastederiz. Rivayetlerden besmele ile ilgili olarak şu âdâbları tesbit edebiliriz:

★ Besmele, yemeğe başlarken çekilmelidir.

★ Unutulduğu zaman, hatırlanılan yerde besmeleye yer verilmelidir. Sonradan çekilen besmelenin bismillahi evvelehu ve ahirehu şeklinde olması müstehabtır. Evveli ile ilk yarısı, ahiri ile ikinci yarısının kastedilmiş olduğu söylenmiştir.

★ Besmele yemeğe bereket katmakta, yiyenlerin doymalarına katkıda bulunmaktadır.

★ Besmele çekilmeyince yemeğe şeytan da ortak olmakta, yemeğin bereketi kaçmaktadır.

★ Yemek imkan nisbetinde cemaat halinde yenmelidir. Aile ferdleri yemekte bir araya gelmeli, ayrı ayrı yememelidirler. Âyet-i kerimede gelen لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَأْكُلُوا جَمِيعًا أَوْ أَشْتَاتًا **"Beraber veya ayrı ayrı yemenizde bir beis yoktur"** (Nur 61) denmiş olması, ruhsata, kolaylığa hamledilmiştir: "Kişi evde yalnızsa tek başına da yiyebilir..." ma'nâsında. İnsanların dünya telaşı, televizyon gibi sebeplerle, birbirlerine yabancılaştıkları günümüz şartlarında; sofrada bari bir araya gelmek daha da ehemmiyet kazanmıştır. Bu sünnet, şuurla ihya edilmelidir.

★ Eve girerken ve yemeğe başlarken çekilen besmele şeytanın evdeki nasibini kesmekte, gecelemesini önlemektedir.

★ Cemaat halinde yemek yerken, en azından ilk başlayanın besmele çekmesi gerekir. Aksi takdirde ilk başlayan besmeleyi terketse, şeytan o yemekten yeme imkanına kavuşmaktadır. Onun yemeği istihlal etmesi (kendine helal addetmesi), yeme imkanına kavuşması demektir. Nevevî cemaatten ilk başlayanlar besmele çektiği takdirde, terkedenler de olsa şeytanın o yemekten yemeye muktedir olmayacağını söyler. Nitekim 3868 numaralı hadisin sonundan, Resûlullah'ın henüz yemeye başlamadan kız çocuğunun ve bedevînin besmelesiz girişiverdikleri anlaşılmaktadır.

2- ŞEYTAN'IN YEYİP İÇMESİ

Hadiste geçen, şeytanın yiyip içme meselesi hususunda âlimler bazı farklı yorumlara yer vermişlerdir. Konunun açıklığa kavuşması için kaydetmemizde fayda var: *Türbüştî,* sonradan çekilen besmele sebebiyle şaytanın yediğini kusması (3872. hadis) ile ilgili olarak der ki: "Yani, şeytanın lehine olan hissesi besmele ile elinden alınarak aleyhine bir vebale dönüşmüş oldu." Tîbî der ki: "Bu te'vil, şeytanın yemekteki bereketi götürme hususunda bir nasibi olduğuna hamledilir. Bu babta gelen hadisler, yemek için besmele çekmenin meşruiyyetine ve unutan kimsenin yemek esnasında bismillahi evvelehu ve ahirehu demesinin gereğine delalet eder." el-Hedy'de der ki: "Sahih olan, yeme sırasında besmele çekmenin vücubudur. Bu hüküm, *Ahmed İbnu Hanbel*'in Ashabı nezdinde mevcut olan iki görüşten biridir. Besmeleyi emreden hadisler sahihtir ve sarihtir, muarız bir rivayet olmadığı gibi muhalefeti caiz kılan ve zahirinden çıkmayı gerektiren bir icma da mevcut değildir. Besmeleyi içme ve yemede terkedene şeytan ortak olmaktadır."

Neylü'l-Evtar'da denir ki: "Selef ve halefin muhaddis ve diğer ülemasının cumhuru şu görüştedir: "Şeytanın yemekten yemesi zahire hamledilir, (rivayetlerde geldiğine göre) şeytanın iki eli ve iki ayağı vardır, onların erkeği, dişisi vardır, (besmele çekerek) defedilmediği takdirde, gerçekten elleriyle yer. Ancak şu da söylenmiştir: "Onun yemesi mecaz ve istiaredir." Keza şu da söylenmiştir: "Onların yemesi koklama ve koku olmadan ibarettir, yeme, içme diye bir şey olmamalıdır." es-Sahîh'de sabittir ki: "Şeytan soluyla yer, soluyla içer." *Vehb İbnu Münebbih* demiştir ki: "Şeytanın çeşitli cinsleri var. Halis cinler yeyip içmezler, nikahlaşmazlar, onlar bir nevi rîh' tır (rüzgardır). Bir cinsi de var ki bütün bu sayılanları yaparlar, ve doğumla dünyaya gelirler, bunlar es-Se'âlâ ve el-Gaylân ve benzeri cinsleridir."

Şeytanla ilgili münakaşada Kelâbâzî de şöyle der: "Şeytan bir cisimdir. Onun sağ eli olabilir. Fakat sağ eliyle yemek yemez. Çünkü onun yaratılışı aksine çevrilmiştir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* da onun yaptığı gibi yapmaktan men etmiştir. (Bunun ma'nâsı) insanın solu uğursuzdur denebilir. Buna delil *Resûlullah*'ın, sol eli taharetlenmeye ayırması ve Kıyamet gününde kafire kitabının solundan verilmesidir. Binaenaleyh şeytanın da her iki eli sol olabilir. Zira kendisi uğursuzdur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yemeğin bereketi gitmesin diye mü' mine sol eliyle yemesini yasak etmiştir."

Aynî, şeytanlar hakkında âlimlerin üç ayrı görüş ileri sürdüklerini kaydeder:

★ Şeytanların bir kısmı yer içer.

★ Bir kısım şeytanlar yiyip içmezler.

★ Bütün şeytanlar yiyip içerler.

Aynî, üçüncü görüşün sâkıt olduğunu söyler.

YEMEK NE SÛRETLE YENMELİDİR?

3874 ١ـ عن ابن عمر رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: لاَ يَأْكُلَنْ أحَدُكُمْ بِشِمَالِهِ وَلاَ يَشْرَبَنَّ بِهَا، فإنَّ الشَّيْطَانَ يَأْكُلُ بِشِمَالِهِ وَيَشْرَبُ بِهَا]. أخرجه مسلم ومالك وأبو داود والترمذي.

1. (3874)- *İbnu Ömer* radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sizden kimse sakın sol eliyle yiyip içmesin. Çünkü şeytan soluyla yer içer." [Müslim, Eşribe 106, (2020); Muvatta, Sıfatu'n-Nebiyy 5, (2, 922, 923); Ebu Dâvud, Et'ime 20, (3776); Tirmizî, Et'ime 9, (1801).]

3875 ٢– وعن سلمة بن الأكوع رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أكَلَ رجلٌ عندَ النبيِّ ﷺ بشماله. فقال له: كُلْ بيمينِك. فقال: لا أستطيعُ، ما منعهُ إلاَّ الكِبرُ فقال ﷺ: لا استطعتَ. فما رفعها إلى فيهِ بعدَ ذلكَ]. أخرجه مسلم.

2. (3875)- *Seleme İbnu'l-Ekva'* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında bir adam[43] sol eliyle yemek yemişti.

"Sağınla ye!" ferman buyurdu... Adam: "Yiyemiyorum!" dedi. Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm:*

"Yiyemez ol! Onu böyle demeye kibri sevketti!" buyurdular. Bundan sonra elini ağzına kaldıramadı." [Müslim, Eşribe 107, (2021).]

3876 ٣– وعن عمر بن أبي سلمة قال: [كُنتُ غُلاَماً في حجرِ النَّبيِّ ﷺ، وكانت يدى تطيشُ في الصَّحْفَةِ. فقالَ لي رسولُ اللهِ ﷺ: يا غُلامُ سَمِّ اللهَ، وكُلْ بيمينِكَ وكُلْ ممَّا يليكَ. فما زالت تلكَ طِعمتي بعدُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

3. (3876)- *Ömer İbnu Ebî Seleme* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın terbiyesinde bir çocuktum. Yemekte elim, tabağın her tarafında dolaşıyordu. ***Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*** bana ikazda bulunda:

"Evlat! Allah'ın ismini an, sağınla ye, önünden ye!" Bundan sonra hep böyle yedim." [Buhârî, Et'ime 2, 3, Müslim, Eşribe 108, (2022); Muvatta, Sıfatu'n-Nebiyy 32, (2, 934); Ebu Dâvud, Et'ime 20, (3777); Tirmizî, Et'ime 47, (1858).]

AÇIKLAMA:

1- ***Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*** bu üç hadislerinde yemek âdâbından bilhassa "sağ elle yeme" üzerinde durmaktadır. İslâmî âdâbta sağ elle yemek, solla yemek yememek mühim bir esastır. Bu hususun ehemmiyeti hadislerin muhtevasından, emrin te'kidli bir uslûbla ifade edilmesinden anlaşılmaktadır. Şöyle ki:

★ Birinci rivayette, *"sakın!"* kelimesiyle ifade edebildiğimiz te'kidlerle solla yemek yasaklanmaktadır.

★ İkinci rivayette *"sağınla ye!"* emrine kibir göstererek yiyemiyorum! diyen kimse gadab-ı nevebî'ye sebep olarak "Yiyemez ol!" beddu-

43– Bir rivayette bu Sahâbî'nin *Büsr İbnu Ra'î el-Îr radıyallahu anh* olduğu belirtilir.

asına maruz kalmıştır. Solla yemek Resûlullah'ın nazarında basit bir mesele olsa, her halde böylesi bir bedduada bulunmazdı.

★ Üçüncü rivayette, çocuğun ikaz edildiği davranışlardan birinin sağ eliyle yeme olduğunu görmekteyiz.

2- *Ömer İbnu Ebî Seleme, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i pâkleri Ümmü Seleme'nin önceki kocası *Ebu Seleme*'den -ki adı Abdullah'tır- oğludur. Yani Resûlullah'ın üvey oğludur. *İbnu Hacer*'e göre Hicretten iki yıl önce (Habeşistan'da) doğmuş olmalıdır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nezareti ve terbiyesi altında büyümüştür.

3-Hadisler, yemeği sağ elle yemenin gerektiğini ifade ederler. Bunun hükmü ihtilaflıdır. Şâfiîlerden çoğu mendub demiştir. Gazalî ve Nevevî de böyle hükmetmiştir. Ancak *İmam Şâfiî er-Risale ve el-Ümm*'de vacib olduğuna hükmetmiştir. *İbnu Hacer* 3875 numarada Seleme İbnu Ekva' dan kaydedilen Müslim rivayetinde solla yemek hususunda gelen vaîd'i göstererek sağla yemenin vacib olduğu görüşünü iltizam eder ve bunu te'yid eden başka rivayetler kaydeder.

İbnu'l-Arabî de: "Şeytana nisbet edilen bütün fiiller haramdır." Kaidesinden hareketle sol elle yemenin haram olduğuna hükmeder.

Kurtubî, sağla yemenin mendub olduğuna hükmeder. Hadisteki emri "sağı, sola teşrif etme" kabilinden görür. "Çünkü der, sağ el umumiyetle soldan daha kuvvetli, işe daha yatkın, her çeşit işi yapmada daha erken davranandır. Sağ (yemin), yümn'den (uğur) müştaktir. Cenâb-ı Hakk da ehl-i cenneti sağa nisbet edip ashabu'l-yemîn (defteri sağından verilenler-sağcılar) diyerek sağ'ı şerefli kılmıştır..."

★ Şeytan ve kafirlerin amellerine benzetilen amelleri yapmaktan kaçınmak gerek.

★ Şer'i hükme muhalefet edene beddua caizdir.

★ Yeme halinde bile emr-i bi'l-maruf nehy-i ani'l-münker yapılmalıdır.

★ Yeme-içme âdâbını öğretmek müstehabtır.

★ *Ömer İbnu Ebî Seleme* radıyallahu anh, emre imtisal ve gereğiyle amelde örnektir.

3877 ٤ – وعن عبدالله بن عكراش بن ذؤيب عن أبيه قال: [بَعَثَنِي قَوْمِي بَنُو مُرَّةَ ابْنِ عُبَيْدٍ بِصَدَقَاتِ أَمْوَالِهِمْ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَقَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فَوَجَدْتُهُ جَالِساً بَيْنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالأَنْصَارِ. فَأُتِينَا بِجَفْنَةٍ كَثِيرَةِ الثَّرِيدِ وَالْوَذْرِ. فَأَقْبَلْنَا نَأْكُلُ مِنْهَا فَخَبَطْتُ

بيَدِى فِي نَواحِيها، وأَكَلَ رسولُ اللهِ ﷺ مِن بينِ يدَيهِ فقَبَضَ بِيَدِهِ اليُسرَى على يَدِى اليُمنَىٰ ثُمَّ قال: يا عِكْرَاشُ كُلْ مِنْ موضعٍ واحدٍ، فإنّه طعامٌ واحدٌ. ثُمَّ أُتِينا بِطَبَقٍ فيه ألوانُ التّمرِ والرُّطَبِ فجعلتُ آكُلُ من بين يدَىَّ، وجالتْ يدُ رسولِ اللهِ ﷺ في الطَّبَقِ. فقال: يا عِكْرَاشُ كُلْ مِنْ حيثُ شِئتَ فإنّه غيرُ لونٍ واحدٍ. ثُمَّ أُتِينا بماءٍ فغسلَ يدَهُ ومسحَ ببللِ كفِّهِ وجهَهُ وذِراعيهِ ورأسَهُ وقال يا عِكْرَاشُ: هذا الوضوءُ ممّا غيّرتِ النّارُ]. أخرجه الترمذي.

«الوَذْرُ» جمع وذرة بسكون الذال: وهى القطعة من اللحم.

4. (3877)- *Abdullah İbnu İkrâş İbnu Züeyb* babasından naklediyor: "Kavmim Benî Mürre İbnu Abîd, benimle mallarının sadakasını Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gönderdi. Medine'ye gelince O'nu *(aleyhissalâtu vesselâm)* Muhacir ve Ensar'ın arasında oturmuş buldum. Elimden tutup beni Ümmü Seleme radıyallahu anhâ'nın evine götürdü. Varınca: *"Yiyecek bir şey var mı?"* diye sordu. Bize, içerisinde bolca serîd ve (kuşbaşı) et parçaları olan bir tepsi getirildi. Ondan yemek için yanaştık. Ben elimle kabın her tarafını yokladım. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* önünden yedi. (Bir ara) sol eliyle sağ elimden tuttu ve: *"Ey İkrâş! bir yerden ye. Çünkü (kabın içindeki yemek) tek bir yemektir. (Her taraf birdir)"* buyurdu. Sonra bize, içerisinde taze ve kuru çeşitli hurmalar bulunan bir tabak getirildi. Bu sefer önümden yemeye başladım. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın eli ise, tabağın her tarafında dolaşıyordu. Bana da: *"Ey İkrâş! Dilediğin yerinden (alıp) ye. Çünkü (tabağın içindekilerin hepsi) aynı çeşit değil"* buyurdu. Sonra bize su getirildi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* elini yıkadı elinin ıslaklığı ile yüzünü kollarını ve başını meshetti ve: "Ey İkrâş! Bu, ateşte pişenden (yenince alınması gereken) abdesttir" buyurdu." [Tirmizî, Et'ime 41, (1849); İbnu Mâce, Et'ime 11, (3274).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayete göre, normalda çorba, pilav, fasulye vs. gibi her tarafı aynı olan yemeklerde kendi önünden yemek edeb iken, meyve gibi farklı kalite ve evsafta yiyecek maddesi ihtiva eden tabaklarda önden değil, seçerek yemek edeb olmaktadır. Bazı âlimler, bu hadisten hareketle, tabak içerisindeki meyvenin aynı çeşit olması halinde, tıpkı yemekteki gibi, önden yenmesi, tabağın sağının solunun karıştırılmaması gerektiğini söylemiştir. Yine bu hadisten hareketle, tabak içerisindeki yiyecek madde-

si, her ne cinsten olursa olsun, çeşitlilik arzederse onda da eli dolaştırıp seçme yapmanın caiz olduğuna hükmedilmiştir. Ancak şunu da kaydedelim ki, müteakip hadiste yer alan "kenarlardan yemek" emri göz önüne alınınca, bu hadiste yer alan "dilediği yerinden yemek" ruhsatına, ortayı istisna kaydı konması gerekir. Çünkü orta kısım bereketin indiği yerdir.

2- Yemekten sonra el yıkama işi, abdest'le ifade edilmiştir. Ancak, bu ıstılahî, dinî abdest değil, örfî abdesttir, yemekten sonra icra edilen el yıkama hadisesidir. Hadis, bu yıkamanın ateşte pişen yemek sebebiyle olduğunu belirtir. Şüphesiz ateşte pişen yemekler, meyve gibi çiğ yenenlere benzemez. Onların bulaşığı, kokusu vs. rahatsızlık yapabilir, yemekten sonra ellerin yıkanması meşrudur, mesnundur.

3878 ٥ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: تَنْزِلُ الْبَرَكَةُ وَسَطَ الطَّعَامِ فَكُلُوا مِنْ حَافَتَيْهِ وَلاَ تَأْكُلُوا مِنْ وَسَطِهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

5. (3878)- *İbnu Abbâs* radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bereket yemeğin ortasına iner. Öyleyse kenarlardan yiyin, ortadan yemeyin."* [Tirmizî, Et'ime 12, (1806); Ebu Dâvud, Et'ime 18, (3772).]

3879 ٦ – ولفظ أبي داود: [إذَا أكَلَ أحَدُكُمْ طَعَامًا فَلاَ يَأكُلْ مِنْ أعْلاَ الصَّحْفَةِ وَلْيَأكُلْ مِنْ أسْفَلِهَا، فإنَّ الْبَرَكَةَ تَنْزِلُ مِنْ أعْلاَهَا].

6. (3879)- Ebu Dâvud'daki rivayet şöyledir: *"Sizden biri, bir yemek yeyince yemek kabının üstünden yemesin, aşağısından yesin. Zira, bereket üstünden iner."*

AÇIKLAMA:

Bu hadis, yemeğin ortasından değil, kenarlarından yenmesini emretmektedir. Bu ma'nâyı te'yid eden başka rivayetler de mevcuttur. Hepsi, yemeğin önce kenarlarından yenilip orta kısmının en sona bırakılmasını emretmekte ittifak ederler. Şâfiî, fakihlerden Râfiî ve başka bazıları: "Serîd'in en üstünden ve tepsinin ortasından ve sofra arkadaşının önünden yemek mekruhtur. Ancak bu, meyvede olursa ondan bir beis yoktur" demiştir. Fakat, buradaki "mekruh" hükmü tenkid edilerek Şâfiî'nin el-Ümm'de bu davranışa haram hükmünü verdiği gösterilmiştir. Şâfiî hazretleri haram derken, sadedinde olduğumuz hadiste gelen nebevî nehiyle istidlal etmiştir. *İmam-ı Gazalî* de şöyle söyler: "Keza kişi, çöreğin or-

tasından yemez, etrafından yer. Ancak ekmek az olursa ekmeği parçalar. Kenardan yeme emrinin sebebi, hadiste, bereketin yemeğin ortasına indiği-nin bildirilmiş olmasıdır."

3880 ٧- وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَنْ يَقْرِنَ الرَّجُلُ بَيْنَ التَّمْرَتَيْنِ إِلاَّ أَنْ يَسْتَأْذِنَ أَصْحَابَهُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

7.(3880)- *İbnu Ömer* radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kişinin arkadaşlarından izin almadan iki hurmayı birlikte yemesini yasaklamıştır." [Buhârî, Et'ime 44, Mezâlim 14, Şirket 4; Müslim, Eşribe 151, (2045); Ebu Dâvud, Et'ime 44, (3834); Tirmizî, Et'ime 16, (1815).]

AÇIKLAMA:

1- *Kırân:* İki şeyin arasını birleştirmek ma'nâsında mastardır. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadislerinde, cemaat içinde olunduğu zaman, iki hurmayı bir defada yemeyi yasaklıyor. Müteakib açıklama-larda görüleceği üzere, hurmanın zikriyle ortaya konan yasak her çeşit yiyeceğe şâmildir. Yani başkalarıyla beraber iken, mevcut bir yiyeceğin mütesâviyen yenmesi prensibi vaz edilmektedir. Hangi şartlarda bir kimse kendisini tercih ederek fazla yiyebilir? Vaz edilen prensibe göre, kimsenin fazla yememesi gerekir. Ancak arkadaşlarından izin alırsa yiyebilir. Arkadaşlarından maksadın o hurmaya (veya yiyeceğe) iştirak edenler olduğunu bir Müslim rivayeti tasrih etmiştir. Onlar izin verirlerse kırân yapması yani iki hurmayı birlikte yemesi caiz olur. Bu mesele, ilk nazarda basit gibi görülürse de ülemanın ciddiyetle durmasından da anlaşıla-cağı üzere, cemaat halinde yendiği takdirde uyulması gereken son derece mühim bir yemek edebini tesbit etmektedir. Bu durumlarda bencillik ve oburluğun din açısından nasıl çirkin addedildiğini göstermek gayesiyle mesele üzerine İslam ülemasının nasıl hassasiyet gösterdiklerini görme-de fayda mülahaza ediyor ve *İbnu Hacer*'den bazı özetlemeler yapıyoruz: Nevevî der ki: "Bir kimsenin arkadaşlarına sormadan yemesinin yasak-lığı hususunda ülema ittifak etmiş, "izin verirlerse kırân yapmasında hiç bir beis yoktur" demişlerdir, fakat bu nehiy tahrime mi delalet eder, kerahet ve edebe mi delalet eder, ihtilaf etmişlerdir. Kadı İyaz, "Zâhirîlere göre tahrim ifade ettiğini" nakleder. Zâhirîlerin dışındakiler "Kerahet ve edeb ifade eder" demişlerdir.

Bazı âlimler: *"Doğru olanı, tafsildir"* dedikten sonra açıklar:

★ Eğer yiyecek maddesi aralarında ortak ise, bu durumda arkadaşlarının iznini, rızasını almadıkça kırân (ikişer yemek) haramdır. Rızaları,

onların bunu tasrih etmeleri veya tasrih ifade eden bir davranış, bir karîne ve bir delil izhar etmeleri ile gerçekleşir, yeter ki bu karîneler zannın ötesinde kesin bir şekilde rızalarına kanaat versin. Ne zaman ortakların rızasından şüphe hâsıl olursa, haram olur.

★ Yiyecek başkasının ise, veya sadece birinin ise ve bir tane yemeye rızası varsa, bu durumda rızası olmadan iki tane almak haramdır ve kendisiyle beraber yiyenlerden izin istemesi müstehabtır, vacib değildir.

★ Yemek kendisinin ise, ona öbürlerini davet etmiş ise, (bu mal sahibinin onlarla yerken) fazla alması haram olmaz. Ancak yiyecek az ise, eşitliğin gerçekleşmesi için fazla almasında bir beis yoktur. Lakin edeb odur ki, yemekte de teeddübte bulunsun, çok yeme hususunda hırsa, oburluğa yer vermesin. Şu kadar var ki, acelesi var ve bir işe yetişme durumunda ise, dilediği şekilde davranabilir, kınanmaz.

Hattâbî der ki: "Hadisteki hüküm, Ashab devriyle, yiyeceğin dar olduğu zamanla ilgilidir. Günümüzde mal bolluğu sebebiye bu durumlarda izin istemeye gerek yoktur."

Nevevî hazretleri, bütün bu tahlilleri kaydettikten sonra Hattâbî'nin değerlendirmesine katılmaz. Der ki: "Mesele onun söylediği gibi değildir. Gerçek yukarıda belirttiğimiz gibidir, şartlara göre, ayrı ayrı hükme gitmek en uygun yoldur. Zira, (hadiste gelen meseleleri değerlendirmede şayet sebep sabitse sebebin hususiliğine değil, lafzın umumîliğine itibar edilir, ya bir de sebep sabit olmazsa, bu durumda, (Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir prensip vaz ediyor demektir) mutlaka lafzın ifade ettiği hükmün umumi ma'nâsının esas alınması gerekir."

Mevzu ile alakalı olarak *İbnu Hacer*'in dermeyân ettiği açıklamalar şöyle devam eder: "İbnu Şâhin, en Nâsih ve'l-Mensuh'da şu hadisi *-Müsned-i Bezzâr*'dan naklen- kaydeder:

كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنِ الْقِرَانِ فِي التَّمْرِ وَإِنَّ اللّٰهَ وَسَّعَ عَلَيْكُمْ فَاقْرِنُوا

"Sizi hurmada kırân (birleştirme) yapmaktan men etmiştim. Allah size şimdi bolluk verdi. Artık kırân yapabilirsiniz." İbnu Hacer, hadisin senedçe zayıflığına dikkat çektikten sonra Hazîmî'nin şu mütalaasını kaydeder: "Nehiy hadisi daha sahih ve daha meşhurdur, fakat bu mesele, ibadetlerle ilgili olmayıp, dünyevî maslahatlarla alakalı olduğu için fazla ehemmiyet taşıyan bir mevzu değildir. Dolayısiyle, böylesi hususlarda (cevaz için) kaydettiğimiz kadarı ile iktifa edilebilir. Bunun cevazı hususunda vâki olan icma-i ümmet de söyleneni destekler." İbnu Hacer der ki: "Hazîmî'nin cevaz'dan muradı, kişinin mevzubahis olan yiyeceğe sahip

olma halinde olmalıdır, hatta Nevevî'nin takrir ettiği gibi, bu sahiplik, kendisine verilen izin yoluyla da tahakkuk etmiş olsa bile. Aksi takdirde, ülemadan hiçbiri, başkasının malında onu izni olmadan kırân yapmasını (kendini tercih edip öne olmasını) tecviz etmemiştir. Öyle ki, iki kişinin önüne ikram olarak yemek koyan kimsenin, bunlardan birinin diğerine kendisini tercih etmesine razı olmayacağına delâlet eden bir karîne bulunsa, birinin bilerek kendini tercih etmesi haramdır. Rızasına bir karîne ortaya çıksa, bu meselede birbirlerine karşı keremde övünme araya girer, (bu hoş olmayan bir şeydir)." *Ebu Musa el-Medînî* Zeylü'l-Garîbîn'de Hz. Âişe ve Câbir radıyallahu anhümâ'dan, oburluk ve arkadaşına karşı âdice bir tamahkarlık bulunması sebebiyle kıran'ın kötülüğünü zikretmiştir. İmam Mâlik der ki: "Kişinin, beraber olduğu arkadaşından daha fazla yemesi (mürüvvet açısından da) hiç hoş değildir."

3881 ٨- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قال رسولُ الله ﷺ: لا تَقْطَعُوا اللَّحْمَ بالسِّكِّينِ، فإنَّهُ مِنْ صُنْعِ الأعاجِمِ وانْهَشُوهُ نَهْشاً فإنَّهُ أهْنأُ وأمْرأُ]. أخرجه أبو داود.

8. (3881)- *Hz. Âişe* radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Eti bıçakla kesmeyin. Çünkü bu, yabancıların işidir. Siz dişlerinizle kemirerek yiyin. Çünkü bu, sıhhat ve âfiyet için daha iyidir."* [Ebu Davud, Et'ime 21, (3778).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) bu hadislerinde pişmiş eti bıçakla kesmeyi yasaklamakta ve ön dişlerle kemirerek yemeyi tavsiye etmektedir. Sebep olarak yabancıların böyle yaptığı gösterilmiştir. Yani et yeme tarzında bile gayr-ı müslimlere benzememek istenmektedir.

Şârihler, etin bıçakla kesilmesini mütekebbir ve mütereffih olan İranlıların yaptığını, dolayısiyle bıçakla kesmede kibirlenme bulunduğunu belirtirler. Şârihler ayrıca pişmemiş eti bıçakla parçalamanın mekruh olmadığını da belirtirler. Nitekim Sahîheyn'de *Resûlullah*'ın bıçakla et kestiği rivayet edilmiştir. Bu, sadedinde olduğumuz hadise muarız değildir, çünkü, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* çiğ eti kesmiş ve ihtiyaç halinde etin bıçakla kesilebileceğini, bunun caiz olduğunu böylece göstermiştir. Nitekim *Beyhakî* der ki: "Etin bıçakla kesilmesi ile alakalı yasak, pişmesi mükemmel olan et hakkındadır."

3882 ٩- وعن أبي جحيفة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال النَّبيُّ ﷺ: لا آكُلُ مُتَّكِئاً]. أخرجه

أصحاب السنن.

«المُتَّكِئُ» المراد به هاهنا: المعتمد على الوطاء الذي تحته.

9. (3882)- *Ebu Cuhayfe* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Ben dayanarak yemem." [Buhârî, Et'ime 13; Tirmizî, Et'ime 28, (1831); Ebu Dâvud, Et'ime, 17, (3769); İbnu Mâce, Et'ime 6, (3262).]

AÇIKLAMA:

1- Burada *Resûlullah*, dayanarak yemek yemediğini ifade buyurmaktadır. Hadisin vürûd sebebiyle ilgili bir açıklama, İbnu Mâce'nin, Abdullah *İbnu Büsr*'den kaydettiği bir kıssada geçer. Buna göre, Abdullah şöyle anlatır: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a koyun (eti) hediye etmiştim. Resûlullah yemek üzere hemen dizlerinin üzerine çöktü. Bir bedevî: "Bu oturuş da ne?" diye sordu. Aleyhissalâtu vesselâm:

"Allah beni kerim bir kul kıldı, anîd (inadcı) olan cebbar bir kul kılmadı!" cevabında bulundu."

İbnu Battal, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın yemek yerken diz çökmesini "Allah'a karşı tevazu" olarak yorumlar. Sonra Zührî'den şu mürsel rivayeti kaydeder: "Daha önce hiç gelmemiş bulunan bir melek Resûlullah'a gelerek: *"Allah Teâlâ Hazretleri, seni kul bir peygamber olmakla melik bir peygamber olmak arasında muhayyer bıraktı!"* dedi. Resulullah, müsteşarı durumundaki Cebrâil aleyhisselâm'a baktı. Cebrail, mütevazi olmasını ima etti. Bunun üzerine Aleyhissalâtu vesselâm: *"Ben kul peygamber olmayı tercih ediyorum!"* buyurdular."

Râvi der ki: "(Resûlullah) dayanarak hiç yemek yemedi." Nesâî'de İbnu Abbâs'tan mevsul olarak geldiği belirtilen bu rivayetin son cümlesi Ebu Dâvud'da ufak bir farkla aynen gelmiştir: لاَ آكُلُ مُتَّكِئاً "Ben dayanarak yemem." Yine Ebu Dâvud'da *Amr İbnu'l-Âs*'tan gelen bir rivayette şöyle denir: "Resûlullah'ın dayanarak yemek yediği hiç görülmemiştir." *İbnu Şâhin*, en-Nâsih adlı eserinde Atâ'nın mürseli olarak şöyle bir rivayet kaydeder: "Cibril aleyhisselâm Resûlullah'ı dayanarak yemek yerken görmüştü, Onu bundan yasakladı." Enes radıyallahu anh'tan gelen bir rivayet de bunu te'yid eder." Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Cibrîl dayanarak yemekten menetmişti, bundan sonra dayanarak hiç yemedi." Şu halde bu rivayet, dayanarak yemekten Resûlullah'ı Cebrail aleyhisselâm men etmiştir, bu edeb, ilâhî bir menşe'ye dayanmaktadır.

2- Dayanma (ittika) nedir? Âlimler bunu tavsif ve ta'rifte ihtilaf ederler:

★ Bazıları: Yemek için oturunca, herhangi bir surette bir yerlere tutunmaktır demiştir.

★ Bazıları: Bir tarafına meyletmesi (kaykılması) demiştir.

★ Bazıları da sol eli üzerine yere dayanmaktır demiştir.

★*Hattâbî* der ki: "Halk, dayanan deyince bir tarafına yaslanarak yemek yiyeni anlar, ama aslında böyle değil, bilakis, ondan murad altındaki mindere iyice oturmak, mıhlanıp kalmaktır; öyleyse hadisin ma'nâsı şöyle olmalıdır: "Ben yemek yerken mindere mıhlanırcasına oturup kalmam. Bu, çok yiyenlerin işidir. Ben, gıdama yetecek kadar yerim, bu sebeple (hemen kalkmaya hazır vaziyette) iğreti olarak otururum."

★ Ancak şunu da belirtelim ki, zayıf bir senedle gelen bir rivayette: زَجَرَ النَّبِيُّ ﷺ اَنْ يَعْتَمِدَ الرَّجُلُ عَلَى يَدِهِ الْيُسْرَى عِنْدَ الْأَكْلِ *"Resûlullah yemek sırasında sol elinin üzerine dayanarak yiyen bir kimseyi bundan zecretti"* denir.

Şu halde bu rivayete göre dayanmaktan maksad, sol el üzerine dayanmak olmaktadır. *İmam Mâlik:* "Bu tarz, dayanma çeşitlerinden biridir" der.

İbnu Hacer, İmam Mâlik'in bu sözünü şöyle yorumlar: "Bu sözde, yemek yiyen hakkında "dayanmakta" olduğu hükmünü verdirebilecek her oturuş tarzının İmam Mâlik'ce mekruh addedildiğine bir işaret vardır."

★*İbnu'l-Cevzî,* dayanmaktan (ittikâ) muradın bir tarafa yaslanmak olduğunda kesin fikir beyan eder ve Hattâbî'nin inkarını kaale almaz.

★ en-Nihâye'de *İbnu'l-Esîr* der ki: "Kim dayanmayı, bir tarafa yaslanmak olarak tefsir ederse, bunu tıb mesleğine uygun olarak te'vil etmiş olur. Zira tıbbın iddiasına göre, yenen şey, bu durumda, sindirim yolunda kolayca hareket edemez ve kişiye âfiyet sağlayamaz, bilakis ezaya sebep olur."

3-Selef, yerken dayanma (ittikâ)nın hükmü hususunda da ihtilaf etmiştir:

★*İbnu'l-Kâss,* dayanmadan yemenin *Resûlullah*'ın hasâisinden olduğunu zannetmiştir. Beyhakî buna katılmaz ve: "Bu, başkası için de mekruh olabilir, zira bu büyüklenenlerin işidir ve asıl itibariyle Acem krallarından alınmadır" der. Beyhakî devamla: "Kişide dayanmadan yemesine mani olan bir hal var ise, bu durumda onun dayanması mekruh değildir" der ve bu suretle yiyen selef büyüklerinden örnekler verir. Böylece Beyhakî dayanarak yeme cevazını, onların zarurete hamlettiklerini söylemek ister. Ancak *İbnu Hacer,* bu te'vile katılmaz ve *İbnu Abbâs, Halid İbnu'l-Velîd, Ubeyde es-Selmanî, Muhammed İbnu Sîrîn, Atâ, İbnu Yesar* ve *Zührî* gibi büyüklerin, yerken dayanmayı mutlak olarak caiz gördükleri-

ne dair *İbnu Ebî Şeybe*'nin rivayetinden örnek kaydeder ve der ki: "İttika'nın mekruh olması veya önceki ihtilaf sabit olunca, yemek yiyene müstehab olan oturuş tarzı şudur: Dizlerinin üzeriyle ayaklarının sırtı üzerine oturmalı veya sağ ayağını dikip sol ayağını yatırıp üzerine oturmalıdır."

Şu halde, dayanarak oturmak mekruh değil diyenler, "hemen kalkacakmış gibi iğreti olan dışındaki oturmalara mekruh" diyen görüşe katılmıyorlar demektir.

★*İmam Gazalî*, yatarak yemedeki kerahetten sebze yemeyi hariç tutmuştur.

4- Kerahetin sebebi hususunda da ihtilaf edilmiştir. Bu hususta gelen en kuvvetli görüş *İbnu Ebî Şeybe*'nin, İbrahim Nehâî tarikinden kaydettiği görüştür: "Selef karınlarının büyüyeceği endişesiyle dayanarak yemeyi mekruh addetmiştir." *İbnu'l-Esîr*'in tıb nokta-i nazarından kaydettiği de buna yakın bir mülahazadır.

3883 ١٠ – وعن أنس رضي الله عنه قال: [رأيتُ رسولَ الله ﷺ جالساً مُقْعِياً يأكلُ تمراً]. أخرجه مسلم وأبو داود.

10.(3883)- *Hz. Enes* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı çömelir vaziyette durup hurma yerken gördüm." [Müslim, Eşribe 149, (2044); Ebu Dâvud, Et'ime, 17, (3771).]

AÇIKLAMA:

1- Önceki rivayet gibi, bu da *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yemek yerken yere bağdaş kurarak veya diz çökerek iyice yerleşip oturmadığını, dizlerini dikmek suretiyle, birkaç lokma alıp kalkacak kimsenin oturuşuyla iğreti oturduğunu göstermektedir.

2- Hadiste oturuş tarzı olarak zikredilen muk'iyye şöyle tarif edilir: "Kişinin kollarını yere değecek şekilde oturup bacaklarını dikmesi, elini de yere koymasıdır. Bu tarz oturuş namazda yasaklanmıştır. Namazda iki secde arasında ayaklar üzerine yapılan oturma ise sabit bir sünnettir."

3884 ١١ – ولأبي داود في أخرى: [أُتِيَ النبيُّ بتمرٍ عتيقٍ، فجعلَ يفتّشُه يخرجُ منه السوسَ]. «الإقْعاءُ»: في الأكل أن يجلس الآكل على وركيه مستوفزاً غير متمكن.

11. (3884)- *Ebu Dâvud*'da gelen diğer bir rivayette: "Resûlullah'a bayat bir hurma getirilmişti. Kurtları çıkarmak için kontrol etmeye başladı." [Ebu Dâvud, Et'ime 43, (3832, 3833).]

AÇIKLAMA:

Burada *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bayat hurma getirilince kurtlu hurmaları tetkik edip kurtlarını çıkartmaya çalıştığını görmekteyiz.

Âlimler, hadisten kartlanmış olma ihtimali bulunan hurmaları kontrol etmeden yemenin mekruh olduğu hükmünü, çıkarmışlardır. Hadisten çıkarılan diğer bir hükme göre, Kurtlanan meyve necis sayılmaz, onu yemek mekruh değildir, yeter ki kurdundan ayıklansın.

Aliyyu'l-Kâri der ki: "İbnu Ömer'den Taberânî'nin hasen bir senetle kaydettiği bir rivayette *Resûlullah*'ın, hurmanın içindeki (kurdu) araştırmayı yasakladığı belirtilmektedir." Kâri, bunu kaydettikten sonra: "Buradaki yasaklama, vesveseyi defetmek için yeni hurmaya hamledilir veya, Resûlullah'ın tedkik etme fiili, cevazı beyan etmeye hamledilir. Bu durumda yasaklama kerâhet-i tenzihiye ifade eder" der.

3885 ١٢ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إذَا أكَلَ أحَدُكُمْ طَعَاماً فَلاَ يَمْسَحْ يَدَهُ حَتَّى يَلْعَقَهَا]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

«اللَّعْقُ»: اللحس.

12. (3885)- *İbnu Abbâs* radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Biriniz yemek yeyince, yalamadıkça veya yalatmadıkça elini (mendile) silmesin." [Buhârî, Et'ime 52; Müslim, Eşribe 129, (2031); Ebu Dâvud, Et'ime 52, (3847).]

3886 ١٣ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أمَرَ رسولُ اللهِ ﷺ بِلَعْقِ الأصَابِعِ وَالصَّحْفَةِ، وَقَالَ: إنَّكُمْ لاَ تَدْرُونَ فِى أىِّ طَعَامِكُمُ البَرَكَةُ، فإذَا وَقَعَتْ لُقْمَةُ أحَدِكُمْ فَلْيَأخُذْهَا وَلْيُمِطْ مَا كَانَ بِهَا مِنْ أذىً، وَلاَ يَدَعْهَا لِلشَّيْطَانِ، وَلاَ يَمْسَحْ يَدَهُ بِالْمِنْدِيلِ حَتَّى يَلْعَقَ أصَابِعَهُ فَإنَّهُ لاَ يَدْرِى فِي أىِّ طَعَامِهِ البَرَكَةُ]. أخرجه مسلم والترمذي.

13. (3886)- *Hz. Câbir* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, parmakların ve kapların yalanmasını emretti ve dedi ki: *"Siz, bereketin, yemeğinizin hangi (parça)sında olduğunu bilemezsiniz. Öyleyse, birinizin lokması düşecek olursa, onu alıp, bulaşan ezayı temizlesin, sakın şeytana terketmesin. Parmaklarını yalamadıkça elini mendille de silmesin. Zira o, taamınızın hangisinde bereket bulunduğunu bilemez."* [Müslim, Eşribe 136, (2034); Tirmizî, Et'ime 11, (1803).]

3887 ١٤ - وزاد رزين في رواية عن أنس: [فَإِنَّ آنِيَةَ الطَّعَامِ تَسْتَغْفِرُ لِلَّذِى يَلْعَقُهَا وَيَغْسِلُهَا وَتَقُولُ: أَعْتَقَكَ اللّٰهُ مِنَ النَّارِ كَمَا أَعْتَقْتَنِي مِنَ الشَّيْطَانِ].

14. (3887)- *Rezîn, Hz. Enes* radıyallahu anh'tan yaptığı bir rivayette şu ziyadeyi kaydetmiştir: "Zira yemek kabı, kendisini yalayıp yıkayana istiğfarda bulunur ve: "Beni şeytandan kurtardığın gibi, Allah da seni ateşten kurtarsın" der."

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah bu rivayetlerde, israf olmaması için yemekten sonra parmak ve kaplarda bulaşık bırakılmamasını emretmektedir. Gıda olabilecek her parça insan vücudunda hayatî hizmete katkıda bulunabileceğine göre, onun israf edilmesi şeytana nisbet edilmeye layık bir zarardır.

2-Bazı âlimler, burada mevzubahis edilen mendilin, abdest aldıktan sonra elleri ve yüzü kurulamada kullanılan mendil olmayıp, bir kısım bulaşıkları silmek üzere kullanılan mendil olduğunu belirtirler. Biz zamanımızda bunlara mendil değil, el bezi diyoruz. Rivayet, el bezi mahiyetindeki temizlik vasıtalarının Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinde de kullanıldığını ifade etmesi yönüyle de dikkat çekicidir.

3- Hadislerde bazan elin, bazan parmakların yalanmasının zikri geçer. Nitekim, Müslim'de *Ka'b İbnu Mâlik*'ten gelen bir rivayette: كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ يَأْكُلُ بِثَلاَثِ أَصَابِعَ فَإِذَا فَرَغَ لَعِقَهَا "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yemeği üç parmağıyla yer, yemekten kalkınca onları yalardı" buyurularak, Resûlullah'ın üç parmağıyla yediği mevzubahis edilir. Şârihler parmaklarla elin veya el ile parmakların kastedilmiş olabileceğine, bunun Arap uslûbunda cari olduğuna dikkat çekerler. Ebu Bekr İbnu'l-Arabî, bazı yemeklerin elin tamamının iştirakiyle yenebilceğine, bir kısım parmaklarla yenmesinin mümkün olmayacağına dikkat çeker ve buna örnek olarak Resûlullah'ın etli kemiği kemirip, eti dişlediğine dair rivayeti hatırlatarak: "Bu, elin tamamını kullanmadan yapılamaz" der. Ancak, bazı âlimler "Elin tamamını, yemek yerken kullanmak caiz ise de, sünnet olanı üç parmağı kullanmaktır" diye *İbnu'l-Arabî*'ye cevap vermiştir. Kadı İyaz "üçten fazla parmakla yemek oburluktan, su-i edebten, lokmayı büyük tutmaktan ileri gelir..." der.

4- Hadisin sonunda *"veya yalatmadıkça"* tabiri de yer almaktadır. Nevevî, bundan muradın başkasına yalatmak olduğunu belirtir ve "Bun-

dan iğrenmeyen başkalarına yalatmalıdır: Zevce, cariye, hizmetci, evlad ve bunlar ma'nâsında herhangi bir yakın olabilir: "Talebe gibi, yalamada bereket olduğuna itikad eden biri" der. Bu yalatma işini koyun gibi bir hayvana da yaptırmasının mümkün olduğunu belirtir.

Şurası muhakkak ki bu âdâb, o devrin şartlarına muvafıktır. Günümüzde kaşık ve çatal gibi yemek vasıtalarının yaygınlaşması, yalama veya yalatma ihtiyacını asgariye düşürmüş, bazı çevrelerde tamamen kaldırmıştır bile. Her hâl u kârda hadisin hümkî israftan kaçınmada titizliğin azamisini gösterme ma'nâsında, geçerliliğini her devirde aynı şekilde muhafaza etmektedir.

Şunu da belirtelim ki, bazı âlimler "parmaklarını kendi ağzına yalatmadıkça" diye de anlayarak "yalatma"yı "yalama" ma'nâsında te'kid olarak tekrara hamletmişlerdir.

5- Yalamaya farklı hadislerde değişik illetler (sebepler) gösterilmiştir:

★ Bereketin zayi olmasını önlemek. *"Zira, bereketin taamın hangisinde olduğunu bilemezsiniz"* buyrulmuştur. Yani yediğimiz kısımda mı, parmakta kalan kısımda mı?

★ Bazı rivayetlerde parmağın iyice yalanmadan silinmesi halinde silme işinde kullanılacak mendilin fazla kirleneceği hususu zikredilmiştir.

★ Bazı âlimler, bu emirden başka illetler de çıkarmışlardır: Mesela *Kadı İyaz:* "Az bile olsa taamın küçük görülmemesi, hürmet edilmesi gayesini de güder" der.

★ Bir rivayette, dökülen, israf edilen artıkların şeytana nasib olacağı belirtilmiştir.

Âlimler, Bir hadiste, sadece bir sebebin zikri başka sebep ve maslahatların varlığını nefyetmez derler. Sadedinde olduğumuz meselenin şeytana nisbeti, bunun pekçok maslahatlara şâmil olduğunun delilidir.

6- Sadedinde olduğumuz hadislerde geçen Bereket'le ne kastedilmiş olabileceği hususunda Nevevî der ki: *"Bereket'ten murad, ondan hâsıl olan beslenmedir, sonun ezâdan selamette kalmasıdır, kişinin yapacağı ibadete güç vermesidir."*

7- Parmak yalamak meselesine gelince: Bu husus insan tabiatında iğrenme hasıl edebileceği için eskiden beri âlimler bu mesele üzerinde bazı açıklama yapma ihtiyacı duymuşlardır. *İbnu Hacer* der ki: "Hadiste, parmak yalamayı iğrenç bulanlara red vardır. Evet, bunu yeme sırasında yaparsa iğrenme hâsıl olur. Zira, parmağının üzerinde tükrük bulaşığı

olduğu halde, parmağını tekrar yemeğe sokmaktadır." Hattâbî der ki: "Tereffüh'ün akıllarını bozmuş bulunduğu bazıları bunun ayıpladılar ve parmakları yalamanın çirkin bir iş olduğunu zannettiler. Bu herifler sanki, parmak veya tabaktan yaladıkları taamın, yediklerinin bir parçası olduğunu bilmiyorlar. Öyleyse diğer parçaları iğrenç olmayan bir şeyin küçük bir parçası da iğrenç olamaz. Burada yaptığı iş, dudağının içiyle parmağını emmekten öte bir şey değildir. Hiç bir aklı başında olan hiçbir kimse, bunda bir beis olmadığı hususunda şüpheye düşmez. Kişi bazan mazmaza yapar ve bu esnada parmağını ağzına sokarak dişlerini ve ağzının içini ovalar. Ama kimse buna iğrenç veya su-i edeb demez."

8- Hadis, yemekten sonra eli meshetmenin müstehab olduğunu da ifade eder. Kadı İyaz: "Eli silmenin münasib olduğu yer, yıkamaya gerek olmayan durumlardır. Yıkamakla çıkabilecek bulaşıkların olmadığı durumlar gibi. Çünkü, başka hadislerde yemekten sonra elin yıkanması teşvik edimiş, terkedilmemesi için uyarılmıştır."

Sadedinde olduğumuz 3885 numaralı hadis, yalanmadan önce elin yıkanmasını da, silinmesini de men etmeyi iktiza etmektedir. Zira bereketi elde etmek maksadıyla yıkama ve silmeden önce yalama hususunda emir sarihtir. Sonra da, kokuyu gidermek için yıkamanın mendub olacağı anlaşılır. Yıkamaya işarette bulunan hadisler de buna hamledilir. Nitekim bir *Ebu Dâvud* hadisinde: *"Kim elinde yemek kokusu olduğu halde yıkamadan geceler ve kendisine bir (fenalık) isabet ederse kendinden başka kimseyi suçlamasın"* buyrulmuştur.

9- Hadis, Allah'ın fazlından hiçbir şeyi ihmal etmemek gerektiğini de ifade etmektedir: Bu, örfçe hiçbir ehemmiyet taşımayan yiyecek ve içecek nev'inden azıcık bir şey bile olsa.

10- *Ka'b İbnu'l-Ucre*, yalamanın nasıl olacağını açıklamaktadır:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı üç parmağıyla yemek yerken gördüm. Bunlar baş parmak, şehadet parmağı ve orta parmak idi. Sonra, silmezden önce bu üç parmağını yalarken gördüm. Şu sırayla yalamıştı: orta parmak, sonra onu takib eden, sonra da baş parmak." Bazı âlimler bu sıralamayı şöyle açıklar: "Bundaki sır şudur: "Sanki orta parmak öbür ikisine nazaran daha uzun olduğu için daha fazla bulaşığa maruzdur. Böylece onda daha çok taam kalmıştır. Ayrıca o uzun olduğu için, diğerlerinden önce yemeğe banmaktadır. Yalayan kimsenin avucunun içi muhtemelen yüzüne doğru olur. Bu durumda, orta parmaktan başladı mı sağ cihetinde olan baş parmağa geçer, böylece ondan da sağda olan baş parmağa geçer."

❑ EL VE AĞZIN YIKANMASI

3888 ١ – عن سلمان رَضِيَ الله عَنْه قال: [قَرَأْتُ فِي التَّوْرَاةِ إِنَّ بَرَكَةَ الطَّعَامِ الْوُضُوءُ بَعْدَهُ فَذَكَرْتُ ذٰلِكَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ، فَقَالَ: بَرَكَةُ الطَّعَامِ الْوُضُوءُ قَبْلَهُ وَالْوُضُوءُ بَعْدَهُ].

أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (3888)- *Hz. Selman* radıyallahu anh anlatıyor: "Tevrat'ta okudum: *"Yemeğin bereketi, yemekten sonra (el ve ağzı) yıkamadadır"* diyordu. Bunu *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a söyledim:

"Yemeğin bereketi yemekten önce ve sonraki yıkamalardadır" buyurdular." [Ebu Dâvud, Et'ime, 12, (3761); Tirmizî, Et'ime 39, (1847).]

3889 ٢ – وعن أبي هريرة رَضِيَ الله عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ الشَّيْطَانَ حَسَّاسٌ لَحَّاسٌ فَاحْذَرُوهُ عَلَى أَنْفُسِكُمْ مَنْ بَاتَ وَفِي يَدِهِ غَمَرٌ فَأَصَابَهُ شَيْءٌ فَلَا يَلُومَنَّ إِلَّا نَفْسَهُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

«حَسَّاسٌ»: شديد الحس والإدراك.

«لَحَّاسٌ»: كثير اللحس لما يصل إليه.

«والْغَمَرُ» بفتح الميم: ريح اللحم وزهومته.

2. (3889)- *Ebû Hüreyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûllullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şeytan muhakkak ki hassastır, cidden pek hassastır. Kendinizi ondan sakındırın. Kim elinde et kokusu olduğu halde geceler, sonra da kendisine bir fenalık ulaşırsa sakın ha nefsinden başkasını suçlamasın."* [Tirmizî, Et'ime 48, (1861); Ebu Dâvud, Et'ime 54, (3852).]

AÇIKLAMA:

1- *Selman-ı Fârisî*, İslam'la şereflenmezden önce hristiyan olmuş bir zattı. Onun Tevrat'tan okuması o dönemde cereyan etmiş olmalıdır. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a, Tevrat'tan okuduğu mesele hususundaki sorma işini "yemeğin bereketi, yemekten sonra ellerin yıkanması mıdır?" diye tahkik maksadıyla yapmış, Resûlullah da bunu yanlış değil, fakat eksik bularak, gerçek durumu ifade buyurmuştur: *"Yemeğin bereketi, ellerin yemekten hem evvel ve hem de sonra yıkanmasıdır"* buyurmuştur.

Önceki yıkama tekrîm'dir, yani yemeğe, nimete hürmet etme, değer

verme ma'nâsına gelir, ni'met-i ilahiye'ye bir nevi ta'zim ifade eder. Meselenin temizlik ve dolayısiyle hıfzıssıhha yönü izaha gerek olmayacak kadar açıktır. Sonraki yıkama ise bulaşığın izalesine, kokuların giderilmesine yöneliktir.

2- *Aliyyu'l-Kâri*, "Resûlullah'ın cevabı, Tavrat'ın maruz kaldığı tahrifata nebevî bir işaret olabileceği gibi, Muhammedî şeriatın, nimeti, ta'zim ifade eden temizlikle karşılamak için yemekten önce el yıkamayı ziyade ettiği ma'nâsına da gelebileceğini" söyler. Nitekim bu davranış بعثت لأتمم مكارم الأخلاق *"Güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim"* hadisine pek muvafık düşmektedir.

Bu hususta şöyle bir açıklama da yapılmıştır: "Yemekten önce ellerin yıkanmasındaki hikmet şudur: "Elleri yıkadıktan sonra yemek sıhhat ve afiyete daha uygun olur, çünkü eller, iş sebebiyle kirlenmelerden hâlî kalmaz, öyleyse onları yıkamak temizlik ve pâklık hâsıl eder. Çünkü, yemeden maksad ibadet ve kulluğumuzun ifasında güç elde etmektir. Öyleyse yeme işi de namazda olduğu gibi temizlik esasına bina edilmeye, elleri yıkayarak başlamaya ziyadesiyle layıktır.

İkinci yıkamaktan maksad ise, ellerin ve ağzın bulaşıklardan temizlenmesidir."

Aliyyu'l-Kârî, *"yemeğin bereketi, yemekten önce ellerin yıkanmasıdır"* hadisiyle ilgili şöyle bir açıklama daha yapıldığını kaydeder: "Yemeğin bizzat kendisinde artma ve ziyadeleşmedir, yemekten sonraki yıkamadaki bereket ise, nefsin sükunete ermesine ve istikrarını bulmasına sebep olmak, tâatlara imkan hazırlayıp, ibâdetlere kuvvet vermek gibi hizmetler sebebiyle yemeğin hâsıl edeceği fayda ve eserlerindeki artma ve ziyadeleşmedir. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* hadislerinde, mübalağa kasdıyla yıkama işini, bereketin kendisi olarak ifade etti. Aslında ise, esas kastedilen bereket "el yıkama"dan hâsıl olan şeylerdir."

El yıkamaya teşvik edici bir hadiste Efendimiz şöyle buyurur: *"Kim, Allah'ın, evindeki hayrı artırmasını seviyorsa yemek hazır olunca ve kalkınca ellerini yıkasın."*

3890 ٣– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [خَرَجَ رسولُ اللهِ ﷺ : يَوْماً مِنَ الخَلاءِ فَقُدِّمَ إلَيْهِ طَعَامٌ، فقَالُوا: ألا نَأتِيكَ بِوَضُوءٍ؟ فقَالَ: إنَّمَا أُمِرْتُ بِالْوُضُوءِ إذَا قُمْتُ إلى الصَّلاةِ]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

3. (3890)- *İbnu Abbas* radıyallahu anhümâ anlatıyor: "Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm) bir gün heladan çıkmıştı. Hemen kendisine bir yemek takdim edildi. (O da kabul buyurdu. Ashabtan bazısı:) "Size abdest suyu getirmeyelim mi?" dediler. Onlara: *"Namaza kalkınca abdest almakla emrolundum!"* cevabını verdi.." [Müslim, Hayz 118, (374); Ebu Dâvud, Et'ime 11, (3760); Tirmizî, Et'ime 40, (1848); Nesâî, Tahâret 101, (1, 85).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, yemekten önce el yıkamanın terkiyle ilgilidir. Nitekim hadis, Tirmizî'de "Yemekten önce el yıkamayı terketme babı" adını taşıyan bir babta kaydedilmiştir.

Görüldüğü üzere, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kazâ-yı hacetten dönmüştür, henüz bir abdest tazeleme ameliyesi cereyan etmeden yenilecek bir şey ikram edilmiş, Resûlullah da bu ikramı kabul buyurmuşlardır. Ancak, yemekten önce, hep elini yıkadığını, helâdan sonra abdest tazelediğini görerek, bunu vacib addeden Ashabtan bazıları, atılarak: "Abdest suyu getirmeyelim mi? Abdestinizi almayacak mısınız?" diye hatırlatmada bulunmuşlardır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, çoğunlukla takip ettiği sünnet hep abdestli olmak, yemekten önce elleri yıkamak ise de, bunu bir vecibe olarak yapmadığını, abdest alma işinin sadece namaz için kalkınca "vecibe" olduğunu beyan ederek, abdest almayı (ve ellerini yıkamayı) terkediyor.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) burada abdestin her zaman vacib olmadığını belirtmek istemiş, vacib olduğu hallerden en ziyade karşılaşılanı zikretmiştir: Namaz. Hakikat-ı halde namaz dışında da bazı haller abdestli olmamızı vacib kılar: Tilâvet secdesi, Kur'an'a el değmek, Ka'be'yi tavaf etmek... gibi. Ancak Resûlullah o fırsatta ilmihal dersi vermiyordu ki, bütün teferruâta yer versin. Belirtmek istediği husus, abdestsiz olunabileceği, el yıkamadan da yemek yenilebileceği idi. Bu çeşit fırsatlar olmayıp bu cevazlar beyan edilmese ve Ashab'ın zannı üzere meseleler kalsaydı, arkadan gelen müslümanlar bir kısım zorluklarla karşılaşabilirdi. Hakîm olan Rabbimiz, Resûlü'nü çok farklı şartlarda, değişik muhataplar içerisinde müteaddit ve mükerrer imtihanlara ibtila ederek şeriatının her yönünü açıklığa kavuşturmuştur. Bu, Rabbimizin bu ümmet-i merhume'ye büyük lütuf ver rahmetlerinden biridir.

Aliyyu'l-Kâri, Resûlullah'ın, o sırada abdest almayı nefyetmesinde, abdestli de olmayı tecvize münafi bir durumun olmadığını, yemekten önceki veya başka biri olsun, farketmeksizin örfî yıkamanın istihbabından öte abdestli olmanın müstehab olduğunu da ifade ettiğini belir-

tir. Ve devamla der ki: "Gerçek şu ki, *(aleyhissalâtu vesselâm)*, o sırada ellerini, cevazı beyan için yıkamadı. Ayrıca, Resûlullah'ın cevabından çıkarılacak vücub hükmünün nefyi de te'kidli olarak ifade edilmiştir. Hülasa bu hadis, yemekten önce ellerin yıkanması mutlak olarak nefyedilmiştir şeklinde hüküm çıkarmaya kesinlikle yeterli değildir. Zaten, *Resûlullah*'a vaz edilmiş sualin içerisinde, Resûlullah'ın müste'mir âdetinin yemekten önce elini yıkamak olduğu görülmektedir. Hatta hadisten, şer'i abdestin yani namaz için alınan abdestin nefyedilip, örfî abdestin yani sadece elleri yıkama'nın bâki kaldığı hümkünü çıkarmak dahi mümkündür. Şu halde bu ihtimalin varlığı da, önceki istidlali (yani hadisten, yemekten önce el yıkamanın nefyedildiği hükmünü) düşürür."

Aliyyu'l-Kâri burada selef arasında cereyan eden bazı ihtilafa îmada bulunmaktadır. Zira onlar arasında, yemekten önce ellerin yıkanmasına karşı çıkanlar olmuştur. Sözgelimi, İmam Mâlik ve Süfyan-ı Sevrî'den böyle bir kanaat rivayet edilmiş ve hatta Sevrî'nin tutumu, "onun, Acem âdeti" olmasıyla izah edilmiştir.

Ancak cumhur, hem yemekten önce ve hem de yemekten sonra el yıkamayı istihbab etmede ittifak eder.

❑ ÇOK YEMEYİ ZEMM

3891 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَضَافَ النَّبِيُّ ﷺ : ضَيْفاً كَافِراً، فَأَمَرَ لَهُ بِشَاةٍ فَحُلِبَتْ فَشَرِبَ حِلاَبَهَا، ثُمَّ أُخْرَى فَشَرِبَ حِلاَبَهَا، حَتَّى شَرِبَ حِلاَبَ سَبْعِ شِيَاهٍ، ثُمَّ إِنَّهُ أَصْبَحَ فَأَسْلَمَ، فَأَمَرَ لَهُ بِشَاةٍ فَحُلِبَتْ فَشَرِبَ حِلاَبَهَا، ثُمَّ أُخْرَى فَلَمْ يَسْتَتِمَّهُ، فَقَالَ ﷺ : إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَيَشْرَبُ فِي مِعىً وَاحِدٍ وَالْكَافِرُ يَشْرَبُ فِي سَبْعَةِ أَمْعَاءٍ]. أخرجه الثلاثة والترمذي.

قوله «في سَبْعَةِ أَمْعَاءٍ»: تمثيل لرضا المؤمن باليسير من الدنيا، وحرص الكافر على الكثير منها.

1. (3891)- *Hz. Ebu Hüreyre* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kafir bir misafir ağırlamıştı. Derhal onun için bir keçinin sağılmasını emretti. Keçi sağıldı. Kafir sütünü içti. Sonra diğer bir keçinin daha sağılmasını emretti. (Adam doymadı). Bu suretle tam yedi keçinin sütünü içti.

Adam yatıp, sabah olunca müslüman oldu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir keçi sağılmasını emretti. Sütünü adam içti, sonra ikinci bir

başka keçi daha sağıldı. Fakat bunun sütünü tamamen içemedi. Bunun üzerine *Resûlullah (aleyhissalâtu veselâm): "Mü'min bir mideye içer, kâfir ise yedi mideye içer"* buyurdular." [Buhârî, Et'ime 12; Müslim, Eşribe 186, (2063); Muvatta, Sıfatu'n-Nebiyy 10, (2, 924); Tirmizî, Et'ime 20, (1820).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, muhtelif tariklerden bazı farklı ziyade ve noksanlarla gelmiş bulunmaktadır. *İbnu Hacer* bu zatın Cahcâh el-Gıfârî olduğu kanaatindedir. Nevevî ve *Kadı İyaz*'ın, Nadra İbnu Nadra olabileceğini, bazılarının da Sümâme İbnu Üsâl olabileceğini söylediklerini belirtir. Zira bunlarla da ilgili olarak benzeri kıssalar rivayet edilmiştir. Bu hadisenin birçoklarının başından geçmiş olması ihtimalden uzak değildir.

2- *İbnu Ebî Şeybe, Ebu Ya'la, Bezzâr* ve *Taberânî*'den naklen Cahcâh el-Gıfârî'nin hikayesini *İbnu Hacer,* kendi ağzından naklettiğine göre, "bu zat yakınlarından bir grupla birlikte müslüman olmak niyetiyle huzur-u risaletpenâhîye gelirler ve *Resûlullah*'la birlikte akşam namazında hazır olurlar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* selam verince: "Herkes yanında oturanın elinden tutsun (yemeğe götürsün)" ferman buyurdu. Ben yalnız kalmıştım. Ben ise iri ve uzun boylu bir kimseydim. Kimse beni gelip almamıştı. Beni de Resûlullah kendi evine götürdü. Benim için bir keçi sağdı. Hepsini içtim. Benim için bir keçi daha sağdı, onu da içtim. Böylece tam yedi keçi sağdı, hepsini içtim (daha da doymamıştım). Sonra bana bir tencere yemek geldi, onu da bitirdim. (Resûlullah'ın hizmetçisi) Ümmü Eymen (dayanamayıp): "Resûlullah'ı aç bırakanı Allah aç bıraksın!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Sus, Ümmü Eymen! O rızkını yedi, bizim rızkımız Allah'a aittir!"* buyurdular. İkinci gece olup akşamı kılınca Aleyhissalâtu vesselâm önceki akşam yaptığını yaptı: Benim için bir keçi sağdı. Bu sefer içtim ve doydum. Ümmü Eymen radıyallahu anhâ (şaşırmıştı]: "Bu (dünkü) misafirimiz değil mi?" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Bu gün, o mü'mindir, bir tek mideye yedi. Dün ise yedi mideye yemişti. Kâfir, yedi mideye yer, mü'min ise tek bir mideye yer"* buyurdular."

İbnu Hacer'in Cahcâh tarikinden kaydettiği bu rivayetten daha kuvvetli olduğunu belirttiği Ebu Gazvân rivayeti de şöyle: "Abdullah İbnu Amr anlatıyor: "Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm'a yedi kişi gelmişti. Ashabtan her biri bir adam götürdü. *Resûlullah* da bir adam götürdü. Ona ismini sordu. Adam: "Ebu Gazvân!" dedi. Resûlullah onun için tam yedi keçi sağdı. O hepsini içti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm): "Müslüman olmaz mısın ey Ebu Gazvân?"* buyurdular. Adam:

"Evet!" dedi ve müslüman oldu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* adamın göğsünü meshetti. Sabah olunca ona tek bir koyun sağıldı. Sütünü bitiremedi bile. Resûlullah sordu:

"Ey Ebu Gazvân neyin var? Niye tamamlamadın?"

"Seni peygamber olarak gönderen Zât'a yemin olsun doydum!" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm da:

"Senin dün yedi miden vardı. Bu gün ise tek miden var!" buyurdular."

3- Hadisin ma'nâsı hususunda ülema ihtilaf etmiş, farklı mütalaalarda bulunmuşlardır. Hem hadisin anlaşılması hem de ülemanın bu çeşit hadisleri izah etmede ne gibi ince tahlillere girdiğini göstermek için, bahsi İbnu Hacer'den takip edeceğiz:

★ Bazıları: "Hadisten murad, zâhiri değildir: Bu, müslüman ve onun dünyadaki zühdü ile kâfir ve onun dünyaya olan hırsını göstermek için verilmiş bir temsildir" demiştir. Böyle düşünenlere göre: "Mü'min dünyevî şeylere kıymet vermemesi sebebiyle tek bir mideye yer, kâfir ise dünyevî şeylere rağbetinin şiddeti ve dünyalığı çok yığması sebebiyle yedi mideye yer. Burada ne gerçek mideler, ne de yeme hususu murad edilmektedir. Asıl kastedilen şey, dünyalığın iktisabında azlık ve çokluktur. Hadiste sanki, dünyalığı tamah yeme ile, dünyalığa götüren yollar da midelerle ifade edilmiş olunmaktadır. Kastedilen ma'nâ ile zikredilen teşbih arasındaki alaka, izah gerektirmeyecek kadar açıktır. Hadisi, dünyaya gösterilen rağbete hamledenler, "nasıl ki derler, falan kimse dünyayı hopur hopur yiyor denince onun dünyaya fazlaca rağbet ve hırs gösterdiği ifade edilirse, mü'min tek bir mideye yer denmekle de dünyaya karşı hırsı yok, ondan yetecek kadar, az bir şeyin peşindedir denmek istenmiştir." Keza, "Kâfir yedi mideye yer" sözüyle de dünyaya rağbet ediyor, çok şeylerin peşine hırsla düşüyor denmek istenmiştir."

★ Bazıları da şöyle demiştir: "Bunun ma'nâsı şudur: "Mü'min helal yer, kâfir haram yer. Helalin varlığı vücudca daha azdır, haram ise çoktur."

★ Bazıları da demiştir ki: "Hadisten murad mü'mini az yemeye teşviktir. Çünkü bilirse ki, çok yemek kafire has bir sıfattır, mü'min az yemeyi esas alır. Zira, mü'minin nefsi, kâfire mahsus sıfatla muttasıf olmaktan nefret eder. Çok yemenin kâfire has bir sıfat olduğu hususuna Cenâb-ı Hakk'ın şu sözü delâlet eder: **"Durakları ateş olduğu halde, kâfirler zevklenirler ve hayvanlar gibi yerler"** (Muhammed 12).

★ Bazı âlimler ise: "Hadisin ma'nâsı zâhiri üzeredir, te'vile hacet yoktur" demiştir. Ancak zâhirini esas alanlar da farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

★★ **Birinci görüş:** Bazıları: "Bu bir şahıs hakkında vârid olmuştur. El-Mü'min kelimesinin başındaki Lâm, ahdiyedir (yani kastedilen birini ifade eder), cinsiyye değildir (yani bütün mü'minleri ifade etmek için kullanılmamıştır). *İbnu Abdilberr* bu hususta cezmeder (kesin kanaat beyan eder) ve şöyle der: "Bunu umuma (bütün mü'minlere) hamletmeye imkan yoktur, zira böyle bir iddiayı, müşahede reddeder, kabul etmez. Nice kafirler var ki mü'minlerden az yer ve nice mü'minler var ki kafirden çok yer ve nice kâfir var ki müslüman olmuş da yeme miktarını değiştirmemiştir." İbnu Abdilberr sözü sadedinde olunan hadise getirerek: "Ebu Hüreyre hadisi, bunun muayyen bir zat hakkında vürûd ettiğine delâlet eder." Bu sebeple olacak ki *İmam Mâlik* bu hadisi, mutlak bir hadisin peşine getirmiştir.[44] Buhârî de aynı şeyi yapar. Sanki Buhârî, bu davranışıyla şöyle demektedir: "Bu adam kâfirken yedi mideye yemekte idi, müslüman olunca, yedikleri özleştirilip hakkında mübarek kılındı. Böylece kafir iken kendisine yeterli olan yedi kısımdan bir kısmı kifayet eder hale geldi."

Bu görüşü, *İbnu Abdilberr*'den önce *Tahâvî*, Müşkilü'l-Âsâr'da beyan etmiş ve: *"Bu hadis, hususi bir kafir hakkındadır yani yedi koyunun sütünü içen kâfir hakkındadır"* demiştir. Tahâvî, ilaveten: "Hadisin, indimizde, söylediğimiz dışında bir başka veche hamli mevzubahis değildir" açıklamasını yapar. Bu görüşe Tahâvî'den önce Ebu Ubeyde'nin yer verdiğini görmekteyiz.

Şunu kaydetmemiz de faydalıdır: Bu te'vilin "Hadisin râvisi olan İbnu Ömer, bundan husûs değil, umûm anlamıştır, bundan dolayı, çok yiyen kimseyi görünce, onu yanına girmekten men etti ve bu hadisle ihticac etti" diye tenkid etmişlerdir. Bu kanaatte olan İbnu Hacer de şöyle der: "Şu da var ki, daha önce kaydedildiği üzere hadisenin mükerrer şahıslarla alakalı olarak bir çok vak'alarda cereyan ettiği kabul edilince ve mezkur hadis, onlardan her bir vakanın arkasından, benzer hadiseye mazhar olan kişi hakkında kaydedildikten sonra bunu tek bir şahsa hamletmek nasıl mümkün olur?"

★★ **İkinci görüş şöyledir:** "Hadis ekseriyeti ifade zımnında beyan olunmuştur, gerçek aded kastedilmemiştir." Bunlara yedi denmiş olması çoklukta mübalağa içindir. Nitekim ayet-i kerime'de والبحر يمده من بعده سبعة ابحر **"Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa, denizler mürek-**

44- Burada İbnu Abdilberr şunu demek ister: "İmam Mâlik bu hadislerde muayyen bir şahsın kastedildiği kanaatinde olduğu için *"Mü'min, bir mideye; kâfir ise yedi mideye yer"* şeklinde mutlak gelen hadisi kaydettikten sonra, hadisin belli bir şahısla ilgili olarak rivayet edilen vechin peşine kaydetmiştir. Kaideten, mutlak mukayyede hamledilir. Öyleyse bu hadisler muayyen şahıslarla ilgilidir, her mü'minle, her kafirle değil."

kep olsa ve -yedi misli deniz de yedekte bulunup yazılsa- yine de Allah'ın sözleri bitmezdi" (Lokman 27). Yani hadisin ma'nâsı şudur: "Mü'mine yakışan hususlardan (şe'n) biri de yeme işini az yapmasıdır, çünkü o, ibadete müteallik amellerle meşguldür ve çünkü o, bilmektedir ki tabi olduğu şeriat-ı garrası kendisine yemekten maksadın "açlığı örtmek", "hayatın devamını sağlamak" ve "İbadete yardım etmek" olduğunu öğretmektedir, ve çünkü o, yemede üç noktada özetlenen bu maksadın dışına çıktığı takdirde vereceği hesaptan korkmaktadır. Kâfir ise, bu söylenenlerin hilafınadır. Zira o, şeriatın tayin ettiği maksadı takip edip o hududda durmaz, bilakis nefsin şehvetine tabi olur, her hangi bir haram korkusu olmaksızın kendini arzularının peşine salıverir. Böylece mü'minin yiyeceği -zikrettiğimiz sebebe binaen- kâfirin yiyeceğine nisbet edilince, yedide biri kadar olur. Ancak bu söylenenden, her kâfir ve her mü'min hakkında aynı nisbetin cari olduğu hükmü çıkmaz. Bazan mü'minlerden çok yiyenler çıkar. Bu, bazan âdetten, bazan hastalık gibi herhangi bir başka sebepten ileri gelir. Kâfirler arasında da az yiyenler olur, bu da onların tabiblerin beyan ettiği sıhhatle ilgili tavsiyelerine uymalarından veya ruhbanların tavsiye ettiği riyazete yer vermelerinden veya mi'de zaafı gibi bir başka sebepten ileri gelebilir."

Tîbî der ki: "Bu hususta söylenenin hülasası şudur: Mü'minin şe'ni zühd hususunda hırs göstermesi, kafirin hilafına, yaşamasına yetecek kadar yemekle iktifa etmesidir. Öyleyse bu vasfa uymayan bir mü'min veya kafirin varlığı, hadisi yaralamaz." Cenâb-ı Hakk'ın şu sözü de bu hususu te'yid eder: الــــزَّانِى لاَ يَنْكِحُ الاَّ زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً **"Zina eden erkek ancak zina eden veya putperest bir kadınla evlenebilir"** (Nur 3). Nitekim, hür bir kadınla evlenen zâni ve hür bir erkekle evlenen zâniye mevcuttur.

★★ **Üçüncü görüş:** Bu hadisteki "mü'min" den murad kamil seviyedeki tam bir imana sahip olan mü'mindir. Zira, kimin müslümanlığı güzel olur, imanı kemale ererse onun fikri, ölüm ve ölüm sonrası ile ilgili şeylerle meşgul olur, böylece korkunun şiddeti ve düşüncenin kesafeti ve kendi nefsine olan acıması, onu nefsani arzuların peşine düşmekten alıkoyar. Nitekim Ebu Ümâme'nin yaptığı bir rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuştur: مَنْ كَثُرَ فِكْرُهُ قَلَّ طَعَامُهُ وَمَنْ قَلَّ تَفَكُّرُهُ كَثُرَ طَعَامُهُ وَقَسَا قَلْبُهُ "Kimin fikri fazlaysa yemeği azdır, kimin tefekkürü azsa yemeği çok, kalbi de katıdır." *Ebu Saîd* tarafından rivayet edilen bir başka hadis de aynı şeye dikkat çeker: اِنَّ هٰذَا الْمَالَ حُلْوَةٌ خَضِرَةٌ فَمَنْ اَخَذَهُ بِاِشْرَافِ نَفْسٍ

كَانَ كَالَّذِى يَأْكُلُ وَلاَ يَشْبَعُ *"Bu mal tatlı ve hoştur. Ama bilesiniz! kim onu nefsâni hırsla alırsa, yediği halde doymayan kimse gibi olur."*

Öyleyse bu hadisler, *"mü'min"*den kastedilenin yeyip içmede orta yolu tutan kimse olduğuna delil olur. "Kafir"le kastedilen de şe'ni oburluk ve hırs olan ve hayvanlar gibi çok yiyen yeme işini bünyesinin sıhhati gibi makul bir maslahata binaen yapmayan kimsedir. Bu görüşü kaydeden Hattâbî der ki: "Selef büyüklerinin nicelerinden çok yedikleri rivayet edilmiştir, ancak bu hal, onların imanlarında bir noksanlık sebebi değildir."

★★ **Dördüncü görüş:** Hadisten murad "mü'min, yemesi-içmesi sırasında besmele çeker, şeytan ona yeme-içmede ortak olmaz, böylece az bir yiyecek de ona kâfi gelir; kafir ise, besmele çekmez, şeytan bu sebeple ona ortak olur" denmiştir. Bu husus daha önce geçti (3868-3873. hadisler).

★★ **Beşince görüş:** "Mü'min yiyeceğe karşı az hırs gösterir, bu sebeple yiyeceği, hakkında mübarek kılınır, yiyecek de bereket kazanır böylece az bir yemekle doyar. Kafir ise, yiyeceğe hayvan gibi tamahkar bir gözle bakar, az onu doyurmaz." Bu görüş öncekine dahil edilebilir, ikisi tek bir cevap sayılabilir.

★★ **Altıncı görüş:** Nevevî'ye aittir, der ki: "Muhtar olan şu ki, bundan murad bazı mü'minler tek bir mideye yerler, kâfirlerin çoğu yedi mideye yerler. Bundan, her yedi mideden birinin mü'minin midesi gibi olması gerekmez."

Midelerin farklı oluşlarına, Kadı İyaz'ın ehl-i teşrih'den (anatomi doktorlarından) kaydettiği husus delildir. Onlar demiştir ki: *"İnsan mideleri yedidir.*[45]

1) Mide,

2, 3, 4) Buna bağlı üç mide daha: Bevvâb, sâim, rakîk. Bunlar incedirler.

5) A'ver (kör barsak).

6) Kolon,

7) Müstakîm. Bunlar kalındırlar."

Böylece hadisin ma'nâsı şöyle olur: Kafir, hırsla yediği için, bu midelerin hepsi dolu olmayınca doymaz. Mü'min ise bunlardan birinin dolması doyurur.

Kirmânî, tabiblerden, bu yedi midenin tesmiyesini nakleder. Buna

45- Burada, mide kelimesiyle sindirim borusunu anlamamız gerekecek. Sindirim borumuzun, şerhte mideden itibaren değişen kısımlarının sayıldığını görmekteyiz. Mide, oniki parmak barsağı, kör barsak, kalın barsak, kalın barsağın son kısmı.

göre: İlkine mide, sonra birbirine bitişik olan üçüne rikâk (inceler) ki bunlar onikiler (oniki parmak barsağı), sâim (ince barsak), kolon, sonra üç kalın: Fânifi, müstakim, a'ver(kör).(46)

★★**Yedinci görüş:** *Nevevî'*ye aittir. Der ki: "Kafirdeki yedi ile, şu sıfatların kasdedilmiş olması da muhtemeldir: Hırs, oburluk, tul-u emel, tamah, su-i tab' (kötü huy), haset, yağ sevgisi. Mü'mindeki tek şeyle de ihtiyacının örtülmesi kastedilmiştir."

★★ **Sekizinci görüş:** *Kurtubî'*ye aittir. Der ki: "Yemek şehveti yedidir: Tabiat şehveti, nefis şehveti, göz şehveti, ağız şehveti, kulak şehveti, burun şehveti ve açlık şehveti. Müslümanı yemeye sevkeden zarurî şehvet bu sonuncusudur. Kafir ise sayılanların hepsiyle yer." İbnu Hacer der ki: *Kurtubî'*nin bu mütalaasının aslını özet olarak *Kadı Ebu Bekr İbnu'l-Arabî'*nin sözleri arasında gördüm. Der ki: "Hadiste geçen yedi mide, beş duyu ile şehvet ve ihtiyaçtan kinayedir."

Ülemâ der ki: "Hadisten alınacak esas, dünyalık hususunda azlığa teşvik, bunda zühd, ve harama gitmeden elde edilene kanaat etmeye terğibtir. Gerek cahiliye devrinde ve gerekse İslam döneminde akıllı kimseler hep açlığı övmüşler, çok yemeyi zemmetmişler..." İbnu't-Tîn der ki: "Yeme hususunda insanlar üç kısımdır: Bir grup var, her yiyeceği, ihtiyaç olsa da olmasa da yer. Bu, cahil takımının amelidir. Bir grup var, acıktığı zaman, açlığı örtecek kadar yer. Bir grup var ki, bunlar nefislerini açlığa mahkum ederler, bu davranışlarıyla nefsin şehvetini kırıp, dizginlemek murad ederler. Bunlar yedikleri vakit ihtiyaçlarını örtecek kadar yerler."

3892 ٢ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ: طَعَامُ الاثْنَيْنِ كَافِي الثَّلاَثَةِ، وَطَعَامُ الثَّلاَثَةِ كَافِي الأَرْبَعَةِ]. أخرجه الثلاثة والترمذي.

2. (3892)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İki kişinin yiyeceği üç kişiye de yeter. Üç kişinin yiyeceği de dört kişiye yeter."*[Buhârî, Et'ime, 11; Müslim, Eşribe 178, (2058); Muvatta, Sıfatu'n-Nebiyy 20, 52, (928); Tirmizî, Et'ime 21, (1821).]

3893 ٣ – وفي أخرى لمسلم والترمذي، عن جابر: [طَعَامُ الاثْنَيْنِ يَكْفِي الأَرْبَعَةَ، وَطَعَامُ الأَرْبَعَةِ يَكْفِي الثَّمَانِيَةَ].

3. (3893)- Müslim ve Tirmizî'de gelen bir diğer rivayet Câbir'den olup

46– Bu ikinci sayımda kolon, inceler sırasında zikredilmektedir. Önce sayımda ise kalınlar sırasında zikredilmiştir. Keza bu ikincide a'ver (kör barsak) de sıra itibariyle farklı yerde gözükmektedir.

şöyledir: "İki kişilik yiyecek dört kişiye de yeter, dört kişilik yemek sekiz kişiye de yeter." [Müslim, Eşribe 179, (2059); Tirmizî, Et'ime 21, (1821).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetlerde mutlak olarak az yiyeceğin çok kimseye yeteceği belirtilmektedir. Bazı âlimler bu hadislere şöyle bir ma'nâ vermişler: "Bir kişiyi doyuracak miktardaki yiyecek, iki kişinin kût'una (muhtaç olduğu gıdasına) yeterlidir. İki kişi de, dört kişinin "kût"u ile doyuma erer"[47] Mühelleb de şunu söylemiştir: "Bu hadislerden murad mekârim-i ahlâka ve "kifâyet"le yetinmeye[48] teşviktir. Yani, murad kifâyetin miktarını belirlemek değildir, murad yardımseverlik (muvâsât)dır, iki kişinin yiyeceğine bir üçüncüyü, duruma göre bir dördüncüyüde dâhil etmenin uygun olacağını takrirdir." Nitekim İbnu Mâce'de gelen bir rivayet şöyle: طَعَامُ الْوَاحِدِ يَكْفِى الاثْنَيْنِ وَانَّ طَعَامَ الاثْنَيْنِ يَكْفِى الثَّلاثَةَ وَالأَرْبَعَةَ وَأَنَّ طَعَامَ الأَرْبَعَةِ يَكْفِى الْخَمْسَةَ وَالسِّتَّةَ "*Bir kişinin yemeği iki kişiye kâfidir. İki kişinin yemeği üç-dört kişiye kâfidir. Dört kişinin yemeği, beş-altı kişiye kâfidir.*" Resulullah'ın daha önce de geçen كُلُوا جَمِيعاً وَلاَ تَفَرَّقُوا فَانَّ طَعَامَ الْوَاحِدِ يَكْفِى الاثْنَيْنِ "*Birlikte yiyin, ayrı ayrı yemeyin, zira beraber dunca bir kişilik yemek iki kişiye de yeter*" mahiyetindeki "beraber yemeye" teşvik edici hadisleri, buradaki hadisler tamamlar. Bir başka ifade ile bu hadisler, beraber yemenin hikmetlerinden birini açıklamış olmaktadır: Yemek bereket kazanmaktadır. Hayatın devamı için gerekli olan zaruri beslenmeyi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın müteakiben göreceğimiz üzere *"beli doğrultacak kadar üç beş lokma yemek"* şeklinde tarif ettiğini, kendisinin sofraya "bir kaç lokma alıp kalkacak vaziyette iğreti oturduğunu" (3882. hadis) hatırlayacak olursak, sadedinde olduğumuz hadislerde ortaya konan hakikatı anlayabiliriz: Örfen bir kişilik olarak tekerrür eden miktarın ortalama yarısı ihtiyaç dışıdır, yenmese de beslenme açısından bir eksiklik hâsıl olmayacaktır. Ne var ki, ilme, akla, sağ duyuya dayanmayan, temelini görgü ve an'aneden alan bir alışkanlıkla ihtiyaçtan fazla yenmektedir. Nitekim bazı müşâhedelerimiz de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın irşadlarını teyid eder: Aynı sofradan yiyen insanların bir kısmı şişman bir kısmı zayıftır. Bazı kere, fakir muhitlerin çocukları daha

47- *Kût*: Hayatın devamını sağlayacak miktardaki gıdadır (Nihâye).

48- Kifâyet: Burada belli miktar demek değildir. Yeterliliğine hükmedilmesi gereken mevcuttur. İbnu Hacer: *"Birlikte yeyin, ayrı yemeyin. Zira beraber olunca, bir kişilik yemek iki kişiye de yeter"* hadisini yorumlarken: "Bu hadisten anlarız ki: "Kifâye" birlikte olmanın bereketinden neşet eder ve cemaat ne kadar çok olursa, bereket de ziyâdeleşir" der.

canlı, daha kanlı, daha dolgun oldukları halde, zengin muhitlerin çocuklarının nisbî bir zayıflık ve hatta solukluk içinde oldukları dikkat çeker.

2- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER:

★ Âlimlerimiz, *Ebû Hüreyre* hadisinden, yemekte beraber olmanın müstehab olduğu, kişinin yalnız yememesi gerektiği hükmünü çıkarmışlardır.

★ Hadis, keza başkasına yardımcı olmanın, başkasını sofraya almanın bereketi artıracağını ve bu bereketin o sofraya iştirak edenlerin hepsine sirayet edeceğini ifade etmektedir.

★ Kişi yanında mevcut olanı ehemmiyetsiz görerek başkasına ikramdan çekinmemelidir. Zira, bazan az bir şeyle, tam olarak doyulmaz ama açlık giderilir. Zaruri ihtiyaç karşılanarak bedenî aktivite sağlanabilir. Sünnetin tavsiye ettiği beslenme de esasen budur.

3894 ٤ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [تَجَشَّأَ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: كُفَّ عَنَّا جُشَاءَكَ، فَإِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ شِبَعاً في الدُّنْيَا أَطْوَلُهُمْ جُوعاً يَوْمَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه الترمذي.

4. (3894)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Bir zat) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında öğürmüştü, ona:

"Öğürtünü bizden uzak tut. Zira, dünyada insanların en çok doymuş olanları, Kıyamet günü en çok aç kalacak olanlarıdır" buyurdular." [Tirmizî, Kıyâmet 38, (2480); İbnu Mâce, Et'ime 50, (3350).]

AÇIKLAMA:

Öğürtü diye tercüme ettiğimiz cüşâ'yı, Münâvî: "Doyma sırasında mideden çıkan yel" diye tarif eder. *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* burada öğürmeyi takbih etmekle onun sebebi olan çok yemeyi takbih etmiş olmaktadır. Nitekim hadisin devamında dünyada çok yiyenlerin âhirette aç kalacaklarını haber veriyor. Şu halde hadis, çok yemenin ölçüsü hususunda bir ip ucu vermektedir: Yani öğürme hâsıl edecek kadar yememek lazımdır, zira öğürme çok yemekten hâsıl olan bir hadisedir. Aksi takdirde Resulullah gayr-ı iradi olarak hâsıl olan bir hadiseden dolayı kimseyi takbih etmezdi. Öğürme iradî değildir ama, ona sebep olan çok yeme iradîdir.

Münâvî, hadisi şu ma'nâda açıklar: "Esasen bu derece fazla yemek tıbben de yasaklanmıştır. Bu meselede tıbla şeriat birleşir. Mesele dînî

tabiratla: Tokluk kişiyi şeytana yaklaştırır, nefsi tehyic eder ve tuğyana atar; açlık ise, şeytanın yollarını daraltır, nefsin hâkimiyetini kırar. Böylece onların şerlerini bertaraf eder. Tokluktan insanda menkûhât'a (kadınlara) karşı şiddetli arzu neş'et eder, bunu mevki, makam hırsı, lezzetli mallar elde etme hırsı takip eder. Bu iki şey mat'umat ve menkûhât imkânlarını artırır. Bunu mal, makam ve çeşitli rahatlıkları artırma gayreti, bir çok hasis rekabetler, hasedleşmeler takip eder. Bunlardan riya, tefâhur, çoklukla övünmek, ululanmak gibi belalar, âfetler tevellüd eder. Bunlar hasede kine, adâvet ve buğza davetiye çıkarır. Artık bu hal, sahibini her çeşit azgınlık, sapıklık ve fuhşu işlemeye iter, sınır, hudud tanımaz kılar. İşte bu onu Kıyamet günü açlığa götürür. Onun kurtuluşu artık Allah'ın merhametine kalmıştır, (imdad verecek hayır ameli hiç mi hiç yoktur)."

3895 ٥– وعن المقدام بن معدى كرب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا مَلأَ آدَمِيٌّ وِعَاءً شَرًّا مِنْ بَطْنٍ، بِحَسْبِ ابْنِ آدَمَ لُقَيْمَاتٌ يُقِمْنَ صُلْبَهُ، فَإِنْ كَانَ لاَ مَحَالَةَ فَاعِلاً، فَثُلُثٌ لِطَعَامِهِ، وَثُلُثٌ لِشَرَابِهِ، وَثُلُثٌ لِنَفَسِهِ]. أخرجه الترمذي.

5. (3895)- *Mikdâm İbnu Ma'dikerib* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Âdemoğlu, mideden daha şerli bir kap doldurmaz. Âdemoğluna belini doğrultacak birkaç lokmacık yeterlidir. Ancak [nefsinin galebesiyle] illa da (mideyi doldurma işini) yapacaksa bari onu üçe ayırsın: Üçte birini yemeğe, üçte birini suya, üçte birini de nefesine (tahsis etsin, üçte birden fazlasına yemek koymasın)."* [Tirmizî, Zühd 47, (2381); İbnu Mâce, Et'ime 50, (3349).]

AÇIKLAMA:

Burada mide, öncelikle bir kaba ve içerisine bir şeyler konan zarfa benzetilmekte, böylece değer itibariyle düşünülmektedir. Zira kab ve zarf, gaye değil vasıtadırlar. Kendi zatları sebebiyle değil, içerlerine konan şeyler sebebiyle kıymet taşırlar. Öyle ise onlar değil, içlerine konan şeyler asıldır. Hadis, mide'yi ayrıca *"şerli"* sıfatıyla tavsif ederek ikinci bir tevhîn'e (değerden düşürmeye) tabi tutmaktadır. Yani sıradan bir kap değil, zarar veren, şer getiren bir kap. Mideyi çok doldurmanın dinî, tıbbî zararları var, zamansız doldurmanın zararları var, haram doldurmanın zararları var, muvazenesiz, kalitesiz... doldurmanın zararları var. Münâvî der ki: "Midenin dolması din ve dünyanın fesadına sebep olur... Çünkü kapların dolması, dünyaya gösterilen tamah ve hırstan hali olmaz. Her

ikisi de faili için zararlıdır. Ayrıca tokluk, insanı kötü yerlere düşürür ve sahibini haktan uzaklaştırır. Tenbellik galebe çalar, ibadetten alıkoyar. İçerisinde fuzulî maddeler artar, gadabı, şehveti artar, hırsı çoğalır, ihtiyacından fazlasını taleb etmeye sevkeder." Bazı büyükler şöyle demiştir: "Tokluk nefiste şeytanı celbeden bir nehirdir, açlık ise ruhta, melekleri celbeden bir nehirdir." Münâvî, Gazalî'den naklen hadiste geçen ve "birkaç lokmacık" diye tercüme ettiğimiz Lukeymât ifadesinin "on"dan azı ifade eden bir sîga olduğunu belirtir.

Şu halde bu hadis, mideyi doldurma meselesinin ehemmiyetine dikkat çekiyor, rastgele, ilimsiz, şuursuz, dikkatsiz, ölçüsüz doldurmalara karşı uyarıyor. En başta uyarısı da çok yemeye karşı. Aynı hadiste, azlığı tavsiye etmekle birlikte, çok yeme durumunda kalanlara en az zararla kurtulabileceğimiz en fazla yeme hududunu gösteriyor.

Mide'yi üçe bölüp, bunun üçte birini "yemek"le doldurup geri kalan ikisini *"su"* ve *"teneffüse (havaya)"* ayırmak.

Yine *Münâvî* der ki: "Bu ölçüye uyulunca ruhî berraklık ve kalbî incelik hâsıl olur. Bu, yemede tercih edilecek ölçüdür. Beden ve kalb için en faydalı olan da budur. Zira karın yemekle dolarsa su içmede sıkışıklığa uğrar. Su içilince teneffüs yapmada sıkışıklığa uğrar sıkıntı ve ağırlık basar. İnsanda, "arzî", "mâyî" ve "havâî" üç kısım bulunması hasebiyle,[49] Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yiyecek içecek ve nefes için de üçlü taksime yer vermiştir. Bu taksimde nârî (ateşe ait) unsura yer verilmemiştir. Çünkü, *İbnu'l-Kayyîm*'in söylediğine göre tabiblerden bir grubun kavlince, bedende nârî kısım yoktur. Kurtubî der ki: "Eğer Bokrat (Hipokrat)[50] *Resûlullah*'ın beslenme ile ilgili bu taksimatını duysaydı bundaki hikmet karşısında hayran kalırdı." Gazalî der ki: "Bu hadis felsefecilerden birine zikredilmişti. Ben, az yeme hususunda bundan daha hikmetli bir söz işitmedim" dedi. *Resulullah* o üç şeyi bilhassa zikretti, çünkü hayvanî hayatın temeli onlardır."

Münâvî bu açıklamalardan sonra TENBİH başlığı altında şunu ilave eder: "İbnu Arabî der ki: "Açlık iki kısımdır: Biri ihtiyârî olan açlıktır, bu sâliklerin (tasavvuf yoluna girenlerin) açlığıdır. Diğeri ise ızdırarî açlık-

---

49– Arzî ile bedenin et-kemik gibi katı kısımlarını; mâyî ile bedendeki suyu, havâî ile de oksijen vs. gibi havadan gelen kısımları kastetmiş olmalı. Burada eski hikmetin anlayışını görmekteyiz: Hayat dört aslî unsurdan meydana gelir; Toprak, su, hava, ateş..

50- İslam ülemasının Bokrat dedikleri Hipokrat, eski yunan tabiplerinden meşhur bir zattır. Tabibler, tıb mesleğinin pîri bilirler ve tabib olunca Hipokrat yemini diye bir yeminde bulunurlar. Yunanlı da olmanın tesiriyle Hipokrat şöhretini hala korumaktadır.

tır. Bu muhakkik ülemânın açlığıdır. Zira, muhakkik kişi, nefsini açlığa mahkum etmez, bilakis yiyeceğini, ünsiyet makamında ise azaltır, heybet makamında ise artırır. Muhakkikler için yemenin çok olması, azamet halinde meşhudlarından kalblerine tecelli eden hakikat nurlarının satvetlerinin sıhhatine delildir. Az yemeleri de gördükleriyle ünsiyet halinde konuştuklarının sıhhatine delildir. Çok yeme, sâlikler için Allah'tan uzaklıklarına ve Allah'ın kapısından uzaklıklarına, behîmî olan şehevânî nefsin bütün gücüyle üzerlerine olan hakimiyetine delildir. Az yeme ise onlar için, cûd-i ilahîden kalplerine olan nefehâtin (üflemelerin) varlığına delildir. Bu, onları cisimleriyle meşguliyetten alıkoyar. Açlık, her hâlu-kârda sâlik ve muhakkik için, sâlikine mahsus büyük hallere ve muhakkikine has esrâra nâil olmada dahilî bir sebeptir, yeter ki, açlıkta ifrata gitmesin. Zira onun ifratı, hevese kaçar, aklın gitmesine ve mizacın bozulmasına sebep olur. Öyleyse, sâlik'in, istediği ahvâle ulaşması için matlub olan açlığa, şeyhinden bir emir almadıkça girmemesi gerekir. Hele tek başına ise asla bu işe girişmemelidir. Ona düşen, yemeği azaltmak, oruca devam etmek, gece-gündüz dahil, günde bir kere yemeyi prensip edinmektir. Kendisine, halini tedbir edecek bir şeyh buluncaya kadar katık olarak peş peşe yağ yememeli, haftada iki kereden fazla katık almamalıdır."

❑ MÜTEFERRİK ÂDÂBLAR

3896 ١– عن أنس رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: تَعَشَّوا ولَوْ بِكَفٍّ مِنْ حَشَفٍ، فَإِنَّ تَرْكَ العَشَاءِ مَهْرَمَةٌ]. أخرجه الترمذي.

1. (3896)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir avuç çürük hurma ile de olsa akşam yemeği yeyin. Zira akşam yemeğinin terki ihtiyarlık sebebidir."* [Tirmizî, Et'ime 46, (1857).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* akşam yemeğini terketmemeyi, ne olursa olsun bir şeyler yemeyi tavsiye etmektedir. Hadiste geçen haşef, kalitesi olmayan âdi hurma demektir. Bununla her ne olursa olsun bir yiyecek kastedilmiş olmaktadır. Akşam yemeğinin terkedilmesi insanın erken yaşlanmasına sebep olacağı belirtilmektedir. Münâvî, bunu tıbbî bir açıklamaya kavuşturur: "Akşam yemeğini terk zayıflık ve ihtiyarlığa sebep olur, çünkü boş mide ile uyku, hazmetmede işe yarayan aslî rutubetin (mide asitlerinin) çözülmesine sebep olur." Zeynüddin el-

Irâkî der ki: "Hadis, şâyet hüccet olmaya elverişli ise, akşam yemeğinin mendub olduğuna delâlet eder, çünkü terkinde ihtiyarlık vardır. Hadis ayrıca, ihtiyarlığa götürecek işlere girmemek gerektiğini ifade etmektedir. Çünkü ihtiyarlık insanı ibadetten alıkoyar."

Askerî der ki: "Sakın bu hadisten Resulullah'ın çok yemeye teşvik ettiği ma'nâsı çıkarılmasın! Bu büyük bir hata olur. Zira kişinin doymanın fevkinde yemesi, haramdır. Resulullah haram yemeyi nasıl emreder? Hadisin ma'nâsı şudur: O zaman bazıları az yiyorlar ve normal gıdalarını da almıyorlar ve bunu da birbirlerine tavsiye ediyorlardı, (bunun üzerine Resulullah akşam yemeklerini ihmal etmemelerini hatırlattı)."

3897 ٢– وعن أبي هريرة رَضِيَ الله عنْه قـال: [مَا عَابَ النبيُّ ﷺ طَعَامـاً قطُّ، كَانَ إذَا اشْتَهاهُ أكَلَهُ، وإنْ كَرِهَهُ تَرَكَهُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

2. (3897)- *Ebû Hureyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hiçbir vakit herhangi bir yemeğe laf etmedi, iştah duyduğu bir yemekse yerdi, hoşuna gitmeyen bir yemekse terkederdi, (yemezdi)." [Buhârî, Et'ime 21; Menâkıb 23; Müslim, Eşribe 187, (2064); Ebû Dâvud, Et'ime 14, (3763); Tirmizî, Birr 84, (2032).

AÇIKLAMA:

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın herhangi bir yiyeceği ayıplamaması helal olan yiyeceklerle ilgilidir. Haram olanları zemmeder, ayıplar, onların yenmesini yasaklardı. Bazı âlimler "Ayıplama, hilkati sebebiyle olursa mekruhtur, yapılış sebebiyle olursa mekruh değildir, zira Allah'ın san'atı ayıplanmaz, insanların san'atı ayıplanabilir" demiştir.

Bazıları, yemeği yapanın kalbini kırmamak için yapılış cihetinden de olsa yemeğe laf etmemek gerektiğini, hadisin zâhirinde bu âmm hükmün esas olduğunu söylemiştir. Nevevî der ki: "Taamla ilgili mühim âdâbtan biri yemeğin "tuzludur", "ekşidir", "tuzu az olmuş", "sert olmuş", "ince olmuş", "çiğ olmuş" gibi sözlerle tenkid edilmemesidir.

İbnu Battâl der ki: "Resulullah'ın hoşlanmadığı yemek olunca ses etmeksizin yememesi, güzel ahlaktandır. Zira yemek vardır biri hoşlanmaz ama bir başkası hoşlanır. Şeriatımızın, yenmesi için izin verdiği yiyeceklerin hiç birinde (herkesçe kabul edilecek) bir kusur yoktur."

3898 ٣– وعنه رَضِيَ الله عنْه قـال: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: إذَا سَقَطَ الذُّبَابُ فى إنَاءِ

أَحَدِكُمْ فَامْقُلُوهُ، فَإِنَّ فِى أَحَدِ جَنَاحَيْــهِ دَاءً، وَفِى الآخَرِ شِفَاءً، وَأَنَّهُ يَتَّقِى بِجَنَاحِهِ الَّذِى فِيهِ الدَّاءُ]. أخرجه البخاري وأبو داود.

«أمْقُلُوهُ» أى اغمسوه.

3. (3898)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Sizden birinizin (yemek) kabına sinek düşecek olursa, onu iyice batırın. Zira onun bir kanadında hastalık, diğerinde şifa vardır. O, içerisinde hastalık olan kanadıyla korunur."* [Ebû Dâvud, Et'ime 49, (3844); Buhârî, Tıbb 58, Bed'ü'l-Halk 14; İbnu Mâce, Tıb 31, (3504, 3505); Nesâî, Fera' 11 (7, 178).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, *Resulullah*'ın, vahye dayanarak konuştuğu hususunda, müslüman olmayan biyoloji âlimlerini dahi ikna edecek mahiyette mucizevi hadislerinden biridir. Zira, Fahr-i Kainat Efendimiz, mikro-biyoloji ilminin hiç olmadığı bir devirde, Arabistan gibi hiçbir tabiat ilminin mevzubahis olmadığı bir diyarda, bugünkü ilmin sadece bir terminoloji farkıyla ifade ettiği mühim bir vak'ayı eksiksiz ifade buyurmuştur. Sinekte, insan sağlığı için zararlı ve faydalı maddeler var, bu maddeler dengeli bir şekilde yer almaktadır. Bir kanadında zararlısı, bir kanadında faydalısı.

2- Hadis muhtelif tariklerden gelmiştir. İbnu Mâce'de, *Ebû Saîdi'l-Hudrî* (radıyallahu anh)'tan yapılan rivayette *"Sineğin iki kanadının birinde zehir, diğerinde şifa vardır. Eğer bir yemeğe düşerse, onu içine iyice batırın [sonra çıkarıp atın]. Çünkü o, önce zehirli (kanadını banar), şifa (lı kanadı) geri bırakır"* buyrulmuştur.

Bu rivayetten anlaşılacağı üzere, tamamını batırma emri, sineğin dışta kalan kanadındaki şifanın yemeğe geçmesi içindir. Çünkü hadis, zehirli kanadı üzerine düşerek öncelikle onu yemeğe batırdığını, diğer kanadı dışarıda kaldığı için o kanattan geçen zehiri zararsız kılacak şifanın (panzehirin) gerideki kanatta kaldığını belirtmektedir. Tamamı batırılınca dışarıda kalan kanattaki panzehir de yemeğe geçeceği için öbürünün vereceği zarar bertaraf edilmiş olmaktadır.

Bezzâr'ın bir rivayetine göre, *Enes* (radıyallahu anh)'ın kabına sinek düşer. Enes sineği parmağıyla üç kere batırır ve "Bismillah" der, sonra da "Resulullah bize böyle yapmamızı emretti!" açıklamasında bulunur.

3- Sineğin zehirli kanadı hangisi? İbnu Hacer, bunu tasrih eden rivayete rastlamadığını, ancak bazı âlimlerin teemmül ederek: "Sineğin, sol kanadıyla korunduğunu, dolayısıyla bunun zehirli kanat olduğunu, şifanın da sağ kanadında bulunması gerektiğini söylediğini belirtir. Ebû Saîd hadisinde de zehirli kanadın (korunma vs. işlerde) tekaddüm edip, şifalı kanadın teahhur ettiği belirtilmiştir.

4- Bu hadisten hareketle sinek ve benzeri akan kanı olmayan küçük hayvanların az suyu kirletmeyecekleri (tencis etmeyecekleri) hükmüne varılmıştır. "Çünkü denmiştir, Resûlullah, içinde öldüğü zaman suyu kirletecek olan bir şeyin suya batırılmasını emretmezdi. Bu görüşe muhalefet edip: "Sineğin suya batırılması onun ölmesini gerektirmez. Nitekim hafifce batırılınca ölmez, dirisi de içine düştüğü suyu kirletmez" diyen olmuştur. Beğavî de hadisten böyle bir hüküm çıkarmıştır. *Ebû't-Tayyib et-Taberî* de şöyle söyler: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadisle necaset ve tahareti beyan etmeyi kasdetmemiş aksine sineğin hâsıl edeceği zararın nasıl bertaraf edileceğini beyan etmeyi murad etmiştir." *İbnu Hacer:* "Bu doğru bir söz ama, bu hadisten bir başka hükmün daha istinbat edilmesine mani değildir" der ve sineğin batırılma işinin farklı şekillerde yapılabileceğini belirtir.

★ Sineği, öldürmeyecek şekilde, dikkatle batırmak.

★ Ölüp ölmeyeceğine aldırmadan batırmak. Ancak bu durumda yemek sıcaksa sineğin öleceği, soğuksa ölmeyeceği söylenebilir. Hadiste kayıd olduğu için, hükmün âmm olmasına hükmedilir. Ancak bu hüküm su götürür, çünkü mutlak bir hadis bu suretle tasdik edilir, şayet, bilâhare muayyen bir surete bir delil ikâme edilirse buna hamledilir.

5- *Hattâbî* der ki: "Bazı nasipsizler, hadisin aleyhinde konuşarak: "Bir sineğin iki kanadında zehir ve panzehir nasıl bir araya cem olabilirler? Bunu da sinek nasıl bilebiliyor ki, şifalı kanadını önce kullanıyor?[51] Sineği bu işe iten nedir?" gibi şeyler sordular. Fakat bunlar cahil veya mütecahil (cahil görünen) kimselerin sorusudur. Zira pek çokhayvan, zıd sıfatları nefislerinde cem ederler. Allah aralarını telif etmiş ve onların bir arada bulunmalarını takdir buyurmuş, onlardan hayvanî kuvvetleri ortaya çıkar-mıştır. Nitekim Allah arıya, acib bir sanat olan paketlerini yapmayı ve içerisinde bal yapmayı ilham etmiştir. Karıncaya da ihtiyaç zamanı için gıdasını biriktirmeyi, çimlenmemesi için de buğdayı ortadan ikiye bölmeyi ilham etmişti. Onlara bu ilhamları yapan Zât, sineğe da kanadının birini önce kullanıp diğerini de geride tutmayı ilham etmeye kâdirdir."

51- Önceden geçen açıklamaya göre, şifalı kanat, teahhur eden (geride kalan) kanattır.

İbnu'l-Cevzî der ki: "Bu kimsenin söylediğinde bir gariplik yok. Zira, arı, baş kısmıyla bal toplar, aşağı kısmıyla da zehir alır. Zehiri öldüren yılanın eti, zehrin tedavisinde kullanılan ilaca katılmaktadır. Sinek de gözün parlatılması için ismid (denen sürme çeşidiyle) birlikte ezilir." Bazı hâzık tabibler: Sinek bir zehirleme kuvveti bulunduğunu, buna da sokması durumunda hâsıl olan kaşıntı ve şişliğin delâlet ettiğini, bu kuvvenin onun silahı mesabesinde olduğunu, sinek kendisine eza veren birşeye tesâdüf edince onu silahı ile karşıladığını, şâri Aleyhissalâtu vesselâm'ın da, bu zehir kuvvesine, Allah Teâlâ hazretlerinin, onun diğer kanadına koyduğu panzehirle karşı koymayı emrettiğini, böylece iki maddenin birbirine mukabele edip Allah'ın izniyle zararı ortadan kaldırdığını söylerler.

6- Hadisin bir vechinde geçen "...sonra çıkarıp atın" ibaresinden, bazı fakihler "sinek suyun içinde ölmüşse o suyu kirletir" hükmünü çıkarmışlardır. Şâfiî'nin iki kavlinden esahh olanı böyledir. Ancak, *Ebû Hanîfe* ve diğer bazı fakihler, sinek ölse de suyu kirletmez diye hükmetmişlerdir.

3899 ٤ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عنه قال: [أَخَذَ النَّبيُّ ﷺ بِيَدِ مَجْذُومٍ فَوَضَعَهَا مَعَهُ فِي الْقَصْعَةِ، وَقَالَ: كُلْ ثِقَةً بِاللهِ وَتَوَكُّلاً عَلَيْهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

وزاد رزين فقال: [وَفَعَلَ ذٰلِكَ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، وَقَالاَ مِثْلَ ذٰلِكَ].

4. (3899)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* cüzzamlı bir kimsenin elinden tuttu ve kendisiyle birlikte elini tabağa koydu, sonra da:

"Allah'a güvenerek ve O'na tevekkül ederek ye!" buyurdu."[Ebû Dâvud, Tıbb 24, (3925); Tirmizî, Et'ime 19, (1818); İbnu Mâce, Tıbb 44, (3542).]

Rezîn şunu ilave etti: "Bunu Ebû Bekr ve Ömer (radıyallahu anhümâ) da yaptılar ve aynı şeyler söylediler.

3900 ٥ – وعن الشريد بن سويد رَضِيَ اللهُ عنه قال: [كَانَ فِي وَفْدِ ثَقِيفٍ رَجُلٌ مَجْذُومٌ، فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ النَّبيُّ ﷺ إِنَّا قَدْ بَايَعْنَاكَ فَارْجِعْ]. أخرجه مسلم.

5. (3900)- *Şerîd İbnu Süveyd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Sakîf hey'eti arasında bir de cüzzamlı vardı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona bir haber göndererek:

"Biz seninle bey'atımızı yaptık, sen hemen geri dön!" buyurdular." [Müslim, Selâm 126, (2231); İbnu Mâce, Tıbb 44, (3544).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivayet Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cüzzamlılarla olan münâsebetini göstermektedir. Birinci rivayette cüzzamlıya karşı tevekkül edip kaçmadığını, ikincide bilakis kaçtığını, cüzzamlıyı kendisine yaklaştırmadığını görmekteyiz.

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın cüzzamlılarla olan münasebetini tesbit eden başka rivayetlerde var. Daima bu iki rivayette görülen farklı durumların varlığı söylenebilir.

2- Burada zikri geçen cüzzamlının *Mu'aykîb İbnu Ebî Fatıma ed-Devsî* olduğu bilinmektedir.

3- Bu rivayette Resulullah'ın iki ayrı cihetten tevekkül ettiği belirtilir:

★ Cüzzamlının elinden tutması,

★ Onunla birlikte aynı kaptan yemek yemesi.

Tahâvî, hastalarla birlikte yeme hususunda *Ebû Zerr*'den şu rivayeti nakleder: كُلْ مَعَ صَاحِبِ الْبَلاَءِ تَوَاضُعاً لِرَبِّكَ وَإِيمَاناً "Rabbine karşı tevazu ve iman icabı her bir bela sahibiyle birlikte yemek ye!

Sadedinde olduğumuz rivayette, Resulullah (Hz. Câbir'e) şu ma'nâda hitapta bulunmuştur:

"Ye benimle! Ben Allah'a olan itimadım ve işimi ona tefvîz etmem hasebiyle hastalık geçirmeyeceği hususunda güven sahibiyim."

Beyhakî demiştir ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cüzzamlının elinden tutup tabağa koyması, onunla birlikte yemek yemesi, hoş olmayan (mekruh) şeye sabretme halinde olanla, (kader ve) kaza'nın hükmettiği şeylerde ihtiyarı terkedenler hakkında örnektir. Diğer taraftan *Aleyhissalâtu vesselâm:* فِرَّ مِنَ الْمَجْزُومِ كَمَا تَفِرُّ مِنَ الأَسَدِ *"Cüzzamlıdan aslandan kaçar gibi kaç"* buyurmuştur ve ayrıca yukarıda kaydettiğimiz hadiste (3900) gördüğümüz üzere Sakîf heyetinde bulunan cüzzamlıya yaklaşmamış ve geri dönmesini emretmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu sünnetiyle de hastadan kötülük gelme endişesi karşısında sabır ve tevekkül göstermede acze düşmekten korkan kimselere, muhtelif sakınma tarzları arasında şeriatce câiz olan sakınma tarzının örneğini göstermiş olmaktadır. *Nevevî*'nin kaydına göre, el-Kâdî, "Cüzzamlı ile ilgili kıssada *Resulullah*'tan yapılan rivayetlerin, aralarında ihtilaf etiklerini söylemiş ve yukarıda kaydettiğimiz iki hadisin yani cüzzamlıdan kaçmayı emreden hadisle Sakîf heyetindeki cüzzamlıdan bahseden hadisin sabit olduğunu belirtmiştir."

Hz. Câbir'in bir rivayetine göre de bir cüzzamlı ile birlikte yemek yiyen Resulullah, kendisine de: "Allah'a güvenip tevekkül ederek yemesini emretmiştir." Keza Hz. Âişe'den gelen bir rivayette demiştir ki: "Bizim cüzzamlı bir âzadlımız vardı. Benim tabaklarımdan yer, benim kadehlerimden içer, benim yatağımda uyurdu."

el-Kâdî bu örnekleri kaydettikten sonra der ki: "Hz. Ömer başta, seleften bir çoğu cüzzamlı ile yemek yemiştir. Onlar, cüzzamlıdan kaçma emrinin neshedildiğine inanıyorlardı. Ancak çoğunluğun söylediği gerçek şudur: "Ortada nesh mevcut değildir, hadislerin arasını cem etmek gerekmektedir: Cüzzamlıdan sakınmayı, kaçmayı emreden hadisler istihbaba ve ihtiyata hamledilir, vücuba değil. Onunla beraber yemeyi haber veren hadisler de cevâza hamledilir..."

Ülemâ böyle bir neticeye bağlanmamış olsa idi, bulaşıcı hastalıklara yakalananları hasta sahiplerinin de terketmesi veya bu hastalıklara karşı hiçbir koruyucu tedbire yer vermemek gerekecekti. İkisi de yanlış olurdu. Biri insanlığın, mürüvvetin sükûtuna, diğeri de salgın hastalıkların daha da yaygınlaşmasına müncer olurdu. Rehber-i Ekmelimiz olan Allah Resûlü, ihtilaflı gibi görünen sünneti ile insanî olan, takip edilmesi gereken, sıhhat şartlarına da uyan en doğru yolu göstermiştir. Hastalıklara belli bir ölçü, belli bir dikkat, ve ihtiyat tedbirleri çerçevesinde belki sınırlandırılmış olarak beşerî münasebetler devam ettirilecek, onlara gerekli hizmetler, en azından yakınları tarafından verilecek, fakat onlar asla terkedilmeyecek, insanî alâkalardan tecrid edilmeyecek, kaderiyle baş başa bırakılmayacak.

Resulullah'ın Müslim'de gelen لاَعَدْوَى *"Sirayet (bulaşma) yoktur..."* hadisi de söylediğimiz ma'nâda anlaşılmıştır. Çünkü bulaşıcı hastalıklara karşı tarihte ilk karantina emri veren de Resulullah olmuştur.

3901 ٦– وعن أبي هريرة رَضِيَ الله عَنْه قال: [كَانَ النبيُّ ﷺ إذَا أُتِيَ بأَوَّلِ الثَّمَرَةِ قَالَ اللّٰهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِي مَدِينَتِنَا، وَفِي ثِمَارِنَا، وَفِي مُدِّنَا، وَفِي صَاعِنَا بَرَكَةً، مَعَ بَرَكَةٍ ثُمَّ يُعْطِيهِ أَصْغَرَ مَنْ يَحْضُرُهُ مِنَ الْوِلْدَانِ]. أخرجه مسلم.

6. (3901)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine, ilk çıkan turfanda meyve getirildi de, o zaman şöyle dua ederdi: *"Allah'ım Medine'mizi bizim için mübarek kıl, meyvelerimizi, müdd'ümüzü, sâ'mızı mübârek kıl, bereketlerini kat kat artır."*

Bu duadan sonra, getirilen meyveyi orada hazır bulunan çocukların en küçüğüne verirdi." [Müslim, Hacc 474, (1373).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Ashâb'ın yılın ilk meyvesi çıktığı zaman Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirerek dua ettirdiklerini göstermektedir. Böylece, Allah'ın bir nimetine ilk mazhar olunca, bunu bir şükür ve dua ile karşılamanın, bir merasimle istikbal etmenin cevazı anlaşılmaktadır.

Bu fırsatlarda *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, çocukları ihmal etmeyip onlara ikramda bulunması manidar bir husustur. Bu *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın, çocuklara olan şefkatinin derecesini gösterdiği gibi, bu çeşit merasimlere onların katılmalarını teşvik ma'nâsı da taşır. Çocuğun girdiği yer neşe ve hayattır. Öyleyse, turfanda meyvenin Resulullah'a taksimi hoş bir merasim fırsatıdır. Bu meseleye temas eden rivayetler birden fazladır. Bazılarında "yılın ilk turfandası", bazılarında "Her şeyin turfandası" geldiği zaman Efendimizin dua edip, üç defa sağ, üç defa sol gözüne sürerek öptüğünü, sonra cemaatteki en küçüğe verdiğini belirtir.

3902 ٧– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنها: [أنَّهم ذَبَحُوا شَاةً قالَتْ: فَجَاءَ سَائِلٌ فَأعْطُوهُ، فَجَاءَ آخَرُ فأعْطُوهُ، فَجَاءَ آخَرُ فأُعْطُوهُ فَبَقِيَ مِنْهَا، فَقَالَ ﷺ: مَا بَقِيَ مِنْهَا؟ قَالُوا مَا بَقِيَ مِنْهَا إلاَّ كَتِفُهَا قَالَ بَقِيَ كُلُّهَا إلاَّ كَتِفَهَا]. أخرجه الترمذي.

7. (3902)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ashâb bir koyun keşmişti. Bu sırada bir dilenci geldi. Etten bir miktar verdiler. Derken başka gelenler oldu, onlara da verdiler. Geriye yine de et kaldı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sordu: "Koyundan geri ne kaldı?" "Sadece omuzu kaldı!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm ise: "Omuzu hâriç geri tarafı kaldı!" buyurdular." [Tirmizî, Kıyamet 34, (2472).]

AÇIKLAMA:

Burada koyunu kesen *Hz. Âişe*'nin ailesi mi, Ashâb mı? Rivayet bu hususta biraz mübhem. Rivayetten, omuz hariç her tarafının isteyenlere dağıtıldığı anlaşılmaktadır.

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Omuzu hâriç geri tarafı (bize) kaldı" buyurmakla Allah yolunda verilen kısmın uhrevî hayat için tam bir yatırım olduğunu ifade buyurmuştur. Böylece bağışlanan kısım ebediyete mazhar olmuş, ebedî sahipliğine erişilmiş olmaktadır. Zira âyet-i kerimede مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللهِ بَاقٍ **"Sizin yanınızda olanlar tükenir ama Allah katında olanlar ebedîdir"** (Nahl 96). Allah yolunda bağışlananlar bu âyete binâen ebediyete mazhar olmuştur. Hadis de, Allah yolunda harcayınca, harcadığı şeye hakikî ve ebedî sahiplik kazandığını beyan ediyorlar. Bu Rabbimizin büyük bir fazlıdır.

İKİNCİ BÂB

BİRİNCİ FASIL

HAYVANLARDAN MÜBAH VE MEKRUH OLANLAR

❑ KELER

3903 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّ خَالدَ بنَ الْوَليدِ رَضِيَ اللهُ عَنه أخبرهُ أنه دَخَلَ مَعَ النبيّ ﷺ على ميمونةَ زَوجِ النبيِّ ﷺ، وهِيَ خالَتُه وَخَالَةُ ابنِ عبَّاسٍ رضِيَ اللهُ عَنهم فوجد عندها ضَبّاً محنوذاً، قدمت به أُختها حُفيدةُ بنتُ الحارثِ من نجدٍ، فقدمته اليه، وكان قلّما يقدم بين يديه طعام حتى يحدث به، ويسمى له فأهوى بيده إليه، فقالت: أمرأة من النسوة الحضور، أخبرن رسول الله ﷺ: بما قدمتن له، فقلن: هو الضب فرفع يده، فقال خالد رضي الله عنه: أحرام هو يا رسول الله؟ قال: لا، ولكنه لم يكن بأرض قومي، فأجدني أعافه قال خالد: فاجتررته فأكلته، ورسول الله ﷺ ينظر فلم ينهني]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

1. (3903)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hâlid İbnu'l-Velid (radıyallahu anh)'ın bana bildirdiğine göre, Hâlid, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte, Resulullah'ın zevceleri Meymûne (radıyallahu anhâ)'nın yanına girerler. -Meymûne hem onun ve hem de İbnu Abbâs'ın teyzeleri idi- Meymûne'nin yanında kızartılmış bir keler görürler. Bunu, Necid'den, kız kardeşi Hufeyde Bintu'l-Hâris getirmişti. Meymûne (radıyallahu anhâ) keleri *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın önüne sürdü. Önüne bir yemek çıkarılıp da ondan bahsedilmeyip ve isminin de zikredilmediği durum nâdirdi."[52] [Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kelere elini uzatmıştı ki,] orada hazır bulunan kadınlardan biri:

52– Bu ibare Buhârî'deki vechinde daha açık: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm), hakkında konuşulup, ismi söylenmeyen bir yemeğe pek nâdir elini uzatırdı."

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a takdim ettiğiniz şeyden haber verin, ne olduğunu söyleyin! dedi. Bunun üzerine:

"O kelerdir!" dediler. Bunun üzerine Resulullah (uzatmış olduğu) elini derhal geri çekti. Hâlid (radıyallahu anh):

"Bu haram mıdır, ey Allah'ın Resulü?" dedi. Resulullah:

"Hayır, ancak o benim kavmimin diyarında bulunmuyor. Bu sebeple (Onu yemeye alışkın değilim), içimde tiksinme hissediyorum!" buyurdular. Hâlid (radıyallahu anh) der ki: "Ben keleri (önüme) çekip yedim. Resulullah bakıyor fakat beni yasaklamıyordu." [Buharî, Et'ime 10, 14, Zebâih 33; Müslim, Sayd 43, 44, 45, (1945, 1946, 1948); Muvatta, İsti'zân 10, (2, 968); Ebû Dâvud, Et'ime 28, (3793, 3794), Eşribe 21, (37); Nesâî, Sayd 26, (7, 198, 199).]

3904 ٢– وعن أبي سعيد رضيَ اللهُ عنهم: فقالَ: [إنّي في غائطٍ مُضَبَّةٍ، وإنّه عامّةُ طعامِ أهلِي، فلَمْ يجبْه، فقلْنا: عاوِده فعاودَه فلَم يجبْه ثلاثاً، ثمَّ ناداه رسولُ اللهِ ﷺ في الثّالثَة، فقَالَ يَا أعْرَابيُّ: إنَّ اللهَ لَعَنَ، أوْ غَضِبَ علَى سِبْطٍ من بَنِي إسْرائيلَ، فَمَسَخَهمْ دوابَّ يدِبُّونَ في الأرْضِ فلاَ أدْرِي، لَعَلَّ هذَا منْهَا، فلَسْتُ آكُلُهَا ولاَ أنْهَى عنهَا]. أخرجه مسلم.

«الْغَائِطُ» المكان المطمئن من الأرض.

و«المُضِبَّةُ» بضم الميم، وكسر الضاد المعجمة وتشديد الموحدة: الكثيرة الضباب.

2. (3904)- *Ebû Saîd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir bedevî Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek:

"Ben keleri bol olan bir bölgede yaşıyorum. Keler ailemin yiyeceğinin ekseriyetini teşkil ediyor (bunun bir mahzuru var mı; ne buyurursunuz?)" diye sordu. Ama Resulullah cevap vermedi. Biz: "Tekrar sor!" dedik. O tekrar sordu. Resulullah cevap vermedi. Adam üçüncü sefer sordu. Üçüncü de Resûllah adama seslenip yanına çağırdı ve:

"Ey bedevi! Allah, Benî İsrâil'den bir boya lânet etti veya gadab etti. (Ceza olarak) onları yeryüzünde yürüyen hayvanları haline çevirdi. Bilemem, ola ki bu, o lânete meshe uğrayan kimselerdendir. Bu sebeple ondan ne yerim ne de yiyenleri men ederim!" dedi. [Müslim, Sayd 51, (1951).]

AÇIKLAMA:

1- Birinci hadiste geçen Hâlid İbnu'l-Velid'in annesinin adı Lübâbetu's-

Suğra'dır. İbnu Abbâs'ın annesinin adı Lükâbeti'l-Kübrâ'dır. Ancak *Ümmü'l-Fadl* diye, oğlu Fadl İbnu Abbâs'ın adıyla künyeleniyordu. Her ikisi de mü'minlerin anası Meymûne (radıyallahu anhâ)'nın kız kardeşi idiler.

2- Önceki hadis, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendisine bir yemek ikram edildiği zaman, bunun mahiyetini ve ismini sorduğunu belirtmektedir. Hatta Buhârî, bu hadise şöyle bir bab başlığı koymuştur: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (bir şeyi) ismi söylenip ne olduğunu öğrenmedikçe yemezdi." Şârihler bunu: "Araplar, yiyecek maddelerin azlığı sebebiyle, ne bulurlarsa yerler, hiç bir şeyden tiksinmezlerdi. Halbuki *(aleyhissalâtu vesselâm)* bazı yiyeceklerden tiksinirdi" diyerek açıklamışlardır. *İbnu Hacer*, bu hususta daha tatminkar bir açıklama sunar: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bunu sorma sebebi, muhtemelen, O'nun (şehirden) bâdiyeye[53] çok az çıkması sebebiyle, birçok hayvanı tanımamakta olması veya, şeriat'ın bazı hayvanları helal kılarken diğer bazılarını haram kılmasıydı. Halbuki cahiliye Arapları, haram kılınan şeyleri haram addetmeyip yiyorlardı. Bazan da onlar etleri, pişmiş veya kızartılmış olarak getiriyorlardı, bu sebeple, birbirinden tefriki ancak sormak suretiyle yapılabiliyordu."

Bu hususu daha da aydınlatacak bir rivayet Buhârî'nin el-Edebü'l-Müfred'inde zikredilmiştir: "Bedevî'nin biri, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir tavşan getirip hediye etmişti. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, getirilen hediyeden, hediye sahibine ondan yemesini emretmedikçe yemezdi. Bunu Hayber'de kendisine hediye edilen zehirli koyun sebebiyle yapıyordu..."

3- Hadiste, sofradaki etin mahiyetini açıklayan kadının kim olduğu mübhemdir. Ancak rivayetin başka vecihlerinde Meymûne (radıyallahu anhâ) olduğu belirtilmiştir. Keza, başka rivayetlerde gelen tasrihte, Resulullah'ın, sofrada bulunan diğer hediye yiyeceklerden -keş, süt gibi- yediği belirtilmiştir.

4- Bazı şârihler, *Resulullah*'ın *"Keler benim kavmimin diyarında bulunmuyor"* sözüne takılarak: "Burada vak'a ile bir tezad var, çünkü Hicaz'da keler çokça bulunur" demiş ise de, Resulullah'ın Hicaz'ı değil, sadece Mekke ve yakın çevresini kastetmiş olacağı belirtilerek cevaplandırılmıştır.

5- *İbnu Hacer*, hadisin farklı vechilerini tahlil ederek Resulullah'ın keleri yememesine iki sebep gösterilebileceğini söyler: 1- Tiksinme; 2- Keler etinde bulunan pis koku.

53– Bâdiye, çöl, kır, köy... gibi kelimelerin sadece biriyle karşılanması, dilimiz açısından mahzurlu olsa gerek. Yerine göre hepsi bu kelime ile ifade edilebilmektedir.

6- HADİSTEN ÇIKARILAN FAYDALAR:

★ Keler eti, kaydedilen hadislerde caiz görünüyor ise de ülemâ arasında bazı ihtilaflara da sebep olmuştur. *Tahâvî,* Şerhu Mâ'ani'l-Âsâr'da *Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf* ve *İmamı Muhammed* rahimehümullah her üçününde mekruh addettiğini belirtir. Bu hususta İmam Muhammed'in delili bir başka rivayettir: Hz. Âişe anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir keler hediye edilmişti. Yemedi. Derken bir dilenci geldi. Âişe, dilenciye bu keleri vermek istedi. Resulullah kendisine: "Sen yemediğin şeyi mi vermek istiyorsun?" diye müdahale etti." Keza Ebû Davud'da kayda yer verilmeden "Resulullah'ın keler yemeyi nehyettiği" rivayet edilmiştir. Hülasa, *İmam Muhammed* gibi bazı Hanefîler, kerahetin tahrimî olduğuna hükmetmiş ise de çoğunluk tenzihî olduğuna meyleder ve şöyle derler: "Resulullah'ın sofrasında, huzurunda yenmiş olduğu halde müdâhele etmemesi, bunun mübah olduğuna delildir. Kerâhet ise, kerahet-i tenzihiyedir."

Görüldüğü üzere keler eti meselesi oldukça münakaşa edilmiş bir husustur. Daha ziyâde Hanefîler kesin bir üslubla "helal" demekten kaçınmışlardır.

★ Hadiste şu husus da görülmektedir:

Bir meselenin hükmüne açıklık kazandırmak için, şüphe edilen cihetin açıklanması gerekir. *Resûlullah* öyle yapmıştır ki: Keler etinden yememiş, yemeyiş sebebini açıklamıştır.

★ Yemekten nefret ve onu hoş bulmamak, o yemeğin tahrîmini gerektirmez.

★ Yemeklerden tiksinme hususunda herkes bir değildir. Bazılarının sevdiğinden diğerleri nefret duyabilir.

★ Bir et kokmuş ise bunun yenmesi haram olmaz. Bu halde yiyebilecek kimse çıkabilir, yenmesi haram değildir.

★ Kadının akrabaları eve girebilir, yeter ki koca rıza göstersin, izin versin.

★ Akrabanın, hısımın,dostun evinden yemek yenir, bu caizdir.

★ *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* Ashâbıyla birlikte yemek yer, fırsat düştükçe et de yerdi.

★ *Resulullah,* gaybı Allah bildirmedikçe bilmezdi. Sorarak öğrenmeyi tercih ederdi.

★ *Hz. Meymûne* akıllı ve tedbirli bir kadındı ve Resulullah hakkında fevkalâde hayırhâhtı. Zira o, zekası ile, kelerden Resulullah'ın hoşlanmayacağını derhal kavramış, bilmeden yiyip sonradan rahatsızlık izhar etmesine gönlü razı olmamış, haberdar etmiştir. Gerçekten de feraseti onu yanıltmamıştır.

★ Birinin bir şeyden tiksineceği melhuz ise bu saklanmamalı, kendisine haber verilmelidir, ta ki ondan bir zarara maruz kalmasın. Bu hal bazılarında görülür, muziplik olsun diye çevresi gizleyebilir. Sünnet bunu tasvib etmiyor.

7- İkinci hadiste, temas edilmesi gereken husus Benî İsraîl'den bir kavmin meshedilmesi meselesi.

Mesh: Bir canlının fıtratının değiştirilmesi, bir başka canlıya döndürülmesidir. Bununla daha ziyade, canlının daha aşağı, daha çirkin bir hale çevrilmesi ifade edilir. Mesh ilâhî bir ceza çeşididir. Kur'an-ı Kerim, yahudîlerden bir cemaatin mesh cezasına çarptırılarak maymunlara dönderildiklerini belirtir: **"İçinizden cumartesi günü azgınlık edenleri elbette biliyorsunuz. Onlara "aşağılık birer maymun olunuz" dedik. Bunu, muasırlarına ve sonradan geleceklere bir ceza örneği ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara öğüt olsun diye yaptık"** (Bakara 65-66). Keza Mâide suresinde de bir kısım insanların Allah'ın gadabına uğrayarak **"Maymunlar ve domuzlara çevrileceklerine temas edilmiştir"** (60. âyet)

Şu halde Cenâb-ı Hakk, bir ceza çeşidi olarak tarihen bazı insanlara meshi uygulamış, insanken maymun ve domuz hâline çevirmiştir.

Sadedinde olduğumuz rivayette, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın keleri yemeyişi, İsrailoğullarından bir neslin keler şeklinde meshedilmiş olması sebebiyle, sofradaki kelerin onların devamı olma endişesinden ileri geldiği ifade edilmektedir. Ancak bu husus ülemânın büyük çoğunluğuyla vârid görülmemiştir. Çünkü meshe uğrayan kimselerin neslinin devam etmeyeceği, yine hadislerde açıklanmıştır. *Taberi* der ki: "Esasen hadiste, o kelerin meshedilenlerden olduğu hususunda Resûlullah'ın cezm'i (kesin iddiası) mevcut değildir. Aleyhissalâtu vesselâm, bunun onlardan olmasından korktuğunu beyan etmiş ve yemekten geri durmuştur. Resulullah, bunu da Cenab-ı Hakk'ın, Resulüne, meshe uğrayanların neslinin devam etmeyeceğini bildirmesinden önce söylemiş olmalı." Tahâvî de, meseleye böyle bir yaklaşımla cevap vermiş ve arkadan *İbnu Mes'ud*'dan yapılan şu rivayeti kaydetmiştir: سُئِلَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ عَنِ الْقِرَدَةِ وَالْخَنَازِيرِ أَهِيَ مِمَّا مُسِخَ قَالَ: إِنَّ اللّٰهَ لَمْ يُهْلِكْ

قَوْمـاً او يمسخ قَوماً فيجعل لهم نسلاً ولا عاقبة "Resulullah sallallahu aleyhi vessel-lem'e: "Şu maymun ve hınzırlar meshedilen yahudilerden kalma mıdır?" diye soruldu. *Aleyhissalâtu vesselâm:* "Allah bir kavmi helak veya meshetti mi artık onlara bir nesil de devam kılmaz!" diye cevap verdi.

İslam'da âyet ve hadislerle sabit olan insanın maymun, domuz, keler gibi hayvan olması inancı ile insanlığın maymundan geldiğini söyleyen evrimci iddialar arasında hiçbir irtibatın olmadığını belirtelim. Biri, insanlığın aslını, tesadüflerle tekamül denen maymuna bağlarken, öbürü, şımaran ve azan insanın ilahî irade ve ilahî kudretle, bir ceza olarak tenzilen maymuna, domuza, kelere çevrildiğini belirtir. Birinde tesadüfî tekâmül, öbüründe irâdî tenzil vardır, bu bir cezadır.

Keza *mesh*'i, tenasuhcuların iddiası ile de karıştırmamak gerekir. Onlar hiç bir ciddi delile dayanmadan, insan ruhunun hayvan cesetlerinde yeniden dünyaya geleceğini iddia ederler. İslamiyet, ölen kimsenin bir daha dünya hayatına dönmeyeceğini kesin bir üslubla söyler.

❑ TAVŞAN

3905 ١– عن خالد بن الحويرث قال: [صَادَ رَجُلٌ أَرْنَباً فَجَاءَ بِهَا إِلَى عَبْدِاللهِ ابنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عنهما فقال: مَا تَقُولُ؟ فقَالَ قَدْ جِئَ بِهَا إِلَى رسولِ اللهِ ﷺ وَأَنَا جَالِسٌ مَعَهُ فَلَمْ يَأْكُلْهَا وَلَمْ ينه عَنْ أَكْلِهَا، وزَعَمَ أَنَّهَا تَحِيضُ]. أخرجه أبو داود.

1. (3905)- *Hâlid İbnu'l-Huveyris* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam bir tavşan avladı ve Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)' ya gelip: "Ne dersiniz (bunun eti yenir mi?)" diye sordu. Abdullah: "Tavşan *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a da (böyle avlanıp) getirilmişti. Ben de o sırada yanında oturuyordum. Ondan ne yedi ne de onun yenmesini yasakladı, tavşanın hayız gördüğüne inanıyordu" dedi." [Ebû Dâvud, Et'ime 27, (3792).]

3906 ٢– وعن أنس رضيَ اللهُ عنه قال: [مررنا فَانْفَجْنَا أَرْنَباً بِمَرِّ الظَّهْرَانِ فسعوا فلغبوا قال: فَسَعَيْتُ حَتَّى أَدْرَكْتُهَا فَأَخَذْتُهَا، وأَتَيْتُ بِهَا أَبَا طَلْحَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، فَذَبَحَهَا بِمَرْوَةٍ، فَبَعَثَ مَعِي بِفَخِذِهَا إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَأَكَلَهُ قيل لَهُ: أَكَلَهُ؟ قَالَ: قَبِلَهُ]. أخرجه الخمسة.

«أَنْفَجْنَا»: أثرنا.

2. (3906)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Yürüdük ve Merri'z Zahrân'dan bir tavşan kaldırdık. Arkadaşlarımız peşinden koştular ve (sonunda yakalamaktan) âciz kaldılar. Bu sefer ben koştum, yetiştim ve yakaladım. Onu (babalığım) *Ebû Talha* (radıyallahu anh)'a getirdim. O, tavşanı keskin bir taşla kesti. Budunu benimle Resulullah'a gönderdi. Resulullah onu yedi."

Enes'e: "Yedi mi, (gördün mü yediğini?)" diye sorulmuştu. Yani kabul etti" dedi." [Buhârî, Sayd 32, 10, Hibe 5; Müslim, Sayd 53, (1953); Ebû Dâvud, Et'ime 27, (3791); Tirmizî, Et'ime 2, (1790); Nesâî, Sayd 25, (7, 196).]

AÇIKLAMA:

1- Câhız, tavşan hakkında devrinin bilgilerini bize şöyle aktarır: "Tavşan pek korkak bir hayvan olarak bilinir. Şehvetine çok düşkündür. Bir yıl erkek, bir yıl dişi olur. Ayrıca hayız görür. Gözleri açık uyur."

Merr-i Zahrân: Mekke'den bir merhale uzak bir yerin adıdır.

2- Tavşan etinin yenip yenmeyeceği hususunda bazı ihtilaflı rivayetler gelmiştir. Sadedinde olduğumuz iki rivayette de bu ihtilaflı durum gözükmektedir. Mesela *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh)'tan gelen bir rivayet: "Bir bedevî, kızartılmış vaziyette bir tavşanı Resûlullah'a getirmişti. Kendisi yemedi, Ashâbına yemelerini söyledi" der. Âlimler çoğunluk itibariyle tavşan etinin mübah olduğunu söylemiş, kaydedilen hadislerden yenmesinin caiz olduğu hükmüne ulaşmıştır. Ancak şunu da belirtelim ki ashabtan *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ), Tâbiînden İkrime, fukahadan *Muhammed İbnu Ebî Leyla* tavşan etinin mekruh olduğuna kanîdirler. Bunlar Huzeyme İbnu Cezî'in rivayetine dayanırlar. Bu rivayette der ki: "Ey Allah'ın Resûlü dedim, tavşan hakkında ne dersiniz?"

"Onu ne yerim ne de haram kılarım" buyurdular. Ben: "Öyleyse, dedim, siz haram kılıncaya kadar ben onu yiyecem. Siz niye (yemiyorsunuz)?" Bana şu cevabı verdi:

"Onun hayız gördüğü bana bildirildi."

İbnu Hacer bu hadisin senedce zayıf olduğunu belirttikten sonra: "Şâyet senedce sahih olsa, yine de burada kerâhete delil mevcut değildir" der.

Bu ma'nâyı sadedinde olduğumuz bâbın birinci hadisi (3905) de teyid eder.

Hülasa, Nevevî: "Tavşan eti, *İmam Mâlik, Ebû Hanîfe, Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel* ve diğer pekçok ulemâ nezdinde helâldir" der.

3- Hadis av hayvanının kaldırılıp, ürkütülmesinin caiz olduğunu gösterir. Keza avı kovalamanın câiz olduğu da anlaşılmaktadır. *"Avın peşine düşen gaflete düşer"* mealindeki hadis, bu söylenene muhalif sayılmamıştır, çünkü bu ikinci hadis, fuzûlî yere avcılıkla fazla uğraşan, av takibederken, bir kısım maslahat ve vecibelerini ihmal eden kimselere mahsustur.

5- Hadis, avla elde edilenin hediye edilebileceğine, bu hediyenin kabul edilmesi gerektiğine, mevkii ve makamı yüce bile olsa, onun razı olacağı bilindiği takdirde basit bir şeyin bile hediye edilebileceğine delil kılınmıştır.

6- Hadiste, çocuğun velisinin, çocuğun mâlik olduğu şeylerde çocuğun lehine tasarrufta bulunabileceği gözükmektedir.

❑ SIRTLAN

3907 ١- عن عبدالرحمن بن أبي عمار قال: [قُلْتُ لِجَابِرٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: الضَّبُعُ، أَصَيْدٌ هُوَ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: نَعَمْ. قُلْتُ: آكُلُهَا؟ قَالَ: نَعَمْ قُلْتُ: عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ ﷺ؟ قَالَ: نَعَمْ]. أخرجه أصحاب السنن، وصححه الترمذي.

1. (3907)- *Abdurrahman İbnu Ebî Ammâr* rahimehullah anlatıyor: "Hz. Câbir (radıyallahu anh)'a: "Sırtlan av mıdır?"diye sordum.. "Evet!" dedi. Ben tekrar: "Etini yiyeyim mi?"dedim. "Evet!" dedi.

"Bu cevap *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'dan mıdır?" dedim. "Evet!" dedi."

3908 ٢- وعند أبي داود: [قَالَ جَابِرٌ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ عَنِ الضَّبُعِ، فَقَالَ: هُوَ صَيْدٌ، وَيُجْعَلُ فِيهِ كَبْشٌ إِذَا صَادَهُ الْمُحْرِمُ].

2. (3908)- Ebû Dâvud'un rivayetinde şöyle gelmiştir: "Hz. Câbir (radıyallahu anh) der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sırtlandan sordum. Bana:

"O, av (hayvanı)'dır, ihramlı avlayacak olursa koç da aynı hükme dâhil edilir." [Tirmizî, Et'ime 4, (1792); Ebû Dâvud, Et'ime 32, (3801); Nesâî, Sayd 27, (7, 200).]

3909 ٣- وعن خزيمة بن جزء رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [سَأَلْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ عَنِ الضَّبُعِ، فَقَالَ: أَوَ يَأْكُلُ الضَّبُعَ أَحَدٌ؟ وَسَأَلْتُهُ عَنْ أَكْلِ الذِّئْبِ، فَقَالَ: أَوَ يَأْكُلُ الذِّئْبَ أَحَدٌ فِيهِ خَيْرٌ]. أخرجه الترمذي.

3. (3909)- *Huzeyme İbn Cez'* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sırtlan hakkında (eti helal mi?]" diye sordum.

"Sırtlanı yiyen biri de var mı?" dedi. Bunun üzerine kurdun etinin yenmesini sordum.

"Kendisinde hayır olup da kurdu yiyen biri var mı?" diye cevap verdi." [Tirmizî, Et'ime 4, (1739).]

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen rivayetler sırtlan etinin yenip yenmeyeceği ile ilgilidir. Önceki iki rivayette yenebileceği, helal olduğu söylenmiş ise de sonuncu rivayete göre helal değildir, yenmemesi gerekir.

Rivâyetlerden de anlaşılacağı üzere sırtlan eti hususunda ülemâ ihtilaf etmiştir. Hattâbî'nin açıklamasına göre, Sa'd İbnu Ebî Vakkâs, İbnu Abbâs, Atâ, İshâk, Ebû Sevr, İmâm Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel sırtlanın etinin câiz olduğuna hükmetmiştir.

Ancak ülemânın çoğunluğu da haram olduğunu söylemiştir: *Süfyan Sevrî, Ashâb-ı Re'y ve İmam Mâlik, Saîd İbnu Müseyyeb,* bunlar arasındadır. Bunlar haram derken, sırtlanın vahşî bir hayvan olduğunu, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vahşilerden köpek (parçalayıcı) dişi olanların etini yemeyi nehyettiğini belirtmişlerdir. Helal olduğunu söyleyenler, yukarıdaki ilk iki rivayeti gösterirler ve üçüncü rivayetin amel edilemeyecek kadar zayıf olduğuna dikkat çekerler.

Sırtlanın helal olduğunu söyleyen ülemaya hak vermeye çalışan *İbnu'l-Kayyim*'in açıklamaları meyanında şu sözleri dikkate değer: "Resûlullah'ın haram kıldığı hayvanlarda iki vasıf beraber var:

1- Hayvanın köpek (parçalayıcı) dişinin bulunması.

2- Tab'ı itibâriyle normal vahşilerden olması: Aslan kurt, kaplan, gelincik gibi. Sırtlanda ise, bu iki vasıftan sadece biri var: Köpek dişi var, ama normal vahşilerden değil. Şurası muhakkak ki, vahşiler parçalayıcı diş sahibi olan hayvanlardan daha farklıdır. Vahşi hayvan, kendisinde bulunan vahşilik kuvvesi sebebiyle haram kılınmıştır. Zira, vahşî hayvanı yiyen bu kuvvenin bir benzerini tevarüs ederken ruhen vahşileşir. Çünkü bir şeyi yiyen, yediği şeye benzer. Şu husus da herkesce bilinmektedir: Kurtta, aslanda, kaplanda ve gelincikte bulunan vahşilik kuvvesi sırtlanda mevcut değildir. Öyleyse haramlıkta bu, öbürlerine eşit olmamalı, ne lügat ne de örf yönüyle sırtlanla öbürleri arasında bir eşitlik olmamalıdır."

❑ KİRPİ

3910 ١ – عن نُميلة الأنصاري قال: [سُئِلَ ابنُ عمرَ رَضِيَ اللّهُ عَنهما عَنْ أكْلِ القُنفذِ، فتلا: قُلْ لاَ أجِدُ فِيمَا أُوحِيَ إلَيَّ مُحَرَّماً على طَاعِمٍ يَطعَمُهُ، الآية. فقَالَ شيخٌ عنده: سَمِعتُ أبا هُرَيرةَ رَضِيَ اللّهُ عَنه يقُولُ: ذُكِرَ القُنفذُ عِندَ رَسُولِ اللّه ﷺ فقَالَ خَبِيثةٌ مِنَ الخَبَائثِ، فقَالَ ابنُ عمرَ رَضِيَ اللّهُ عَنهما: إنْ كَانَ قَالَ هذا رَسُولُ اللّه ﷺ فَهوَ كَمَا قَالَ مَا لَمْ نَدرِ]. أخرجه أبو داود.

1. (3910)- *Nemletü'l-Ensârî* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e kirpiden sorulmuştu. (Cevaben) şu âyeti okudu. (Meâlen):

"(Ey Muhammed) de ki: "Bana vahyolunanda leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki pistir- ve günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilen hayvandan başkasını yemenin haram olduğuna dair bir emir bulamıyorum. Fakat darda kalan, başkasının payına el uzatmamak ve zaruret miktarını aşmamak üzere bunlardan da yiyebilir. Doğrusu Rabbim bağışlar ve merhamet eder." (En'am 146).

Ancak, yanında bulunan bir yaşlı dedi ki: "Ben Ebû Hüreyre (radıyallahu anh)'yi dinledim, demişti ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanında kirpinin zikri geçmişti:

"O habislerden bir habistir (eti) yenmez" buyurdular."

Bunun üzerine İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ): "Eğer bunu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* söyledi ise, bu (kirpinin hükmü), biz bilmesek de O'nun dediği gibidir" dedi." [Ebû Dâvud, Et'ime 30, (3799).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın bu beyanlarında kirpi habis olarak tavsif buyrulmuştur. Habis şeyler, Kur'an-ı Kerim'in nassı ile haramdır. Ancak kirpinin durumu ihtilâflıdır. Es-Sübülü's-Selam'da şu açıklama yapılmıştır.

"Râfiî der ki: "Kirpi hususunda iki görüş var: Birine göre haramdır. Ebû Hanîfe ve Ahmed İbnu Hanbel bu görüştedir. Bunlar hadiste kirpinin "habis" olarak tavsif edilmesini esas almışlardır. Diğer görüşe göre helaldir. *İmam Mâlik* ve *İbnu Ebî Leyla* bu görüştedirler."

❑ TOY

3911 ١- عن سفينة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَكَلْتُ مَعَ رسـول اللهِ ﷺ لَحْمَ حُبَارَى].

أخرجه أبو داود. «الحُبَارَى»: هو الحبرج.

1. (3911)- *Sefine* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte toy (denen kuş)un etini yedim." [Ebû Dâvud, Et'ime 29, (3797); Tirmizî, Et'ime 26, (1829).]

AÇIKLAMA:

"Toy" uzun boyunlu, iri bir av kuşudur, göçmen kuşlardandır, çok hızlı uçar, boz renklidir. Eti tavuk ve kaz eti arasındadır. Hadis toy etinin helal olduğunu beyan buyurmuştur, bu hususta ülemanın ihtilafı yoktur.

❑ ÇEKİRGELER

3912 ١- عن ابن أبي أوفى رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [غَزَوْنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَكُنَّا نَأكُلُ مَعَهُ الْجَرَادَ]. أخرجه الخمسة.

1. (3912)- *İbnu Ebî Evfa* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraber [altı veya yedi sefer] gazveye çıkmıştık. Gazve esnasında *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte çekirge yedik." [Buhârî, Sayd 13; Müslim, Sayd 52, (1952); Tirmizî, Et'ime 22, (1822, 1823); Ebû Dâvud, Et'ime 35, (3812); Nesâî, Sayd 37, (7, 210).]

3913 ٢- وعن سلمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سُئِلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الجَرَادِ فقَالَ: أَكْثَرُ جُنُودِ اللهِ، لاَ آكُلُهُ وَلاَ أُحَرِّمُهُ]. أخرجه أبو داود.

2. (3913)- *Selman* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a çekirgeden sorulmuştu."

"Onlar, Allah'ın en kalabalık ordularıdır. Onu ne yerim ne de haram kılarım" buyurdular." [Ebû Dâvud, Et'ime 35, (3813); İbnu Mâce, Sayd 9, (3219).]

3914 ٣- وفي رواية رزين رحمه الله عن جابر: [دَعَا النَّبِيُّ ﷺ عَلَى الجَرَادِ فـقَالَ: اللَّهُمَّ أَهْلِكِ الجَرَادَ، اقْتُلْ كِبَارَهُ، وَأَهْلِكْ صِغَارَهُ، وَاقْطَعْ دَابِرَهُ، وَخُذْ بِأَفْوَاهِهَا عَنْ مَعَايِشِنَا وَأَرْزَاقِنَا إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ، فَـقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللهِ: كَيْفَ تَدْعُو عَلَى

الجرادِ، وهو جند من جنودِ اللهِ؟ فقال: إنه نثرة حوت في البحرِ].

3. (3914)- Rezîn rahimehullah Hz. Câbir (radıyallahu anh)'tan naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çekirgelere beddua etti ve dedi ki:

"Allah'ım! Çekirgeleri helak et, büyüklerini öldür, küçüklerini helak et, nesillerini kes, ağızlarını geçimliğimiz ve rızkımızdan (uzak) tut. Sen duaları işitensin."

(Orada bulunan) bir adam:

"Ey Allah'ın Resûlü! Çekirgelere nasıl böyle beddua ediyorsunuz, onlar ki Allah'ın ordularından bir ordudur" dedi. Aleyhissalâtu vesselâm da cevaben:

"Çekirge, denizdeki bir balığın hapşırığıdır" buyurdular." [Tirmizî, Et'ime 23, (1824); İbnu Mâce, Sayd 9, (3221).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetler, çekirgeler hakkındadır. İlk ikisi sarih olarak çekirgelerin yenmesinin helal olduğunu ifade etmektedir. Nitekim Nevevî: "Müslümanlar çekirge yemenin mübah olduğu hususunda icma etmiştir" der. Ayrıca *Ebû Hanîfe, Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel* ve bir çok Cemâhir'in "Çekirge tezkiye suretiyle (başı kesilerek) veya müslüman yahut mecûsi herhangi bir kimsenin avlanması suretiyle veya kendiliğinden veya bir kısmı koparılarak yahut bir başka sebeple de ölse helaldir" dediklerini belirtir. İmam Mâlik, kendisinden meşhur olan kavle, -Ahmed İbnu Hanbel de bir kavle- göre: "Bir kısmı koparılmak veya diri olarak (sıcak suya) atılıp haşlanmak veya ateşte kızartılmak gibi bir sebeple öldürülürse helaldir, kendiliğinden veya bir kap içerisinde ölmüş kalmışsa yenmesi helal olmaz" demişlerdir.

2- Çekirgenin Allah'ın en kalabalık askeri olarak ifade edilmesi, kuş taifesi içerisinde sayıca en çok olması sebebiyledir. Hadislerde geldiği üzere, Allah'ın en kalabalık mahluku meleklerdir. Melekler hakkında âyette de: **"Rabbinin ordularını kendisinden başka kimse bilmez"** (Müddessir 31) buyrulmuştur. Çekirgeye Allah'ın ordusu denmesi hikmetli bir ifadedir. Onların başı boş olmadığını, Cenâb-ı Hakk'ın, onları, gadab ettiği yerlere musibet olarak gönderip cezalandırdığını ifade eder. Kur'an bu hususu, Firavun'a karşı diğer âfetler zımnında çekirgenin de gönderildiğini belirterek haber verir (A'raf 133). Çekirgeler girdikleri yer-

lerin otlarını, ekinlerini, ağaçlarını yerler ve kıtlığa sebep olurlar. Öy-le ki zaman olur, insanlar yiyecek bir şey bulamayarak birbirlerini yiyip toptan helak olurlar (Kâri).

3- Üçüncü hadiste (3914) çekirgenin balık hapşırığına benzetilmesiyle ilgili yeterli açıklama daha önce geçtiği için burada tekrar etmeyeceğiz. (1249, 1250, ve 1251 numaralı hadislere ve bunların şerhlerine bakılmalıdır.)

❑ **AT**

3915 ١ - عن أسماء بنت أبي بكر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قالت: [نَحَرْنَا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ فَرَساً، وَنَحْنُ بِالْمَدِينَةِ فَأَكَلْنَاهُ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

1. (3915)- *Esmâ Bintu Ebî Bekr* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Biz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında bir at kestik. O zaman Medine'de idik. Hepimiz onu yedik." [Buhârî, Sayd 24, 27; Müslim, Sayd 36, (1942); Nesâî, Dahâyâ 33, (7, 231).]

3916 ٢ - وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَكَلْنَا زَمَنَ خَيْبَرَ الْخَيْلَ، وَحُمُرَ الْوَحْشِ وَنَهَا رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنِ الْحُمُرِ الأَهْلِيَّةِ، وَأَذِنَ فِي الْخَيْلِ]. أخرجه أصحاب السنن، واللفظ لغير الترمذي، وصححه الترمذي.

2. (3916)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Haber(in fethi) zamanında at ve vahşi eşek eti yedik. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ehli eşek (etin)i yasakladı ve ata müsaade etti." [Ebû Dâvud, Et'ime 26, (3788); Nesâî, Sayd 32, (7, 205); Tirmizî, Et'ime 5, (1794).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivayetin her ikisi de at etinin yenmesini mübah ilan etmektedir. Ancak başka rivayetler muvacehesinde tezekkür edince ülemâ ihtilaf etmiştir. Bahsi, Nevevî rahimehullah şöyle özetler: "Âlimler, at etinin mübah olması hususunda ihtilaf etmiştir:

★ *Şâfiî* ve Cumhurun mezhebine göre bu mübahtır ve hiçbir kerâhet yoktur. *Ahmed İbnu Hanbel, İshâk, Ebû Yusuf, İmam Muhammed,* muhaddislerden bazı cumhurlar da bu görüştedir.

★ *İbnu Abbâs, İmam Mâlik, Ebû Hanîfe* gibi bazı âlimler ise, **"Sizin için atları, katırları ve merkebleri binek ve süs hayvanları olarak yarattık..."** (Nahl 8) meâlindeki ayet-i kerimeyi esas alarak atın yenmesini mekruh addetmişlerdir. Onlara göre bu âyette yemekten bahsedilmiyor,

halbuki daha önceki âyette hayvanların yenilmesinden bahsedilmektedir. Atı mekruh addeden ülemâ, âyetten başka, *Halid İbnu'l-Velid* tarafından rivayet edilen şu hadisi de esas alırlar: أنّ النبيّ ﷺ نهى عن لحوم الخيل "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* at etini yasakladı."

At etini mekruh addedenlerin bir diğer delilleri, atın cihad vasıtası olmasıdır. Ancak önceki hadiste geçen "O zaman Medine'de idik" ibaresi, at etinin Resûlullah'ın huzurunda ve cihad emrinin gelmesinden sonraki devreye ait olduğuna delil kılınmıştır. Bilindiği üzere, Mekke döneminde cihada müsaade yoktu ve o sırada atın cihad vasıtası olması mevzubahis değildi. Yine önceki hadiste, etin Resulullah devrinde kesilip yenmesinin ifade edilmesi, Resulullah'ın bundan haberdâr olduğuna dikkat çekme gayesini güder. Usulcüler bu çeşit ifadeleri hep ref'e nisbet etmiştir, yani bunlardan Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın haberi vardır ve sükutuyla te'yid etmiş ve takrir buyurmuştur, öyleyse hadis merfudur.

❑ PİSLİK YİYENLER (CELLÂLE)

3917 ١ – عن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ جَلاَّلَةِ الإبِلِ أَنْ يُرْكَبَ عَلَيْهَا، أَوْ يُشْرَبَ مِنْ أَلْبَانِهَا]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (3917)- *İbn Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* pislik yiyen (cellâle) deveye binmekten ve sütünü içmekten men etti." [Ebû Dâvud, Et'ime 25, (3785, 3787); Tirmizî, Et'ime 24, (1825).]

3918 ٢ – وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ أَكْلِ المُجَثَّمَةِ: وَهِيَ المَصْبُورَةُ لِلْقَتْلِ، وَعَنْ أَكْلِ الجَلاَّلَةِ، وَشُرْبِ لَبَنِهَا، وَعَنِ الشُّرْبِ مِنْ فِي السِّقَاءِ]. أخرجه أصحاب السنن، واللفظ للترمذي وصححه.

2. (3918)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öldürülmek için hedef ittihaz edilmiş (ve mücesseme denilen) hayvanın yenilmesini, pislik yiyen (ve cellâle denen) hayvanın yenilmesini, sütünün içilmesini ve su tuluğunun ağzından su içilmesini yasakladı." [Ebû Dâvud, Et'ime 25, (3786); Tirmizî, Et'ime 24, (1826); Nesâî, Dahâyâ 44, (7, 240).]

3919 ٣ – وعن زهدم بن مضرب قال: [أُتِيَ أَبُو مُوسَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ بِدَجَاجَةٍ فَتَنَحَّى رَجُلٌ مِنَ القَوْمِ، فَقَالَ: مَا شَأْنُكَ؟ فَقَالَ: إنِّي رَأَيْتُهُ يَأْكُلُ شَيْئاً فَقَذِرْتُهُ فَحَلَفْتُ أَنْ

لاَ آكُلُهُ، فَقَالَ أبُو مُوسىٰ: ادْنُ فَكُلْ، فَإنِّى رَأيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَأكُلُهُ، وَأمَرَهُ أنْ يُكَفِّرَ عَنْ يَمِينِهِ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

3. (3919)- *Zehdem İbnu Mudrib* anlatıyor: "Ebû Musa (radıyallahu anh)'a bir tavuk getirilmişti. Cemaatten birisi ayrıldı. (Ebû Musa): "Neyin var?" diye sordu. Adam:

"Ben onu pis bir şeyler yerken gördüm ve tiksindim ve yememeye yemin ettim" cevabını verdi. Bunun üzerine Ebû Musa:

"Yanaş ve ye! Zira ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı (cellâle'yi) yerken gördüm" dedi ve adama, yemini için kefarette bulunmasını emretti." [Buhârî, Zebâih 26, Humus 15, Megâzî 74, 78, Eymân 1, 4, 18, Kefâret 9, 10, Tevhid 56; Müslim Eymân 9, (1649); Nesâî, Sayd 33, (7, 206).]

AÇIKLAMA:

Bu üç hadiste aslen eti helal olan hayvanlardan besleniş ve öldürülüş tarzları sebebiyle yenmesi yasaklanan hayvanlar mevzubahis edilmektedir.

1- *Cellâle:* Pislik yiyen hayvanların müşterek adıdır. Sığır, davar, deve veya kümes hayvanı olmuş farketmez. Hepsine şerî ıstılahta cellâle denmiştir. Ülemâ bunlar hakkında farklı görüşler ileri sürmüştür. Bazı âlimler yiyeceğinin çoğu temiz olan hayvanı cellâle addetmemiştir. Umumiyetle az miktarda pislik yemiş olanlar cellâle kabul edilmez. Nevevî, "Azlığa çokluğa bakılmaz, kokusu esas alınır, yediği pisliğin rengi, kokusu eti veya suyunda galebe çalma halinde cellâle sayılacağını" söyler.

2- Hattabî'nin açıklamasına göre cellâle'nin sütünden ve etinden istifade için başlıca görüşler şöyledir:

★ "Ashâb-ı Re'y (Hanefîler), Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel'e göre mekruhtur, kesilmezden önce bunlar bir müddet hapsedilmeli, temiz yemle beslenip ondan sonra kesilmelidir. Hapis müddeti de ihtilaflıdır:

★★ Bazı rivayetlerde sığırın kırk gün. Tavuğun üç gün hapsedildikten sonra yenilmesi tavsiye edilmiştir.

★★ Fakihler umumiyetle tavuklar için üç, koyunlar için dört, sığır ve develer için on gün hapsedilmelerini fetvaya bağlamışlardır.

★ *Hasan Basrî, İmam Mâlik* gibi bazı âlimler de cellâlenin etini yemekte bir beis görmemişlerdir.

★ *İshak İbnu Râhûye*'nin de: "Cellâlenin etini iyice yıkadıktan sonra yemede bir beis yoktur" dediği rivayet edilmiştir.

★ Domuz sütü ile beslenen bir kuzunun eti yenilebilir, bir mahzur yoktur, çünkü süt istihlak edilmiştir.

3- *Mücesseme:* Ok vs. atışlarında hedef yapılan hayvandır. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hayvanların tâlim vs. maksadlarla yapılacak atışlarda hedef yapılarak öldürülmesini şiddetle yasaklamış, bunu yapanlara lânet etmiştir. Bu tarzda öldürülen hayvanın yenmesini Resulullah nehyetmiştir. Bu suretle avlanıp, ölmeden kesilecek olursa helaldir. Ancak, atış yapılır, fakat kesilmeden kendiliğinden ölürse, yenmesi caiz olmaz. Zira bu durumda mevkûze (vurularak öldürülmüş) olmuş olur.

❑ HAŞERELER

3920 ١ – عن الهلقام بن تلبَ عن أبيه قال: [صَحِبْتُ النَّبِيَّ ﷺ فَلَمْ أَسْمَعْ لِحَشَرَةِ مِنَ الأَرْضِ تَحْرِيماً]. أخرجه أبو داود.

1. (3920)- *Hilkâm İbnu Telib* rahimehullah babasından naklediyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la arkadaşlık yaptım, yeryüzündeki haşerelerden herhangi birini haram ettiğini hiç işitmedim." [Ebû Dâvud, Et'ıme 30, (3798).]

AÇIKLAMA:

1- Burada haşerâtla küçük hayvanlar kastedilmektedir. Şârihler bunu açıklarken kertenkele, kirpi, araptavşanı[54] ile örneklendirirler. Şu halde dilimizde kullandığımız haşere ma'nâsında değildir.

2- *Hattâbî*, hadisi açıklarken der ki: "Bu hadiste, haşerâtın mübah olduklarına delil de yoktur. Çünkü, râvinin "..işitmedim" sözü, ondan başkasının da işitmediğine delil olmaz, bir başkasının işitmiş olması caizdir. Hadis bize bir başka ma'nâ daha ilham etmektedir, o da şu: Bu sözle, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında, Arapların, haşerâtı mübah addetme âdetleri vardı, Resûlullah da onların bu âdetlerini bilmekte idi. Onları haşere yemekten men etmedi."

Hattâbî açıklamasına devam ediyor: "Âlimler, eşyada asıl olan ibâhe mi, mahzur mu olduğu hususunda ihtilaf etmiştir. Bu, usul-ı fıkhın büyük problemlerinden biridir. Bazı âlimler: "İbahe"ye hükmederken,

54– *Yerbû* olarak geçen bu kelimeye lügatlerde Afrika tarla fâresi de denmektedir.

bazılarında "mahzur"a hükmetmiştir. Bu meyanda bir kısmı da "mutlak olarak "ibahe" veya "mahzur"a hükmetmek yanlıştır, bazıları için "mubah"ın, bazıları için "mahzur"un esas olduğunu söylemek daha uygundur" demiştir..."

Nitekim âlimler araptavşanı ve vebr[55] gibi haşerât hakkında ihtilaf eder. *Urve, Atâ, Şâfiî, Ebû Sevr* araptavşanının yenebileceğini söylemiş, İmam Mâlik "Vebr'in yenmesinde bir beis yok" demiştir. Şâfiî de aynı kanaattedir. Atâ, Mücâhid ve Tâvus'tan bu görüş rivayet edilmiştir. İbnu Sîrîn, Hammâd, Ebû Hanîfe ve Ashâbı da vebr'i mekruh addetmiştir.

Ebû Hanîfe ve Ashabı kirpiyi mekruh addeder. Kirpi hakkında İmam Mâlik'e sorulunca "Bilmiyorum" der. *Ebû Sevr* ise bir mahzur görmedi. Aynı görüş Şâfiîden de hikaye edilmiştir. Buna İbnu Ömer'in de ruhsat verdiği rivayet edilmiştir. Ebû Dâvud haram olduğuna dair bir rivayet kaydetmiş ise de senedi zayıftır. Şayet hadis sabitse, kirpi haramdır.

❑ MUZDAR

3921 ١ – عن جابر بن سمرة رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ رَجُلاً نَزَلَ الحَرَّةَ وَمَعَهُ أَهْلُهُ وَوَلَدُهُ، فَقَالَ رَجُلٌ: إِنَّ نَاقَةً لِي ضَلَّتْ، فَإِنْ وَجَدْتَهَا فَأَمْسِكْهَا، فَوَجَدَهَا وَلَمْ يَجِدْ صَاحِبَهَا فَمَرِضَتْ، فَقَالَتِ امْرَأَتُـهُ: انْحَرْهَا فَأَبَى، فَنَفَقَتْ، فَقَالَتْ: اسْلُخْهَا حَـــتَّى نُقَدِّدَ لَحْمَهَا وَشَحْمَهَا وَنَأْكُلَهُ، فَقَالَ: حَتَّى أَسْأَلَ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَأَتَاهُ فَسَأَلَهُ، فَقَالَ: هَلْ عِنْدَكَ غِنًى يُغْنِيكَ؟ قَالَ: لاَ قَالَ: فَكُلُوهَا قَالَ: فَجَاءَ صَاحِبُهَا فَأَخْبَرَهُ الخَبَرَ، فَقَالَ: هَلاَّ كُنْتَ نَحَرْتَهَا؟ قَالَ: اسْتَحْيَيْتُ مِنْكَ]. أخرجه أبو داود.

1. (3921)- *Câbir İbnu Semüre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam beraberinde ailesi ve çocukları olduğu halde Harra'ya indi. Bir adam: "Bir devem kayboldu, onu bulacak olursan yakalayıver" dedi. Adam onu buldu ama sahibini bulamadı. Deve hastalandı. Adamın karısı: "Onu kes (de mundar ölmesin) dedi. Ama erkek kabul etmedi. Deve öldü. Kadın bu sefer: "Derisini soy da etini, yağını kadid yapalım (güneşte kurutalım) ve yiyelim" dedi.

Adam: "Hele, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir soralım (da söylediklerini sonra yapalım!)"dedi. Ona gelip sordu. *Aleyhissalâtu vesselâm:*

55– Dört ayaklı, kısa kuyruklu, çokca tüyü olan bir hayvan olarak tarif edilir.

"Seni ondan müstağnî kılacak bir zenginliğin var mı?"diye sordu. Adam: "Hayır! yok" dedi. Resûlullah da:

"Öyleyse onu yiyin" buyurdu. Ravi der ki: "Sonra devenin sâhibi geldi. Durum kendisine anlatıldı.

"Deveyi kesmedin mi?" dedi. Adam: "Senden utandım!" cevabında bulundu." [Ebû Dâvud, Et'ime 37, (3816).]

AÇIKLAMA:

1- *Harra:* Medine'nin çevresinde siyah taşlarla kaplı olan kısım.

2- Harra'ya inen âilenin muzdar olduğu belirtilmiştir. Resulullah, bu maddi sıkıntı içinde olan aileye kendiliğinden (tezkiyesiz = kesilmemiş) ölen hayvanı yemelerine izin vermiştir. Bazı âlimler: *"Muzdar kalan kimsenin meyteyi yiyebileceğine bu hadiste delil var"* demiştir.

3922 ٢ – وعن الفجيع العامري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ ﷺ: مَا يَحِلُّ لَنَا مِنَ المَيْتَةِ؟ قَالَ: مَا طَعَامُكُمْ؟ قُلْنَا: نَغْتَبِقُ وَنَصْطَبِحُ. قَالَ أَبُو نُعَيْمٍ مَوْلَى عُقْبَةَ: فَسَّرَهُ لِي عُقْبَةُ: قَدَحٌ غُدْوَةً، وَقَدَحٌ عَشِيَّةً قَالَ: ذَاكَ؛ وَأَبِي الجُوعِ، فَأَحَلَّ لَهُمُ المَيْتَةَ عَلَى هٰذِهِ الحَالِ]. أخرجه أبو داود.

2. (3922)- *el-Fucey' el-Âmirî* (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Ey Allah'ın Resûlü dedim, meyteden bize helal olan (miktar) nedir?"

"Yiyeceğiniz ne (miktarda)dır" diye sordu. Biz: "Akşam ve sabah yiyoruz" diye cevap verdik."

Ebû Nuaym Mevlâ Ukbe der ki: "Ukbe bana bu ifadeyi açıkladı: "Bir bardak sabahleyin, bir bardak da akşam vakti demektir." Dedi ki: "Durum bu, babamın hayatına yemin olsun bu yetmez!" Bunun üzerine *Aleyhissalâtu vesselâm* mezkur durumda meyteyi yemelerine ruhsat tanıdı." [Ebû Dâvud, Et'ime 37, (3817).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis de, meyte'nin yenmesine ruhsat tanıyacak fakirlik derecesini belirtiyor: Hattâbî der ki: "Sabahleyin bir kadeh, akşamleyin bir kadeh (süt), bedeni, yeterince beslemese, tam bir doyum sağlamasa da açlığı örter ve kişinin belini doğrultur. *Resulullah* bu miktar imkana rağmen meyteden alıp yemelerine ruhsat tanıdı. Böylece hadis, nefsin

gıda ihtiyacını meyteden olmasını mübah kılmaktadır. *İmam Mâlik* ve iki görüşünden birinde Şâfiî bunu iltizam etmiştir." Şevkânî der ki: "Şâfiî indinde râcih görüş, açlığı örtecek kadarla yetinmektir. Ebû Hanîfe ve iki kavlinden birinde Mâlik de bu görüştedir."

Âyet-i kerîme de meyteyi haram kılmış fakat muzdar kalma halini istisna etmiştir: **"Açlıktan darda kalan , günaha kaymaksızın yiyebilir"** (Maide 3). Ancak zaruret hali kalkınca meytenin yenmesi helal olmaz. Açlığın örtülmesi, zarureti ortadan kaldırır (daha fazla yemeyi helal kılmaz). Ancak bazı âlimler: "Muzdar kimse ızdırar halinde, ızdırarın olmadığı zamandaki mutadı ne ise o miktarda yiyebilir" demişlerdir.

İbnu Hacer der ki: "Âyetin ıtlakına göre, bu râcih görüştür. Ülemâ, ızdırâr deyip, meytenin yenmesini helal kılacak halin tavsifinde ihtilâf etmiştir."

★ Cumhur'a göre bu açlığın helak etme noktasına veya helaka götürecek hastalığa ulaşma noktasına gelmesidir.

★ Bazı Mâlikîlere göre, "Açlığın üç gün devam etmesidir."

❑ CİZYE VE SADAKA DEVESİ

3923 ١- عن أسلم قال: [قُلْتُ لِعُمَرَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ: إِنَّ فِي الظَّهْرِ نَاقَةً عَمْيَاءَ، فَقَالَ: ادْفَعْهَا إِلَى أَهْلِ بَيْتٍ يَنْتَفِعُونَ بِهَا قُلْتُ: وَهِيَ عَمْيَاءُ؟ قَالَ: يَقْطُرُونَهَا بِالإِبِلِ. فَقُلْتُ: وَكَيْفَ تَأْكُلُ مِنَ الأَرْضِ؟ فَــقَالَ: أَمِنْ نَعَمِ الْجِزْيَةِ أَمْ مِنْ نَعَمِ الصَّدَقَةِ؟ قُلْتُ بَلْ مِنْ نَعَمِ الْجِزْيَةِ، فَــقَالَ: أَرَدْتُمْ وَاللّٰهِ أَكْلَهَا، فَقُلْتُ: إِنَّ عَلَيْهَا وَسْمَ نَعَمِ الْجِزْيَةِ، فَأَمَرَ بِهَا عُمَرُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فَنُحِرَتْ، وَكَانَ عِنْدَهُ صِحَافٌ تِسْعٌ، فَلاَ تَكُونُ فَاكِهَةٌ، وَلاَ طَرِيفَةٌ إِلاَّ جَعَلَ مِنْهَا فِي الصِّحَافِ فَيَبْعَثُ بِهَا إِلَى أَزْوَاجِ النَّبِيِّ ﷺ، وَيَكُونُ الَّذِى يَبْعَثُ بِهِ إِلَى حَفْصَةَ ابْنَتِهِ مِنْ آخِرِ ذَلِكَ، فَإِنْ كَانَ فِيهِ نُقْصَانٌ كَانَ مِنْ حَظِّهَا، فَجَعَلَ فِي تِلْكَ الصِّحَافِ مِنْ لَحْمِ تِلْكَ الْجَزُورِ فَبَعَثَ بِهَا إِلَى أَزْوَاجِ النَّبِيِّ ﷺ، وَأَمَرَ بِمَا بَقِيَ مِنْ لَحْمِ تِلْكَ الْجَزُورِ، فَصَنَعَ فَدَعَا عَلَيْهِ الْمُهَاجِرِينَ وَالأَنْصَارَ]. أخرجه مالك.

1. (3923)- *Eslem Mevlâ Ömer İbnu'l-Hattâb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Ömer'e: "Binekler arasında kör bir deve var!" dedim. Bana: "Onu bir aileye ver, ondan istifade etsinler" dedi. Ben "O kör olduğu

halde (ondan istifade mi olur)?" dedim. "Onu deve sürüsüne katsınlar (otlamaya sürsünler)" dedi. Ben: "İyi ama arazide nasıl yayılacak?" dedim. "Bu hayvan cizye devesi mi sadaka devesi mi?" diye sordu. Ben, "cizye devesi!" deyince: "Vallahi siz bunu yemek istiyorsunuz" dedi. Ben de: "Üzerinde cizye devesi mührü var?" dedim. Bunun üzerine Ömer (radıyallahu anh) devenin kesilmesini emretti ve kesildi. Hz. Ömer'in yanında dokuz adet tabak vardı. Meyve, çerez her ne olsa ondan bu tabaklara koyup Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerine gönderirdi. Bu gönderdik-lerinin en sonuncusu, kızı Hafsa'ya gönderdiği olurdu. Eğer bunda eksiklik olursa, kendi hissesinden tamamlardı.

İşte bu devenin etinden de o tabaklara koydu ve Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerine gönderdi. Bu devenin etinden arta kalanın yemek yapılmasını emretti. Sonra Muhacir ve Ensar'ı ondan yemeye davet etti." [Muvatta, Zekât 44, (1, 279).]

AÇIKLAMA:

1- Rivayet, sadaka devesi ile cizye devesi arasında tefrikte bulunmaktadır. Çünkü sadaka devesinden sadece fakirler istifade edilebilir, cizye devesi olunca, ondan zengin-fakir herkes istifâde edebilir. Eslem, bu hususu belirtmek için cizye devesi olduğunu, üzerinde cizye mühürü bulunduğunu belirtir.

2- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh), Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatından sonra, kendi hilafeti sırasında, Ezvâc-ı Mutahharât'a ilgi ve saygısını hiç kesmemiş, onları memnun kılmayı hep birinci plana almıştır. Onlar arasında, kendi kızı olan Hafsa validemizi en son düşünmüştür. Zira vukûu muhtemel bazı aksamalar sebebiyle kızının kendisine darılmayacağını, öbürlerini babasının kendisine takdim etmesine gönül koymayıp râzı olacağını bildiği için böyle davranmıştır. Bu hal, Hz. Ömer'in, diğer ümmühâtü'l-mü'minîn'e: "Ömer kızını kayırıyor" diye bir hissin gelmesinden bilhassa kaçındığını da gösterir. Yeri gelmişken şu hususu belirtelim: Hz. Ömer, hilâfeti sırasında, ikramlarda sâdece Ezvâc-ı mütahharâta imtiyazlı davranmamış, Ashab'ın diğer ferdlerine de Resulullah'a olan yakınlıkları, Resulullah'ın sevgisine mazhariyetleri ölçüsünde farklı davranmıştır. Resulullah'ın sevgi ve takdirlerine mazhar olanlara fey'den daha çok pay ayırmıştır. Hz. Osman da böyle yapmıştır. *Hz. Ebû Bekr* ve *Hz. Ali* (radıyallahu anhümâ) ise, herkese eşit davranmıştır. *Hz. Ebû Bekr:* "Üstünlükleri sebebiyle sevabları âhirettedir, dünyada maişete olan ihtiyaçta hepsi eşittir" demiştir. Allah hepsinden razı olsun.

3- Bu rivayetten, *Hz. Ömer*'in Muhâcir ve Ensâr'ı zaman zaman ziyafetlerde bir araya getirdiğini, böylece onların gönüllerini hoş edip rızalarını kazandığını görmekteyiz. Âlimler, buna dayanarak: "İmam'ın çevresindeki ileri gelenleri yemekte bir araya getirmesi sünnettir" demiştir. Bu değerlendirme de gösterir ki, "beraber yeme"nin karın doyurmadan öte pek çok fonksiyonları, içtimâî ve siyâsî yönleri, ma'nâları vardır.

4- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'ın yanında cizye ve harâc malından meyveler, çerezler, turfanda değişik yiyecekler mevcuttur, o bunlardan ileri gelenlere ikram etmektedir, bu mallardan ikram zenginlere bile mübahtır.

❑ ET

3924 ١ – عن عمر رضي الله عنه قال: [إيَّاكُمْ واللَّحْمَ، فإنَّ لَهُ ضَرَاوَةً كَضَرَاوَةِ الْخَمْرِ، وَإنَّ اللهَ يبغضُ أهْلَ البيتِ اللَّحِمِيِّينَ]. أخرجه مالك.

« الضَّرَاوَةُ »: العادة.

1. (3924)- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Etten sakının. Çünkü onun hamr (içki) gibi tiryâkiliği var. Ayrıca Allah, eti çok yiyen aile halkına buğzeder." [Muvatta, Sıfatu'n-Nebiyy 36, (2, 935).]

3925 ٢ – وعن جابر رضي الله عنه قال: [أدْرَكَنِي عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، وَأنَا أجِيءُ مِنَ السُّوقِ وَمَعِي حَمَّالُ لَحْمٍ، فَـقَالَ: مَا هذَا؟ فَقُلْتُ: قَرِمْنَا إلى اللَّحْمِ فَاشْتَرَيْتُ بِدِرْهَمٍ لَحْماً. قَالَ: أوَكُلَّمَا اشْتَهَيْتَ شَيْئاً اشْتَرَيْتَهُ؟ حَسْبُ أحَدِكُمْ مِنَ السَّرَفِ أنْ يَأكُلَ كُلَّ مَا اشْتَهَى]. أخرجه مالك.

« قَرِمَ إلى الشَّيْءِ »: أشتهاه ومالت نفسه إليه.

2. (3925)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben, çarşıdan et almış hamala vermiş eve dönüyordum. Hz. Ömer (radıyallahu anh) yolda bana yetişip: "Bu da ne?"diye sordu.

"Canımız et çekmişti, gidip bir dirhemlik et satın aldım" dedim. Bunun üzerine: "Canın birşey çektikçe gidip ondan alıyor musun? Herkese, israf olarak canının her istediğini yemesi yeter!" diye çıkıştı."[Muvatta, Sıfatu'n-Nebiyy 36, (936).]

AÇIKLAMA:

Bu iki hadis, çok et yememeyi tavsiye etmektedir. Bu rivayetlerden hareketle "et yemek mekruhtur" diye bir hükme gidilmemiştir. Resulullah ve Ashâb'ın eti yedikleri bilinmektedir. Ancak her şeyin çoğu gibi etin de çoğu mahzurludur.

Hadisin Muvatta'daki aslında bazı ziyadeler var. Hadisin sonunda *Hz. Ömer:* "Şu âyet sizlere hitabetmiyor mu?" der ve hatırlatır: **"İnkar edenler, ateşe sunuldukları gün, onlara: "Dünyadaki hayatınızda sizin için güzel olan her şeyi harcadınız, onların zevkini sürdünüz, ama bugün, yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızın ve yoldan çıkmanızın karşılığında alçaltıcı bir azab göreceksiniz" denir."** (Ahkâf 20).

İKİNCİ FASIL

HAYVANÎ OLMAYAN MEKRUH YİYECEKLER

3926 ١ - عن جابر رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ، مَنْ أَكَلَ ثُوماً أَوْ بَصَلاً فَلْيَعْتَزِلْنَا أَوْ لِيَعْتَزِلْ مَسْجِدَنَا، وَلْيَقْعُدْ فِي بَيْتِهِ، وَإِنَّهُ أُتِيَ بِقِدْرٍ فِيهِ خَضِرَاتٌ مِنْ بُقُولٍ، فَوَجَدَ لَهَا رِيحاً فَسَأَلَ، فَأُخْبِرَ بِمَا فِيهَا مِنَ الْبُقُولِ، فَقَالَ: قَرِّبُوهَا إِلَى بَعْضِ أَصْحَابِهِ كَانَ مَعَهُ، فَلَمَّا رَآهُ كَرِهَ أَكْلَهَا. قَالَ: كُلْ فَإِنِّي أُنَاجِي مَنْ لاَ تُنَاجِي]. أخرجه الخمسة.

1. (3926)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim sarımsak veya soğan yerse bizden uzak dursun -veya mescidimizden uzak dursun- evinde otursun."*

Bazan *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'a içerisinde yeşil sebzeler bulunan tencere getirildi de onda koku bulur ve (ne olduğunu) sorardı. Kendisine sebze nevinden ne olduğu haber verilince, tencereyi, beraberindeki arkadaşlarından birini göstererek ona vermelerini söylerdi. Aleyhissalâtu vesselâm, onun yemekten çekindiğini görünce:

"Sen bana bakma, ye! Zira ben senin gibi değilim, senin konuşmadığın (meleklere) konuşuyorum" derdi." [Buhârî, Et'ime 49, Salât 160, İ'tisâm 24; Müslim, Mesâcid 73, (564); Ebû Dâvud, Et'ime 41, (3822); Tirmizî, Et'ime 13, (1807); Nesâî, Mesâcid 16 (2, 43).]

3927 ٢ - وعن علي رضي الله عنه قال: [نُهِينَا عَنْ أَكْلِ الثُّومِ إِلاَّ مَطْبُوخاً]. أخرجه أبو داود والترمذي.

2. (3927)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz, çiğ olarak sarımsak yemekten yasaklandık." [Ebû Dâvud, Et'ime 41, (3828); Tirmizî, Et'ime 14, (1809).]

3928 ٣ - وعن أبي زياد خيار بن سلمة قال: [سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا عَنِ الْبَصَلِ؟ فَقَالَتْ: إِنَّ آخِرَ طَعَامٍ أَكَلَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ كَانَ فِيهِ بَصَلٌ]. أخرجه أبو داود.

3. (3928)- *Ebû Ziyâd Hıyâr İbnu Seleme* anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallahu anhâ)'ya soğan hususunda sordum. Şu cevabı verdi. "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın en son yediği yemekte soğan vardı." [Ebû Dâvud, Et'ime 41, (3829).]

AÇIKLAMA:

1- Sarımsak veya soğan yeme meselesine hadislerde birçok kereler temas edilir. Bunların sıkca ele alınmış olması onların yenilmesinin mekruh olmasından ileri gelmez.

2- Bu iki sebze insanları rahatsız edecek pis bir koku neşrettikleri için çiğ halde yenilmesi hoş karşılanmamıştır. Bunlardan biri yenildiği takdirde, mescide gidilmeyip evde kalınması tavsiye edilmektedir (3926. hadis). Zira mescidler müslümanların toplandığı, rahmet meleklerinin indiği yerdir. Pis koku meselesinde melekler de nazar-ı dikkate alınmalıdır, çünkü -yine Resulullah'ın açıkladığı üzere- onlar insanların rahatsız olduğu her şeyden rahatsız olmaktadırlar.

3- Şu hususu da belirtelim: Bazı âlimler, bu yasağın Mescid-i Nebevî ile ilgili olduğunu, diğer mescidlerin bu yasağın dışında kaldığını söylemiştir. Ancak Cumhur, ittifakla bu yasağın bütün mescidlere şâmil olduğunu söyler ve delil olarak bazı hadislerde gelen: فلا يقربن مساجدنا *"Soğan -veya sarımsak- yiyen mescidlerimize yaklaşmasın"* ibaresini gösterirler. Burada ibâre herhangi bir mescidi kastetmiyor, bütün mescidlere âmm bir hüküm veriyor.

4- İlk hadiste, kokulu sebze bulunan tencerinin kime gönderildiği belli değildir. Bazı rivayetlerde bu sahabi'nin Ebû Eyyub el-Ensârî olduğu tasrih edilmiştir.

5- Yine birinci hadiste *"senin konuşmadığınla konuşurum"* derken kastettiği kimse meleklerdir. İbare: *"Senin gizlice konuşmadığınla ben gizlice konuşurum"* demektir, zira necve gizli konuşmak, fısıldaşmak, hususi konuşmak gibi ma'nâlara gelir.

6- İkinci rivayet, *Aliyyu'l-Kârî*'nin belirttiği üzere,sarımsak ve soğan yemekle ilgili olarak başka rivayetlerde mutlak gelen nehyi kayıtlamaktadır. Yani, yasak sarımsak ve soğanın çiğ olarak yenmesine râcidir, pişince yasak kalkmaktadır.

7- Üçüncü rivayetimiz (3928) Resulullah'ın da (pişmiş halde) soğan yediğini ifade etmektedir. *İbnu'l-Melek*, bazı âlimlerin bu hadisten hareketle: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ömrünün sonunda soğanı, mezkur nehyin tahrimî değil, tenzihî olduğunu göstermek için yemiştir" demiştir.

8- Âlimler, bu konuda şöyle bir neticeye varırlar: "Sarımsak ve soğanla ilgili hadislerin tamamından çıkan hükme göre, "Bunların çiğ olarak yenmesi, mescide gelecek veya herhangi bir cemaate katılacaklar için tenzîhen mekruhtur. Evinde kalacaklara çiğ de ola yemesi mekruh değildir.

9- Fukaha, hadiste zikri geçen sarımsak ve soğana, aynı şekilde fena koku neşreden turp gibi diğer sebzeleri de dahil etmiştir.

❑ YABANCILARIN YEMEĞİ

3929 ١- عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَحْلُبَنَّ أَحَدُكُمْ مَاشِيَةَ أَخِيهِ إلاَّ بِإذْنِهِ، أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ تُؤْتَى مَشْرُبَتُهُ فَتُكْسَرَ خِزَانَتُهُ فَيُنْتَقَلَ طَعَامُهُ، إنَّمَا تَخْزُنُ لَهُمْ ضُرُوعُ مَوَاشِيهِمْ أَطْعِمَتَهُمْ]. أخرجه الثلاثة، وأبو داود.

«المَشْرَبَةُ» بضم الراء وفتحها: الغرفة.

1. (3929)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kimse kardeşinin hayvanını, iznini almadan sağmasın. Sizden kim, odasına başkalarının girip hazinelerini kırmasından, yiyeceklerini saçıp dağıtmasından hoşlanır? Tıpkı bunun gibi, hayvanlarının memeleri de onlar için yiyeceklerinin hazineleri durumundadır. Öyleyse kimse izin almadan başkasının hayvanını sağmasın."* [Buhârî, Lukata 8; Müslim, Lukata 13, (1726); Muvatta, İsti'zân 17, (2, 971); Ebû Dâvud, Cihâd 95, (2623).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen *mâşiye*'yi burada sağmal hayvan olarak anlamak daha muvafık. Bu kelime ile çoğunlukla davar kastedilir ise de deve ve sığır da kastedilmiştir. Bu hadiste ise, bütün sağmal hayvanların kastedildiği açıktır.

2- *Meşrube:* İçme yeri ma'nâsını taşır, daha ziyade tenezzüh odasıdır. Her zaman uğranılmadığı için, orada yiyecek maddeleri ve diğer maddeler bir nevi kiler gibi muhafaza altına alınmış olur.

3- *İbnu Abdilberr* der ki: "Bu hadis müslümanın, bir diğer müslümanın izni olmadan herhangi bir şeyini almayı yasaklamaktadır. Burada be-tahsis süt'ün zikredilmesi, süt hususunda insanların gevşek davranmaları sebebiyledir. Böylece sütten daha evlâ olan mala karşı onunla uyarıda bulunmuştur. Cumhur bu hükmü esas almıştır. Ancak bu meselede hususî izinle umumî izin arasında fark görmemişlerdir. Seleften birçoğu hayvan sahibinin gönül rızasıyla vereceğinin bilinmesi durumu-

nu istisna kılmış, bu durumda hususî veya umumî bir izninin olması şart koşulmaz" demiştir.

Seleften bir çoğu da: "Gönül rızasının varlığının bilinmesi ile bilinmemesi arasında fark görmeden yeyip içmenin mutlak olarak cevâzına hükmetmiştir." Bunlar, mezkur görüşlerine Tirmizî ve Ebû Dâvud'da gelen bir rivayeti delil kılarlar. Bu (rivayet müteakiben 3930 numarada kaydedilecektir. Görüleceği üzere, o esnada açlığını giderecek miktarda sağmaya izin vermekte, beraberinde götürmeyi tecviz etmemektedir. Ancak şimdiden belirtelim ki bu muhtevaya katılmayan âlimler şöyle itiraz ederler: "Bu meselede nehiy hadisi daha sahihtir ve kendisiyle amel hususunda evlâdır. Ayrıca, mukabil görüş, müslümanın malını, izni olmadan tasarruf etmeyi haram kılan temel kaideye de muarız düşmektedir, öyleyse buna iltifat edilemez."

Fakat, bu iki hadisi te'lif edip aralarındaki zıtlığı çeşitli şekillerde kaldıranlar da var. Şöyle ki:

★ Bazıları: *"İzin, mal sahibinin gönül rızasının bilinmesine, nehiy ise rızanın bilinmemesine hamledilir"* demiştir.

★ Bazıları: "İzin yolculara hastır, yolcu olmayanlara değil, veya muzdar olana veya çaresiz şekilde aç kalmış olana mahsustur" demiştir.

★ Bazıları, iznin *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın devriyle ilgili olduğunu, nehiy hadisinin de, *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan sonra çıkacak olan cimriliğe ve yardımlaşmanın terki gibi durumlara işaret ettiğini söylemiştir.

★ Bazıları: "Nehiy hadisi, mal sahibinin, yolcudan daha muhtaç olma durumuyla ilgilidir" demiştir. Bunu te'yid eden bir rivayet Ebû Hüreyre'den gelmektedir. "Biz bir seferde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraberdik. Sağmal bir deve gördük. (Sütünden istifade etmek üzere) ona doğru atıldık. *Aleyhissalâtu vesselâm* bize ma'ni oldu ve: *"Bu deve müslüman bir aileye aittir ve bu onların yegane geçimlikleridir. Siz azık bohçalarınıza gidip onu boş bulmaktan memnun olur musunuz?"* dedi. Biz: "Hayır!" deyince: "Sizin bu yapacağınız iş de öbüründen farksızdır" buyurdular."

★ Bazıları: *"İzin, mal sahibinin muhtaç olmadığı duruma; nehiy hadisi de mal sahibinin zenginlik aradığı duruma hamledilir"* demiştir.

★ Bazıları izni, devenin, musarrât (yani memesi yavruya karşı bağlanmış)[56] olmasına; nehyi de, memesi bağlanmamış deveye hamletmiştir. Ancak, *Ahmed İbnu Hanbel*'in Müsned'inde gelen bir hadiste şu ibareye de yer verilmiştir. "...Mutlaka yapmak zorunda iseniz, için, fakat bera-

56– Musarrât: Sağmal hayvanların, yavrularıyla beraber otlamaları halinde, yavrunun anneyi emmesi istenmezse, memeye bir kılıf geçirilir, buna musarrât denmektedir.

ber götürmeyin." Bu rivayet iznin sadece memesi bağlı olmayan develere ait olmayıp, âmm olduğunu, sütü bekletilen ve bekletilmeyen hepsine şâmil bulunduğunu gösterir.

İbnu'l-Arabî, âdete hamledilmesini tercih eder ve der ki: "Hicaz, Şam vs. beldelerle halkın âdeti, bu meselede, bizim beldenin hilafına, müsamaha idi." İbnu'l-Arabî devamla der ki: "Bazıları, bir daha dönmeyeceği, hiç uğramayacağı bir yolda bile olsa, yolcuya ondan almak caiz olur." Bu hadiste, ruhsatın sadece muhtaçlara hasredilmesine bir işaret vardır. *Ebu Dâvud*, Sünen'de, bunun gazvede olan yolculara mahsus bir ruhsat olduğuna işaret eder. Diğer ülemâ, iznin sadece ehl-i zimmenin malına; nehyin de müslümanların malına mahsus olduğunu söylemiştir. Bu husus, Sahâbe'nin sulh akdi sırasında ehl-i zimmeye müslamanları ağırlama şartını koymuş olması durumuyla delillendirilmiştir. Bu, Hz. Ömer'in bir tatbikatıdır. *İbnu Vehb, İmam Mâlik*'in "Yolcu, zımmîye misafir olur. Ancak, izni olmadan hiçbir şey almaz" dediğini kaydeder.

İmam Mâlik'e: "Peki onlara vazife kılınan ağırlama ne oldu?" denilmiş, o da: "O zaman, bu ağırlama vazifesi sebebiyle (devlete karşı vergi borçları) hafifletiliyordu, ama şimdi böyle bir şey yok" cevabını verdi.

Bazı âlimler izn'in neshedildiği görüşüne meyletmiştir. Bu husustaki rivayetleri, bu âlimler, zekâtın vacib olmazdan önceki zamana hamlederler. Derler ki: "Ağırlama işi, o zaman (ehl-i zimme'ye) vâcib idi, sonra bu, zekat farzedilince neshedildi." Burada zekâtı "vergi" ma'nâsında anlamamız gerekir.

Nevevî der ki: "Ülema bir bahçeye veya ekine veya dağda otlayan sürüye uğrayan şahıs hakkında ihtilaf eder."

★ Cumhur der ki: "Böyle bir şahsa ondan bir şey olmaz. Zaruret varsa alır, fakat Şâfiî ve cumhura göre mal sahibine borçlanır. Seleften bazısı ise; "Bu alma mukabili, mal sahibine herhangi bir ödeme yapmaz" demiştir.

Ahmed İbnu Hanbel'den gelen iki rivayetten esahhına göre: "Bahçenin etrafında duvar yoksa, buraya uğrayana taze meyvelerden yemesi caiz olur, hatta buna muhtaç olmasa bile." Diğer rivayette: "Adam muhtaçsa her iki halde de adama zemân (tazminât) gerekmez" denmiştir.

4- Hadisten, bir kısım meselelerin anlaşılmasını kolaylaştırmak için darb-ı mesel yapmanın hafî (kapalı) olanı açıkla temsil etmenin caiz olduğu anlaşılmaktadır.

5- Hadiste hükmü illetiyle zikretmek, illeti de zikrettikten sonra, te'kîden ve takrîren hükmü tekrar etmek örneği vardır.

Hadisten, kıyasın sıhhati için fer'in asl'a her hususta müsâvatı şart

olmadığı hükmü de çıkar. Bilakis, bazan asıl'da bir meziyet bulunur ki, düşmesi -her ikisinin, sıfatın aslında müşterek olmaları halinde- fer'e zarar vermez. Zira hayvanın memesi, korumada hazine ile aynı ayarda değildir, tıpkı memenin yavrusundan korunması için bağlanması, kilitlemeye müsâvi olmadığı gibi. Buna rağmen, *Şâri Aleyhissalâtu vesselâm* bağlanmış hayvan memesini hükümde, kilitlenmiş hazineye dahil etti ve her ikisinden de sahibinin izni olmadan bir şey almayı haram ilân etti.

6- Hadiste, yiyeceği ona ihtiyaç duyulma anına kadar depolamanın mübah olduğu görülmektedir. Halbuki aşırılığa kaçan zühd ehli (kendi hevalarından hareketle) yiyecek depolanmasını yasak addetmişlerdir.

7- Hadiste süte "yiyecek" tesmiye edilmiştir. Böylece, bir kimse, süt sağmayı niyet ederek "yiyecek almayacağım" diye yemin etse hânis (yeminine uymamış) olur.

3930 ٢ــ وعن سمرة بن جندب رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ إذا أَتَى أَحَدُكُمْ عَلَى مَاشِيَةٍ، فَإِنْ كَانَ فِيهَا صَاحِبُهَا فَلْيَسْتَأْذِنْهُ، فَإِنْ أَذِنَ لَهُ فَلْيَحْلُبْ وَلْيَشْرَبْ، وَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِيهَا فَلْيُصَوِّتْ ثَلَاثاً، فَإِنْ أَجَابَهُ فَلْيَسْتَأْذِنْهُ وَإِلاَّ فَلْيَحْلُبْ وَلْيَشْرَبْ]. أخرجه أبو داود والترمذي وصححه.

2. (3930)- *Semüre İbnu Cündüb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz bir sürüye uğradığınızda, sahibi başında ise izin alsın, izin verirse süt sağıp içsin, sahibi orada yoksa, üç sefer seslensin, cevap verirse izin istesin, cevap vermezse sağsın ve içsin."* [Ebû Dâvud, Cihâd 93, (2619); Tirmizî, Büyû 60, (1296).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, ihtiyaç içerisinde olarak sağmal hayvana uğrayan kimseye oldukça gerçekçi bir yol tavsiye etmektedir: Hayvanın sahibi orada ise onun rızasını alarak istifade etmek, görünmüyorsa seslenip çağırmak. Ola ki, bir kuytuda istirahat etmektedir, sesini duyunca çıkıp gelecektir. Hayvan sahibi ortalıkta yoksa, yine de ihtiyacını gidermek.

Hadis tek başına alındığında, ondan çıkan ma'nâ bu. Ancak, önceki hadiste de görüldüğü üzere, aynı meseleye temas eden başka rivayetler de var. *Hattâbî,* bu ruhsatın muzdar kalıp ihtiyacını giderecek bir şey bulamayan ve helak olmaktan korkan kişi hakkında olduğunu belirtir. Mala tecavüzü en büyük cürümlerden (hudûd) ilan edip, el kesmek gibi çok ağır bir müeyyide koyan İslâm'ı böyle bir ruhsat vermeye sevkeden ikinci bir prensip daha var: Hayatın korunması. Hayatın korunması prensibi muz-

dar kalanlara pek çok haramı mübah kılar. Zaruretlerin haramları helal kılması, dinimizin küllî kaidelerinden biri olarak Mecelle'de yer almıştır.

2- Şunu da belirtelim; Bazı muhaddisler, bu hadise dayanarak, muzdar kişi'nin, hayvandan sağdığı bu süt için: "Bu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ona bir temlikidir içtiği sütün kıymetini mal sahibine vermesi gerekmez" demiştir. Ancak fakihler ekseriyetle: "Onun kıymetini vermesi gerekir, ödemeye muktedir olunca ödemesi gerekir, zira Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: لاَ يَحِلُّ مَالُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ الاَّ بِطَيِّبَةِ نَفْسٍ مِنْهُ *"Müslüman kimsenin malı, onun rızası olmadan kimseye helal olmaz"* buyurmuştur" demişlerdir.

3931 ٣- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَنْ دَخَلَ حَائِطاً فَلْيَأْكُلْ، وَلاَ يَتَّخِذْ خُبْنَةً]. أخرجه الترمذي.

«الْخُبْنَةُ»: ما يأخذه الإنسان في طرف ثوبه وأسفل إزاره.

3. (3931)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir bahçeye girerse (meyvesinden) yesin. Ancak beraberinde götürmesin."* [Tirmizî, Büyû 54, (1287).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis de muhteva itibariyle önceki hadise benzemektedir. Dolayısiyle bunun hakkında da önceki söylenenler aynen muteberdir. Bazı ihtilaflı görüşler mevcut ise de Cumhur, sadece muzdar olanın borçlanmak kaydıyla sahibinin gıyabında malından alabileceğini söylemiştir.

Bu mal, sadedinde olduğumuz hadiste olduğu üzere meyve olabilir, veya ekin olabilir, ihtiyaç haline göre bir başka şey de olabilir. Belirtilen hüküm hepsi için câridir.

Osmanlı askerlerinin fetihler sırasında gayr-ı müslimlerin bağlarından topladıkları meyvelere mukabil, ağaçlara para bağlamaları, bu kaide gereğince olmalıdır.

3932 ٤- وعن رافع بن عمرو رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنْتُ أَرْمِي نَخْلَ الأَنْصَارِ فَأَخَذُونِي وَذَهَبُوا بِي إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فقَالَ يَا رَافِعُ: لِمَ تَرْمِي نَخْلَهُمْ؟ قُلْتُ: الْجُوعُ يَا رَسُولَ اللهِ، فقَالَ: لاَ تَرْمِ وَكُلْ مَا وَقَعَ، أَشْبَعَكَ اللهُ وَأَرْوَاكَ]. أخرجه أبو داود والترمذي وصححه.

4. (3932)- *Râfi İbnu Amr* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ben [küçükken] Ensâr'ın hurmalarını taşlıyordum. Beni yakalayıp Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a götürdüler.

"Ey Râfi' niye başkasının hurmalarını taşlıyorsun?" dedi.

"Açlık sebebiyle ey Allah'ın Resûlü! dedim.

"Taşlama, kendiliğinden [dibine] düşeni ye!" [deyip] başımı okşadı ve:

"Allah seni (hurmaya) doyursun ve suya kandırsın!" buyurdu." [Tirmizî, Büyû 54, (1288); Ebû Dâvud, Cihâd 94, (2622); İbnu Mâce, Ticârât 67, (2299).]

3933 ٥- وعن عباد بن شرحبيل قال: [أَصَابَتْنِي سَنَةٌ فَدَخَلْتُ حَائِطاً مِنْ حِيطَانِ المَدِينَةِ فَفَرَكْتُ سُنْبُلاً فَأَكَلْتُ وَحَمَلْتُ فِي ثَوْبِي: فَجَاءَ صَاحِبُهُ فَضَرَبَنِي وَأَخَذَ ثَوْبِي، وَأَتَى بِي إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَذَكَرَ ذٰلِكَ لَهُ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا عَلَّمْتَ إِذَا كَانَ جَاهِلاً، وَلاَ أَطْعَمْتَ إِذَا كَانَ جَائِعاً، فَأَمَرَهُ فَرَدَّ عَلَى ثَوْبِي وَأَعْطَانِي وَسْقاً، أَوْ نِصْفَ وَسْقٍ مِنْ طَعَامٍ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

«الوَسْق»: ستون صاعاً، والصاع أربعة أمداد، والمد رطل وثلث، أو رطلان على اختلاف المذهبين.

5. (3933)- *Abbâd İbnu Şurahbîl* anlatıyor: "Kıtlığa uğradım. Bunun üzerine Medine bahçelerinden birine girdim. Başak ovup hem yedim hem de torbama aldım. Derken sâhibi gelip beni yakaladı, dövdü, torbamı elimden aldı ve beni Resulullah'a getirdi. Durumu ona anlattı. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mal sahibine: *"Cahilken öğretmedin, açken de doyurmadın!"* dedi. Sonra emri üzerine, torbamı saldı. (Sonra Resulullah) bana bir veya yarım sa' miktarında yiyecek verdi." [Ebû Dâvud, Cihâd 93, (2620, 2621); Nesâî, Kudât 20, (8, 240); İbnu Mâce, Ticârât 67, (2298).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî der ki: "Bu hadis, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın meyveyi taşıma hususunda, çocuğu cehaleti sebebiyle mazur addettiğini, bahçe sahibini de acıktığı zaman doyurmadığı için levmettiğini gösterir.

Hadisin *Nesâî*'deki vechinde, ifadeler biraz daha farklı. Mesela sadedinde olduğumuz vechinde elbise (sevb) kelimesine mukabil, Nesâî'de kisâ kelimesi geçer, tercümede bu vechi korumayı tercih ettik, daha vâzıh olduğu için. Ayrıca oradaki vechinde Abbâd, Resulullah'a, muamelesi sebebiyle sahibinden şikayetcidir, yardımını talebetmektedir. Resulullah bu şikâyet üzerine mal sahibini huzuruna celbetmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÂB

HARAM YİYECEKLER

3934 ١ - عن أبى ثعلبة الخشنى رَضِيَ اللهُ عَنْه: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ نَهَى عَنْ أَكْلِ ذِى نَابٍ مِنَ السِّبَاعِ]. أخرجه الستة.

زاد مسلم وأبو داود والنسائى في رواية عن ابن عباس: «وَكُلِّ ذِى مِخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ».

1. (3934)- *Ebû Sa'lebe el-Huşenî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vahşî hayvanlardan kesici diş (köpek dişi) taşıyanların hepsini yasakladı."

Müslim, Ebû Dâvud ve Nesâî, İbnu Abbâs'tan gelen bir rivayette şu ziyadeyi kaydederler: *"Her bir pençe sahibi kuşu da..."* [Buhârî, Zebâih, 29; Müslim, Sayd 12-16 (1932, 1933); Tirmizî, Et'ime 1, (1477, 1478, 1479); Ebû Dâvud, Et'ime 33, (3802, 3803, 3805); İbnu Mâce, Sayd 13, (3232, 3234); Nesâî, Sayd 30, 31, (7, 202, 204).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, *Aleyhissalâtu vesselâm* vahşî hayvanlar ve vahşî kuşlardan eti yenmeyecekler hakkında bir ölçü vermektedir.

Hayvanlarda, insanlardaki köpek dişi dediğimiz, parçalamaya mahsus kesici dişi olanlar ki bu dişe nâb denir. Aslan, kurt, kaplan, fil, maymun gibi hayvanlar bu gruba girer. Bu dişle kuvvet kazanırlar ve avlanırlar.

Kuşlardan pençeli olanlar. *Mihleb,* diğer hayvanlardaki tırnağa tekabül eder, dilimizde pençe deriz. Bu tırnağa nazaran çok daha güçlü, çok daha sert ve keskindir. *Mihleb* (pençe), vahşi hayvanlardaki nâb denen köpek dişine tekabül eder. Kartal, akbaba, şâhin, doğan gibi kuşlar bu gruba girerler. Tirmizî'de kaydedilen bir Câbir (radıyallahu anh) hadisi şöyle der: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ehlî eşeklerin, katırların, vahşi hayvanlardan parçalayıcı dişi olanların, kuşlardan da pençesi olanların etlerini haram kıldı."

Fukaha, hadisle amel hususunda ihtilaf etmiştir. Yenmesi haram olan, parçalayıcı dişi olan vahşiler hangileridir?

Ebû Hanîfe'ye göre, etle beslenen bütün hayvanlar vahşidir, fil, keler, araptavşanı (tarla faresi), kedi... de buna dahildir.

Şâfiî Hazretlerine göre, insana saldıran hayvan vahşidir: aslan, kaplan, kurt gibi... Sırtlan ve tilki ise insana saldırmadıkları için etleri helaldir.

3935 ٢ – وعن أبي عباس رضيَ اللهُ عَنْهما قال: [كَانَ أهْلُ الْجَاهليَّةِ يأكُلُونَ أشْياءَ، وَيتركُونَ أشْياءَ تَقَذُّراً، فَبعَثَ اللهُ تعالى نَبيَّهُ ﷺ، وَأنْزلَ كِتابَه، وأَحلَّ حَلالَهُ، وَحرَّمَ حَرامَه، فَما أحلَّ فَهُوَ حَلالٌ، وَما حرَّمَ فَهُو حَرامٌ، وَما سَكَتَ عَنهُ فَهُوَ عَفوٌ، وَتَلاَ قَوْلَهُ تَعالى: قُلْ لاَ أجِدُ فِيمَا أُوحِيَ إلَيَّ مُحَرَّماً عَلى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إلاَّ أنْ يَكُونَ مَيتَةً الآية]. أخرجه أبو داود.

2. (3935)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Cahiliye halkı, bir çok şeyi (helal addedip) yiyor, birçoğunu da pis addederek yemiyordu. Allah Teâlâ hazretleri Resûlünü gönderdi, kitabını indirdi, helalini helal, haramını da haram kıldı. Helal kıldığı helaldir, haram kıldığı da haramdır, sükut buyurduğu da aff(edilmiş)tir."

İbnu Abbâs, sonra şu âyet-i kerimeyi okudu: **"(Ey Muhammed!) De ki: "Bana vahyolunanda, leş, akıtılmış kan, domuz eti, -ki pistir- ve günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilen hayvandan başkasını yemenin haram olduğuna dair bir emir bulamıyorum. Fakat darda kalan, -başkasının payına el uzatmamak ve zaruret miktarını aşmamak üzere- bunlardan da yiyebilir. Doğrusu Rabbin bağışlar ve merhamet eder"** (En'âm 145). [Ebû Dâvud, Et'ime 31, (3800).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, câhiliye Araplarının herhangi ilâhî bir temele dayanmaksızın heva ve şehvetlerine tabi olarak, bazı şeyleri leziz addedip yediklerini, bazı şeyleri de pis addedip yemediklerini ifade eder. İslâmiyet ise, tamamen ilâhî irşadla bir kısım yiyecekleri helâl, bir kısmını da haram ilan etmiş, bazıları hakkında da hüküm beyan etmemiştir. Bunlar müeyyide dışıdır.

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), bu hususu belirttikten sonra, Kur'an-ı Kerim'de haram yiyecekleri beyan eden bir âyeti okuyor. Şârih-

ler, bu okuyuşta cahiliye davranışını redd yattığını belirtir. Yani onların yedikleri şeylerde de, yemedikleri şeylerde de hevayı esâs aldıkları için yanıldıklarını göstermek, İslam'ın getirdiği helal-haram ölçülerinin esas alınması gerektiğini belirtmek maksadıyla âyet-i kerimeyi okumuş olmaktadır. Nitekim araplar bahîre, sâibe vesîle, hâm vs. adı altında değişik vasıftaki develeri haram addedip yemezlerdi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu inançların Kur'an'da olmadığnı insanlara duyurmakla emrolundu. Âyet ise haram olanları birer birer saymıştır. Âyet, bu sayılanlar dışında kalanların haram olmadığını ifade etmekte ve "Siz Allah'ın haram etmediği şeyi neye dayanarak haram kılıyorsunuz?" ma'nâsında muâheze yoluyla onları reddetmektedir.

Ancak âyet hususunda ülemâ üç ayrı görüş ileri sürerek ihtilaf etmiştir.

1) Âyet sünnetle mensuhtur. Zira, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* ehlî eşek etini, pençeli vahşi kuşların etini, kesici dişi olan vahşilerin etini haram kılmıştır.

2) Bu âyet muhkemdir, âyette zikredilenler dışında haram yoktur. Hz. Âişe böyle söylemiştir.

3) *Zührî* ve iki kavlinin birinde Mâlik: "Âyet muhkemdir ancak buna sünnette gelen haramlar da ilâve edilmelidir" demiştir. Bazı teferruat daha önce geçti.

3936 ٣- وعن قبيصة بن هلب الطائى عن أبيه قال: [سَأَلَ النّبىّ ﷺ، فَقَالَ: إنَّ مِنَ الطَّعَامِ طَعَاماً أتحرَّجُ مِنْهُ، فَقَالَ: لاَ يَتَخَلَّجَنَّ في صَدْرِكَ شَىْءٌ ضَارَعْتَ فِيهِ النَّصْرَانِيَّةَ]. أخرجه أبو داود والترمذي. «التَّحَرُّجُ»: التأثم.

وقوله «لاَ يَتَخَلَّجَنَّ»: يروى بالمعجمة وغير المعجمة، ومعناهما متقارب، ومعناه: لا يدخل في قلبك منه ريبة، أو لا يتحرك فيه شئ من الشك، والاختلاج الحركة.

وقوله: «ضَارَعْتَ»: أى شابهت وماثلت.

3. (3936)- Kabîsa İbnu Hülb babası (radıyallahu anh)'tan anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir adamın şöyle sorduğunu işittim: "Bazı yiyecekler var, onları yemekte zorluk çekiyor, (günah mıdır diye korkuyorum)?"

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) da cevaben: *"İçinde hiç bir şey sıkıntı olmasın, aksi halde hristiyanlara benzersin."* [Ebu Dâvud, Et'ime 24, (3784); Tirmizî, Siyer 16, (1565).]

AÇIKLAMA:

Hadis, Ashab'tan birinin, dînen helal olan bazı yemekler hususunda "Acaba yersem günaha mı girerim?" diye tereddüd içinde kaldığını, durumu *Resulullah*'a arzettiğini *Aleyhissalâtu vesselâm* da, bu tereddüdün yersizliğini belirttiğini göstermektedir. *Hattâbî,* hadisi: "Sakın içine şüphe düşmesin" şeklinde anlar. Hadisin devamı: "(Şayet şekke düşecek olursan) bu halinle ruhbanlara benzersin. Senin şekke düşmen için bir sebep yok. Zira sen kolaylık, genişlik üzerine müesses Hanîflik üzeresin. Böylesi sebepsiz şüphelere yer vererek kendini zorluğa, sıkıntıya attın mı hıristiyanların ruhbanlarına benzersin" demiş olmaktadır.

3937 ٤– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: كُلُّ ذِى نَابٍ مِنَ السِّبَاعِ فَأَكْلُهُ حَرَامٌ]. أخرجه مسلم ومالك وأبو داود والنسائي.

4. (3937)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Vahşilerden, kesici dişi olan her bir hayvanın yenmesi haramdır."* [Müslim, Sayd 15, (1933); Muvatta, Sayd 14, (2, 496); Tirmizî, Sayd 3, (1479); Nesâî, Sayd 28, (7, 200).]

3938 ٥– ولأبي داود في أخرى: [نَهَىٰ عَنْ أَكْلِ كُلِّ ذِى نَابٍ مِنَ السِّبَاعِ، وَكُلِّ ذِى مِخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ].

5. (3938)- Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde şöyle gelmiştir: "..vahşilerden kesici dişi olan her bir hayvanın, ve pençesi olan her bir kuşun yenmesini yasakladı." [Ebû Dâvud, Et'ime 33, (3802); Buhârî, Sayd 29, Tıbb 57; Müslim, Sayd 12, (1932); Muvatta, Sayd 13, (2, 496); Nesâî, Sayd 28, (7, 201).]

AÇIKLAMA:

3934 numaralı hadiste geçti.

3939 ٦– وعن خالد بن الوليد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [نَهَىٰ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ أَكْلِ لُحُومِ الْخَيْلِ وَالْبِغَالِ وَالْحَمِيرِ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

6. (3939)- *Halid İbnu'l-Velid* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, at, katır ve eşek etini yemeyi yasakladı."

3940 ٧– ولأبي داود في أخرى: [غَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ يَوْمَ خَيْبَرَ، فَأَتَتِ الْيَهُودُ

إلى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَشَكَوا أنَّ النَّاسَ قَدْ أسْرَعُوا إلى حَظَائِرِهِمْ، فقال ﷺ: لاَ تَحِلُّ أمْوَالُ المُعَاهِدِينَ إلاَّ بِحَقِّهَا، وَحَرَامٌ عَلَيْكُمْ حُمُرُ الأهْلِيَّةِ وَخَيْلُهَا وَبِغَالُهَا، وَكُلُّ ذِى نَابٍ مِنَ السِّبَاعِ، وَكُلُّ ذِى مِخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ]. المراد بالمعاهدين هنا: أهل الذمة.

7. (3940)- Ebû Dâvud'un bir diğer rivayetinde şöyle denir: "Hayber fethi sırasında gazvede, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte ben de vardım. Bir grup yahûdi, Aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek, askerlerin ahırlarına hücum ederek (mallarını yağmalamalarından) şikayet ettiler. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bunun üzerine (müslümanlara yönelerek): *"(Olamaz!) anlaşma yapılan kimselerin malı onların izni olmadan helâl değildir. Ayrıca size ehlî eşekler, onların atları, katırları, vahşi hayvanlardan herbir kesici dişi olan, kuşlardan da herbir pençeleri olan haramdır!"* buyurdular." [Ebû Dâvud, Et'ime 26, (3790); 33, (3806); Nesâî, Sayd 30, (7, 202).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, at etini de haramlar arasında zikretmekle, daha önce geçen sahih hadislere muhalefet eder. At etinin durumu hakkında yeterli bilgi daha önce geçti (3915, 3916. hadisler)

DÖRDÜNCÜ BÂB

RESULULLAH VE ASHABININ YEDİGİ YEMEKLER VE ONLARIN MEDHİ

3941 ١ - عن جابر رضى الله عنه: [أنَّ رَسُولَ الله ﷺ سأل أهْلَهُ الأُدْمَ، فقالُوا: ما عِنْدَنا إلاَّ الخَلُّ فَدَعَا بِهِ، فَجعل يأكُلُ ويقُولُ نِعْمَ الإدامُ الخَلُّ، نِعْمَ الإدامُ الخَلُّ. نِعْمَ الإدامُ الخَلُّ]. أخرجه الخمسة إلا البخارى.

1. (3941)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ailesine katık sormuştu. "Yanımızda sirkeden başka bir şey yok!" dediler. Aleyhissalâtu vesselâm onu istedi ve gelince yemeye başladı. Hem yiyor, hem de: *"Sirke ne iyi katık! Sirke ne iyi katık! Sirke ne iyi katık!"* diyordu." [Müslim, Eşribe 166, (2052); Ebû Dâvud, Et'ime 40, (3820, 3821); Tirmizî, Et'ime 35, (1843); Nesâî, Eymân 21, (7, 14).]

AÇIKLAMA:

Hadiste *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* katık olarak sirkeye kanaat etme örneği vermektedir. Hatta Hattâbî burada sirke için ifade edilen övgünün iktisadlı davranışa övgü olduğunu, hadiste, nefsi lezzetli yemekten men etme ma'nâsı bulunduğunu ve hadisin sanki: "Sirkeyi ve onun gibi te'mini kolay ve külfetsiz olan diğer şeyleri katık yapın, şehevâta tabi olmayın, çünkü bu, dini ifsad eder, sıhhati de bozar" dediğini de belirtir. Ancak, Nevevî, Hattâbî'ye katılmaz ve burada Resulullah'ın bizzat sirkeyi övdüğünü söyler, ilaveten der ki: "Yiyecekte iktisad ve şehevâtın terki meselesi zaten başka kaidelerden malumdur."

3942 ٢ - وعن عمر وأبى أسيد رضى الله عنهما قالا: [قَالَ رَسُولُ الله ﷺ: كُلُوا الزَّيْتَ وادَّهِنُوا بِهِ، فإنَّهُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ]. أخرجه الترمذي.

2. (3942)- *Hz. Ömer* ve *Ebû Üseyd* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Zeytinyağını yeyin ve onunla yağlanın. Zira, o mübarek bir ağaçtandır." [Tirmizî, Et'ime 43, (1852, 1853).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadislerinde, katık olarak, ekmekle birlikte zeytinyağının yenmesini tavsiye buyurmaktadır. Ayrıca zeytinyağının başa sürülmesini de tavsiye buyurmaktadır.Hadis, emir sigasıyla gelmiş olmakla birlikte, tavsiye olarak ifade ediyoruz. Zira ülemâ bunu, gücü yetenlere ve mizacına uyanlara "ibahe" ve nedb" olarak tevil eder, aksi takdirde vecibe olması gerekirdi. Zeynu'l-Irâkî der ki: "Yağlanmaktan murad, onunla saçı yağlamaktır." Bir rivayette "saçı yağlamak" diye kayıtlanmıştır. Arapların âdeti, saçlarını yağlamaktı. Bunu, saçlar dağılmasın diye yaparlardı. Bunun emredilmesini, saçın çoğalması veya azalmasına hamletmemeli, sadece dağılmaması ile yorumlamalıdır."

İbnu'l-Kayyim, yağın sıcak memleketlerde bedene faydalı olduğu halde, soğuk memleketlerde zararlı olduğunu, buralarda başa fazla yağ sürmenin göz için muhâtaralı (riskli) olduğunu söyler.

2- Zeytinyağının mübarek olması, faidelerinin çokluğundandır. Fevkalâde bir beslenme kaynağı olmaktan öte, insanlığı aydınlatma işinde tarihin en eski devirlerinden beri hizmet etmiş, kandillerin yakıtı olmuş, Allah'ın müstesna bir nimetidir. Elde edilmesindeki kolaylık ve ucuzluk onu geçmiş devirlerde bu sahalarda rakipsiz kılmıştır. Ancak, yetiştiği beldenin mübarek kılınmış mukaddes bir yer olması sebebiyle de *"mübarek"* diye tavsif edildiği söylenmiştir. Ağacın mübarek olması, ondan elde edilen yağın da mübarek olmasını gerektirir.

Zeytinyağı üzerine el-Câmi'us-Sağîr'de iki hadis daha kaydedilir: كُلُوا الزَّيْتَ وَادَّهِنُوا بِهِ فَإِنَّهُ طَيِّبٌ مُبَارَكَةٌ *"Zeytinyağını yiyin ve onunla yağlanın, çünkü hoştur, mübarektir.* كُلُوا الزَّيْتَ وَادَّهِنُوا بِهِ فَإِنَّ فِيهِ شِفَاءً مِنْ سَبْعِينَ دَاءً مِنْهَا الْجُذَامُ *"Zeytinyağını yiyin ve onunla yağlanın, zira onda yetmiş derde şifa var. Bunlardan biri de cüzzâmdır."*

3943 ٣- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ خَيَّاطاً دَعَا رَسُولَ اللهِ ﷺ لِطَعَامٍ صَنَعَهُ لَهُ فَذَهَبْتُ مَعَهُ، فَقَرَّبَ خُبْزاً مِنْ شَعِيرٍ وَمَرَقاً فِيهِ دُبَّاءٌ وَقَدِيدٌ، فَرَأَيْتُهُ ﷺ يَتَتَبَّعُ الدُّبَّاءَ مِنْ حَوَالَيِ الْقَصْعَةِ، فَلَمْ أَزَلْ أُحِبُّ الدُّبَّاءَ مِنْ يَوْمِئِذٍ]. أخرجه الستة إلا النسائى.

«القَدِيدُ»: اللحم المطبوخ الميبس.

3. (3943)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir terzi, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı onun adına hazırladığı bir yemeğe davet etti. Beraberinde ben de gittim. (Ev sahibi sofraya) arpa ekmeği, içerisinde kabak bulunan bir çorba ve kadîd (kurutulmuş et) getirdi. Ben, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tabağın etrafından kabağı araştırdığını gördüm. O günden beri kabağı sevmeye devam ediyorum."[Buhârî, Et'ime 33, 4, 25, 35, 36, 37, 38, Büyû 30; Müslim, Eşribe 144, (2041); Muvatta, Nikâh 51, (2, 546, 547); Ebû Dâvud, Et'ime 22, (3782); Tirmizî, Et'ime 42, (1850, 1851).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, *Resulullah*'ın yemek içerisindeki kabağı seçerek yediğini ifade etmektedir. Ancak bu hadis, daha önce geçen ve herkesin kendi önünden yemesini teşri eden hadislere (3876, 3877) muhalefet etmektedir. Şârihler, aradaki muhalefeti bertaraf etmek için çeşitli yorumlar yapmışlardır:

★ Buhârî: "Beraberinde yiyenler razı olursa tabağın her tarafından, dilediğini alabilir."

★ "Kirmânî: "Yemek sırf Resulullah için hazırlanmıştı" der. Ancak *Hz.Enes*'in varlığı düşünülünce bu iddianın isabetsizliği anlaşılır.

★ *İmâm Mâlik* der ki: "Aile ve hizmetçisine müvekkil olan kimseye, onların tiksinmeyeceklerini bildiği takdirde, dilediği yerden seçerek alabilir. Onların iğreneceklerini bilirse önünden yer. Resulullah'ın elini tabağın her tarafına dolaştırması, beraberindekilerin bu davranışından asla rahatsız olmayacaklarını bildiği içindir. Zira, Ashabı, Resulullah'ın elinin ve tükrüğünün değmesi ile teberrük ediyorlar, bunu bilhassa istiyorlardı. Dahası, yere balgam atacak olsa onu toplayıp, bedenlerine sürüyorlardı. Aynen bunun gibi, yemekte elini dolaştırmasından tiksinme duyulmayan kimsenin, elini yemek esnasında kabın içerisinde dolaştırması caizdir."

★ *İbnu't-Tîn* de şunları söyler: "Kişi hizmetçisi ile beraber yiyorsa ve sofrada da tek çeşit yiyecek varsa, onu yalnız yemesi caizdir." Resulullah'la ilgili olarak da: "Resulullah öyle hareket etmiştir. Çünkü yalnız başına idi" der. Fakat ev sahibi, bir rivayette gelen sarahate göre, yemeği koyup, işine devam etmiştir, kendisi yememiştir.

2- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FAİDELER:

★ Hadis, şerefli kimsenin, dûnundaki kimsenin davetine icabet edip

yemeğinden yemesine örnek sunmaktadır. Ayrıca hizmetçinin efendisiyle beraber yemesine de örnektir.

★ Rivayet *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mütevazi olup, Ashabının davetine icabet, onları ziyaret, onlarla beraber yemek gibi mürüvvete müteallik vasıflarını göstermektedir.

★ Yemek az da olsa davete icabet edilir.

★ Ev sahibi, misafirle birlikte yemeğe iştirak etmeyebilir. Zira terzi işine devam etmiştir. Resulullah'ın takririnden bunun cevazı anlaşılır. Bunu yemeğin azlığına hamletmek, müsafirini kendine tercih ettiğini söylemek mümkündür. Yahut tek olduğu veya oruçlu bulunduğu veya işinin acele bitmesi gerektiği vs. de söylenebilir.

★ Hadis, hayır ehline benzeme hususunda hırs ve onları yedirme vs. hususlarında da taklid etmeye örnektir.

★ Hz.Enes'in sünnete uymadaki gayretini güzel bir örnek görmekteyiz. Öyle ki zevkini, hissini bile sünnete göre yönlendirmektedir. Bir rivayette Enes'in bu hadise sebebiyle kabağı sevdiği tasrih edilir.

★ Hadisin bazı vecihlerinde, Hz. Enes'in yemekteki kabak parçalarını Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın önüne koyduğuna dair gelen açıklamayı gözönüne alan şârihler "yemekte beraber olan kimselerin, aynı yemekten de olsa birbirlerine ikram etmelerinin matlub olacağı"nı belirtirler.

3944 ٤– وعن أبن عمر رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال: [أُتِىَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِجبْنَةٍ فِي تَبُوكَ مِنْ عَمَلِ النَّصَارَى. فَدَعَا بِسكِّينٍ فَسَمَّى وَقَطَعَ وَأَكَلَ]. أخرجه أبو داود.

4. (3944)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Tebük'te Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a hristiyanların yaptığı peynir (kalıbı) getirilmişti. Bir bıçak istedi. Besmele çekip kesti ve yedi." [Ebû Dâvud, Et'ime 39, (3819).]

AÇIKLAMA:

Âlimler, peynirin kuzu yavrusunun midesinden alınan bir madde ile yapılmış olması sebebiyle bu maddenin temiz olduğuna hükmedildiğini belirtirler. *"Eğer o pis olsaydı, peynir de pis olurdu, zira peynir onsuz elde edilmez"* derler.

3945 ٥– وعن يوسف بن عبدالله بن سلام رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [أَخَذَ رسولُ اللهِ ﷺ كِسْرَةً

مِنْ خُبزِ شَعِيرٍ، فَوَضَعَ عَلَيْهَا تَمْرَةً، وَقَالَ: هٰذِهِ]. أخرجه أبو داود.

5. (3945)- *Yusuf İbnu Adillah İbni Selâm* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir miktar arpa (ekmeği) aldı. Üzerine bir hurma koydu ve: *"Bu şuna katıkdır!"* buyurdu." [Ebû Dâvud Et'ime 42, (3830).]

AÇIKLAMA:

Burada hurma, ekmeğe katık olarak takdim edilmektedir. Tîbî der ki: "Hurma, Arap örfünde katık değil, müstakil bir yemek bilinegelmiş olması sebebiyle, *Aleyhissalâtu vesselâm* bu hadisleriyle, onun iyi bir katık da olabileceğini haber vermiş olmaktadır."

3946 ٦- وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَأْكُلُ الْبَطِّيخَ بِالرُّطَبِ وَيَقُولُ: نَكْسِرُ حَرَّ هذَا بِبَرْدِ هذَا، وَبَرْدَ هذَا بِحَرِّ هذَا]. أخرجه أبو داود، وهذا لفظه والترمذي.

6. (3946)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kavunu taze hurma ile yer ve: *"Bunun hararetini şunun serinliğiyle, şunun serinliğini de bunun hararetiyle kırıyoruz!"* buyurdu." [Tirmizî, Et'ime 36, (1844); Ebû Dâvud, Et'ime 45, (3836).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, yiyeceklerin dengelenmesine bir örnektir. Müteakip bazı rivayetlerde de görüleceği üzere, *Aleyhissalâtu vesselâm*, yiyecekler arasında dengeleme işine ehemmiyet vermiştir. Hurma tatlıdır, hararet vericidir, onu harareti kırıcı mahiyette kavun (veya karpuzla) dengelemektedir.

2- Bıttîh, kavun ve karpuz için kullanılır. Umumiyetle kavun kastedilir. Karpuz kastedilince yeşil karpuz ma'nâsında bıttîhandar denmektedir. Keza kavun içinde bıttîh asfar (sarı karpuz) denmektedir.

Burada mevzubahis olan karpuz mu, kavun mu ihtilaf edilmiştir. Bazı âlimler *"yeşil olan (yani karpuz)"* derken, bazıları "sarı olan (yani kavun)" kastedilmektedir" demiştir. "Karpuz" diyenler "Kavunda da hurmada olduğu gibi hararet var" derler. *İbnu Hacer*, Nesaî'de gelen bir hadise dayanarak bunun "sarı karpuz" olduğunu ileri sürer, zira mevzubahis rivayette خِرْبِز (karpuz) tabiri geçmektedir, üstelik bu, yeşil olanın hi-

lafına Hicaz arazisinde bol bulunur der, öbür görüş sahiplerine şöyle cevap verir: "Sarı olanda taze hurma'ya nisbeten serinlik vardır, her ne kadar tadı sebebiyle harareti olsa da."

Hattâbî der ki: "Hadiste tıb ve ilacın meşruiyyeti, zararlı bir şeye tabiat icabı onun zıddı ile mukabele etme prensibi mevcuttur. Nitekim tıb ve tedavide esas da böyledir."

Hattâbî, hadisten "yiyecekler hususunda geniş davranmanın ve mubah lezzetlere yer vermenin meşru olduğu" hükmünü de çıkarır. Nevevî, "bu hususta ülemâ ihtilaf etmemiştir" der. Ve ilave eder: "Seleften bunun hilafına yapılan rivayet dînî bir maslahat olmadan bol yemeye ve tereffühe alışmaktan men etmek düşüncesine dayanan kerâhete hamledilir."

3947 ٧– وللشيخين وأبى داود عن عبدالله بن جعفر رَضِىَ اللهُ عَنْهما قال: [رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَأكُلُ الْقِثَّاءَ بِالرُّطَبِ].

7. (3947)- Sahîheyn ve Ebû Dâvud'da, Abdullah İbnu Cafer (radıyallahu anhümâ)'nın şöyle dediği gelmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı salatalıkla birlikte taze hurma yerken gördüm."[Buharî, Et'ime 39, 45, 47; Müslim, Eşribe 147, (2043); Ebû Dâvud, Et'ime 45, (3835); Tirmizî, Et'ime 37, (1845).]

AÇIKLAMA:

Burada da iki ayrı şeyin birlikte yenmesine örnek var. Bunun keyfiyetini açıklayan bir rivayet Taberânî'nin Mu'cemü'l-Evsat'ında gelmiştir: Yine Abdullah İbnu Cafer anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağ elinde salatalık, sol elinde de taze hurma gördüm. Aleyhissalâtu vesselâm bir keresinde birinden, bir keresinde öbüründen yiyordu."

Ebû Nuaym'ın et-Tıbb'ında *Hz. Enes* (radıyallahu anh) da, Resulullah'ın sağ eline taze hurma, sol eline kavun alıp hurmayı kavunla birlikte yediğini belirtir ve Resulullah'ın en çok sevdiği meyve taze hurmaydı" der. Nesâî'de de Aleyhissalâtu vesselâm'ın hırbız (kavun) ile taze hurmayı birlikte yediği rivayet edilmiştir. Müteakiben, birini kaydedeceğimiz üzere *İbnu Mâce, Nesâî* ve *Ebû Nuaym*'ın Et Tıbb'ında gelen bazı rivayetler, Hz. Âişe'nin Resulullah'la evlenmezden önce biraz şişmanlaması için -Resulullah'ın tavsiyesi ile- hususi bir beslenme rejimi uyguladığını göstermektedir: فَأطْعَمُونِى الْقِثَّاءَ بِالتَّمْرِ فَسَمِنْتُ عَلَيْهِ كَاحْسَنِ الشَّحْمِ "Bana salatalık ve hurma yedirdiler. Bunun üzerine ben en iyi şekilde şişmanladım."

Kurtubî, bu rivayetlere dayanarak der ki: "Hadiste, yiyeceklerin sıfat-

larını ve tabiatlarını gözönüne alarak hareket etmek, tıbbî kaideye uygun olarak onları tabiatlarına uygun şekilde kullanmanın cevazı vardır. Zira, taze hurmada hararet, salatalıkta ise serinlik var. İkisi birlikte yenilirse her ikisi de mûtedil olur. Bu ise mürekkep ilaçlarda mühim bir esastır."

3948 ٨– ولأبى داود عن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [أَرَادَتْ أُمِّى أَنْ تُسَمِّنَنِى لِدُخُولِى عَلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَلَمْ أَقْبَلْ عَلَيْهَا بِشَىْءٍ مِمَّا تُرِيدُ حَتَّى أَطْعَمَتْنِى الْقِثَّاءَ بِالرُّطَبِ، فَسَمِنْتُ عَلَيْهِ. كَأَحْسَنِ السِّمَنِ].

8. (3948)- *Ebû Davud, Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ)'dan şunu kaydeder: "Annem, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la evleneceğim zaman beni şişmanlatmak istedi. Ancak bana hurma ile birlikte salatalık yedirinceye kadar arzu ettiği diğer şeylerden (ilaçlardan) hiçbirine icabet edemedim. O ikisinden (muntazaman yemeye devam edince) güzel bir şişmanlık kazandım." [Ebû Dâvud, Tıbb 20, (3903); İbnu Mâce, Et'ime 37, (3324).]

AÇIKLAMA için önceki hadise bakılsın.

3949 ٩– ومن ابنى بسر السُّلَمِيَّيْنِ رَضِىَ اللهُ عَنْهما قالا: [دَخَلَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللهِ ﷺ فَقَدَّمْنَا إِلَيْهِ زُبْداً وَتَمْراً، وَكَانَ يُحِبُّ الزُّبْدَ وَالتَّمْرَ]. أخرجه أبو داود.

9. (3949)- *Büsr es-Sülemî*'nin iki oğlu (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanımıza girdi. Biz kendilerine tereyağı ve hurma ikram ettik. Aleyhissalâtu vesselâm yağla hurmayı severdi." [Ebû Dâvud, Et'ime 45, (3837); İbnu Mâce, Et'ime 43, (3334).]

AÇIKLAMA:

1- *Büsr*'ün iki oğlu Atiyye ve Abdullah'dır.

2- Bu hadis, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hurma ile tereyağını beraber yediğini ifade etmektedir.

3950 ١٠– وعن عائشة رَضِىَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُحِبُّ الْحَلْوَى وَالْعَسَلَ]. أخرجه الترمذي.

10. (3950)- *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* helva ve balı severdi." [Tirmizî, Et'ime 29, (1832).]

AÇIKLAMA:

Hadiste *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tatlıları ve balı sevdiği ifade edilmektedir. Hadiste geçen helvayı "tatlı" diye çevirmemiz daha uygundur. Çünkü dilimizde helva dedik mi muayyen hammaddelerden yapılmış belli bir tatlıyı anlarız. Arapçada ise, insan emeğinin, san'atın girdiği her çeşit tatlıya denir. Nevevî der ki: *"Helva'dan burada murad tatlı olan her şeydir." Nevevî devamla der ki: "Arkadan balın zikri, onun şeref ve meziyyetine dikkat çekmek içindir, âmmdan sonra hass'ın zikri babındandır." İbnu Battal* der ki: "Helva ve bal, şu âyette mezkur olan tayyibâta dahildir: كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ **"Size verdiğimiz rızkın temizlerinden yiyin..."** (Tâ-Hâ 21).

Âlimler, helva ve bala benzeyen bütün leziz yiyeceklerin, hadisin ma'nâsına dahil olduğunu belirtirler. Hattâbî der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tatlılara olan sevgisi onlara fazla iştiha göstermesi, nefsinin onları şiddetle çekmesi ma'nâsında değildir. Sofrasında bulunduğu takdirde tatlıdan normal şekilde alırdı. Böylece onun bunu sevdiği anlaşılırdı.

3951 ١١ – وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنهما قال: [كَانَ أَحَبَّ الطَّعَامِ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ الثَّرِيدُ مِنَ الْخُبْزِ، وَالثَّرِيدُ مِنَ الْحَيْسِ]. أخرجه أبو داود.

11. (3951)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın en çok sevdiği yiyecek ekmekten yapılan tirid ve hays'dan yapılan tirid idi." [Ebû Dâvud, Et'ime 23, (3783).]

AÇIKLAMA:

1- *Tirid,* ekmeğin elle ufalanmasından sonra üzerine et suyu dökülerek elde edilen yemeğe Araplar tirid der. Aynı kelime dilimize tirid olarak girmiş durumda. Biz de biraz bayatlayan ekmek parçalarını biriktirip küçük küçük parçaladıktan sonra üzerine et suyu ve yağ, salça, baharat vs. katkı maddeleri ile terbiyelenen suyu dökmek suretiyle elde ettiğimiz yemeğe tirid deriz. Belki de sünnetten geldiği ve Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* severek yediği için halkımız tarafından zevkle yenen, yapılması kolay bir yemek çeşididir. Bayatlayan ekmek parçalarını değerlendirerek israfı önlemesi bakımından ayrı bir ehemmiyeti olan bu yemeğin *Resulullah*'ın takdirine mazhar olması ona ayrı bir lezzet katmaktadır. Tiridin sünnet olduğunu, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın övgüsüne

sevgisine mazhar olduğunu bilen âileler, onu bir sünnetin ihyası olarak, bir başka niyetle, bir başka hazla yerler. Âfiyet ve nur olsun. Kıyamete kadar mutfaklarımızdan eksik olmasın.

Efendimiz, tiridi o kadar severmiş ki, bazan bir başka şeye olan sevgisinin büyüklüğünü ifade için tiride atıf yaptığı olmuştur. Mesela Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) validemizin üstünlüğünü şöyle ifade buyurmuşlardır: فضلُ عائشة على النّساء كفضلِ الثّريد على سائر الطّعام *"Âişe'nin başka kadınlara üstünlüğü tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir."* Aleyhissalâtu vesselâm burada, her ikisini de yüceltmiş, her ikisine de ayrı bir muhabbeti olduğunu belirtmiş olmaktadır.

2- Hays: *İbnu'l-Esîr*, Hays'ı: "Hurma, keş ve yağ veya keşe bedel un veya ekmek ufağı katılarak yapılan yemek" diye tarif eder.

İbnu Raslân da şöyle tarif eder: "Hays'ın sıfatı, hurma alınır, içerisinden çekirdeği ayıklanır, yağ veya benzeri bir şeyle birlikte yoğrulur. Sonra serîd gibi oluncaya kadar elde ovulur, bazan da içerisine kavud katılır."

Şu halde, ekmek tiridi deyince et suyuna ekmek parçaları katarak elde edilen tiridi; hays tiridi deyince de hurma, bal, keş ve benzeri şeylere ekmek parçalarını katmakla elde edilen yemeği anlayacağız. Bu katkılı yemeklerin kesin değişmez belli bir terkibi olmasa gerek. Mutfağın imkanlarına göre et suyu, yağ, bal, hurma, peynir gibi farklı katıklar, un ekmek, kavıd gibi ana maddelere katılarak bunları daha lezzetli, daha yenilir hale getirmektedir. İşte bu suretle elde edilen yemeklere serîd (tirid) denmektedir. Serîd, asıl itibariyle batırmak, ıslamak ma'nâsından gelir.

3952 ١٢ - وعن عبدالله المزنى رضىَ اللهُ عنْه قال: [قـال رسولُ الله ﷺ: إذا اشترى أحدُكم لحماً فليكثر مرقته، فإنْ لم يجد لحماً أصاب مرقاً وهو أحدُ اللّحمين].

أخرجه الترمذي.

12. (3952)- *Abdullah el-Müzenî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biriniz et satın alınca suyunu biraz fazla kılsın. (Yemek sırasında) yiyenlerin çokluğu sebebiyle ete rastlamayıp suya rastlasa (bu ona yeterlidir), zira su da, iki etten biri olmuştur."* [Tirmizî, Et'ime 30, (1833, 1834).]

AÇIKLAMA:

Resulullah burada, et suyunun da etin kendisi kadar besleyici ve yemeğe tad verici olduğuna dikkat çekiyor. Bu sebeple et pişerken suyunun

fazla konmasını tavsiye ediyor. Bilhassa kalabalık ailelerde, pişen etten herkesin kaşığına rastlamayabilir. Şu halde suyun fazla kılınması herkese oldukça eşit bir nasib sağlayabilecektir. Çünkü etteki bir kısım faydalı ve besleyici hasseler suyuna geçecektir.

Hadisin *Müslim*'de *Ebû Zerr* (radıyallahu anh) tarafından rivayet edilen bir benzeri şöyledir: اذا اشتريت لحما او طبخت قدرا فاكثر مرقته واغرف لجارك منه "Bir et satın aldın veya pişirdin mi, suyunu artır ve ondan komşuna da bir miktar ver."

2- *Resulullah* bu hadisle etin suda pişirilerek yenmesini, bu tarzın kızartılarak yenmesinden daha iyi olduğunu irşad etmiş olmaktadır. Hem herkese isabet edecek bir bereket kazanmakta ve hem de -bazı şarihlerin dikkat çektiği üzere- kızartmadan hasıl olacak bir kısım tıbbî zararlar bertaraf edilmiş olmaktadır.

3- Hadisin kaydettiğimiz *Ebû Zerr* vechi de nazar-ı dikkate alınınca, *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın aynı sofraya oturanlar olsun, diğer komşular olsun, kardeşler arasında bir dayanışma, bir yardımlaşma, bir diğergamlık hislerinin teşkilini, te'sisini de gaye edindiği anlaşılmaktadır. Komşuların birbirlerine bu çeşit ikramları, aralarındaki muhabbeti artırır, dargınlıkları izale eder, dargınlığa götürecek zemin bertaraf edilmiş olur.

4- Bu hadisin bir diğer yönü, insandaki cimrilik damarının kırılmasına, bencilliğin izalesine, fakirlik korkusunun dağıtılmasına bakar, şeytanın bu paraleldeki iğvalarını bertaraf eder.

Rehber-i ekmel olan Efendimizin her tavsiyesi, anlamak ve keşfetmekten aciz kaldığımız nice maslahatlar, menfaatler ve dünyevî faideler taşır.

3953 ١٣ – وعن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [أُتِيَ رَسُولُ اللهِ بِلَحْمٍ فَرُفِعَ إِلَيْهِ الذِّرَاعُ، وَكَانَتْ تُعْجِبُهُ فَنَهَسَ مِنْهَا]. أخرجه الترمذي.

« النَّهْشُ » بمهملة ومعجمة: الأكل بمقدم الأسنان، وقيل إنه بالمعجمة: الأكل بالأضراس.

13. (3953)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir et parçası getirilmişti. Kendisine bunun bud kısmı sunuldu. *Aleyhissalâtu vesselâm* bud severdi. Bu bud gelince hemen ondan ısırarak yedi." [Tirmizî, Et'ime 34, (1838); İbnu Mâce, Et'ime 28, (3307); Buhârî, Enbiya 3, Tefsir, İsra 5; Müslim, İman 327).]

AÇIKLAMA:

Zirâ koyunun kol kısmıdır, ön bud da denir. Kâmus'da: *"Dirsekten*

orta parmağa kadar olan kısım" diye tarif edilir. Hadis, Resulullah'ın koyun budunu sevdiğini göstermektedir.

İmam Nevevî, Resulullah'ın kolu sevmesini, çabuk pişmesi, çabuk hazmedilmesi ile izah eder. Isırarak yemesi, tevazuya yorulmuştur. Gerçi ısırarak yemenin sıhhat ve âfiyete daha uygun olduğu da söylenmiştir.

3954 ١٤ – وعن ابن مسعود رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ تُعْجِبُهُ الذِّرَاعُ، وَسُمَّ فِي الذِّرَاعِ، وَكَانَ يَرَى أنَّ الْيَهُودَ سَمُّوهُ]. أخرجه أبو داود.

14. (3954)- *İbnu Mes'ud* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Koyunun ön budu *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hoşuna giderdi. (Bir defasında) ön buda zehir konuldu. Bu zehiri yahudilerin koyduğu görüşündeydi." [Ebû Dâvud, Et'ime 21, (3781); Buhârî, Megâzî 41, Hibe 28; Müslim, Selam 45, (2190); İbnu Mâce, Tıb 45, (3546).]

AÇIKLAMA:

Bu hadise, *Hayber*'in fethi sırasında cereyan eden hadiseye ima etmiş olmalıdır. Zira *İbnu İshak*'ın daha tafsilatlı olarak kaydettiğine göre, fetih tamamlanınca Zeyneb Bintu'l-Hâris adında bir yahudi kadını Resulullah'ın koyunun neresini sevdiğini sorar ve bud kısmı olduğunu öğrenince oraya çokca zehir koyarak, kızartılmış halde ikram eder. Resulullah bir mucize olarak suikastın farkına varıp lokmasını yutmadan tükürür. Ashabtan *Bişr İbnu'l-Bera* yutar ve zehirin tesiriyle şehid olur. Resulullah *"niye yaptın?"* diye kadına sorunca: "Peygambersen sana bildirilir, degilsen halk senden kurtulur diye yaptım" der, müslüman olur. Resulullah cezalandırmaz.

3955 ١٥ – وعن سهل بن سعد رَضِيَ اللّٰهُ عَنْه قال: [كُنَّا نَفْرَحُ بِيَوْمِ الْجُمُعَةِ، كَانَتْ لَنَا عَجُوزٌ تَأْخُذُ أُصُولَ السِّلْقِ فَتَطْرَحُهُ فِي الْقِدْرِ، وَتُكَرْكِرُ عَلَيْهِ حَبَّاتٍ مِنْ شَعِيرٍ، وَاللهِ مَا فِيهِ شَحْمٌ وَلاَ وَدَكٌ، فَإذَا صَلَّيْنَا الْجُمُعَةَ انْصَرَفْنَا، فَنُسَلِّمُ عَلَيْهَا فَتُقَدِّمُهُ لَنَا، وَكُنَّا نَفْرَحُ بِيَوْمِ الْجُمُعَةِ مِنْ أجْلِهِ]. أخرجه الشيخان.

«تُكَرْكِرُ»: أى تطحن.

15. (3955)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz cuma günü olunca sevindirdik. Çünkü bizim yaşlı bir kadın akrabamız vardı. Pazı kökü bulur, tencereye koyar, üzerine de arpa öğütüp ilavede bulu-

nurdu. Vallahi, bunun içinde ne kuyruk yağı ne de iç yağı olurdu. Cuma namazını kıldık mı, mescidden ayrılır, o ihtiyar kadına selam verip hanesine girerdik. O da mezkur yemeği önümüze koyardı. İşte bu sebeple biz cuma olunca sevinirdik." [Buhârî, Et'ime 17, Cuma 40, 41, Hars 21, İsti'zân 16, 39; Müslim, Cuma 30, 32, (859, 860).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetin Buhârî'deki vechinde bazı ziyadeler hadisi daha vazıh kılmaktadır. "Bizden bir kadın, tarlasındaki dört evleklik kısma pazı ekerdi. Cuma günü olunca, pazı köklerinden söker, bir tencereye koyar, üzerine bir avuç çekilmiş arpa ilave eder pişirirdi. Pazı kökleri, yemeğin âdeta etli kemiği yerine geçerdi. Biz cuma namazından çıkar, kadına selam verir, yanına giderdik. O da önümüze bu yemekten getirirdi, biz de yerdik. Biz cuma günlerini bu yemek sebebiyle iple çekerdik."

Hadisin bir vechinde, cuma günleri (namaza erken gidebilmek için) sabah yemeği ve kaylûleyi namazdan sonraya bıraktıkları da belirtilir.

2- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI FAYDALAR:

★ Kadına selam vermek caizdir.

★ Ne kadar değersiz bile olsa bir şeyler ikram etmek müstehabdır.

★ Sahabelerin kanaatkârlıkları, geçimdeki darlıkları, namaza olan heyecanlı koşuşmaları gözükmektedir.

★ *Ahmed İbnu Hanbel* bu hadise dayanarak Cuma'nın zevalden önce kılınabileceğini, bunun caiz olduğunu söylemiştir. Ancak Zeyn İbnu'l Münîr, aksine, hadisten cumanın zevaldan sonra kılındığı hükmünün çıkarılması gerektiğini söyler. "Çünkü der, kaylûleden (gündüz uykusu) âdetleri zevalden önce yapmak idi. Sahabî, cuma günleri, cuma için hususî hazırlıkla meşgul olmaları sebebiyle kayluleyi cuma namazından sonraya tehir ettiklerini haber vermektedir."

3956 ١٦ - وعن جابر رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [لَقَدْ رَأَيْتنَا مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ بِمَرِّ الظَّهْرَانِ نَجْنِى الْكَبَاثَ: وَهُوَ ثَمَرُ الأَرَاكِ. وَيَقُولُ: عَلَيْكُمْ بِالأَسْوَدِ مِنْهُ، فَإِنَّهُ أَطْيَبُ، فَقُلْتُ: أَكُنْتَ تَرْعَى الْغَنَمَ؟ فَقَالَ: وَهَلْ مِنْ نَبِىٍّ إِلاَّ رَعَاهَا]. أخرجه الشيخان.

16. (3956)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte Merrü'z-Zahrân'da erâk ağacının kebâs de-

nilen meyvesinden topladığımızı hatırlıyorum. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* o zaman bize: *"Siyahlarını toplayın, onlar daha iyidir!"* tavsiyesinde bulunmuştu. Ben kendilerinden "Siz koyun da güttünüz mü?" diye sordum. "Hiç koyun gütmeyen peygamber var mı?" cevabında bulundu." [Buhârî, Et'ime 50, Enbiya 29, Müslim, Eşribe 163, (2050).]

AÇIKLAMA:

1- *Merrü'z-Zahrân,* Mekke'ye bir merhale mesafede bir yer adıdır.

2- Şârihler, "Koyun güttün mü?" sorusunun "Koyun güttün mü ki kebâs denen meyvenin siyahının daha iyi olduğunu biliyorsun?" takdirinde olduğunu belirtirler. Bu ifadeden kebâsın ziraatının yapılmayıp, pazarlarda satılmadığı dağlarda hüda-yı nâbit olarak bittiği ve çobanlar tarafından bilinip istifade edildiği anlaşılmaktadır. Mamafih, lügatçiler kebâs'ı insan, deve ve hatta koyunların da yediğini belirtirler.

3- Âlimler, bu hadisten, dağlarda sahipsiz olarak yetişen ağaçların meyvelerinden yemenin mübah olduğu hükmünü çıkarmışlardır.

4- Âlimler, peygamberlerin, nübüvvetten önce çobanlıktan geçmelerindeki hikmetler sadedinde şu açıklamayı yaparlar: "Koyun gütmek, ümmetlerinin işlerini yürütme hususunda temrin yapmak, tecrübe kazanmak içindir. Çünkü koyunlarla haşir neşir olmakla hilm, şefkat gibi duygular gelişir. Zira, koyunları güdüp, onları kırda dağılmalarından sonra toplamaya bir otlaktan diğerine sevketmeye, canavar, hırsız gibi koyun düşmanlarından onları korumaya sabrettiler, onların tabiatlarındaki farklılıkları, zayıflıklarına ve beraberliğe olan ihtiyaçlarına rağmen şiddetli tefrikalara düştüklerini öğrendiler mi, bu suretle, ümmete karşı sabırlı olmaya alışırlar ve onların akılca aralarındaki seviye farklarını, tabiatlarındaki çeşitlilikleri anlarlar. Böylece kırgınları barıştırırlar, zayıflara merhametli olurlar, onlarla muamelelerinde iyi davranırlar. Neticede bu işlerin meşakkatlerine tahammülleri, aynı işlere çobanlık yapmaksızın birden bire verilme durumuna kıyasla çok daha kolay olur. Halbuki bu erdem, koyun çobanlığıyla tedricen kazanılmıştır. Bu işte, bilhassa koyun zikredilmiştir. Zira o diğerlerine nazaran daha zayıf, dağılmaları da deve veya sığırın dağılmasından daha fazladır. Büyüklerin bağlanması, alışılan âdet üzere, daha çok imkan dahilindedir. Ne varki koyunlar, onlara nazaran daha çok dağılsa da, toplayıp zabt rabt altına alınmaları öbürlerinden daha sür'atlidir."

BEŞİNCİ BÂB

BAZI VESİLELERLE YENEN YEMEKLER

❑ DÂVET YEMEĞİ

3957 ١- عن ابن عمر رضى الله عنهما قال: [قال رسول الله ﷺ: أجيبوا هذه الدعوة إذا دعيتم، وكان ابن عمر يأتي الدعوة في العرس وغيره وهو صائم]. أخرجه الخمسة إلا النسائى.

1. (3957)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Davet edildiğiniz zaman bu davete icabet edin." [Nâfi der ki:] "İbnu Ömer, oruçlu bile olsa, düğün ve diğer davetlere mutlaka icabet ederdi."

3958 ٢- وفي أخرى لأبى داود: [من دعي ولم يجب، فقد عصى الله ورسوله، ومن دخل على غير دعوة دخل سارقا وخرج مغيرا].

«المغير»: الناهب.

2- (3958)- Ebû Dâvud'un diğer bir rivayetinde: "Kim davet edildiği halde icabet etmezse, Allah ve Resulüne isyan etmiş olur. Kim de, davetsiz olarak bir sofrada oturursa hırsız olarak girer. Yağmacı olarak çıkar" denilmiştir. [Buhârî, Nikâh 71, 74; Müslim, Nikâh 103, (1429); Tirmizî, Nikâh 11, (1098); Ebû Dâvud, Et'ime 1, (3736, 3737, 3738, 3739).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yapılan dâvetlere icabet edip katılmayı emretmektedir. Hadis bu haliyle mutlaktır. Hangi çeşit davet olursa olsun davete icabet etmek gerekmektedir. 3977 numaralı hadisten sonra yer vereceğimiz DAVETLERİN ÇEŞİTLERİ VE HA-

YATIMIZDAKİ YERİ başlığıyla sunacağımız tahlilde görüleceği üzere, davetin birçok çeşitleri vardır. Ülemâ bu davetlerin hepsini bir tutmamıştır. Daha çok düğün için yapılan davete icabet etmenin vacib olduğunda ittifak etmiştir. İbnu Hazm bu hükmün Sahabe ve Tâbiîn cumhurunun görüşü olduğunu söylemiştir. Bazı Şâfiîlerin hükmü de böyledir. Ancak *Mâlikîler, Hanefîler, Hanbelîler* ve *Şâfiîlerin* cumhuru, düğün dışındaki davetlere icabetin vacib olmadığına hükmetmişlerdir.

Başta *İbnu Hacer,* bir kısım ülemâ, düğün dâvetine icabeti de mutlak bir vecibe kabul etmezler, bâzı şartlar tahtında vâcib olacağını söylerler. O şartları şöyle özetleyebiliriz:

★ Daveti yapan mükellef, hür, reşid olmalıdır.

★ Davet sadece zenginlere yapılmış olmamalı, fakirlere de şâmil olmalıdır.

★ Sevgi veya korkunun sevkiyle muayyen bir şahsa sevgi izhar etmek maksadıyla olmamalıdır.

★ Esahh görüşe göre davetçi, müslüman olmalıdır.

★ Meşhur görüşe göre ilk güne has olmalıdır.

★ Bir başka davet öne geçmemeli. Hangi davet önce yapılmışsa ona icabet edilmelidir.

★ İki ayrı davet aynı anda gelirse, esahh görüşe göre, kan yönünden daha yakın olan, komşuluk yönünden yakın olana tercih edilir, eşitseler kura çekilir.

★ Münker vs. sebebiyle, huzuruyla rahatsız olacaklar bulunmamalıdır.

★ (Mâkul) bir mazereti olmamalıdır.

★★ Oruçlu olmak mâzeret değildir. Bazı rivayetlerde oruçlu olanın da olmayanın da katılması; oruçlu ise- bir rivayette- açması, bir başka rivayette öbürleri yerken onun namaz kılması, ama mutlaka katılması emredilir.

2- Bazı kaynaklarda: اَلْوَلِيمَةُ أَوَّلَ يَوْمٍ حَقٌّ وَالثَّانِى مَعْرُوفٌ وَالثَّالِثُ رِيَاءٌ وَسُمْعَةٌ *"Birinci gün dâvet haktır, ikinci gündeki mâruftur, üçüncü gündeki riya ve desinler diyedir"* şeklinde bir rivayet gelmiş ise de muhaddisler bunun zayıf olduğunu belirtir, ve Resulullah'tan ziyafet günlerini tahdid eden bir beyan intikal etmediğini, aksine Sahabe ve Tâbiînden bunun aksini ifade eden bir kısım rivayetlerin ve tatbikatın geldiğini örneklerle belir-

tirler. Yani imkân nisbetinde, ziyafeti birkaç gün boyunca devam ettirmenin bir günahı yoktur.

Ancak bazı âlimler: "Eğer ziyafet üç gün sürmüşse, üçüncü günkü ziyafete icabet mekruhtur; ikinci günkü icabet ise birinci gündeki gibi asla müstehab değildir" demiştir.

Bunun mekruh olduğunu söyleyenler, daha ziyade aynı şahısların her üç günde de çağrılmasını esas almışlardır. Ama davet edilenlerin çokluğu sebebiyle, her gün bir başka grubun çağrılması halinde, davetin birkaç gün devamında bir kerâhet olmaması gerektiğini söylerler. Kâdı İyâz Mâlikîlerin: "Hali vakti yerinde olanların bir hafta boyu ziyafet vermesinin müstehab olduğunu" söylediklerini kaydeder.

Her hâl u kârda, bazı âlimler ihtiyatı elden bırakmayarak: "Şartlar bir günden fazla sürecek ziyafette riya olmayacağı hususunda kesin kanaat veriyorsa caizdir, değilse caiz değildir" demişlerdir.

3- Ziyafet bahsinde bilinmesi gereken bir husus, ziyafet mahallinden haram veya mekruh bir şeyin bulunması; içki, kadın, gayr-ı meşru eğlenceler gibi. Bilhassa zamanımızda, İslâmî âdâba uygun nezih ziyafetlerin azaldığı söylenebilir. Bu çeşit ziyafetlere katılmalı mı katılmamalı mı, hükmü nedir?

Âlimler bu meseleyi, Ebû Dâvud ve başka hadis kitaplarında gelen, Hz. Ali'nin Resulullah'ı yemeğe davet ettiği zaman yemek için şeref buyurduklarında kapının üzerinde nakışlı bir örtünün gerili olduğunu görünce içeri girmeden geri dönmesiyle ilgili rivayetin izahı sırasında ele alırlar. "Duvara perde örtmek, halı germek cebâbirenin israf nevinden bir işidir, bu sebeple geri dönmüştür" der. Âlimler her ne kadar perdedeki işlemeler sebebiyle geri dönmüş olmasını esas almışlarsa da, bunu kerâhet bulunan eve girilmeyeceği hususuna delil kılmışlardır.

Mirkat'da: "Hadiste, içerisinde münker bulunan dâvete icabet edilmeyeceği hususunda delil vardır" denir. *İbnu Hacer* de: "Bir evde münkerin varlığı o eve girmeye manidir" der.

İbnu Battâl da şöyle cezmeder: "Hadiste, içerisinde Allah ve Resulünün yasakladığı haramlar bulunan ziyafete katılmak caiz değildir, çünkü burda münkere rıza ma'nâsı vardır, ancak böyle bir durumda haram olan şey var, fakat izale edecek durumda ise, izale eder ve katılır. Bu takdirde gelmesinde bir beis yok. İzale edemezse oradan ayrılır gider."

Hanefîlerden Hidâye sahibi der ki: "Kendisi örnek alınan biri değilse, böyle bir sofraya oturup yemesinde bir beis yok. Münker varsa değiş-

tirecek güçte değilse çıksın gitsin, çünkü o sofrada dîne hakaret var, günah kapısını açma var. Bu mütâlaalar, sofrada hazır bulunduktan sonraya ait. Önceden biliyor ise, icabet etmesi gerekmez."

3959 ٣- وعن حميد بن عبدالرحمن الحميرى عن رجل من أصحاب رسول الله ﷺ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِذَا اجْتَمَعَ دَاعِيَانِ فَأَجِبْ أَقْرَبَهُمَا بَاباً، فَإِنَّ أَقْرَبَهُمَا بَاباً أَقْرَبُهُمَا جِوَاراً، وَإِنْ سَبَقَ أَحَدُهُمَا فَأَجِبِ الَّذِى سَبَقَ]. أخرجه أبو داود.

3. (3959)- *Humeyd İbnu Abdirrahman el-Hımyerî*'nin ashabından bir kimseden naklettiğine göre, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmuşlardır: *"İki kişi birden davet ederse kapı itibariyle hangisi yakınsa ona icabet et. Çünkü kapısı daha yakın olan komşulukta daha yakındır. Bunlardan biri önce davet etmiş ise, önce davranana icabet et!"* [Ebu Dâvud, Et'ime 9, (3756).]

AÇIKLAMA:

Burada aynı günde cereyan edecek birden fazla ziyafet veya merasim için davetli olan kimsenin hangisine icabet etmesi gerekeceği hususunda şerî ölçü verilmektedir. Bu ölçüyü Alkame şöyle izah eder: "Hadiste, birinin önceliği mevzubahis olmadan iki kişi tarafından aynı anda dâvet edilen kimsenin, kapı itibariyle kendisine en yakın olanın davetine uyacağına delil vardır. Eğer kapıları eşit uzaklıkta ise, ilim, diyanet ve salâhat yönüyle üstün olana icabet eder. Bu hususlarda da eşit olurlarsa kur'a çeker."

Belki de böyle bir durum hiç vaki olmamıştır, olmayabilir de. Ama buna rağmen böyle bir ölçünün konması, herhalde boşa değildir. Bununla beşerî münasebetlerde insanları kırmamak, belli objektif ve dînî ölçülerle aralarında silsile-i meratip (hiyerarşi) kurmak imkân nisbetinde şahsî ve rencide edici ölçüler koymaktan kaçınmak, komşuluk, akrabalık haklarını ihmal etmemek gibi dersler, umumî prensipler verilmektedir. İçtimâî hayatta hepsinin yeri var.

3960 ٤- وعن أبى مسعود الأنصار رضى الله عنه قال: [كَانَ رَجُلٌ مِنَ الأَنْصَارِ يُقَالُ لَهُ أَبُو شُعَيْبٍ، وَكَانَ لَهُ غُلَامٌ لَحَّامٌ، فَرَأَى النَّبِىَّ ﷺ فَعَرَفَ فِي وَجْهِهِ الْجُوعَ فَقَالَ لِغُلَامِهِ: وَيْحَكَ اصْنَعْ لَنَا طَعَاماً لِخَمْسَةِ نَفَرٍ، فَإِنِّى أُرِيدُ أَنْ أَدْعُوَ رَسُولَ اللهِ ﷺ

خَامِسَ خَمْسَةٍ، فَدَعَا رَسولَ اللهِ ﷺ خَامِسَ خَمْسَةٍ، فَاتَّبَعَهُمْ رَجلٌ فَلَمَّا بَلَغَ الْبَابَ قَالَ ﷺ: إنَّ هـــذَا اتَّبَعَنَا، فَإنْ شِئْتَ تَأذَنُ لَهُ، وَإنْ شِئْتَ رَجَعَ. قَالَ: بَلْ آذَنُ لَهُ يَا رَسُولَ اللهِ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

4. (3960)- *Ebu Mes'ud El-Ensarî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ensar'dan Ebû Şuayb adında bir zat vardı. Bunun et satışı yapan bir kölesi vardı. (Bir gün) Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı gördü ve yüzünden acıkmış olduğunu anladı. Kölesine: "Bize beş kişilik yemek hazırla! Ben Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı da beşin beşincisi olarak davet etmek istiyorum!" dedi. Gerçekten de Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı beşin beşincisi olarak davet etti. Onları bir kişi daha takib etti. Kapıya geldiklerinde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (ev sahibine): *"Bize bu da uydu, istersen ona da izin ver, istersen dönsün!"* buyurdular. Adam: "Ey Allah'ın Resûlü, ona da izin veriyorum!" dedi." [Buhârî, Et'ıme 57, 34, Büyû 21, Mezâlim 14; Müslim, Eşribe 138, (2036); Tirmizî, Nikâh 12, (1099).]

AÇIKLAMA:

1- Burada öncelikle davetsiz olarak ziyafete katılmama gereği ifade edilmektedir. *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* peşine takılan kimsenin girmesi hususunda ev sahibine hatırlatmada bulunarak kabul edip etmeyeceğini sormuştur. Keza davetli de, ev sahibinin sarih bir emri veya âmm bir izni veya razı olacağına dair bir bilgisi olmadan bir başkasını beraberinde getirmeye yetkisi yoktur. Resulullah bile, kendisinde böyle bir yetki görmemiş, durumu ev sahibine arz etmiştir.

2- Birisine yemek hazırlayan, evine onu çağırabilir. Yemeği de gönderibilir. Ülemâ çağırmalı mı, yemeği mi göndermeli? İhtilaf etmiştir. *İmam Mâlik*'e göre göndermelidir, zira ev halkı da istifade eder.

3- Davetlinin peşine takılanları davetliler geri çevirmemelidir, ev sahibi onları da kabul edebilir. Ancak, izinsiz girmemelidirler.

4- İbnu Hacer der ki: "Bu hadisten şu da anlaşılmaktadır: "Ev sahibi, davetlinin beraberinde getirdiği kimseyi kabul etmemesi halinde, davet edilmiş olan icabetten vazgeçemez."

5- *Kasaplık, Resulullah* devrinde mevcut, meşru bir meslektir.

6- Bir kimseyi yemeğe çağıranın, onun yakınlarını da çağırması müstehabtır.

7- Kaç kişi çağıracaksa ona göre yemek hazırlamalıdır. "Bir kişilik

yemek iki kişiye de yeter" hadisiyle istidlal etmemeli, davetsizlerin de katılabileceğini düşünerek misafirine karşı geniş davranmalıdır, hazırlıklı olmalıdır. Nitekim kasab müteakip hadiste görülecek İranlının hilafına bu şekilde davranmış, fazla tereddüde düşmeden davetsiz misafiri hemen kabul etmiştir.

3961 ٥– وعن أنس رضى الله عنه: [أنَّ جَاراً لِرَسُولِ الله ﷺ فَارِسِيّاً وَكَانَ طَيِّبَ الْمَرَقِ فَصَنَعَ لِرَسُولِ الله ﷺ طَعَامــاً، ثُمَّ جَاءَ يَدْعُوهُ، فَـقَالَ رَسُولُ الله ﷺ: وَهٰذِه لِعَائِشَةَ؟ فَقَالَ: لاَ، فَقَالَ رَسولُ الله ﷺ: لاَ، فَعَادَ يَدْعُوهُ، فَقَالَ رَسُولُ الله ﷺ: وَهٰذِهِ؟ فَقَالَ: نَعَمْ، فَقَامَا يَتَدَافَعَانِ حَتّى أَتَيَا مَنْزِلَهُ]. أخرجه مسلم والنسائى.

5. (3961)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın İranlı bir komşusu vardı, güzel et yemeği yapardı. (Bir gün) *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* için yemek hazırladı. Sonra davet etmeye geldi. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Âişe'yi göstererek: *"Şunun için de davet var mı?"* diye sordu. Adam: "Hayır!" deyince, Aleyhissalâtu vesselâm da: *"Hayır, (davetinizi kabul etmiyorum)!"* cevabını verdi. Adam dönüp, davetini tekrarladı. Resulullah da: *"Ya şu?"* diye Hz. Âişe için de izin istedi. Adam: *"Hayır!"* dedi. Resulullah da: "Hayır!" cevabını verdi. Sonra adam tekrar davet etmeye geldi. Resulullah da: "Ya şu!" diye ısrar etti. Adam bu sefer: "Evet (O da davetli!)" dedi. (Resulullah ve Hz. Âişe) ikisi birlikte kalkıp birbirleriyle şakalaşarak davet sahibinin evine geldiler." [Müslim, Eşribe 139, (2037); Nesâî, Talâk 23, (6, 158).]

AÇIKLAMA:

Burada *Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın davete icabet etmede kendisini mecbur hissetmediğini göstermektedir. Halbuki az yukarıda geçen *İbnu Ömer* hadisinde (3957, 3958) davete icabetin vecibe olduğu ifade edilmişti. Aradaki teâruzu âlimler bazı ihtimaller üzerinde durarak gidermişlerdir:

★ Bu davet, düğün ziyafeti için yapılmış bir davet olmayıp, hususî bir davet olması muhtemeldir. Bu sebeple tek kişilik yemek hazırlamış, Hz. Âişe de geldiği takdirde yemeğin yetmeyeceği endişesine düşmüş olabilir.

★ *Nevevî,* vücubu ortadan kaldıracak bir mazeretin olabileceğine dikkat çeker ve: "Bu özür sebebiyle *Resulullah* gidip gitmemekte muhayyerdi. O da iki caizden birini seçti, *Hz. Âişe*'ye de izin verilmeseydi gitmeyecekti" der.

★ Bazı âlimler, *Hz. Âişe*'nin bizzat o yemeğe olan ihtiyacının Resulullah tarafından bilinmiş olabileceğini, Hz. Âişe'nin kendisiyle ondan yemesini arzu ettiği, zira yemeğin taze olduğu... ihtimalini belirtir.

★ Bir başka hadiste, yani Ebû Talha'nın bir davetinde, Resulullah, *Ebû Talha*'dan izin almadan yanındaki Ashab'a *"Kalkın!"* diyerek hepsini yemeğe götürür. Bu meselenin ortaya koyduğu teâruza Mâzirî şöyle açıklık getirir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Ebû Talha'nın müsaade edeceğini bilmiş olabilir. Ama *Ebû Şuayb*'ın rızasını bilmediği için, izin istemiştir. Ayrıca, *Ebû Talha*'nın ziyafetinde mucizeye mazhar olunmuş, Resulullah'ın olması üzerine az yemek çok kimseye yetmiştir. Orada yenilenin nerdeyse tamamı, Ebû Talha'nın hazırladığının dışında, bereketin ikramı idi, öyle ise ondan izin isteme ihtiyacı duymadı."

❑ DÜĞÜN YEMEĞİ (VELÎME)

3962 ١- عن أنس رضي الله عنه قال: [رَأَى النَّبِيُّ ﷺ عَلَى عَبْدِالرَّحْمنِ ابنِ عَوْفٍ أَثَرَ صُفْرَةٍ، فَقَالَ: مَا هذَا؟ قَالَ: تَزَوَّجْتُ امْرَأَةً عَلَى وَزْنِ نَوَاةٍ مِنْ ذَهَبٍ، فَقَالَ: بَارَكَ اللهُ لَكَ، أَوْلِمْ وَلَوْ بِشَاةٍ]. أخرجه الستة، وتقدم في كتاب الصداق مطولًا.

1. (3962)- *Hz. Enes* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Abdurrahmân İbnu Avf radıyallahu anh'ın elbisesinde bir sarılık görmüş idi. *"Hayrola, bu da ne?"* diye sordu. Abdurrahman: "Bir kadınla, bir nevat ağırlığında mehir ödeyerek, evlendim!" açıklamasını yaptı. Aleyhissalâtu vesselâm: *"Allah (evliliği) sana mübarek etsin, ancak bir koyunla da olsa bir ziyafet ver!"* buyurdular." [Buhârî, Nikâh 68, 69; Müslim, Nikah 87, (1428); Ebu Dâvud, Et'ime 2, (3743); Tirmizî, Nikah 10, (1094); Nesâî, Nikah 67; Muvata, Nikah 47).]

Hadis, Mehir bölümünde 3460 numarada geniş olarak geçti.

AÇIKLAMA:

1- Hadîs Mehir bahsinde daha önce geçmiş ve mehri alakadar eden yönü açıklanmıştır. Burada hadîsin düğün yemeği ile ilgili kısmına temas edeceğiz.

2- *Velîme*[57] kelimesi ile, *Şâfiî* ve Ashâbı: "Nikah, sünnet vesâire gibi hâdiselerin sürûrunu yaşamak maksadıyla tertiplenen davet yemekle-

57– Velîme kelimesi, kök olarak cem etmek ma'nâsına gelen velem'den gelir. İbnu'l-Arabî, bunun aslının bir şeyi tamam etme, toplama ma'nâsına geldiğini söyler.

ri anlaşılır" demiş ise de, çoğunluk bununla sadece düğün ziyafetlerinin kastedildiğini kabûl etmiştir. Herhangi bir kayıt olmadan velîme diye mutlak kullandı mı düğün yemeği anlaşılır. Maverdî ve Kurtubî bu hususta cezmederler. Resûlullah'ın icâbet etmeyi vâcib kıldığı davet de bu dâvettir. Nitekim bu hususları 3958 numaralı hadîste açıkladık.

3- *Resûlullah* bu hadîsin Taberânî'de gelen Vahşi İbnu Harb rivayetinde: الْوَلِيـمَةُ حَقٌ *"Düğün ziyafeti (fakir-zengin herkese şâmil) bir haktır"* buyurmuştur. Müslim'in bir rivayetinde شَرُّ الطَّعَامِ طَعَامُ الْوَلِيـمَةِ يُدْعَى الْغَنِىُّ وَيُتْرَكُ الْمِسْكِينُ *"En kötü yemek, sâdece zenginlerin çağrılırak fakirlerin terkedildiği düğün yemeğidir"* buyurmuştur. Bir Ebû Hüreyre rivayetinde الْوَلِيـمَةُ حَقٌّ وَسُنَّةٌ فَمَنْ دُعِيَ فَلَمْ يُجِبْ فَقَدْ عَصَى " Düğün yemeği haktır, sünnettir. Kim çağrılır da icabet etmezse âsi olmuştur" buyrulmuştur.

İbnu Hacer burada "hak"tan muradın vâcib olmadığını, burada, ziyâfetin bâtıl olmadığının mendub olduğunun takrîr edildiğini, faziletli bir sünnet olduğunun ifade edildiğini belirtir. İbnu Battâl'ın "Hiç kimse, ziyafet (vermeyi) vâcib adetmemiştir" dediğini kaydeder. Sonra da Kurtubî'nin vâcib olduğuna dâir naklettiği rivayeti görmemiş olduğunu belirterek hükmünün yanlışlığına dikkat çeker. Ziyafet verildiği takdirde ona icâbet vâcib ise de, düğün vesîlesiyle ziyafet vermek bir vecibe değildir. Ancak Şâfiîlerden bazısı *Resûlullah*'ın *Abdurrahman İbnu Avf*'a "ziyafet ver" diye emretmiş olması ile, ziyafet davetine icabetin vacib olmasını gözönüne alarak ziyafet vermenin de vâcib olduğunu söylemiştir.

Şârihler, ziyafete oruçluların da katılmasını gerekli görürlür. Bazı rivayetlerde oruçlunun katılıp "orucunu açması"; bazı rivayetlerde, katılıp "namaz kılması" tavsiye edilir. Ashâbtan gelen örneklerde, oruçluların katılıp "namaz kıldığı", ev sahibine "bereket duasında (tebrîk) bulunduğu" gözükmektedir.

İbnu Hacer, ziyafete katılmada şu maslahatların hâsıl olacağını da hatırlatır:

★ Davetli ile teberrük etmek (berekete ermek).

★ Çağıranlar, gelenlerle şereflenirler, itibar kazanırlar.

★ Bazı irşadlarından istifade ederler.

★ Gelmediği taktirde siyâneti (koruması) olmayan dâvet sâhibi onun huzuruyla siyanete erer. Davete icabet edilmese bunlar sâkıt olur. Ayrıca davet eden kimse, gelmeyen hakkında "niye gelmedi?" diye bir kısım kuruntulara düşer.

Dâvetli yemekten yemek zorunda değildir. Yani dâvete icâbet, yemekten yemek için değildir. Bereket duası, tebrik de yeterlidir. Hatâ Müslim'in *Ebû Hüreyre* radıyallahu anh'tan kaydettiği bir rivayette إذا دعي أحدكم فليجب فإن كان صائما فليصل *"Biriniz davet edilince icabet etsin. Oruçlu ise namaz kılsın"* buyrulmuştur. Buna göre, oruçlu davetli de icabet edip, namaz kılıp dua ederek berekete vesîle olacak. Ancak oruçlu kimse, nâfile tutuyorsa açması bazı hallerde müstehab ise de vecîbe değildir. Ev sahibi gücenmeyecek ise, orucu tamamlaması efdaldir. Bazı âlimler, oruçlu durması ev sâhibini üzecekse açması efdaldir demiştir. Ancak Müslim'de gelen bir rivayette: "إذا دعي أحدكم إلى طعام فليجب فإن شاء طعم وإن شاء ترك" *"Sizden biri davet edilince icabet etsin. Yemekten dilerse yer, dilerse yemez"* buyrulmuştur. Bunu esas alan bazı âlimler, oruçsuz olsa bile yemekten yemenin bir vecîbe olmadığını, dileyenin yemeyebileceğini söylemiştir. Hanbelîlere göre yemek vâcib değildir. Zâhirîlere göre vâcibtir. Nevevî de vâcib olacağı kanaatindedir. Ancak farz bir oruç tutuyor ise, bunu bozması caiz değil denmiştir.

3963 ٢ – وعنه رَضِيَ اللهُ عنه قال: [مَا أَوْلَمَ النَّبِيُّ ﷺ عَلَى أَحَدٍ مِنْ نِسَائِهِ مَا أَوْلَمَ عَلَى زَيْنَبَ بِنْتِ جَحْشٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، أَوْلَمَ بِشَاةٍ].

وفي رواية: «أَطْعَمَهُمْ خُبْزاً وَلَحْماً حَتَّى تَرَكُوهُ». أخرجه الشيخان وأبو داود.

2. (3963)- Yine *Hz. Enes* radıyallahu anh anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Zeyneb Bintu- Cahş'ın düğününde verdiği ziyâfeti, diğer zevcelerinin hiç birinin düğününde vermemiştir. Bu düğünde bir koyun kesti." [Buhârî, Nikah 68, 69; Müslim, Nikâh 87, (1428); Ebû Dâvud, Et'ime 2, (3743).]

Bir rivayette şöyle der: "(Zeyneb'in düğününe gelenlere doyarak sofrayı) terketmelerine kadar ekmek ve et yedirdi"

3964 ٣ – وعنه رَضِيَ اللهُ عنه قال: [أَوْلَمَ النبيُّ ﷺ عَلَى صَفِيَّةَ بِنْتِ حُيَيٍّ بِسَوِيقٍ وَتَمْرٍ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (3964)- Yine *Hz. Enes* demiştir ki: "Safiyye Bintu Huyeyy'in nikahında *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)* sevîk ve hurma ile ziyafet verdi." [Ebû Dâvud, Et'ime 2, (3744); Tirmizî, Nikah 10, (1095).]

3965 ٤ – وللبخاري رحمه الله: [عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: أَوْلَمَ

النبىُّ ﷺ عَلى بَعْضِ نِسَائه بِمُدَّيْنِ مِنْ شَعِيرٍ].

4. (3965)- Buhârî merhumun kaydettiğine göre: "Safiyye Bintu Şeybe radıyallahu anhâ anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselam)*, hanımlarından birinin düğününde iki müdd miktarında arpa(dan yapılan yemek) ile ziyâfet verdi." [Buhârî, Nikah 70.]

AÇIKLAMA:

1- Önceki hadîste *Hz. Zeyneb* radıyallahu anhâ'nın farklı bir muâmeleye mazhar olduğu, onun düğün ziyafetinde koyun kesildiği belirtilmiştir. *İbnu Battâl,* bunun maksada makrûn olmadığını, Resûlullah'ın hanımlar arasında bu meselede bir fark düşünmeyeceğini, şartlar icâbı o düğün esnasında koyun bulduğu için koyun kestiğini, diğer düğünlerde koyun bulamadığını, insanların en cömerdi olması sebebiyle, bulmuş olsa her bir hanımı için koyun keseceğini, aslında *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın dünya işlerinde mübâlağaya kaçmayıp, her şeyi normal ve tabiî seyrine bıraktığını söyler. Ancak Kirmânî der ki: "Ziyafet işinde Zeyneb'i diğerlerinden tafdil etmesinde şöyle bir sebep olabilir: Zeyneb'i Cenâb-ı Hakk'ın vahiyle nikahlamış olmasıyla mazhar olduğu nimetin şükrünü eda etmektir." (58)

Ancak *İbnu Hacer,* Hz. Enes'in beyanını, "Bildiğine göre..." diyerek kayıtlamanın daha uygun olacağını veya bir tek koyun ve ekmekle çok sayıda müslümanın doymasıyla hâsıl olan bereketi kastetmiş olacağına hamletmenin gerekeceğini söyler ve ilave eder: "Zira görünen o ki, Umretu'l-Kazâ esnasında Mekke'de Meymûne Bintu'l-Hâris'le evlendiği zaman verdiği ziyafet bir koyundan fazla olmalıdır. Zira, bu yemeğe Mekkelilerden de çok kimsenin katılmasını istemişti. Üstelik o günkü şartları fazlaca kesmeye imkan tanıyacak durumda idi, bolluğa kavuşmuştu. Zira bu hâdise Hayber'in fethinden sonra vukûa gelmiştir. Nitekim oranın fethinden itibaren Allah mü'minlere bolluk nasîb etmişti.

2- İkinci hadîs, *Resûlullah*'ın *Hz. Safiyye* radıyallahu anhâ'nın düğün yemeğinin mütevâzi olduğunu, üçüncü rivayet bu tevazu ve sâdeliğin iki müdd arpadan yapılan yemeğe kadar dayandığını ifade eder. Hangi hanı-

58– Kirmânî, bu ifâdesiyle, Resulullah'ın Zeyneb'le izdivacını ilân eden Ahzâb suresinin 37. âyetindeki زَوَّجْنَاكَهَا *"Onu seninle biz evlendirdik"* ibaresini kasteder. Bu vahiy üzerine Zeyneb'le evlenen Resulullah, nikah kıydırma ihtiyacı duymamıştır. Hattâ Hz. Zeyneb, Resulullah'ın diğer zevcelerine karşı *"Sizin nikahınızı insanlar, benim nikahımı Allah kıydı"* diyerek tefâhurda bulunurdu.

mının ziyafetinde iki müdd arpanın kullanıldığını rivayetler tasrîh etmez. *İbnu Hacer* bunu teyid eden en yakın rivayetin Ümmü Seleme ile ilgili olduğunu belirtir. İbnu S'ad'da yer alan bir rivayet, Ümmü Seleme radıyallahu anhâ'nın evleniş hikâyesini anlatır. Burada Ümmü Seleme, düğün yemeğini kendi eliyle öğüttüğü bir miktar arpadan hazırladığını belirtmektedir.

3- *Hz. Safiyye* radıyallahu anhâ'nin düğününde verilen ziyafetle ilgili Sahîheyn rivayetinde hurma, keş ve tereyağından mâmul hays ikram edildiği belirtilmiştir.

Aliyyu'l-Kâri, Mirkât'da bu iki faklı rivayeti şöyle te'lif eder: "Safiyye'nin ziyâfetinde her iki yemek de mevcuttur, râvilerden her biri kendi gördüğü yemeği anlatmıştır."

3966 ٥ـ وعن ابن مسعود رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: طَعَامُ الْوَلِيمَةِ أَوَّلَ يَوْمٍ حَقٌّ، وَالثَّانِي سُنَّةٌ، وَالثَّالِثُ سُمْعَةٌ، وَمَنْ سَمَّعَ سَمَّعَ اللهُ بِهِ]. أخرجه الترمذي.

5- (3966)- *İbnu Mes'ud* radıyallahu anh anlatıyor: "Resulullah *(aleyhisalatu vesselâm)* buyurdular ki: *"Düğün yemeği, düğünün birinci günü haktır, ikinci günü sünnettir, üçüncü günü desinler içindir. Kim desinler için iş yaparsa Allah da ona göre muamele yapar."* [Tirmizî, Nikâh 10, (1097).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, düğün ziyafetinin iki gün devam etmesini tecvîz etmekte, daha fazlasının süm'a (desinler) için olduğunu belirtmektedir.

Birinci günkü yemeğe hak denmesi onun sabit meşru olduğunu, hem yapılmasının hem de icâbetin gerekli olduğunu ifade eder. Yukarıda da kaydettiğimiz üzere ülemâdan bir kısmı onun vacib olduğuna bile hükmetmiştir. Hele dâvete icabet, buna vâcib demeyen yok gibidir. Vâcib demeyenler sünnet-i müekkede demiştir. Bu hadîs vâcib diyenlerin delillerinden biridir.

İkinci gün sünnet olması, umumiyetle tâkip edilen bir örf, normal sayılan bir davranış olmasıdır. Bir rivâyette sünnet yerine ma'ruf denmiştir ki "münker değildir", yadırganmaz demektir.

Üçüncü günün *süm'a* olması başkasına duyurmak, riya için ma'nâsına gelir ki, desinler için diye tercümeyi uygun bulduk. *Ebû Dâvud*'un bir rivayetinde üçüncü günün ziyafetine süm'a ve riya denilmiştir.

Desinler için iş yapana Allah'ın uygun muamele yapması, Kıyamet günü riyasının mahşer ahalisine teşhir edilmesidir. Yani övünmek için

kendisinin kerem sâhibi olduğunu göstermeye çalışan kimsenin yalancı ve riyakâr olduğunu Cenâb-ı Hakk Kıyamet günü, Arasat halkı arasında teşhir edecektir. *Tîbî* der ki: "Allah bir kuluna nimet verince, onu şükürle yâd etmesi üzerine vâcib olur. Aynı şeye, birinci gündeki eksiklikleri tamamlamak üzere, ikinci gün devam etmek de müstehab olur, zira sünnet, vâcibin tamamlayıcısıdır. Ancak üçüncü gün bu artık riya ve gösterişten başka bir şey değildir. Dâvetlinin de birinci gün icabeti vacib, ikinci gün müstehab, üçüncü gün mekruh hatta haram bile olur." Aliyyü'l-Kârî, "Bu hadîste, ziyafetin yedi gün devamı müstehabtır" diyen İmam Mâlik'in ashâbına sahîh bir red var" der.

Şâfiîler ve *Hanbelîler* bu hadisle amel etmişlerdir.

3967 ٦ – وعن أعرج عن أبى هريرة رضى الله عنه: [أنَّ النبىَّ ﷺ كَانَ يَقُولُ: شَرُّ الطَّعَامِ طَعَامُ الْوَلِيمَةِ، يُدْعَى لَهَا الأغْنِيَاءُ، وَتُتْرَكُ المَسَاكِينُ، وَمَنْ لَمْ يَأْتِ الدَّعْوَةَ فَقَدْ عَصَى اللهَ وَرَسُولَهُ].

وفي أخرى « يمنَعُهَا مَنْ يَأْتِيهَا، وَيُدْعَى إلَيْهَا مَنْ يَأْبَاهَا ». أخرجه الثلاثة وأبو داود.

6. (3967)- *A'rac, Ebû Hüreyre* radıyallahu anh'tan naklen anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhisalâtu vesselâm)* diyordu ki: *"En şerli yemek, sâdece zenginlerin çağrılıp fakirlerin çağrılmadığı yemektir. Kim de dâvete icabet etmez, yemeğe gelmezse, Allah ve Resûlüne âsi olmuştur."*

Bir diğer rivayette "(Yemeğin kötüsü) gelene verilmeyen, ona gelmeyeceklerin dâvet edildiği yemektir" denilmiştir. [Buhârî, Nikah 72; Müslim, Nikah 107-110, (1432); Muvatta, Nikah 50, (2, 546); Ebû Dâvud Et'ime 1, (3742).]

AÇIKLAMA:

Bu hadîs, davet edildiği zaman mutlaka gelecek olan ve esasen dâvet edilmeleri de lazım ve gerekli olan fakirlerin dâvet edilmeyerek, sadece zenginlerin çağırıldığı yemekleri "en kötü yemek" olarak tavsif etmektedir.

Hadîs, bir bakıma gelecekle ilgili bir ihbardır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisinden sonra, davet yemeklerine zenginlerin çağrılacağını, zenginlere itibar edileceğini, fakirlere ise itibar edilmeyip ihmal edileceğini, onların davet edilmeyeceklerini haber vermiş olmaktadır.

Bir kısım izahlar için 3962 numaralı hadîsin açıklama kısmına bakılmalıdır.

❑ AKÎKA

3968 ١ – عن سمرة بن جندب رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: كُلُّ غُلامٍ رَهِينَةٌ بِعَقِيقَةٍ تُذْبَحُ عَنْهُ يَوْمَ سَابِعِهِ، وَيُحْلَقُ رَأْسُهُ وَيُسَمَّى]. أخرجه أصحاب السنن.

1. (3968)- *Semüre İbnu Cündüb* radıyallahu anh anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalatu vesselam)* buyurdular ki: *"Her çocuk, akîka kurbanı ile rehinelenmiştir. Bu kurban, (doğumunun) yedinci günü, onun adına kesilir. (O gün) saçı da traş edilir ve çocuğa isim de verilir."* [Ebû Dâvud, Edâhî 21, (2837, 2838); Tirmizî, Edâhi 23, (1572); Nesâî, Akîka 5, (7, 166).]

AÇIKLAMA:

1- *Akîka* kelimesinin aslı, el-Esmâ'î'nin açıkladığı üzere, doğduğu sırada çocuğunun başındaki saç ma'nâsına gelir. Çocuk için kesilen koyun da akîka diye isimlendirilmiştir. Zira, kurbanın kesilmesi sırasında bu saç traş edilir. *Ebû Ubeyd* der ki: "Bu bir şeyin, beraber olduğu veya sebebiyle olduğu bir başka şeyle isimlendirilmesi nev'inden bir isimlendirmedir." Bazı âlimler de: "Akîka, kesilen kurbandır, kurban bu ismi almıştır. Zira, koyun vs.'nin kesimi bir bölme, parçalama işidir. عقّ lügatte şaklama, bölme, kesme ma'nâsına gelir" demiştir. Ahmed İbnu Hanbel, el-Esmâ'î ve diğerlerinin "akîka çocuğun saçıdır" gibi açıklamalarını reddeder ve bunun kesilen kurbanın kendisi olduğunu söyler. İbnu Abdilberr bu açıklamayı daha muvafık bulur.

2- Bu hadîs, çocuğun doğumunun yedinci gününde çocuk adına akîka kurbanı adıyla bir kurban kesilmesini irşad buyurmaktadır. Bunun gereği, çocuğun rehineye benzetilmesi suretiyle ifade edilmek istenmiştir. Çocuğun rehinelenmesi ne demek? *Hattâbî,* bu hususta farklı yorumlar ileri sürüldüğünü söyledikten sonra, en güzel açıklamayı *Ahmed İbnu Hanbel* merhumun yaptığını belirterek kaydeder: "Bu şefâattedir. Demek ister ki: Çocuk için akîka kurbanı kesilmez, çocuk da çocuk iken ölürse, ebeveynine şefaatçi olmaz." en Nihâye'de *İbnu'l Esîr el-Cezerî* der ki: "Akîka çocuk için mutlaka gereklidir. Bu sebeple, akîkanın çocuğa olan gereği ve çocuğun ondan kurtarılmayışını mürtehinin (rahin malı yanında tutan kimsenin) elinde olan bir rehîneye benzetmiştir." Yani borç ödenmezse, rehin olarak bırakılan şey kurtarılamaz. Öyle ise, çocuk da buna benzer, kurban mukabilinde kurtarılabilecektir.

Türbüştî der ki: "Yani çocuk, sanki rehin bırakılmış bir şey gibidir. Çocuk bu rehinelik halinden kurtarılmadıkça çocuktan istifade etmemiz

mümkün değildir. Nitekim bir nimete mazhar olan kimse, vazîfesini ve o nimetin şükrünü eda etmedikçe, bu nimet tamamlanıp kemâlini bulmaz. Bu nimetin gerektirdiği şükr ise *Resûlullah (aleyhisalâtu vesselam)*'ın sünnet kıldığı şeydir." Yani Allah'a şükür ve çocuğun selametini taleb maksadıyla onun adına kurban kesmektir. Muhtemelen, *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselam)*, bu hadîsleriyle çocuğun selametinin ve güzel bir hal üzere büyümesinin akîka kurbanı ile rehinelenmiş olduğunu söylemek istemiştir.

3969 ٢ — وعن زيد بن أسلم عن رجل من بني ضمرة عن أبيه رَضِيَ اللّهُ عَنْه قال: [سُئِلَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنِ الْعَقِيقَةِ، فقَالَ: لاَ أُحِبُّ الْعُقُوقَ، كَأَنَّهُ كَرِهَ الإِسْمَ. قَالَ: وَمَنْ وُلِدَ لَهُ وَلَدٌ فَأَحَبَّ أَنْ يَنْسُكَ عَنْهُ فَلْيَفْعَلْ]. أخرجه مالك.

2. (3969)- *Zeyd İbnu Eslem,* Benî Eslem'den bir adamdan, o da sahabî olan babası radıyallahu anh'tan naklediyor. "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a akîkadan sorulmuştu. Şu cevabı verdiler: "Ben ukûku (isyanı) sevmem!" Böyle demekle, sanki akîka ismini kullanmaktan hoşlanmadığını ifade etmişti. Şunu ilave ettiler: "Kimin bir evladı olur da, ona bedel kurban kesmek isterse, bunu yapsın." [Muvatta, Akîka 1, (2,500).]

AÇIKLAMA:

1- *Ukûk,* kelime olarak kesmek, bölmek, koparmak gibi ma'nâlara gelir. Evlâdın anne ve babasına karşı itaatsizlikleri, kafa tutmaları ukûk olarak ifade edilmiştir. Zira anneye, babaya karşı gösterilmesi gereken itâat, saygı koparılmış, hürmet kırılmış olmaktadır. Şu halde ukûk Allah hakkında kullanıldığı takdirde isyân ma'nâsında yani Allah'ın emirlerine isyan etmek olarak anlamak gerekir. Burada *Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm): "Ben ihsanı terkedip isyan etmek ma'nâsına gelen "ukûk"u sevmem"* demek istemiştir. Akîka kurbanını sevmemesi mevzubahis olamaz. Zira birçok hadîslerinde buna teşvîk buyurmuştur. Zürkânî der ki: "Fesâhet ilminin kesinleşen bir prensibi şudur: "İki ma'nâya gelip bunlardan biri kötü olan kelimelerin mutlak olarak kullanılmasından kaçınılmalıdır."

Resûlullah'ın bu hadîste isyân ma'nâsına da gelen akîka ismini sevmediğini izhar ettikten sonra nüsük kelimesini kullanarak, doğan çocuk için kurban kesmeye teşvîk buyurması, çocuk için kesilen kurbanı sevdiğini ve bunu yapmanın müstehab olacağını ifade eder. Zira nüsük, farz olan hacc âdâbıyla ve orada kesilen kurbanla ilgili bir kelimedir.

İbnu Abdilberr der ki: "Bu hadîs, ma'nâsı çirkin olan isimleri kullanmanın mekruh olduğunu da ifade etmektedir. Nitekim *Resulullah (aleyhis-*

salâtu vesselâm) güzel isimleri severdi.[59] Bu durumda hadisin zâhirine göre, çocuk için kesilen kurbana nesike denmesi ve akîka denmemesi gerekir. Ancak bu söylenene meyleden ve böyle bir hüküm beyan eden tek âlim bilmiyorum. Bana öyle geliyor ki ülemâ bu hadisle amel etmeyi terketti. Bunun da sebebi, akîka kelimesinin geçtiği ve *Resulullah*'ın mezkur kurbana akîka dediğini gösteren hadislerin onlar nezdinde daha sahih bulunmuş olmasıdır." *Zürkânî İbnu Abdilberr*'in bu açıklamasına şunu ilave eder; "İbnu Abdilberr, burada müçtehidleri kastetmiş olmalı, aksi takdirde, *İbnu Ebi'd-Dem,* bazı Şâfiî âlimlerinin: "Çocuk için kesilen kurbana zebîha veya nesîke demenin müstehab, akîka demenin, -yatsı namazına atame demenin mekruh olması gibi- mekruh olduğunu" söylediklerini kaydeder.

Zürkânî açıklamasına devamla şunları söyler: "Bazıları Muvatta hadisine bağlanarak, hadiste, akîka kurbanının meşruiyyetine hüccet yoktur, meşruiyyetini nefyettirecek bir şey de yoktur, kurban bayramı sırasında kesilen kurbanın vacib kılınmasıyla akîka kurbanı neshedilmiştir demiştir. *Imam Muhammed* bu iddiadadır. Ancak, bu hüküm isabetli değil, Nitekim hadisin sonu, akîka kurbanını sabit kılmaktadır. Hadisin gayesi, bu kurbanın akîka diye değil nesîke diye isimlendirilmesinin evlâ olacağını bildirmektir.

3970 ٣– وعن أم كرز رضي الله عنها قالت: [سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ: عَنِ الْغُلَامِ شَاتَانِ مُكَافِئَتَانِ، وَعَنِ الْجَارِيَةِ شَاةٌ، وَلَا يَضُرُّكُمْ ذُكْرَاناً كُنَّ أَمْ إِنَاثاً]. أخرجه أصحاب السنن.

وقــوله «مُكَافِئَتَانِ»: بكسر الفاء: يريد شاتين مسنتين تجوزان في الضحايا لا تكون إحداهما مسنة والأخرى غير مسنة.

3. (3970)- *Ümmü Kürz* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: "Oğlan çocuğu için birbirine denk iki kurban, kız çocuğu için bir kurban kesmek gerekir. (Kurbanlığın) erkek veya dişi olması farketmez." [Ebû Dâvud, Edâhî 21, (2834, 2835, 2836); Tirmizî, Edâhî 17, (1516); Nesâî, Akîka 3, (7, 165).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, çocuk için kesilecek akîka kurbanının erkek ve kız çocuklar için farklı olmasını âmirdir. Erkek çocuğa iki kurban, kız çocuğa bir kurban. Ayrıca oğlan için kesilecek kurbanlardan her ikisinin de kur-

59- *Resulullah*'ın güzel isim koymaya teşvikleri, kötü isimlerinden zecr etme ve hatta isimleri değiştirmeleriyle ilgili hadisler 113-142 numaralı hadisler arasında geçti.

banda aranan şartları haiz olması, birinin tam kurbanlık, diğerinin gerekli şartlardan nâkıs olmaması istenmektedir. Her ikisi de normal kurbanlık hayvandan olmalıdır.

2- Bu hadisle amel ederek, oğlan için iki koç kesilmesine hükmeden ülemâ, rivayetlerin de dışına çıkarak bazı delillerle kendi görüşlerini takviye ederler. Ezcümle derler ki: "Şeriatımız, mirasta, şehadette, diyanette, ıtk bahsinde kadınlara yarım hükmeder. Ebû Ümemâ ve başka bir kısım sahabelerden yapılan bir rivayette *Aleyhissalâtu vesselâm* der ki: *"Müslüman bir kimse, müslüman bir erkek köleyi azad ederse, ateşten çıkmasına vesile olur; Köleden her bir uzuv onun bir uzvunu ateşten kurtarır. Müslüman bir kimse, iki müslüman kadın köleyi âzad ederse, bu da ateşten kurtulmasına vesile olur. Kadınlardan ikisinin iki uzvu onun bir uzvunu ateşten kurtarır."* Bu durumda, akîkanın hükmü de bu kaideye muvafık düşmektedir."

3- Hadisin zâhiri akîka kurbanı kesmeyi vâcib ifade ediyorsa da, İslam ülemâsı, mevzu üzerine gelen başka rivayetleri de esas alarak "Vacib" dememiştir. Sadece Zâhiriye mesleğinde gidenler akîka'ya vacib diye hükmetmiştir. *Şâfiî, Hanbelî* ve *Mâlikî* mezhepleri bunun sünnet olduğuna, Hanefiler ise mübah ve nihayet mendub olduğuna hükmetmişlerdir. Terkine hiç bir şey terettüp etmez. Ülemânın çoğunlukla benimsediği hükme göre, kız ve erkek için birer kurban yeterlidir. Nitekim müteakip iki rivayet, başta sünnete harfi harfine uymakla tanınan Abdullah İbnu Ömer olmak üzere pekçok büyükler erkek ve kız için birer koyun kestiklerini göstermektedir. Bazıları, sadedinde olduğumuz rivayeti esas alarak erkekler için iki kurbanın kesilmesine kâil olmuştur. Akîka için kesilecek hayvanda, kurbanlığın bütün şartları eksiksiz bulunmalıdır: Hasta, topal, kör, kulaksız, körpe vs. olmamalıdır. Akîkaya temas eden hadislerde hep koyunun mevzubahis edilmesi sebebiyle bazı âlimler, akîka kurbanının koyun olması gereğinden bahsetmiştir. Ancak cumhur, deve ve sığırın da bu maksadla kesilebileceğini söylemiştir. Mamafih Taberânî'nin bir rivayetinde deve, sığır ve davarla akîka kesilebileceği belirtilmiştir.

Kastalânî, İrşâdu's-Sârî'de der ki: "Akîka kurbanı da diğer ziyafetlerde olduğu gibi pişirilir. Sadece ayağı pişirilmez. Ayak, Hâkim'in bir rivayeti mucibince, çiğ olarak, çocuğun ebesine verilir." Akîka kurbanının kemikleri kırılmaz, mafsallardan ayrılır ve öylece pişirilir. Böyle yapmakla çocuğun sıhhat ve selametine tefe'ül edilir. Mamafih çocuğun tevazuuna, ihtiraslardan, beşerî kabalıklardan nezahete ermesine tefe'ülen kemiklerin kırılması müstehab diyen de olmuştur. Akîka'nın etirden kurban sahipleri de yiyebilir.

3971 ٤ - وَعن نافع: [أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا لَمْ يَكُنْ يَسْأَلُهُ أَحَدٌ مِنْ أَهْلِهِ عَقِيقَةً إِلاَّ أَعْطَاهُ إِيَّاهَا، وَكَانَ إِنَّمَا يَعُقُّ عَنْ وَلَدِهِ بِشَاةٍ شَاةٍ، عَنِ الذُّكُورِ وَالإِنَاثِ، وَكَذلِكَ كَانَ يَفْعَلُ عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ رَحِمَهُ اللهُ. قَالَ مَالِكٌ: وَبَلَغَنِى أَنَّ عَلِىَّ بْنَ أَبِى طَالِبٍ كَانَ يَفْعَلُ ذلِكَ]. أخرجه مالك.

4. (3971)- *Nafi* rahimehullah anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'ya ehlinden her kim bir akîka istemiş ise, ona mutlaka bir akîka vermiştir. Kız ve erkek, her çocuğu için birer koyun kurban ederdi. Urve İbnu'z-Zübeyr merhum da böyle yapardı."

İmam Mâlik der ki: "Bana ulaştığına göre, Ali İbnu Ebî Tâlib (radıyallahu anh) da böyle yaparmış." [Muvatta, Akîka 4, (2, 501).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, akîka kurbanının kız ve erkek çocuklar için birer koyun olacağına delil olmaktadır. Çünkü *İbnu Ömer, Urve, Hz. Ali* gibi büyüklerin böyle yaptıklarını haber vermektedir.

Bu husustaki nihâî hükmü önceki hadisin açıklama kısmında kaydettik.

3972 ٥ - وعن ابن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ عَقَّ عَنِ الْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ كَبْشاً كَبْشاً]. أخرجه أبو داود والنسائى.

ولفظ النسائى: «بكبشين كبشين».

5. (3972)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, torunları Hz. Hasan ve Hz.Hüseyin için, akîka olarak birer koyun kurban etti."

Hadisin Nesâî'deki vechinde: "...ikişer koyun kurban etti" denmiştir. [Ebû Dâvud, Edâhî 21, (2841); Nesâî, Akîka 4, (7, 166).]

AÇIKLAMA:

Kız ve erkek çocuklar için birer kurban kesileceği kanaatinde olanlar bu rivayeti esas almışlardır. Ancak, hadisin Nesâî'deki vechinden başka Ebû Davud'da Amr İbnu Şu'ayb an ebîhi an ceddihî tarikinden benzer bir rivayet de erkek çocuklar için iki koyunun kesilmesini ifade et-

mektedir. *İbnu Hacer:* "Ebû Dâvud'un bu rivayetinin sabit olduğunu farzetsek bile, hadis, erkek için iki kesileceğini beyan eder ve hadisleri hükümden azletmesi gerektirmez, bilakis bir kurbanın da kesilebilece-ğinin câiz olduğuna delâlet eder. Aded şart değil, müstehabtır" der.

3973 ٦- وعن علي رَضِيَ اللّهُ عَنْهُ: [أنَّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ عَقَّ عَنِ الحَسَنِ رَضِيَ اللّهُ عَنْه بِشَاةٍ وَقَالَ يَا فَاطِمَةُ: احْلِقِي رَأْسَهُ وَتَصَدَّقِي بِزِنَةِ شَعْرِهِ فِضَّةً، فَوَزَنَّاهُ فَكَانَ وَزْنُه دِرْهَماً، أَوْ بَعْضَ دِرْهَمٍ]. أخرجه الترمذي.

6. (3973)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm), Hz. Hasan* (radıyallahu anh) için akîka olarak bir koyun kurban etti ve:

"Ey Fâtıma!" dedi, *"Çocuğun başını tıraş ettir ve saçının ağırlığınca gümüş tasadduk et!"*

Bu emir üzerine saçı tarttık, ağırlığı bir dirhem veya buna yakın bir şeydi." [Tirmizî, Edâhî 20, (1519).]

3974 ٧- وعن جعفر بن محمد عن أبيه عن فاطمة رَضِيَ اللّهُ عَنْها: [أنَّها وَزَنَتْ شَعْرَ الحَسَنِ وَالحُسَيْنِ، وَزَيْنَبَ، وَأُمِّ كُلْثُومٍ رَضِيَ اللّهُ عَنْهم، وَتَصَدَّقَتْ بِزِنَةِ ذلِكَ فِضَّةً]. أخرجه مالك.

7. (3974)- *Cafer İbnu Muhammed* babasından o da Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ)'dan rivayet ettiğine göre, "Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in, Zeyneb'in Ümmü Külsüm (radıyallahu anhüm)'ün saçlarını tarttı. Bunların ağırlığınca gümüş tasadduk etti." [Muvatta,Akika 2, (2, 501).]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki rivayet Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ)'nın dört çocuğu için, *Resulullah*'ın emriyle tatbik ettiği başlarını traş ettirme hadisesini nakletmektedir. Önceki rivayette *Hz. Hasan* ve *Hz. Hüseyin* (radıyallahu anhümâ) için Resulullah'ın emir buyurduğu ifade edilmiş ise de Ümmü *Külsüm* ve *Zeyneb* için emir verdiği sarih değil. Şârihler, *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu torunlarının da vefatından önce doğmuş olmaları hasebiyle, onların başlarının traş edilmesini de Aleyhissalâtu vesselâm'ın emretmiş olabileceğini söylerler. Ancak, böyle bir emir olmasa bile, Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ)'nın kıyas yoluyla da yapmış olması muhtemeldir.

2- Görüldüğü üzere, yeni doğan çocuğa İslâm âdâbına göre, tatbik

edilmesi müstehab olan muamelelerden biri de başındaki ana tüyü denen doğuştan getirdiği saçları traş edip ağırlığınca gümüş tasadduk etmektir. İmkanı olanın gümüş yerine altın (tasadduk etmesi efdaldir. *İbnu Abdilberr:* "Ülemâ, Hz. Fatıma (radıyallahu anhâ)'nın akîka ve diğer yaptıkları şeyleri yapmayı müstehab addetmiştir" der. *Ebû'l-Velid el-Bâcî* dahi: "Traş edilen saç ağırlığınca tasaddukta bulunmak hoştur ve iyi amellerdendir" der. Buhârî'de مع الغلام عقيقة فأهريقوا عنه دما وأميطوا عنه الأذى

"Oğlan çocuğu için akîka vardır. Ona bedel kan akıtın (kurban kesin). Eza'yı da temizleyin" buyrulmuştur. "Ezâ'yı temizleme"yi bir kısım âlimler baştaki ana tüylerinin traş edilmesi olarak anlamıştır. Ancak, Taberânî'de gelen bir rivayette: ويماط عنه الأذى ويحلق رأسه

"Ondan eza temizlenir ve başı da traş edilir" diyerek "eza'nın temizlenmesi" ile, "saçın tıraş edilmesini" iki ayrı fiil olarak ifade eder. Bu durumda "eza'nın temizlenmesi"ni daha umumî bir ma'nâda anlamak gerekir.

❑ FERE' VE ATÎRE

3975 ١ - عن نبيشة الهذلى رضى الله عنه قال: [نَادَى رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللهِ كُنَّا نَعْتِرُ عَتِيرَةً فِي الْجَاهِلِيَّةِ فِي رَجَبٍ، فَمَا تَأْمُرُنَا؟ فَقَالَ: اذْبَحُوا للهِ فِي أَيِّ شَهْرٍ كَانَ، وَبَرُّوا للهِ وَأَطْعِمُوا للهِ قَالُوا: إِنَّا كُنَّا نفرع فرعاً فى الجاهلية، فما تأمرنا؟ قال: فى كل سائمة فرع تغذوه ماشيتك حتى إذا استحمل للحجيج ذبحته فتصدقت بلحمه على ابن السبيل. قيل لأبى قلابة: كم السائمة؟ قال: مائة]. أخرجه أبو داود والنسائى.

1. (3975)- *Nübeyse el-Hüzelî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam sordu:

"Ey Allah'ın Resulü! Biz, cahiliye devrinde, Receb ayında atîre kurbanı kesiyorduk. Şimdi ne yapmamızı emir buyurursunuz?"

Resulullah şu cevabı verdi:

"Hangi ayda olursa olsun, Allah için kesin ve Allah için hayır hasenatta bulunun, Allah için yedirip içirin." Yine sordular: "Cahiliye devrinde Fere' kurbanı kesiyorduk, şimdi ne yapmamızı emrederdiniz?"

Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) dedi ki:

"Kırda otlayan her bir sürü için bir fere' kurbanı vardır. Bu o yıl doğan ve hacılara yük taşıyarak güce gelinceye kadar diğerleriyle birlikte

beslediğin bir hayvandır. O safhaya gelince kesip etini yolculara tasadduk edersin."

Ebû Kılâbe'ye dendi ki:

"Bir fere' kurbanı gerektiren sürü ne miktar olmalıdır?" Yüz (baş hayvan)" diye cevap verdi." [Ebû Dâvud, Edâhî 20, (2830); Nesâî, Fere' 7-8, (7, 169, 171).]

AÇIKLAMA:

1- *Fere'* ve *atîre*, cahiliye Araplarının putları adına kestikleri iki kurban çeşididir. Bunlardan fere' bir sürü içerisinde ilk doğan yavrudur. Bunu, mallarına hareket kazandırmak maksadıyla putlarına kurban ederlerdi. Bundan kendileri ile aile efradı yemezdi. Fere' için bazıları şu açıklamayı yapmıştır: "Cahiliye devrinde bir adamın develerinin sayısı yüze ulaştı mı, henüz doğum yapmamış birisini putu için keserdi ve buna fere' denirdi." Atîre ise, Receb ayının ilk on gününde put adına kesilen bir nevi nezir kurbanı idi. Kişi: "Malım şu miktara ulaştı mı her onbeşten birini Receb'te keseceğim" diye nezrederdi. Buna recebiyye de denirdi. İslam'ın başında bu iki kurbana müslümanların da yer verdiği, ancak sonradan neshedildiği söylenmiştir. Bazı âlimler fere' ve atîre kurbanlarını kesmede bir mahzur olmadığını söylemiş لاَ فَرَعَ وَلاَ عَتِيرَةَ *"Fere de atîre de yoktur"* hadisini de "vacib değildir" veya "Vacib olan kurban gibi kurbanlarla Allah'ın yakınlığını (takarrüb) kazanmak yoktur" diye tevil etmişler, "Etle ve onu fakirlere dağıtarak yapılan tekarrüb sadakadır hayırlı ameldir" demişlerdir.

2- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)* Allah adına kesip, Allah rızası için hayır yolunda bağışlanmak kaydıyla, yılın herhangi bir ayında kurban kesilebileceğini tecviz etmektedir.

Gerek *fere'* ve gerek *atîre* hakkında başka izahlar da gelmiştir, teferruat mühim değil.

3976 ٢– وفي أخرى للنسائى عن الحارث بن عمرو: [أَنَّهُ سَأَلَ رَسُولَ اللّهِ ﷺ عَنِ الْعَقَائِرِ وَالْفَرَائِعِ، فقَالَ: مَنْ شَاءَ عتَرَ، وَمَنْ شَاءَ لَمْ يعتِرْ، وَمَنْ شَاءَ فَرَعَ، وَمَنْ شَاءَ لَمْ يفرِعْ، وَفِى الْغَنَمِ أُضْحِيَتُهَا، وَقَبَضَ أَصَابِعَهُ إِلاَّ وَاحِدَةً].

2. (3976)- Nesâî'nin *Hâris İbnu Amr*'dan kaydettiği bir diğer rivayetinde geldiğine göre, "Hâris İbnu Amr, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a atîre ve fere' kurbanları hakkında sormuş, Resulullah da kendisine:

"Dileyen atîre kurbanı kessin, dileyen de kesmesin; dileyen fere' kurbanı kessin dileyen de kesmesin. Davarın bir kurban hakkı vardır!" diye cevap vermiş, parmaklarının hepsini kapayıp sadece birini yummayarak onu göstermiştir." [Nesâî, Fere' 1, (7, 168, 169).]

3977 ٣- وللخمسة عن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عَنهُ: [أنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: لاَ فَرَعَ، ولاَ عَتِيرَةَ].

و« الْفَرَعُ »: أول النتاج كانوا يذبحونه لطواغيتهم.

« والْعَتِيرَةُ »: الذ بيحة في رجب.

3. (3977)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İslam'da fere' kurbanı da yok, atîre kurbanı da yok."* [Buhârî, Akîka 4; Müslim, Edâhî 32, (1976); Ebû Dâvud, Edâhî 20, (2831, 2832); Tirmizî, Edâhî 15 (1512); Nesâî, Fere' 1, (7, 167).]

AÇIKLAMA:

En son kaydettiğimiz Ebû Hüreyre rivayeti atîre ve fere' kurbanı kesmeyi sarih bir üslubla yasaklamaktadır. Ancak Ebû Dâvud'un bir rivayetinde الْفَرَعُ حَقٌ "Fere' haktır" buyrulmuştur. Şâfiî Hazretleri: "Kesim Allah için olmuşsa fere' caizdir" diyerek hadisleri te'lif eder.

Şu halde, bir cahiliye adeti olarak reddedilmiş olan bu kurbanlar, Allah rızası için, tamamen İslamî bir muhtevada icra edilecek olursa buna ruhsat tanınmış olmaktadır. Nitekim, Nesâî'nin bir rivayetinde Hz. Muaz, İbnu Avn'ı Receb ayında atîre kurbanı keserken gözleriyle gördüğünü ifade eder. Bu kurbanlar hakkında yeterli açıklama yukarıda geçti.

DAVET ÇEŞİTLERİ, EĞLENCE, EĞLENCENİN HAYATIMIZDAKİ YERLERİ

● ZİYAFETLER

İslam'da davetlerin ayrı bir yeri ve ehemmiyeti vardır. Davetler bir bakıma, meşru eğlence fırsatlarıdır. Bunlar dışında Resulullah ayrı bir eğlence programı tavsiye etmemiş, hatta: *"Eğlenmek için yaratılmadık"* demiştir. İşte, *"meşru eğlence fırsatları olarak"* değerlendirdiğimiz doğum, sünnet düğünü, karşılama, hatim, temel atma, meslekte hazâkat, turfanda meyve merasimleri umumiyetle bir kısım ziyafetle noktalanmaktadır. Bundan başka merasimi olmayan ziyafetler de mevcuttur. Bu sebeple ziyafetlere ayrıca dikkat çekmemizde fayda var. Mevzu üzerinde

duran âlimlerimiz, hadislere dayanarak ziyafetle ilgili pek çok âdâbı belirtmişlerdir. Bazı lüzumlu teferruatı "düğün"le ilgili açıklamalara bırakarak, âlimlerimizin sünnete uygun gördükleri ve müstakil isim taşıdıklarını belirttikleri sekiz çeşit ziyafeti kaydedeceğiz:

1- Sünnet (hıtan) ziyafeti.

2- Doğum ziyafeti.

3- Akîka ziyafeti.

4- Kadının boşanmadan kurtulma ziyafeti,

5- Yolcunun seferden dönüş ziyafeti.

6- Yeni meskene girme ziyafeti.

7- Musibetten kurtuluş ziyafeti.

8- Herhangi bir sebeb olmaksızın verilen ziyafet.

Düğün vesilesiyle verilen ziyâfet üzerinde ayrıca duracağız.

● DÜĞÜN

Tıpkı bayramlar gibi, düğünler de muayyen şartlar ve belli ölçüler çerçevesinde eğlenmenin caiz olduğu fırsatlardır. Hatta cevazın ötesinde Resullulah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın teşvikleri vardır. Bir hadiste *"Helal ile haramın arasını ayıran, evlenme sırasında çalınan defle söylenen türküdür"* buyurarak, evlenmelerin gizlilikten çıkarılıp alenî yapılmasını emreder. Bu hadis, evlenmelere alenîlik kazandırılmasında en muteber yolun *"davul ve şarkının"* da yer alacağı eğlence olduğunu tebaruz ettirmektedir. *Hz. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu mevzudaki kararlılığını İbnu Abbas'tan gelen bir başka rivayet de teyid eder: Rivayete göre, *Hz. Âişe* (radıyallahu anhâ) Medineli bir yakınını evlendirir. Düğün yerine gelen Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm) "Kızı zevcinin evine gönderdiniz mi?"* diye sorar. "Evet" cevabını alınca *"Kızla birlikte türkü söyleyecek birini de gönderdiniz mi?"* der. Hz. Âişe'nin "Hayır" diye cevap vermesi üzerine de: *"Ensâr (Medineliler) arasında (bu çeşit fırsatlarda) eğlence geleneği vardır. Keşke kızla birlikte şarkı söyleyecek birisini gönderseydiniz de onlar şöyle söyleyiverseydi:*

"Size geldik, size geldik.

Bize şenlik, size şenlik."

Keza, *Ebû Leheb*'in kızının evlenmesi sırasında hazır bulunan Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yine *"Eğlence yok mu?"* diye sormuştur.

Rübeyyi Bintu Muavviz de, Resulullah'ın kendi düğününde hazır bulunduğunu, def çalarak Bedir savaşıyla ilgili (hamasî) şarkılar söyleyen iki cariyeyi dinlediğini, câriyelerden birinin: "Aranızda, yarın ne olacağını bilen birde peygamber var" demesi üzerine nağmelerini keserek: "Bırak o sözü, önceki söylediklerine devam et, gaybı ancak Allah bilir" diye müdâhale ettiğini anlatır.

Bir evden kulağına gelen def ve başkaca çalgı sesleri üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* evde ne olduğunu sorar. "Düğün" cevabını alınca: *"Bu nikâhtır, sifâh (zinâ) değildir"* diyerek takdir ifade eder.

Düğün vesilesiyle başkaca eğlenceli sahnelerin de cevazını ifade eden bir rivayeti daha kaydediyoruz: Muâz İbnu Cebel'in anlattığına göre, kendisi Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte Ensâr' dan birinin düğününde bulunur. Hz. Peygamber kızı isteyip nikâhı kıydıktan sonra: *"Allah iyi geçim, hayırlar ve uğurlar nasib etsin, rızkınıza bolluk bereket versin, sizi mübarek kılsın"* diye dua eder. Âdet veçhile damadın başı üzerinde def çalınmasını söyler, çalarlar. Sonra içerisinde meyve ve şekerlemeler bulunan çerez sepetleri getirilir. Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* üzerine serper. Fakat halk bunları kapışmak üzere harekete geçmez, olduğu yerde durur. Resulullah hayretle: *"Niçin yağmalamıyorsunuz?"* der. Cevaben: "Ey Allah'ın Resulü, siz falanca günler tekrarla bizi yağmacılıktan men ettiniz" derler. Bunun üzerine: *"Ben sizi ganimet mallarını yağmalamaktan men ettim, düğün yağmasından men etmedim, haydi yağmalayın"* der. Muaz der ki: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın onu da, bizi de bu yağmaya teşvik ettiğini gördüm."

Evlenmeler vesilesiyle *"bir tek koyun keserek de olsa"* ziyafet verilmesini tavsiye eden Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Düğün ziyafetine çağrıldığınız zaman mutlaka icabet edin. Kim davete icabeti terkederse Allah ve Resulune isyan etmiştir"* gibi mükerrer beyanlarıyla düğün, ziyafet ve bu vesile ile eğlenme müessesesini yerleştirme arzusunu ifade etmiştir.

Şu rivayet Ashab arasında bunun yeterince benimsendiğini gösterir: *Âmir İbnu Sa'd* anlatıyor: "Bir düğün sırasında Ashab'tan *Karaza İbnu Ka'b ile Ebû Mes'ud el-Ensârî*'ye uğramıştım. Yanlarında şarkı söyleyen cariyeler (ve çalgı aletleri) vardı. Kendimi tutamayarak: "Siz Hz. Peygamber'in sahabesinden ve üstelik Bedir ashabından olun da yanınızda böyle şeyler yapılsın (ve siz de dinleyin)" dedim. Bana: "İstersen otur ve bizimle dinle, istemezsen çek git. Düğünlerde eğlenmeye (ve cenaze sırasında ağlamaya) bize ruhsat verildi" dediler.

Âlimler def çalmanın, evlenme ile alakalı merasimlerin her saf-

hasında: Nikah akdi esnasında, gerdek gecesinde, düğün ziyafeti vaktinde vs. meşru olacağı belirtilmiştir.

Görüldüğü üzere, yıllık ve haftalık bayramlara ilaveten yukarıda kaydedilen merasim ziyafet ve düğün fırsatları hakkıyla değerlendirildiği takdirde, bu çeşit meşru eğlence imkânları, insanın keyifli hevesata olan ihtiyacını karşılayacak kadar çoktur. İçtimâî kaynaşmayı beraberinde getirip beşeri rabıtaları da kuvvetlendirecek olan bu eğlenceler dışında ferdî veya gayr-i meşru hududuna giren eğlenceler aramaya ciddî bir hacet kalmayacaktır.

● MÛSİKÎ

Eğlenme ve boş vakti işgal etme vasıtalarından belki de en mühimmi, en önce geleni mûsikidir. Önceki bahislerde dinin mûsikî karşısındaki tutumu kısmen gelmiş de olsa, ehemmiyetine binâen, müstakillen ele alınmasında fayda var.

Yukarıda kaydedildiği üzere *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'dan yapılan bir kısım rivayetler, mûsikinin bazı kayıt ve şartlarla cevazını ifade ederken, diğer bir kısım rivayetler de tahrimini ifade etmektedir.

1- Ebû Dâvud'da gelen bir rivayet aynen şöyle: "Nafi anlatıyor: "Abdullah İbnu Ömer, bir çalgı sesi işitmişti ki, derhal kulaklarını parmaklarıyla tıkayarak yoldan uzaklaştı." Bana: "Ey Nâfi, kulağına hâlâ ses geliyor mu?" diye sordu. "Hayır" dedim. Bunun üzerine parmaklarını kulaklarından çıkardı ve ilave etti: "Bir defasında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraberdim. Böyle bir ses işitti ve aynen benim davrandığım şekilde davrandı."

Ebû Dâvud'un müteakip rivayetinde, bu çalgıyı çalanın bir çoban olduğu, Nâfi'nin de (bu yolculuk esnasında) İbnu Ömer (radıyallahu anh)'ın terkisinde bulunduğu açıklanır.

2- Keza *İbnu Ömer*, bir başka sefer çarşıda dolaşırken rastladığı şarkı söyleyen bir kız çocuğu için, "Şayet şeytan, yerine birisini bıraksaydı bunu bırakırdı" demiştir.

Bir diğer hadiste de: "Gınâ (şarkı-türkü) kalpte nifakı yeşertir" denmektedir. *İbnu Abbâs* bu hadisi şöyle açmıştır: "Şarkı kalpte nifakı yeşertir, suyun ekini yeşerttiği gibi. Zikir dahi kalpte imanı yeşertir, tıpkı suyun da ekini yeşerttiği gibi."

3- Bir başka hadis de şöyle: *"Dünyada da, âhirette de mel'un (ahmak ve facir) iki ses vardır: Nimete mazhar olunca çalgı, mûsibete maruz kalınca inleme."*

4- Mûsikinin tahrîmini ifade eden bir rivayet, Resulullah devrinde çalıp- söylemeyi kendine meslek edinmiş cariyelerle ilgili olarak konan yasaktır: "Allah, şarkıcı câriyelerin (kaynat) alım-satımlarını, bedellerini ve onların dinlenmelerini haram kıldı."

5- Mûsikinin en azından kısmî ve kayıtlı olarak tahrîmini ifade eden bir rivayet de şöyle: Hz. Enes anlatıyor: "el-Berâ İbn-i Mâlik güzel sesli bir kimse idi. Bir sefer sırasında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine: *"Cam şişeler (gibi hassas yapılı olan kadınlar) den sakın"* buyurdu. Berâ da okumaktan vazgeçti.

Hadisi kaydeden el-Hâkim, hocası Muhammed İbnu İsâ el-Attâr'ın şu açıklamasını da ekler: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Berâ'nın sesini kadınların işitmesini istememiştir." Ayrıca, çalgıcı câriyelere mâni olmama hadisesini de: "Çünkü onlar kadın değil, bülûğa ermemiş kız çocukları idi" diye açıklamışlardır.

6- Bu çeşit rivayetlere dayanarak, mûsikinin haram olduğuna hükmeden bir kısım âlimler, hükümlerine Kur'andan da şu âyeti delil olarak göstermişlerdir: "İnsanlar içinde, bilgisizce, Allah yolundan saptırmak, onu bir eğlence edinmek için boş lâfa müşteri çıkan nice adam vardır."

Âyette geçen *"boş laf"*tan muradın mûsiki ve benzeri şeyler olduğuna dair Hasan-ı Basrî ve İbnu Abbâs'tan rivayetler gelmiştir.

Yukarıda kaydedilen delillerden hareket eden âlimler, mûsikî hakkında verilecek hüküm mevzuunda ihtilaf ederler:

1- Fakihlerden bir kısmı "mutlak haram" olduğuna, dinlemede de bir masiyet (Allah'a isyan ve günah) bulunduğuna hükmetmiştir. Bunlara göre, âni işitmenin bir günahı yoktur.

2- Bazıları kafiye ve fesâhat mizanını kavramada mûsikîden faydalanmanın günah olmayacağını söylemiştir.

3- Bir kısmı tek başına olan kimsenin, yalnızlığı defetmek gayesiyle şarkı söylemesini caiz addetmiştir, ancak "eğlenmek gayesiyle olmamasını" şart koşmuştur.

4- Okunan şiir (güfte) hikmetler, ibretler, fıkıh (gibi faydalı bilgiler) ihtiva ediyorsa bunda da beis görmezler.

5- Bazı âlimler, bayramlarda (ve düğünlerde) def çalmada da bir mahzur görmezler.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Mûsikiye, mutlak olarak "haram"

veya "helal" demek mümkün değildir. Cevaz ifade eden sahih rivayetleri, hadis ilmini objektif ve rasyonel prensiplerine mutabık düşmeyen tekellüflü (zorlamalı) tevil yollarına başvurarak, mensuh addedip musikinin mutlak şekilde haram olduğunu söylemek caiz değildir. Öte taraftan, bir kısım zaaftan hali olmasa bile, mûsikîyî yasaklayan rivayetleri de görmemezlikten gelmek mümkün değildir. Hadis ilminin umumî kaidelerinden birine göre, bir babta birden fazla zayıf hadis gelmiş ise, bunlar birbirlerini kuvvetlendirerek, sahih bir asla dayandıklarını ifade ederler. Kaldı ki, yukarıdaki paragrafta el-Müstedrek'ten naklettiğimiz hadisin kesinlikle sıhhatine hükmedilmiştir.

Lehte ve aleyhte gelen rivayetler arasında ciddi bir ihtilaf görerek nesh veya tercih imkanları araştırmak da gereksizdir. Her iki gruba giren rivayetler de tahsis yoluyla cem edilebilecek ve herbiriyle amel edilebilecek durumdadır. İslam âlimleri, çoğunluk itibariyle, bu yolu tercih ederek lehte ve aleyhte mutlak hükümden kaçınmışlar, helâl veya haram olmasının şartlarını belirtmişlerdir.

Mûsikî mevzuunda burada kayda değer, tamamen orijinal bir değerlendirme *Bediüzzaman Said Nursî* merhuma aittir. O, meseleyi Eslâf âlimlerinin yaptığı gibi nasslar açısından ele almaksızın, nassların ifade ettiği nihâî hükmün, insan fıtratına ve harici vakıaya mutabakat hikmeti açısından ele alarak son derece cesur ve orijinal bir yorum getirir. Ona göre mûsikiye insan ruhunun belli bir ölçüde ihtiyacı vardır. Şöyle der: "Evet, beşer hakikata muhtaç olduğu gibi, bazı keyifli hevesâta da ihtiyacı var. Fakat bu keyifli hevesât, beşte birisi olmalı."[60]

Ashabtan Ebu'd-Derda'nın "Hak şeylerin talebinde daha şevkli, daha gayretli olabilmek için kalbimi hak olmayan şeyle dinlendiriyorum" sözü böylece daha iyi anlaşılmaktadır.

Şu halde her şeyinde, her şe'ninde zikir ve huzur arayarak, hangi nevinden olursa olsun -buna münâfi bulduğu için- mûsikîye mutlak olarak "hayır" diyecek bir manevi mertebe ve doygunluğa ulaşan kimselerin bir bakıma saygıdeğer olan şahsi meşreblerini umumi bir hüküm şeklinde değerlendirerek mûsikîye karşı çıkmaları büyük çoğunluğun fıtratına uygun şekilde hüküm koyan Şâri'e ve şer'in temel esprisine aykırıdır.

60- Nûr Âleminin Bir Anahtarı, s. 18. Müellif İşâratu'l-İcaz da şu açıklamaya yer verir: *"Evet ulvî hüzünleri, Rabbânî aşkları iras eden sesler helâldir. Yetimâne hüzünleri, nefsânî, şehevâtı tahrik eden sesler haramdır. Şeriatın tayin etmediği kısım ise, senin ruhuna, vicdanına yaptığı te'sire göre hüküm alır"* (s. 78.)

● EGLENCE MEVZUUNDA RESULULAH'IN ŞAHSÎ SÜNNETİ

Eğlence ile alakalı açıklamaları bitirirken, şu hususu da kaydedelim: *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)*'ın belirtilen meşru fırsatlar dışında, eğlence için hususi vakit ayırdığına dair ne siyer kitaplarında bir bahse, ne de herhangi bir rivayete rastlamadık. Aksine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın çocukken bile, hıfz-ı ilahî ile, cahiliye eğlence ve lehviyatından korunduğunu ifade eden rivayetler vardır. Bunlardan birini *Hz. Ali* (radıyallahu anh) nakleder: "Resulullah şöyle buyuruyor:

"Cahiliye devri insanlarının arzu ettikleri eğlenceleri hayatımda iki sefer arzu ettim. Her ikisinde de Allah beni onlara bulaşmaktan korudu. Bir gece, benimle Mekke'nin yukarı sırtlarında koyun güden Kureyşli arkadaşıma: "Benim koyunlarıma da nezâret ediver de bu gece, gençlerle birlikte Mekke'de şenlik seyredeyim" diye teklifte bulundum, o da kabul etti. Oradan ayrılarak şehre indim. Mekke'nin en yakın evlerinden birine yaklaşmıştım ki, davul zurna ve türkü sesleri kulağıma geldi. "Bu eğlence neyin nesi?" diye sordum. "Falan, Kureyş'ten falanın kızıyla evleniyor" dediler. Bu eğlenceyi seyretmek, mûsikîyi dinlemek istedim. Ancak uyku bastırdı. Ertesi sabah, tepemi pişiren güneşin hararetiyle uyandım. Hemen arkadaşımın yanına döndüm. Bana, "ne yaptın?"diye sordu. Olup biteni anlattım.

Bir başka gece, aynı teklifte bulundum, yine kabul etti. Şehre indim. Yine bir eğlence işittim. Sebebini sorunca, yine öncekine benzer bir cevap aldım. Bu defa da eğlenceyi dinlemek arzu ettim. Yine uyku bastırdı. Tekrar ertesi günü güneşin hararetiyle uyandım. Arkadaşımın yanına döndüm. "Ne yaptın?" diye sordu. "Hiçbir şey yapmadım" diye cevap verdim."

Hz. Ali, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın sözlerini şöyle tamamladığını belirtir: *"Allah'a kasem olsun, bundan sonra, Allah bana peygamberlik verinceye kadar cahiliye devri insanlarının işledikleri kötülüklerden hiç birine arzu duymadım."*

TIB VE RUKYE BÖLÜMÜ

(Bu bölümde iki bab var.)

BİRİNCİ BAB

TIB HAKKINDA

TEDAVİNİN CEVAZI

★

TEDAVİNİN MEKRUHLUĞU

★

RESULULLAH'IN VASFETTİĞİ İLAÇLAR

★

İKİNCİ BAB

RUKYE VE TEMAİM

★

BİRİNCİ FASIL

RUKYENİN CEVAZI

★

İKİNCİ FASIL

RUKYENİN NEHYİ

★

ÜÇÜNCÜ FASIL

TAUN VE VEBA

★

DÖRDÜNCÜ FASIL

GÖZ DEĞMESİ

İ'TİZAR

Okuyucularımız, TIB BÖLÜMÜ'nün tanzimini, diğer bölümlere nazaran biraz farklı ve mevzuun dışına taşmış bulacaklar. Zira normal olarak bölümler, -ihtiyaca göre uzun veya kısa olan- bir UMUMÎ AÇIKLAMA kısmından sonra hadisler ve hadislerle ilgili açıklamalardan meydana gelir.

Burada ise, iki ilavede bulunduk: Birinci ilavemiz UMUMÎ AÇIKLAMA' dır. İkinci ilavemiz en sona koyduğumuz TIBB-I NEBEVÎ'dir.

Niye böyle yaptık? Özrümüzü beyan edelim:

1- Bu bölümü de mutad şekilde hazırladıktan sonra, günümüzde Batı tipi -mikrop, irsiyet bulaşma, münhasıran maddi müdahale ile, tedavi gibi belli başlı esaslara dayanan- tababete karşı *alternatif* tıb adı altında gelişen ve halk tababeti, akapunktur, telkinle, oruçla tedavi gibi insanlığın binlerce yıllık tedavi metodlarına da yer veren yeni tıb anlayışlarının rağbet görmeye başlaması, münâkaşa ve tatbik safhasına konması karşısında TIBB-I NEBEVÎ'yi derli toplu olarak sistematik şekilde vermeyi uygun gördük. Bu sebeple, bölümde mevcut hadisler ve onlarla ilgili açıklamalardan sonra, buralarda oldukça dağınık ve insicamsız olarak geçen meseleleri özetleyerek ve bazı yeni ilavelerde bulunarak sistematize etmeyi faydalı ve gerekli bulduk. Böylece görülecek ki, *Tıbb-ı Nebevî*, Batı tıbbına reaksiyon olarak günümüzde ortaya çıkan alternatif tıp telakkisine çok yakın bir mahiyet arzetmektedir. Çünkü nebevî tıp sirayete inanarak karantina ve ilaca yer verdiği gibi, dua, telkin, ibadet ve kıraat-ı Kur'an ve hatta sabır ve tevekküle varıncaya kadar çok değişik metodlarla tedaviye yer vermektedir. İlaveten İslam dışında kalan insanlığın tecrübesine kapıyı açık bırakarak zamanla ortaya çıkabilecek her çeşit tıbbî metodu sinesine barındıracak bir mahiyette olduğu görülecektir. Şu halde bu durumları belli bir sistemle topluca gösterme

gereği, bizi, TIBB-I NEBEVÎ başlığı altında bir özet-sonuç kısmı ilavesine sevketti.

2- Hadislerin açıklanmasında eski ülemânın bir tavrı dikkatimizi çekti. Hemen hemen, bütün şârihler, müellifler hadisleri açıklarken, Tıbb-ı Nebevî adlı kitaplarını tanzim ederken, devirlerinde tıp âlemine hâkim olan görüşleri, bazı zaruri ihtiyatlar dışında aynen benimsemişler, hadis-i şerifleri, doktorlar arasında câri ve müsellem mefhumlara göre açıklamışlar ve bu işi yaparken tıbbî tabirleri kullanmışlardır. Sözgelimi hılt, ahlât, sevda, safra... gibi tabirlere yer vermişlerdir. Hadislerin hep bu tabirlerle açıklandığı görülecek. Bu tabirler ise hemen hemen müslüman müelliflerce Bokrat diye anılan Hipocrat'ın tıbbına ait tercüme kelimelerden ibaret.

Kısacası, hadisle ilgili bir kısım açıklamaları anlayabilmek için eski tip diyeceğimiz, geçmiş devirlere hakim olmuş tıp anlayışının temel mefhumlarını anlamamız gerekmektedir. Okuyucularımıza da bu hususta yardımcı olmak, hadislerin geçmiş asırlarda anlaşılmasında şârihlere müessir olmuş, onları yönlendirmiş belli başlı mefhum (kavram) ve telakkileri müstakillen kaydetme gereğini duyduk. Eski tıb hakkındaki açıklamalarımızdan sonra günümüz tıbbı hakkında da kısaca bir bilgi sunduk. Böylece, kitabımızın tıb bölümüne girerken, karşılaşacağımız UMUMÎ AÇIKLAMA-I ortaya çıktı. Bu kısmı yaptık diye önceden hazırlamış olduğumuz ve esasını İbnu Hacer'in Buhârî Şerhi'nden aldığımız UMUMÎ AÇIKLAMA'ya hiç dokunmadık, sadece II diye numaraladık.

★ Yeri gelmişken şunu belirtmek isteriz: Bilhassa bu ilk kısmın hazırlanması eski tıbbı tanıtıcı kaynaklara müracaatı gerektirdi. Esefle belirtelim ki, yeni tıp tedrisatımız eski tıp anlayışını tanıtıcı mevzulara müfredat ve programında hiç yer vermemektedir. Halbuki insanlığa en az ikibin yıl boyu hâkim olmuş bir tıp anlayışının tamamen terki büyük bir eksiklik. Bugün bir doktorumuz merak sâkiasıyla bunu anlamak istese pek çok müşkille karşılaşacak demektir: Herşeyden önce eskiyi anlatan kitaplar eski yazı ile yazılmış, okuyamaz. Yazı işini halletse dil değişmiş anlayamaz. Hipokrat'dan da evvele dayanıp asırların tecrübeleriyle zenginleşen bu tıbbın özetle tanıtılması, en azından insanlığa ve insanlık tarihine saygının bir gereği idi. Kaldı ki, bizzat Dr. Süheyl Ünver gibi bir kısım müteahhısların ifade ettiği üzere, bu tıbbın pek çok telakkileri hâla mûteberliğini muhafaza etmektedir. Alternatif tıbcılar ise son zamanlara bunu bir doktrin haline getirmiş, iddia eder olmuşlardır. Meseleye hangi açıdan bakılırsa bakılsın eski tıbb'ın günümüz tabiblerinin

anlayacağı üslubta açıklanması gereğine inanıyoruz. İslamî çevreler için bu, iki kere ehemmiyetlidir. Zira eski tıpla tıbb-ı nebevî'nin pek çok meselede -tabir caizse- izdivacı mevzubahis. Bu yoldan hadis şerhlerinde İslâmî olmayan bazı unsurların girmiş olma riski var. Nitekim herhangi tıbbî bir hadisi anlamak için şerhlere müracaat etmek zorundayız. Şerhlerde yer eden ve belli dönemin tıb anlayışını aksettiren bu unsurlar, bizim hadisteki gerçek mesajı yakalayıp kavramamızı zorlaştıran ve hatta engelleyen bir kısım sisler, puslar, perdeler teşkil edebilir. Nazarlarımızın bu sislerden korunması şerhlerdeki tıbbî unsurların temyizine bu da -söylediğimiz gibi- eski tıbbın bilinmesine bağlıdır.

Bunu söylemekle ülemâmıza olan güveni terkedelim demiyoruz. İslam ülemâsı belki de olması gerekeni yapmıştır. Elbette hadisleri devirlerinin umumî telakkileri, anlayışları çerçevesinde açıklayacak idiler, bu onların vazifesidir. Her devrin farklı bir anlayışı, hadisten kendine has bir hissesi vardır. Halbuki hadisler, bütün insanlığa bütün asırlara ve çağlara yönelik bir hitaptır, onda herkesin hissesi vardır. Önceki açıklamalara giren belli devir ve mekanların anlayış unsurları bilinmelidir, onlar hadisin kendisine mal edilmemelidir.

Bu söylediğimiz hususlara dikkat edilmediği takdirde, hadislere dil uzatma vak'alarına da rastlanabilir. Halbuki hadislerin vahye dayandığı ülemâca kabul edilen temel prensiplerden biridir. Ona dil uzatmak hem cehalet olur, hem de dil uzatanın manevî kaybına sebep olur.

Öyleyse efrâd-ı ümmetin bu vartalardan korunması için yeni çalışmalara ihtiyaç var. Bunlardan biri de eski tıbb esaslarının, günümüz insanının anlayacağı ölçüde açıklanmasıdır.

Şu halde bizim yer verdiğimiz UMUMÎ AÇIKLAMA-I kısmında kaydedeceğimiz bazı açıklamalar bu çerçevede kabul edilmelidir.

TEŞEKKÜR

Kitabımızın *Tıb Bölümü*'nü okuyarak bazı hususlarda lutfettiği açıklamalarıyla elimizdeki son şeklin daha mükemmel olarak ortaya çıkmasında katkıda bulunmuş olan Erzurum Tıp Fakültesi Araştırma Hastanesi Göz Hastalıkları Bölüm Başkanı ve aynı zamanda 17 yıllık kapı komşum olan *Prof. Dr. Zeki Çıkman*'a teşekkürü bir borç biliyor, Allah râzı olsun diyorum (Ekim 1990).

(BİRİNCİ İLAVE)

UMUMÎ AÇIKLAMA - I

A- ESKİ TIP

Bu tıp milattan dört-beş asır öncelere dayanır. Batıda tıp sahasında gerçekleştirilen yeni keşiflere yani 19. asrın başlarına kadar hakimiyetini devam ettirmiştir.[61]

İnsanlığa ikibin yıldan fazla bir müddet boyunca hizmet eden bu tıb, aynı zamanda cihanşümul olmuş, dünyanın her tarafında itibarını korumuştur. İslam dünyasının da resmi tıbbı olmuştur. Bu tıbbı eski Yunan tabiblerinden Hipokrat ve Galinos temsil eder. Esas dayanağına da *ahlat-ı erba'a* nazariyesi teşkil eder. Bu nazariye feylesofların *anâsır-ı erba'a* (su, hava, ateş, toprak) keyfiyyat-ı erba'a (hararet, bürûdet, yubûset ve rutûbet) gibi başkaca felsefi akidelerinden de istifade etmesini bilmiştir.

Şimdi kurucularından başlayarak belli başlı meselelerini kısaca tanıyalım:

1- HİPOKRAT: Müslüman tabiblerce *Bokrat* diya anılan bu zat, bütün tababetin en büyük maruf üstadı bilinir. Böyle bir insanın yaşamadığı bile ileri sürülecek derecede hayatı efsaneleşmiş ise de İstanköy'de doğduğu, M.Ö. 460-377 yılları arasında yaşadığı umumiyetle kabul edilmiştir. Eski Tıbbın babası kabul edilir. Bu ilmi hiç yoktan ortaya koymuş değildir.

25– Bugün Batı'da hakim olan yeni tıbbın tekevvününde rol oynayan belli başlı keşifleri şöyle hatırlatabiliriz:

1895'te *Wilhelm Konrad Röntgen*, röntgen ışınını buldu.

1895'te *Henri Becquerel* radyoaktiviteyi buldu.

1878'te *Pastör* mikrobu buldu ve mikrob tâbiri ilim diline girdi. Bilhassa bu, tıpta bir inkılab yapmıştır.

Vefatı 1793 olan Hollandalı *A. Leewenhock*, 300 kere büyüten mikroskop yapmayı başardı. 1934'te *Marton* 300.000-500.000 kere büyüten elektron mikroskobunu yaptı.

1894'te bugünkü anlayışa uygun Sezaryan ameliyatı yapılır.

Kendinden önceki dağınık bilgileri felsefî bir usül çerçevesinde terkib etmiş olması kesindir, dolayısıyle bu ilmin kurucusu vasfına layık görülmüştür. Ellibeş parçadan müteşekkil bir mecmua ona isnad edilir. Bunlar arasındaki farklılıklar bidayetten beri, hepsinin ona nisbetinde şüphe uyandıracak kadar büyük ise de, arkadan gelen Galinos'un bunları terkib ederek bir sistem ortaya koymasına mani olmamıştır.

Onun eserlerinde yer alan ahlât-ı erba'a nazariyesi bu tıbbın temel dayanağını teşkil eder.

Ahlât-ı Erba'a'nın ne olduğunu açıklamaya geçmeden önce şunu belirtmede fayda var: Araştırıcılar ahlat-ı erba'a nazariyesini Hipokrat'ın keşfetmediğini, kendisinden önce yaşamış olan Anaksagor'un hastalıkları ahlât-ı erba'a'nın biri olan safra'ya hamlettiğini belirtirler. *Dr. Galip Ata*, Tıp Tarihi adlı kitabında, bizzat *Hipokrat*'ın, Tıbb-ı Atik adlı kitabının baş kısmında kendinden evvelki tabiblerin keyfiyyat-ı erba'a (hararet, bürûdet, yübûset ve rutubet) nazariyesinde ifrat ettiklerini gösteren delliller serdederek okuyucusunu ahlat-ı erba'a nazariyesine çekmeye çalıştığını belirtir. Demek oluyor ki, Hipokrat daha önce feylesoflar arasında mevcut olan fikirleri belli bir terkibe kavuşturmuş olmaktadır.

Hipokrat, tedavide tabiatın serbest hareket etmeye bırakılmasına dayanan basit bir muamele taraftarıydı.

SIHHAT, ona göre, *ahlât-ı erba'a-i asliyenin* yani kan ile balgam, safra ile sevda'nın gerek keyfiyet, gerek nisbet itibariyle tam bir tevâzün (uygunluk) halinde bulunmalarıyla ortaya çıkıyordu. Buna tevâzün-i ahlat (hıltların uygunluğu) deniyordu. Bu tevâzün bozulunca hastalık zuhur ediyordu.

Tevâzünün bozulması ise, *ahlat*'tan birinin, kemiyet (miktar) itibariyle diğerlerine tekaddüm etmesinden, yahut evsafının (yani tatlılık, ekşilik, acılık gibi vasıflarının) tegayyüründen, vücud içerisinde bazı noktalarda birikmesinden mevkiini tebdil etmesinden ileri gelebilirdi.

TEDAVİ de, Hipokrat'a göre bozulmuş olan bu muvazenenin iadesi ile sağlanırdı.

2- GALİNOS: Eski tıp deyince, *Galinos*'un da ağırlıklı bir yeri olduğunu belirtmek gerek. *Galinos* da eski Yunan tabiblerinden M.Ö. 201-210 yıllarında vefat etmiştir. Galinos, hastalıkların tekevvünü (oluşması) hususundaki *Hikpokrat*'ın ahlat nazariyesini, felsefede âlemin tekevvünü (oluşması) hususundaki nazariyelere istinad ettirerek bu nazariyeyi daha genişletmiş ve sistemleştirmiş idi. O Yunan tababetinin en yüksek nok-

tası kabul edilmiş, sonradan yapılan tenkidlerin ortaya koyacağı üzere bazı müellifler ölçüsüz bir mübâlağa ile Hatemu'l-Etibba'i'l-Kibâr (büyük tabiblerin sonuncusu) diye tavsif etmiştir. Dr. Galip Ata onun eski tıptaki yerini ve anlayışını şöyle özetler:[62] *"Galinos, İlel-i Gâiye (Causes Finales) mezhebinin katı taraftarı idi. Ve kendisinin söylediği üzere, tabiatın gayesiz hiç bir iş görmeyeceğine kanaat getirmiş olduğundan insandaki uzuvlar ile onların vazifeleri arasında da mutabakat bulunduğunu ve âzâyı anlamakla vazifelerini de bilmenin kabul olacağını isbat için çok vakit kaybetmiş ve çok zahmet sarfetmişti.*

Teşrih eylediği hayvanatta tesadüf eylediği uzuvları insana da teşmil ettiğinden, o mezhep ve kanaatin tatbikatında müteaddid vahim hatalara düşmüştür.

Halefleri, Galinos'un sözlerine gözleri kapalı inanmışlardı. Üstadın fikirleri de yanlış olduğu için Galinos'tan sonra fizyoloji pek uzun asırlarda yerinde saymıştır. Bundaki mesuliyetin kısm ı azamı Galinos'a ait tir. Hayvanlar zincirinde farklı tipler olduğunu anlayamamıştı."[63]

3- AHLAT-I ERBA'A:[64] Eski tıbbın esasını ahlat-ı erba'a nazariyesinin teşkil ettiğini söylemiştik. Öyleyse nedir bu ahlat-ı erba'a? Hemen belirtelim ki, eski tıp nazariyesi, o devrin düşüncesine, kainatın mahiyeti hakkında hakim olan temel görüşlerden ayrı ve müstakil değildir. Tıbba göre sağlık, hastalık, tedavi ilaçların tesiri gibi ana meseleler, o devrin feylesoflarınca benimsenmiş umumi felsefi telakkilerle imtizac ve izdivaç halindedir. Sözgelimi feylesoflar âlemin varlığını dört ana unsurla izah etmektedirler: Su, ateş, toprak ve hava. Şu halde ahlat-ı erba'a, bu temel telakkiler çerçevesinde anlaşılmalıdır.

Ahlat, Arapçada hılt kelimesinin cemidir (çoğulu). Hılt, bir terkibe giren unsurlardan birine denir. Erba'a da "dört" olduğuna göre ahlat-ı erbaa kısaca insan mizacını teşkil eden dört temel unsur demektir. Bunlar kan, safra, balgam, sevdadır.

Şimdi bunlar hakkında özet bir açıklamayı *Dr. Osman Şevki*'den takip edelim:

62- Bazı kelimeleri sadeleştirdik.

63- Kur'an ve hadislerdeki tıbbî pasajların bir kısım aşırılık ve hatta yanlışlara oturan bu tıbba sıkı bağlı olan bir espiri ile izah edilmesinin melhuz olduğu muhataralar (riskler) gözükmektedir.

64- Günümüzün tıp anlayışı ile bu anlayışın hiç bir ilgisi yoktur. Bu anlayışa dayanan bazı tabirler dini kitabiyata da girdiği için, bilinmesi gereklidir. Bu sebeple bu bahse yer verdik.

1) *Kan:* Et, yumurta gibi iyi gıdalardan hâsıl olup tabiatı hâr (sıcak) ve râbıt (yaş)dır. İyisinin rengi kızıl ve kokusu iyi, lezzeti tatlı olmalıdır.

2) *Safra:* Tatlı yemeklerden hâsıl olur. Tabiatı hâr, yâbis (kuru)dur.

3) *Balgam:* Tabiatı soğuk ve yâbistir. Balık, yoğurt ve soğuk yemişler gibi maddelerin yenmesinden hâsıl olur.

4) *Sevda:* Bârid (soğuk) ve yâbis (kuru)dir. Sarımsak gibi kuru gıdalardan hâsıl olur.

Ahlât-ı erba'a'nın sükûnet hali ve muvâzeneti (dengeli hali) sıhhati teşkil eder. Bunlardan biri galip olursa hastalığa sebep olur.

Kan galib gelirse: Çok uyku, gerinmek, esnemek gelir, kan alınması icabeden mahaller kaşınır, vücud ağırlaşır, ağızda acılık peydah olur. Vücudda sivilcelerin ve çıbanların çıkması, burun kanaması, çehre ve lisanın kızarması, rüyada kırmızı şeyler görülmesi, kan galebesi demektir.

Safra galib gelirse: Ağızda acı bir lezzet peydah olur, susama hissi artar, uyku gelmez, iştiha zaafiyet kesbeder. Çehre sararır. Rüyada sarı renkler görülür.

Balgamın galebesi hazmın zâfiyetine, vücudun ağırlaşmasına, çok uykuya, rüyada su, yağmur ve soğuk görmeye sebep olur. Vücud ısınmaz ve soğuk bulunur.

Sevda galib geldiği takdirde, şahıs zayıf olup, iştahı kavi olur, uyku gelmez, şahsı fena fikirler istila eder. Kan siyahlaşır ve koyu olur. Vücudda çok kıllar zuhur eder. Uykuda ölü ve korkulu şeyler, karanlıklar ve uçurumlar görülür. Mecnunlarda, sevda galib addolunurdu. Kara sevda isminin çıkmasına sebep, bu nazariye olduğu zannolunur. Çünkü sevda'nın miktarı aklın muvazenetini (dengesini) gösterirdi.

4- ASIRLARCA HER YERDE AYNI İNANÇLAR: İşte tababette asırlarca hüküm süren ahlat-ı erba'anın hakiki mahiyeti bunlardan ibaretti. Bu eski kanaatin sarsılmaz nazariyeleri her memleketin tababetinde esas idi. Bütün cihan tıbbı bunlara istinad ediyordu.[65] Kitaplar bu nazariyeleri uzun uzadıya tafsil ediyorlar, tabibler de muayene ettikleri hastalar üzerinde evvela ahlat-ı erba'adan hangisinin müessir ve galib olduğunu kestiriyor, tedavisine ona göre başlıyordu. Maristanlarda (hastahanelerde) dahi şâkirdlere bu esaslar vadisinde ders veriliyordu.

Tababette esas bunlar olunca, kitaplarda da aynı meselelerin aynı li-

65- *Dr. Galib Ata,* bu hususu, *"Zaten bunlar ihtilaf ile Şark akvamı tababetinde dahi görülür"* diye ifade etmiştir.

san ile tafsil ve münakaşa olunacağı tabiîdir. Anasır ve ahlat-ı erba'a hakkındaki satırlar, bir klişe halinde eski bir kitaptan yenisine aynen naklolunuyordu. O derecede ki, o bu noktalar hakkındaki meşrûhâtın, hatta ibare ve cümleleri bile tebdil olunmuyordu.

5- TASHÎH DEĞİL TEVSÎ (GENİŞLETME): Malum olan hastalıklar hakkında yeni kanaatlerle tebdil olunanlara nadir olarak tesadüf olunuyordu. Yapılan tedkikler eski malumatın tashihinden ziyade tevsiine aitti.

Tıp kitaplarına her gün yeni hastalıklar ilave edilyordu. Fakat malum olan hastalıklar hakkındaki kanaatler, eskisi gibi devam ediyordu. Yeni keşifler hemen hemen yoktu. Bundan dolayı tababet de terakki etmiyor, fakat eskiden kurulmuş esaslar dahilinde ufak tefek tebeddüllere maruz kalıyordu.

6- TEŞHİS VE TEDAVİ: Hastalıklara hangi *"hılt"*ın galebesi sebep olmuş ise onunla mücadele etmek icab ederdi. Hıltlardan birisi tabii haddini tecavüz etti mi FASİD addolunurdu ve fasit hıltlardan husule gelen hastalıkların tedavisi için marazın tahvili lazımdı. Marazı birden kökünden kesmek muvafık değildi. Çünkü maraz, kökleşmiş, pekişmiş olabileceği için muzır addolunurdu. Bütün bu sebeplerden dolayı evvela fasid olan hılt'ı pişirmek icab ederdi.

Tahvil edilecek fasid hılt *rakîk* (cıvımış) ise galiz etmeli (koyulaştırmalı) ki, kusturmak veya ishal ile hıltın çıkması kolaylaşsın. Fakat maraz kökleşmiş ve pekişmiş değilse tahviline lüzum olmayıp tedavi için yalnız istifrağ veya tenkiye kafi idi (istifrağ = kusturma, ishal gibi yolla dışarı çıkarmak, tenkiye = ameliyat yoluyla temizlemek).

Şu halde istifrâğ ve tenkiye, fasid *hıltın* tardı ve bununla beraber hastalığı tedavi etmek itibariyle en mühim bir tedavi düsturu idi.

Bozulmuş olan ahlatın tabii halete dönmesi inhilâl (coction) suretiyle olur: Bozulmuş olan ahlât mayi ve müteharrik halden yavaş yavaş kurtularak tekâsüf ederler ve nihayet muhtelif ifrağ tarikleriyle hârice çıkarılırlar. Bu inkilabın husule geldiği zaman buhran (crise) zamanıdır. Buhran, bozulmuş fakat inhilâl (çözülme) haline gelmiş olan ahlatı boşaltmak için sarfedilen cehd (effort) demektir. Buhran iyi veya tam olmaz ise, bundan bir kısım marazi haller husule gelir. Buhranı önceden hesaplamak mümkündür. *Hipokrat,* buhranın her hastalıkta muayyen günlerde zuhur edeceğine kanaat getirmişti. Hastalığın tedavisinde gaye, fasid ahlâtın inhilâlini (çözülmesini) teshil etmektir. Ahlatın inhilâli olmayan hastalıklar, tedavisi kabul olmayan hastalıklar demektir.

7- NABIZ VE MUAYENE: Muayene basit idi. Hastanın çehresine bir nazar birkaç sualden sonra nabzın teftişi muayenenin esasını teşkil ediyordu. Nabız bilmek tabibler için büyük bir şart idi. Cihan tababeti de bu devirlerde nabız devri yaşıyordu.

Nabzın hali dört unsura göre mütehavvildi. Birçok hastalıkların teşhisinde yalnız nabza bakmak ile kafi istihraçlarda bulunuluyordu. Nabzın sür'ati harârete; betâeti (yavaşlığı) bürûdete (soğukluğa) vüs'ati rutûbete ve madde çokluğuna; rakîk (ince) oluşu yübûsete (kuruluğa) ve madde azlığına; kuvveti, yani parmaklara katı katı dokunması mizacın kuvvetine delalet ederdi.

Nabız muayene olunmazdan evvel hasta heyecanlanmış, korkmuş, kötü sevinmiş, açlıktan hafiflemiş, tokluktan ağırlaşmış, süratle hareket etmiş olmamalı idi.

8- ESKİ TIB SAFSATA MI? En büyük kusuru, müşahede ve araştırmaya yer vermeyip ilk üstadların görüşlerini kesin bir nass gibi benimseyerek aynen tekrar etmeye dayanan bu eski tıp artık bir safsatalar manzumesi mi kabul edilmiştir?

Hayır. Bilhassa bugün tıb, geçmişe daha mülayim bir gözle bakmaktadır. Laboratuvar çalışmalarının başlayıp ard arda yeni keşiflerin elde edilmeye başlandığı heyecanlı devrelerde "sadece gördüğü ve tesbit ettiği bulgulara inanmayı" prensip edinen *Claude Bernard* gibi düşünenler eski tıbba merhametsiz nazarlarla bakmış, safsataya bile nisbet etmiş olabilir. Ancak şimdilerde birçok tıbbî telakki ve tatbikatta yer yer yobazlığa varan bu katılığın terkedilip rukye telkin ve ilaca varıncaya kadar sinesinde insanlık tecrübesinin faydalılığını ortaya çıkardığı her çeşit tedavi metoduna yer veren tıbb-ı nebevî esprisine dönüldüğü görülmektedir. *Dr. Süheyl Ünver,* Tıb Tarihi'nin başlangıç kısmında bunların çeşitli örneklerini kaydeder. Hele 5000 yıl eskilere dayandığı kabul edilen Akapunktur'la tedavi metodunun 1970'li yıllarda Batı'da dahi müessir bir tedavi metodu olarak kabul edilmiş olması, şifalı otlarla tedavinin dünyanın her tarafında yeniden rağbete mazhar olması, eski tıbbı da bir kalemde atmamak gerektiğini ifade eder. Daha enteresan olanı, Littre'nin yaptığı bir araştırmadır. *Dr. S. Ünver*'in kaydettiği üzere Littre, bu son asırlar tabiblerinin buluşlarıyla, mühim bir kısmı Hipokrat'a ait külliyattaki tarifleri karşılaştırdı. Orada bu hastalıkların tam ve hakiki tariflerini buldu. Yeni buluşlar, Hipokrat zamanı külliyatındaki tariflerin ve müşahedelerin doğru olduğunu gösterdi. Bugün bu havalide (akdeniz havzasında) mevcut hastalıkların eşkali ta 2,5 asır evvel Hipokrat ve

haleflerinin yazdıklarının aynıdır. Ve bu külliyat bu noktadan pek ehemmiyetlidir. Bu mahaller ve kitaplar hala ehemmiyetini kaybetmemiştir.

B- GÜNÜMÜZÜN TIP ANLAYIŞI:

Dünya Sağlık Teşkilatı, sağlık durumunu daha önce kaydettiğimiz eski anlayıştan farklı anlar ve Sağlığı *"yalnız hastalık ve sakatlığın olmayışı değil, bedence, ruhca ve içtimâî yönden tam bir iyilik halidir"* diye tarif eder.

Bu tarif, ferdî ruh ve bedeniyle bir bütün kabul edip içinde bulunduğu çevre şartlarını da değerlendirmektedir. *Hipokrat* telakkisinde sağlık, "insanı teşkil eden ahlatın muvazenesi" olarak anlaşılmıştı. Bunun eksikliği açıktır.

Bugünkü tıpta sağlık hizmetleri şöyle şematize edilmektedir:

★ Rehabilitasyon.

★ Koruyucu hekimlik.

★ Tedavi edici hekimlik

REHABİLİTASYON

Bu, sakat ve iş gücünü kaybedenlere, iş gücü ve çalışma imkanı sağlama, iş bulma, işe uyum sağlama gibi hizmetleri içine alır.

KORUYUCU HEKİMLİK

Ferdlerin maddî ve manevî her çeşit hastalıktan korunmasıdır. Bu, tedaviden çok daha ucuzdur. Koruyucu tedbirler iki kısımdır:

1- Çevreye yönelik tedbirler.

2- Ferde yönelik tedbirler

Ferde yönelik tedbirleri şöyle sayabiliriz:

★ Yeterli beslenme.

★ Bağışıklık kazandırma (aşı vs. yoluyla).

★ Ferdî hijyen (temizlik, bulaşmalardan sakınma).

★ Sağlık eğitimi.

★ Erken teşhis.

★ *Kemoproflaksi:* Salgın hallerinde veya ameliyat öncesi koruyucu olarak hastalığa uygun ilacın alınmasıdır.

HASTALIĞIN SEBEPLERİ

Bugün hastalıkların şu sebeplerden biri ile ileri geldiği kabul edilir:

★ Bünyevî sebepler: Gen, hormon ve metobolizma bozuklukları

★ Çevreyle ilgili sebepler:

★★ Fizikî sebepler: Harâret, soğuk, ışınlar ve travmalar.

★★ Kimyevî sebepler: Zehirler, kanserojenler

★★ Esasî madde eksikliği: Vitamin, esasî amino asitler, yağ asitleri, minareller.

★★ Biyolojik etkenler: Mikroorganizmalar, parazitler, mantarlar.

★★ Psikolojik sebepler: Stres.

★★ İctimâî sebepler: Kültür ve ekonomik sebepler.

BUGÜNKÜ TIBTA TEDAVİ YOLLARI

★ İlaçlar.

★ Ameliyatlar.

★ Radyoterapi.

★ Fizyoterapi.

★ Akapunktur.

★ Perhiz.

★ Karantina.

★ Telkin (ruhî hastalıklar için).

Günümüzde tıbba ayrıca şifalı otlarla tedavi gibi değişik metodlar da girmiş durumda.

C- İSLAM TIBBI [66]

1- ESKİ TIBBIN DEVAMIDIR

İslam tıbbı (tıbb-ı nebevî demiyoruz) esas itibariyle eski Yunan tıbbıdır. *İbn-i Sina, Hakim Razi* gibi bir kısım müslaman âlimler tıb sahasında isim yapmış iseler de Tıp tarihi araştırıcıları bunların eski Yunan tıbbından temelden ayrı orijinal bir sistemleriden bahsedilemeyeceğini söylerler.[67] *Zehebî*'nin Tıbb-ı Nebevi'sinin baş kısmından kayde-

66– *İslam tıbbı* deyince, *tıbb-ı nebevî*yi kastetmediğimizi peşinen belirtmek isteriz.

67– Bilhassa İbnu Sina'nın yunan menşeli tıbbı sistematize ederek daha anlaşılır hale getirmesi, bu tıbbın Batı'ya tanıtılması yönüyle hizmeti asla küçümsenemez. Biz, onunda ahlat-ı erba'a nazariyesinden dışarı çıkamamakla eski an'aneyi devam ettirdiğini, şahsî katkılarının bu çerçeve içerisinde cereyan ettiğini söylüyoruz.

deceğimiz nazariyat kısmında görüleceği üzere, ahlat-ı erba'a telakkisi ve diğer bir kısım temel mefhumlar, müslüman tabiblerce aynen benimsenmiştir. Dahası انا خلقنا الانسان من نطفة امشاج **"Biz insanı karışık bir sudan yarattık"** (İnsan 2) âyetinde geçe امشاج (karışık) kelimesini eski tıbbın kilit kelimesi *ahlatla* tevil ederek bu tıbbı âdetâ kudsî ve Kur'anî bir cilaya kavuşturmuşlardır. Bu durum, sadece tıb ve felsefe yönü ağır basan tabiblere değil müfessir, muhaddis ve fakih olmak üzere diğer branşlardaki âlimlere de tesir etmesine sebep olmuş, onlar da kendileriyle ilgili âyet ve hadisleri o tıbbın esaslarına uyğun olarak açıklamaktan, ıstılahlarını aynen kullanmaktan çekinmemişlerdir. Şârihlerin amellerine birçok örneği az ileride hadislerin açıklama kısmında göreceğiz. Burada vermek istediğimiz enteresan bir örnek eski tıbta geçen (كيلوس) keylos kelimesiyle ilgili. Kelimenin aslı Latincedir: Chylus. Bu tabir midede vukubulan bir kısım hazım hadisesini ifade eder. Şöyle ki: Muhtelif gıdaların, hazmolmak üzere midede kalma müddetleri farklı ise de ortalama iki saatte keylos'un tamamlandığı kabul edilir. Ebced hesabıyla, kelimenin Arapça imlasında mevcut beş harfin sayı değeri 126'dır. Yani iki saat altı dakika. Tam tamına eski tıpta midedeki hazım müddeti kabul edilen iki saatlik zaman dilimine tekabül eden değer.(68) Sistemin bir parçası olan keylos kelimesinin ızhar ettiği bu tevafuk da, sistemin bütününün nazarlarda kudsileşmesinde rol oynamış olmalıdır. Bu tıbbın değerleri, tabirleri, böylece zaman içinde halkın dili durumunda olan şair ve sanatkarlara kadar intikal edecektir. İşte vücudda artan sevda maddesini tevzinde yani normal haline getirmede kullanılan eftîmûn adlı ilaçla ilgili bir şiir:

"Cünûnumdan sarıldım zülf-i dilâraya
Ben, eftîmûnla buldum ilacı, def-i sevdâya."(69)

Fıkıh kitaplarına tesiriyle ilgili örneği Türkçemizde halen tedavülde olan ve pek kıymetli bir müracaat kaynağımızı teşkil eden en son Osmanlı yâdigarlarından merhum *Ömer Nasuhi Bilmen*'in Istılahât-ı Fıkhiye Kamusu'ndan vereceğim: *"Cüzzâm, bedenin içerisinde sevdanın intişarından mutehaddis bir illettir ki, âzânın mizac ve heyetini ifsad, mahv ve*

68– Günümüz tıbbı, sindirim hadisesinin yenilen gıdanın cinsine tabi olarak daha uzun zamanda tamamlandığını ortaya çıkarmıştır.

69– Mana şudur: *"Deliliğim sebebiyle, gönül alan sevgilinin zülfüne sarıldım. Ben, vücudumda artarak sıhhatimi bozan sevda maddesinin fazla kısmını bertaraf etme çaresini eftîmûnla sağladım."* Sevdanın tıbbî ma'nâsını bilmeyen, bu ifadeden yine de fazla bir şey anlayamaz.

sükutunu intac eder, ârız olduğu uzuv, evvela kızarır, daha sona koparak dökülür... Beres: Mizacın fesadından nâşî bedenin zâhirinde zuhur eden şiddetli bir beyazlıktır ki, âzânın demeviyetini izale eder, kendisiyle teşâüm olunur bir illettir..." (2. cilt s. 347).

Bu iktibas edilen pasajda geçen sevda, mizac, hey'et, ifsad, demevîyet tabirleri tamamen eski tıbba ait ıstılahlardır.

Bu kaydettiklerimiz, eski tıbba ait değer ve tabirlerin tabib, edib, müfessir, şâir, fakih her sınıf müslümanlarca ne derecede benimsendiğini göstermekle kalmaz, kültürümüzün her sahasına giren bu metinleri hakkıyla anlayabilmek için, bu tıb telakkisini tabirleriyle birlikte öğrenme ve öğretme gereğini, ilgili kelimeleri lügatlarda açıklama gereğini de ifade eder.

Tekrar edelim, bu tedrisatın tabiblerimizin tedrisatından bile çıkarılmış olması gerçekten büyük bir kayıptır.

2- ZEHEBÎ'NİN TIBB-I NEBEVÎSİNİN BAŞ KISMI

Yukarıda mühim esaslarını ve belli başlı tabirlerini kısaca belirttiğimiz Eski Yunan Tıbbı'nın Tıbb-ı Nebevî yazarlarınca da aynen benimsendiğini göstermek maksadıyla, Zehebî'nin yazdığı et-Tıbbu'n-Nebî adlı kitabının baş kısmında yer verdiği umumi şemayı aynen kaydetmeyi uygun bulduk.

Müellif, tıbbı, ilmî ve amelî diye ikiye ayırdıktan sonra şöyle devam eder:

A) AMELÎ TIB

Bu dört kısma ayrılır:

1- Tabiî umurun ilmi.

2- İnsan bedeninin ahvalininin ilmi.

3- Sebepler ilmi.

4- Alâmetler ilmi.

TABİÎ UMUR NEDİR?

Zehebî bunların yedi olduğunu belirtir:

BİRİNCİSİ ERKAN'dır (rükünler). Bunlar da dörttür:

1) Nâr (ateş): Vasfı, harr ve yâbis (sıcak ve kuru) olmaktır.

2) Hava: Vasfı, ratb ve harr (yaş ve sıcak) olmaktır.

3) Su: Vasfı, bârid ve ratb (soğuk ve yaş) olmaktır.

4) Toprak: Vasfı, yâbis ve bârid (kuru ve soğuk) olmaktır.

İKİNCİSİ: MİZAC'dır. Mutedil mizac sekiz kısımdır, önce müfred ve mürekkep olmak üzere ikiye ayrılır:

A) Müfred olanlar; bu da dört kısımdır:

1) Harr (sıcak)

2) Barid (soğuk).

3) Râtb (yaş).

4) Yâbis (kuru).

B) Mürekkeb olanlar. Bunlar da dörttür;

1) Harr-yâbis (sıcak-kuru).

2) Harr-ratb (sıcak-yaş).

3) Bârid-yâbis (soğuk-kuru).

4) Bârid-ratb (soğuk-yaş).

EN MÜKEMMEL MİZAC: Zehebî, mizacın sekiz çeşidini kaydettikten sonra, bir paragraf açarak, en mükemmel mizac kimin mizacıdır ve niçin en mükemmeldir, bunu belirtir.

"Canlılar içerisinde en mutedil mizac insan mizacıdır. İnsan mizaclarının en mutedili mü'minlerin mizacıdır, mizacca müminlerin en mutedili nebilerin mizacıdır. Mizacca en mutedil nebiler, Resullerin mizaçlarıdır; mizacca en mutedil Resuller ulü'l-azm olanların mizaclarıdır. Mizacca en mutedil ulü'l-azm Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mizacıdır.[70]

Derim ki: *Resulullah'ı mizacca, mahlukatın en mutedili yapan sebebe gelince, bu şundandır: Tabiblerin kaidelerine göre, nefsin ahlakı bedenin mizacına tabidir, nefsin ahlakı ne kadar kâmilse bedenin mizacı da o derece mutedil ve nefsin ahlakı da o derece mükemmel olur."*

Bu bilinince, şu husus anlaşılacaktır:

Hak Teâlâ Hazretleri *Resulullah*'ın büyük bir ahlak (huluk-u azîm) üzerine olduğuna şehadet etmektedir. Nitekim Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) *"Resulullah'ın ahlakı Kur'an'dır"* buyurmuştur. Bu durum, Efendimizin mizacının, mizaçların en mutedili ve ahlakının da en mükemmel ahlak olduğuna delalet eder.

Nitekim Buhârî Sahih'inde كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَحْسَنَ النَّاسِ وَجْهاً وَأَحْسَنَهُمْ خُلُقاً

70– İfadeyi aynen koruduk. Cümlelerdeki ikinci *"mizac"* kelimelerinin fazlalığı dikkatten kaçmıyor.

"Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yüzce ve ahlakca insanların en güzeli idi" diye rivayet etmiştir. Tirmizî'nin bir rivayetinde *Hz. Enes* der ki: "Ben Resulullah'a on yıl boyunca hizmet ettim. Bana bir kere bile "öf be!" demedi, ne yaptığım birşey için: *"Bunu niye yaptın"*, ne de yapmadığım bir şey için: *"Bunu niye yapmadın?"* demedi.

İbnu Ömer der ki: "Resulullah ne kaba konuşur, ne de çirkin söze yer verirdi. Der ki: *"Sizin en hayırlılarınız, ahlakca en güzel olanlarınızdır."*

Zehebî, Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın ahlakî kemalini aksettiren bir kısım hadisler daha zikrettikten sonra devam eder:

"Gençler en mutedil (mizaca sahiptirler). Çocuklar en rutubetli (mizaca sahiptirler). Olgunlar ve yaşlılar en bârid (mizaca sahiptirler). Mizacca en mutedil aza, şehâdet parmağının uç derisidir. Sonra diğer parmak uçlarının derisi gelir. Âzâların en hararetlisi kalbtir, bunu karaciğer, bunu da et takib eder. En barid (soğuk) olanı kemiktir, sonra sinir, sonra omurilik, sonra dimağ gelir. En yâbis (kuru) olanı kemik, en rutubetli olanı da yağdır."

TABİÎ UMURUN ÜÇÜNCÜSÜ: AHLAT-I ERBAA

Tabii umurun üçüncüsü ahlat-ı erbaadır.

1) *Kan:* En efdaldir, ratb-hâr (yaş-sıcak)dır, faydası bedeni beslemektir. Tabiî olan tatlıdır, kokusuzdur.

2) *Balgam:* Bu ratb-barid (yaş-soğuk)dur. Faydası, beden gıda kaybedince kana dönüşmek, hareketin kurutmaması için âzâları rutubetlendirmektir. Bunun tabiî olanı kana dönüşmeye yakın olanıdır, gayr-ı tabiîsi de tuzlu olup hararete meyledeni, ekşi olup berde (soğuğa) meyledenidir. İlik ise halis berddir.

3) *Safra:* Bu harr-yâbistir (sıcak-kuru). Yukarısı öd'dür, kanı yumuşatır ve dar mecralara nüfuz etmesini sağlar. Ondan bir cüz barsaklara gider, ağız kokusunun çıkışını uyarır. Onun tabiî olanı hafifdir, kırmızıdır. Gayr-ı tabiî olanı, ilik renginde, al renkte, pas renginde ve yanık rengindedir. Pas renginde olan al renkte olandan daha kâvidir. Bu sebeple o ölümü haber verir ve mürretü's Safrâ diye isimlendirilir. Ondan bir cüz de midenin ağzında yer alır.

4) *Sevda:* Bu kuru-soğuktur, kanı katılaştırır. Dalak ve kemiği besler. Ondan bir cüz midenin ağzında yer alıp ekşiliği sebebiyle açlığı tenbih eder. Onun tabii olanı kötü kanlıdır, gayr-ı tabiî olanı mürettü's sevda denen herhangi bir hılt'ın yanmasıyla hâsıl olur.

DÖRDÜNCÜSÜ: ASLÎ ÂZÂLAR'dır. Bunlar meniden tevellüd eder.

BEŞİNCİSİ: RUHLAR'dır.

ALTINCISI: KUVVELER'dir. Bunlar üçtür:

1) Tabiî kuvvet.

2) Hayvanî kuvvet.

3) Nefsanî kuvvet.

YEDİNCİSİ: FİİLER'dir. Bunlar cezb (çekme) ve def (itme)dir.

B) İLMÎ TIB

Zehebî yukarıda gösterildiği şekilde amelî tıbbın şemasını sunduktan sonra ilmî tıbba geçer ve insan bedeninin ahvaliyle ilgili bilgileri sunmakla işe başlar. Arkadan *İlmî Tıbbın* şubeleri olarak nazarî tıb başlığı altında mevzuyu tamamlayan sebepler ve alâmetler adıyla iki ayrı meseleye daha yer verir.

İNSAN BEDENİNİN AHVALİYLE İLGİLİ İLİM: Bu üçtür. Sıhhat, hastalık, -ihtiyarlık ve nekâhet'de olduğu üzere- sıhhat ve hastalık üzere olmayan hal.

1) SIHHAT: Fiillerin selamette olduğu beden halidir. Âfiyet, Allah'ın insana İslam'dan sonra verdiği en efdal nimetidir. Çünkü insan, onsuz ne iyi bir tasarrufta bulunabilir ne de Rabbine ibadet edebilir. Sıhhat kadar ehemmiyet taşıyan başka birşey yoktur. Kişi bunun kıymetini bilip şükrünü eda etmeli, nankör olmamalıdır.

Nitekim *Aleyhissalâtu vesselâm* Efendimiz: نِعْمَتَانِ مَغْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ "*İki nimet vardır ki insanların çoğu onlarda aldanma içindedir: Sıhhat ve boş vakit*" buyurmuştur (Buhârî)

Resulullah bir başka hadislerinde: "*Allah'ın bazı kulları vardır, Allah onları katl ve hastalıktan korur, âfiyet içerisinde yaşatır, âfiyet içerisinde ruhlarını kabzeder, onlara şehidlere has mertebeler verir*" buyurmuştur.

Ebu'd-Derdâ (radıyallahu anh):

"Ey Allah'ın Resulül dedim, afiyette olup Allah'a şükretmemi, hasta olup sabretmeme tercih ederim." *Aleyhissalâtu vesselâm:* "Allah da, senin gibi âfiyeti sever" buyurdular.

Tirmizî'nin rivayetine göre, Aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurmuştur: "*Kim bedenen âfiyet içinde sabaha çıkar, nefsini emniyette bulur ve günlük gıdasına da sahip olursa, dünya ona verilmiş gibidir.*"

Yine Tirmizî'nin bir rivayetinde Aleyhissalâtu vesselâm şöyle buyurur: "Kişinin, Kıyamet günü hesaba çekileceği ilk şey nimettendir ve şöyle denilecektir: "Senin cismine sıhhat vermedim mi, sana soğuk su içirmedim mi?"

Resulullah başka bir rivayette şöyle buyurur: "Ey Abbâs! Allah'tan dünyada da ahirette de sıhhat vermesini iste!"

Resulullah der ki: "Allah'tan af ve âfiyet isteyiniz. Zira hiç kimseye imânî yakînden sonra âfiyet kadar büyük nimet verilmemiştir."(Nesâî)

Ebu Hüreyre diyor ki:*"Resulullah(aleyhissalâtu vesselâm), kendisine âfiyetten daha sevgili olan bir başka şey taleb etmedi"* (Tirmizî).

Bir bedevî Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sordu: "Ey Allah'ın Resûlü! namazdan sonra Allah'tan ne isteyeyim?" "Allah'tan âfiyet iste!" buyurdu.

Hz. Dâvud'dan bir hikmet: "Âfiyet gizli bir saltanattır, bir anlık gam ve ihtiyarlık bir senedir."

Dendi ki: "Âfiyet, sıhhatli kimselerin başında bir taçtır, ancak bunu sadece hastalar görebilir."

Dendi ki: "Âfiyet, kıymeti bilinmeyen bir nimettir." Seleften biri: "Her sahih damarın altında Allah'ın ne nimetleri var! Allahım! bize dinde, dünyada âhirette âfiyet ver! Hastalık, sağlığa zıt olan bir halettir. Her hastalığın bir başlangıcı vardır, artar, sonra geriler ve sona erer."

Hastalık sağlığa zıt olan bir halettir. Her bir hastalığın gittikçe gelişen bir başlangıcı, bir gerilemesi ve bir de sonu vardır.

C) NAZARÎ TIB:

SEBEBLER: Bunlar altıdır:

1) HAVA: Ruhun itidali için ona ihtiyaç vardır. Hava, pis kokulardan kötü gazlardan uzak ve saf olduğu müddetce sıhhati korur. Bu hal değişirse hükmü de değişir. Her mevsim, kendine has bir hastalık getirir ve aksi olanı izale eder. Şöyle ki: Yaz safrayı kabartır ve onun hastalıklarını gerekli kılar; (zıddı olan soğuk) bârid hastalıkları tedavi eder. Diğer mevsimlerin durumunu buna kıyas et.

Soğuk hava bedeni güçlendirir ve takviye eder, hazmı iyileştirir. Sıcak hava zıddını yapar. Havanın değişmesinde veba olur. Bunu ilerde açıklayacağız.

2) YENİLEN VE İÇİLEN ŞEYLER: Eğer sıcak iseler bedende sıcaklık tesiri yaparlar. Aksi ise aksi.

3) BEDENİN SÜKÛN VE HAREKETİ: Hareket bedende ısınma tesiri yapar, sükûn da zıddı.

4) NEFSİN SÜKÛN VE HAREKETİ: Ferahlık ve darlanma, keder, gam, utanma hallerinde olduğu gibi. Bu haller ruhun ister bedenin dahilinde ve isterse haricinde olan hareketiyle hâsıl olur. Bu hususta da inşaallah açıklama gelecek.

5) UYKU VE UYANIKLIK: Uyku ruhu bedenin içerisine gönderir, dışı soğutur, bu sebeple uyuyan örtüye muhtaçtır. Uyanıklık bunun zıddıdır.

6) BOŞALTMA VE TUTMA: Bunlardaki itidal faydalıdır, sıhhati koruyucudur.

ALAMETLER: Saç ve bedenin siyahlığı hararete delalet eder. Bunun zıddı soğukluğa (bürûdete) delalet eder. Bedenin şişmanlık ve zayıflığı da böyledir.

★ Fazla et hararete ve rutûbete delalet eder.

★ Fazla yağ da rutûbet ve bürûdete delalet eder.

★ Fazla uyku rutûbete delalet eder.

★ Az uyku yübûsete (kuruluğa) delalet eder.

Bunların mutedil olması da (sağlığın) mutedil olmasına delalet eder.

Uzuvların görünüşü de böyle ... Âzâların genişliği hararete delildir, aksi de aksine.

Rüyalar da böyle: *Sarı, kırmızı renkler ve ateş görmek* hararete delalet eder. Aksi, aksine.

Nabzın durumu da böyle: Nabzın büyüklüğü, sür'atli hararete delalet eder. Aksi aksine.

Küçük ve büyük abdestler de böyle: Keskinliği, kızıllığı, ateşli oluşu hararete delalet eder. Zıddı, zıddına.

Kokusu da harerete delalet eder. Kokusuz oluşu bürûdete delalet eder.

❑ AHLAT NAZARİYESİNİN KUR'AN'A TATBİKİ

İslam âlimlerinin tıb ve tedavi ile ilgili görüşleri, insanın mahiyeti hakkındaki telakkileri ile yakînen ilgilidir. Onlar Hipokrat tıbbının temel meselelerinden biri olan ahlat telakkisini aynen insana tatbik ederler. Söz gelimi *Zehebî*'nin et-Tıbbu'n-Nebevî'sindeki şu pasaja dikkat edelim:

"Kişi nefsinin siyanet ve korunması esası üzerine yaratılmıştır (mecbuldür). Beden ise muhtelif emşâc'tan yaratılmıştır. Nitekim âyet-i kerimede انا خلقنا الانسان من نطفة امشاج **"Biz insanı karışık bir damla sudan yarattık** (İnsan 2) buyurulmuştur. Buradaki emşâc "ahlât" demektir. Onun kıvamı ve muhafazası mizacının itidal üzere tutulmasıyla gerçekleşir. Bu da faydalı olanı kullanmak, zararlıyı da defetmekle sağlanır. İşte bu tıbbın gayesidir.

Hastalık, insanın yaratıldığı aslî rutubetleri çözer ve otları kokuşturur. Tıb san'atı ise kokuşmayı önler ve rutubeti çabuk çözülmekten korur."

Tamamen eski Yunan tıbbını aksettiren bu mülahazaları Zehebî, Tirmizî'nin bir rivayetiyle şâhidler مثل ابن آدم والى جنبه تسعة وتسعون منية ان اخطأته المنايا وقع في الهرم حتى يموت "Âdemoğlunun benzeri, etrafını doksandokuz felâketin çevirdiği birisi gibidir. Bunların getireceği âcil bir ölümden kurtulsa bile ihtiyarlığa yakalanır ve artık ölüme kadar ondan kaçamaz."

İbnu Mesud'un, yine merfu bir rivayetinde şöyle denir: "...Belanın birinden kurtulsa diğeri yakalar berikinden kurtulsa öbürü parçalar."

Şu halde ölüm kesindir. Ancak tıb, hayatta oldukça, hastalıklara karşı tedavi eder.

Bir hakîm kişi demiştir ki: "Ölüm cesetlerde bizzat mevcuttur. Tıbbın işi, mühlet günlerini güzelleştirme gayretidir. Tıb, sıhhatlinin sağlığını korur hastaya da imkân nisbetinde sıhhati iadeye çalışır..."

TABÎB: Müslümanlardan ahlat nazariyesine dayanan tıb anlayışına uygun bir tabib tarifi vardır. Onu da İbnu'l-Cevzî'den kaydediyoruz: "Tabib o kişidir ki, bedende toplanması zararlı olan maddeyi dağıtır veya dağılması zararlı olan maddeleri insanda toplar veya fazlası ona zarar veren şeyi eksiltir veya eksikliği zarar veren şeyi artırır, böylece kaybolan sıhhati celbeder veya aslî hali üzere muhafaza eder, mevcut illeti (hastalığı) zıddıyla ve karşıtıyla defeder, onu bedenden ya çıkarır, ya da koruyucu tedbirlere başvurmak suretiyle daha çıkmadan önler."

❑ EBTER (GÜDÜK) KALAN İSLAMÎ KEŞİFLER

Bu açıklamalar müslümanların tıp sahasında yaptıklarını işittiğimiz bazı keşifleri inkar şeklinde anlaşılabilir. Bu yanlıştır. İslam âlimleri, gerçekten diğer sahalarda olduğu gibi tıbda da mühim keşiflerde öncülük yapmışlardır. Hatta kaydedeceğimiz birkaç iktibastan anlaşılacağı üzere, bugünkü Batı tıbbını ortaya çıkaran bir kısım temel keşifleri önce müslü-

manların gerçekleştirdiğini söyleyenler olmuştur. Ancak bu keşifler, makul bir izahı henüz yapılmayan sebeplerle inkişaf kaydedememiş, gittikçe gelişen bir sistem meydana getirememiştir. Herbirinin hayatiyet ve ömrü, ya sahip ve kâşifinin hayatına bağlı kalmış, onun ölümüyle sona ermiş, yahud da kitapların sayfaları arasında unutulmaya mahkum olmuştur.

Ortaya konan keşifleri tâdad burada uzun kaçar. Ancak, yine de özet bir bilgi vermek üzere, Müslüman İlim Öncüleri Ansiklopedisi'nin, GİRİŞ kısmında yer verilen tıbla ilgili bir paragrafı kaydedeceğiz, sonra da mikroptan ilk bahseden Türk âlimini tanıtacağız.

"Meselâ tıbbı ele alalım. Doktorların sultanı olarak tanınan İbni Sînâ (980-1037)'nın tıbba bir çok yenilikler getiren Kanun adlı tıp kitabı, İslam dünyasında olduğu kadar, Avrupa'da da tıbbın temel kitabı olmuştur. "Tıbbın İncil'i" ünvanını kazanması, 600 sene Avrupa üniversitelerinde ders kitabı olarak okutulması bunun en büyük delilidir. İbni Sînâ tıp dahil, 29 ayrı konudaki keşifleriyle Avrupa ilim adamlarına öncülük yapan büyük bir âlimdir.

Bazı bilginlerce İbni Sînâ ayarında bir doktor olarak kabul edilen Râzi (864-925), çiçek ve kızamık hastalıklarını keşfetmiş, bu konuda ilk eseri veren ilim adamı olmuştur.

Fatih Sultan Mehmed'in hocası Akşemseddin (1389-1459) mikrobu (bazılarına göre İbni Sînâ) keşfetmiş, İbni Cessâs (?-1009) günümüzden 1000 sene önce, cüzzamın sebep ve tedavilerini göstermiş, ilmî yollarla vebanın bulaşıcı bir hastalık olduğunu İbni Hatip (1313-1374) ortaya koymuştur. Bazı kaynaklara göre verem mikrobunu da Kambur Vesîm (?-1761) bulmuştur.

Gözle ilgili çalışmalarıyla da müslüman doktorlar ilim dünyasına asırlarca önderlik yapmışlardır. Gözdeki retina tabakasının fonksiyonundan ilk bahseden İbni Rüşd (1126-1198)'dür. 11. yüzyılda yaşayan ünlü göz doktoru Ali Bin İsâ'nın gözle ilgili yazdığı Tezkire adlı eser, sahasında yüzyıllarca tek kitap olarak kalmıştır. (19. y.y. ortalarına kadar)

Huneyn Bin İshak (809-873)'ın bu sahada yaptığı çalışmalar da 18. yüzyıl ortalarına kadar kaynak olma hususiyetini korumuştur.

Ammar ise günümüzden 9 asır önce kendine has bir metodla göz a meliyatını yapmayı gerçekleştirmiştir. Ali Bin Abbas da (?-994) aynı şekilde çağımızın modern ameliyatlarına uygun bir tarzda kanser ameliyatı yapmayı başarmıştır. Kaleme aldığı Kitâbü'l-Melikî *adındaki tıp ansiklopedisi günümüzde bile hayranlıkla incelenmektedir.*

Ebu'l-Kasım ez-Zehravî (963-1013), cerrahlığı bağımsız bir ilim ha-

line getirmiş, 200 kadar ameliyat aletinin resimlerini çizmiz, neye yaradıklarını kullanış şekillerini Tasrif adındaki eseriyle ilim dünyasına armağan etmiştir.

İbni Sinâ başta olmak üzere Râzî, Zehravî, İbni Zuhr vs. müslüman âlimlerin eserleri devamlı kaynak olagelmiş, Avrupa üniversitelerinde ders kitabı olarak okutulmuş, kitaplarına müracaat edilmeden tedaviye cesaret edilmemiş ve yüzyıllarca onlardan daha değerli eserler vücuda getirilememiştir.

Küçük kan dolaşımını Avrupalılardan 300 sene kadar önce İbnu Nefs (1210-1288) isimli bir müslüman keşfetmiş, İbni Sinâ'nın Kanun'una yazdığı şerh (yorum)de bunu detaylarıyla anlatmıştır.

Müslümanlar bütün bunları Avrupa'da doktorun büyücü, hastanın ise şeytana tutulmuş, günahkâr ve suçlu sayıldığı bir devirde gerçekleştiriyorlardı. Daha 706'da Şam'da bir bîmâristan (hastane) yapmışlardır. 978'de bu hastahanede 24 doktordan meydana gelen bir uzman ekip vazife görüyordu. 11. yüzyılda Kahire'de "Tabibler Odası" başkanlığını yapan Ali Bin Rıdvan (?-1067)'ın uyguladığı tedavi metodları tamamen modern usullere uyuyordu."

❑ MİKROBU HABER VEREN İLK ÂLİM

AKŞEMSEDDİN: Modern tıbbın en mühim tremplenlerinden biri olan mikrobun keşfi meselesinde müslümanların öncülüğü, kendi tarihimizi de ilgilendiren bir bahistir. Zira bu şeref, Fatih Sulan Mehmed'in hocası ve İstanbul'un manevi fâtihi Akşemseddin'e aittir. Bu sebeple burada hususi bir paragraf açmayı faydalı görüyoruz. Beş Buçuk Asırlık Türk Tabâbet Tarihi'nde müellif *Dr.Osman Şevki* şu bilgiyi dermeyan eder:

"Akşemseddin'in tabâbete ettiği en birinci hizmet, şimdiki tababetin istinad ettiği mikrob, sirayet (bulaşma), veraset (kalıtım) hakkındaki nazariyeleri, herkesten evvel çok nâfiz bir nazarla görmesi idi. Bundan dolayı mağfûr şeyh kendisine atfedilen Lokman-ı Sâni (İkinci Lokman) lakabına hakkıyla liyakat kesb etmişti.

Sıtmaların nöbeti hakkındaki eski bâtıl fikir ve nazariyelere şiddetle hücum etmişti, şöyle diyordu:

"Malum ola ki, ettibba (tabibler), bu nöbetlerde ve bu devirlerde olan beynleri[71] bilmediler de adüvvlere (düşmanlara) ve bazısı harekât-ı kamere (ayın hareketlerine) ve bazı kuvvet-i dafia'ya nisbet etti."

71- *Beyn* burada ara demektir, yani sıtma nöbetlerindeki aralar, fâsılalar.

Bu hücumlar Akşemseddin'in lisanında hakiki bir devr-i tababetiyle mütenâsib olmayacak bir allâmelik idi. Sıtma, bir nüessirin (etkenin) hasıl ettiği alalede bir hastalıktır ve nöbetlerin tekassüründe mecmiyyun mesleği (müneccimlik) saliklerinin müddeaları gibi şüphesiz, adüvvlerin, kuvve-i dâfia'ların harekât-ı kamerin tesiri olamazdı. Akşemseddin, nazarların nüfuzunu bundan başka tababeti en gizli bir köşesine kadar isal etmişti. Zaman-ı Tabâbetine göre bu, Osmanlı Türkleri için şeref ve iftiharları mucib bir meziyyet idi. Şeyh diyor:

"Cümle marazların, suret-i neviyesi hasebiyle tohumları ve asılları vardır. Ot tohumu gibi, ot kökü gibi. Zira babadan, anadan irsle intikal eden marazlardan bazı kisar'a ve nekris ve cüzzâm gibi bunlar, kâhîce (bazan), delâletten (göründükten) yedi yıldan sona yine zuhur eder, me'kul ve meşrub'dan (yenilip içilen şeylerden) hâsıl olan marazların tohumu tiz bitip büyür."

Bu sözler, layık olduğu nazarla tedkik edilmeğe şayandır. Beş asır evvel Osmanlı Türk tabiblerinin fenni kanaatlerinde sirayet ve verasetin lüzumu kadar yer tutmuş olduğunu görmek, eski tababetimizin tuttuğu yolun selâmetini göstermeğe pekâla kâfidir. Cümle marazların tohumları olduğu tababet, asırların mürurundan (geçmesinden) sonra isbat etmiştir. O vaktin yegâne kusuru henüz bu tohumları keşif ve mütâlaa edebilecek vasıtalara mâlik olmaması idi. Ancak akılların hükmettiği bir zamanda ve vâsıtaların da noksanlığı ve hatta fıkdanı (yokluğu) içinde bir hastalığın husulü için tohum aramak ilk defa bir Türk hekiminin nâfiz gözleri tarafından görülmüş bir nazariye idi..."

Müellif eski tabiblerimize dil uzatan yeni yetme cahillere şöyle cevap verir:

"Eski tabiblerimizin müdâfaasını deruhde eden zâtların bu satırları görmediklerine hükmetmek zaruridir. Cin ve peri hikayelerinin yeni tabiblerimiz tarafından seleflerimizin nazarlarına göre, mikrob şeklinde gösterilmesi pek ma'nâsız ve esassız bir tevcih ve isnâddır. Hiçbir tıb kitabının cin ve periden bahsetmediğine göre, bunları başka yerlerde ve başka maksadlar dairesinde aramak ve eski tabiblerimize böyle malumat atfetmemek icab eder."

Müellifin kaydettiği ikinci bir keşif örneği yine Fatih devrine ait Altuncuzâde'nin idrar tutukluğuna uyguladığı sonda metodu. Müfredât-ı tıb tetkiklerini pek ziyade ileri götüren bu doktorumuzun, hususi şekilde imal ettiği ince kalay çubuğuyla, idrar tutukluğunu açmak için tarihte ilk defa ihlîlden müdâhalede bulunarak nasıl tedavide bulunduğunu açıklar ve bununla tebâbetimizin kadrini fevkalâde yücelttiğini belirtir.

Öncü örnekler çok. Fakat sorumuz hep cevapsız kalıyor. "Bunlar niye münferîd ve güdük kaldı, her biri inkişâf edip gelişen bir silsilenin ilk halkası veya semeredar bir meyve gibi neşvü nema bulan bir kısım ağaçların tohumları olamadılar ve İmam Şâfiî'nin, kendinden sonraki asırlar için dahi muteber olan: "Müslümanlar, ilmin üçte biri olan tıb ilmini elden kaçırıp onu yahudi ve hristiyanlara kaptırdılar" diyerek hayıflanmasına sebep oldular?"

İslam âlemi, bu sorunun gerçek cevabını verecek hakiki araştırıcı ve âlimlerini bekleyedursun, bizi sistemsizliğe atıp tecrübe birikiminin eslaftan ahlâfa artarak devam ve terakkisini sağlayacak müesseseleşmeye mani olan ve egoizm denen mühim bir marazın teşhisinde nabız olabilecek tıbba müteallik bir serencamı İbnu Hacer'in ed-Dürerü'l-Kamine'sinden veriyoruz. Yorumu okuyucu yapacak.

"İbrahim İbnu Abdillah el-Hılâtî eş-Şerif ed-Düreydi el-Lâzurdî, takrıben 720 (miladı1320) yılında doğdu. Birçok fenlerde mahâret kesbetti. Haleb'e gelip bir zaviyeye yerleşti. Halk kendisine çoklukla geldiler. Güçlü şahsiyete sahip birisiydi. İdareciler nazarında itibari büyüktü. Tıbta ve başka fenlerde pek başarılı çalışmaları biliniyordu. Şöhreti Melik Zâhir'e kadar ulaştı. Melik onu Haleb'ten (merkeze) celbetti ve mevkiini yüceltti. Kimya sahasında da söz sahibi idi. Lâzûrd sanatını (72) icra ederdi. Ondan çok para kazandı. Sultan zaman zaman yanına gider, onu evinde görür, atının üstünde inmeden onunla konuşurdu. O da bu esnada, bir kemerden başını uzatırdı. Halk da sıkca ona uğrardı. O ise evinden pek nâdir çıkardı. 799 Cemâdiyelulâ'da vefat etti. Cenazesine büyük kalabalık iştirak etti. Terekesi (bıraktığı miras, eşyalar) arasında pek çok kimya âletleri vardı. Lâzûrd hususunda bildiklerini kimsenin öğrenmesine müsamaha etmemişti."

KAYNAKLAR:

1) Bu bahsin hazırlanmasında şu kaynaklardan istifa ettik:

Abdulbâki, (Şair-i Meşhur Abdulbâki) : Me'âlimu'l-Yakîn, Mevâhibu Ledünniyye Tercemesi, Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası, İstanbul 1322/1904. Eser 1008/1599 yılında Türkçeye çevrilmiştir.

Ata, Dr.Galib: Tıp Tarihi, Yeni Matbaa, İstanbul 1341/1925.

Bilmen, Ömer Nasuhi, Istılahât-ı Fıkhiyye Kamusu.

İbnu Hacer el-Askalânî, Şihabuddin Ebu'l-Fazl (852/1448): ed-Düre-

72– *Lâzûrd,* Farscadan girme bir kelimedir.Süs eşyası yapılan lacivert bir taşın adıdır.

rü'l-Kâmine fi A'yânil-Mieti's-Sâmine, Dâru'l-Kütübi'l-Hadisiyye, Mısır, 1385/1966.

İbnu'l-Kayyim, Şemseddin Muhammed İbnu Ebî Bekr el-Cevziyye (V. 751/1350); et-Tıbbu'n-Nebevî, Tahkîk: Abdü'l-Ganî, Abdü'l-Hâlık, Kâhire, 1377/1958.

Nasuhioğlu, İlham: Tıp Tarihine Kısa Bir Bakış, 2. baskı, Diyarbakır Tıp Fakültesi Yayını, 1975.

en-Nesimî, Mahmud Nâzım: et-Tıbbu'n-Nebevî ve'l-İlmu'l-Hadis, Dimeşk 1404/1984.

Şevki, Osman: Beş Buçuk Asırlık Türk Tababeti Tarihi, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1341/1925.

Uzluk, Feridun Nafiz: Genel Tıp Tarihi 1. Güzel İstanbul Matbaası, Ankara 1958.

Ünver, Ahmed Süheyl: Tıp Tarihi I, Matba'a-i Ebuziyya, İstanbul 1938.

Velicangil, Sıtkı: Halk Sağlığı Bilimi, İstanbul 1985.

Zehebî, Şemseddin Ebu Abdillah Muhammed İbnu Ahmed, (v. 748/1347); et-Tıbbu'n-Nebevî.

2) Aşağıda kaydedilen eserler Tıbb-ı Nebevi üzerine tarih boyunca te'lif edilmiş bulunan eserlerdir.

Bunlardan bir kısmı matbudur, bir kısmı da gayr-ı matbudur.İsmen bilindiği halde, kütüphane kayıtlarına giremediği için kayıp olduğu kabul edilenler de var. Biz burada, Dr. Mahmud Nâzım en-Nesefi'nin et-Tıbbu'n-Nebevî ve'l-İlmü'l-Hadis adlı kıymetli çalışmasında kaydettiği kaynakları - açıklayıcı bilgileri atarak- üç kısım halinde ismen sunmayı faydalı mütâlaa ediyoruz.

BİRİNCİ KISIM: MATBU OLANLAR

1- *Kitabu'l-Erba'ini't-Tıbbiyye el-Müstahrace min Sünen-i İbni Mâce,* Şerhu'l-Bağdâdî (557-629). Fas'ın Tanca şehrinde basılmıştır.

2- *el-Ahkâmu'n-Nebeviyye fi's-Sınâ'ati't-Tıbbiyye,* müellifi el-Kehhâl İbnu Tarhân (650-720), Kahire'de basılmıştır.

3- *et-Tıbbu'n-Nebevî,* müellifi: Şemsüddin Zehebî (673-748), Kahire' de basılmıştır.

4- *et-Tıbbu'n-Nebevî,* müellifi: İbnu'l-Kayyim (691-751), Haleb'de basılmıştır.

5- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Celaleddin Suyûtî (849-911).

İKİNCİ KISIM: HENÜZ TAB EDİLMEYENLER

1- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Ebu Nu'aym el-İsfehânî (336-430).

2- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Ebu Ca'fer el-Müstağfirî (350-432).

3- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Ziyâeddin el-Makdisî (569-643).

4- eş-Şifâ fi't-Tıbbi'l-Müsned Ani's-Seyyidi'l-Mustafa, müellifi: Ahmed İbnu Yusuf et-Tîfâşî (508-651).

5- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Şemseddin Bâlî (645-709).

6- Tezkire fi't-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Bedr İbnu Cemâ'a (vefatı 733).

7- Et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Cemaleddin İbnu Davud (?)

8- Tıbb-ı Nebevî Fi Menâfi'il-Me'kûlât, müellifi: Abdurrezzâk İbnu Mustafa el-Antâkî (?)

9- el-Mesâbihu's-Seniyye fi Tıbbı'l-Beriyye.

Not: Müellif son iki eserin Tıbb-ı Nebevi cümlesinden sayılmaması gerektiğini belirtir.

ÜÇÜNCÜ KISIM: KAYIP OLANLAR

1- Risale müştemile alâ't-Tıbbı'n-Nebevî: el-Me'mun el-İmam Ebu'l-Hasen Ali İbnu Musa için yazılmış, yazarı belli değil.

2- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Abu'l-Melik İbnu Habîb el-Endülüsî (174-238).

3- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Ebu Bekr İbnu's-Sünnî (vefatı (364).

4- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: el-Hümeydî (420-488).

5- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Abdü'l-Hak el-İşilî (510-581).

6- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: Hâfiz Sehâvî (831-902).

7- et-Tıbbu'n-Nebevî, müellifi: el-Habîb en-Neysâburî, Müellif bu isimleri başta Keşfu'z-Zünun olmak üzere muhtelif kaynaklardan derlemiştir.

UMUMÎ AÇIKLAMA - II

Tıbb kelime olarak Arapçada ezdâddandır, hem tedavi ve hem de dâ' (hastalık) ma'nâsına gelir. Tabib, hâzık demektir, yani herşeyde hâzık, ancak örfte hastaları tedavide hazık olanlar için kullanılmış ve bu ma'nâda hususiyet kazanmıştır.

İbnu Hacer, kendi devrinin tıbb telakkisini şöyle anlatır: "Tıbb iki çeşittir:

1- Bedenle meşgul olan tıbb (Tıbbu cesed):

2- Kalble meşgul olan tıbb (Tıbbu kalb). Bilhassa bu ikinci kısım, Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Rabbi'nden getirdikleri yardımıyla kalbin tedavisi ile meşgul olur.

Bedenle meşgul olan tıbb ise, bunun malzemesini hem Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan menkul olan şeyler, hem de onun dışından gelen şeyler teşkil eder. Çoğu da tecrübeye râcidir.

Beden tıbbı, ayrıca iki nev'e ayrılır: Bir nevi var ki fikre ve muhakemeye muhtaç değildir. Cenab-ı Hakk, fıtrî olarak canlılarda onun bilgisini yaratmıştır; açlık ve susuzluğun giderilmesi gibi. Bir diğer tıbb çeşidi vardır ki, bu fikre ve muhâkemeye muhtaçtır. Sözgelimi bedende hâsıl olup bedenin itidalini bozan durumun giderilmesi gibi. İtidal de ya harâret (sıcaklık) veya bürûdete (soğukluğa) râcidir. Bu iki şeyden her biri de rutûbet (yaşlık) veya yübûset (kuruluk) yahut da bunların her ikisinden terekküp eden hâle râcidir. Bunlardan her biri çoğunluk durumda zıddıyla birlikte vardır.

Onu defetmek ise bedenin haricinden veya dahilinden olur. Dahilinden olan daha zordur. Onun çıkarılmasını bilme işi sebeplerini ve alâmetlerini ortaya çıkarmaya bağlıdır.

Hâzık tabib, toplanması bedene zarar veren şeyleri dağıtmaya, ayrı olanları, zarar veren şeyleri de cemetmeye çalışan ve de fazlası bedene zarar veren şeyi azaltmaya veya azı zarar veren şeyi de çoğaltmaya çalışan kimsedir. Bu işin temeli de üç esasa dayanır;

★ Sıhhatin korunması.

★ Eza veren şeylerden kaçınma.

★ Fasid maddeleri çıkarıp atma.

Kur'an'da da bu esasların herbirine işaret eden âyetler vardır: Birinciye temas eden âyetlerden biri şudur: وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ **"(Ramazan ayında)... hasta veya yolculukta olan, tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde tutsun"** (Bakara 185). Bu sıhhati korumaya râcidir, zira, sefer (yolculuk), yorgunluk sebebidir, bu ise sıhhati değiştiren âmillerden biridir. Yorgunluğa bir de oruç dahil olursa, daha da artar. Öyleyse bedenin sıhhatini korumak için orucun yenmesi mubah kılınmıştır. Hastalık içinde aynı şeyler söylenebilir.

İkinciye temas eden âyetlerden biri şudur: وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ **"(Ey iman edenler!) Nefsinizi öldürmeyin!"** (Nisâ 29). Bu âyetten, soğuk suyu kullanmaktan korkulması halinde teyemmüm etmenin cevazı istinbat edilmiştir.

Üçüncüye temas eden âyetlerden biri şudur: أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ **(...İçinizde hasta olan veya) başından rahatsız bulunan varsa fidye olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir"** (Bakara 196).

Burada, ihrama giren kişiye yasaklanmış olan baş tıraşının, başta tutulan buhar sebebiyle hâsıl olan ezadan kurtulması için, cevazına işaret edilmiştir. *İmam Mâlik,* Muvatta'da *Zeyd İbnu Eslem*'den şu mürsel hadisi kaydetmiştir: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* iki kimseye: "Hanginiz daha tabibsiniz?"diye sordu. Onlar: "Ey Allah'ın Resûlü! Tıbda bir hayır var mı?" diyerek cevap verdiler. Aleyhissalâtu vesselâm: "Allah, devasını indirdiği hastalığı indirmiştir" buyurdular."

İbnu Hacer, bir yerde Hattâbî'den naklen şu kıymetli bilgileri de dermeyan eder: Onbeşinci miladi asrın telakkisini öğrenmek maksadıyla kaydediyoruz: "Tıbb iki çeşittir: Yunan tıbbı, bu mukayeseye dayanır. Arab ve Hind tıbbı, bu tecrübeye dayanır (yani ampirik demek istiyor). Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hastalara tavsiyelerinin çoğu Arap tıbbının metoduna dayanır. Bunlardan bir kısmına vahiyle muttali

olmuştur..." Burada şunu belirtmek isteriz: "Bu çeşit ifadeler, ülemânın böylesi veciz üslubunu anlamayan günümüzün sığ kişilerini, hadisler konusunda cesur ve cüretkâr değerlendirmelere itebilmektedir. Sözgelimi, "Resulullah'ın tıbba müteallik beyanları o devir tıb bilgi ve anlayışının ifadesidir. O bilgilerde, o anlayışlarda yanlışlık olabilir. Öyleyse, maddî hayatımızla ilgili hadisleri "hadis" olarak tahdis etmek gerekmez... vs." iddiasında olanlar var. Bu, gerçekten açık bir cehaletin ifadesidir. İslam üleması ve hususen muhaddisler, "hadis" veya "sünnet"i tarif ederken kesinlikle böyle bir ayırım yapmazlar. Aleyhissalâtu vesselâm, her ne söylemiş ve yapmış ve de yanında yapıldığı, söylendiği halde sükût buyurmuş, müdâhale etmemişse, bu bizim için sünnettir, hadistir.

Ülemâ *tıbb-ı nebevî*'nin bir kısmı vahye dayanır derken, "Bunun dışındakiler o devrin Arap folklorüdür" demiyor. Üstelik "Şunlar vahiydir, şunlar değildir" diye bir ayırım da yapmıyor. Ama bir kısmının behemahal vahye dayandığını söylüyor.

Ayrıca, İslam "Her şeyi yeniden getirdim, benden önce insanlık her şe-yinde mutlak bir cehâlet ve bâtıl içerisindeydi" diye bir iddiaya da sahip değil. Bilakis İslam açısından yaratılışın başından beri insanlık her devirde, her yerde peygamberlerden feyiz almış, her sahada sağlıklı bilgiler, tecrübeler edinmişti. Öyleyse kalblerin, gönüllerin ve bedenlerin tabib-i hâzıkı olan Resul-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın lisanına girme şerefine eren o devir mâlumâtı doğruluğu, muteberliği hususunda O'nun onayını, teyidini ve vizesini almış olmaktadır. Onun reddine uğrayanlar bâtıllığa mahkum edilmiş demektir. Red veya kabul şeklinde onun lisanına girmeyenler ise zaten mevzumuzun dışında kalır.

Öyleyse *Aleyhissalâtu vesselâm*'ın usûl-i hadis ülemasının ölçülerine göre muteber addedilme şerefine eren her rivayet bizim için makbuldür ve tıbba müteallik ise tıbb-ı nebevi eczahane-i nuranisinin şifabahş bir ilacıdır. Ümmet-i merhumeyi bu ilaçtan mahrum etmeye hiçbir cüretkâr haddini bilmezin yetki ve selâhiyeti yoktur.

TIBBIN EHEMMİYETİ

Resulullah'ın tedavi olmaya teşvik edici beyanları çoktur. Bunlardan bir kısmı müteakiben gelecek. Şahsî fiilleri meyanında ilaç almak, doktor çağırmak, kan aldırmak, rukye yapmak, da etmek gibi tıbbî ameliyenin hemen her çeşidi mevcuttur. Bazı kitaplarda اَلْعِلْمُ عِلْمَانِ عِلْمُ الأَبْدَانِ وَعِلْمُ الأَدْيَانِ "İlim ikidir, biri beden ilmi diğeri din ilmi" buyurduğu rivayet edil-

miştir. Zehebî, bu sözün İmam Şâfiî merhuma ait olduğunu belirtir. Bazı araştırmacılar Kur'an-ı Kerim'de 40'tan fazla âyetin tıbba müteallik olduğunu tesbit etmiştir. İslam'ın verdiği dersle Şâfiî Hazretleri: "İki sınıf vardır ki, insanlar onlardan müstağni olamazlar: Âlimler ve tabibler. Âlimler dinleri, tabibler bedenleri için lazımdır" der. Yine Şâfiî'ye göre: "Helal ve haramı bildiren ilm'den sonra tıbdan daha asaletli bir ilim yoktur." Âlimler Şâfiî'nin fıkıhta imamlığıyla beraber tıbbı da iyi bildiğini belirtirler. Şunu da belirtelim ki, tıbba layık olduğu ehemmiyeti atfeden Şâfiî Hazretleri, tıb sahasında müslümanların, öncülüğü yahudi ve hıristiyanlara kaptırdığından hayıflanmış ve böylece ilmin üçte birini onlar lehine zayi ettiklerini söylemiştir. İkinci hicrî asırda söylenen bu söz, maalesef günümüzde hala muteber.

BİRİNCİ BÂB

TEDAVİNİN CEVAZI

NOT: Müteakiben 3990 ve 3996 numaralı hadislerin açıklamasında maddi ve müşahhas örneklerle gösterilip daha açık olarak izah edileceği üzere, tıbbî hadisleri tek başına alıp amel etmek mahzurludur. Âlimlerin açıklamasını bilmek, onlar ışığında hadislerden istifade etmek esastır. Esasen söylediğimiz bu husus, sadece tıbbî hadisler için değil, fıkha, akideye, haram ve helal'e giren hadisler için de temel bir prensiptir. Resulullah muhatabın farklı şartlarına göre değişik beyanlarda bulunmuştur. Bu mevzuya girerken ehemmiyetine binaen bu hususun hatırlatılmasını gerekli bulduk.

3978 ١– عن أبى الدرداء رَضِىَ اللّهُ عَنْهُ قـال: [قَالَ رسولُ اللّه ﷺ: إنَّ اللّهَ تَعالى أنْزَلَ الدَّاءَ وَالدَّوَاءَ، وَجَعَلَ لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءً، فَتَدَاوَوْا وَلاَ تَتَدَاوَوْا بِحَرَامٍ]. أخرجه أبو داود.

1. (3978)- *Ebu'd Derda* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teâlâ Hazretleri hastalığı da ilacı da indirmiştir. Ve her hastalığa bir ilaç varetmiştir. Öyleyse tedavi olun. Ancak haram olan şeyle tedavi olmayın."* [Ebu Dâvud, Tıbb 11, (3874).]

AÇIKLAMA:

1- *Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm),* her hastalık için meşru ve helal olan bir ilacın da mevcudiyetine parmak basmaktadır. Hiçbir hastalık için "Bunun dermanı yoktur" deyip kesip atmamalıdır. İnsanlığın henüz bazı hastalıklara tedavi metodu geliştirememiş, ilaç bulamamış olması mümkündür. Ama, İslamî inanca göre, bu değişmez bir kader değildir. Tedavi aramaya devam etmek esastır, mutlaka her hastalığa bir ilaç bulunabilecektir. Şu halde günümüzde ortaya çıkan AİDS hastalığı hakkında bazı çevrelerde "İlacı olmayacaktır!" gibi sözler sarfedilmesi cehaletin eseridir. Cenab-ı Hakk'ın şifa hazinesinde onun da ilacı olacağını, Re-

sulünün yukarıda kaydedilen ve benzeri nice beyanatlarına istinaden kesin bir üslubla söyleyebiliriz.

2- Sadedinde olduğumuz hadis, ilacın dinimizin haram kılmadığı, asıl itibariyle tâhir ve helâl maddelerden yapılmasını âmirdir. Öyleyse hadisi şöyle anlayabiliriz: "Her hastalığın temiz ve helâl maddelerden elde edilebilecek bir de ilacı vardır."

Yeri gelmişken şu hususu belirtelim: *"Haram olan şeyden ilaç yapılır mı yapılmaz mı, müskir (sarhoşluk veren alkolik maddeler) tedavide kulanılır mı kullanılmaz mı?"* münakaşa edilen bir mevzudur. Beyhâkî der ki: "Bu ve diğer pis şeylerden ilaç yapmayı yasaklayan başka hadisler şâyet sahih iseler, bunlar müskir ve haramla, zaruret olmadıkca, tedavinin yasaklığına hamledilir. Meseleyi böyle değerlendirince bu hadisler ile deve sidiğinin tedavide kullanımını tecviz eden Ureynelilerle ilgili hadisin arası da cemedilmiş olur." *İbnu Raslân*, Şerhu's-Sünen'de meseleyi şöyle açar: "Şâfiî mezhebinde sahih olan görüşe göre, Sahiheyn'de yer alan Ureynelilerle ilgili hadis sebebiyle, müskir hariç bütün necis (pis) şeylerle tedavi caizdir. Ureynelilerle ilgili hadiste, Aleyhissalâtu vesselâm, onlara tedavi maksadıyla deve sidiğinden içmelerini emretmiştir." *İbnu Raslan*, sözlerine devamla der ki: "Sadedinde olduğumuz hadis, necis şeyden yapılan ilacın yerini tutup ondan müstağni kılacak temiz bir ilaç olduğu durumda, ona ihtiyaç kalmama haline hamledilir. Şevkânî bu tevili tabii bulmaz ve tekellüflü, zorlamalı bulur. Ona göre, deve sidiği hakkında *Aleyhissalâtu vesselâm*'dan hususi bir ruhsat geldiği için onu "haram" ve "necis" olarak tavsif etmek caiz değildir. Bize düşen, âmm olan "haramla tedavi yasağı" hükmünü, hass olan "deve sidiği ile tedavi ruhsatı"nı cemetmektir. Şöyle diyerek bu cem işi sağlanır: *"Deve sidiği hariç, bütün haramlarla tedavi haramdır."*

Haramla tedavi meselesini tavzih eden bir diğer rivayet kurbağalarla ilgili. Ebu Dâvud'da gelen rivayete göre, bir tabib, Aleyhissalâtu vesselâm'a gelerek, yaptığı ilacın içerisine kurbağa etinden katma hususunda sorar. Resulullah, kurbağanın öldürülmesine müsaade etmez. Yani, öldürülüp etinin ilaç olarak kullanılmasını yasaklamış olmaktadır. Âlimler bu hadisten: "Kurbağanın ilaçta kullanılması onun öldürülmesine bağlıdır, halbuki öldürülmeler haram kılınmıştır, öyleyse öldürülmesi haram olan hayvanların tedavide kullanılmaları da haramdır" hükmünü çıkarmalarına müncer olmuştur. Bu, onların "necis" olmasından yahut "tiksindirici" bulunmasındandır.

Kurbağanın ilaç olarak kullanılmasını yasaklayan hadis ile alakalı olarak *Hattâbî* de ki: *"Bu hadiste, kurbağayı yemenin haram olduğuna ve onun mubah kılınan su hayvanlarına dahil olmadığına delil vardır. Bu iki sebepten ileri gelmektedir: Ya insan gibi bizzat haram olmasındandır,*

yahut hüdhüd, sured (sarı ve yeşil renkli ağaç kakan kuşu) ve benzeri eti haram edilenlerden olmasındandır. Eğer kurbağa insan gibi zatı itibariyle haram olanlardan değilse, onun hakkındaki yasak bir başka sebebe hamledilebilir. Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) yemekten başka maksadla hayvanın kesilmesini yasaklamış olmaktadır."

Pis şeylerle tedavi hususunda *Hattâbî* devamla şunları söylemiştir: *"Kötü ilacın pisliği bazan iki cihetten ileri gelir:*

1- Necaset pisliğinden. Bu da ilaca hamr (alkol) ve eti yenmeyen hayvanların eti gibi haram edilmiş bir şeyin katılmasıyla olur. Tabibler, bazı hayvanların bevl ve kazuratlarını bazı hastalıklara tavsiye ederler. Halbuki, bütün bunlar pistir, murdardır, alınması haramdır. Bu umumî yasaktan, sadece sünnetce belirtilen deve bevli istisna tutulmuştur. *Aleyhissalâtu vesselâm,* bir grup Ureyneliye o hususta ruhsat vermiştir. Sünnet yolu sünnette mevcut her şeye hakkını vermek, yerli yerinde kullanmak, birini diğerine karıştırmamaktır. İlacın kötülüğü bazan de tad ve lezzet yönünden ileri gelir. Bu kerahetin, insan tabiatına verdiği meşakkatten, insan nefsinin ondan tiksinmesinden ileri geldiği açıktır. Ne var ki, ilaçların çoğu, tad itibariyle kerihdir, ancak, hepsi bir olmayıp, bazısı bazısından daha iyi, daha tahammül edilir haldedir."

Hanefî mezhebine göre de, "Helal ve temiz olmayan şeylerle tedavide bulunmak esas itibariyle caiz değildir." Ancak bazı fakihlere göre başka bir ilaç bulunmadığı takdirde müslim, âdil bir tabibin göstereceği lüzum üzerine caiz olabilir. Şöyle ki bir hastalığın veya bir hastalığa sürükleyecek bir zaafiyetin tedavisi için mubah bir ilaç bulunmazsa böyle bir tabibin "şifa ümidi vardır" diye tavsiyesi üzerine li-aynihi haram bir şey ile zaruret miktarı tedavi caiz olur. Fakat mücerred zahiri bir menfaat mülahazasıyla, mesela, yalnız temizlemek arzusuyla böyle bir ilacı kullanmak caiz değildir. Zira bunda tedavi mahiyeti yoktur. Bunun haram olduğunda ittifak vardır. Esasen müslüman ve hâzık bir doktor böyle bir tavsiyede bulunmaz, bulunacak olsa, ya müslümanlığında veya hazâkatında bir eksiklik var demektir. Unutmayalım ki, bir ucu dine dayalı tıbbî meselelerde dinimiz "tabib-i müslim-i hâzık"ın tavsiyesine uymayı emreder. Bu çeşit meselelerde doktor tavsiyesine uyarken müslüman kişinin, doktorunda bu evsafı araması gerekir. Burada müslim vasfı, müslüman olduğunu söylemekle birlikte namazını kılmayan, haramlardan kaçınmayan kimsede tahakkuk etmiyeceği kanaatindeyiz.

3979 ٢ – وللبخارى عن أبى هريرة رَضِىَ اللهُ عنه قال: [قالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا أَنْزَلَ اللهُ مِنْ دَاءٍ إلاَّ أَنْزَلَ لَهُ دَوَاءً]. ولأبى داود والترمذي بمعناه، وزاد: [إلاَّ دَاءً واحِداً. قِيلَ: وَمَا هُوَ؟ قالَ: الْهَرَمُ].

2. (3979)- *Ebu Hüreyre*'nin Buhârî'de gelen bir rivayetinde Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurmaktadır: "Şâfi-i Kerim Allah Teâla Hazretleri, her ne hastalık indirmişse onun devasını da indirmiştir." [Ebu Dâvud ve Tirmizî'de şu ziyade var: "Tek bir hastalığın ilacı yoktur" dedi. Kendisine: "O hangi hastalıktır?" diye soruldu da: "İhtiyarlık!" cevabını verdi." [Buhârî, Tıbb 1, Ebu Dâvud, Tıbb 1, (3855); Tirmizî, Tıbb 2, (2039); İbnu Mâce, Tıbb 1, (3436).]

3980 ٣ – وعن جابر رضيَ اللهُ عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ : إنَّ لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءً، فَإذَا أُصِيبَ دَوَاءُ الدَّاءِ بَرَأَ بِإذْنِ اللهِ تعالى]. أخرجه مسلم.

3. (3980)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Her hastalığın bir devası vardır. Hastalığın ilacına rastlanırsa Allah Teâlâ'nın izniyle hastalıktan şifa bulur."

AÇIKLAMA:

1- Buhârî'de de gelmiş olan önceki hadis, her hastalık için mutlaka bir tedavi, bir ilaç olduğu hususunda insanları, inananları ikna etmeye yönelmiştir. Hadisin muhtelif vecihleri var: يا أيُّهَا النَّاس تَدَاوَوْا "Ey insanlar tedavi olun!" انَّ اللهَ حَيْثُ خَلَقَ الدَّاءَ خَلَقَ الدَّوَاءَ فَتَدَاوَوْا *"Allah nerde (veya ne zaman) hastalık yaratmışsa tedavi de yaratmıştır öyleyse tedavi arayın.* تَدَاوَوْا يَا عِبَادَ اللهِ فَإنَّ اللهَ لَمْ يَضَعْ دَاءً إلاَّ وَضَعَ لَهُ شِفَاءً إلاَّ دَاءً وَاحِداً الْهَرَمُ وفي رواية الاّ السَّام *"Ey Allah'ın kulları tedavi arayın. Zira Allah Teâlâ hazretleri bir tanesi haric tedavisiz hastalık yaratmamıştır: İhtiyarlık -bir rivayette ölüm.-"* Ebu Hüzâme'nin babasından yaptığı bir rivayette denir ki: "Ey Allah'ın Resûlü! dedim, tedavi için rukye yaptırıp ilaç almamıza ne dersiniz, bununla Allah'ın kaderinden birşey geri çevrilir mi?" Bana: "Bunlar da Allah'ın kaderindendir" buyurdular."

Hz. Câbir hadisi dikkat çekicidir: Ona göre tedavi sadece ilacın isabetine bağlı değil, Allah'ın iznine de bağlıdır. Şu halde mü'min, elinden geldikçe tedavi yollarını arayacak, ancak bilecek ki, şifa Allah'ın iznine bağlıdır. Öyleyse şifaya kavuşan mü'min, bunu ilaçtan değil, Allah'tan bilip hamdini ziyadeleştirecektir. Bu husus hatıra şunu da getirmektedir: İlacın her ne kadar, şifa vermesi esas ise de onu kullananın mizacı, ilacın miktarı, kullanılış tarzı, hastadan hastaya farklı neticeler hasıl edebilir. Bazan hakiki şifa verirken bazan kısmî şifa verir, bazan da hastalığı artırır, hatta yan etkiyle bir başka rahatsızlığı tahrik edebilir. Bu durumu bilen mü'min, "Allah'ın şifabahş izni"ni istihsal için ilaç alırken de Rabbine ilticadan geri durmayacaktır. Hadislerin maksadı arasında mü' mine bu prensibi de vermek olduğu gözükmektedir.

2- Bu hadisler ilaçların tesirine inanmayı takrir etmektedir. Öte yandan, mü'minin her şeyi Allah'tan bilip tevekkül etmesi de bir başka imânî edebtir ve bu iki prensip arasında bir teâruz ortaya çıkmaktadır. Bu hususta şârihler şu açıklamayı kaydeder: "Bu hadislerin hepsi, tedavide sebeplerin yerini tesbit etmektedir, bu doğrudur. Ancak yine hadis gereği, te'sirin, ilacın zâtı icabı değil, Allah'ın onda takdir ettiği hâsiyetler ve Allah'ın izni sebebiyle hâsıl olacağına, Allah'ın dilemesi ve takdiriyle ilacın hastalık dâhi hâsıl edebileceğine itikad eden kimse için Allah'a tevekküle mani bir durum ortaya çıkarmaz" derler. Ayrıca bunu yemek ve içmek suretiyle açlık ve susuzluğun defedilmesiyle insanı helâke götürecek başka şeylerden kaçınılması durumlarıyla da kıyas edip, "onlar tevekküle mani olmadığı gibi bu da değildir" derler.

3- Bazı rivayetler "ihtiyarlık" ve "ölüm" hastalığı dışında her hastalığın şifası olduğunu ifade eder. Bu durum her hastalığın mutlaka bir şifası olduğunu vurgulayıp tabiî geleni araştırmaya teşvikkar olmakta, devasız sanılan derde düşenlere de bir ümid, bir teselli kaynağı sunmaktadır. Hadiste, "ihtiyarlık" ve "ölüm'ün de bir nevi hastalık sonucu hâsıl olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu irşâd-ı nebevî, ihtiyarlığı ortaya çıkaran hadiseyi daha yakından tahlil edip daha ilmî izahlar yapmaya imkân olduğu kanaatini vermektedir. Bediüzzaman'ın aşağıda kaydedeceğimiz bir notu da, mü'min doktorlara, orijinal neticeler vaadeden ciddi araştırmalara kapı aralamakta, teşvik unsuru olmaktadır:

"Şu âlemde cism-i zî-hayatın inkıraza ve mevte mahkumiyeti ise, vâridat ve mesârifin muvanesizliğindendir. Çocukluktan sinn-i kemâle kadar ziyadeleşir, muvazene kaybolur, o da ölür. Âlem-i ebediyette ise, zerrât-ı cisim sâbit kalıp terkîb ve tahlile maruz değil veyahud muvazene sabit kalır, varidat ile masarif muvazenettedir. Devr-i daimî gibi cism-i zî-hayat telezzüzât için, hayat-ı cismaniye tezgahının işlettirilmesiyle beraber ebedîleşir."

Merhum, bu bahse, cennetteki ölümsüzlüğü ve gençliğin bekasını açıklama sadedinde girer.

M. Fethullah Gülen Hocaefendi de Allah Resulünün çeşitli ilim dallarıyla alakalı meseleleri üzerinde söylediği sözlerin, O'nun nübüvvetini tasdik etmesini nazara vererek, sadedinde bulunduğumuz hadisi de içine alan açıklamalarında şunları söylüyor:

"O, ondört-on beş asır evvel bir söz söylemiş; o günden bu güne O'nun söyledikleriyle meşgul olan ilim dalları, dev adımlarla ilerlemiş, baş dön-dürücü merhaleler katetmiş.. ve neticede Muhbir-i Sâdık'ın beyanı, her biri başlı başına kendi sahasının allâmeleri sayılan devâsa ilim adamları tarafından hem de ilim diliyle tasdik edilmiştir. Evet, bugüne

kadar Allah Resûlü'nün bu mevzuda söylediği sözlerden tek bir cümle dahi tekzibe uğramamıştır.

Dev adımlarla ilerleyen fen, teknik ve teknoloji, kendilerine serfürû eden bunca ilimperest varken, onları yüz üstü bırakıp, Allah Resûlü'nün karşısında edeple, saygıyla eğilmekte ve gür bir sadâ ile "sadakte" demektedir. Zaten başka türlü olması da mümkün değildir; çünkü O, Allah'ın hak elçisidir.

Bu cümleden olarak, mesela; Allah Resûlü, Buhârî'nin rivayet ettiği bir hadîslerinde şöyle buyururlar: ما انزل الله داء الا انزل به شفاء "Allah, bir hastalık göndermiş olmasın ki, akabinde onun için bir de tedavi yaratmış olmasın!"(73) Yani, ne kadar hastalık çeşidi varsa, muhakkak Allah (cc) onlar için bir de çare ve tedavi şekli yaratmıştır. Tıp dünyasında ve ilme teş-vik babında, bugüne kadar söylenmiş sözler arasında en câmi ve en şü-mûllü ifade, Allah Resûlü'nün bu sözü olsa gerek. Bu şu demektir: Eğer bir hastalık varsa, muhakkak tedavisi de vardır. Demek ki, birgün bütün hastalıklara -tabii Allah'ın tevfik ve inayetiyle- mutlaka şifa bulunabilecektir.

Ebû Dâvûd'un rivayetinde لكل داء دواء "Her derde deva vardır," buyrulur.(74)

Başka bir hadîs-i şerifte: تداووا فان الله عز وجل لم يضع داء الا وضع له شفاء الا داء واحدا: الهرم "Dikkat edin, tedavide kusur etmeyin! Allah, bir hastalık göndermişse muhakkak arkasından tedavi yolunu da göstermiştir. Bir tek hastalığın tedavisi yoktur. O da ihtiyarlıktır."(75)

Hayatı uzatma çaresini bulsalar, insanları geçici olarak belli bir yerde durdursalar ve hatta ölümü geciktirseler de yine, beşer kafilesinin mukadder yolculuğunu durduramayacaklardır. O yol ki, ruhlar âleminden gelip çocukluğa, gençliğe, yaşlılığa; ve derken kabre uğrar; oradan da haşre kadar uzar.. ve gider Cennet veya Cehennem'de son bulur... Bu yolun önünü tıkamak mümkün değildir; insanlar, doğacak, büyüyecek, yaşlanacak ve öleceklerdir. Ancak, bunun berisinde kalan bütün dertlere deva vardır; yeter ki araştırılıp bulunsun...

İki Cihan Serveri, bu ve buna benzer ifadeleriyle topyekün beşeri ilme teşvik ve bütün ilim adamlarını, bütün ilhama mazhar mülhemûnu ve bütün araştırmacıları da bu mevzuda çare aramaya da'vet ediyor.

Bütçelerinizden para ayırın, araştırma enstitüleri kurun, ölüm sahi-

73- Buhârî, Tıbb, 1.

74- Ebû Dâvûd, Tıbb, 10; Müslim, Selâm, 69.

75- Tirmizî, Tıbb, 2; İbn Mâce, Tıbb, 1; Müsned, 4/278.

line ulaşacak menzile kadar yürüyün ve bu sınıra kadar uzayan o geniş sahayı mutlaka kontrolünüz altına alın!

Zaten, Kur'ân-ı Kerîm de hep bu mes'eleyi öğütlemiş ve ilme teşvik mevzuunda, peygamberlere ait mu'cizeleri nazara vermiş ve araştırmaları o mu'cizelerle idealleştirmiş. Evet, nasılki enbiyâ, ruhânî hayatta insanlığa rehber olmuş, onları eğri büğrü yollardan doğru ve selametli sahile çıkarmışlardır; öyle de müsbet ilimlerde de, yani aklın ziyasına medar ilimlerde de beşerin rehberliğini yüklenmiş ve her birisi bir sahanın üstad ve mürşidi olarak onun önüne geçmiş ve ona yol göstermişlerdir. Bundan dolayı denebilir ki, beşer, bütün maddî-manevî terakkinin anahtarlarını enbiyadan teslim almıştır. Evet, Kur'ân'da peygamberlere ait mu'cizelerin anlatılması, o mu'cizelerin, ulaşılabilinen sınırına kadar ulaşılması yolunda beşeri teşvik içindir.

Meselâ, *Hz. Mesih*, -Allah'ın izniyle- ölüleri diriltmiştir. Kur'ân da bunu nakleder. Ancak bu, son sınırdır. Beşerin terakkisi orada biter. Niçin? Çünkü, âdiyât orada bitiyor ve ondan öte, harikalar başlıyor. İnsan kudreti, insan takatı ve insan iradesiyle yapılabilecekler, fıtrî kanunların çerçevesini aşamaz. Evet, ilim ve teknolojinin harikaları ne seviyeye ulaşırsa ulaşsın, mu'cize sınırlarını aşamayacaktır. Bu sınırlar, Enbiyâ-ı İzâm'ın cevelângâhıdır ve ebedlere kadar da öyle kalacaktır. Evet, oralarda ancak peygamber olanlar dolaşabilir. Bunun ötesinde mu'cizelerin başladığı sınıra kadar beşerin ilerlemesi her zaman mümkündür ve yapılan bütün teşvikler de zaten bunun için yapılmaktadır.

İşte, *Hz. Mesih*'in mu'cizesiyle, Kur'ân, teşvik ediyor ve diyor ki; hastaları tedavi yolları tâ ölüm sınırına kadar açık... Hatta kanser gibi, AIDS gibi henüz çaresi bulunamamış hastalıkların da muhakkak bir çaresi vardır; arayın ve bulun! Nitekim daha önceleri çaresiz gibi görünen hastalıklar, artık bugün rahatlıkla tedavi edilmekte; çalışırsanız bu hastalıklar için de çare bulabilirsiniz..!

Ve, meselâ; Hz. Musa (as)'nın eliyle beşere takdim edilen mu'cizede, birtakım cansız şeylere iş ve vazife gördürme mümkün olduğu dersi verilmektedir.. evet günümüzde bu kapı aralanmıştır. Ama ne bugün ne de yarın beşer, hiçbir zaman elindeki âsayı atıp ta onu hakiki bir yılan şekline getiremeyecektir. Çünkü o, harikalar kuşağında cereyan eden bir hâ-disedir; bizim yapabileceklerimiz ise, âdetler çerçevesi içerisinde cereyan eden şeylerdendir.

Zannediyorum burada, beşer için bir diğer ulaşılmaz ve aşılamaz harika olan Kur'ân'dan bahsetmek de yerinde olur. Evet Kur'ân, baştan sona edebî düşünce için bir son ufuktur ve ulaşılması imkânsızdır. En edîbâne, şâirâne söylenmiş sözler ve beşeri arkasından sürükleyip götüren beyânlar bir gün Kur'ân kapısına kadar yanaşabilecek, fakat orada,

Lebid gibi, hayret ufkuna ulaşıp duracaklardır. Çünkü beyânda o bir mu'cizedir ve ne kadar güzel olursa olsun beşere ait bütün sözler, âdiyât sahasında sarfedilmiş sözlerdir.

Bu husus tamamen ayrı ve müstakil bir mevzu olduğu için -temas kabilinden dahi olsa- dokunmayacak ve o mevzu ile alâkalı fasla bırakacağız.

Peygamberlerin mu'cizeleri, biraz evvel de ifade ettiğimiz gibi, âdetâ belli bir sınır teşkil ediyor ve beşerî ilimlerin ufkunu çiziyor.. aynı zamanda Kur'ân'da zikredilmesiyle de, beşeri teşvik etme vazifesi yerine getirilmiş oluyor; ondan sonrası da insanoğlunun çalışmalarına bırakılıyor.[76]

Beşer çalışmalı.. o noktaya kadar ulaşmalı ve âdiyât dairesi içinde her şeyi aşmalı, harikalar sınırına yanaşmalı, bilfarz, ondan öte bir adım daha atsa bile, mu'cizât meyvelerinin bulunduğu ufuklarda dolaşmalıdır.

Beşer, tıp sahasında ölüme kadar uzanan bir seviyede terakkî kaydetmesi, mümkündür. İş ölüme gelince, onun çaresi yoktur. Çünkü ölüm, aynen hayat gibi Allah (cc)'ın yaratmasıyla var olan bir mahluktur :

الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيٰوةَ (Mülk, 67/2) âyeti de buna işaret etmektedir.

Evet, ölüm, bir inkıraz, bir çürüme, bir sönme ve bir dağılma değildir. O, Allah (cc)'ın emri ve meşîetiyle, o güne kadar verilmiş olanların alınması demektir. İşte ilimler adına teşvik de ancak bu kadar olur. Bütün ehl-i hamiyet ve ehl-i himmet, bu teşvikten istifade etmeli, alınacaklarını almalı, değerlendirmeli ve insanlığın hizmetine, istifadesine sunmalıdır.

Efendimiz'in bizzat tıpla ve bilhassa "koruyucu hekimlik" denen hijyenle alâkalı olarak söylediği bir hayli söz vardır. Zaten tıbbın büyük bir bölümünü de bu koruyucu hekimlik işgal eder ve etmelidir de. Çünkü esas olan, çıkan arızayı tedavi değil, kişiyi hasta olmaktan korumaktır; ve bu, oldukça da kolaydır; hasta olduktan sonra tedavi ise gayet zor, müşkil ve pahalıdır. Onun içindir ki, Efendimiz, evvel emirde bu hususa ehemmiyet vermiş ve tıbbî tavsiyelerinin çoğunu koruyucu hekimlik üzerinde merkezleştirmiştir.

Asr-ı Saadet'te, bilhassa dıştan gelen tabibler, Medine'de kendilerine iş bulamıyorlardı; bunun en önemli sebebi de Efendimiz'in bu mevzuda vaz'ettiği düsturlara tamamiyle riayet edilmesiydi.

Allah Resûlü, bir taraftan kalp ve gönüllerin tabibi olma vazifesini eda ederken, diğer taraftan da cismaniyete ait hususlarda âdetâ tabiblik yapıyor ve çevresindeki insanları hem maddî hem de manevî hastalıklardan koruyabilecek tedbirleri alıyordu."[77]

76– Tafsilat için bkz. Bediüzzaman, 20.Sözün 2. Makamı, Mukaddime.

77– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/126-129.

İÇİNDEKİLER